

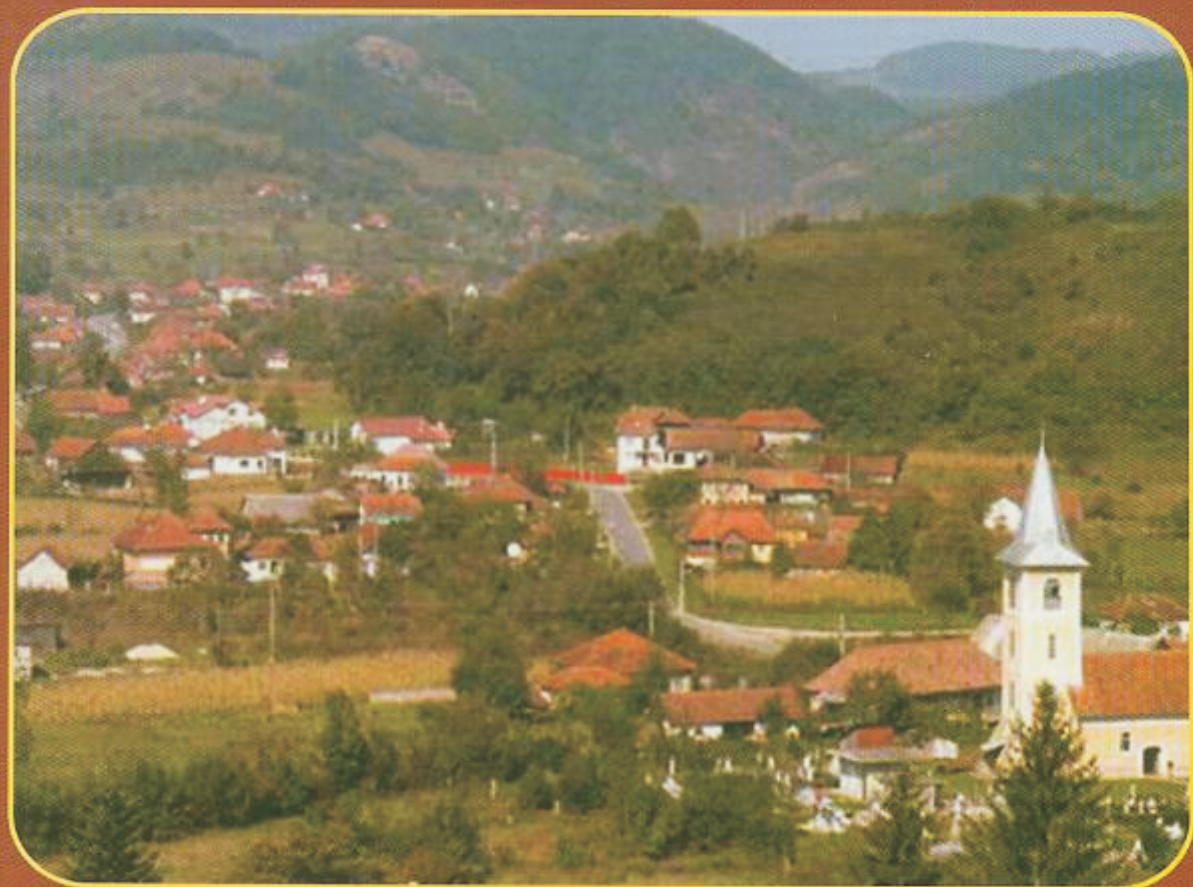
908(498)
B 18 L

IOACHIM LAZĂR

Comuna

BĂIȚA

MONOGRAFIE

EMIA

COMUNA BĂIȚA

MONOGRAFIE

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

LAZĂR, IOACHIM

Comuna Băița – monografie / Ioachim Lazăr, - Deva:

EMIA, 2007

Bibliogr.

ISBN 978-973-753-050-9

908(498 Băița)

Corectura: Ioachim Lazăr

Fotografii: Arhiva Primăriei comunei Băița, consilier juridic Petru Iacob,
ing. Nicșă Cornel-Nicolae, Transilvania Interpress.

***Lucrarea a fost tipărită prin grija Consiliului Local și a Primăriei
comunei Băița.
– primar Damian Diniș -***

Toate drepturile sunt rezervate **Editurii Emia și Primăriei Băița**

Nici o parte din acest volum nu poate fi copiată fără permisiunea scrisă a
Editurii Emia. Drepturile de distribuție în străinătate aparțin editurii.

Copyright © 2007 by EMIA

Copyright © Primăria comunei Băița

All rights reserved.

The distribution of this book outside of Romania, without the written
permission of Emia is strictly prohibited.

Tehnoredactare și coperta: Daniel Buescu

Editura EMIA
330011 Deva, România
Str. Mareșal Averescu, nr. 20
Tel. / Fax: 0254 230246
e-mail: office@emia.ro

www.emia.ro

IOACHIM LAZĂR

COMUNO

ŢĂIŢA

monografie

Editura **Comin**

CUVÂNT ÎNAINTE

Stimați cititori !

Realizarea monografiei comunei Băița s-a născut din necesitatea de a avea o descriere de ansamblu a trecutului și prezentului ei, incluzând toate cele 11 sate care o compun în prezent, localitatea Băița fiind reședința comunei în componența căreia intră satele: Barbura, Căinelul de Sus, Crăciunești, Fizeș, Hărtăgani, Lunca, Ormindea, Peștera, Săliște și Trestia, având o suprafață de 11.140 ha și o populație de 4.429 locuitori după ultimele date statistice.

Această monografie s-a dorit să prefățeze și festivitățile ce se vor organiza de către Consiliul local și Primăria comunei Băița, în data de 1 iulie 2007, cu prilejul împlinirii a 580 de ani (1427-2007) de la prima atestare documentară a localității reședință a comunei, ținând cont și de faptul că toate celelalte sate sunt atestate în perioada cuprinsă între 1330 și 1453 cu excepția satului Barbura care este atestat abia din anul 1805.

Trebuie să precizăm că istoria comunei Băița și a satelor sale componente începe din vremuri imemorabile, așa după cum o dovedesc descoperirile arheologice și osteologice făcute în peșterile din Măgurile Băița-Crăciunești, și nu numai, măturii păstrate la Muzeul Civilizației Dacice și Romane Deva și alte muzee din țară și chiar străinătate. Există aici o continuitate de locuire umană care începe din paleolitic, trecând prin toate perioadele istorice și până în contemporaneitate.

Vechimea așezărilor umane ale acestei comune se datorează condițiilor naturale de locuire, de apărare și de viață economică, comuna fiind situată în depresiunea cu același nume, mărginită de lanțul Munților Metaliferi care fac parte, la rândul lor, din masivul Munților Apuseni, aparținând întregii zone a moșilor din care face parte, zonă încărcată de istorie, în care străbunii noștri s-au identificat cu munții falnici, plini de bogății, cu apele care izvorăsc de la poalele lor și cu dolinele, dealurile și pădurile ce le înconjoară.

De la străbunii noștri ne-au rămas urmele unor comunități permanente și ni s-a transmis, din generație în generație, datini, obiceiuri, un mod de viață și o anumită filozofie a muncii și a trăirii de zi cu zi. Comuna Băița a jucat un rol de frunte în istoria civilizației umane din țara noastră, aici dezvoltându-se meșteșugul extragerii și prelucrării metalelor prețioase. La Trestia a fost, în secolul al XVIII-lea sediul protopopiatului ortodox, pentru ca Băița să devină, în perioada interbelică, sediul Protopopiatului ortodox Băița. Trebuie să menționăm că din localitățile acestei comune s-au ridicat o serie de personalități care s-au impus în domeniul științei, vieții politice, vieții spirituale, culturii și învățământului din țara noastră.

Este suficient să amintim numele lui Ioan Stoica (1861-1921) din Ormindea, fotograf și autor al unui model de aparat de zburat, Lazăr Petco (1835-1895), avocat, director al Despărțământului Deva al Astei, Silviu Moldovan (1862-1943), avocat, publicist, doctor în drept, fost ministru, Ioan Radu (1866-1936), profesor, doctor în științe matematice, Ioan Ignaton (1888-1973), profesor, dirijor și culegător de folclor, Mircea Sântimbrean (1926-1999), scriitor, Ovidiu Mârșu, profesor universitar, doctor inginer, Miron Valer Trufaș (1931-1997), profesor universitar, hidrolog și geograf și înșiruirea de personalități ale comunei Băița ar putea continua.

De altfel monografia are darul de a prezenta cititorului aspecte privind așezarea geografică, istoria, viața cultural-spirituală, viața economică, politico-administrativă, obiceiurile și datinile

care vin din moși-strămoși. De aceea apreciem că elaborarea acestei lucrări despre comuna Băița și oamenii ei a necesitat o muncă laborioasă de cercetare, investigare și informare din documentele vremii, a transmiterii orale și scrise a tradițiilor, obiceiurilor, îndeletnicirilor și vieții spirituale derulate de-a lungul vremii și până în prezent.

De aceea s-ar putea ca ea să nu fi cuprins toate aspectele vieții comunităților de aici, însă considerăm că prin bogăția și varietatea de date și aspecte, așa cum a fost concepută și redactată, reprezintă o lucrare prestigioasă, utilă și atractivă, cu rol de documentare, în primul rând pentru tânăra generație, dornică să-și cunoască obârșia și trecutul strămoșesc, dar și intuiția perspectivei de viitor ce cade în sarcina sa.

Creдем de asemenea că această lucrare va constitui și o interesantă și plăcută lectură pentru orice doritor de a-și îmbogăți cunoștințele despre geografia, istoria și viața social culturală și spirituală a unora dintre localitățile județului Hunedoara, comuna Băița având un bogat potențial de resurse naturale mineraliere, turistice, de frumuseți naturale și drumeții, de regăsiri spirituale, de ospitalitate a locuitorilor săi și nu în ultimul rând de posibile inițiative de investiții și business.

Pentru toate acestea trebuie să aducem cele mai alese și calde mulțumiri d-lui cercetător științific gr. I, Dr. Ioachim Lazăr, de la Muzeul Civilizației Dacice și Romane Deva care și-a asumat răspunderea și a realizat această monografie într-un timp optim. Aducem de asemenea mulțumiri doamnei director și editor Paulina Popa, patroana Editurii „Emia” din Deva și colaboratorilor săi, care a asigurat tehnoredactarea și tipărirea monografiei într-o ținută grafică de excepție. Mulțumiri se cuvin a fi aduse și unor cetățeni ai comunei care au furnizat date și informații pentru alcătuirea lucrării, în mod deosebit doamnei prof. Maria Toma Damșa, din satul Hărțăgani, d-lui ing. Cornel-Nicolae Nicșa din Băița, d-lui ing. Cornel Popa din satul Lunca, d-lui învățător Gheorghe Duma din satul Săliște, d-lor preoți Ioan Stoia din satul Căinelul de Sus și Petru Popa din satul Hărțăgani, cât și d-lui consilier juridic al Primăriei comunei Băița, Petru Iacob din satul Crăciunești, care s-a preocupat de culegerea și furnizarea unor date și documente și a ținut o permanentă legătură cu autorul și editura pentru realizarea acestei lucrări.

Și nu în ultimul rând trebuie să aducem mulțumirile cele mai călduroase sponsorilor care ne-au oferit sprijin financiar pentru realizarea monografiei și a manifestărilor prilejuite de împlinirea a 580 de ani se la atestarea localității Băița, prin ing. Mircea Moga - patron S.C. Porcelain Manufactures S.R.L. – Cluj, dir. gen. Mircea-Flavius Bobora de la Carpatcement Holding Chișcădaga, ing. Nicolae Stanca de la Deva Gold S.A., ing. Gabriel Doda, de la S.C. DRUPO Deva, ing. Petru Pascu de la S.C. Utilaj Rural – Serv S.R.L. Șoimuș, Dr. ing. Tripa Eusebiu – S.C. Tripexpert S.R.L. Deva, Oltean Iosif – S.C. Ergoform SRL Luncoiu de Jos, Ludușan Gheorghe și Dumitru Constantin – Vasile – S.C. O.G.E. S.R.L. Deva, Bozan Maria – S.C. Sanex-Com S.R.L. Deva și domnilor Creț Traian, Marius Crăciun și Bolcu Marcel.

Toate mulțumirile noastre celor care n-au fost menționați aici dar care au contribuit într-un fel sau altul la realizarea acestei lucrări.

Tuturor cele mai alese mulțumiri.

Primarul comunei Băița
Jurist Damian Diniș

ÎN LOC DE PREFAȚĂ

Localitățile componente ale comunei Băița în cea mai mare parte se află situate în depresiunea cu același nume, o zonă prielnică dezvoltării societății omenești din cele mai vechi timpuri. Depresiunea Băița este o zonă depresionară cu direcția nord-vest-sud-est și unește valea Crișului Alb cu valea Mureșului. Spațiu prin excelență rural, comuna Băița se constituie într-o unitate geografică de o remarcabilă forță de atracție științifică, el constituind o adevărată matrice a devenirii noastre naționale.

Întocmirea unei monografii a comunei Băița este o întreprindere extrem de dificilă, având în vedere numărul foarte mare de localități care o compun, precum și diversitatea lor în ceea ce privește specificul istoric, tradițiile și obiceiurile. Am consimțit însă la elaborarea acestei lucrări din dorința de a face încă un pas pentru finalizarea unui proiect mai vechi, dar ambițios, realizarea monografiei „Biserica și școală în Zarand”.

Realizarea monografiei comunei se impune cu atât mai mult cu cât în acest an se împlinesc 580 de ani de la prima atestare documentară a centrului său administrativ, localitatea Băița. Ne-am asumat o asemenea responsabilitate temerară, dată fiind complexitatea, vastitatea și eforturile de investigație științifică solicitate de urmărirea cât mai fidelă a istoriei comunităților de aici, din dorința de a aduce un pios omagiu zecilor de generații care au contribuit la dezvoltarea unei civilizații umane complexe. Am consimțit și din dorința de a aduce în atenția generației de astăzi date, fapte și evenimente, petrecute în aceste comunități din Zarand, în măsură să explice dăinuirea neîntreruptă a acestor comunități omenești, aflate în continuă confruntare cu vicisitudinile istoriei specifice locului.

Dorim ca realizarea monografiei comunei Băița să constituie un imbold și pentru conducerile altor comune din Zarand de a-și întocmi astfel de lucrări, pentru eliminarea unor pete albe din istoria acestor comunități din această zonă încărcată de istorie. Dar am mai acceptat realizarea acestei lucrări și din dorința de a continua eforturile unor înaintași de a realiza monografiile zărandene, între care amintim numele lui Traian Mager, Ioan Radu, Vasile Netea, Silviu Dragomir, Vlaicu Bârna, Viorel Brana, cărora le adăugăm numele lui Romulus Neag, Ioan Pârva și Aron Pârva.

Băița a avut permanente legături cu marile centre ale Zarandului: Brad și Baia de Criș, la care se adaugă Săcărâmb sau Zlatna, care au reprezentat tot atâtea centre de exploatare și prelucrare a metalelor neferoase, în special a aurului și argintului. La începutul secolului al XVI-lea Băița, împreună cu celelalte sate din depresiune, făcea parte din marele domeniu al cetății Șiria, ea însăși constituind una dintre așezările cele mai importante ale domeniului.

Băița s-a dezvoltat în funcție de exploatarea bogăției principale a subsolului (metalele auro-argentifere) transformându-se și apoi evoluând de la statutul de așezare rurală la statutul de târg cum este amintită în anul 1444. În jurul ei se grupaseră o serie de sate, ceea ce a dus la formarea unui district amintit în anul 1436, adăugându-se celorlalte opt districte românești din Țara Zarandului: Cladova, Arăneag, Căpruța, Vârfurile, Baia de Criș, Hălmagiu, Obârșia Crișului și Ribița.

Prin Băița trecea, până în epoca modernă, drumul care constituia principala cale de legătură între valea Mureșului și valea Crișului Alb și care lega Băița de principale centre orășenești și economice din zonă. Coroborând observațiile din teren cu materialele arhivistice și ilustrative, am încercat să punem în evidență, mai întâi structurile prin care poate fi descifrată organizarea spațiului rural al Băiței, insistând cu preponderență asupra unor domenii prioritare, cum sunt evenimentele istorice, aspectele demografice, învățământul și școala, biserica și viața spirituală etc. Lucrarea s-a dorit a fi și o prezentare a drumului parcurs de aceste comunități până în timpurile noastre.

În realizarea lucrării am fost încurajat în efortul nostru de către actualele autorități ale Băiței, de către Consiliul local și Primăria comunei, în frunte cu primarul Damian Diniș și consilierul juridic Petru Iacob. O contribuție deosebită la apariția lucrării a avut-o doamna Paulina Popa, directorul Editurii Emia din Deva, care împreună cu salariații săi au făcut posibilă apariția cărții într-un timp record.

De asemenea se cuvin a fi aduse mulțumiri d-lui Vasile Ionaș, directorul Direcției Județene Hunedoara a Arhivelor Naționale și personalului din subordine pentru punerea la dispoziție a documentelor folosite la elaborarea monografiei.

ASPECTE FIZICO-GEOGRAFICE ALE COMUNEI BĂIȚA

Așezarea geografică

Dintre localitățile componente ale comunei Băița (Băița, Barbura, Căinelul de Sus, Crăciunești, Fizeș, Hărtăgani, Lunca, Ormindea, Săliște, Trestia, Peștera) doar 8 (Băița, Căinelul de Sus, Crăciunești, Hărtăgani, Săliște, Trestia, Peștera și Ormindea) sunt situate în depresiunea cu același nume. Depresiunea Băița constituie legătura dintre Depresiunea Bradului și valea Mureșului, pe aici trecând drumul care făcea această legătură, încă din perioada daco-romană până în timpurile moderne. Această depresiune este situată în partea centrală a munților Metaliferi, care constituie din punct de vedere economic și geologic o subunitate a munților Mureșului.

Depresiunea Băița rămâne una dintre cele mai pitorești zone din cuprinsul pământului românesc. Ea constituie un areal geografic cu oameni harnici, locuitori din vechime, prin al căror efort s-au pus în valoare bogățiile solului și subsolului, amenajându-se un mediu ambiant în beneficiul locuitorilor săi.

Dar zona Băiței constituie, în același timp, spațiul unor puternice instituții medievale românești, cum sunt districtele. Între cele 9 districte din Zarand, amintite în documentele medievale din secolul al XV-lea, Băița ocupa un loc privilegiat. Aici se aflau importante mine de aur și argint, care a dus la dezvoltarea timpurie a zonei.

Comuna Băița este încadrată, la sud de comuna Șoimuș, la vest de Vălișoara, la nord de comunele Crișcior și Bucuresci, la est de Balșa și la sud-est de comuna Certeju de Sus.

Căile de acces

Comuna Băița este accesibilă atât dinspre valea Mureșului cât și dinspre Brad. Părăsind municipiul Deva, după ieșirea din cartierul Viile Noi, se desprinde din șoseaua Națională Deva - Arad, o altă șosea modernizată Deva - Brad. În satul Bejan șoseaua urmează pârâul Căianului și după ce trecem prin localitățile Păuliș, Chișcădaga, intrăm în comuna Băița. Primul sat întâlnit este Lunca (fostă Nevoieș) și după ce vizitatorul parcurge satele Lunca, Fizeș și Crăciunești, ajungem în centrul de comună Băița, aflată la o distanță de 24 de km de centrul de reședință al județului Hunedoara¹. Din Băița șoseaua principală trece prin localitățile Ormindea și Căinelul de Sus, și în dreptul comunei Vălișoara, intersectează din nou șoseaua Deva - Brad. Distanța de la Brad la Băița este de 24 km. Pe un drum vicinal, accesul în comuna Băița se poate face și dinspre Crișcior, Bucuresci, Șesuri, Hărtăgani. Un alt acces în comună se poate face și dinspre șoseaua Geoagiu – Zlatna, pe un drum vicinal ce trece prin Voia și Porcurea, pe lângă vârful Duba și ajunge în localitatea Hărtăgani.

Relieful

Depresiunea Băița se suprapune unei porțiuni a bazinului terțiar Brad – Săcărâmb, care se traduce în relief printr-o zonă depresionară cu direcția NV-SE, unind Valea Mureșului cu Valea Crișului Alb și se prezintă cu caractere de unitate naturală bine definite, ca o individualitate geografică precisă față de regiunile înconjurătoare care o domină². Are forma unei potcoave, cu deschiderea spre vest și apare ca o înșiruire de vârfuri conice eruptive, rotunjite, asemenea unor clăi despărțite prin înșeuări.

¹ Oct. Floca, V.Șuiaga, *Ghidul județului Hunedoara*, Deva, 1936, p. 134-136

² Valer Trufaș, *Depresiunea Băița – Observațiuni geomorfologice preliminare*, în *Analele Univ. C.I.Parhon-București*, Seria St.Naturii, nr. 17/1958, p.169-182

Spre nord, depresiunea este străjuită de vârfurile Muncelul (776 m), Cireșata (741 m), Costernicu (752 m), Mugla (713 m), Cordurea (754 m) și Cerburea (902 m). Partea de est este stăpânită de vârfurile Duba (964 m), Setraș (1084 m), Gemenea (972 m), Stogu (904 m), Zâmbrița (722 m) și Draica. Spre sud se află vârfurile Lelea (749 m), Mialu și Runcu (645), rama depresiunii fiind completată de măgurile calcaroase ale Săliștei, Băiței (665 m) și Feredeului (556 m)³.

Depresiunea are o lungime de circa 9 km și o lățime de peste 5 km. Limitele depresiunii se conturează fără nici o dificultate în partea de N, E și S, unde versanții ramei muntoase indică o bruscă schimbare a pantei. În partea de vest limita depresiunii este mai greu de trasat, totuși ea se poate urmări începând de la Muncel (776 m) până în Măgura Feredeului pe o culme joasă cu direcția N-S, pe sub cumpăna apelor dintre valea Bobii și valea Orminzii⁴. În limitele descrise, depresiunea are o suprafață de aproximativ 54 km și adăpostește 8 localități: Ormindea, Căinel, Băița, Săliștea, Hărțăgani, Trestia, Crăciunești și Peștera, dintre care Băița este cea mai importantă împrumutând numele și depresiunii⁵. Din punct de vedere geologic, conform cercetărilor întreprinse de T. P. Ghițulescu și M. Socolescu și concretizate în „Harta geologică a Munților Metaliferi”, rezultă următoarea repartiție a formațiunilor:

„Fundamentul depresiunii este alcătuit dintr-un complex efusiv prejurasic peste care stau petece de calcare jurasice, depozite sedimentare și formațiuni eruptive terțiare. Calcarele jurasice formează înălțimile Măgura Feredeului, Măgura Băiței, Măgulicea, Măgura Săliștei, Hulpuș, apoi se mai întâlnesc în petece de dimensiuni mai mici la Grelești, Pleașa și în bazinul pâraului Trestia”⁶.

Cretacicul este prezent la Grelești și bazinul văii Carpenului și este constituit din gresii, marne, gresii calcaroase. Depozitele badeniene au cea mai mare repartiție în cuprinsul depresiunii și sunt constituite din pietrișuri, alternând cu gresii și argile nisipoase de culoare roșie. Sarmațianul ocupă suprafețe mai mici la Hărțăgani, Căinel, Ormindea și este reprezentat prin argile marnoase cu intercalații de gresii fine și roci piroclastice⁷.

Între masivele calcaroase Măgura Băiței, Măgulicea și Măgura Feredeului s-au dezvoltat două chei: una pe valea Căianului și alta pe valea Orminzii. Cheile Orminzii au versanții abrupti până la verticală iar la baza lor sunt îngropați aproape pe toată lungimea lor de grohotișuri vii sau fixate⁸. Cheile Băiței (Între Pietri) prezintă versanți prăpăstioși și câteva lărgituri (hornuri) și strâmtoni, fiind mai mari decât precedentele⁹.

Peșterile din comuna Băița

O varietate în morfologia de amănunt este dată de formele carstice dezvoltate mai ales în SV și în afara depresiunii. Lapiezuri se întâlnesc aproape pretutindeni unde apar calcare - Măgulicea, Măgura Băiței, Pietra Goleșe etc, cele mai multe fiind însă îngropate. Totuși câteva dintre ele au fost puse în evidență. Vârful Măgura Crăciuneștilor (429 m), în punctul „Dosul Vârfului”, cu o platformă mare, care oferă o priveliște deschisă către Valea Mureșului și a Crișului. Aici se află peștera „Groapa lupului”, de 20 m lungime și a „Balogului” de 81 m lungime și 22 lățime la intrare, cu stalagmite și stalactite. Peștera „Zidul de Sus” are 76 m lungime, accesul la ea fiind foarte anevoios. Peștera „Zidul cel de Jos”, are o lungime de 20 m¹⁰. Pe dealul Măgura Băiței, se află de asemenea câteva peșteri săpate în roca calcaroasă. „Șura

³ Ibidem

⁴ Ibidem

⁵ Ibidem

⁶ Ibidem

⁷ Ibidem

⁸ Ibidem

⁹ Ibidem

¹⁰ Oct.Floca, V.Șuiaga, op.cit. , p.132

mare de Jos” e lată de 12 m, înaltă de 9 m și lungă de 37 m. O deschidere, prin bolta peșterii până la suprafață, permite iluminarea ei parțială.

Peștera „Șura de mijloc” are coridorul principal lung de 23 m și este bine luminată. A treia peșteră poartă numele de „Șura de Sus”, are o lungime de 63 m și un coridor, care pe unele locuri, se strâmtează extrem de mult, are stalagmite și stalactite, iar pe traseu se întâlnesc cascade de apă¹¹. În partea de sus a Măgurii Băiței se află a patra peșteră, foarte mică, numită Vârtop¹².

Tot la Băița, sub stâncile Cornet, se află o peșteră mică numită „Peștera Lotrului”¹³. La Ormindea, în apropiere de biserica ortodoxă se află peștera „Găunoasa Ormindei”, cu două deschizături. Un pârau dispăre la intrarea peșterii, pentru ca înăuntru să curgă pe o mică porțiune și apoi să dispară din nou până în Valea Babii¹⁴. La sud de Ormindea, în Măgura Băiței, se vede „Peștera Dracului”, care nu este recomandată spre vizitare decât turiștilor experimentați.

Peșterile și cheile strâmte, frumoase și sălbatice ca și priveliștile largi pe care le oferă înălțimile, fac excursiile organizate aici deosebit de interesante.

Hidrografia

Colectorul hidrografic principal este Căianul care își adună apele printr-o rețea convergentă din cea mai mare parte a depresiunii, excepție făcând doar pâraul Orminzii care confluează cu Căianul la ieșirea din depresiune¹⁵. Pâraul Căian ia naștere în partea sudică a localității Hărțăgani prin confluența pâraielor Dubii, Carpenului și Racășului, fiecare dintre acestea având alți afluenți. În aval de punctul său de formare, Căianul face un cot larg, orientat E-V, până la ieșirea din depresiune, de unde direcția lui de curgere devine sudică.

Pe partea stângă cei mai importanți afluenți sunt : Pâraul Zâmbreț, Pâraul Trestii, Pâraul Lalului, iar pe dreapta Pâraul Căinel și Pâraul Orminzii, care la ieșirea din depresiune taie chei pitorești într-un masiv calcaros și pe care îl compartimentează în trei părți.

Valea Orminzii este formată din mai multe pâraie care confluează în vatra localității Ormindea.

Pâraul Căinelului izvorăște din Forfeze și curge spre sud printre înălțimile Măgura Băii, Măgurea, Mănașu, Ursoi, Ceru și Grui pe stânga, iar pe dreapta Afăn, Brăneasa, Goron, Băieșu și Stria, traversând rocile eruptive ale dealurilor Afăn și Mănașu în care valea îmbracă aspectul unui defileu, apoi se lărgeste și formează o luncă largă până la 500 m.

Celelalte văi afluate Căianului, Racăș, Carpan, Duba, Zâmbreț, Trestia, au versanți în formă de V mai mult sau mai puțin deschis, cu caracter torențial, în cursul superior cu lunci înguste, chiar dacă sunt desfășurate pe mai mulți kilometri (Racăș, Carpen) sau dezvoltate numai în apropierea zonelor de confluență (Zâmbreț, Trestia).

Clima

Analiza termospațială a elementelor climatice (temperatura, umiditatea aerului, precipitațiile) sunt considerate esențiale în definirea aspectelor bioclimatice ale unui teritoriu. La baza acestei analize stau datele de observație înregistrate în intervalul 1980-1994 la stația meteorologică Țebea (Baia de Criș)¹⁶.

Temperaturile medii anuale marchează o scădere treptată de la vest la est, concomitent cu creșterea altitudinii. Temperaturile medii anuale de 8,5-9° C se plasează în jurul izohipsei de 300-350 m. Urmărind șirul temperaturilor medii anuale se constată că de la un an la altul au loc

¹¹ Ibidem, p.133

¹² Ibidem

¹³ Ibidem

¹⁴ Ibidem, p.135

¹⁵ Valer Trufaș, op.cit., p.173

¹⁶ Registrele climatice, stația Țebea, jud. Hunedoara

abateri sensibile față de media multianuală. Astfel, în câțiva ani, mediile anuale au depășit 10° C, pe când în unii ani au coborât la 9° C și chiar 7,7° C, în 1985.

În timpul anului, temperaturile medii lunare au un mers normal, cu un minim în ianuarie și un maxim în iulie, urmărind fidel distribuția cantitativă a radiației solare, față de care prezintă un paralelism aproape identic. Temperaturile medii lunare sunt cuprinse între -3,6° C și 19,4° C.

Mediile lunare, anotimpuale și anuale ale temperaturii; amplitudinile anuale (°C) (1980-1994)¹⁷ :

Stația : Țebea; Altitudinea (m): 260

<i>Luna</i>	<i>I</i>	<i>II</i>	<i>III</i>	<i>IV</i>	<i>V</i>	<i>VI</i>	<i>VII</i>	<i>VIII</i>	<i>IX</i>	<i>X</i>	<i>XI</i>	<i>XII</i>
<i>Media</i>	- 3,6	- 0,3	4,1	9,8	14,7	17,9	19,4	18,5	14,3	8,7	4,2	- 0,6
Anuală : 8,9												

<i>Anotimp</i>	<i>Iarnă</i>	<i>Primăvară</i>	<i>Vară</i>	<i>Toamnă</i>
	- 1,4	9,5	18,6	9,0
Amplitudinea anuală : 22,9				

În luna ianuarie, temperaturile sunt negative pe întreg teritoriul zonei, iar valorile cuprinse între -0,6°C și -3°C. Se remarcă o slabă diferențiere a temperaturilor, impusă de treptele de relief, deoarece gradientii termici verticali scad mult sub valoarea medie, apropiindu-se de zero. Mai mult chiar, apare fenomenul inversiunilor termice, generat de cantonarea maselor de aer reci în culoarul relativ îngust și bine închis al Crișului; astfel se explică valoarea medie de -3,6°C la Țebea, mai coborâtă ca în zona deluroasă înconjurătoare. Fenomenul se produce mult mai rar în golful Zarendului, unde stagnarea aerului și răcirea sa prin radiație sunt determinate, în mare măsură, de curenții de aer canalizați de-a lungul văii Crișului, dinspre munte spre șesul Crișanei.

Cea mai mare parte a zonei se caracterizează însă prin ierni blânde. Explicația fenomenului trebuie pusă pe seama frecvenței maselor de aer vestice și sud-vestice și a faptului că regiunea are o poziție mai adăpostită față de invaziile aerului polar-continental dinspre est și nord-est.

Sub influența circulației vestice și a extinderii dorsalei anticiclonului azoric peste partea sudică a Europei, desprimăvărarea se face mai repede decât în partea estică a țării. Astfel, temperatura medie în luna martie la Țebea (4,1°C) este cu circa 2°C mai mare ca la Huși (2,5°C) sau Vaslui (2,7°C).

Datorită predominanței maselor de aer vestice, în lunile de vară, temperatura aerului nu este prea ridicată, media anotimpului fiind cuprinsă între 18,5°C și 19,4°C. În ceea ce privește situația decadică a temperaturilor din lunile extreme, se constată că valorile maxime se produc, de obicei, în ultima decadă a lunii ianuarie, iar cele maxime în a doua jumătate a lunii iulie, continuându-se și în prima decadă a lunii august.

Din prezentarea evoluției temperaturilor medii lunare și anotimpuale se poate trage concluzia că din punct de vedere termic, teritoriul comunei Băița împreună cu satele componente, se caracterizează printr-un continentalism atenuat de existența iernilor blânde și a verilor moderate (amplitudinea termică medie anuală este relativ mică și uniformă pe tot cuprinsul acestei zone (22,9°C), cu primăveri și toamne a căror temperatură depășește cu puțin media multianuală. Umezeala aerului în zonă este influențată de frecvența ridicată a maselor de aer de origine atlantică sau mediteraneană, ca urmare umiditatea relativă medie anuală atinge valori mari, respectiv 79-82%, fiind uniform distribuită în spațiu.

¹⁷ Ibidem

Așezarea geografică a Munților Metaliferi și configurația reliefului determină unele particularități pluviometrice proprii acestei regiuni. Datele obținute în urma observațiilor efectuate scot în evidență creșterea cantităților de precipitații cu circa 100 mm în unitățile de relief din latura nordică a zonei. Mediile lunare, anotimpuale și anuale ale precipitațiilor atmosferice (mm); suma precipitațiilor în perioada cu temperaturi medii zilnice $\geq 10^{\circ}\text{C}$ (1980-1994)¹⁸:

Stația : Țebea; Altitudinea (m) : 260

Luna	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Media	39,7	39,2	40,2	49,1	71,4	78,0	57,9	57,7	49,0	48,3	50,2	50,7
Anuală : 613,4												

Anotimp	Iarnă	Primăvară	Vară	Toamnă
	129,6	160,7	193,6	147,5
P (mm) $t > 10^{\circ}\text{C}$: 362,6				

Mediile lunare și anuale ale precipitațiilor atmosferice (1980-1994) (mm):

Stația : Țebea; Altitudinea (m) : 260

Luna	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Media	44,7	55,5	33,0	62,1	72,5	96,4	91,3	81,2	41,7	48,6	54,3	58,7
Anuală : 740,0												

Stația : Blăjeni; Altitudinea (m) : 541

Luna	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Media	44,2	81,7	60,8	100,1	93,8	129,2	120,3	82,2	50,0	76,8	87,6	86,9
Anuală : 1013,6												

Cunoașterea particularităților stratului de zăpadă are o mare importanță practică, deoarece zăpada acționează ca suprafață activă, în perioada rece a anului, reflectând o mare parte a radiației solare. Totodată, zăpada împiedică pierderea căldurii din sol, formând un înveliș protector pentru plantele ierboase și constituie, de asemenea, o importantă rezervă de apă.

În această zonă numărul mediu anual al zilelor cu ninsoare este destul de scăzut, datorită pătrunderii maselor de aer atlantic sau mediteranean, relativ mai calde, care determină frecvente precipitații lichide, chiar și iarna. Astfel la Țebea (Baia de Criș), în perioada 1980-1994, numărul mediu al zilelor cu ninsoare a fost de 21,8.

În zona depresiunii Băița primele ninsori se semnalează, în medie, în jur de 1 decembrie, în vestul zonei și în jur de 25 noiembrie în est, iar ultimele ninsori cad în preajma datei de 12 martie. Stratul de zăpadă stabil apare, în medie, în prima decadă a lunii decembrie și dispăre în prima parte a lunii martie, cu un decalaj de 4-5 zile între partea estică și cea vestică.

Grosimea stratului de zăpadă variază în limite largi. În cursul anului, valorile cele mai scăzute ale grosimii stratului de zăpadă se întâlnesc în ultima decadă a lunii ianuarie, coincidând

¹⁸ Registrele climatice, stația Țebea, jud. Hunedoara, anii 1980-1994

cu perioada celor mai scăzute temperaturi, care reduc -practic- la zero, posibilitatea diminuării stratului de zăpadă prin topire sau sublimare.

Din analiza principalelor elemente climatice rezultă că: suma ridicată a temperaturilor medii zilnice mai mari de 10°C, durata și intensitatea mai redusă a fenomenelor de iarnă (-2,2° – 3,6° C media lunii celei mai reci; 30-40 zile durata medie a stratului de zăpadă; circa 180 de zile durata perioadei fără îngheț) împreună cu volumul sporit al precipitațiilor (650-800 mm/an), dar cu o destul de pronunțată variabilitate interanuală) și distribuția lor în proporție de 55-60% în perioada caldă a anului reprezintă factorii ecologici dominanți ai combinațiilor bioclimatice din zona depresiunii Băița.

Soluri

Diversitatea factorilor de solificare, determinată de specificitatea condițiilor naturale ale depresiunii Băița, a imprimat învelișului de sol, pe lângă o zonalitate altitudinală fitoclimatică, un caracter mozaicat privind direcțiile de solificare, răspândirea spațială a solurilor, stadiul și nivelul de dezvoltare a profilelor de sol, în care substratul litologic a avut un rol preponderent. În această zonă prin acțiunea concomitentă și interdependentă a factorilor și condițiilor naturale de solificare, procesele pedogenetice au generat soluri litomorfe mollice și pe argile, soluri argilo-iluviale cu orizont eluvial, soluri cambice eu-mezobazice și oligobazice și litosoluri¹⁹.

Rendzinele²⁰ sunt legate genetic de prezența calcarelor și a depozitelor calcaroase care afloresc la zi. Sunt mult răspândite, mai puțin ca formațiuni compacte, cel mai adesea, în asociație cu alte soluri. Astfel, ele se asociază cu litosolurile rendzine, cu soluri eu-mezobazice, cu terra rossa și chiar cu solurile brune acide. Sunt soluri superficiale, slab acide până la alcaline eu-mezobazice și bogate în humus.

Terra rossa²¹ formează o asociație de soluri specifice carstului prin componența solurilor care o compun (soluri roșii de tip terra rossa cu rendzine). Aceste soluri apar sub pajști cât și sub păduri.

Litosolurile²² sunt soluri slab evolute, dezvoltate pe pante repezi sau abrupte, direct pe fundamentul litologic, slab dezagregat și alterat. Se întâlnesc de obicei în zonele cu grohotișuri, pe versanții cheilor, ai creștelor calcaroase. Profilul de sol este îngust, deseori cu discontinuități în răspândire, cu o succesiune simplă de orizonturi, în care orizontul humifer nu depășește 10 cm grosime și sunt foarte bogate în schelet. Carstul din Munții Metaliferi este dezvoltat pe roci carbonatate de vârstă jurasică și cretacică. Majoritatea calcarelor în care s-a dezvoltat carstul munților dintre Mureș și Barcău conțin cantități extrem de ridicate de CaCO₃ (G. Pârnuș și colab., 1977). Calcarele cristaline ale Platoului Poieni conțin între 86,6 și 98% CaCO₃ iar cele din zona Băița ajung la 98,25% CaCO₃.

Flora și fauna

Evidențierea particularităților ecologice ale tuturor speciilor de plante din cuprinsul unei regiuni geografice bine delimitate este foarte utilă pentru stabilirea specificului ecologic al ecosistemelor ce populează acea zonă, în contextul complexului de factori pedoclimatici locali.

S-au luat în studiu următorii factori climatici : temperatura, umiditatea și reacția solului, în strânsă legătură între ei și, de asemenea, în strânsă legătură cu elementele edafice și de vegetație. Organismele vegetale și comunitățile de organisme vegetale resimt nemijlocit acțiunile climatice, iar în funcție de presiunea acestor factori, ele realizează, între anumite limite, o modelare a valorii acestora spre optimul lor ecologic sau funcțional. Fitoclimatul asociațiilor rezultă din interacțiunea fitocenozelor cu factorii climatului local și cu cei ai stațiunii. La rândul

¹⁹ Ghe. Lupașcu, M. Parichi, N. Florea, Știința și ecologia solului, Iași, 1998

²⁰ Ibidem, p. 322

²¹ Ibidem, p. 370

²² Ibidem, p. 211

său fiecare grupare vegetală prezintă anumite cerințe particulare față de parametrii staționali, și întrucât structura calitativă și cantitativă este, de asemenea, specifică, rezultă că și fitoclimatul, determinat de multiplele interacțiuni, va fi specific pentru fitocenozele unei asociații. Prin cunoașterea acestui fitoclimat, se poate obține un indicator concludent în caracterizarea ecologică a unui teritoriu.

În zona Băița flora se caracterizează prin numărul mare al elementelor termofile – de origine sudică – prezente atât pe stâncile calcaroase, cât și în asociațiile ierboase și lemnoase. Abundența plantelor termofile este justificată de climatul blând, favorizat de poziția geografică, de altitudinea relativ mică a dealurilor cât și de substratul calcaros²³. Dintre speciile rare, citate pentru prima dată în Munții Metaliferi amintim pe *Ceterach officinarum*, *Minuartia setacea* și *Taraxacum hoppeanum*.

Pe lângă raritățile floristice menționate, în zona Crăciunești s-a descoperit o varietate nouă pentru țara noastră, o varietate și două forme noi pentru știință și anume *Centaurea atropurpurea* varietatea *crassifolia*, *Centaurea atropurpurea* varietatea *crassifolia* forma *integrifolia*, *Festuca valesiaca* varietatea *pseudodalmatica* forma *angulosa*²⁴.

În flora cheilor calcaroase din zona Băița sunt prezente numeroase specii autohtone, endemice, carpatice și carpato-balcanice, cu importanță fitocenotică și fitogeografică deosebită²⁵. Dintre speciile endemice și subendemice întâlnite în zonele calcaroase amintim: *Silene nutans* ssp. *dubia*, *Dianthus petraeus* ssp. *petraeus*, *Aconitum licoctonium* ssp. *moldavicum*, *Cardamine glanduligera*, *Symphytum cordatum*, *Thymus comosus*, *Helictotrichon decorum*. Flora cheilor calcaroase deține și un contingent, destul de mare, de specii carpato-balcanice: *Silene heuffelli*, *Sempervivum marmoreum*, *Helleborus purpurascens*, *Waldsteinia geoides*, *Galium kitaibelianum*, *Taraxacum hoppeanum*, *Crocus vernus* ssp. *heuffelianus*, *Sesleria rigida*.

Elementele carpato-balcanice evidențiază conexiunile florogenetice strânse dintre flora acestui spațiu carpatic, strict delimitat geomorfologic, și cea a Munților Balcani, existente, probabil, încă din terțiar. Existența unor interferențe floroistorice, în trecutul îndepărtat cu peninsula Balcanică, Anatolia și Munții Caucaz, este atestată de prezența speciilor balcanice: *Quercus frainetto*, *Quercus pubescens*, *Dianthus puberulus*, *Alyssum murale*, *Hypericum rochelii*, *Cephalaria laevigata*, *Campanula grossekii*, *Fritularia orientalis*, și mai ales a celor daco-balcanice: *Lathyrus hallersteinii*, *Seseli rigidum*, *Ferulago silvatica*, *Galium flavescens*, *Scabiosa banatica*, *Centaurea atropurpurea* și a celor carpato-balcano-caucazice, ca: *Telekia speciosa*.

În flora zonelor calcaroase din împrejurimile comunei Băița s-au identificat și o serie de taxoni atlanto mediteraneeni : *Asplenium ceterach*, *Thlaspi alliaceum*, *Primula vulgaris*, *Crepis setosa*, *Tamus communis*. Speciile ponto-mediteraneene (*Cerastium dubium*, *Petrorhagia prolifera*, *Trifolium pannonicum*, *Lathyrus venetus*, *Odontites lutea*, *Stachys germanica*, *Allium flavum*) se alătură celor ponto-panonice (*Minuartia setacea* ssp. *banatica*, *Isatis tinctoria*, *Thymus glabrescens* ssp. *glabrescens*, *Iris pumila*) și celor mediteraneene (*Silene armeria*, *Silene viridiflora*, *Aristolochia pallida*, *Lunaria annua*, *Rosa gallica*, *Bifora radians*, *Fraxinus ornus*, *Piptatherum virescens*).

Toate aceste specii carpatice și carpato-balcanice, alături de cele alpic-carpato-balcanice (*Silene italica* var. *nemoralis*, *Euphorbia carniolica*, *Doronicum columnae*, *Echinops commutatus*) sau de alt tip, conferă fitocenozelor studiate un colorit regional, și permit, de multe ori, delimitarea sintaxonilor vicarianți față de cenozele similare din alte zone.

²³ I. Pop, I. Hodișan, Studii floristice și de vegetație la Cheile Crăciunești, în *Studia Univ. Babeș-Bolyai*, ser. Biologia, fasc. I, Cluj, 1964.

²⁴ *Ibidem*, p. 2.

²⁵ Marcela Balazs, La caractérisation de la flore des gorges calcarifères des monts Métallifères. Des aspects phytocoenologiques, în *Sargetia*, Ser. Sci. Nat., XVII, Deva, 1997, p. 49-107.

Dealurile sunt caracterizate printr-o vegetație ierboasă constituită din pajiști și păduri, zona Băița fiind situată în etajul gorunului care formează păduri aproape pure sau în amestec cu cerul, gârnița, fagul și mojdreanul²⁶.

Pajiștile mezofile colinare sunt edificate de fitocenoze aparținând asociațiilor: Festuco rubrae-Agrostietum capillaris Horv., (1951) 1952. Pajiștile sunt în cea mai mare parte modificate semnificativ de către om. Covorul ierbos al pajiștilor are în structura lui hemcriptofite perene care asigură o structură complexă. În cadrul florei are loc o întrepătrundere a sinuziilor pe orizontală și a straturilor de plante cu înălțimi diferite pe verticală. Altitudinal, pajiștile mezofile sunt distribuite între 300-400 m, pe dealurile din zona depresiunii Băița, unde ocupă culmile domoale sau versanții slab înclinați. În aceste tipuri de pajiști, instalate secundar în urma defrișării terenurilor forestiere (făgeto-cărpinete), se întâlnesc tufe izolate de Rosa canina (măceș), Crataegus monogyna (păducel), Viburnum opulus (dârmoz). Pajiștile xerotermofile colinare sunt cele mai extinse în sectorul zonei Băița. În regiunile calcaroase pajiștile xerotermofile și mezoxerofile sunt edificate de asociația Thymetum comosi Pop et Hodișan 1963.

Fitocenozele acestei asociații, exclusiv calcicole, ocupă stâncăriile însoțite și mai puțin înclinate, la altitudini cuprinse între 300-550 m.

Pajiști higrofile colinare se dezvoltă în zona văii Căianului și sunt edificate de asociația Agrostetum stoloniferae Ujvárosi 1941 și constituie pajiști instalate secundar în urma tăierii sălcetelor și arinișurilor colinar-submontane.

Stâncării colinar-montane cu vegetație mezofilă și xerotermofilă. În habitatele calcaroase din zona Băița vegetația stâncăriilor este edificată de asociațiile: Thymetum comosi Pop et Hodișan 1963, subas. teucrietosum montani (Csuros 1958) Coldea 1991 (pe versanții cu expoziție vestică și sud-vestică, pe roci calcaroase), Asplenio-Cystopteridetum fragilis Oberd. (1939) 1949 (pe versanții cu expunere N-NE), Melico-Phleetum montani Boșcaiu et al. 1966 și Asperulo capitatae-Seslerietum rigidae (Zoly 1939) Coldea 1991, pe versanții calcaroși cu expoziție sudică, sud-estică.

Tufărișurile (asociații arbustive) și liziera pădurilor de foioase colinare. Asociațiile arbustive cele mai frecvente în zona pădurilor de foioase colinar-montane sunt Prunus spinosae-Crataegetum (Soó 1927, Hueck 1931), Sambucetum racemosae (Noirf. 1999) Oberd. 1973), Rubetum idaei (Pfeiff. 1936 em Oberd. 1973).

Condițiile ecologice variate din zona de interpenetrare a ecosistemelor existente (păduri de foioase, păduri de luncă colinar-montane, pajiști mezofile) favorizează dezvoltarea unei lepidopterofaune bogate și variate.

Cărpinetele din depresiunea Băița sunt edificate de asociația Lathyro-halersteinii-Carpinetum Coldea 1975 quercetosum cerris Coldea 1975. Făgetele sunt edificate de asociația Fageto-Carpinetum. Ele sunt răspândite mai ales pe versanții vestic și sudici, la altitudini de 550-580 m.

La liziera făgetelor sunt dominante Sambucus racemosa (boz), Rosa canina(măceș), Rubus idaeus (smeur), Crataegus monogyna (păducel).

Pe versanții estici, sud-estici și sudici ai dealurilor din zona Băița sunt răspândite asociațiile termofile de Quercus pubescens (stejar pufos) și Quercus cerris (cer).

În lungul văii Căianului, pădurile de luncă din zonele colinare sunt edificate în special de asociațiile: Alnetum glutinosae-incanae (Br.-Bl. 1915, 1930) și Salicetum albae-fragilis Issler 1924 em Soó 1957.

În zona vegetației înalte de la marginea arinișurilor, pot fi zărite mai ales în zilele călduroase de vară, numeroase specii de lepidoptere diurne. Adulții acestor specii vizitează florile de

²⁶ Idem, Les Associations Saxicoles des Gorges Calcareuses des Monts Métallifères, în Sargetia, Ser. Sci. Nat., XVIII, Deva, 1999, p. 91-139

Telekia speciosa (lăptucul oii, brustan), *Carduus nutans* (ciulin), *Cirsium arvense* (pălămidă), *Epilobium angustifolium* (pufuliță), *Mentha longifolia* (izună), *Eupatorium cannabinum* (cânepa codrului, cânepă de apă), în căutarea nectarului.

Calcarele din Dealul Măgura (Cheile Crăciunești), cunoscute sub numele de Măgura Băiței au fost declarate rezervație naturală din anul 1988 și ele adăpostesc 535 specii de plante vasculare²⁷. În habitatele oferite de stâncării, formațiuni arborescente și liziera pădurii au fost identificate specii de un real interes științific, fitocenotic și fitogeografic: *Thymus comosus*, *Helictotrichon decorum*, *Sempervivum marmoreum*, *Helleborus purpurascens*, *Taraxacum hoppeanum*, *Sesleria rigida*, *Seseli rigidum*, *Centaurea atropurpurea*, *Asplenium ceterach*, *Silene viridiflora*, *Piptatherum virescens*, *Allium flavum*, *Dictamnus albus*, *Orchis coriophora*, *Anacamptis pyramidalis*, *Fritilaria orientalis*, *Stipa pennata* ssp. *eriocaulis*, majoritatea dintre ele fiind elemente autohtone, endemice, carpatice și carpatobalcanice.

Aceste specii găesc în habitatele zonelor calcaroase ale Cheilor Crăciunești condiții optime de dezvoltare, ele nefiind deocamdată afectate de poluarea atmosferică, pe de o parte datorită poziției lor la o distanță relativ mare față de sursa poluantă, predominării curenților de aer dinspre N și NE spre S și SV, geomorfologiei zonei, rolului ecoprotector al formațiunilor arborescente.

În zona Băița se întâlnesc și o serie de specii de amfibieni și reptile, dintre care amintim:

- *Salamandra salamandra* (Linnaeus, 1758) - salamandra - În păduri de fag
- *Rana dalmatina* (Bonaparte, 1839) - Frecventă, pe pantele împădurite.
- *Lacerta agilis* (Linnaeus, 1758) - șopârlă - Frecventă în zona tufărișurilor.
- *Lacerta viridis viridis* (Laurenti, 1768) - gușter - Frecventă, în zona tufărișurilor.
- *Lacerta muralis* (Laurenti, 1768) - șopârla de ziduri - Frecventă în zona grohotișurilor.
- *Coronella austriaca* (Laurenti, 1768) - șarpele de alun - Rar, la liziera pădurilor.
- *Vipera ammodytes ammodytes* (Linnaeus, 1758) - vipera cu corn - Frecventă pe stâncării, grohotișuri. Specie ocrotită de lege.
- În zonă trăiesc de asemenea o serie de specii de păsări, dintre care menționăm:
- *Accipiter gentilis* L. - uliu porumbar - Cuibărește în păduri din zonă.
- *Aquila pomarina* (Ch. L. Brehm) - acvilă țipătoare mică - Rară. Ocrotită de lege.
- *Falco tinnunculus* L. - vânturel roșu - Cuibărește în zonă.
- *Cuculus canorus* L. - cuc - Frecvent în timpul cuibăritului.
- *Asio otus* L. - cuiif de pădure - Cuibărește în zonă.
- *Strix aluco* L. - huhurez mic - Cuibărește în zonă.
- *Alcedo atthis ispida* L. - pescăruș albastru - Observat pe malul râului.
- *Picus viridis* L. - cicănitorea verde - Este întâlnită tot anul în zonă.
- *Dendrocopos major* L.- ciocănitorea pestriță mare - În păduri de foioase.
- *Delichon urbica* L. - lăstun de casă - Cuibărește în localitățile din împrejurimile comunei Băița și pe stâncării.
- *Oriolus oriolus* L. - grangur - Cuibărește în zonă.
- *Garrulus glandarius* L. - gaiță - Specie frecventă.
- *Sylvia atricapilla* L. - silvie cu cap negru - Frecventă în păduri.
- *Corvus corax* L. - corb - Frecventă în zonă.
- *Parus caeruleus* L. - pițigoi - Observat în tot cursul anului.

²⁷ Idem, La caractérisation de la flore des gorges calcarifères des monts Métallifères. Des aspects phytocoenologiques, în *Sargetia*, Ser. Sci. Nat., XVII, Deva, 1997, p. 49-107.

- *Passer domesticus* L. - vrăbie - Comună tot anul, pe lângă case.
- *Motacilla alba* L. - codobatură - Frecventă la baza stâncărilor.
- *Carduelis carduelis* L. - sticlete - Frecvent în pădurile de foioase.

Alături de acestea în zona Băița găsesc condiții optime de viață și o serie de specii de mamifere dintre care amintim : *Sciurus vulgaris* (veverița), *Martes foina* (jderul de piatră, beica), *Vulpes vulpes* (vulpea), *Canis lupus* (lup), *Martes martes* (jder), *Putorius putorius* (dihor), *Mustela nivalis*, *Sus scrofa* (mistreț), *Lepus capensis* (iepure), *Capreolus capreolus* (căprioară), *Oryctogalus cuniculus*, *Sylvaemus sylvaticus* (șoarece de pădure).

DE LA ÎNCEPUTURILE CIVILIZAȚIEI OMENEȘTI, LA PRIMELE ATESTĂRI DOCUMENTARE ALE LOCALITĂȚILOR COMUNEI BĂIȚA

Depresiunea Băiței cunoscută pentru zăcămintele sale aurifere, deși avea un relief frământat și acoperit în mare parte de păduri a constituit o zonă favorabilă subzistenței unor comunități umane preistorice din valea Mureșului, ci și un teritoriu care a oferit condiții relativ favorabile unei locuiri, cu intensități diferite, în unele etape istorice²⁸. Aici s-a dezvoltat de-a lungul erelor geologice sectorul carstic Băița-Crăciunești. Endocarstul din Măgura Băiței și Măgura Feredeului este reprezentat prin mai multe peșteri fosile, favorabile locuirii umane. Primele urme de locuire umană aflate în sectorul carstic Băița-Crăciunești, în peșterile „Balogu”, „Gropa Lupului” și „Șura de Jos” aparțin epocii paleolitice²⁹.

Peștera „Balogu”, cunoscută și sub denumirea de peștera de la Balogu sau Peștera Szabo Iosef, reprezintă o cavitate naturală cu trei intrări. Ea este amplasată la altitudinea absolută 450 m și relativă de 150 m iar lungimea rețelei de galerii, hornuri etc. atinge lungimea de 180 m. Conformația și poziția peșterii, căile facile de acces, legătura cu platoul superior care reprezenta o bună zonă de pășunat pentru turmele de animale, ca și existența surselor de apă, constituie condiții favorabilă pentru locuirea peșterii de către omul preistoric.

Peștera a fost cercetată pentru prima dată în anul 1884 de către E. A. Bielz. În această peșteră, arheologul devenea Teglás G. a găsit la sfârșitul secolului, oase ale ursului de peșteră (*Ursus spelaeus*). El a publicat un studiu detaliat al peșterilor din zonă în anul 1902. Cu această ocazie Teglás G. semnala existența, în galeria principală a peșterii a unor urme consistente de locuire postpaleolitică.

În anul 1924, Roska M. și H. Breuil au efectuat un sondaj de verificare stratigrafică, adâncit până la 0,55 m. Au fost descoperite o serie de materiale constând din cărbuni, ceramică eneolitică, resturi osteologice. În ultimile cercetări efectuate în peștera „Balogu” pentru realizarea studiului de impact s-au soldat cu descoperirea de noi materiale, printre care și o râșniță primitivă, preistorică³⁰.

Sucesiunea locuirilor din peștera „Balogu” cuprinde următoarele perioade istorice: paleolitic, neolitic timpuriu, eneolitic final, epoca timpurie și mijlocie a bronzului³¹. Descoperirile paleolitice au constat din bucăți de cărbune de lemn, oase sparte, unele retușate prin folosire și așchii de calcar dur, probabil utilizate. Deși abatele Breuil avea anumite rezerve asupra încadrării lor culturale, M. Roska afirma că ele reprezintă urme de locuire musteriene³².

Descoperirile neolitice constau din fragmente ceramice aparținând unor vase specifice neoliticului timpuriu ce s-au păstrat în colecția veche a muzeului din Deva și au fost încadrate complexului cultural Starčevo Criș, faza a II-a. Pentru eneoliticul final (perioada de tranziție spre epoca bronzului) în colecțiile Muzeului din Deva se află o importantă cantitate de materiale arheologice. Acestea aparțin culturii Coțofeni și constau din artefacte din piatră și os, vetre de foc.

²⁸ Ioan Andrițoiu, Descoperiri din epoca metalelor în zona Săcărâmb (jud. Hunedoara), manuscris în curs de publicare.

²⁹ Ibidem.

³⁰ Cătălin Rișcuța, Cristina Mitar, Ionuț Codrea, Silvia Burnaz, Marcela Balazs, Evaluarea impactului asupra activității de exploatare a calcarului din cariera Măgura Feredeului asupra siturilor arheologice din arealul protejat al cheilor Crăciunești și zonele limitrofe. Studiu aflat în arhiva Muzeului Civilizației Dacice și Romane din Deva.

³¹ Ibidem.

³² Roska M., Paleoliticul județului Hunedoara, în Publicațiile Muzeului Județului Hunedoara, 1, 23, 1924, p. 11-15.

Din epoca bronzului timpuriu s-au descoperit câteva vase întregi, între care și o ceașcă de mici dimensiuni, având marginea răsfrântă, îngroșată, cu toarta supraînălțată³³. Din aceeași perioadă în colecția muzeului de vean se mai păstrează și o strachină cu torți asimetrice³⁴. Alături de cele două vase întregi s-au mai identificat și câteva fragmente ceramice care au același loc de proveniență și pot fi încadrate bronzului timpuriu.

Peștera „Groapa Lupului” este o cavitate naturală constituită dintr-o singură încăpere, cu o lungime de circa 15 m, lățimea între 9,40 m la intrare și 6,75 m în interior și înălțimea de 1,5 m. Peștera „Groapa Lupului” prin orientarea sa oferă o bună vizibilitate spre valea Căianului. În anul 1924, M. Roska și H. Breuil au efectuat un sondaj de verificare stratigrafică. Resturile de cărbune din lemn și mici așchii de cioplire au fost atribuite paleoliticului³⁵. Cercetările din anul 1999 efectuate de către Al. Păunescu și A. Doboș, ce au constat din efectuarea unui sondaj, surprind existența a două niveluri de locuire aparținând paleoliticului mijlociu și superior³⁶.

Vestigii aparținând epocii paleolitice s-au descoperit și în peștera „Șura de Jos”. Peștera se află la 115 m de talvegul văii Căianului. Sondajul arheologic întreprins de Roska M., H. Breuil, M.M. Jeanel și P. A. Chappuis, a dus la descoperirea unor vestigii (oase de animale, un grator, cărbune de lemn și așchii de japs roșu) și au fost considerate ca urme de locuire paleolitice. Dintr-o descoperire de la Crăciunești provine un topor eneolitic de cupru cu brațele „în cruce” încadrat de către arheologul Al. Vulpe tipului Târgu Ocna³⁷.

Din peștera „Șura de Mijloc” de la Crăciunești mai provine și un pumnal de cupru cu lama foliacee, având secțiunea lenticulară. Partea superioară a lamei pumnalului avea laturile rotunjite ce se îngustau spre mânerul cu secțiune dreptunghiulară, alungită, din care se păstrează o mică porțiune prevăzută cu un orificiu de prindere. Alte două orificii plasate lateral și simetric pe partea superioară a lamei, facilitau fixarea prin nituri a mânerului din os sau lemn al pumnalului. Pumnalul descoperit aici ar putea fi încadrat epocii bronzului timpuriu³⁸. Din aceeași peșteră sunt cunoscute și materiale ceramice de tip Wietenberg, specifice bronzului, specifice bronzului mijlociu, Hallstattului timpuriu și evului mediu timpuriu³⁹.

Încă din preistorie metalele cele mai căutate de către comunitățile umane au fost arama, aurul și argintul, primul utilizat mai cu seamă pentru confecționarea uneltelor și a armelor, dar și pentru piese de podoabă. Apoi în amestec cu alte metale s-a obținut bronzul. Metalele nobile – aurul și argintul – au fost căutate pentru strălucirea și stabilitatea lor, fiind utilizate pentru confecționarea obiectelor de podoabă⁴⁰. Descoperirea unor obiecte preistorice din aur în zona zăcămintelor aurifere de la Săcărâmb – Băița poate fi considerată ca un argument indirect al existenței unor exploatari miniere pre- sau protoistorice. Asemenea descoperiri s-au făcut și pe teritoriul comunei Băița, la Crăciunești (verigă de aur)⁴¹, Fizeș (lanț format din 9 zale)⁴² și Lunca (lanț format tot din 9 zale)⁴³.

Aceste descoperiri permit susținerea ipotezei că pe lângă extragerea aurului nativ prin spălarea nisipurilor aurifere, ca sursă primară pentru procurarea metalului nobil, încă din perioada bronzului târziu continuând în Hallstatt și La Tène, s-a practicat și exploatarea zăcămintelor aurifere sau a filoanelor aflate la suprafața solului sau la mică adâncime⁴⁴.

³³ Nicolae Cătălin Rișcuța, Materiale arheologice aparținând bronzului timpuriu în colecția Muzeului din Deva, în Sargetia, XXVII/1, 1997-1998, p. 102-128.

³⁴ Ibidem.

³⁵ Ioan Andrițoiu, op. cit., p. 2.

³⁶ Ibidem.

³⁷ Ibidem, p. 2.

³⁸ Ibidem, p. 3.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ Ibidem, p. 4.

⁴¹ M. Rusu, Considerații asupra metalurgiei aurului în Transilvania în Bronz D și Hallstatt A, în Acta MN, 9, 1972, p. 45.

⁴² Ibidem, p. 46.

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ Ibidem, p. 31-32.

Analizând probele de zăcământ recoltat din 11 mine transilvănene s-a constatat că ele conțineau între 18-30 % argint, între care se înscriau și cele de la Băița care aveau un conținut de 27,5%.

Amploarea exploatării metalelor prețioase poate fi argumentată și prin cantitatea de metal prețios încorporată în monedele de argint descoperite în Dacia, datând din sec. III î.Chr. - I d. Chr., estimată la 400 kg⁴⁵. Amploarea exploatărilor romane din zona Munților Apuseni de după cucerirea romană nu ar fi fost posibilă fără o cunoaștere cât mai precisă a zăcămintelor aurifere din partea localnicilor în perioada premergătoare. Marea cantitate de aur capturată de către Traian nu putea proveni doar din spălarea nisipului aurifer. Absența unor indicii privitoare la mineritul aurifer din perioada preromană oferă câmp liber unor supoziții. Probabil că dacii asemenea predecesorilor lor din epocile bronzului și a fierului nu au dezvoltat lucrări miniere de proporții, nu au realizat amenajări complexe – acumulări, aducțiuni de apă – pentru prelucrarea minereului aurifer. Urmele unor activități miniere din epoca dacică în zona Săcărâmb – Băița nu au putut fi identificate și datorită activităților ulterioare. Dar unele descoperiri monetare, atribuite epocii dacice, care provin din această zonă au o importanță deosebită.

Astfel de la Băița provine un tezaur format din 14 denari republicani romani și doi de la începutul imperiului⁴⁶. De la poalele dealului Cetraș, de la Măgura Toplița este amintită descoperirea, în anul 1860, a unui vas ceramic ce conținea denari republicani și un lanț de bronz. Într-o localitate minieră situată la vest de Săcărâmb, între Certej și Băița, în anul 1860, un porc a scurmat și a scos o oală cu monede și un lanț de bronz⁴⁷. De pe teritoriul localității Săliște sunt cunoscute două monede, un denar republican și altul imperial⁴⁸. Deși puține la număr aceste descoperiri ne atestă existența unei importante activități miniere în această zonă ceea ce permite comunităților de aici să se antreneze în schimburile comerciale cu lumea romană.

Îndată după cucerirea Daciei de către romani, aceștia au început organizarea exploatării minelor de aur ale noii provincii. Minele sau exploatările de suprafață din zona Săcărâmb-Băița, conținând minereu cu un conținut mai redus de sulf se pretau la o mai ușoară prelucrare. Mărturii ale exploatării aurului din zona Băița sunt tot mai numeroase. Cele mai multe sunt cunoscute de la Băița, considerată de către arheologul Teglás G. ca fiind un centru al administrației miniere⁴⁹.

Tot aici au fost identificate și urmele unui drum roman. Reședința districtului minier Băița cuprindea și alte exploatări din zonă, precum cele de la Fizeș, Măgura, Troița, Hărtăgani etc⁵⁰. Aceste urme au fost identificate pe o șa ce făcea legătura între masivele Măgura și Comet, unde se observă vestigiile a circa 20 de construcții romane din piatră și cărămidă. Unele dintre construcții erau prevăzute cu sisteme de hypocaustum, având pavimentul realizat din mozaicuri din ceramică, iar pereții păstrând urme de pictură murală⁵¹. Dintre materialele descoperite în această zonă amintim conducte de lut, un mojar din piatră, 2 râșnițe, o coloană cu inscripție, dispărută între timp, și o fibulă de aur⁵².

Galeriile de la Băița au fost descrise de Teglás G. ca având 2 m înălțime, iar lățimea de 0,56-0,65 m. În subteran unde filonul se ramifică, erau executate unele nișe în peretele galeriei. În dealul „Măgura” exista o galerie numită „galeria romană” în care s-a înaintat cu dalta și

⁴⁵ Fl. Medeleț, În legătură cu marea spirală dacică din argint aflată la Muzeul Național din Belgrad, în *Analele Banatului*, 3, 1994, p. 192-230.

⁴⁶ Ioan Andrițoiu, *Descoperiri din epoca metalelor*,...p. 8.

⁴⁷ *Ibidem*, nota 58.

⁴⁸ I. Glodariu, *Relații comerciale ale Daciei cu lumea elenistică și romană*, Cluj Napoca, 1974, p. 292.

⁴⁹ Ioan Andrițoiu, *Descoperiri din epoca metalelor*,...p. 8.

⁵⁰ *Ibidem*, nota 61.

⁵¹ *Ibidem*, p. 8.

⁵² *Ibidem*.

ciocanul⁵³. Pe o hartă minieră a unei exploatare de argint de pe masivul „Măgura Băiței” din anul 1766, este menționat un puț foarte vechi, care ar putea fi de epocă romană⁵⁴.

La Băița au mai fost semnalate urmele unor amenajări hidrotehnice – un bazin și un sistem de canale – care aduceau apa ce a servit la prelucrarea și spălarea minereurilor aurifere. De asemenea au fost descoperite mojar și pietre pentru zdrobirea minereului. Tot aici s-au mai descoperit unelte de lucru ale minerilor, râșnițe, ciocane, dălți, ruinele unor edificii precum și unele inscripții. Au fost puse în evidență și grămezi de zgură ceea ce indică existența unor cuptoare pentru topit minereul aurifer⁵⁵. Vestigii ale exploatărilor romane s-au mai observat și în galeria „Ana” unde s-au descoperit urmele unei exploatare în trepte⁵⁶. Administrația minelor din zonă fiind amplasată la Băița, ea dispunea și de un grup de soldați, afectați nevoilor de apărare a minerilor ce locuiau în edificiile ale căror urme s-au descoperit în apropiere.

La sud-est de Băița, pe cursul superior al văii Fizeșului, la Trestia au fost sesizate urmele vechilor galerii romane prăbușite într-un spațiu ocupat în epoca modernă de exploatarea „Sibilla”, „Maria Victoria” și „Istvan”⁵⁷. În una dintre galerii s-au descoperit mai multe schelete umane, din care cauză a fost botezată „Baia de oase”⁵⁸. Mai mult, la unele schelete s-au găsit și lanțuri din fier, fiind atribuite foștilor lucrători sclavi din minele provinciei Dacia.

Pe înălțimile „Măgura Băii” și pe „Dealul Cărbunarii” din satul Hărțăgani existau mai multe exploatare miniere în antichitate. Din perioada romană sunt cele existente în jurul galeriei „Sf. Andrei” de unde provine și o monedă de la Antoninus Pius⁵⁹. În partea estică a bazinului minier Băița, V. Wollmann amintește de un loc numit „Draika” (dispărut în secolul XIX) unde ar fi existat o exploatare argentiferă, cunoscută probabil și în antichitate⁶⁰.

O altă localitate de pe raza comunei Băița, Căinelul de Sus, apare în literatura arheologică cu urme ale unor exploatare miniere și o așezare romană aflată sub vatra actuală a satului, unde s-au găsit cărămizi, monede romane etc⁶¹. De asemenea, la Fizeș, între dealurile „Cornet” și „Sfredel” au fost localizate urme de exploatare miniere și ale unei așezări romane⁶². Dintr-o exploatare au fost recuperate, la 1882, mai multe vase, opaițe și alte obiecte romane⁶³. Tot de la Fizeș provine și un opaiț cu ștampila MVRRI⁶⁴.

Descoperirea câtorva categorii de obiecte amintesc de activități specifice mineritului. În cadrul Muzeului din Deva se păstrează un butuc de roată hidraulică, provenind de la o exploatare minieră romană de la Fizeș, și care a fost folosită la evacuarea apei din galerii sau în alte activități⁶⁵. De la Băița provin și câteva pisaloage și râșnițe din piatră⁶⁶.

Intensificarea exploatarea metalelor prețioase din zona Băița este confirmată și prin descoperirea unor tezaure monetare. În anul 1887, la Băița, la poalele dealului „Sfredel” a fost descoperit un tezaur monetar compus din câteva sute de piese. O parte din acest tezaur ar fi fost văzută de arheologul Teglás G., conținând monede ce se înșiră pe o perioadă de timp, ce merge de la Traianus (98-117) până la Septimius Severus⁶⁷.

⁵³ Nicolae Maghiar, Ștefan Olteanu, Din istoria mineritului în România, Editura științifică, București, 1970, p. 54.

⁵⁴ V. Wollmann, Mineritul metalifer, extragerea sării și carierele de piatră în Dacia romană, Cluj-Napoca, 1996, p. 131-132.

⁵⁵ Ibidem.

⁵⁶ Ibidem.

⁵⁷ Ibidem.

⁵⁸ Nicolae Maghiar, Ștefan Olteanu, op. cit., p. 55.

⁵⁹ V. Wollmann, op. cit., p. 132.

⁶⁰ Ibidem.

⁶¹ Ibidem.

⁶² Ibidem.

⁶³ Ibidem, p. 130, nota 7.

⁶⁴ Ioan Andrițoiu, Descoperiri din epoca metalelor, ... p. 10.

⁶⁵ V. Wollmann, op. cit., p. 118 și 130.

⁶⁶ Ioan Andrițoiu, Descoperiri din epoca metalelor, ... p. 10.

⁶⁷ Ibidem.

O altă descoperire provine din hotarul satului Barbura, de unde a fost recuperat un tezaur compus dintr-un număr neprecizat de piese. Cele 83 de monede recuperate și determinate se desfășoară de la triumviratul lui Marcus Antonius la domnia împăratului Marcus Aurelius⁶⁸.

Și în perioada cuprinsă între retragerea aureliană și începutul evului mediu sau mai precis în cazul nostru până la primele atestări documentare ale localităților din depresiunea Băița a fost marcată de câteva descoperiri. Astfel s-a descoperit la Fizeș un mic tezaur compus din 11 monede date din a doua jumătate sau de la sfârșitul secolului IV⁶⁹. Descoperirea aceasta argumentează continuitatea unor comunități de mineri care utilizează moneda ca mijloc de schimb.

În peștera „Șura de Mijloc” de la Crăciunești s-a descoperit ceramică datând din secolele X-XI. Mai mult, însăși denumirea uneia dintre peșterile de la Crăciunești „Zidul de Sus” este legată de o intervenție umană. Poziția ei strategică și larga vizibilitate asupra văii Căianului a făcut din aceasta un loc ideal de observație și apărare. Este cert că în cadrul acestor cavități au fost fortificate în evul mediu când a fost barat accesul în peșteră cu un zid rudimentar din blocuri de calcar, legate cu pământ.

⁶⁸ Ibidem.

⁶⁹ Muzeul Civilizației Dacice și Romane din Deva, inv. nr. 670/4792-4802.

DE LA PRIMA ATESTARE DOCUMENTARĂ A LOCALITĂȚILOR COMUNEI BĂIȚA LA RĂSCOALA LUI HOREA, CLOȘCA ȘI CRIȘAN

Societatea transilvăneană la începuturile mileniului al II-lea era reprezentată prin obștile satești care au constituit un factor de permanență și o verigă de legătură între mileniul I și structurile societății medievale. Obștea satească, temelia organizării vieții societății omenești de la începutul evului mediu, ca și instituția născută în cadrul ei, a cnezilor și voievozilor, au dat dovada, pe parcursul a mai multor veacuri, de putere și vitalitate și în părțile Hunedoarei și Zarandului.

De altfel, depresiunea Zarandului constituia o zonă istorică bine individualizată. În documentele medievale de mai multe ori denumirea de sat echivalează, cu puține excepții, cu aceea de obște satească⁷⁰, deoarece la începutul evului mediu a existat semnul de egalitate între sat și obștea satească. Evoluția societății transilvănene este demonstrată și prin stratificarea în pături sociale deosebite din punct de vedere economic: o pătură subțire alcătuită din cnezi, juzi, „oameni buni și bătrâni”, care îndeplinind anumite dregătorii vreme mai îndelungată au avut posibilitatea să se ridice pe o treaptă superioară față de restul membrilor obștii, care reprezintă majoritatea populației comunității respective⁷¹.

Puternicele uniuni de obști din Țara Zarandului, apoi districtele românești medievale, ce li s-au suprapus în condițiile create, voievodatele și cnezatele, reprezintă realități istorice a căror mențiune documentară se confirmă prin numeroase ctitorii din piatră. Deși cucerită de către statul feudal maghiar care a organizat în Transilvania formele administrative specifice Europei apusene (comitatele), instituțiile anterioare românești (districtele) continuă să se mențină încă mult timp. Deși districtele sunt amintite documentar abia din secolul al XIV-lea, vechimea lor ajunge până la puțin la începutul secolului al XIII-lea⁷².

În Țara Zarandului sunt pomenite opt districte românești dintre care șase într-o diplomă din anul 1390: Hălmagiu, Căpâlna, Vârfurile, Izvorul Crișului, Arăneag și Cladova, urmate, în secolul următor de atestarea districtelor Crișul Alb (1404) și Ribița (1444)⁷³. În cadrul acestor realități istorice specifice Țării Zarandului, cu subdiviziunea sa „ținutul Băiței”, sunt amintite în documentele evului mediu pentru prima dată localitățile componente ale actualei comune Băița.

Căinelul de Sus este prima localitate pomenită în documentele medievale. Într-un act din anul 1330 se vorbește despre un sat cu numele „Kayanthw”, „Kayantheu” sau „Kayanfew”, care nu este altul decât Căinelul de Sus⁷⁴. Documentele ulterioare amintesc satul sub acest nume cu foarte mici deosebiri. În anul 1439, documentele vorbesc despre „Kayany”, iar la 1465 despre „poss. Kayan”⁷⁵. În anul 1499 localitatea este menționată cu numele „Kayanthew” iar la 1506 purta numele „Kayanwelgye”⁷⁶.

La începutul secolului al XVI-lea (1525) Căinelul de Sus făcea parte din marele domeniu al cetății Șiria și este înscris cu numele „Keynelesth”⁷⁷. Satul este înscris cu un număr de 13 supuși, între care și Michael crainic, care locuia împreună cu Criste care îndeplinea aceeași funcție⁷⁸.

⁷⁰ Radu Popa, *La începuturile evului mediu românesc. Țara Hațegului*, București, 1988, p. 145.

⁷¹ Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. I, Cluj, 1972, p. 14.

⁷² *Ibidem*, p. 210.

⁷³ *Ibidem*.

⁷⁴ Coriolan Suci, *Dicționarul istoric al localităților din Transilvania*, București, 1966, vol. I, p. 123.

⁷⁵ *Ibidem*.

⁷⁶ *Ibidem*.

⁷⁷ David Prodan, *Domeniul cetății Șiria la 1525*, în *AIIC*, III, 1960, p. 30-31.

⁷⁸ *Ibidem*.

Localitatea **Băița** este cea de-a doua în ordine cronologică, amintită fiind într-un document din anul 1427. Documentul din acest an o menționează sub numele german de Pernseyfen. Încă de la primele sale mențiuni documentare Băița apare ca o localitate privilegiată, datorită bogățiilor subsolului său ceea ce a dus la o dezvoltare accelerată a sa. Astfel în anul 1441 și 1444 Băița apare cu statutul de târg (oppidum) și poartă și două denumiri – Kysbanyah alio nomine Medwepataka⁷⁹. În urbariul domeniului cetății Șiria, de la 1525, este consemnată sub numele Kysbanyah⁸⁰. Acum Băița avea 13 supuși, între care 11 iobagi și 2 jeleri, dar avea și două sesii părăsite⁸¹.

Satul **Crăciunești** apare menționat în documentele medievale pentru prima dată în anul 1439⁸² în același an cu alte patru sate ale comunei. Prima mențiune documentară menționează satul cu numele maghiarizat de Karachonfalva⁸³. Numele satului provine de la antroponimul Crăciun căruia i s-a adăugat sufixul – *esti*⁸⁴. În urbariul cetății Șiria, satul apare înscris cu același nume maghiarizat, ca și cel de la prima atestare „Karachon Falva”⁸⁵. Cu această ocazie conscriptorii înregistrează la Crăciunești un număr de 8 iobagi care trăiau pe 4 sesii, cea de a 5-a fiind părăsită. Apare între supușii cetății și un „Michael Cyudely”⁸⁶, care probabil îndeplinea funcția de jude al satului.

Satul **Hărtăgani** apare înscris pentru prima dată în documentele medievale, tot în anul 1439 când purta numele de „Harczegfalva”⁸⁷. Numele său provine de la antroponimul Harțag. De altfel un cnez Herczeg este menționat ca locuind în sat chiar cu ocazia înscrierilor supușilor săi în urbariul domeniului cetății Șiria. Conscriptia înregistrează un număr de 25 de iobagi care locuiesc pe 9 sesii. În cadrul domeniului satul Hărtăgani aparținea unei subdiviziuni și anume voievodatului lui Ștefan Moga, care număra 48 de sate⁸⁸.

Localitatea **Ormindea** este înscrisă în documentele evului mediu pentru prima dată, tot în anul 1439, când numele său apare sub forma „Germend”⁸⁹. Numele său cunoaște de-a lungul anilor diverse forme: Germend (1441)⁹⁰, Hormendefalva (1444)⁹¹, Erwendfalva, Kurmendfalva (1464)⁹², pentru ca în anul 1525 să se apropie de forma numelui actual Ormynde⁹³. În anul 1525 satul Ormindea număra 17 supuși, între care 13 iobagi și 4 libertini. O persoană posedă ½ sesie, iar ceilalți numărând câte 2, 3 sau 4 capi de familie posedau câte o sesie întregă. Cei 4 libertini posedă tot 1 sesie. Cu această ocazie se mai înscriu și 2 sesii pustii și 1 arsă⁹⁴.

Satul **Săliște** face parte din grupul celor 5 localități ale comunei menționate în anul 1439. În anul 1439 satul purta numele Szelistafalva⁹⁵. În decursul anilor numele satului înregistrează diferite forme ale numelui: Zelisteh (1574), Szeliste (1601), Zelistie, Also-Szelistye, Felso-Szelistye (1597), Sziliste (1601), Zelistie (1613), Szilisztie (1619), Zelistie (1633), Szelistye (1648), Selestie (1850) și Săliște (1854)⁹⁶.

⁷⁹ Coriolan Suciu, op. cit., p. 62.

⁸⁰ Ibidem.

⁸¹ David Prodan, op. cit., p. 24-25.

⁸² Coriolan Suciu, op. cit. p. 173.

⁸³ Ibidem.

⁸⁴ Mircea Valea, Anghel Nistor, Mihail N. Rudeanu, Toponimia hunedoreană. De la daci la români, Deva, 2002, p. 187.

⁸⁵ David Prodan, Domeniul cetății Șiria...p. 30.

⁸⁶ Ibidem.

⁸⁷ Coriolan Suciu, op. cit., p. 285.

⁸⁸ David Prodan, Iobăgia în Transilvania în sec. XVI, vol. II, București, 1968, p. 71.

⁸⁹ Coriolan Suciu, op. cit., vol. II. p. 19.

⁹⁰ Ibidem.

⁹¹ Ibidem.

⁹² Ibidem.

⁹³ David Prodan Domeniul cetății Șiria la 1525,...p. 31.

⁹⁴ Ibidem.

⁹⁵ Coriolan Suciu, op. cit. vol. II, p. 105.

⁹⁶ Ibidem.

Localitatea **Trestia** este menționată în documente tot în anul 1439, când purta numele de Trestyefalva⁹⁷. Numele satului îmbracă mai multe forme în decursul vremii: Terchye (1441), Tresthe (1464), Trezthe (1525), Trestye (1733) și Trestia (1854)⁹⁸. Numele satului provine de la apelativul „trestie”⁹⁹. În urbaniul domeniului cetății Șiria, din anul 1525, localitatea Trestia apare înscrisă cu 14 supuși, care folosesc 5 sesii iobăgești¹⁰⁰. Mai exista în sat și o sesie părăsită. Doi dintre iobagi, Surka (probabil Jurca) și Johanes Bokor, sunt săraci (pauper), neavând nici vite, nici vie¹⁰¹.

Satul **Peștera**, este consemnată în documentele medievale în anul 1534, sub numele Pesthere¹⁰². Și numele său cunoaște diferite forme în decursul evului mediu. Satul aparținea totuși domeniului cetății Șiria când avea 1 iobag și 1 sesie părăsită¹⁰³.

Localitatea **Fizeș** este menționată pentru prima dată în documente în anul 1453 când purta numele Fyzesd¹⁰⁴. În decursul existenței numele satului a suferit unele modificări neînsemnate de formă. În anul 1473 purta numele de „Fyzesth”, în 1733, Füzets, în 1750, Fizedzsi, pentru ca în anul 1850 să se numească Fizesd¹⁰⁵. Ultima localitatea din comuna Băița menționată în documente este **Barbura**. Ea apare înscrisă în Conscripția religioasă din anul 1805, purtând numele actual și aparținând protopopiatului Geoagiu, și avea 51 de familii ortodoxe¹⁰⁶. În decursul evului mediu populația dependentă a satelor avea o serie de obligații față de stăpânii feudali. La 1451 Iancu de Hunedoara, luând în considerare meritele lui Moga de Hălmagiu l-a întărit în voievodatul Kapolna, Hălmagiu și Băița¹⁰⁷.

Obligațiile feudale ale locuitorilor din Băița și satele din jurul ei reveneau voievodului Moga. Localitățile din depresiunea Băița care aparțineau la 1525 domeniului cetății Șiria sunt: **Băița, Hărțăgani, Trestia, Crăciunești, Peștera, Ormindea, Căinelul de Sus și Călimănești** (localitate azi dispărută), iar locuitorii lor sunt obligați la îndeplinirea obligațiilor feudale practicate pe acest domeniu.

Iobagii constituie marea masă a populației supuse reprezentând peste 90 %. O altă categorie de locuitori de pe domeniu sunt jelerii, menționați cu termenul de „inquilinus”¹⁰⁸. Această categorie de populație este mai redusă sau chiar lipsește din unele localități. În urma răscoalei din 1514 și a legiurii din acest an, care reduce la șerbie și leagă de glie aproape întreaga populație iobăgească și categoria jelerilor aproape că a dispărut, jelerul și iobagul contopindu-se într-o masă unică iobăgească.

Din cuprinsul urbaniului se desprind câteva obligații deși ele sunt destul de sumar precizate. Astfel în localitatea Ormindea apar înscriși 4 păsărari și 1 libertin călări¹⁰⁹. Cei 4 păsărari aveau obligația să prindă păsări pentru stăpânul feudal și curtea sa. Caracteristic pentru satele românești ale zonei Băița este faptul că ele se disting după numele locuitorilor, după crainicii, cnejii și după sarcinile lor feudale distinctive.

Băița, deși este înscrisă cu numai 11 iobagi și 2 jeleri, totuși are statutul de târg¹¹⁰. Toate satele din zona Băiței sunt considerate mici deoarece aveau cu mult sub 30 de familii. Doar satul Hărțăgani se apropie de satele considerate mijlocii care aveau peste 30 de familii. Statutul

⁹⁷ Ibidem, p. 204.

⁹⁸ Ibidem.

⁹⁹ Mircea Valea, Anghel Nistor, Mihail N. Rudeanu, op. cit., p. 277.

¹⁰⁰ David Prodan, Domeniul cetății Șiria, ...p. 29-30.

¹⁰¹ Ibidem.

¹⁰² Coriolan Suci, op. cit., II, p. 36.

¹⁰³ David Prodan, Domeniul cetății Șiria, ...p. 30.

¹⁰⁴ Coriolan Suci, op. cit. II, p. 241.

¹⁰⁵ Ibidem, I, p. 241.

¹⁰⁶ Matei Voileanu, Contribuții la istoria bisericească din Ardeal, Sibiu, 1928, p. 71.

¹⁰⁷ David Prodan, Iobăgia în Transilvania, II, p. 68.

¹⁰⁸ Ibidem, p. 78-79.

¹⁰⁹ Ibidem, p. 69.

¹¹⁰ Ibidem, p. 70.

târgului Băița este legat de meșteșugul exploatării și prelucrării aurului și argintului, continuându-se un meșteșug practicat aici încă din antichitate.

Băița aducea un venit anual important din urbură. În anii dinainte de 1525 urbura obținută de la Băița era luată întotdeauna de urburariul instituit la Baia de Criș, dar prin hotărârea lui Ștefan Bathory, din anul 1522, urbura este luată de la acela și a instituit și aici la Băița un urburar, care în același an a plătit drept venit al urburei suma de 68,28 florini¹¹¹. În anul 1523, venitul stăpânului feudal provenit din urbura încasată la Băița a scăzut la 29 florini¹¹². Urbura se încasa nu numai de la Baia de Criș sau Băița ci și din ținuturile românești¹¹³. Și referirile din anii următori menționează practicarea activității de minerit în zona Băița.

Raportul întocmit de către comisarii, Wernher și Bornemisza în primăvara anului 1552, trimiși în mod special să analizeze situația îngrijorătoare în care se aflau minele din Transilvania, este deosebit de concludent. Cei doi comisari arată în raportul lor că așa-numita câmară pentru topirea și schimbul aurului a fost totdeauna arendată de regi, pe o anumită sumă de bani, principalilor orașeni din Sibiu¹¹⁴.

Referindu-se la locurile de minerit cei doi comisari notează că „în Transilvania se găsește mult aur și se obține mai ales prin spălare. Aproape că nu este loc în Transilvania în care să nu fie bogate spălătorii de aur. Sunt totuși minereuri de aur care se extrag în târgurile Abrud, Baia de Arieș, Baia de Criș și **Băișoara** (autorii raportului se referă la Băița)¹¹⁵. Însă din atâta belșug de aur nici chiar a patra parte, sau o parte chiar mai mică decât aceasta, nu e înfățișată la câmară¹¹⁶.

Referindu-se la cauzele acestui fenomen cei doi comisari spun că „acum, la mijlocul anului se face o singură topire, pe când sub regele Mateiaș (1458-1490) și apoi Vladislav (1490-1516) în fiecare an se făceau două topiri. Referiri foarte interesante fac cei doi comisari și în ceea ce privește naționalitatea minerilor din exploatările aurifere din Transilvania. „Iar băieșii aurului sunt aproape toți români”¹¹⁷.

Ei mai spun că Transilvania „e mai bogată în aur decât în argint. Iar aurul provine mai mult din spălătorii decât din mine. Minereuri de aur există doar în patru locuri și din aceste locuri unul singur aparține regelui, anume Baia de Arieș, din care se extrag doar minereuri de argint. Totuși se găsesc minereuri de argint și la Băișoara și la Baia de Criș, care locuri amândouă sunt supuse cetății Șiria”¹¹⁸. Obligațiile locuitorilor Băiței, care se ocupă cu extragerea metalelor prețioase, către stăpânul domeniului, durează până la desființarea domeniului la începutul secolului al XVII-lea.

La sărbătoarea Sf. Gheorghe fiecare cnez din aceste sate era dator cu câte o oaie. Satele, toate împreună, pentru aducerea de lemne la cetate, erau datoare cu câte o bute de vin. Cele care nu aveau vin îl puteau răscumpăra în bani. De Sănmărtin se plătea câte un florin drept cens de fiecare sesie locuită. Toți iobagii care aveau peste 10 porci erau obligați să dea unul. Pentru ceea ce trecea peste 10 se răscumpărau în bani. Iobagii mai dădeau o serie de daruri: La Paști câte patru ouă și două pâini, la Sănmărtin, un pui și două pâini iar la Crăciun tot un pui și două pâini care erau predate castelanilor¹¹⁹.

Veniturile feudale obișnuite ale domeniului erau censul, daturile sau darurile, dijma și nona. Censul pe întreg domeniul, deci și în satele comunei Băița era de 1 florin și se plătea la sărbătoarea Sănmihai (29 septembrie). Un florin se plătea de sesia iobăgească întregă, obligația subdivizându-se în funcție de subdivizarea sesiei. Conform legii din 1514 trebuie să se plătească

¹¹¹ Ibidem, p. 75.

¹¹² Ibidem.

¹¹³ Ibidem, p. 83.

¹¹⁴ Nicolae Maghiar, Ștefan Olteanu, op. cit., p. 124.

¹¹⁵ Ibidem.

¹¹⁶ Ibidem.

¹¹⁷ Ibidem.

¹¹⁸ Ibidem, p. 125.

¹¹⁹ David Prodan, Iobăgia în Transilvania în secolul XVI, p. 78.

1 florin de iobag sau jeler indiferent de starea sa. Dar la 1525 încă nu se generalizase legislația peste tot, obligația de cens achitându-se încă după vechiul obicei.

Daturile sau darurile nici ele nu se plătesc conform legii din 1514. Ele sunt diferite și variază tot în funcție de vechile obiceiuri. Cele mai importante daturi sau daruri sunt vitele de tăiat, care se achitau anual stăpânului feudal. Dijma din semănături nu se plătea stăpânului feudal ci bisericii din care cauză nici nu este menționată în urbariu.

Nona era obligația iobagului către stăpânul feudal și se dădea din grâne. Acolo unde existau vie și de vin. Se putea achita în natură dar se putea răscumpăra și în bani. Dijmele din miei sau oi, porci și stupi erau de asemenea obligații către stăpânul feudal. Din porci era obligația de a se da unul din zece, iar ce trecea peste cifra de zece se răscumpărau în bani. Iobagii dau boi de tăiat, boi de cărat lemne, porci, miei, banii păturilor, banii cercurilor, veverițe. Cnejii însăși își aveau daturile lor, fiind obligați să dea câte o oaie, câte un iepure. Preoții români care țineau biserică erau obligați să dea câte un bou de trei ani tot la al treilea an¹²⁰.

La obligațiile în natură se adăugau cele de lucru. Fiecare om cu plug ară și seamănă castelanilor un iugăr de pământ, toamna și primăvara. Iobagul participa la strânsul recoltei, adică la secerat, cosit, strâns și cărat. Muncile sunt stabilite în funcție de întinderea economiei proprii a stăpânului feudal și sunt făcute la timpul cerut¹²¹.

Există și o categorie de locuitori de pe domeniu, libertinii care sunt scutiți de sarcinile obișnuite iobăgești. Ei sunt ridicați dintre iobagi. Libertinii sunt obligați să facă servicii militare, fie la paza cetății sau la nevoile interne de brațe armate ale domeniului, fie la război, sau practicau slujbe obișnuite de curieri sau însoțitori¹²². Numărul lor este mic, reprezentând doar 3-4 % din populația domeniului. Conform unei evaluări a veniturilor domeniului cetății Șiria¹²³ se ajunge la următoarele cifre:

<i>Nr. crt.</i>	<i>Categoria venitului domeniului Șiria</i>	<i>Valoarea</i>
1	Cens, după 833,5 sesii locuite	811 fl.
2	Venituri în natură, nonă etc.	1.599 fl.
3	Venit alodial valorând	35 fl.
4	Valoarea robotei prestate	103 fl.
5	Solda libertinilor, călăreților și familiarilor cetății	1.653 fl.
6	Venitul urburei (legal)	512 fl.
7	Venitul urburei (ilegal)	350 fl.

Comentând aceste cifre ale istoricului maghiar N. Kiss István, istoricul David Prodan spune că valoarea robotei este mică, iar cea a veniturilor în natură, exagerată, mai ales că aici lipsește calculul venitului crâșmăritului, vâmlor, gloabelor și eventualelor „subsidiu” care erau în bani¹²⁴. Fenomenul care începe să se cristalizeze tot mai mult este acela al feudalizării. Voievozii se ridicau spre treapta nobilimii, iar alții se degradau la organe administrative ale domeniului feudal. Ridicarea în rândurile nobilimii ale unor voievozi de pe domeniul Șiriei se datorează faptului că aveau în subordine o masă mare de sate și beneficiază înșși de anumite obligații pe care supușii le prestau pentru ei.

La anul 1673, ținutul Șoimuș sau Banița (desigur Băița) era compus din 9 localități și aparținea domeniului cetății Deva:

¹²⁰ Ibidem, p. 77.

¹²¹ Ibidem, p. 80-81.

¹²² Ibidem, p. 78-79.

¹²³ Ibidem, p. 83, nota 12.

¹²⁴ Ibidem.

<i>Nr. crt.</i>	<i>Localitate</i>	<i>Iobagi</i>	<i>Fii</i>	<i>Pribegi</i>
1	Șoimuș	5	11	-
2	Buruiene	1	-	-
3	Chișcădaga	4	4	-
4	Nevoieș (Lunca)	6	9	3
5	Fizeș	4	9	6
6	Călimănești	5	16	2
7	Bănița (Băița)	4	10	-
8	Certej	11	9	-
9	Toplița	1	2	-

Domeniul cetății Deva cuprindea la 1673 un număr de 35 de localități. Satele sunt din ținutul Devei, Dobrei, Șoimușului și din domeniul de pe Criș. Urbariul nu face distincția clară între iobagi și jeleri. Din cei 92 de pribegi 11 sunt din satele Nevoieș, Fizeș și Călimănești¹²⁵. Între supușii domeniului apar înscriși și 3 drabanți, dintre care unul în Nevoieș și 2 în Bănița (Băița)¹²⁶.

Unii dintre supuși au un număr relativ mare de animale cum e cazul lui Topor Ion din Nevoieș, care are 10 boi, 4 junci, 7 vaci, 7 porci și 4 stupi¹²⁷. Din acest punct de vedere el se numără printre oamenii cei mai bine situați de pe domeniu stând alături de juzii din Certej și Lăpugiu de Jos.

Satul Nevoieș este înscris cu 6 iobagi: Dinis Opra (Dineș Oprea) cu 2 fii, Rusz Peter (Rus Petru), Rosul Mihaly (Roșu Mihai) cu 3 fii, Csula Pervul (Ciula Pârvul) cu 1 fiu, Topor Janos (Topor Ioan) cu 2 fii și Rusz Juon (Rus Iuon) cu 1 fiu¹²⁸. Cei trei pribegi sunt Faur Juon cu fiul Urszul, Faur Thoma cu fiul Mihaly și Faur Jstvan¹²⁹. În dreptul satului **Fizeș** sunt înscriși iobagii: Bogdan Mihaly (Bogdan Mihai) cu 1 fiu, Kracson Petru (Crăciun Petru) cu 3 fii, Matjas Peter (Matieș Petru) cu 3 fii și Mark Juoanna (Marc Ioana) cu 2 fii¹³⁰. Între cei fugiți sunt Matjas Mihaly cu trei fii, Tyegar Kosztin Trisztian, Mark Vaszju cu fii Nikore și Juon și Bogdan Mihaly¹³¹.

Satul **Călimănești** are înscriși pe : Drăgan Triff cu 5 fii, Beksze Juon (Bexe Iuon) cu 2 fii, Mihulcz Janos (Mihuț Ioan) cu 5 fii, Csurle Juon (Țurle Iuon) cu 2 fii și Achim Munty cu 2 fii¹³². Cei doi pribegi sunt Achim Mihalt și Drăgan Janost¹³³. Ne referim și la această localitate întrucât în ședința Consiliului comunal al Băiței clasează „drumul la Călimănești, care începea din drumul județean Bejan – Vălișoara, în direcția apus – nord și se sfârșește la locuitorul Luca Nicolae”¹³⁴.

Comunitatea **Băița** este înregistrată cu iobagii Fuyfa Geörgy cu 4 fii, Achim Andre cu 1 fiu, Gabor Juon cu 3 fii și Oprian Juon cu 2 fii¹³⁵. Numărul relativ mare al pribegilor este cauzat de

¹²⁵ Idem, Urbariu domeniului Devei la 1673, în Sargetia, XV/1981, p. 125-152.

¹²⁶ Ibidem, p. 125.

¹²⁷ Ibidem, p. 127.

¹²⁸ Ibidem, p. 143-144.

¹²⁹ Ibidem, p. 144.

¹³⁰ Ibidem, p. 144.

¹³¹ Ibidem,

¹³² Ibidem, p. 145.

¹³³ Ibidem.

¹³⁴ DJHAN, Fond Primăria comunei Băița, Dosar 3/1928, f. 95-97.

¹³⁵ David Prodan, Urbariul domeniului Devei,... p.145.

intensificarea exploatării iobăgești. Fiind mai departe de granița cu Țara Românească, iobagii de aici fug mai ales pe alte domenii sau chiar în unele orașe.

În ceea ce privește starea materială a iobagilor din Nevoieș, Fizeș, Călimănești și Băița prezintă următorul tablou:

<i>Numele supusului</i>	<i>Satul</i>	<i>Cai</i>	<i>Boi</i>	<i>Junci</i>	<i>Vaci</i>	<i>Oi</i>	<i>Porci</i>	<i>Stupi</i>
Dineș Oprea	Nevoieș	-	-	-	-	-	-	-
Rus Petru	"	-	-	-	8	-	-	4
Roșu Mihai	"	-	-	1	3	-	-	2
Ciula Pârvul	"	-	8	6	5	-	-	-
Topor Ioan	"	-	10	4	7	-	7	4
Rus Ioan	"	1	3	-	6	-	7	5
Total		1	21	11	29	-	14	15
Bogdan Mihai	Fizeș	1	6	2	4	6	2	5
Crăciun Petru	"	-	6	4	5	7	7	6
Matieș Petru	"	-	-	2	4	3	5	8
Marc Ioana	"	-	-	-	-	-	-	-
Total		1	12	8	13	16	14	19
Drăgan Trif	Călimănești	-	8	2	4	6	5	-
Becse Ioan	"	-	-	2	4	-	3	-
Mihulț Ioan	"	1	-	1	2	-	1	-
Ciurle Iuon	"	1	-	4	6	-	1	-
Achim Muntii	"	1	8	-	7	-	4	-
Total		3	16	9	23	6	14	-
Fuifa George	Bănița-Băița	-	-	-	3	5	-	-
Achim Andrei	"	-	2	2	4	-	3	-
Gabor Iuon	"	-	6	4	5	-	6	3
Oprean Iuon	"	-	-	-	-	-	-	-
Total		-	8	6	12	5	9	3
Total general		5	57	34	77	27	51	37

Deci fără vite sunt Dineș Oprea din Nevoieș, Marc Ioana din Fizeș și Oprian Iuon din Băița. Obligațiile față de stăpânul feudal consta dintr-o găină de casă, 1 cupă de unt la 2 case și 1 cupă de miere la trei case¹³⁶. În șapte sate ale ținutului Șoimuș slujba către stăpânii feudali e continuă. Dar fiindcă locuiesc departe, din dispoziția prefectului domeniului, li se dă câte 3 pânișoare pe zi când se află la lucru¹³⁷.

Ținutul Șoimuș crâșmărea 3 buți dar de când au fost rupte de el câteva sate, crâșmărește numai două. Privind înzestrarea cu vite a oamenilor domeniului se poate trage concluzia că e vorba de o populație agricolă, în general înzestrată cu vite de tracțiune, mai bună decât în alte părți ale Transilvaniei. Avem aici o populație care chiar în condițiile vitrege ale iobăgiei, chiar

¹³⁶ Ibidem, p. 127.

¹³⁷ Ibidem, f. 128.

sub apăsarea noianului de sarcini urbariale și publice, mereu în creștere, prin muncă, prin hărnicie poate ajunge la asemenea situație¹³⁸.

Chiar autoritățile comitatului Zarand se plâneau comitatului Hunedoara despre „abuzurile săvârșite cu ocazia adunării produselor pe seama militarilor”. În 22 august 1771, Guberniul Transilvaniei din Sibiu transmitea comitatului Hunedoara Ordinul „privitor la desființarea zeciuiei de oi și capre”¹³⁹. Un alt ordin al aceluiași guberniu, din 17 octombrie 1771, către autoritățile comitatului Hunedoara, vorbea despre „scutirea de iobăgie a celor recrutați în armată”¹⁴⁰.

Iobăgia din Transilvania era una dintre cele mai grave iobăgii cunoscute. Ea era cu atât mai gravă pentru țaranul român care constituia majoritatea covârșitoare a iobăgimii țării, și cu cât poporul român era exclus din rândul cetățenilor ei.

Posibilitățile noi economice au adus cu sine o sporire a pământului alodial și deci o nouă sporire a sarcinilor iobăgești, iar actul fundamental care era diploma leopoldină, o nouă sporire a puterii discreționare a stăpânului, pe care și-o poate lua acum în schimbul puterii politice cedate.

Regimul politic încearcă să limiteze obligațiile iobăgești de muncă. Articolul de lege din 1714 menit să reglementeze și să limiteze aceste obligații își găsește motivația că răul vine de acolo că unii încărcându-și peste măsură cu muncă iobagii, ceea ce duce la pustiirea satelor, la migrația sărăcimii dintr-un loc în altul sau la fuga ei. Iobagii ereditari să slujească patru zile, jelerii trei zile pe săptămână, rămânând la voia stăpânului dacă vrea munca iobagului sau jelerului său cu vitele sau cu brațele¹⁴¹.

În secolul al XVIII-lea lupta românilor transilvăneni va lua un caracter tot mai pronunțat culminând cu răscoala țăranilor condusă de Horea, Cloșca și Crișan.

¹³⁸ Ibidem, p. 130.

¹³⁹ DJHAN, Fond Prefectura județului Hunedoara, Dosar 242/1771, f. 1-2.

¹⁴⁰ Ibidem, Dosar 354/1771, f. 1-2.

¹⁴¹ David Prodan, Problema iobăgiei în Transilvania 1700-1848, București, 1989, p. 10.

ISTORIA COMUNEI BĂIȚA DE LA MOMENTUL RĂSCOALEI CONDUSE DE HOREA, CLOȘCA ȘI CRIȘAN LA REVOLUȚIA ROMÂNĂ DIN 1848

Răscoala lui Horea a avut cauze adânci social-economice și raporturile sociale dintre iobagi și nobili. Șerbia era originea răului, ea este povara cea mai apăsătoare, ea face pentru supus aerul înăbușitor, patria nesuferită – e teza enunțată de generalul Hadik, într-un memoriu din 1768¹⁴². Țăranul român era extenuat prin muncile nesfârșite, arat, semănat, cărat, treierat, cărat la târg, la moară, lucru la vie, cărături de vin, cosit, cărat de fân, tăiat, cărat de lemne, lucru la grajd, în pivniță, în casă etc.

Om și vite trebuie să îndure în slujbele iobăgești, în timp ce economia lui suferă, iar familia flămânzește acasă. Se mai adaugă cărăușiile lungi, mai ales când stăpânul călătorește în treburi oficiale, la comitat, la scaun, la Guvern, la Tabla regească. De multe ori supusul trebuia să meargă și 10-12 mile, peste două sau trei comitate cu vitele și cu carul său¹⁴³.

Chiar și unii generali austrieci fac rapoarte în care este descrisă situația de nesuportat a țăranului iobag din Transilvania. Memoriul amplu al generalului Preiss, relatează următoarele: „De fapt supusul transilvănean sau iobagul, este în ceea ce privește starea sa, cel mai nenorocit țăran ce poate fi găsit pe lume. În afară de viața sa, pe care și-o ține cu sudoare și în cea mai neagră mizerie, nu are nimic ce să-și aparțină personal. El poate fi privit ca un adevărat sclav al domnului său pământesc.

În afară de robotele nesfârșite, pe care trebuie să le presteze cu vitele sau cu palmele săptămâni de-a rândul, trebuie să facă și alte servicii fără cea mai mică retribuție, ba uneori fără nici o hrană. Dacă domnul său lipsește, stă în capitală sau altundeva, trebuie să-i strângă victualii pe șase, opt sau mai multe zile, să-și ruineze vitele, carul, să-și neglijeze mica sa economie de casă, să-și lase totul baltă. La cea mai mică abatere e aruncat de domnul său în așa-numita temniță, care nu e decât o scobitură sub pământ, întunecoasă și respingătoare, de unde nu mai vede lumina zilei până la eliberarea sa, care se întâmplă foarte târziu. Pus în libertate nu-și duce viața mai bine decât o vită, cu un cuvânt, necazurile și poverile impuse supușilor de domnii lor pământești sunt fără sfârșit, iar excesele la care sunt supuși pur și simplu de necrezut”¹⁴⁴.

Într-adevăr „mâinile românilor întrețin drumurile și căile, ei aduc locuitorilor produse de folosință din cei mai îndepărtași munți, ei cultivă partea cea mai mare a câmpurilor, viilor, ei sunt principalul temei al cărăușitului, de la ei curge cea mai mare parte a dărilor în casierile principelui, din aceste mâini vin cele mai multe venituri camerale, din creșterea vitelor și pășunatul cerut de ele, din rândul românilor se recrutează soldatul, din rândul lor se asigură considerabilele transporturi de sare. Acest popor este cel care scormonește munții și prăpăstiile pentru a scoate din inima pământului prețioase minereuri spre folosul statului și al principelui.

Este cu totul neîndoielnic că tocmai acest popor care îndură atâtea chinuri e cel mai indicat pentru utilizarea în scopul bunăstării generale și tocmai de aceea merită o atenție cu totul deosebită grijă, pentru el în viitor”¹⁴⁵.

Imaginea țăranului și a gospodăriei sale arăta în felul următor: „Casă mizeră care prea puțin apără de frig, îmbrăcămintă tot atât de mizeră, o femeie uscată de sărăcie, copii nevoiași,

¹⁴² David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, București, 1984, p. 245.

¹⁴³ *Ibidem*, p. 246.

¹⁴⁴ *Ibidem*, p. 247.

¹⁴⁵ *Ibidem*, p. 246-247.

câmpuri pe jumătate pustii, cămări goale, vite vlăguite, sunt o priveliște de chin și nicidecum de speranță în vreo schimbare a ororii vieții¹⁴⁶.

Chiar împăratul Iosif al II-lea găsea în Transilvania cu prilejul vizitelor sale că „iobagul este un sclav al domnului său, el n-are nici mijloc de existență, trebuie să slujească mult sau puțin, după bunul plac, cum și unde vrea domnul său”¹⁴⁷. Iosif al II-lea care străbătea Transilvania în anul 1773 comunică cele văzute într-un raport înaintat Consiliului de stat din Viena, în care scrie „Țara este fără îndoială frumoasă și bună, numai trebuie ajutor, paleativele sunt desigur neîndestulătoare, dat fiindcă sunt și suflete așa de corupte. Este aici atâta neîncredere, bănuială, spirit de intrigă, care domină cu desăvârșire; nobilimea ungurească nu se îngrijește de nimic mai mult pe lume decât de veniturile ei și de aceea ce poate să-i îngusteze dreptul. Ce-i pasă de ce este drept sau de ce este nedrept ! Merge atât de departe cât se poate întinde, și prin urmare suge pe supușii ei și vrea să dispună de dânșii după plac; de aceea ar face orice alta decât să-și recunoască o scădere; acest lucru este mai ales la unguri un obiect de groază ! Iobagul este un sclav al domnului său, el nu are vreo resursă, el trebuie să servească după plac, mult sau puțin, unde și cum vrea stăpânul său. Această țară – și-mi fac o conștiință din aceasta – trebuie să fie cercetată și să i se dea o reglementare”¹⁴⁸.

Despre români împăratul se exprima în termenii următori: „Acești săraci supuși români, care sunt fără îndoială cei mai vechi și mai numeroși locuitori ai Transilvaniei, aceștia sunt maltratați de fiecare, așa încât într-adevăr soarta lor, când se uită cineva bine, este vrednică de toată mila, și este de mirare că totuși așa de mulți dintre oamenii aceștia există acolo și n-au fugit cu toții.

Nu mă mir că pământurile lor sunt lucrate prost, dar cum poate să fie altfel, când omul de pe o zi pe alta nu este sigur de stăpânire și când în fiecare zi și în fiecare ceas el poate să fie la munca stăpânului său ? Nu este de mirare că în astfel de împrejurări el se grăbește să facă ce poate pe acest ogor al lui rău lucrat. Națiunea este, de altminteri, cu adevărat isteată, și nestatornicia ei vine desigur numai din nenorocirea pe care o suferă. Că ea se ocupă mai mult de cultivarea vitelor, aceasta se explică prin singura perspectivă de libertate pe care o are de a fugi mai repede. Părăsește cineva mai curând turma decât ogorul pe care l-a lucrat”¹⁴⁹.

Împăratul Iosif al II-lea semnează un decret, la 31 ianuarie 1784, în vederea reorganizării regimentelor de graniță din Transilvania. La mijlocul verii a început conscrierea satelor pentru regimentele de graniță. Îndemnați de promisiunea de a scăpa de iobăgie, țăranii se îndreaptă cu miile spre locurile de conscriere. Cei înscriși socotindu-se oameni liberi și refuză îndeplinirea sarcinilor iobăgești.

Înscrierea masivă a satelor alarmează autoritățile. Tulburările cresc și Guvernul Transilvaniei ia primele măsuri. Decretul Guvernului, din 26 august 1784, cere comandamentului militar să sisteze conscripția: Se cere de asemenea protopopilor să liniștească populația satelor. Episcopul ortodox Nichitici a scris protopopului Iosif din Trestia și preoților neuniți din Zarand să nu se amestece în nici un fel în acea conscripție ci dimpotrivă să cheme plebea la obligațiile sale și la supunere, să miște toate pietrele instruind norodul să ducă o viață pașnică, morală și liniștită, făcându-și serviciile domnilor pământești¹⁵⁰. În Căinel și satele vecine publicarea dispozițiilor Guvernului s-a făcut cu asistența a 40 de soldați din legiunea ecvestră secuiască comandați de locotenentul din Dobra, Ioan Simen, dar locuitorii erau ascuși în păduri nevrând să apară la publicare¹⁵¹.

¹⁴⁶ Ibidem, p. 246.

¹⁴⁷ Ibidem, p. 247.

¹⁴⁸ Ștefan Meteș, Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII-XX, București, 1977, p. 143.

¹⁴⁹ Ibidem.

¹⁵⁰ David Prodan, Răscoala lui Horea, București, vol. I, 1984, p. 275.

¹⁵¹ Ibidem, p. 285.

Relatând despre tulburările și nesupunerile din satele Bulbuc, Cerbu, Mada, Fizeș și altele, vicecomitele Ioan Zejk, în 16 octombrie, arăta că publicarea anulării conscripției plebea a primit-o cu vorbe ireverențioase, obraznice, malițioase, cutezătoare, cu amenințări.

Ziua de 28 octombrie era zi de târg la Brad unde sosește și Crișan. Pentru a nu fi observat de autorități s-a ascuns sub podul de peste Criș, și de aici chema rând pe rând la sine pe români, încredințându-i că Horea ar fi adus de la împăratul poruncă să li se dea arme. De asemenea îi chema pentru Duminica următoare, românii să se adune în număr cât mai mare cu puțință la biserica din Mesteacăn, să asculte porunca împărătească¹⁵².

La adunarea de la Biserica din Mesteacăn, unde erau adunați vreo 600 de țărani, Crișan le-a arătat o cruce și o scrisoare pe care Horea le-ar fi primit de la împăratul, drept dovadă a încuviințării imperiale pentru înscrierea țăranilor ca militari. „Voi v-ați înscris militari, acum veniți cu mine la Alba Iulia, să ne dea arme, să ne dea drepturile noastre”¹⁵³. A doua zi la 1 noiembrie, mulțimea condusă de Crișan, pornește spre Alba Iulia. De la Mesteacăn au trecut peste satele Vaca, Valea Bradului și Zdrapți pentru a evita Bradul și Crișciorul unde puteau fi opriți de către autorități.

La Curechi țăranii s-au oprit pentru popasul de peste noapte și pentru a aștepta sosirea altor cete. Spre seară doi juzi ai Zarandului, împreună cu un grup de soldați, conduși de gornicul Petru Cara din Crișcior, încearcă să-l aresteze pe Crișan și să împrăștie țăranii adunați. „Prevenit de o femeie despre sosirea juzilor și a soldaților, Crișan scapă încercuirii, dar soldații trag câteva focuri de armă în urma sa. Atunci oamenii din apropiere dau chiote de alarmă, traseră clopotele bisericii. Mulțimea se adună numaidecât, cu bâte, cu pietre și cu ce apucă și tăbărâra asupra celor doi juzi și îi ucise pe loc, iar soldații au fost bătuți, dezarmați, apoi lăsați să plece goi”¹⁵⁴.

În urma acestui incident, în dimineața zilei de marți, 2 noiembrie, are loc o adunare a mulțimii la locul numit „la Cruce”. Crișan insistă să meargă mai departe la Alba Iulia să primească arme. Dar la această cerință „o parte s-au împotrivit, mai ales cei din Brad, susținând că dacă ei pleacă la Alba Iulia „atunci maghiarii se răscoală și leucid femeile și copiii pentru treaba de la Curechi”¹⁵⁵.

Atunci Crișan îi conduce la Biserica satului unde le comunică porunca cea nouă, după ce noaptea trecută s-a întâmplat tăbărârea asupra lor și au fost omorâți cei doi juzi ai nobililor și un gornic, poporul să-l urmeze pe el să ucidă pe toți domnii, nobilii și ungurii și să le prade toate averile și bunurile. „Nu vă speriați, fiindcă eu am poruncă de la împăratul de a prăda și omorî pe toți ungurii” i-a mai vorbit el poporului îngrijorat de omorurile din acea noapte¹⁵⁶.

La noua poruncă mulțimea se îndreaptă cu iuțeală spre Crișcior, unde sosi încă înainte de amiază. Luată prin surprindere nobilimea din Crișcior a căzut victimă furiei dezlănțuite a răsculaților. Curțile nobiliare au fost prădate și incendiate, iar numărul celor uciși s-a ridicat la 17, cei mai mulți fiind din familia Kristori¹⁵⁷. A urmat atacul asupra târgului Brad, apoi a Ribiței și de la Mihăileni. În câteva zile întreg Zarandul era în flăcările răscoalei.

După atacul asupra curților nobiliare din Ribița, din 4 noiembrie „când au început din nou să bată clopotele s-au pus în mișcare, o parte sub căpitănia lui Ioan Goltsa (Golcea) din Brad și-a luat drumul spre Șoimuș, din comitatul Hunedoara”¹⁵⁸. Un alt grup al răsculaților, sub conducerea lui Ioan Suciș și Dănilă Tudoran din Brad s-a îndreptat tot spre valea Mureșului, acționând spre Ilia.

Grupul răsculaților de sub conducerea lui Ioan Golcea a urmat șoseaua principală Brad – Băița - Șoimuș, răscolând satele întâlnite în cale. În 3 noiembrie după prădarea Crișciorului și

¹⁵² Ibidem, p. 300.

¹⁵³ Ștefan Pascu, *Revoluția populară de sub conducerea lui Horea*, București, 1984, p. 231.

¹⁵⁴ Nicolae Edroiu, *Pe urmele lui Horea*, București, 1988, p. 80.

¹⁵⁵ *Izvoarele Răscoalei lui Horea*, seria B, *Izvoare narative*, vol. II, 1786-1860, p. 291.

¹⁵⁶ David Prodan, *Răscoala lui Horea*, I, p. 305.

¹⁵⁷ Nicolae Edroiu, *op. cit.*, p. 81.

¹⁵⁸ *Izvoarele Răscoalei lui Horea*, I, p. 292.

Bradului, țărani din Hărtăgani și Săliște se îndreaptă spre Trestia să lovească curțile generalului conte Francisc Gyulay. Când ajunseră la șteampurile de lângă drumul Săliștii, ștemparul Ioan Sorbată îi opri, întrebându-i ce vreau ? După ce îi spusese ștemparul le zise: Aici nu veniți, căci aici fiind loc băieșesc (minier) faceți pagubă împăratului¹⁵⁹. Se întoarseră la aceasta în satele lor. Dar iobagii generalului, Anghel Perian și Petru Jorza din Trestia, auzind ce s-a întâmplat, numaidecât se duseră în cele două sate, îi cheamă înapoi la Trestia.

Tăbărâra astfel mai întâi asupra curții generalului, sparseră ușa pivniței, din cele nouă buți de vin ales, deschiseră patru, din care cât au putut au băut, restul îl vărsară. Se duseră apoi asupra casei dregătorului, o sparseră și o prădară. După aceea se duseră să prade palatul și casele generalului. Prădară lada, stofele, aurul, toate lucrurile mai scumpe le luară. Sparseră și încăperea prafului de pușcă, din care luară vreo jumătate de majă. Cei din Hărtăgani și Săliște se duseră apoi acasă.

A doua zi cei din Trestia se duseră din nou asupra curții să prade ceea ce nu s-a prădat în ziua dinainte. Prădară 1.459 vedre de vin, vreo 402 vedre de rachiu și tot ce găsiră în pivniță, le cărară pentru ei. Tăiară caferii acoperișului așa fel ca la un vânt mai tare să se prăbușească. Au prădat tot ce a fost de valoare, n-a mai rămas în curte nimic, nici măcar de doi-trei florini¹⁶⁰. În Lunca țărani au omorât pe Anton Gentsi, provizorul generalului. Pe două fete tinere crescute la curtea generalului le măritară cu sila, pe una cu un soldat în concediu, pe cealaltă cu un iobag din sat¹⁶¹.

În memoriul său către Comisie, generalul referindu-se la prădarea bunurilor sale din Lunca, Luncoi, Trestia și Biscaria, spune că întârzie cu lista pagubelor, care e greu de întocmit. Cu atât mai greu, cu cât au fost distruse scripte, protocoale, socoteli și altele, toate au fost prădate, arse, rupte, aruncate în fântână¹⁶². Generalul Francisc Gyulay reclamă comisiei cele mai mari pagube din întreg Zarandul. Și în alte memorii el se plânge pentru dezastrul suferit: „Iată încă în viață prăpădul întregii munci, ostenele de o viață. Românimea mai păgână decât păgânii, a devastat, a prădat, pustiit totul, a ruinat toate clădirile, le-a făcut de nelocuit”¹⁶³.

Răscoala a cuprins și târgul Băița. Aici devastară pe arendașul Francisc Ignatz și pe Iosif Ferentzi. Conducători ai răsculaților în acțiunea de la Băița au fost Ion Rus și Iosif Mathias¹⁶⁴. Iosif Bukovai de la minele din Băița, în 3 noiembrie, la 2 noaptea, alarmează despre răscoala supușilor români oficiul superior minier. Știrile le-a adus la 12 noaptea nobilul Ștefan Kristyori, care a reușit să fugă cu doi fii ai săi, ascunzându-se în pădure. După spusele acestuia, mai mult de 5.000 au năvălit pe neașteptate în Crișcior¹⁶⁵.

Nu e siguranță nici în Băița, unde vor năvăli înainte de toate pentru pulbere, iar oamenii din toate satele învecinate ar putea trece ușor de partea răsculaților, și aici nu e nici o pușcă pentru apărare. Cere o acoperire urgentă cu forță armată¹⁶⁶. Judele nobililor Rác având de făcut o investigație pe Valea Căianului, auzind de la trei români din Băița că în satele din jur se trag clopotele, s-a întors la Șoimuș, de unde s-a dus împreună cu Ludovic Bartsai la Deva¹⁶⁷.

După prădarea curților din Trestia țărani înaintează pe Valea Căianului unde pradă alte curți nobiliare întâlnite în cale. În Sulighete prădară pe Iosif Magulitsi, în Chișcădaga pe Nicolae și Iosif Markotsan și pe încă doi¹⁶⁸. Pentru atacul asupra Șoimușului oastea răsculaților s-a completat cu țărani din satele întâlnite în cale. Aici au luat parte țărani din Vălișoara, Căinel,

¹⁵⁹ David Prodan, Răscoala lui Horea, I, p. 317.

¹⁶⁰ Ibidem, p. 317-318.

¹⁶¹ Ibidem, p. 318.

¹⁶² Ibidem.

¹⁶³ Ibidem.

¹⁶⁴ Ibidem.

¹⁶⁵ Ibidem, p. 456.

¹⁶⁶ Ibidem.

¹⁶⁷ Ibidem, p. 457.

¹⁶⁸ Ibidem, p. 324.

Crăciunești, Stoieniș, Fornădia, Nevoieș, Buruiene, Nojag și altele¹⁶⁹. Participarea masivă a locuitorilor din zona Băița este dovedită și prin declarațiile celor prinși de către nobili sau armată.

Prinși la 7 noiembrie de către străjile cetățenești din Alba Iulia, Mihai Lupaș din Căinel, Mihai Lupaș din Nevoieș și Luca Lupu din Sulighete, fiind interogați la 9 noiembrie, mărturisesc lucruri și fapte petrecute în cadrul răscoalei în comitatul Hunedoarei. „Răsculații venind în Căinel au dat poruncă din fiecare casă să se ridice alături de ei unul și să le urmeze porunca: să omoare, să stârpească pe toți magnații și nobilii, tot neamul unguresc din Transilvania și să le prade toate averile, așa poruncind înălțatul împărat”¹⁷⁰.

Ei mai declară că „i-au amenințat cu arderea caselor, zicând că cine nu li se alătură păcătuiește împotriva poruncii împăratului, căci împăratul a trimis doi conducători, unul cu numele Horea, cum se numește celălalt nu știu, să-i conducă la Alba Iulia și apoi să prade și să stârpească toată flama magnaților, nobililor și ungurilor. Venind din Vurpăr au prădat cu totul nu numai pe nobili ci și pe libertinii unguri, căci aveau porunca de la conducători să-i stârpească din rădăcini pe toți din neamul lor, cu iobagi cu tot. Pe unii i-au și omorât”. Cei trei țărani prinși amintesc și nume de conducători „din Ormindea, Hărtăgani, Mintia, Vălișoara, unii soldați licențiați, îmbrăcați chiar în haina militară”¹⁷¹.

La atacul asupra Devei, unii răsculați prinși declară că i-a trimis „un diac român din Săliște, de lângă Băița”¹⁷². Autoritățile comitatului Hunedoara cer Guvernului să aprobe măsuri excepționale pentru a pune capăt răscoalei. Raportul comitatului Hunedoara a fost trimis prin curier la Sibiu unde ajunge în 4 noiembrie, pe la orele 10 înainte de amiază. În aceeași zi de 4 noiembrie, Guvernul cere Tezaurariatului să asigure paza minelor și a prafului de pușcă. Tezaurariatul să ceară de la Prefectura armelor 100 de soldați pentru Domeniul Zlatnei și 50 de pedestri pentru minele din Băița¹⁷³.

Vicarul din Hondol comunica episcopului, la 13 noiembrie 1784, despre situația nesigură din zonă: „nici nu mai îndrăznește să iasă undeva, abia își ține cu ajutorul lui Dumnezeu viața, fără ajutorul miliției e cu neputință să vină, pentru că ofițerii împărătești au puțini soldați, nu pot să-i rânduiască soldați ca să vină. Episcopul să intervină să i se dea cel puțin 3 soldați cu care să poată veni, altfel e cu neputință din pricina răutății hoților și a friicii”¹⁷⁴.

Episcopul Ghedeon Nichitici trimite pastorale preoților și protopopilor din subordinea sa. În 15 noiembrie s-au trimis pastorale protopopilor din Trestia și Dobra și la toți preoții din subordine¹⁷⁵. În pastorală el cere clerului să spună „tuturor celorlalți prietini aici ai noștri frați, și împreună lăcuiitori, a-i dojeni, ca niciodată să nu se înșele, nici să se răzvrătească, nici să se turbure, ci fiește care, preoți și mireni să fie plecați, după cum poftesc legile și poruncile împărătești prin Înălțatul Crăescul Gubernium date înainte de multe ori, ca să fie fiește care în pace și liniște și fără mare lipsă să nu umble din loc în loc, ca aceia care vor plini acestea vor căpăta totdeauna apărare în dreptate și încuviințate trebile sale. Dară aceia care se vor împotrivi acestei porunci, tot răul și nenorocirea în care vor cădea, lor să și-o scutească”¹⁷⁶. Între timp oficiul suprem minier din Zlatna, prin raportul său din 18 noiembrie, semnat de baronul Gerlitz, de notarul Zelenkai și alți trei funcționari superiori insistă pentru primirea de ajutor armat. Ținutul acesta de munte, și mai ales minele din Săcărâmb, Certej, Băița, Abrud și Baia de Arieș să fie asigurate cu pedestrime suficientă și atunci n-ar mai fi expuse pericolului de a fi invadat¹⁷⁷.

¹⁶⁹ Ibidem, p. 325.

¹⁷⁰ Ibidem, p. 372.

¹⁷¹ Ibidem.

¹⁷² Ibidem, p. 376

¹⁷³ Ibidem, p. 479.

¹⁷⁴ Ibidem, p. 505.

¹⁷⁵ Ibidem, p. 504.

¹⁷⁶ Ibidem, p. 504-505.

¹⁷⁷ Ibidem, p. 530.

Comitele suprem al Hunedoarei, baronul Ioan Bornemisza scrie Guvernului, la 18 noiembrie, că mulți din răsculați în loc să revină la ascultare, s-au retras în munți și se sfătuiesc de noi ridicări. În satul Bozeș, din cercul Geoagiului, mai mulți țărani fac lănci și alte instrumente de război. Nu îndrăznesc să se întoarcă la locurile lor nici domni pământești refugiați, nici dregătorii.

Mare parte a țăranilor comitatului trăiesc fără lege, fără supunere. În întreg cercul Zarandului nici un dregător, nici un nobil prezent, unii au fost omorâți, alții între viață și moarte abia au putut fugi, care la deva, care în Ungaria. Armata abia e suficientă pentru securitatea târgurilor Deva, Hunedoara și Hațeg.

Pentru apărarea comitatului e nevoie să ierneze aici cel puțin două regimente¹⁷⁸. Unii care au sosit din Zarand vorbesc că, crișenii, în fiecare sat, cu soții, cu copiii sunt în arme. Pagube serioase au loc la minele din zonă și la șteampuri. La 24 noiembrie, judele minier Andrei Zelenkai se arată îngrijorat iarăși de decăderea mineritului, multe șteampuri au fost prădate de fierăria lor, altele au fost părăsite. A chemat la el pe rând hutmanii sătești, poruncindu-le să liniștească cu puterea plebea minieră răsculată, să o îndemne să nu mai facă pagube și să reînceapă munca în mine și la șteampuri, iar pe cei ce se vor împotrivi să-i noteze și să-i denunțe¹⁷⁹.

După armistițiile încheiate între trupele imperiale și conducătorii răsculaților la Tibru și Valea Bradului, nobilimea începe să se organizeze și sub pretextul propriei apărări și a colaborării cu armata se înarmează. Acum ea putea să-și verse furia asupra supușilor pacificați, să-și răzbune loviturile îndurate la începutul răscoalei, să caute să se despagubească cu de la sine putere.

Comitele suprem al comitatului Hunedoara, baronul Ioan Bornemisza se adresa din nou, la 26 noiembrie, Guvernului, evocând prăzile, omorurile, botezurile din Zarand solicitând intervenție pentru ajutor armat¹⁸⁰. În paralel cu acțiunile armatei și nobililor, episcopul continua misiunea sa de lămurire a preoților pentru liniștirea poporului.

Protopopul din Trestia, Iosif Sânziana, îi comunica episcopului „că a primit îndrumările sale și a lucrat destul în sensul lor, dar poporul e peste măsură de tulburat. E greu să împace poporul căci conducătorii lui l-au înșelat zicând că el protopopul, a primit două mierțe de galbeni de la nobili ca să nu estrădeze cartea împăratului.

Au venit până acum de două ori unii din Crișcior, de i-au cerut cartea pe care ar fi ascuns-o. Dacă mila lui Dumnezeu nu-l va ocroti, nu știe ce trebuie să facă. Roagă prea plecat pe episcop să-i vină în ajutor cât va fi cu putință, căci el n-are unde să-și plece capul, decât doar dacă fuge, altfel în casă îl vor ucide oamenii, căci tulburarea zi de zi crește”¹⁸¹.

După încheierea termenelor de armistițiu, răsculații așteaptă în zadar răspuns la cererile lor. Guvernatorul Transilvaniei se arată contrariat de cutezanța țăranilor. În raportul trimis împăratului, în ziua de 25 noiembrie, menționa că a trimis la fața locului un comisar însoțit de episcopul Nichitici. Cu comandantul general a căzut de acord ca prin generalul Pfefferkorn și comisarul gubernial să aducă la cunoștința țăranilor că dacă s-ar liniști și și-ar preda armele și pe căpeteniile răscoalei, guvernul ar solicita de la împăratul milă și iertare pentru ei¹⁸².

Ordinul împăratului, emis în 15 noiembrie, a sosit la Sibiu în 22 noiembrie și era categoric pentru reprimarea răscoalei prin forța armelor. De acum începe un nou proces, procesul grav dintre țărani și armată. Trupele imperiale sunt puse în mișcare pentru încercuirea munților. Chiar înainte de dispunerea finală a trupelor, generalul întrebă dacă nu trebuie să procedeze dușmănos împotriva răsculaților, cu „deosebire a celor care după raportul căpitanului Richard, se adună din nou în ținutul Băița, Săcărâmb și Certej, amenințând minele imperiale”¹⁸³.

¹⁷⁸ Ibidem, p. 531.

¹⁷⁹ Ibidem, p. 532.

¹⁸⁰ Ibidem, p. 559.

¹⁸¹ Ibidem, p. 618.

¹⁸² Ibidem, II, p. 41.

¹⁸³ Ibidem.

Dregătorii minelor din Hondol și Certej, refugiați la Deva, aduceau și ei vestea că rebelii români pregătesc o nouă izbucnire¹⁸⁴. Funcționarii minieri din Băița, la 29 noiembrie, alarmează superiorii că „nu mai pot rămâne acolo căci toate satele se ridică, amenință cu moartea. Paza e prea mică, nesupusă când e vorba să înfrunte pe săteni, nu se pot ajuta cu ea, mai curând își fac numai noi dușmani.

Trebuie acoperire suficientă altfel sunt cu toții pierduți. La Brad s-a adunat mulțime de țărani care amenință să vină asupra lor. Să li se trimită măcar atâta pază, cât să-i escorteze pe ei, femeile și copiii, până la Zlatna, căci aici nu-și simt viața în siguranță nici până mâine. Rebelii aflând că din nici o parte nu le vine ajutor, se pregătesc să-i atace. Să-i salveze până nu e prea târziu¹⁸⁵.

Dregătorii care au mai rămas la minele din Băița, fiindu-le amenințată viața de oastea răsculaților de la Brad, s-au văzut siliți să plece și ei, și așa în ținut stagnează și mineritul și strângerea dării, ca și toată administrația și justiția¹⁸⁶. Apar însă și o serie de agitații și în rândurile minerilor români.

În Băița, unde lucrau vreo 300 de mineri, izbucnind răscoala, munca a trebuit să fie oprită numaidecât, afară de cea de la șteampuri. Din 3 decembrie se lucrează normal, totuși exista primejdia ca în primăvară să înceteze lucrul la șteampuri, căci minerii români nu se înduplecă la căratul minereului din galerii nici în urma avertismentelor nici după promisiunea că vor fi plătiți în fiecare săptămână¹⁸⁷.

La 6 decembrie, deci cu o zi înainte de înfrângerea țăranilor la Mihăileni, administratorul minei, Bukovay, se plânge că minerii români l-au amenințat cu moartea, și că la 3 decembrie pe sameșul minei Iosif Molitor, l-au silit să meargă la Certej să le aducă salariile¹⁸⁸. „Nici un neamț și cu atât mai puțin un șef de mină nu poate trăi în siguranță¹⁸⁹”, scria același Bukovay. Pentru liniștirea și apoi înfrângerea răscoalei la armata lui Kray se atașează și episcopul Nichitici cu preoții săi. Guvernul aprobă propunerea episcopului neunit „care se oferă să meargă personal între răsculați și cu preoții săi să-i îndemne la mai sănătoase gânduri¹⁹⁰”.

În vederea călătoriei la Brad, a convocat la Deva, pe protopopul din Trestia, cu un preot din Zarand. „A venit și protopopul din Trestia, Iosif Sânziana, relatând și în scris că în câteva sate pastoralele sale (ale episcopului) și-au dat roadele și s-a restabilit liniștea. Din mai multe sate însă țăranii s-au ridicat din nou și au plecat pe urma conducătorilor la Hălmașiu¹⁹¹”.

Din relatarea protopopului din Trestia, despre care vorbește episcopul, se precizează că satele Trestia, Săliște, Hărtăgani, Căinel, Crăciunești sunt în pace, ascultă poruncile. Celelalte, vreo 20, s-au ridicat a doua oară, au plecat spre Hălmașiu la corifeii ațățători și la rebeli. După câte înțelege, oamenii cer răspuns la punctele date la mâna domnului Molnar și spun „că și Molnar i-a înșelat, nu le-a adus răspuns cum le-a făgăduit¹⁹²”.

Guvernul se mărginește să îndrume pe episcop în continuare să arate poporului răsculat gravitatea nelegiuirilor sale, să-i pună în fața ochilor urmările lor prea triste, să instruiască pe răsculați să se conformeze ordinelor guberniale, să se întoarcă în liniște la casele lor, să-și depună armele, ca astfel să se arate vrednici de binefacerea amnistiei și de o dreaptă tămăduire a plângerilor lor din partea Guvernului iar în semn de căință să dea ascultarea cuvenită superiorilor și dregătorilor lor și să restituie lucrurile luate¹⁹³. Nimic despre ce va răspunde

¹⁸⁴ Ibidem, p. 45.

¹⁸⁵ Ibidem, p. 44-45.

¹⁸⁶ Ibidem, p. 67.

¹⁸⁷ Alexandru Neamțu, Situația minerilor de pe domeniul Zlatnei, p. 48.

¹⁸⁸ Ibidem.

¹⁸⁹ Ibidem.

¹⁹⁰ David Prodan, Răscoala lui Horea, II, p. 89.

¹⁹¹ Ibidem, p. 90.

¹⁹² Ibidem, p. 90-91.

¹⁹³ Ibidem, p. 91.

episcopul țăranilor care vor cere răspuns la revendicările lor prezentate prin Schultz și prin Molnar.

Episcopul pleacă, în 3 decembrie, din Deva către Zarand. În drum spre Zarand s-a oprit la Șoimuș, îndrumând și aici la liniște și supunere. S-a mai oprit apoi într-una din localitățile comunei Băița, probabil chiar la Trestia unde era sediul protopopiatului ortodox. Aici i-au ieșit în cale, cu preoții lor și cu câte 10-15 și chiar mai mulți oameni, din Vălișoara, Luncoi, Trestia, Ormindea, Săliște, Băița, Crăciunești, Brad. Le-a dat și acestora învățătură să se întoarcă la liniște și pace, ceea ce înțelegând, au făgăduit și ele să se ferească de orice mișcare¹⁹⁴.

După lupta de la Mihăileni, din 7 decembrie, dintre țăranii răsculați conduși de Micula Bibarț din Blăjeni și trupele imperiale, soldată cu 85 de morți din rândul răsculaților, se publică amnistia generală. Eficiența acțiunii episcopului și a preoților pe lângă trupele imperiale, determină numirea pe lângă fiecare comandant militar câte unui preot capabil și a și trimis câte unul pe lângă comandanții din Ilia, Crișcior și Brad, cărora le-a și încredințat spre publicare amnistia generală pe care a trimis-o și protopopului din Trestia¹⁹⁵. „Țăranii în ciuda amnistiei generale nu depun armele și așa la primăvară cu armele în mâini vor cuteza să stârnească noi furtuni spre pustiirea nobilimii funestissime, nenorociri peste nenorociri”¹⁹⁶, scria la 6 decembrie comitele Hunedoarei Guvernului, El insistă ca trupele să fie lăsate pentru asigurarea văii Căianului, a domeniilor Ilia și Brănișca, unde mulțimea oamenilor înarmați cu felurite instrumente e gata de noi omoruri și tulburări¹⁹⁷.

De asemenea șoseaua care făcea legătura între Zarand și valea Mureșului trebuia asigurată cu forțe militare. În planurile comandamentului militar se considera că „Băița ar trebui să primească un detașament pentru a asigura comunicația cu Zarandul și a acoperi minele regale”¹⁹⁸.

Comisia imperială de investigație a evenimentelor din timpul răscoalei ascultă pe țăranii prinși și închiși. Numai la Deva au fost ascultați 195 de țărani, fiind și din Fizeș 7 prinși, între care și un miner¹⁹⁹. Aceștia sunt întrebați de ce sunt prinși, apoi interogați asupra faptelor, făptașilor, conducătorilor răscoalei și dacă li s-a făcut vreo nedreptate din partea stăpânilor sau dregătorilor²⁰⁰. Majoritatea neagă participarea lor la răscoală. Vlad Mariș din Curechiu spune că în momentul izbucnirii răscoalei era cu plugul în câmp în hotarul satului Hărțăgani²⁰¹.

Țăranii anchetați se plâng de numeroase abuzuri săvârșite asupra lor de către nobili și soldații împărătești. Mihail Magareci, cărbunar la mina din Băița „se plânge că de șapte ani e maltratată de trei nobili din Deva, l-au bătut, i-au tăiat o mână, pe minciuna unui miner Constantin Poienar, către nobili din oraș, că el o să-i omoare. Are cinci copii și nu mai are soție. Cere ocrotirea Comisiei”²⁰².

Ștefan Bosnyak se plânge comitelui suprem împotriva locotenentului Grűsz. Când și-a trimis pe fiul său Anton, în Băița, să strângă de la iobagi taxa și datoriile, l-a legat, l-a arestat, l-a băgat în beci și a dat ordin soldaților săi să-l urineze, în fața iobagilor datornici. Îl înjură pe el și pe fratele său făcându-i hoți și autori ai vrajbei românilor”²⁰³.

Funcționarii minieri din Săcărâmb, Băița și Certej, Daniel Castellano, Iosif Bukovay și alții, la 10 ianuarie 1785, sunt alarmați de vestea plecării armatei când doar capii răscoalei din nici un sat n-au fost prinși încă, când aceștia rățăcesc amenințând că „Dumnezeu să le ajute numai să

¹⁹⁴ Ibidem.

¹⁹⁵ Ibidem, p. 95.

¹⁹⁶ Ibidem, p. 163.

¹⁹⁷ Ibidem.

¹⁹⁸ Ibidem, p. 126.

¹⁹⁹ Ibidem, p. 233.

²⁰⁰ Ibidem, p. 233-234.

²⁰¹ Ibidem, p. 250.

²⁰² Ibidem, p. 267.

²⁰³ Ibidem, p. 371.

ajungă primăvara atunci vor prinde din nou aripi, dar Dumnezeu să aibă milă și de cei care li s-ar pune în cale²⁰⁴.

„Ei, administrația trebuie să țină în fiecare sat câte o casierie, unde se păstrează aurul, minereul, pulberea și alte materiale necesare mineritului care nu pot fi în siguranță și nici să funcționeze mult timp fără a cădea pe mâna hoților, dacă nu are acoperire militară. Și pe deasupra e în primejdie averea și viața lor. Și atunci cum să se pretindă de la ei să se achite de obligațiile lor, când ei zi și noapte stau de veghe sub primejdia de a fi invadați ? Cum va putea prospera mineritul fără o adevărată liniște ? Când nici cu rugăminți nu pot acoperi cu acești români îndărătnici nevoile de transport și altele. Cum să fie lăsate aurul, pulberea și alte materiale să fie jefuite de acest popor, fără să poată fi pedepsit ? Cum să-l pedepsească, când nici ei înșiși nu sunt în siguranță ?

Cum să întreprindă vizitarea minelor din afara razei lor, peste munți și prin păduri, când ținutul e lipsit de armată ? Ceea ce-i face pe acești oameni duri mai îndrăzneți și mai obraznici, mai gata a se năpusti asupra lor și în nemăsurata lor ură a-i nimici după bunul lor plac. Oficiul minier să intervină pentru pază armată în fiecare sat, măcar până când trece pericolul”²⁰⁵.

Oficiul minier, la 10 ianuarie 1785, se adresează Tezaurariatului cerând să intervină pentru „a se da câte un subofițer cu 20 pedestrași și un subofițer cu 10 cavaleriști, deci 32 de oameni pentru Săcărâmb, Băița și Certej”²⁰⁶. La rândul său Bukovay, administratorul minei Băița se plânge, la 30 ianuarie 1785, că „răsculații l-au amenințat că își va pierde capul, dacă nu le dă pulbere și arme”²⁰⁷. De altfel, la 30 ianuarie 1785, inspectorul de șteampuri din Băița, Iosif Biperger raportând despre starea minelor din Băița, îl prezenta pe minerul Ioan Matieș (Matias Ianos) drept unul dintre căpitani răsculaților²⁰⁸.

După înfrângerea răscoalei, minele au devenit un loc de refugiu pentru cei urmăriți. Alarmat de acest fenomen care tinde să ia proporții vicecomitele Hunedoarei, Alexe Noptsa, îi scria la 27 ianuarie 1785, Tezaurariatului: „mulți dintre răsculați, cu deosebire ucigași, incendiatori, sacrilegi și alți delicvenți de seamă s-au refugiat în mine și acolo se ascund în disprețul amnistiei”²⁰⁹. Printre condamnații la moarte de Tabla comitatului Alba sunt și participanți din comitatul Hunedoarei: Mihai Lupaș din Căinel, Mihail Lupaș din Nevoieș (alias Vajdeiel), Lupu Lucaci din Sulighete și Ilie Dăncuț din Ociu²¹⁰. Mihail Lupaș din Nevoieș era iobag al lui Ludovic Bartsai, având vârsta de 30 de ani, de religie ortodoxă.

El a fost acuzat „că a fost cu turma prădătorilor în Sulighet, Brănișca, Șoimuș, Hărău, Chimindia, Banpotoc, Rapolt, Bobâlna, Folt, Geoagiu, Băcâia, Vurpăr și Vint, unde au prădat curțile nobililor și ale unor contribuabili unguri. În Șoimuș împreună cu ceilalți, a pus foc gardurilor, paielelor, bucătăriei. În Băcâia au omorât un nobil, în Vurpăr altul. Să i se taie capul, care să fie înfipt în țepă, iar corpul să-i fie pus pe roată”²¹¹.

La aceeași pedeapsă sunt condamnați și Lupu Lucaci din Sulighet, Mihail Lupaș din Căinel și Ilie Dăncuț din Ociu. Totuși, în 7 august, Mihail Lupaș din Nevoieș încă nu era executat, el aflându-se bolnav în spital²¹². Tributul de sânge al țăranilor români în timpul răscoalei și după înfrângerea ei a fost important. Cei mai mulți au căzut din protopopiatul ortodox Trestia. Dar iată numărul celor căzuți în răscoală:

²⁰⁴ Ibidem, p. 428.

²⁰⁵ Ibidem, p. 428-429.

²⁰⁶ Ibidem, p. 420.

²⁰⁷ Ibidem.

²⁰⁸ Al. Neamțu, Frământări în rândurile minerilor din Transilvania la începutul sec. XIX. Greva minerilor de la Băița, din anul 1804, în Studii și cercetări de istorie, anul VIII, nr. 1-4, 1957, p. 127, nota 35.

²⁰⁹ David Prodan, Răscoala lui Horea, II, p. 420.

²¹⁰ Ibidem, p. 500.

²¹¹ Ibidem.

²¹² Ibidem, p. 508.

<i>Protopopiatul</i>	<i>Uciși</i>	<i>Văduve</i>	<i>Orfani</i>
Hunedoara	34	18	43
Hălmațiu	35	30	78
Roșcani	37	22	54
Trestia	137	97	218
Abrud	39	26	74
Orăștie	18	16	43
Hondol	49	34	70
Total	349	243	580

Trebuie să amintim că, în anul 1766, protopopiatul Trestia era alcătuit din 38 de parohii, cu un număr total de 12.493 credincioși ortodocși²¹³. Dar tragedia țăranilor români n-a încetat odată cu înfrângerea răscoalei. Satele au fost obligate la plata unor despăgubiri foarte mari după pagubele reclamate de către nobilii prădați în timpul răscoalei. Numai pagubele generalului conte Francisc Gyulay din Lunca, Trestia și Luncoiul de Jos se ridicau la 37.806,23 florini din care la suma de 12.631 florini au fost evaluate naturalele și la 25.175,23 florini bunurile prețioase și clădirile²¹⁴.

În Băița au fost păgubiți arendașul Francisc Ignatz cu 1.010,39 florini și Iosif Ferentzi având o pagubă de 496 florini²¹⁵. O pagubă importantă reclama și văduva baronului Ludovic Nalatzy a cărei valoare se ridică la 31.280,56 florini, pagubă provocată de răsculați la proprietățile sale din Bobâlna, Hărățgani, Ormindea, Zam și Burjuc²¹⁶.

Autoritățile continuă urmărirea celor fugiți pentru a zădărnici re izbucnirea răscoalei. La prinderea lor sunt mobilizați protopopi, preoți și chiar unii săteni. Ilie Fârțală din Hondol a fost prins la 27 februarie 1785. Preotul neunit din Țebea, pus pe urmele lui, l-a descoperit ascuns în satul Tisa, într-o casă aproape de pădure. Luând cu sine, pentru o mai mare siguranță, pe protopopul din Trestia, pe locotenentul Török din regimentul ecvestru de Toscana cu 8 soldați și un caporal, l-au prins noaptea pe la zece ceasuri, pe el și pe preotul care i se asociase și l-au trimis sub acoperire militară la Zlatna la vicecolonelul Kray²¹⁷. Alte relatări spun că la prinderea lui au conlucrat Popa Petru, protopopul Iosif Sânziana din Trestia, preotul Ioan Mariș din Țebea, Clopotar Nistor din Țebea, Anghel Părean din Trestia, Popa Nicola Muntean din Căzănești și fiul său Arsenie, Adam Sânzian din Trestia²¹⁸. Preotul prins împreună cu Ilie Fârțală era Popa Matei Romanovici din Sântandrei. Popa Petru din Trestia i-a scris că dacă va descoperi locul unde se ascunde Fârțală, el și episcopul se vor strădui să-i obțină grațierea sa. Așa Popa Matei i-a dezvăluit adevărul adăpost numaimdecât²¹⁹.

În închisoarea din Alba Iulia preotul Matei face noi dezvăluiri în legătură cu arestarea lui Fârțală. „Împreună s-au ascuns în Bucuresci, apoi au plecat la Hondol și la Buruiene, unde au stat vreo trei zile la o rudă a dânsului: pe drum Fârțală i-a spus că are de gând să aprindă din nou răscoala începută de Horea. Prin 17 sau 18 februarie simțind că armata vrea să-l prindă a fugit și de acolo.

Preotul Popa Matei arată împrejurările în care a fost prins, cum a scris armata protopopului din Trestia și cum l-a chemat acesta și l-a jurat promițându-i că-i va câștiga iertarea chiar dacă a făcut moarte de om, dacă descoperă unde se află Fârțală, cum a aflat de la rudele lui din

²¹³ Statistica românilor ortodocși în Transilvania la 1766, în Mitropolia Ardealului, nr. 7-9, anul XII, p. 535.

²¹⁴ David Prodan, Răscoala lui Horea, II, p. 543.

²¹⁵ Ibidem.

²¹⁶ Ibidem, p. 546.

²¹⁷ Ibidem, p. 556-557.

²¹⁸ Ibidem.

²¹⁹ Ibidem.

Buruie că a fugit în satul Tisa, în casa lui Iosif Furdui din portul Mureșului, unde husarii, după informațiile lui, l-au prins²²⁰.

Comandamentul general din Transilvania raporta Consiliului de război „că preotul din Țebea a făcut mari servicii în timpul răscoalei și deci merită o recompensă mai ales că de curând prin ajutorul său a fost arestat, prin 8 husari din regimentul de Toscana sub comanda locotenentului Török și noul cap de răscoală Fârțală”²²¹. Împăratul trimite un bilet cancelarului Palffy, în data de 22 martie 1785, în care sunt menționați cei îndreptățiți la gratificații, alături de locotenentul Török și protopopul Iosif Sânziana, Pop Ioan din Țebea, Clopotar Nistor din Țebea, Parcean Anghel din Trestia, Popa Nicola Muntean din Crăciunești cu fiul său Arsenie, Sânzian Adam din Trestia, care toți au conlucrat la descoperirea și prinderea lui Fârțală²²². Cancelaria propusese pentru protopopul Sânziana o pensie anuală de 200 florini și o medalie de aur cu lanț, pentru Popa din Țebea pensie de 100 florini anual, iar pentru colaboratori gratificație de câte 30 ducăți²²³. Împăratul hotărî însă pentru protopopul Sânziana o pensie de 100 florini și o medalie, pentru popa din Țebea o pensie de 50 florini, iar pentru colaboratori câte 20 de ducăți²²⁴.

Cancelaria insistă însă pentru propunerea sa ceea ce și împăratul a acceptat. După cum comunica Von Ritter, comisarul lui Mihail Brukenthal, la 23 iunie, s-au distribuit câte 20 de galbeni și lui Nistor Clopotar din Țebea, Băișean Anghel din Trestia, Popa Nicola Muntean din Crăciunești, fiului său Arsenie și lui Sânzian Adam din Trestia²²⁵.

Deși răscoala încetase de fapt iar conducătorii erau martirizați sau închiși, totuși în diferite locuri, mai ales în munți au loc mișcări sporadice. Conform unui raport al vicecolonelului Kray, din data de 6 mai 1785, 27 de locuitori de pe domeniul de sus al Zlatnei rătăcesc prin munți, fac hoții și au prădat satele Porcurea și Băița²²⁶. Cei închiși sunt supuși la tot felul de tratamente inumane. În închisoare se aflau și 15 țărani prinși în lunile mai-iunie 1785, care erau din localitățile Certej, Poiana, Crișcior și Băița²²⁷.

O serie de nobili se plâng împotriva țăranilor care nu-și mai îndeplinesc obligațiile iobăgești. Supușii orfanilor lui Ioan Zejk nu-și îndeplinesc sarcinile, oamenii lor din Banpotoc, Vărmaga, Bulbuc, Cibul, Săliștioara și Ormindea „sunt atât de neascultători că nici măcar semănatul nu l-a putut isprăvi, viile sunt netăiate, neîngropate, partea mai bună a fânului a pierit pe afară”²²⁸.

În fața morții, împăratul Iosif al II-lea își revoca toate ordinele, cu excepția Edictului de toleranță. După moartea împăratului, la 20 februarie 1790, valul nimicitor al reformelor sale, amenință să anuleze nu numai reformele revocate, printre care și pe cele privind iobăgimea.

Aceasta provoacă un nou val de agitații și de teamă pentru nobilime. Circula printre nobili groaza răscoalei, alarma că într-o noapte țărănimia vrea să-și ucidă stăpânii. Nobilimea din comitatele Hunedoara, Zarand și Arad lovită crunt de țăranii lui Horea, își ia măsuri de siguranță, își caută loc de refugiu, își ascunde bunurile, se înarmează²²⁹.

Răscoala lui Horea, din toamna anului 1784, a fost o încercare disperată de a scutura jugul iobăgiei și de a elibera din robia feudală pe românii care de veacuri munciseră pentru binele și înflorirea unei clase de nobili, feudali și patricieni fără suflet și inimă, pentru traiul unui popor pe care o soartă vitregă îi făcuse supuși ei²³⁰.

²²⁰ Ibidem.

²²¹ Ibidem, p. 559,

²²² Ibidem.

²²³ Ibidem.

²²⁴ Ibidem.

²²⁵ Ibidem, p. 560.

²²⁶ Ibidem, p. 574.

²²⁷ Ibidem, p. 577.

²²⁸ Ibidem, p. 603.

²²⁹ Ibidem, p. 644.

²³⁰ Ștefan Meteș, op. cit., p. 145.

Răscoala lui Horea, în care minerii români au jucat un rol important, a zguduit societatea feudală contribuind în mod substanțial la trecerea rapidă a Transilvaniei pe făgașul capitalismului prin creșterea ponderii muncii salariate față de cea iobăgească. Răscoala a zguduit din temelie nobilimea și orânduirea feudală a statului și a dat în același timp o conștiință tot mai clară a românilor că revendicările lor sociale și naționale sunt pe deplin justificate și că ele vor trebui satisfăcute. Mai mult, tot ce era român era urmărit chiar dacă erau nobili, cum este cazul vicecomitelui Ladislau Pap.

Ladislau Pap, fiu de preot român, care, ridicat dintre nenobili, prin atitudinea și cuvintele sale s-ar fi arătat favorabil răsculaților lui Horea și ar fi învinuit nobilimea. Este acuzat ca „prigonitor al nobilimii, al ungurimii, părtinitor pe nedrept al țărănimii române, găzduitor și tovarăș de hoți, eliberator de hoți osândiți de lege, deținător de nobili, acuzator fals de oameni de omenie”²³¹.

Țăranii români amenință că nu se vor lăsa dacă se întoarce iobăgia. Iobagul Banciu Costea din Băița se exprima mai direct, el îi spune administratorului minier din Băița următoarele: „Am auzit că iobăgia se va întoarce iar, dacă una ca asta se întâmplă, nu ne lăsăm. Ne-om răscula și încă și mai rău decât pe vremea lui Horea”²³². Mai spectaculoase, mai primejdioase sunt mișcărilor din Zarand, această țară străbătută de cetele lui Horea. Mișcărilor pornite pe domeniul Aciua a lui Anton Hollaki se propagă repede și în satele vecine și pe alte domenii nobiliare. Anton Hollaki nu cunoștea limite în acaparările de pământ iobăgesc.

Robotele n-au nici număr, nici rânduială. În afară de Duminică și sărbătorile mari își mână iobagii la lucru în orice zi dată de Dumnezeu. Folosesc nu numai pe bărbați ci și pe femei, folosite la toate muncile, la fân, la melițat, la pieptănatul cânepii, la tors. Din această cauză oamenii nu-și pot face propria muncă. Deosebite abuzuri făcea soția lui Adam Kozma: răpire de pământuri, brutalități. Dar în toiul nopții necunoscuți au ucis-o neridicându-se nimeni în apărarea ei. Alte agitații au loc în Zarand în legătură cu sarcinile publice, obligațiile militare, migrațiile.

Lupta țărănimii împotriva calamității vieții iobăgești nu încetează nici un moment. Ea nu mai izbucnește spectaculos ca în răscoala lui Horea, nu se mai încheagă într-o acțiune generală, programatică. Se fărâmițează în acțiuni locale, mai mult sau mai puțin întinse, presărate de subversiuni, violențe, sancțiuni spectaculoase. În aceste acțiuni se remarcă solidaritatea în luptă, în răspunderea acțiunii, participarea întregii comunități.

Din cauza sarcinilor excesive are loc o masivă emigrare a românilor în Țara Românească și Moldova. Guvernul recheamă pe fugari, dându-le un termen de un an și promițându-le iertare de pedeapsa meritată dacă se întorc, amenințând cu procedura legală dacă în termenul rânduit nu se întorc.

În noul secol, al XIX-lea, în loc ca problema reglementării dintre stăpâni și iobagi să facă pași înainte, stă pe loc sau face pașii înapoi. Războaiele napoleoniene provoacă dări noi, rechiziții, recrutări, întreținere de armate în staționare, încartiruri, construcții de drumuri, transporturi militare. Împăratul adresează cancelarului Transilvaniei un ordin, la 30 septembrie 1813, atrăgând atenția asupra robotelor excesive de care se plânge iobagul și e necesară o conscripție urbanială. Conscripția s-a început în primăvara anului 1820 și a fost încredințată președintelui cameral ungar Anton Cziraky²³³.

Conscripția s-a făcut în mod sistematic, sat de sat, sub mărturia judeului, juraților, bătrânilor satului, adresându-se nouă întrebări. În cadrul Direcției Județene Hunedoara a Arhivelor Naționale, se păstrează conscripția satului Ormindea, publicată în anul 1972²³⁴. Activitatea conscriptorilor a început la Ormindea în data de 1 august 1820.

²³¹ David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, 1984, p. 38.

²³² *Ibidem*, p. 61.

²³³ David Prodan, *Problema iobăgiei în Transilvania 1700-1848*, p. 308.

²³⁴ Vasile Ionaș, *Conscripțiile urbaniale ale satelor Ormindea, Meria și Lunca Cerni din anul 1820*, în *Sargetia*, IX/1972, p. 112-141.

Sunt înregistrate 118 gospodării iobăgești care dețin o suprafață medie de pământ de 2,70 iugăre. Există mari diferențe de la familie la familie, 4 familii dețin sub 1 iugăr ce reprezintă un procent de 3,39 %, 86 au între 1-3 iugăre (72,88 %), 22 între 3-5 iugăre (18,64 %), 4 între 5-7 iugăre (3,39 %) iar 2 au peste 7 iugăre (1,61 %)²³⁵.

Cea mai mare diferență de avere din Ormindea variază de la 6/8 de iugăr a lui Ștefan Dănilă senior, la 11 2/8 iugăre de care dispun Oprean Mihai și Mieluț Lup a lui Toader, jude domenal²³⁶. Mărirea mijlocie a sesiilor pe domeniul lui Nalatzî Iosif e de 18 ferdele (2,25 iugăre) intravilan și 16,52 iugăre teren arabil în hotarul satului²³⁷. Pe domeniul lui Nalatzî Ștefan 22,5 ferdele (2,8 iugăre) intravilan și 18,62 iugăre arător²³⁸. Pe domeniul lui Nalatzî Laszlo e de 12,65 ferdele (1,6 iugăre) intravilan și 8,37 iugăre arător²³⁹. Iobagii din Ormindea pe lângă o sumă în bani au obligația de a da de Crăciun o găină și 10 ouă de fiecare sesie și în plus fiecare iobag mai dădea un pui și 10 ouă²⁴⁰. Robota pentru satul Ormindea era de 3 săptămâni pe an cu palma, iar iobagii lui Nalatzî Ianos erau obligați la 5 săptămâni²⁴¹. Pentru o informare cât mai completă prezentăm textul conscripției din Ormindea:

1. N-avem nici un urbarium.
2. Nici o tomneală, nici contractuș cu domnii noștri despre slușbă n-avem.
3. La domnu baron Nalatzî Iosif suntem 25 cu boi și 15 fără boi, iobagi, care tot însu pe un an facem 3 săptămâni de slușbă cu brâncile. Ținem cu toții 6 moșii și tăta moșia dă o sumă de 36 Rhf., o găină de Crăciun; peste acestea, tăt iobagu câte un pui de copănit și 10 ouă și tăta gazda 30 xr. pentru țesut. Înainte de aceasta cu câțiva ani de pe tăte moșiile am adus câte o bute de vin de Bobâlna.

La domnu Nalatzî Istvan 30 cu boi și 10 fără boi, iobagi slujim și tăt însu facem pe an 3 săptămâni de slușbă cu brâncile. Biruim 6 moșii. Plătește 34 Rhf. Și dă câte o găină de Crăciun tăta gazda pe an, dă un pui de copănit și 10 ouă și îi tertăzui un font de fuior a toarce. Mai demult am făcut o săptămână de plug pe tăta moșia, da acum nu facem.

Domnu Nalatzî Laszlo pe 4 moșii are 6 cu boi și 8 fără boi, iobagi, care de demult numai 3 săptămâni de slușbă am făcut și am dat câte 30 Rhf. Da acum de 14 ani încoace pe lângă aciastă slușbă tot însu 3 săptămâni și 30 Rhf, încă ne-o dat o vie la Șoimuș, care noi o lucrăm peste an și dăm încă 400 de pari care cu greu ne cade a cumpăra pe bani. Până acum torsura cu 30 xr. am descumpărat, acum 2 zloți dau tăta casa, o găină, un pui și 10 ouă.

Domnu Nalatzî Ianos are 5/8 de moșie, 7 cu boi și 7 fără boi, iobagi facem chilin, chilin 5 săptămâni de slușbă. Dăm cu toți suma 40 zloți; iarăși cu tăți pentru căraușitură 60 Rhf. Tăta gazda dă 2 găini și 10 ouă. Pentru torsură tot însu plătim 30 xr.

Domnu Tot Andras 2 1/2 de moșie – are 3 cu boi, 7 fără boi, iobagi, care tăt însu face peste an 3 săptămâni de slușbă cu brânci. Plătește tăta moșia 34 Rhf și o găină de Crăciun. Dă tăta gazda câte un pui de copănit, 19 ouă – alte nimic.

Rămășițele lui Nalatzî Andras pe 5/8 de moșie are 3 cu boi și 3 fără boi, iobagi. De când ne știm nici o slușbă n-am făcut, numai împreună am plătit pe tăt anu 72 Rhf., alta nimic. Așa a satului nostru dare pe anul întreg 2.112 zile de slușbă, 737 Rhf. Sumă 52 Rhf. De tors bani, 36 găini de Crăciun, 112 pui de copănit, 1.120 de ouă, 40 fonți de torsură, 400 pari de vie și 60 Rhf. de căraușitură stă.

²³⁵ Ibidem.

²³⁶ Ibidem.

²³⁷ Ibidem.

²³⁸ Ibidem.

²³⁹ Ibidem.

²⁴⁰ Ibidem.

²⁴¹ Ibidem.

4. Hotaru nost 1/3 parte îi bun, 1/3 parte de mijloc. Sămănăm grâu, ovăz, cucuruz, 1/3 parte îi slab, pentru dialurile petroasă. Arăm cu 4 boi. Hotaru e împărțit în 2 părți care în tăt anu schimbând îl hăznuim.
- Fânațele de acasă îs bune și fac fân bun, câte o dată cosim și otavă, care-s pe șes.
- Târguri de săptămână se fac în Băița, unde pe jos într-o ½ de cias și la Brad unde în 3 ciasuri pe cale bună merem, unde tăte cele putem vinde și ce ni de lipsă putem cumpăra.
- Pășune de rându marhălor bunișoară avem.
- Apă de adăparea marhălor îi bună și în sat și în câmp, destulă avem.
- Pădure de foc destulă am avut, da s-o oprit de domni pământului; de epulaturi de la domni noștri am avut și acum căpătăm fără plată.
- Vii nu-s de unde cu lucru am putea căpăta bani, da îs băi cu trudă și cu lucrurile în iele șerzuim bani.
- Jirovină n-avem pentru că sânt tinere pădurile domnilor noștri în hotaru acesta.
- Dijmă, nici a zecea, nici a noua, n-am dat nici nu dăm.
- Pometuri, curechiște și de legume grădini aproape de cășile noste bunișoară avem.
- Trestie în hotaru nost n-avem, nici împrejur.
- Băița, care numai de o jumătate de cias fiind de băieșit, unde lucrând și la alte băi mai multe care-s aproape de noi, cu căratu petrilor și a șlicului căpătăm și cu șlicu șerzuim bani, de unde ne plătim de tăte trebile noaste.
- Alte fabrici, fără șteampuri, în vecinătatea noastră nu-s.
- Mai aproape apă de 3 ciasuri ar fi Murășu, da nu umblăm cu luntrea, mai mult lucrăm la băi.
- Pe lângă Murăș, care este de 3 ciasuri departe, sunt dealuri cu vii.
- Cărbuni și var aici nu stingem în satul nostru.
- Nici un venit satu nost n-are.
- Topile de cânepă avem bune.
- Mori le sama noastă avem destule.
- Ploi multe și mari la sămănăturile noastre, care-s multe pe dialuri, multă pagubă ne fac.
- Rături de coasă avem puține și acelea pe puhoaiete mari să spală mai în tăt anu.
- Pășunea marhălor îi puțină, numai pe al altora hotar putem paște marhăle.
- Pădure de foc n-avem, fără pe bani cumpărăm.
5. Cât ar trăbui să aibă un om care are o moșie întregă de sămănătură și de cosit și câtu-i măsura Beciului și iugărul nu știm. Pe răturile noaste putem cosi otavă. Hotaru nost în a tria parte îi bun, 1/3 mai slab.
6. Precum am spus și mai sus, slușbă am făcut și o facem și mersu și venitu ni să ține în ea.
7. Nici un fel de dijmă n-am dat, nici nu dăm.
8. Funduși de căși pustii în satu nost nu să află.
9. Nici de foc pădure n-avem, necum să avem de vindere. Pământurile să vindem unul la altu nu este slobod.

Conform conscripției din satul Ormindea aici erau stăpâni nobili Iosif Nalatzi (38 iobagi, 2 jeleri), Ștefan Nalatzi (40 iobagi), Ladislau Nalatzi (14 iobagi, 1 jeler), Ioan Nalatzi (8 iobagi), Andrei Toth (10 iobagi), Andrei Nalatzi (8 iobagi), în total satul numărând 118 iobagi și 3 jeleri²⁴².

Cantitățile de muncă obligatorie cresc mereu. Prin robotă se căraușesc lemnele de foc necesare cohurilor, oficiilor funcționarilor, lemnele de construcție sau pentru armarea galeriilor. Tot prin robotă se cară minereul de la mine la cuptoare, vinul pentru pivnițele fiscale, orzul pentru berăriile fiscale.

²⁴² Ibidem.

GREVA MINERILOR DIN BĂIȚA DIN APRILIE 1804

Nici minerii de la minele fiscului din Băița nu sunt mulțumiți de condițiile de lucru și sistemul de salarizare. Minerii erau o categorie socială lipsiți de mijloace de producție și siliți să trăiască din munca salariată. În galeriile minelor din Săcărâmb și Băița minerii depun o muncă extenuantă. În timpul războiului de 7 ani, administrația minelor de la Baia Mare a primit din partea Cămarii sarcina să întocmească un raport asupra situației și a posibilităților de dezvoltare a mineritului metalelor prețioase din întreaga Transilvanie. Camera, în urma raportului depus, la 23 martie 1764, de către autoritatea administrativă a minelor Baia Mare, a desființat „Oficiul superior al minelor” și în locul lui a înființat „Direcția minelor” careia i-a subordonat toate instituțiile legate de minerit²⁴³.

Mineritul din Transilvania a fost împărțit în 8 sectoare. Inspectorii de mine români au fost menținuți, fiind împuterniciți să rezolve, ca judecători minieri ambulanti, pricini miniere mai mărunte. Fiscul, neavând posibilitatea să înceapă imediat o exploatare minieră intensă prin investiții de proporții mai mari, metodele de lucru în mine învechite se mai mențin până către sfârșitul secolului al XVIII-lea.

Având în vedere propriile sale interese Curtea din Viena a căutat să amelioreze condițiile tehnice atât pentru exploatarea în adâncime cât și în mineritul de suprafață. Prin noul regulament al minelor, din 19 iulie 1771, s-a căutat să se dezvolte sistemul protecționismului și al controlului de stat asupra mineritului particular. Tot prin acest regulament a luat ființă matricola minelor în care se înregistrau și se ținea evidența condițiilor fiecărei mine²⁴⁴. Pentru a atrage noi elemente în minerit și pentru a pregăti cadre, s-a dispus înființarea în fiecare sector minier a unei mine fiscale după modelul celor din Săcărâmb, Băița, Abrud și Rodna²⁴⁵.

La începutul secolului al XIX-lea greva este folosită ca un procedeu mult mai eficace decât petiția pentru obținerea de revendicări. Șirul grevelor minerilor de pe domeniul Zlatnei începe în secolul al XIX-lea cu greva minerilor din Băița din aprilie 1804²⁴⁶. Minele din Băița au cunoscut o dezvoltare accentuată începând din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, situându-se ca mărime și importanță imediat după minele din Săcărâmb. Minele din Băița erau mine regale, în exploatarea directă a fiscului austriac. Conform statelor de plată ale muncitorilor mineri, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, lucrau aici aproape 300 de mineri, în timp ce la Săcărâmb numărul personalului depășea cifra de 800²⁴⁷.

La începutul secolului al XIX-lea minele din Băița se dezvoltă, fenomen explicat și prin creșterea numărului de muncitori, care ajunge în lunile ianuarie – martie 1804 la 345²⁴⁸. Numărul de muncitori mineri de la minele din Băița era recrutat din toate satele din apropiere. În anul 1805 în localitatea Băița sunt consemnate 53 de familii ortodoxe²⁴⁹, la care se adaugă un număr important de familii germane și maghiare.

În mineritul de aur, ca urmare a introducerii unor noi mașini și șteampuri, cu o capacitate mai mare de prelucrare, dar care pentru funcționarea lor permanentă reclamau scoaterea unei cantități de minereu mai mare și mai bogat în metal prețios. Acest fenomen ducea la o sporire a forței de muncă a minerului, care acum este pus în situația de a scoate mai mult minereu în același interval de timp, în vreme ce plata i se făcea doar după cantitatea de metal prețios extrasă.

²⁴³ Nicolae Maghiar, Ștefan Olteanu, op. cit., p. 184.

²⁴⁴ Ibidem, p. 185.

²⁴⁵ Ibidem.

²⁴⁶ Alexandru Neamțu, op. cit., p. 119-142.

²⁴⁷ Ibidem.

²⁴⁸ Ibidem.

²⁴⁹ Matei Voileanu, Contribuțiune la istoria bisericească din Ardeal, ...74-75.

Acest fapt făcea ca numai minerii mai norocoși, care întâlneau filoane mai bogate în aur și argint, să obțină salarii corespunzătoare. De aceea nu este de mirare că încercarea forurilor miniere de a generaliza acest sistem de salarizare a întâmpinat o dârză rezistență din partea minerilor²⁵⁰.

Faptul că greva minerilor de la Băița, din aprilie 1804, a fost pusă la cale tocmai din această categorie de muncitori. Sistemul de salarizare „haltakkord” a fost introdus la minele din Băița în anul 1799. După numai 4 ani de la introducerea lui minerii din această categorie ajunseseră la o situație de-a dreptul disperată. Astfel într-un raport din luna ianuarie 1804, Teodor Karatsoni, administratorul minei făcând un bilanț al rezultatelor obținute după acest sistem, arăta că la sfârșitul anului 1803, din cele 11 echipe de „Halthaueri”, compuse din 8-10 mineri, 3 echipe (echipele nr. III, IV și VIII) au fost desființate, rămânând în lucru numai 8 echipe. Ocupându-se apoi de câștigul realizat de minerii din cele 8 echipe care mai rămăseseră, constata că 4 echipe obținuseră o plată neîndestulătoare – între 1-5 florini – lunar pe cap de miner²⁵¹. În realitate abia două echipe au obținut salarii satisfăcătoare, între 14-17 florini lunar pe cap de miner. Aprecierile administratorului de mină Karatsoni asupra valorii salariilor sunt cu atât mai prețioase cu cât vin de la o autoritate care nu poate fi bănuită că ar avea interesul să pledeze pentru mineri.

Salariile necorespunzătoare a majorității minerilor îi determină să apeleze tot mai des la împrumuturi din Casa frăției (Bruderlad). Administrația minelor s-a decis să reducă numărul echipelor de mineri prin desființarea a încă două echipe, pentru ca cei rămași în lucru să poată câștiga mai mult iar restul minerilor să fie repartizați la minele din Săcărâmb și Valea Mică, urmând ca să li se rețină din salariu între 1-2 florini în contul împrumuturilor făcute din Casa Frăției în timpul cât lucraseră la minele din Băița²⁵².

În felul acesta, potrivit dispozițiilor Tezaurariatului din Sibiu, urma ca din cei 84 mineri de categoria „Geding” și „Halthaueri”, care se aflau la Băița, 7 să fie repartizați la minele din Săcărâmb și 2 la cele din Valea Mică²⁵³. La 29 februarie 1804, administratorul minei Băița, la ordinul Tezaurariatului, înaintează lista datoriilor bănești ale celor 7 mineri, care în urma noii repartizări au rămas fără lucru și care trebuiau să plece la minele din Săcărâmb.

Din această listă rezulta că cei 7 mineri aveau datorii în valoare de 944 florini, 3 creițari și 1 denar, sumă considerată extrem de mare²⁵⁴. Aceste datorii – după cum se arată în ordinul Tezaurariatului – trebuiau amortizate lunar din salariile minerilor respectivi, lucru care devenea cu atât mai apăsător cu cât reținerile trebuiau făcute proporțional cu suma datorată²⁵⁵.

Doi dintre mineri, care aveau o datorie de câte 41 de florini, recunoșteau, la 10 martie 1804, că sunt în imposibilitate de a plăti „din cauza lipsei de câștig”²⁵⁶. La câștigul mic realizat de mineri se mai adaugă munca grea, istovitoare, precum și lupta cu foamea. În fața acestei situații greve, la 10 aprilie 1804, 51 de mineri din Băița care lucrau după sistemul „Haltakkord” au refuzat să mai lucreze după acest sistem²⁵⁷. Greva, la care participă mineri români, unguri, nemți și slovaci, constituie o dovadă de unitate și solidaritate muncitorească. Despre felul cum a început și s-a desfășurat greva vorbește un raport oficial, din 11 aprilie 1804, întocmit de inspectorul de șteampuri din Băița, Iosif Biperger, care a fost martor ocular al grevei:

„În ziua de 10 a acestei luni s-a făcut inspecția lunară la mina principală din Băița prin mai jos numitul administrator montanistic în colaborare cu hutmanul șef Dominic Bruszt și cu hutmanul Czar și Rusznyak. S-au împărțit galeriile pe echipe și în mod convenit a fost însemnat

²⁵⁰ Alexandru Neamțu, op. cit., p. 125.

²⁵¹ Ibidem.

²⁵² Ibidem, p. 126.

²⁵³ Ibidem.

²⁵⁴ Ibidem.

²⁵⁵ Ibidem.

²⁵⁶ Ibidem, p. 124.

²⁵⁷ Ibidem.

locul de muncă. Toți minerii au lăsat și li se cântărească uneltele, însă minerii <Halthauer> au lăsat uneltele jos fără să spună un cuvânt.

La orele 3 după masă pomeniții indivizi s-au dus la mai jos semnatul inspector șef regal de șteampuri pentru a le nota, după obicei, locul de muncă și a le face însemnarea. Însă, deoarece pentru aceasta nu s-a înfățișat nici măcar un singur „Halthauer”, au fost repartizați numai „Gedinghauerii”. Apoi s-a mers la cancelarie și minerii adunați au fost chemați unul câte unul în cancelarie și întrebați dacă ar fi hotărâți sau nu să lucreze mai departe.

Horváth Gáspár, Michael Mühlmacher, Anton Schaffer, Ioan Abrudean, Mathias Glasntzer, Johann Hoffer, Lehgyel Josi, Bede Pascu, Stoia Gheorghe, Heinrich Krotka, Tokáts Ioan, Ioan Munteanu, Toader Iacob, Vasile Drăgan, Ioan Tămaș, Ioan Bexe, Johann Vaverka, Franz Kern, Ioan Mățieș, Nicolae Kohi, Ioan Bocănici, Michael Holmok junior, Thomas Tarmann, János György, Bulz Sim, Ioan Mihoc, Johann Csernuta, Michael Holmok senior, Pusa Gheorghe, Simon Hermann, Johan Gyengyessi, Joseph Büchler, Iosif Stoia, Mathias Schiellmeyer, Gaspar Duch, Eperjessi István, Michael Wetka, Joseph Kern Ioan Drăgan, Simandi Dani, Johann Ullrich, Ioan Bogdan, Szüics János, Zamfir Munteanu, Joseph Oswald, Dănilă Popa, Peti Sándor și Toma Grigoraș, împreună deci 51 de „Erzthaueri” au răspuns într-un glas că ei nu vor să lucreze în nici un fel și chip după sistemul „Haltakkord” de atunci deoarece ei văd prea bine că – deoarece filoanele de minereu sunt înguste și nu se poate găsi și scoate de loc aur – ei nu-și pot câștiga salariu din care să poată trăi, cu atât mai puțin cu cât galeriile mari sunt sărace în conținut de minereu iar cele înguste nu au în ele aur. Li s-a explicat limpede că modificarea sistemului de plată a minereului nu stă în atribuția acestei administrații și au fost avertizați să renunțe la planul lor și să reia lucrul, însă a fost zadarnic.

În felul acesta au rămas 7 mineri „Erzthaueri” capabili de muncă și 2 bolnavi care n-au părăsit lucrul și care au mers la muncă. Apoi au pus jos uneltele de lucru în același timp și „Gedinghauerii” Szász Solomon și Josif Matieș care mai înainte fuseseră „Halthaueri”, cu răspunsul că ei sunt goi și dezbrăcați și că nu ar putea altfel să lucreze decât dacă vor fi asigurați că li se va plăti salariul fără reținerea vechilor datorii. Întrucât nu se putea face aceasta, au lipsit și ei de la lucru.

Deoarece acum doi „Halthaueri” zac bolnavi, a fost completat numărul amintit de „Gedinghaueri”, cu unul nou și cu un „Erzthauer”, însă ceilalți 6 „Halthaueri”, deoarece toți sunt din echipa a 5-a, au fost lăsați să lucreze după sistemul „Haltakkord”. Așa stând lucrurile nu ne sfîim să cerem de la înaltul for dispoziții despre felul cum să procedăm mai departe și ca acest caz să fie adus oficial la cunoștința înaltei comisii de inspecție a minelor²⁵⁸.

Refuzul celor 51 de mineri români, unguri, nemți și slovaci de a continua lucrul după noul sistem de salarizare a avut loc după o înțelegere pregătitoare între mineri deoarece chiar dacă au fost chestionați unul câte unul ei au răspuns solidar că nu mai vor să lucreze „în nici un fel și chip” după sistemul „Haltakkord”. Pretextul folosit de autorități potrivit căruia „modificarea sistemului de plată a minereului nu ar fi de competența lor”, nu a reușit să-i înduplece pe mineri să renunțe la pretențiile lor și să reia lucrul.

Din condițiile pe care minerii le pun pentru încetarea grevei – atunci când declară „că ei sunt goi și dezbrăcați și că nu ar putea altfel să lucreze decât dacă vor fi asigurați că li se va plăti salariul fără reținerea datoriilor vechi – se desprinde adevărata cauză a grevei. Aceasta însemna insuficiența salariului și datoriile mari și grele care apăsau pe umerii lor constituie cauza principală a grevei din 10 aprilie 1804²⁵⁹.

În fața acestei situații, pentru autoritățile miniere se punea problema luării de măsuri pentru a-i determina pe greviști să reia lucrul în mină. În acest scop s-a cerut concursul tuturor forurilor miniere, conflictul fiind adus și la cunoștința Curții din Viena. După numai două zile de la izbucnirea grevei, la 13 aprilie 1804, forurile miniere din Zlatna considerau greva minerilor din

²⁵⁸ Ibidem, p. 127-128.

²⁵⁹ Ibidem, p. 129.

Băița drept „un caz foarte neplăcut”²⁶⁰. Forurile miniere din Zlatna recunoșteau în același timp „situația grea în care se aflau acești mineri vrednici de compătimire”²⁶¹.

În același act, din 13 aprilie 1804 se menționa faptul că acești mineri „de mult timp sufăr lipsuri amare și care nu pot să îndure mai departe nenorocirea deoarece nu au primit nici un ajutor atunci când de mai multe ori și-au arătat necazurile”²⁶². Această mențiune ne permite să constatăm ineficacitatea petițiilor și a jaltelor, singurul mod de rezolvare a cererilor lor fiind declanșarea grevei.

Reprezentantul Tezaurariatului din Sibiu cere luarea unor măsuri grabnice prin mediatori și a se pune capăt conflictului „sperându-se înlăturarea consecințelor neplăcute pentru întreprindere și pentru minerii descurajați, consecințe care s-ar agrava prin pierderea fără folos a fiecărei zile de lucru”²⁶³.

Rolul de mediator între mineri și autoritățile miniere este încredințat administratorului de mine din Săcărâmb, Felix Franzenau, precum și autorităților de la Băița care primesc prin Tezaurariat instrucțiuni precise cum trebuie să procedeze²⁶⁴. Prin instrucțiunile date Tezaurariatul din Sibiu era dispus să cerceteze cauzele nemulțumirilor minerilor și să ia măsuri pentru îndreptarea lor. Printre măsurile preconizate era întocmirea unei liste despre câștigul și datoriile minerilor începând cu luna octombrie 1803, precum și despre reținerile de salariu în contul acestor datorii.

Se dau instrucțiuni pentru fixarea retribuției în funcție de greutatea familiare, până la modificarea sistemului de plată. În același timp se preconizează o nouă repartizare a galeriilor și o reducere a numărului echipelor de mineri pentru ca cei rămași la lucru să poată obține un salariu mai bun, urmând ca restul minerilor să fie trimiși la minele din Baia de Arieș²⁶⁵. Se mai preconiza ca în eventualitatea îmbunătățirii situației minelor din Băița să se dea un supliment de salariu. Îngrijorarea forurilor montanistice privind refuzul minerilor de a relua lucrul rezultă și din scrisoarea lui Lotka, reprezentantul Tezaurariatului, trimisă tot în 13 aprilie 1804, administratorului de mină din Săcărâmb, Felix Franzenau, căruia i se adresează în modul următor: „Vă rog să veniți imediat la Băița și să îndepliniți în prealabil împreună cu administrația minelor din Băița ceea ce eu am recomandat, pentru că se speră să se pună capăt mai repede, prin tratative, prejudiciilor pricinuite minei principale și minerilor căzuți în disperare”²⁶⁶.

La 16 aprilie 1804, Felix Franzenau comunica Tezaurariatului că din cauză de boală n-a putut să se deplaseze la Băița, însă a făcut tot ce a putut și a transmis minerilor o scrisoare prin care îi îndeamnă să reia lucrul. „Mi-am dat osteneala – preciza Franzenau – și cu ochii legați pe jumătate am scris minerilor din Băița și am căutat să-i înduplec să reia lucrul cât mai repede și după cum am auzit scrisoarea mea a avut un rezultat bun, deoarece minerii au reluat lucrul bun luni în 16 a acestei luni”²⁶⁷.

Conform unui act din 16 aprilie 1804, trimis de administrația minelor din Băița către Tezaurariatului din Sibiu se preconizează că „minerii au reluat în întregime uneltele și munca lor numai cu condiția ca forurile miniere superioare sau să le aprobe un alt „Haltakkord” prin care să poată să ajungă la un câștig mai îndestulător sau să le îngăduie să lucreze după sistemul „Gedingarbeit”, deoarece ei văd prea bine ca prin „Hartakkord-ul” existent este o adevărată imposibilitate să ajungă la câștiguri îndestulătoare și ca în caz contrar și anume dacă nu se va face modificarea acordului, ei vor fi siliți să-și părăsească lucrul împreună cu o dovadă despre datoriile fiecăruia dintre aceștia, pe care le are la mină, la Casa Frăției și la magazia de cereale,

²⁶⁰ Ibidem.

²⁶¹ Ibidem.

²⁶² Ibidem.

²⁶³ Ibidem.

²⁶⁴ Ibidem.

²⁶⁵ Ibidem, p. 130.

²⁶⁶ Ibidem.

²⁶⁷ Ibidem.

pentru care va trebui să fie depusă o garanție corespunzătoare. Între timp minele de acolo să fie lucrate cu voluntari²⁶⁸.

Situația minelor din Băița se va agrava și mai mult prin decretul din 22 mai 1804, prin care s-a hotărât ca aceștia să nu primească mai multe cereale decât atâtea cât pot să plătească din câștigul lor din luna respectivă²⁶⁹. Chiar autoritățile miniere comentând acest decret scot în evidență situația grea care s-a creat pentru mineri prin aplicarea acestei dispoziții dată de Curtea din Viena. „Deoarece în fiecare echipă de mineri – constata conducerea minelor din Băița – primește atâta leafă din care să se poată reține costul pentru cerealele necesare pe luna respectivă, fără să mai vorbim de datoriile vechi pentru grânele din vremea când o mierță de grâu a costat peste 2 fiorini... minerii nu primesc nici carne, nici băutură pe împrumut ci administrația se crede obligată să le dea numai atâtea bucate ca să nu moară de foame”²⁷⁰.

Acest lucru este confirmat de înșiși trimisul Tezaurariatului, Lotka von Zmâslov, care a constatat că „minerii care adeseori rămân fără leafă nu pot să mai trăiască și că din experiență s-a văzut că actualele galerii sunt mult mai sărace în minereu decât înainte cu 5 ani, când a fost introdus „Haltsystemul” și în consecință trebuie să se procure un alt ajutor minerilor”²⁷¹.

Forurile montanistice ajungeau la concluzia că trebuie luate măsuri urgente pentru îmbunătățirea situației deoarece – concluziona un raport oficial – în caz contrar va fi nevoie să se concedieze întreg personalul minier iar datoriile acestuia pentru cereale vor trebui să fie plătite și suportate de întreținere”²⁷².

Singura soluție pentru remedierea situației, autoritățile miniere locale o vedeau în îmbunătățirea salariilor. „În felul acesta – subliniau autoritățile miniere din Băița – trebuie să urmeze necesitatea ca și plata muncii sau acordul muncitorilor să fie hotărât în așa fel încât salariul câștigat să le ajungă acestora să se întrețină cu soțiile și copii lor”²⁷³.

Anchetele care s-au întreprins pentru a cerceta cauzele care i-au determinat pe minerii din Băița să înceteze lucrul, au stabilit ca în trimestrul al treilea și al patrulea al anului 1802, potrivit sistemului de salarizare introdus în anul 1799 „muncitorii mineri nu puteau să-și procure un salariu îndestulător din care să poată trăi”²⁷⁴.

În același timp anchetatorii oficiali constatau că situația minerilor se menținea la fel de grea și în primul trimestru al anului 1804, când numai două echipe din totalul de 6 echipe de mineri au obținut un câștig lunar între 10-18 florini, în timp ce restul de patru echipe n-a putut să depășească salariul derizoriu de 2-4 florini”²⁷⁵.

De fapt raportul ținea să sublinieze că numai o singură echipă, a V-a care a obținut un câștig lunar de 18 florini și 4 creițari pe cap de miner, poate să trăiască din această sumă, din cauza scumpetei”²⁷⁶. În această situație Tezaurariatul se vede nevoit să preconizeze „acordarea, atunci când este cazul, a unui supliment de salariu”²⁷⁷.

Între 25-26 aprilie 1804, reprezentantul Tezaurariatului din Sibiu, Lotka, a făcut o amplă anchetă la fața locului căutând să stabilească cauzele care au dus la greva minerilor din Băița²⁷⁸. Rezultatele anchetei le-a făcut cunoscute printr-un raport înaintat Tezaurariatului la 6 mai

²⁶⁸ Ibidem, p. 131-132.

²⁶⁹ Ibidem, p. 132.

²⁷⁰ Ibidem.

²⁷¹ Ibidem.

²⁷² Ibidem.

²⁷³ Ibidem, p. 133.

²⁷⁴ Ibidem.

²⁷⁵ Ibidem.

²⁷⁶ Ibidem.

²⁷⁷ Ibidem.

²⁷⁸ Ibidem.

1804²⁷⁹. În raport se „recunoaște că în nici una din localitățile miniere, minerii nu duc lipsuri așa de mari și nu suferă atâtea nedreptăți ca la Băița”²⁸⁰.

Trimisul Tezaurariatului, Lotka, crede că principalele cauze ale „nemulțumirii minerilor constau în abuzurile și tratamentul neomenos la care erau supuși minerii din partea slujbașilor minei, precum și în datoriile mari care apăseau pe umerii acestora datorită noului sistem de salarizare și de repartizare a cerealelor și alimentelor”²⁸¹.

Un rol pacificator în medierea conflictului l-a îndeplinit preotul minei, Orban, misiune îndeplinită cu succes în această perioadă când biserica avea o influență covârșitoare în aparatul de stat²⁸².

„În sfârșit – se adresează Lotka Tezaurariatului – trebuie să vă mai asigur că săracii minerii din Băița au fost tot timpul cât de poate de bine îndrumați de excelentul lor duhovnic, preotul Orban, și au fost răbdători într-un mod vrednic de admirat, îndurând de atâtea vreme o mizerie foarte mare și împotrivindu-se numai prin aceea că n-au voit să ia uneltele de muncă nou pregătite pentru a-și continua munca, până când nu li se vor asigura mijloacele de trai cuvenite”²⁸³. Procesul verbal al anchetei asupra cauzelor grevei din 1804 nu se mai păstrează²⁸⁴.

Dar un referat al Tezaurariatului pe marginea acestui proces verbal dezvăluie o serie de abuzuri săvârșite la minele din Băița. Astfel în referat se precizează că o mierță de cereale din magazia minelor era vândută minerilor cu prețul de 2 florini, ceea ce era extrem de scump „deoarece în nici o altă regiune cerealele nu se vând pe un preț atât de ridicat”²⁸⁵. Același referat dă și valoarea la care se ridică și datoriile minerilor pentru cereale care ating cifra de 7.000 florini. Potrivit însă unei alte anchete valoarea datoriilor se ridică numai la 5.802 florini și 12 creițari²⁸⁶. Pentru a afla care este cauza diferenței se cere să se întocmească un tabel nominal al minerilor „Gedinghaueri”, începând de la sfârșitul lunii octombrie 1803 și până la sfârșitul lunii aprilie 1804.

De asemenea se cere întocmirea unui tabel și despre situația datoriilor minerilor „Halthauer” începând cu sfârșitul trimestrului al doilea al anului 1802 precum și un tabel despre câștigurile acestor minerii până la sfârșitul trimestrului al doilea al anului 1804²⁸⁷. Nu se cunoaște rezultatul acestor demersuri, dar e sigur că minerii de la Băița se îndatorau tot mai mult societății.

La 24 mai 1804, Tezaurariatul din Sibiu, printr-o adresă trimisă administrației minelor din Băița se vede silit să consimtă la amortizarea din Casa minelor a sumei de 210 florini, 10 ½ creițari reprezentând datoriile insolabile pentru cereale ale minerilor decedați Mirna Urs, Gaspar Csuk și Adam Ganga, în cazul în care se va constata că aceste datorii provin din cauza câștigului neîndestulător și că urmașii celor decedați nu sunt în stare să le achite²⁸⁸.

În continuare același Tezaurariat atrage atenția pentru viitor ca să „nu mai dea minerilor cereale pe credit decât în măsura în care aceștia sunt în stare să le plătească din venitul lor lunar, deoarece în caz contrar ei se fac direct răspunzători de plata la timp a datoriilor”²⁸⁹. La 14 iunie 1804, Tezaurariatul aprobă o propunere a administrației minelor din Băița prin care se acorda un spor de salariu pentru minerii care câștigă puțin, precum și o repartizare a cerealelor la un preț mai redus²⁹⁰.

²⁷⁹ Ibidem.

²⁸⁰ Ibidem.

²⁸¹ Ibidem.

²⁸² Ibidem, p. 134.

²⁸³ Ibidem.

²⁸⁴ Ibidem.

²⁸⁵ Ibidem.

²⁸⁶ Ibidem.

²⁸⁷ Ibidem.

²⁸⁸ Ibidem.

²⁸⁹ Ibidem, p. 135.

²⁹⁰ Ibidem.

Mișcarea minerilor de la Băița a încurajat acțiuni ale muncitorilor mineri din celelalte întreprinderi ale statului precum cele de la topitoriile din Zlatna, Baia de Arieș, Ghelar și Govăjdia. Greva minerilor de la Băița, din aprilie 1804, este una dintre primele acțiuni de luptă ale muncitorilor din Transilvania pentru obținerea unor revendicări economice.

În acțiunea de la Băița s-au solidarizat minerii de toate naționalitățile, români, germani, slovaci și unguri. Printre minerii români amintim pe Abrudean Iuon, Munteanu Ianos, Iacob Toader, Drăgan Vaselie, Ioan Tămaș, Bexa Iuon, Bocănici Iuon, Bulz Sim, Mihoc Iuon, Pușa George, Rogoșan Jurca, Stoia Iosif, Bogdan Iuon, Suciu Ionos, Muntean Zamfir, Popa Dănilă și alții²⁹¹.

În anul 1827, minele din Băița au trecut în proprietatea familiilor Moldovan și Petca care au fondat asociația minieră „Rudolf de Băița”, care apoi au trecut în proprietatea bavarezului Klein, a unui grup financiar englez și apoi în anul 1889 au fost cumpărate de Prima Societate Anonimă Auriferă Ardeleană²⁹².

²⁹¹ Ibidem, Anexa II, p. 139.

²⁹² Maria Toma-Damșa, Florica Zaharia, Hărțăgani monografie, Editura Emia, 2001, p. 12.

DE LA REVOLUȚIA ROMÂNĂ DIN 1848-1849 LA MAREA UNIRE DIN 1918

Declanșarea revoluției europene și primele mișcări social-politice din Imperiul habsburgic i-au luat prin surprindere pe românii din Transilvania. Nepregătiți, fără un program preexistent, fără un nucleu de lideri gata să-și asume conducerea revoluției, asistăm vreme de câteva săptămâni la ezitări, la exprimarea unor opțiuni politice divergente, formulate sub imperiul șocului produs de explozia revoluționară europeană²⁹³.

Treptat sub impulsul revoluției europene se înfiripă dialogul între tineretul studios de la Tg. Mureș, Blaj, Cluj, Brașov și Sibiu, care încep să se afirme ca lideri de opinie. Iancu, Buteanu, Papiu, Balint și alți tineri realizează imediat importanța evenimentelor din capitala Ungariei, programul de modernizare pe care și-l propun ungurii având ca prioritate refacerea statului, prin încorporarea la început a comitatelor vestice – Partium-ul – și apoi Transilvania.

Românii sub autoritatea liderului de necontestat al generației pașoptiste, Simion Bărnuțiu, își elaborează un program în formulă românească, alternativă la programul maghiar din 15 martie, reacție firească față de intențiile revoluționarilor maghiari de anexare a Transilvaniei. Programul revoluționarilor români avea trăsături identice cu cel european, intelectualii români fiind la înălțimea colegilor lor din țările dezvoltate ale Europei. Revoluția de la 1848 din partea orientală a Europei a pus pe prim-plan problema abolirii relațiilor feudale a trei mari imperii: Habsburgic, Rus și Otoman.

În anii 1848-1849 Zarandul și Munții Apuseni au fost scena unor furtuni dezlănțuite de lupta dintre robie și libertate, dintre întuneric și lumină, dintre viață și moarte. Dieta din Cluj, sub deviza „Unio vagy Halál” (Unire sau moarte) a votat la 30 mai 1848 unirea proiectată fără a lua în considerare doleanțele românilor.

Împăratul a sancționat uniunea votată de Dieta din Cluj și a răspuns la 10 iunie, petiției de la Blaj, că rugarea supușilor săi de origine română s-a rezolvat prin „unirea Ardealului cu Ungaria” care va asigura locuitorilor „aceleași libertăți și aceleași îndreptățiri”²⁹⁴. Prin semnătura împăratului se confirma punctul de vedere al guvernului maghiar „că în Ungaria nu există decât o singură națiune, cea maghiară, și o singură limbă de stat, cea a națiunii”²⁹⁵. Nici la Cluj, nici la Viena și nici la Budapesta delegațiile românilor n-au obținut rezultatele dorite și anume recunoașterea juridică și politică a națiunii române și a unui teritoriu național românesc, fiind respinse pretutindeni.

Combătând uniunea Simion Bărnuțiu spunea: „Nația română nu mai poate fi roabă ungarilor, secuilor și sașilor, limba noastră trebuie să aibă cinstire cuviincioasă înaintea statului și a legilor care le-am apărât și le vom apăra cu sângele nostru”²⁹⁶.

O cruntă teroare s-a dezlănțuit împotriva tuturor adversarilor români. Amenințările presei maghiare, ale nobililor și funcționarilor, manipularea opiniei publice maghiare împotriva mișcării revoluționare românești, erau semne ale instituirii unei terori organizate. La 2 iunie 1848 s-a produs măcelul de la Mihălț, unde au fost uciși 14 țărani români și 50 răniți, dintre care mulți au murit ulterior²⁹⁷.

²⁹³ Liviu Maior, 1848-1849. Români și unguri, București, 1998, p. 49.

²⁹⁴ Vasile Netea, Lupta românilor din Transilvania pentru libertate și unitate națională (1848-1881), București, 1974, p. 27.

²⁹⁵ Ibidem, p. 28.

²⁹⁶ Gelu Neamțu, Revoluția românilor din Transilvania, 1848-1849, Cluj-Napoca, 1996, p. 22.

²⁹⁷ Ibidem, p. 48.

„Acesta – avea să scrie George Barițiu – a fost botezul de sânge al uniunii cu Ungaria”²⁹⁸. Peste tot pe unde putreziseră și dispăruseră spânzurătorile ridicate la 1784, au fost ridicate altele noi, în mijlocul satelor sau pe culmile din apropierea lor. Indignat de aceste măsuri represive, George Barițiu comenta: „Nu se poate descrie și doară nici a se crede gradul de rușine însoțită de mânie produs de acea măsură barbară, ba poporațiunea rurală și mai vârtos la junime de a voi să inspire cu furci teroare și spaimă”²⁹⁹.

Legea recrutării propusă de Lajos Kosuth, la 11 iulie 1848, prevedea mobilizarea unui contingent de 200.000 ostași, destinați a înfrânge aspirațiile de eliberare națională a sârbo-croaților și a celorlalte naționalități nemaghiare și apărarea noilor frontiere lărgite prin înghițirea Partium-ului și a Transilvaniei³⁰⁰.

Legea avea și un puternic rol deznaționalizator, în baza ei toată activitatea în noua armată urmând a se desfășura exclusiv în limba maghiară. Dar peste tot se înregistrează rezistența dâră a românilor la recrutări, iar în unele localități au loc adevărate masacre. Violențele împotriva populației românești au atins cote insuportabile, cum au fost cele de la Mihalț (2 iunie), Marghita (iunie), Bara, Nădab, și Luna (8 septembrie). Ziarul maghiar „Ellenor” pretindea deschis, ca în caz de necesitate să se „omoare o mie din bărbații inteligenței române, ca poporul să nu mai poată avea conducători”³⁰¹.

În aceste condiții românii se adună pentru a treia Adunare de la Blaj, care își desfășoară lucrările între 15-28 septembrie 1848. Prin foaia volantă „Spre cunoștință”, se dă de știre tuturor că poporul adunat în Blaj a hotărât a lua armele în mâini și a forma o gardă națională. S-au ales prefecți, tribuni centurioni etc, și s-a schițat planul militar al Transilvaniei, împărțită în 15 prefecturi, fiecare dispunând de legiunea ei. Satele din Zarand au format o prefectură, în fruntea căreia a fost numit Ioan Buteanu.

În fața rezistenței românilor la recrutări și a refuzului de a mai presta robota, gărzile maghiare trec la atrocități contra lor. În 10 octombrie 1848, la Brad, 9 bărbați, 3 femei și 1 copil au fost uciși în casele lor³⁰². Românii se pregătesc pentru răzbunare și locuitorii satelor din jurul Bradului și Mesteacănului se ridică împotriva proprietarilor unguri. În dimineața zilei de 26 octombrie 1848, mulțimea de români ucise între Brad și Mesteacăan „toată familia Brady, proprietarii unguri care i-au împilat în modul cel mai odios”³⁰³.

Întrucât prefectul Zarandului, Ioan Buteanu era în campanie alături de Avram Iancu și trupele austriece pentru asigurarea șoselei Alba Iulia – Cluj, în Zarand au fost trimiși tribunii Aviron Telechi, Alexandru Chendi și Ioan Nemeș Nobili, în vederea restabilirii ordinii și a opri astfel de excese³⁰⁴. Ei pleacă de îndată la Brad, restabilesc ordinea în zonă și iau sub protecția lor familiile proprietarilor maghiari din zonă.

Dinspre Arad pătrunde spre Zarand trupa maiorului Gaal care reușește să împrăștie tabăra românilor de la Gura Văii și se îndreaptă spre Hălmațiu. Tribunalul Chendi îi iese în întâmpinare cu vreo 300 de lăncieri. Lupta a fost inegală, tribunalul român este prins, după ce trupa sa a fost împrăștiată. Timp de 2 zile maiorul Gaal și comisarii săi s-au răfuit cu populația românească semănând teroare și spaimă. În cursul zilei de 6 noiembrie, cei luați prizonieri au fost condamnați la moarte și executați. Apoi trupa maiorului Gaal înaintează spre Baia de Criș. El a surprins oastea lăncierilor români și a grănicerilor comandați de locotenentul Klima, în 8 noiembrie, provocându-le o gravă înfrângere. În raportul său asupra revoluției întocmit de Simion Balint se scrie că „poporul ajuns într-o vale la satul Târnavă, dintr-o dată se vede înconjurat și atacat de către insurgenți din toate părțile; cavaleria tăia înfricoșat prin liniile poporului înmărmurit, dar și

²⁹⁸ Vasile Netea, op. cit., p. 29.

²⁹⁹ Gelu Neamțu, op. cit., p. 24.

³⁰⁰ Ibidem, p. 68.

³⁰¹ Ibidem, p. 80.

³⁰² George Barițiu, Părți alese din istoria Transilvaniei pe 200 de ani în urmă, vol. II, Ediția a II-a, Brașov, 1994, p. 485.

³⁰³ Silviu Dragomir, Ioan Buteanu, prefectul Zarandului în anii 1848-1849, București, 1928, p. 20.

³⁰⁴ Ibidem, p. 20-21.

artileria insurgenților au adus mult la pierderea luptei. Aproape 800 de români au fost măcelăriți, iar restul s-au răspândit în fugă sălbatecă către Baia de Criș, unde a doua zi tribunalul Telechi, care și el scăpase cu fuga, numai cu mare greutate a fost în stare a-i readuna, iar celălalt tribun a căzut în captivitate.

Locotenentul Klima încercase cu 7 grăniceri a-și salva viața într-o casă de economia din sat, își pierdu însă viața tot acolo în flăcările aceluia edificiu, pentru ca vrăjmașul a și dat foc satului și l-a prefăcut întreg în cenușă³⁰⁵. Înfrângerea s-a datorat neglijenței locotenentului Klima care a uitat să ia obișnuitele măsuri de precauțiune pentru asigurarea taberei, de trădarea lui Tobias Mihailovici, un ofițer sau subofițer din tabăra imperială, care a trădat pozițiile și planul de luptă al românilor, dar mai ales de lipsa totală de arme și muniție a moșilor noștri³⁰⁶.

În bătălia de la Târnavă de Criș au căzut și revoluționari români din satele comunei Băița. Din **Trestia** a căzut **Kinda Nicu** de 50 de ani, din **Hărtăgani**, **Marița** (probabil Nariță) **Iuon** de 40 de ani³⁰⁷. Din satul **Crăciunești** au fost uciși **Lupats Dănilă** de 35 de ani și **Ohlar Iacob** de 20 de ani³⁰⁸. Și satul **Săliște** și-a dat tributul de sânge pentru libertatea națională prin cei 8 eroi căzuți în bătălia de la Târnavă de Criș din 8 noiembrie 1848 și anume: **Ischinie Duma** (30 ani), **Todja Mihăille** (50 ani), **Iozef Tepi** (45 ani), **Todika Mihăille** (35 ani), **Iuon Medre** (25 ani), **Nicolay Marina** (30 ani), **Ioanos Dan** (30 ani) și **Samson Iuon** (40 ani)³⁰⁹. Din **Băița** au căzut în luptă **Rusznak Anton** (38 ani), **Altman Johan** (42 ani) și **Anton Uhlrich**, mort la 5 noiembrie 1848³¹⁰. Alături de aceștia au mai fost uciși în timpul raidului trupei lui Gaal, fiind surprinși în Zarand, locuitorul **Fauer Nicolay**, de 33 de ani, din **Băița**, mort la Brad³¹¹. După bătălia de la Târnavă de Criș armata maghiară ocupă Baia de Criș și apoi se îndreaptă spre Brad. Tribunalul Aviron Telechi încearcă a-l opri în apropierea imediată a orașului. Dar tunul de care dispunea explodează, omorând pe servanți și astfel se văzu nevoit să se retragă spre Valea Bradului.

După eliberarea ungarilor aflați în captivitate în oraș, trupa lui Gaal se întoarse grăbită spre Baia de Criș. Aici, în 10 noiembrie 1848, procedează la noi execuții. Tribunalul Nobili e condamnat la moarte, împreună cu un fost plutonier, Filip Francisc Zelenkay, care a instruit trupele din Zarand și cu soldatul Rabonhuber, din trupa lui Klima, ajuns prizonier.

În acest scop s-a constituit un tribunal statarial care i-a condamnat după un simulacru de judecată. Tribunalul Ioan Nemeș Nobili avea vârsta de 29 de ani și era născut la Armeni, comitatul Albei. Cel de-al doilea condamnat **Filip Francisc Zelenkay**, de 42 de ani, era născut la Zlatna, de religie romano-catolică, și era controlor în Băița. El a declarat că a fost împotriva ungarilor, lângă Târnavă (Târnavă) și Vața. A luat parte la conducerea armatei românești, deoarece în sensul proclamației lui Puchner, Transilvania se află în stare de război³¹².

„Întrebându-se, Nobili, numit mai înainte în lumea ungurească, Ioan Nemeș, Zelenkay Francisc Filip și Rabenhauer, prinși ca dușmani din tabăra românească, răsculată și împrăștiată la meșgea din Târnavă și Vața, prin biruința strălucită din ziua de 8 I. c. a armatei ungurești, pornite să salveze pe ungurii închiși în Baia de Criș și în Brad.

1. Ioan Nobili, mai înainte Nemeș, de 29 ani, de confesiune unită, născut în Armeni, comitatul Albei, învățător în Abrud și maior ales de românii răsculați, în urma proclamației lui

³⁰⁵ Două raporturi ale acelor prefecti de legiuni românești care în anul 1849 au susținut luptele cu insurgenții unguri până la intrarea trupelor imperiale în Transilvania, Sibiu, 1884, p. 6.

³⁰⁶ Silviu Dragomir, Ioan Buteanu, ... p. 62.

³⁰⁷ Viorel Vânătoru, Eleonora Lenuța Vânătoru, Un document privind revoluția de la 1848 în comitatul Zarand, în Sargetia, XXI-XXIV/1988-1991, p. 241-247; Idem, Un document privind victimele de la 1848-1849, în Sargetia, XXV/1992-1994, p. 513-528.

³⁰⁸ Ibidem.

³⁰⁹ Ibidem.

³¹⁰ Ibidem.

³¹¹ Ioachim Lazăr, Tragedia din Zarand din toamna anului 1848. Bătălia de la Târnavă de Criș (Jud. Hunedoara) din 8 noiembrie 1848, în Restituiri, V, Deva, 1997, p. 39-42.

³¹² Procese politice antiromânești care au zguduit Transilvania în toamna anului 1848, București, 1995, p. 184-186.

Avram Iancu declară, că el a condus tabăra organizată din români, în hotarul dintre Târnova și Vața, el s-a ocupat de aprovizionarea ei, el a prins pe ungurii din Brad și regiunea sa, precum și pe cei din Baia de Criș, a dispus dezarmarea maghiarilor, familia Brady a fost prinsă la porunca sa, așezarea în tabără a românilor din comitatul Zarandului, începând de la marginea comitatului Arad, a rânduit-o mai întâi la Gura Văii, după aceea între Târnova și Vața, împreună cu maiorul Aviron Telechi, Petru Micluța și Alexandru Chendi. Toate acestea le-a îndeplinit în temeiul proclamației lui Puchner, găsită asupra lui, a mai multor manifeste românești, a ordinului dat de Récey și a scrisorii de împuternicire date de Avram Iancu.

La somația să descopere scopul rebeliunii românești, a răspuns, că în baza proclamației lui Avram Iancu și a lui Buteanu, cum și în baza hotărârii Comitetului permanent al românilor, toți ungurii trebuie dezarmați, iar românii toți trebuie înarmați; ungurii au să fie exterminați, iar în funcțiile militare sau civile urmează să fie aplicați exclusiv români.

Se va încerca totul pentru restabilirea „Imperiului daco-român”. Declară că înainte de toate de a duce la îndeplinire acest scop, românii, împreună cu ungurii care au fost constrânși, au fost jurați să țină credință împăratului Ferdinand întâiul al Austriei. Administrația comitatului a fost desființată și în locul ei s-au înființat pretutindeni, în comitatul Zarandului, legiuni de ale românilor înzestrate cu putere militară.

Ungurii au fost dezarmați și după ce au fost jefuiți, cea mai mare parte au fost aruncați în închisori. Declară că toate acestea s-au făcut din ordinul împăratului, conform unui ordin al împăratului care îl posedă Iancu și Buteanu, ce se întitulează generali. În fine, declară că scopul răscoalei românești, după ce va fi reușit să întărească tabăra română, era invadarea comitatului Arad și instalarea aici a puterii militare. La întrebarea de ce nu a căutat să împiedice execuția cruntă a familiei Brady, a răspuns, că aceasta nu i-a stat în putință.

Al 2-lea: Filip Francisc Zelenkay, de 42 de ani, născut în Zlatna, romano-catolic, contabil controlor în Băița, declară, că a fost în tabăra română, conducătorul avânturii din armata organizată împotriva ungarilor, lângă Târnova și Vața. A luat parte la conducerea armatei românești, deoarece în sensul proclamației lui Puchner Transilvania se află în stare de război.

Al 3-lea: Francisc Rabenhuber, de 33 de ani, rom. catolic, născut în Târgul Mureșului, cu locuința permanentă în Brad, mai înainte negustor și crășmar, actualmente plutonier angajat pe 3 luni cu jurământ la honvezi, declară că a luat parte ca doboșar în tabăra românească organizată la Târnova-Vața împotriva forței de război a maghiarilor, fiind obligat prin jurământ de fidelitate deșpus pentru împăratul Austriei, Ferdinand întâiul.

Pentru condamnarea la moarte dinainte stabilită a tribunului Ioan Nemeș Nobili, tribunalul de sânge îl acuză de fapte la care nu a luat parte, printre care și uciderea familiei Brady, eveniment întâmplat înainte de a fi trimis în Zarand. De altfel, acțiunea lui de luare sub protecție a familiilor maghiare din Zarand sunt socotite de către membrii tribunalului ca o arestare a lor. Referindu-se în general la represaliile la care au fost supuși românii, George Barițiu scria: „Partida kossuthiană a fost decisă din capul locului ca să poarte război de exterminare, de stingere totală a unor popoare de pe teritoriul acestor țări”³¹³.

„Românii – continua Barițiu – au început a se convinge despre scopurile partidei teroristice numai după ce au văzut că precum funcționa odată ghilotina în Franța, așa acum furcile” în Transilvania funcționează în permanență, „că la nici un adversar nu se dă pardonul cerut, că sute de comune se dau flăcărilor, tot numai pentru a extermina pe locuitorii de altă naționalitate”³¹⁴. Împotriva lui Ioan Nobili-Nemeș, Filip Francisc Zelenkay și Francisc Rahenhuber tribunalul statarial pronunță următoarea sentință:

³¹³ Ibidem, p. 23.

³¹⁴ Ibidem.

„SENTINȚĂ

Ioan Nobili, fost Nemeș, Filip Francisc Zelenkay și Francisc Rabenhuber, care au activat în răscoala românilor împotriva independenței patriei și neatârnării naționale ungare și în conducerea armatei românești în contra puterii înarmate a națiunii maghiare, îndreptate spre Baia de Criș, respective spre Brad, pentru a asigura pacea tulburată, averea și securitatea personală, fiind, după mărturisirea și recunoașterea lor proprie, părtași activi ai conjurației țesute împotriva constituției: ca trădători notorii, se condamnă, în conformitate cu art. 5 al legii marțiale, potrivit votului unanim al membrilor tribunalului de judecată exprimat prin scoaterea săbiei, și în temeiul motivelor cuprinse mai sus, la moarte prin ștreang, pe spânzurătoare.

Această sentință s-a și executat imediat în furcile improvizate pe un dâmb de lângă Baia de Criș, în ordinea gradului de vinovăție asupra lui Francisc Rabenhuber, Filip Francisc Zelenkay și Ioan Nobili numit mai înainte Nemeș³¹⁵.

Același tribunal marțial din Baia de Criș a mai condamnat pe Dumitru Pascu din Brad, Petru Drăgan din Baia de Criș, Ioan Tisu din Țebea, Aron Birta din Baia de Criș, Adam Goleș și Nicolae Petrovici din Brad, ca agitatori și rebeli³¹⁶. La acțiunile teroriste din Zarand a luat parte și notarul **Ianos** din Băița³¹⁷.

La mijlocul lunii ianuarie 1849 în Zarand a pătruns trupa maiorului Beke cu o armată bine echipată și dotată cu 6 tunuri. Totuși nu îndrăznește să forțeze intrarea în Munții Apuseni. După o luptă grea între oastea maghiară și legionarii lui Buteanu la Hălmagiu, prefectul român se retrase către Buceș unde-și avea tabăra. Ungurii n-au îndrăznit să atace tabăra lui Buteanu, ci s-au așezat în apărare la Brad de unde trimiteau patrule pe sate care s-au dedat la tot felul de jafuri și crime și a devasta casele românilor³¹⁸.

O patrulă ungurească a năvălit în Crișcior de unde au capturat o turmă de 600 de oi. Românii au reușit să-l captureze pe nemeșul Kristyori Elek un proprietar odios, care se refugiase în vară și acum se întorcea cu armata ungurească. Alte patrule de husari circulau pe șoseaua Brad-Deva până către Luncoi și Vălișoara. La Vălișoara au reușit să prindă pe Adam Laslo, tatăl preotului român pe care l-au escortat la Brad împreună cu alți doi români³¹⁹. Referitor la aceste atacuri inspectorul român, Avram Suci, îi scria lui Antonie Grigorescu următoarea scrisoare:

„MULT ONORATE DOMNULE INSPECTOR ANTON GRIGORESCU

Noi fiindcă am plecat noi toți trei către Arad și văd că eu am fost fără de noroc dintr-înșii, că au fost să mă prindă, fiindcă al meu cal a fost mai moale decât ai lor. Așa dară eu am lăsat calul și am țipat toate hainele, numai în laibărul cel mai mic am rămas și am apucat peste păduri și așa m-am aflat acasă, a 2-a zi, mai mort fiind.

Iar despre unguri să știi că au venit până la Dealu Mare și până la Vălișoară. Și la Dealu Mare n-au strica nimic. Iar la Vălișoară au luat 2 oameni și au spart uși, ferești și au luat unturi și slănini de la oameni. Iar fiind într-o casă un om mort l-au luat și l-au tăiat cu săbii și au țipat apă rece pe el și mai multe au făcut. Și acum vrea a călca către Băița și către Deva, iar până la noi au venit numai 40 de călărași. Și astăzi vreau să vină mai mulți. Și acum nu-i glumă. Fără de poți Domnia ta ajuta, să vină cătane ca să nu ne apune și pe noi ca pe cei din Zarand.

Rămân al Domniei tale bun voitor

Avram Suci, inspectorul locului.

Dealu Mare, 13 ianuar 1849³²⁰.

³¹⁵ Ibidem, p. 185-186.

³¹⁶ Ibidem, p. 186-188.

³¹⁷ Memorialistica revoluției de la 1848 în Transilvania, Cluj-Napoca, 1988, p. 118.

³¹⁸ Silviu Dragomir, Ioan Buteanu prefectul Zarandului în anii 1848-49, p. 28-29.

³¹⁹ Ibidem, p. 29.

³²⁰ Studii și Documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania în anii 1848-49, vol. II, Sibiu, 1944, p. 60, doc. 39.

Comisarul guvernamental al Zarandului, Daniel Boczkö a adresat o proclamație către populația românească invitând-o „să recunoască și să se supună, în termen de 20 de zile, guvernului unguresc, să denunțe în scris pe conducătorii românilor rebeli și pe cei ce s-au refugiat la moți, a căror avere se confiscă, dându-se celor ce au rămas credincioși ungarilor”³²¹.

Moții împărțiți în cete mici îi hărțuiau atât pe șoseaua din Valea Crișului cât și pe cea care ducea la Deva pe care s-au produs dese încăierări. În defileul de la Dealul Mare au căzut acolo mai mult de 200 de unguri surprinși și bătuti de legionari³²². Trupa maiorului Beke s-a retras din Zarand la 8 februarie 1849. După bătălia victorioasă de la Simeria (9 februarie) balanța strategică s-a înclinat în favoarea lui Bem.

La 20 februarie sosea la Hălmagiu maiorul Coloman Csutak cu o trupă considerabilă formată din honvezi bine instruiți, împreună cu o companie din legiunea germană și o jumătate companie de husari. Câteva companii de gardiști de la Salonta și Oradea completau contingentul înarmat de sub comanda maiorului Csutak. Efectivul armatei ungurești era la sfârșitul lunii februarie 1849 de 2.603 soldați, 5 tunuri, 20 de cai și 56 cai de călărit³²³.

La 17 martie maiorul Csutak ocupă Baia de Criș și Bradul, în timp ce Buteanu se retrage în tabăra de la Buceș. Războiul de guerilă se înstăpâni în tot Zarandul și în urma lui sate devastate, case prădate, oameni spânzurați fără nici o judecată, care atârnav pe furcile improvizate zile întregi, vesteau marea mizerie din acest colț de țară românească³²⁴.

Un pretor maghiar din Brad raporta distrugerea de către maiorul Csutak a satului Podele. „Maiorul Coloman Csutak transportând ieri dimineață o trupă mai considerabilă a armatei sale în localitatea Podele ce se opunea cu îndărătnicie, a ars până la pământ casele, după ce oamenii s-au refugiat și și-au dus cu sine averea, pedepsindu-i după merit pentru crimele lor; ce consecințe va avea aceasta pentru viitor este o taină, dar atâta e adevărat, că în comitatul nostru a sporit numele bandiților cu 600, ceea ce nu se întâmpla dacă localitatea ar fi fost încercuită, conform planului, după miezul nopții și atunci s-ar fi exterminat locuitorii, ian nu casele lor.

De altminteri mă bucur, că Podelele au fost arse, deoarece erau un strașnic cuib de criminali. Eu din parte-mi nu aș mai permite niciodată, dar niciodată, foștilor locuitori să se mai așeze acolo, ci cu o vânătoare de goană i-aș extermina în câteva săptămâni”³²⁵. Au fost surprinși în casele lor și uciși 4 bărbați, 2 femei și 3 prunci³²⁶.

Aceste mărturii ne dezvăluie operațiunile de exterminare duse de către unguri împotriva românilor. La sfârșitul campaniei din munți 75 de sate românești arse și devastate complet, dădeau Zarandului imaginea unui ținut distrus de barbari. Maiorul Csutak raporta că „sălaşurile de căpetenie ale bandelor valahe sunt în comitatele Zarand și Hunedoara. În aceste două comitate românii sunt fanatizați împotriva noastră a ungarilor și omul nu poate concepe ostilitatea josnică, prin care e turbată rasa valahă în această regiune. În fiecare tufă, pe culmea fiecărui deal unul sau mai mulți valahi ne pândesc pașii; dacă observă că avem forță, fug lași dinaintea noastră, iar dacă dau peste oameni singuratici sau peste forțe mai mici, îi atacă cu strigăte sălbatică și bunul călător sângerează de mâini asatine”³²⁷.

„În săptămâna trecută – continuă maiorul Csutak raportul - a venit din Deva la mine, la Baia de Criș, sub comanda domnului maior Iașici două companii din batalionul 27, o jumătate companie infanteriei Măriasi și 40 husari secui. Abia plecată această trupă din Deva, a fost nevoită să înainteze, toată ziua, pretutindeni, printr-un foc neconținut și a scăpat-o de primejdie mai mare numai norocul întâmplător, că s-a întâlnit cu mine și mi s-a atașat în valea Căianului unde mă dusesem cu armata mea, pentru a privi și cerceta regiunea. Ieri, pe când mă

³²¹ Silviu Dragomir, op. cit., p. 29.

³²² Ibidem, p. 30.

³²³ Ibidem, p. 33.

³²⁴ Ibidem, p. 44.

³²⁵ Ibidem, p. 48-49.

³²⁶ George Bariț, op. cit., p. 490.

³²⁷ Silviu Dragomir, Ioan Buteanu, ... p. 54.

întorceam cu armata de la Băița și călăream la o depărtate de vreo 4-5000 de pași, un ofițer neînarmat (!) voind să mă ajungă, pentru a-mi face un raport, îndată ce a părăsit armata, fu atacat de moși și nu scăpă decât prin fugă.

Tot în zilele acestea un curier de-al meu călărind cu un tovarăș încoace de la Debrețin fură atacați și izbutiră a-și salva viața numai grație iuțimei cailor. E de observat că deși acest ținut dispune de garnizoană proprie, totuși li-se îmbie la cea mai mică ocazie, valahii se răscoală și atacă siguranța publică și constituția³²⁸.

„Eu declar numai atâta, că ar fi foarte de dorit, ca stimata Comisiune pentru apărarea țării, să-și îndrepte cât mai mult luarea aminte asupra acestui ținut și să nu cruțe nimic ce ar reclama împrejurările pentru menținerea siguranței, suprimarea răscoalei și înăbușirea mișcării revoluționarilor³²⁹”.

Prin deplasarea armatei lui Csutak pe valea Căianului n-a scăpat de represiuni nici Băița și satele din jur. Mai întâi Cszutak a atacat la 2 aprilie tabăra lui Buteanu de la Buceș dar nu i-a reușit străpungerea apărării lui Buteanu. În zilele următoare comandantul ungar a fost atras de faima orașului Băița. În raportul maiorului Csutak se relatează campania sa asupra centrului minier Băița.

„Aripa stângă a armatei mele am întins-o până la Abrud (deși nu a reușit să treacă de Buceș) iar cu aripa dreaptă am de gând ca izolând de Abrud minele și cuptoarele de topit aur de la Băița, să le restituți în cel mult cinci zile; de asemenea și Abrudul de unde voi elibera pe prizonierii maghiari³³⁰. „În ziua de 2 a lunii curente (aprilie n.n.) în zori am atacat lângă comuna Luncoi oarda valahă amestecată cu grăniceri. Armata de o mie de oameni pe care am scos-o pentru atac am împărțit-o în trei cete care urmau să se împreune la Băița”.

„După ce i-am fugărit am înaintat până pe culmile dealurilor dintre Băița și Brănicica (Brănișca n.n.) unde soldații s-au obosit așa de tare, de aceea le-am dat un ceas de odihnă. Pe urmă am aranjat armata cu fața spre Băița, de asemenea și cele trei tunuri le-am îndreptat spre Băița, deși drumul până acolo pe unde am venit ar fi ținut nouă ceasuri de marș, deoarece direct peste dealuri nu se putea merge”.

„Armele oastei erau încă așezate în piramidă și tunurile încă demontate când orașul și districtul Băița au trimis la mine doi delegați, ca să mă facă să retrag proclamația ce am dat-o. Totodată mi-au adus la cunoștință că dacă îi voi primi de concetățeni pașnici, ei sunt gata să primească condițiile mele și să se supună³³¹”.

„Primind propunerea lor le-am răspuns în modul următor: le promit pe onoarea națiunii maghiare că nu li se va întâmpla nici cea mai mică supărare, iar condițiile mele sunt foarte reduse pentru un ținut minier atât de bogat adică:

- Pentru a acoperi cheltuielile expediției să aducă 3000 bucăți de galbeni și 1000 de galbeni în schimbul bancnotelor. În caz contrar ocup ținutul până seara și considerându-i de dușmani pe ei îi voi face puzderie.
- Să-mi predea toate armele ce le au și pe agitatori.
- Să dezgroape toate comorile îngropate în ținut cum și obiectele aparținătoare ungarilor. Dacă vor îndeplini aceste atunci pot conta la prietenia națiunii maghiare.

Delegația a plecat peste dealuri și văi, după obiceiul lor și când am încheiat ceasul de odihnă acordat armatei și am plecat să cuceresc Băița, delegația sporită de la doi la patru a venit departe pentru a mă întâmpina și pentru a-mi aduce răspunsul că băițenii s-au învoit, mă roagă însă să le conced cel puțin cinci zile pentru a strânge aurul pe care ei îl vor aduce peste cinci zile la cartierul meu împreună cu lista celorlalte condiții. Astfel am lăsat Băița fără să o atac și încă în aceeași noapte am apucat calea în stânga spre Abrud peste văile înalte.

³²⁸ Ibidem.

³²⁹ Ibidem, p. 55.

³³⁰ Ibidem, p. 115. Documentul nr. 85.

³³¹ Ibidem, p. 124.

Dar îngâmfatul comandant nu s-a mulțumit cu promisiunile făcute de locuitorii Băiței. Atacul asupra Băiței este motivat de Csutak în modul următor: Termenul fixat a trecut de mai multe ori și băițenii n-au plătit nimic ci mi-au trimis vorbă: să vină ungunii că-i așteptăm gata. Astfel în 14 a lunii curente m-am dus la acest cuib dușman³³².

„Am dispus atacul din trei părți împotriva Băiței și deși locuitorii știau bine că sunt încercuiți totuși au tras clopotele într-o dungă și au atârnat steagul negru-galben în turnul bisericii românești, iar corifeii s-au adunat la marginea orașului. Armata mea se apropia tot mai mult de oraș. Însăpământându-se cei adunați, în parte au fugit, în parte au ridicat steaguri albe și venind la mine au predat orașul în chip solemn³³³.

„Atunci am intrat cu toată armata mea în oraș, am arestat pe vinovații principali și am dispus ca orașul Băița să plătească 2000, iar ținutul 3000 de galbeni. Din această contribuție de război am ridicat deja 1214 galbeni și anume 660 bucăți monedă de aur și 554 bucăți de aur crud în pizzete pe care am onoarea a-i trimite înaltului oficiu; pentru plata restului am fixat termen de 15 zile³³⁴.

„Am început să caut obiectele ascunse în băi și care au fost probabil furate, deși aveam mult de lucru. Am găsit o sabie împodobită cu pietre scumpe și o decorație a cavalerilor de Malta pe care am onoarea a le trimite înaltului oficiu. Continuarea și terminarea acestei operațiuni am lăsat-o locotenentului Edmond Matta pe care l-am pus comandant militar și în care am deplină încredere. Cele câteva arme culese le-am dăruit trupelor libere ale lui Hatvani care s-au purtat totdeauna demni de recunoștința mea și au cea mai mare nevoie de arme³³⁵”.

„După ce am recunoscut împrejurările vinovaților principali care au fost arestați cum și a acelora care părăsindu-și vetrele s-au sălășluit în banda răsculaților le-am acordat amnistie declarând că vor fi judecați nu de puterea militară, ci de o comisie numită de guvernul țării. După două zile lăsând pentru siguranța orașului două companii am ieșit cu armata din Băița și astăzi am sosit la cartierul meu general, pe care din Baia de Criș l-am mutat la Brad³³⁶.

Sângerosul comandant militar este lipsit de sinceritate când relatează episodul Băița. În timpul expedițiilor maghiare alți locuitori din zona Băiței sunt uciși. Din Ormindea au fost omorâți Opran Ioan și Lazăr Mihai³³⁷. În iulie 1849 un bărbat din Lunca este împușcat de rebelii unguni care au călcat comuna³³⁸.

Maiorul Csutak este denunțat printr-o scrisoare trimisă lui Kossuth chiar de conaționali săi din Zarand care spuneau următoarele: „Un nou blestem a căzut asupra comitatului Zarand, deoarece a venit aici un comandant, care neținând seama nici de guvernul civil, nici de ungunimea ce a mai rămas în viață, despoiată de tot ce a avut, în mod samavolnic a hotărât și a proclamat, că dacă nu va izbuti să extermine populația de limbă românească, din comitatul Zarandului, îi va arde avutul și va duce la sașă de lemn pământul ce s-a sporit cu nenumărați tâlhari și criminali și mai mari. A uitat că prin aceasta nu face decât rău națiunii maghiare³³⁹.

La sfârșitul lui iunie Farkas Kemeny trimite câteva companii de armată teritorială care, între Băița și Bucuresci, au dat foc la o mulțime de case, au răpit vitele cornute și au omorât 8 femei și copii³⁴⁰. Preotul Simion Groza, tribunul celor șapte sate zărăndene, atacă acele companii ungurești de miliție cu un despărțământ al gloatelor sale înarmate și omorându-le 12 oameni le puse pe fugă³⁴¹. În acțiunea sa preotul Simion Groza a fost sprijinit de către preotul din

³³² Ibidem

³³³ Ibidem, p. 128.

³³⁴ Ibidem.

³³⁵ Ibidem.

³³⁶ Ibidem.

³³⁷ George Bariț, op. cit., p. 485.

³³⁸ Ibidem, p. 489.

³³⁹ Silviu Dragomir, Ioan Buteanu, ... p. 51.

³⁴⁰ George Bariț, op. cit., p. 524.

³⁴¹ Ibidem.

Stoeneasa³⁴². Al. Papiu Ilarian menționează că în acțiunea de la Băița au fost omorâți 40 de soldați și alți 40 au fost răniți³⁴³.

În anul 1934 protopopul Băiței, Dumitru Secărea, se adresa parohiilor din subordine pentru a ridica un monument în memoria locuitorilor asasinați de trupele conduse de Coloman Csaky în timpul revoluției pașoptiste. Iată conținutul acestui apel primit de către comunitatea Hărțăgani:

„ONOR[ATULUI] OFICIU PAROHIAL

Urgia vremii, cu noianul de umiliri și îngenunchieri de tot felul a înaintașilor noștri, culminând cu măcelul din 1848, au lăsat urme adânci în conștiința neamului românesc ce nu se vor șterge nicicând. În Băița au fost împușcați iar unii spânzurați de o salcâ – 7 din înaintașii noștri. Recunoștința cu care trebuie să înconjurăm sufletul acestor mucenici ai acestui ținut ne îndeamnă la eternizarea jertfei lor prin ridicarea unui monument pe care-l vom înălța falnic în ziua de 10 mai, a. c. înlocuind troița de lemn, care stă ca o mărturie vie și luminoasă a tăriei lor sufletești, pe locul unde se afla salcea de care au fost spânzurați.

Facem un apel călduros la toți aceia care simt că e o datorie elementară și de recunoștință a ne închina în fața memoriei lor, ajutându-ne în realizarea scopului ce urmărim. Recomandăm Onor[atului] Oficiu Par[ohial] să poarte un disc în Sf. Biserică fie Duminică în 22 IV, fie în 29 IV, iar suma realizată să o administreze acestui oficiu protopopesesc imediat.

Băița la 21 aprilie 1934

Prot[opop] Dumitru Secărea

Președintele Comitetului de Inițiativă și Construcție³⁴⁴.

După sfârșitul revoluției delegații ale românilor solicită din partea Curții din Viena drepturi pe seama românilor deoarece ei au luptat alături de trupele imperiale. Ei reclamau faptul că prin Constituția din 4 martie 1849 „toate popoarele Ungariei și Transilvaniei au primit, în felul acesta, o existență națională independentă, reprezentantă și administrație proprie, numai națiunea română a rămas în serviciu la alte națiuni și anume la unguri, la sârbi și la sași, prin urmare degradată și desconsiderată din partea acestora, fără a primi existența națională, ba chiar fără a se face pomenire despre ea în constituția imperială măcar cu un cuvânt”³⁴⁵.

La 13 octombrie 1849 episcopul, Andrei Șaguna trimitea o circulară către protopopii și preoțimea ortodoxă din Transilvania prin care cerea următoarele: “În decursul acum de curând săvârșitei revoluții, mulți inși din națiunea română care a rămas credincioasă Preaînaltei Dinastii și cauzei cei drepte, fuseseră parte uciși de insurgenți, parte i-au chilăvit și au rămas neputincioși”³⁴⁶. Pentru a fi sprijinite familiile celor uciși cât și cei neputincioși, episcopul cere liste cu „numele, locul viețuirii și starea averii și a subzistenței unor asemenea oameni, așa și modul, unde ?, cum ? și când s-au întâmplat astfel de nenorociri”³⁴⁷.

În anul 1850 a izbucnit în Transilvania ciuma pentru vite. La 7 octombrie guvernul civil al Transilvaniei trimitea o circulară către organele administrative locale prin care preciza grija care trebuie avută în legătură cu transportul vitelor de tăiat. „Transportul vitelor de tăiere, care se abat de la drumul stabilit, are voie și datoria oricine a le opri și a le arăta la cea mai apropiată dregătorie locală. Alesul satului este îndatorat a pune un asemenea transport sub strânsă priveghere, la un loc separat, făcând imediat arătare la cea mai apropiată stațiune de cercetare.

Anul 1848 a reprezentat momentul decisiv în procesul de modernizare a economiei Europei centrale, inclusiv a Transilvaniei. Problema agrară a fost ridicată cu acuitate în spațiul central-

³⁴² Mircea Păcurariu, *Revoluția românească din Transilvania și Banat în anii 1848-1849. Contribuția bisericii*, Sibiu, 1995, p. 178.

³⁴³ Ibidem.

³⁴⁴ DJHAN, *Fond Parohia ortodoxă Hărțăgani*, Dosar 1/1934, f. 4.

³⁴⁵ Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 194.

³⁴⁶ DJHAN, *Fond Parohia ortodoxă Dealu Mare*, Dosar 1/1849, f. 1.

³⁴⁷ Ibidem.

european. Legile din 1848 au declarat țărănimea eliberată de obligațiile față de proprietari și a intrat formal în posesia pământurilor folosite de către aceștia³⁴⁸. În procesul de realizare a reformei agrare rolul decisiv l-a avut statul austriac, prin adoptarea patentelor imperiale din anii 1853-1854.

Eliberarea iobagilor și împrumotăria lor nu au constituit elemente suficiente în crearea premiselor pentru o agricultură modernă orientată spre relații capitaliste. În procesul de elaborare a Legii agrare de la 1854, autoritățile austriece au plecat de la o studiere atentă a premiselor, a fondului și a realităților pe care se putea elabora și aplica o legislație agrară în cazul Transilvaniei³⁴⁹.

Patenta din 21 iunie 1854 recunoștea dreptul de proprietate al țăranilor iobagi eliberați și dreptul de a dispune liber de pământurile lor, statua prevederi ce împiedecau fărâmițarea proprietăților țărănești. În proprietatea iobagilor a trecut și partea ce le revenea din pășunea și stufărișul aflate în stăpânire comună. Patenta a dispus organizarea judecătoriilor urbariale pentru reglementarea diferendelor dintre foștii proprietari și țărani.. Stăpânirea vrea – explica Ioan Pușcariu – ca o moșie țărănească să o capete numai un copil harnic, iar ceilalți frați ai lui să-și capete părțile moștenire în zestre mișcătoare sau în bani³⁵⁰.

Pentru români regimul noului absolutism a însemnat un incontestabil progres față de perioada anterioară revoluției. În perioada 1855-1865 a avut loc extinderea maximă a „pământului de hrană”. Creșterea demografică a contribuit și la dezagregarea organizării tradiționale a terenului arabil și a producției, provocând creșterea suprafeței cultivabile și trecerea de la agricultura alternativă la agricultura continuă³⁵¹. Deși jefuiți în timpul revoluției locuitorii satelor au reușit să-și refacă în parte efectivul de animale.

Astfel, în anul 1850, la cei 1.054 locuitori din **Băița** reveneau 32 de cai și 145 bovine³⁵². Desigur că această cifră pentru Băița nu este semnificativă, având în vedere statutul său de târg. În satul **Barbura** la cei 670 de locuitori reveneau 10 cai și 283 bovine³⁵³. Cei 329 locuitori din **Căinelul de Sus** erau proprietarii a 169 bovine. În **Crăciunești** cei 399 locuitori aveau 2 cai și 160 bovine³⁵⁴. Ceva mai slab în ceea ce privește numărul de animale stă comunitatea **Fizeș**, unde cei 168 de locuitori aveau un cal și 40 de bovine³⁵⁵, revenind unei familii în medie doar un singur animal.

Cei mai bogați în animale sunt locuitorii din **Hărțăgani** unde la 275 de locuințe revin 9 cai și 534 de bovine³⁵⁶. Celelalte sate ale comunei se prezintă din punct de vedere al efectivului de animale în felul următor: **Lunca** (140 locuințe) are 2 cai și 167 bovine, **Ormindea** (185 locuințe) dispune de 7 cai și 231 bovine, **Peștera** (93 locuințe), 8 cai și 190 bovine, **Săliște** (84 locuințe) are 2 cai și 124 bovine, **Trestia** (127 locuințe) are 2 cai și 144 bovine³⁵⁷.

Împrumotăria țăranilor la 1854 și evoluția progresivă a agriculturii, ca urmare a efectivului de animale de tracțiune și a procurării de unelte de producție mai perfecționate, a determinat ridicarea unui număr important de instalații pentru măcinat. Valea Căianului care străbate depresiunea Băița oferă posibilitatea punerii în mișcare a câtorva mori. Conform unui tabel întocmit de către Pretura Plasei Brad, în anul 1947, în câteva localități ale comunei Băița existau următoarele mori ridicate înainte de anul 1918³⁵⁸:

³⁴⁸ Tradiție și modernitate în societatea transilvăneană, 1850-1918, 2003, p. 24.

³⁴⁹ Ibidem, p. 51.

³⁵⁰ Ioan Pușcariu, Comentarii la Preînalta patentă din 21 iunie 1854 pentru Ardeal, Vol. I, Sibiu, 1857, p. 18.

³⁵¹ Istoria românilor, Vol. VII, tom, I, București, 2003, p. 721.

³⁵² Recensământul din 1850, 1996, p. 178-179.

³⁵³ Ibidem.

³⁵⁴ Ibidem.

³⁵⁵ Ibidem.

³⁵⁶ Ibidem.

³⁵⁷ Ibidem.

³⁵⁸ DJHAN, Fond Pretura plasei Brad, Dosar 3/1948, f. 43.

<i>Nr. crt.</i>	<i>Numele proprietarului</i>	<i>Comuna</i>	<i>Anul înființării</i>	<i>Număr pietre</i>	<i>Grâu în 24 ore</i>	<i>Porumb în 24 ore</i>
1	David Ioan	Băița	1916	1 piatră	1.000	1.000
2	Tod Petru	Ormindea	1900	2 pietre	2.000	2.000
3	Moga Nicolae Luț	Hărtăgani	1900	1 piatră	50	50
4	Rad Andronic	Hărtăgani	1905	1 piatră	50	50
5	Jula Ioan	Crăciunești	1915	1 piatră	50	50
6	Muntean Nicolae	Săliște	1910	1 piatră	50	50
7	Stanca Anghel	Trestia	1905	1 piatră	50	50

Morile lui Jula Ioan din Crăciunești, Moga Nicolae Luț din Hărtăgani, Muntian Nicolae din Săliște și Stanca Anghel din Trestia au câte o singură piatră cu diametru de 20 țoli și sunt puse în mișcare de forța apei, ceea ce explică capacitatea mică de măcinat. Acestea trebuie luate în considerare ca reprezentând tipul de mori existente în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

O amploare deosebită a înregistrat-o pomicultura. Sunt cultivați în grădinile localităților comunei Băița un număr mare și variat de pomi fructiferi după cum se poate vedea și din datele recensământului agricol din anul 1895³⁵⁹.

<i>Localitatea</i>	<i>Meri</i>	<i>Peri</i>	<i>Cireși</i>	<i>Vișini</i>	<i>Piersici</i>	<i>Caiși</i>	<i>Pruni</i>	<i>Nuci</i>	<i>Duzi</i>
Băița	430	191	109	177	298	124	9.943	113	348
Barbura	287	132	103	19	112	2	3.915	176	43
Căinelul de Sus	131	97	124	65	24	-	3.888	100	27
Crăciunești	166	61	73	21	39	5	2.966	115	66
Fizeș	558	236	169	71	238	2	8.164	137	53
Hărtăgani	834	529	416	371	244	270	22.283	423	75
Lunca	664	172	232	80	358	-	12.243	214	72
Ormindea	640	388	321	174	378	6	17.728	428	122
Peștera	272	129	176	60	54	-	8.769	232	65
Săliște	200	110	68	73	90	12	4.605	49	25
Trestia	274	151	166	44	180	80	9.964	329	53
Total	4.436	2.196	1.957	1.155	2.015	501	104.468	2316	849

Analizând tabelul de mai sus putem trage câteva concluzii interesante. Producția de mere, pere, cireșe, vișine, piersici, caise și nuci era folosită atât pentru consumul propriu dar rămânea un surplus important și pentru vânzare. Pe lângă soiurile de fructe din tabelul de mai sus s-au mai înregistrat și migdali, la Băița 4, la Căinelul de Sus, 2 și unul la Trestia. Un alt soi de pomi fructiferi cultivați în număr restrâns sunt castanii, înregistrându-se unul la Băița și trei la Ormindea³⁶⁰.

Nu ne surprinde numărul mare de pruni cultivați în satele comunei având în vedere zona prielnică din punct de vedere climatic. Dar producția mare de prune ducea la fabricarea unor importante cantități de țuică, folosite mai ales în gospodăria proprie. De aici și o dezvoltare a

³⁵⁹ Studia Censuaria Transilvanica, Recensământul agricol din 1895, p. 328-329.

³⁶⁰ Ibidem.

alcoolismului pentru combaterea căruia atât preoții cât și reprezentanții Astei duc o permanentă luptă. În ianuarie 1879 s-au completat trei posturi de cârciumari, la Ormindea, lângă șoseaua națională, la Podele și Săliște³⁶¹.

În cârciuma comunală din Hărțăgani are loc un conflict cu jandarmii unguri. În cârciumă are loc o încăierare între oamenii ce petreceau aici și un jandarm intră în cârciumă să facă ordine. Petrecăreții au închis ușa cârciumii și au pornit asaltul asupra jandarmului, dar cel de afară trage prin fereastra deschisă doborând doi dintre eroii încăierării din care unul și-a dat sfârșitul³⁶².

Deși viața locuitorilor satelor înregistrează o îmbunătățire în urma împrumutării cu pământ, nu se poate vorbi despre un nivel de trai îndestulător, care să-i ferească de numeroasele boli sau chiar de molimele ce se declanșează la intervale de timp.

Legea LIII din anul 1871 a anulat restricțiile asupra repartizării pășunilor, dar a menținut și pe mai departe principiul indiviziunii pădurilor țărănești. Lipsa unor suprafețe întinse de pășune a dus la lipsa unor islazuri comunale, ceea ce a îngreunat mult ocupația creșterii animalelor. Până la sfârșitul secolului al XIX-lea numărul de animale din localitățile comunei Băița înregistrează o creștere spectaculoasă. Conform recensământului din 1895 pe localitățile comunei se înregistrează următoarea situație statistică³⁶³:

<i>Nr. crt.</i>	<i>Localitatea</i>	<i>Bovine</i>	<i>Cabaline</i>	<i>Caprine</i>	<i>Porcine</i>	<i>Ovine</i>	<i>Păsări</i>
1	Băița	204	37	20	450	36	2.682
2	Barbura	116	2	97	99	4	293
3	Căinelul de Sus	242	14	83	151	14	768
4	Crăciunești	196	13	102	70	41	800
5	Fizeș	234	17	56	132	4	605
6	Hărțăgani	822	30	289	438	492	1.753
7	Lunca	354	8	129	257	202	1033
8	Ormindea	627	7	93	439	77	1.830
9	Peștera	205	1	35	104	24	697
10	Săliște	278	11	77	146	83	461
11	Trestia	226	13	76	168	120	681
Total		3.504	153	1.057	2.454	1.097	11.603

Numărul mare și variat de animale înseamnă și o creștere a nivelului de trai al populației. Produsele obținute, carne, lapte, brânzeturi erau consumate atât în gospodăria proprie dar se mai înregistra și un surplus destinat vânzării, atât în cadrul târgurilor săptămânale de la Băița, Brad și Deva, cât mai ales cu ocazia bălciurilor din aceleași localități.

Legea naționalităților din 1868 anunța o serie de principii liberale generale, dar acorda tot mai puține drepturi popoarelor nemaghiare din regatul ungar. Legea din 1868 proclama „din punct de vedere politic” existența unei singure națiuni, cea maghiară, „unitară și indivizibilă”. Etapa post 1867 constituie o etapă care își va pune amprenta în mod determinant asupra vieții economice a Transilvaniei și anume influențarea politicii economice de considerente de natură etnico-religioasă. Astfel, politica economică a guvernelor de la Budapesta tinde să rămână mai mult politică decât economie³⁶⁴.

³⁶¹ Hunyad, nr. 3 din 22 ianuarie 1879.

³⁶² Ibidem.

³⁶³ Studia Censualia Transsilvanica, Recensământul agricol din 1895, p. 330-331

³⁶⁴ Tradiție și modernizare în societatea transilvăneană, p. 33.

Târgurile au cunoscut o expansiune numerică și demografică cum este cazul și al Băiței. De la 1056 de locuitori în anul 1850³⁶⁵ ajunge 1760 de locuitori în anul 1900³⁶⁶. Aici are loc o dezvoltarea a meșteșugurilor și comerțului și aici se desfășoară târg săptămânal în care se desfac o serie de mărfuri din hinterlandul pre-urban apropiat. Băița deține dreptul de târg începând din anul 1886³⁶⁷.

În anul 1892 are loc reforma monetară prin care se introduce etalonul aur în sistemul monetar din Austro-Ungaria. Noua monedă a imperiului era florinul, unitate etalon ce echivala cu 500 gr. argint³⁶⁸. Vechiul florin austriac de argint era echivalent cu două coroane aur. Problema introducerii noii monede consta în procurarea rezervelor de aur necesare și a vânzării stocurilor disponibilizate de argint.

Soluția de fond a acoperirii în aur a noii monede a fost găsită în spațiul românesc al Transilvaniei, prin extinderea fără precedent și modernizarea extracției aurifere din Munții Apuseni. Și astfel românii din zona Bradului, Abrudului, Roșiei Montane, Băiței și Săcărâmbului intrau în vârtejul mării reforme monetare din Imperiul austro-ungar de la 1892³⁶⁹. Tehnica tradițională a mineritului țărănesc și cea practică în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea de către statul austriac implicau săparea de galerii și abataje pentru scoaterea rocilor aurifere și zdrobirea lor cu șteampurile de lemn amplasate pe cursul văilor cu ape curgătoare, iar concentrarea și separarea aurului se făcea cu șaitrocul, trocuța și vălăul de către minerii țărani, din tată în fiu³⁷⁰.

De abia în contextul inițierii reformei monetare din imperiu, ce generează „febra aurului transilvănean” din anii 80-90 ai secolului al XIX-lea, se inaugurează marea exploatare minieră în Bazinul Crișului Alb prin importuri masive de tehnologie și capital străin³⁷¹. În anul 1888 firma Landau din Berlin cumpără, în Măgura, Toplița și Fizeș, minele „Sf. Treime”, „Franz Joseph”, „Emilia”, „Barbara” și „Loboda”³⁷².

Zăcămintele de la Băița sunt situate la sud de Căinelul de Sus, între Băița, Trestia și Crăciunești. Filoanele principale din acest zăcământ, a cărui exploatare a început în anul 1895, sunt: Șuhaida, Mihai, Carol I, Emma, Carol II, Venceslav, Ladislau, Antoniu etc. Unele filoane (Șuhaida, Carol I, Mihai), din care se ramifică o serie de alte filoane, sunt de-a lungul graniței dintre riolit și tufurile melafirice³⁷³.

Alte zăcămintele sunt cele de la Trestia care sunt situate la est de Băița și la sud de Săliște. Aici au fost deschise câteva galerii din Valea și Dealul Dumbrăvii, Dealul Lelei, pâraiele Tălpiei și Roșiori, Dealul Runcului, Valea Ursului etc³⁷⁴. În hotarul comunei Hărțăgani s-a descoperit un filon în pâraușul Șuvarului și un altul pe o galerie veche, părăsită și redeschisă în pâraușul Cordurei³⁷⁵. La Căinelul de Sus filoanele principale sunt în cele două cratere Mănaușa și Afânuș³⁷⁶. În secolul al XIX-lea pentru exploatarea perimetrului minier s-au constituit trei asociații miniere, care se lichidează treptat și concesiunile sunt preluate de un cetățean german, Heinrich Klein³⁷⁷. În anul 1884. bavarezul Klein Heinrich din Pfaltz (Germania) a cumpărat

³⁶⁵ Recensământul din 1850, Transilvania, p. 178-179.

³⁶⁶ Recensământul din 1900, Transilvania, p. 350-353.

³⁶⁷ Rodica Irimescu-Andruș, Lista târgurilor din Transilvania, Banat și România (1852-1918), în Sargetia, XVI-XVII, 1982-1983, p. 389-409.

³⁶⁸ Tradiție și modernizare în societatea transilvăneană, ... p. 122.

³⁶⁹ Ibidem, p. 127.

³⁷⁰ Ibidem.

³⁷¹ Ibidem, p. 128.

³⁷² Ibidem, p. 129.

³⁷³ Ilie Haiduc, Industria aurului în România, București, 1940, p. 157.

³⁷⁴ Ibidem, p. 158.

³⁷⁵ Ibidem, p. 156.

³⁷⁶ Ibidem.

³⁷⁷ Mircea Baron, Societatea „Mica”, 1920-1948, Petroșani, 2006, p. 93.

minele preluându-le de la Societatea „Rudolf de Băița” împreună cu galeria Daniel (Valea Mică) făcând investiții mari³⁷⁸.

Lucrările mai sistematice pentru extragerea minereului aurifer din mina Băița- Crăciunești au început prin anul 1887, când a fost săpată galeria Heinrich, în lungime de 2000 m³⁷⁹. Cu această galerie au fost traversate mai multe filoane, dintre care cel mai important a fost filonul Suhaida. Zăcămintul din această mină a fost deschis în adâncime, printr-un puț numit Hartman, care a ajuns până la 210 m sub nivelul galeriei Hartman.

Heinric Klein vinde perimetrul minier achiziționat unei bănci din Dresda, de la care le cumpără, în anul 1904, J. F. Zeibig din Sibiu³⁸⁰. După exploatarea filoanelor de suprafață cu un conținut bogat în aur, lucrările de adâncime n-au mai dat rezultate satisfăcătoare, astfel că în anul 1908 ele au fost sistate³⁸¹. În anul 1918, minele de aici devin proprietatea lui Leo Goetzlingler, Igmatz Grunbaum și Oskar Svhwarz³⁸².

La începutul secolului al XIX-lea, minele de la Căinelul de Sus au fost lucrate de stat, apoi trecute particularilor. În anul 1879, minele de aici sunt cumpărate de către Dr. Deinhard Frigyes Andrei, care creează în anul 1884 Asociația minieră „Kajanelli ércbányatársulat (Mina de minereuri din Căinelul de Sus), formată din 100 de cuxe. Asociația minieră este vândută în anul 1890 Societății germane „Berliner Handelsgesellschaft”, care la rândul său o vinde în anul 1904 lui J. F. Zeibig, din Sibiu. La 16 iunie 1918 cuxele Asociației miniere sunt vândute lui Leo Goetzlingler, Ignatz Grunbaum și Oskar Schwarty³⁸³.

În anii guvernării liberale e convocată Dieta de la Sibiu, pe baza unei legi electorale modernă, care extindea drepturile politice și asupra categoriilor nenobile. În vederea alegerilor pentru Dieta de la Sibiu, din anul 1863, teritoriul comitatului Hunedoara, având 376 de localități și 168.225 locuitori a fost împărțit în trei districte (al Mureșului de Sus, al Mureșului de Jos și al Hațegului), iar aceste districte în 19 cercuri.

Trei localități din actuala comună Băița făceau parte din cercul Șoimuș: Barbura, Fizești și Nevoieș (azi Lunca)³⁸⁴. Satul Barbura nu avea nici un locuitor care să plătească un cens de 8 florini, deci nu avea nici un alegător pentru dietă. În schimb în Fizeș sunt 31 de alegători după statistica de la Sibiu, iar în Lunca (Nevoieș) 37 alegători după statistica de la Sibiu și 38 după statistica comitatului Hunedoara, toți provenind din cadrul iobagilor eliberați³⁸⁵. Aceștia plăteau un impozit de minim 8 florini ceea ce le oferea dreptul să voteze.

La adunarea comitetului comitatului Zarand din anul 1865 este ales preotul din Băița, **Simion Băcilă**, membru în adunarea comitatului în locul lui **Nicolae Petco** care decedase între timp³⁸⁶. Comitatul Zarand avea dreptul de a trimite doi deputați în dietă și s-a hotărât ca el să se împartă în 2 cercuri de alegere: Brad și Hălmațiu³⁸⁷.

Cercul de alegere Brad era împărțit la rândul său în 3 cercuri de jude: Băița, Brad și Baia de Criș. Din cercul de jude Băița făceau parte comunitățile Băița, București, Hărțăgani, Căinel, Crăciunești, Curechiu, Luncoiu de Jos, Luncoriu de Sus, Ormindea, Peștera, Podele, Rovina, Ruda, Scroafa, Săliște, Șesuri și Trestia³⁸⁸.

Schimbarea conducerii românești a comitatului Zarand provoacă o reacție deosebită a comunelor românești care înaintează o serie de memorii, între care se numără Orminea, Băița,

³⁷⁸ Nichitean Minele Băița-Crăciunești, repere de istorie, lucrare în manuscris.

³⁷⁹ Nicolae Maghiar, Ștefan Olteanu, op. cit., p. 228.

³⁸⁰ Mircea Baron, op. cit. p. 93.

³⁸¹ Nicolae Maghiar, Ștefan Olteanu, op. cit., p. 228.

³⁸² Mircea Baron, op. cit., p. 93.

³⁸³ Ibidem.

³⁸⁴ Simion Retegan, Date statistice din arhiva Guberniului Transilvaniei privitoare la comitatul Hunedoara în anii guvernării liberale, în Sargetia, XIII, 1977, p. 393.

³⁸⁵ Ibidem.

³⁸⁶ Pentru libertate și unitate națională. Documente hunedorene, 1848-1920, București, 1990, doc. 89.

³⁸⁷ Ibidem, doc. 89.

³⁸⁸ Ibidem.

Căinel, Trestia, Peștera, Crăciunești, Hărțăgani, Săliște³⁸⁹. Prezentăm memoriul întocmit de comunitatea Ormindea:

„1867, martie 6, Ormindea

Ilustrissime domnule baron, ministru de interne !

Este cunoscut în comun că comitatul nostru al Zarandului este locuit puramente de români. Românii sunt peste 60.000 și celelalte națiuni sunt laolaltă reprezentate prin abia 600 de suflete. Ne face serioși giurstarea (împrejurarea) că față cu majoritatea noastră enormă, ceilalți, dar mai vârtos o mână de maghiari împrăștiați prin acest comitat, sunt așa de neobraznici (neobrăzați), încât sub diverse pretexte fac cluburi și se laudă în gura mare că acum iar a sosit domnia lor, îi vor pune comite suprem și domni la comitat, ba acum lăudându-se cu corifeul lor, cu Ribiczei Ferentz, ca cu viitorul comite suprem.

Noi și toți românii din acest comitat asupra acestui Ribiczey Ferentz avem toate excepțiunile (rezervele). Acesta la 1848 și 1849 a fost pe aici vérbiró, a spânzurat pe mai mulți inși, a înșelat bani de la oameni, altcum este un om nesățios, o hienă sugătoare de sânge, om neodihnit, pofitor de mărire și pe lângă acestea plin de datorii și cu avere puțină. Noi aflăm de bine a protesta contra denumirii de comite suprem a acestui dușman al omenirii căci altcum ar putea să iasă lucru rău la cale în comitatul nostru, căci dacă e el orb și orbit de ambiție și poate datoriile sale, care nu le poate plăti, noi n-avem voie a fi jertfa ambiției lui, nici a-i plăti datoriile.

Noi altcum una cu capul nu ne învoim ca în comitatul nostru să fie alt comite suprem decât de origine română și român de omenie, în care să putem avea încredere, și aceasta o poftim în puterea majorității noastre precumpănitoare. Iar noi un atare comite suprem avem în comitele nostru de până acum pe care îl dorim ca în interesul păcii să ne rămână și mai departe. Și ne rugăm ca de cumva frații maghiari de pe aici ar refera oarece minciuni despre noi, acela să nu fie crezute fără a fi cercetate mai înainte.

6 martie 1867

Sigiliul parohiei greco-răsăritene Ormindea

Anghel Crișan, paroh în Ormindea greco-ortodox

Ioan Ioanovici, învățător greco-ortodox în Ormindea

Petru Iorgovici, învățător

Tovie Perian, învățător

Iacob Gherasim, jude comunal în comuna Crăciunești

Alexiu Popovici

Lazăr Mihuț

Sigiliul comunei Băița

Avram Groza, paroh greco-ortodox

Alexandru Moldovan

Georg Bardosi, Handelsman (comerciant) Petru Gligor³⁹⁰.

Analizând semnăturile puse pe memoriu se poate trage concluzia că cel puțin trei comunități, Ormindea, Băița și Crăciunești și-au pus semnătura, prin reprezentanții lor pe acest memoriu.

Unul dintre primii membri ai Astei a fost comerciantul **George Bardosi** din Băița. La 23 aprilie 1871, George Bardosi, negustor în Băița trimite taxele de membru ordinar al Astei pentru anii 1865-1871 și cere Comitetului Astei să dea dispoziții „către domniile colectori responsabili pentru organizarea despărțământului cercual al Zarandului”³⁹¹.

³⁸⁹ Ibidem, doc. 93.

³⁹⁰ Ibidem, documentul nr. 93.

³⁹¹ Transilvania, an. II, nr 10/15 mai 1871, p. 122.

În urma solicitării comerciantului George Bardoși Comitetul central al Astei decide „a se pofti d-l vicecomite Ioan Frâncu ca în calitate sa de colectoriu să ia măsurile de lipsă pentru înființarea comitetului, cum și a agenturilor comunale”³⁹². Drept urmare a cererilor elitei intelectuale din comitatele Hunedoara și Zarand, la care se adaugă și cea a comerciantului George Bardoși din Băița, în anii următori, 1872-1873, se înființează despărțăminte hunedorene al Astei de la Baia de Criș, Deva și Hațeg.

Cu prilejul adunării de la Deva, din 10-11 august 1874, conducerea Astei își exprima mulțumirea pentru faptul că în decursul anilor 1872-1874, s-au înființat noi despărțăminte, printre care cele de la Deva, Baia de Criș și Hațeg, fiind înființate 16 despărțăminte din cele 22 câte se stabiliseră.

Cu prilejul Adunării generale a Astei desfășurată la Deva în zilele de 10-11 august 1874, președintele Ladislau Vasile Pop remarca importanța evenimentului spunând că „adunându-se acum membrii Asociațiunii și cu ei o mulțime de interesați pentru promovarea scopului Asociațiunii, din an în an, pe rând și în toate părțile locuite mai numeros de români, se deșteaptă prin aceasta, se nutrește și se conservă simțul național între locuitorii acelor ținuturi”³⁹³.

„În această credință sper – continua Ladislau Vasile Pop – că precum la toate adunările generale de până acum, așa și la aceasta vor decurge dezbaterile în cea mai bună armonie și ordine și concluzele ce le va aduce adunarea generală vor fi cele mai salutare pentru binele public, precum și cele mai mulțumitoare pentru toți românii care într-adevăr doresc înaintarea noastră în cultură”³⁹⁴.

De stipendii acordate de Astra unor tineri care urmau să învețe diferite meserii s-a bucurat și **Ioan Stoica** din Ormindea. Pentru a-și însuși arta fotografică în cadrul unui atelier renumit din Sibiu, Ioan Stoica a beneficiat, în anul 1882, de un stipendiu în valoare de 133,33 florini. Anterior, tânărul **Nicolae Radu** din Nevoies (azi Lunca) care învăța la Deva i-a fost acordat, în anul 1880, un stipendiu de 70 florini.

O serie de intelectuali din zona Băiței sunt solidari cu ostașii români angajați în războiul pentru cucerirea independenței de stat. Locuitorii Țării Zarandului au venit în sprijinul ostașilor români răniți și au strâns fonduri în valoare de 2324,74 lei aur, contribuind la strângerea acestei sume un număr de 516 persoane³⁹⁵. Acestor contribuții bănești li se adaugă ofrandele materiale, în cantitate de 20,628 kg scamă, 38 bandaje, 174 comprese, 91 feșii, 36 pachete de vată, 17 bucăți de pânză pentru pansat, 18 cămăși, 10 perechi indispensabili, 6 cearceafuri, 6 ștergare, 100 triunghiuri, pânză pentru bandaje și multe altele. Din Trestia, **Ioana Moldovan** a donat 50 franci aur și **Ioan Bădilă**, subjude regesc, 20 de franci³⁹⁶.

Lazăr Petco, originar din Băița a contribuit cu suma de 50 lei pentru fondurile adunate de către avocatul devean Francisc Hossu Longin³⁹⁷. În același timp soția sa, **Ana Petco**, colecta fonduri pentru ostașii români și suma de 60 lei și 59 florini, ea însăși contribuind cu 46 de lei³⁹⁸. Din Băița Montană au contribuit: **Maria Lazăr**, 1 fl.; **Anonimus**, 1 fl.; **Silvia Mihuț**, 1 fl.; **Elisabeta Mihuț**, 1 fl.; **Florentina Grădină**, 1 fl.; **Agafia Gabor**, 1 fl.; **Bessay Ida**, 1 fl. și **Rozalia**, 1 fl.³⁹⁹. Pentru a evita posibile cercetări ale autorităților unii donatori au evitat să-și înscrie numele (în cazul nostru Anonimus) ori și-au înscris numele incomplet (exemplu Rozalia).

Întregul popor român din Transilvania, și nu numai, și-a exprimat solidaritatea cu membrii Partidului Național Român târâți de către autoritățile maghiare în procesul Memorandului.

³⁹² Ibidem.

³⁹³ Transilvania 1874, p.

³⁹⁴ Ibidem.

³⁹⁵ Paul Abrudan, Solidaritatea hunedorenilor cu România în războiul pentru cucerirea independenței, în Sargetia, XIII, 1977, p. 109.

³⁹⁶ Pentru libertate și unitate națională, ... doc. 120.

³⁹⁷ Paul Abrudan, op. cit., p. 110.

³⁹⁸ Ibidem.

³⁹⁹ Pentru libertate și unitate națională, ... doc. 120.

Dezbaterile procesului au avut loc la Cluj între 7-25 mai 1894, într-o atmosferă de teroare și lipsă de obiectivitate din partea completului de judecată. În cadrul procesului Ioan Rațiu a adus grave acuzații la adresa acuzatorilor.

„Ceea ce se discută aici este însăși existența poporului român. Existența unui popor nu se discută, se afirmă. Nu ne rămâne decât să demonstrăm în fața lumii civilizate sistemul de opresiune care tinde să ne răpească ceea ce are un popor mai prețios: limba și naționalitatea sa. Iată de ce nu mai suntem aici acuzați ci acuzatori”⁴⁰⁰. Procesul a devenit punctul culminant al întregii acțiuni memorandiste prin uriașul val de proteste și acțiuni de solidarizare cu acuzații.

Din Băița s-a expediat o adresă de solidaritate cu inculpații în proces cu următorul conținut:

„1894 mai 7, Băița

„Domnului Iuliu Coroian, avocat în Cluj

În momentele grele în care ați ajuns, ca membrii comitetului Partidului Național, luptând pentru drepturile poporului român, vă înconjurăm cu sinceră dragoste, atât prin reprezentanții noștri, cât și pe această cale. Dumnezeu libertății și al dreptății să ne ajute

George Drăgan	Virginia Lazăr
Adam Irhaș	Floarea Stanca
Dr. Ioan Radu din Hărțăgani	Ermina Irhaș
Sebastian Stanca	Georgina Drăgan
Valeria Moldovan	Eufrosina Băcilă
Silvia Păcurar	Lucreția Pop
Maria Lazăr	Simeon Băcilă

Această adresă de aderență s-a trimis prin telegraf astăzi la 9 ore.

S. Băcilă, paroh⁴⁰¹

George Drăgan a plecat, în aceeași zi a expedierii adeziunii, la Cluj pentru a lua parte direct la desfășurarea procesului memorandiștilor și a protesta în caz de necesitate alături de sutele de români sosiți aici din toate părțile Transilvaniei.

Una dintre cele mai spectaculoase acțiuni ale românilor din Zarand încununată de succes a fost alegerea deputatului Vasile Damian pentru Dieta din Budapesta. Alegerea s-a desfășurat la Baia de Criș în zilele de 26 și 27 ianuarie 1905. În campania electorală se arăta că „duhul strămoșilor noștri ale căror oase sunt risipite pe plaiurile Zarandului, apărându-ne legea și moșia, a reînviat și s-a sălășluit din nou în piepturile nepoților”⁴⁰².

A fost atunci o solidaritate a românilor din toate colțurile Zarandului cu protopopul lor, Vasile Damian. Deplasările prin sate, pentru a expune programul parlamentar „au fost o adevărată cale de triumf. Sute de alegători l-au primit cu brațele deschise și cu inima caldă românească la Brad, Crișcior, Buceș, Mihăileni, Țebea, Ribița, Vața de Jos, Podele și mai ales la Băița... unde două rânduri de treacuri anunțau cu bubuitul lor intrarea iubitului candidat”⁴⁰³. Adversarul său, unгурul Hollaki recurge la toate mijloacele, pentru a-și atrage cât mai mulți votanți. Nu a făcut nici economie de bani, având la dispoziție pentru alegeri vreo 40.000 de coroane, din care o importantă parte a împărțit-o primarilor, pentru a-i mitui pe alegători.

Miercuri în 25 ianuarie, Bradul era într-o fierbere demnă de cele mai importante sărbători naționale. A sosit știrea că vreo mie de alegători vin dinspre Crișcior și tot atâția pe drumul dinspre Băița⁴⁰⁴. La 5 ore seara se aude vuietul dinspre Racova și îndată răsar mândrii Băițeni,

⁴⁰⁰ D. Braharu, Chestiunea română în Italia în timpul Memorandumului, Sibiu, 1942, p. 26.

⁴⁰¹ Pentru libertate și unitate națională... doc. 145.

⁴⁰² Romulus Neag, Monografia municipiului Brad, Deva, 2004, p. 119.

⁴⁰³ Ibidem.

⁴⁰⁴ Din luptele noastre naționale. Alegerea protopopului Vasile Damian de deputat dietal la Baia de Criș în 26 și 27 ian. 1905, Orăștie, 1905, p. 6.

întreg notariatul Băița și alții din jur, peste o mie de oameni, toți cu frunză de brad, cu muzica țărănească și cu câteva table împodobite, pe care era tipărit: „Trăiască Vasile Damian, deputatul nostru!”⁴⁰⁵. Merită subliniat gestul frunțașilor români din Brad care au oferit găzduire alegătorilor sosiți din comunele îndepărtate ale Zarandului. Nicolae Popa din Brad a dus la el acasă și i-a găzduit pe toți din Ormindea⁴⁰⁶. În 26 ianuarie, la orele 6 dimineața adunându-se cu toții în piața de bucate au plecat rânduri-rânduri cu muzicile și tablele lor și cu multă voie bună. Înșirați la drum patru cu patru, pe întindere de 3 km spre Baia de Criș, nu vedeai decât țăran de țăran cu preoții în mijloc⁴⁰⁷. Votarea alegătorilor din notariatul Băița a decurs în modul următor:

Hărțăgani, cu 180 alegători. Au votat 104 pentru V. Damian și pentru Hollaki numai unul: Demian Petru a Ursichi, băieș la nemți. Primarul n-a fost alegător⁴⁰⁸.

Săliște, 45 alegători. Au votat 34 pentru V. Damian și 2 pentru Hollaki: Medrea Nicolae I Lazăr și Medrea și Medrea Lazăr a Măriuți, jurat ca să împlinească voia Măriei sale d-lui notar⁴⁰⁹.

Trestia, cu 29 alegători. 20 au votat pentru V. Damian, și 1 pentru Hollaki (Stanca Lazăr, primar)⁴¹⁰.

Crăciunești, cu 53 de alegători. Pentru V. Damian au votat 30, pentru Hollaki 3 (Butaș Lazăr, Dorea Nicolae I Petru și Nistor Niculaie I Iuon)⁴¹¹.

Peștera, cu 43 alegători. Au votat pentru V. Damian 26 și pentru Hollaki 4 (Lazăr Petru I Petru, Lazăr Avram I Avram, Buda Petru I Ion și Lazăr Alexandru I Ion)⁴¹².

Ormindea, cu 85 alegători. Au dat votul 50 și anume: 46 pentru V. Damian și 4 pentru Hollaki (Borza Iuon, primar, Becsa Petru, David Dumitru I Dănilă și crășmarul Ungur)⁴¹³.

Căinelul de Sus, 51 alegători. Au fost la votare 30. Pentru V. Damian 28 și pentru Hollaki 2 (Guga Nicolae I Dănilă și Ioan Adam I Adam)⁴¹⁴.

Băița, 41 alegători. Au votat 22. Pentru V. Damian 9, pentru Hollaki 13 (D. Sida, notar, I. Olariu, viconotar, V. Comșa, scriitor notarial, iar ceilalți nemți și unguri)⁴¹⁵.

Vineri pe la 7½ seara s-a declarat votarea încheiată. Președintele face numărătoarea voturilor. La comisia I, V. Damian a primit 1.081 voturi și Hollaki 516, la comisia a II-a, Damian 1.730 și Hollaki 229. Cu totul s-au dat 3.556 voturi din care pentru Vasile Damian au votat 2.811 iar pentru Hollaki numai 745⁴¹⁶. Alegătorii din întreg Zarandul ca și cei din notariatul Băița au dat dovadă de o tenacitate și un patriotism rar întâlnit. De exemplu, 4 țărani din comuna **Săliște**, din îndemnul propriu, au venit în puterea nopții la Brad, la avocatul Dr. Papp, să-i ceară sfat, că preotul e om vechiu, care nu știe multe și se tânguiau astfel: „Ce-o fi de noi, că în publicația comitatului au șters pe toți ai noștri”⁴¹⁷.

Toma Culă (Nicolae) din **Hărțăgani**, de bună samă nu la stăruințele preotului de acolo, nici a învățătorului, care sunt oameni cinstiți, dar fără zel și inițiativă în treburile de alegeri, neîndemnat de nime, decât de inima lui curată – bolnav și bătrân fiind – a pus feciorul să-l ducă cu sania la alegere. Și după ce a stat două nopți în frig, s-a îmbolnăvit așa, că nu știa de el. Când

⁴⁰⁵ Ibidem, p. 8.

⁴⁰⁶ Ibidem.

⁴⁰⁷ Ibidem, p. 9.

⁴⁰⁸ Ibidem, p. 16.

⁴⁰⁹ Ibidem.

⁴¹⁰ Ibidem.

⁴¹¹ Ibidem.

⁴¹² Ibidem, p. 16-17.

⁴¹³ Ibidem, p. 17,

⁴¹⁴ Ibidem.

⁴¹⁵ Ibidem.

⁴¹⁶ Ibidem, p. 30.

⁴¹⁷ Ibidem, p. 33.

I-au pus pe sanie și era gata să-l ducă acasă, se dezmetici puțin și zice: „La votare mă duceți ? Dumnezeu să ne ajute !”⁴¹⁸.

O activitate intensă au dezvoltat-o o serie de intelectuali ai satelor comunei în cadrul Despărțământului Brad al Astei. Încă în cadrul adunării Despărțământului Deva al Astei desfășurată la Hondol, la 25 aprilie 1862 s-a remarcat **Petru Anghel**, preotul greco-ortodox din Fizeș, care a contribuit cu suma de 1 florin la fondul Astei⁴¹⁹. Cu aceeași ocazie satul **Fizeș** devine membru al Astei, în numele comunității, preotul Petru Anghel achitând suma de 2 florini⁴²⁰.

Învățătorul **Adam Laslău** din Ormindea este desemnat de către conducerea Despărțământului Brad, în cadrul ședinței din 12 ianuarie 1906, să susțină conferința „Despre prăsirea (înmulțirea n.n.) și cultura pomilor, în special prăsirea și cultura prunilor”⁴²¹. Cu această ocazie sunt stabilite comunele, temele și conferențiarilor care vor ține prelegeri în cursul anului 1906. Dr. **Ioan Radu**, originar din Hărțăgani, întocmește un program din care noi spicuim ceea ce se referă la comuna Băița:

„Sâmbătă 7 IV 1906, 10 ore a.m. **Ormindea**.

1. Despre Asociațiune. Delegatul S. Băcilă ori S. Albu
2. Cultura vitelor, Dr. I. Radu
3. Cultura pomilor, A. Aslău

Sâmbătă, 7 IV 1906, 3 ore p.m. **Căinel**.

1. Despre Asociațiune, Delegatul S. Băcilă ori S. Albu
2. Cultura vitelor, Dr. I. Radu
3. Cultura pomilor, A. Aslău

Duminică 8 IV 1906, 11 ore p.m. **Băița**.

1. Despre Asociațiune, delegatul S. Băcilă ori S. Albu
2. Cultura vitelor, Dr. I. Radu
3. Cultura pomilor, A. Aslău

Duminică, 8 IV 1906, 3 ore p.m. **Crăciunești**.

1. Despre Asociațiune, delegatul S. Băcilă ori S. Albu
2. Cultura vitelor, Dr. I. Radu
3. Cultura pomilor, A. Aslău

Duminică, 6 V 1906, 10 ore a.m. **Hărțăgani**.

1. Despre Asociațiune, S. Băcilă ori S. Albu
2. Cultura vitelor, Dr. I. Radu
3. Cultura pomilor, A. Aslău

Duminică, 6 V 1906, 3 ore p.m. **Săliște**.

1. Despre Asociațiune, delegatul S. Băcilă ori S. Albu
2. Cultura vitelor, Dr. I. Radu
3. Cultura pomilor, A. Aslău⁴²².

În cadrul acțiunilor Astei pentru lichidarea analfabetismului se inițiază cursuri pentru comunele Băița, Blăjeni Plai, Blăjeni Criș, Brad, Căraci, Cărăstău, Țebea, Crăciunești, Curechi, Hărțăgani, Luncoiul de Jos, Mesteacăn, Mihăileni, Ribîța, Rovina, Uibărești, Țărățel și Valea

⁴¹⁸ Ibidem, p. 37.

⁴¹⁹ Pentru libertate și unitate națională, ... doc. 81.

⁴²⁰ Ibidem.

⁴²¹ Ibidem, Doc. 161.

⁴²² Ibidem.

Brad din care pe la începutul lui decembrie 1908 se înștiințaseră numeroși țărani pentru a învăța să scrie și să citească spre care scop se angajaseră învățătorii din acele comune⁴²³.

Pentru aceasta s-a cerut aprobarea oficiilor pretoriale din Brad și Baia de Criș. Oficiul pretorial din Brad a dat aprobarea dar și-a retras-o prin ordinul său din 11 ianuarie 1909. „Oprirea cursurilor, deja începute, s-a făcut pe calea primăriilor comunale, fiind citați toți câți se angajaseră la astfel de cursuri și făcuți atenți să nu țină astfel de cursuri fără permisiunea de la inspectorul regional de școală”⁴²⁴. Localitățile Băița, Căinelul de Sus, Crăciunești, Hărtăgani, Ormindea, Peștera, Săliște și Trestia aparțineau Despărțământului Brad al Astei, iar Fizeș, Barbura și Nevoieș (Lunca) aparțineau Despărțământului Deva⁴²⁵.

În anul 1913, Despărțământul Brad al Astei avea un număr de 33 de membri, față de 29 câți avea Deva și Hațegul, și Hunedoara și Dobra care aveau 20, respectiv 19 membri⁴²⁶. Între membrii Astei aparținând Despărțământului Brad se numărau Dr. **Ioan Radu**, profesor la Gimnaziul din Brad, **Simion Băcilă**, preot în Ormindea, **Cosma Iuliu Elia**, preot în Crăciunești, Dr. **Corneliu Moldovan**, medic în Băița și **Petru Perian**, preot în Trestia⁴²⁷. La fondul inițiat de Astra pentru ridicarea unui monument lui Aurel Vlaicu au răspund cu entuziasm un număr de 64 de locuitori din Băița și satele Ormindea, Hărtăgani, Trestia, Săliște și Crăciunești⁴²⁸.

Decenii de-a rândul în Despărțământul Brad al Astei s-au aflat cele mai reprezentative figuri din Zarand, elita intelectuală a satelor și orașelor care și-au adus o prețioasă contribuție la lupta pentru dezvoltarea tot mai solidară a conștiinței naționale și înfăptuirea idealului național al poporului român. „Dar mai vârtos trebuie să ne aducem aminte de cei mici, de învățătorii și preoții din sate, de țărani care duc greul luptei” spunea poetul Octavian Goga cu prilejul serbărilor jubiliare ale Astei, desfășurate la Blaj în anul 1911.

Declanșarea primului război mondial a dereglat viața cotidiană a localităților comunei Băița. Prin mobilizarea învățătorilor și a unui mare număr de bărbați, aflați în floarea vârstei s-a provocat haos în învățământ, iar lucrările agricole și miniere au avut mult de suferit și stagnează. Bărbații apti de luptă, între 21 și 40 de ani au fost trimiși pe fronturile împărțitei bicefale. Chiar din luna august 1914 a fost mobilizat și trimis pe front învățătorul Azarie Circo din Ormindea⁴²⁹. Un mare număr dintre soldații români au căzut pe câmpurile de luptă din Galiția și din Italia. Fiecare dintre localitățile comunei Băița își are eroii săi căzuți în primul război mondial.

Din **Căinelul de Sus** au căzut în mod eroic: **Adam Sabin**, **Biriș Lazăr**, **Circu Adam**, **Circu Lazăr**, **Faur Romulus**, **Haneș Nicolae**, **Stoia Pavel**, **Stoia Petru** și **Stoia Iosif**⁴³⁰. Conform informației transmise de către preotul paroh Nicolae Stoia din parohia **Ormindea**, din această comunitate au căzut: **Avram Anghel** (mort în Tirol), **Popa Avram**, **Popa Ioan**, **Oprean Anghel**, **Adam Ianăș**, **Adam Toma**, **Simziana Nicolae**, **Ignaton Vasilie** (tatăl viitorului profesor Ioan Ignaton), **Bulz Anghel** și **Borza Sevastian**⁴³¹.

Din satul **Crăciunești** au luat parte la primul război mondial mai mulți cetățeni printre care: **Iacob Lazăr I. Dumitru** și **Jula Gheorghe I. Nicolae**, au căzut prizonieri la ruși unde au stat peste 4 ani după care au revenit în țară iar unii au decedat pe front ca: **Iacob Ioachim**, **Muntean Amos**.

Din satul **Lunca** au căzut în primul război mondial: **Anghel Avran**, sublocotenent, **Topor Ion**, caporal, **Dinis Ion**, **Anghel Petru**, **Diniș Irimie**, **Ardelean Solomon**, **Diniș Aron**, **Anghel Lazăr**, **Faur Ion**, **Dumitru Ion**, **Florea Ion**, **Diniș Crăciun**, **Diniș Aron**, **Diniș Ștefan**, **Diniș**

⁴²³ Ibidem, doc. 169.

⁴²⁴ Ibidem.

⁴²⁵ Ibidem, doc. 175.

⁴²⁶ Transilvania, XLIV/1913, p. 201 și 392.

⁴²⁷ Ibidem, p. 219.

⁴²⁸ Ibidem, p. 454.

⁴²⁹ DJHAN, Fond Protopopiatul ortodox Brad, Dosar 1/1914, f. 254.

⁴³⁰ Informație comunicată Primăriei comunei Băița de către preotul Nicolae Stoia.

⁴³¹ Ibidem.

Nicolae, Dumitru Petru, Dumitru Alexandru, Nicoară Constantin, Gros Ioachim, Dundu Petru, Florea Andrei, Fruja Ion, Martin Petru, Martin Vasile, Martin Alexandru, Stiolna Adam, Rușa Aron, Pâs Petru, Popa Alexandru, Demian Ion, Gros Lazăr, Gros Nicolae, Gros Petru, Topor Valer, Gros Petru, Jula Petru, Jurgu Pavel, Lazăr Ion, Roșu Simion, Sav Petru, Sav Nistor, Topor Ion⁴³².

Din satul **Săliște** au căzut pe câmpul de luptă eroii: **Mihăilă Aron, Rad Petru, Safta Gheorghe, Mihăilă Ioan, Mihăilă Miron, Duca Petru, Pâs Petru, Feier Nicolae, Duma Petru, Faur Ioan și Duma Militon**⁴³³.

Și comunitatea **Peștera** și-a dat tributul de sânge în primul război mondial, căzând pe câmpul de luptă: **Buda Ioan, Groza Petru, Epure Loghin, Tudoran Lazăr, Groza Petru, Bocănici Andrei, Șerban Iosif, Lazăr Nicolae, Buda Nicolae și Groza Lazăr**⁴³⁴. Pe monumentul ridicat în satul Peștera în memoria eroilor căzuți pe câmpul de luptă, poetul **Silviu Traian Lazăr** a compus versurile care s-au înscris pe monument:

Dulce și mândru este a muri pentru patrie

Binecuvântați veți fi în ceruri,

Sfinți arhangheli ai țării românești,

Pe care a-ți întregit-o.

Iar azi și-n veci nepoții

Cu buze tremurânde

Închin la cer cu toții

O rugă-n locuri sfinte.

Și spun a tot părinte,

Al zărilor albastre

Așază în locuri sfinte

Eroii țării noastre.

Silviu Traian Lazăr⁴³⁵.

Din comunitatea **Trestiei** au căzut pe câmpul de luptă al primului război mondial: **Popa Ilie, Dan Todosie, Dan Roman, Ghinda Gheorghe, Sorbotă Dumitru, Dubar Gheorghe, Barb Petru, Oprean Gheorghe, Jurca Ioan și Dubar Petru**⁴³⁶.

Din comunitatea **Hărțăgani** și-au pierdut viața 50 de bărbați: **Bogdan Ion, Bogdan Ion, Bogdan Ion, Bogdan Ion, Botici Petru, Buga Mihaiu, Circo Ion, Crișan Ion, Curetean Ion, Demian Adam, Demian Adam, Demian Ion, Demian Iosif, Faur Adam, Haneș Toader, Hogman Iosif, Hogman Nicolae, Iacob Petru, Moga Adam, Moga Anghel, Moga Anghel, Moga Ion, Moga Ion, Moga Nicolae, Moga Nicolae, Moga Petru, Moise Adam, Moise Adam, Moise Nicolae, Nicșa Ion, Nicula Aron, Nicula Avram, Nita Adam, Nita Avram, Nita Petru, Olariu Ion, Popa Aron, Rad Anghel, Rad Dumitru, Rad Gheorghe, Rad Gherasim, Rad Ion, Rad Ion, Sav Ion, Sav Iosif, Sav Simion, Sârb Ion, Suciul Lazăr, Toma Nicolae și Trif Avram**⁴³⁷.

În cel de-al doilea război mondial din Hărțăgani au cazut: **Miron Hogman, Iosif Moga, Nicolae Trifu, Aron Moga, Gh. Moga, Nic Moga, Gh. Demian, Adam Haneș., Aron Moga, Ioan Bogdan, Nic Curetean, Gh. Nicula, Petru Oprea, Rad nicula, Solomon Mihăilă, Ioan Moga, Aurel Moga, Petru Nicșa.**

⁴³² Informație îng. Popa Aron

⁴³³ Informație învățătorul Duma Gheorghe.

⁴³⁴ Informație locuitorul Groza Roman din Peșteră.

⁴³⁵ Ibidem.

⁴³⁶ Informație locuitorul Gabor Petru din Trestia.

⁴³⁷ Maria Toma-Damșa, Florica Zaharia, op. cit., p. 14.

„Prinos de veșnică recunoștință trebuie să aducem vitejilor neamului nostru care au murit pe câmpul de glorie, pentru ca să câștige întreg neamul românesc izbăvire din robia seculară”⁴³⁸, se spunea în circulara lansată către toate oficiile parohiale și protopopești din România Mare. „Inspirată de asemenea gânduri și simțăminte Societatea Ortodoxă a Femeilor Române care și-a extins activitatea asupra întregii Români a luat creștineasca inițiativă ca prin subscripție publică să se zidească din temelie o biserică la Mărșești, pe locul unde oștirea română a dat cele mai mari lupte învingând pe dușmani și întemeind o nouă și mare Românie”⁴³⁹.

Pierderea războiului de către Austro-Ungaria deschidea perspectiva eliberării românilor din Transilvania și împlinirea visului lor de veacuri, unirea cu patria mamă. Vasile Goldiș a prezentat Comitetului o Declarație pe care acesta și-a însușit-o, având următorul text: „Comitetul executiv al Partidului Național Român din Ardeal și Ungaria constată că urmările războiului îndreptătesc pretențiile de veacuri ale națiunii române la deplina libertate națională.

Pe temeiul dreptului firesc, că fiecare națiune poate dispune, hotărî singură și liberă soarta ei – un drept care este acum recunoscut și de către guvernul ungar prin propunerea de armistițiu a monarhiei – națiunea română din Ungaria și Ardeal dorește să facă acum uz de acest drept și reclame în consecință și pentru ea dreptul ca liberă de orice înrăurire străină să hotărască singură așezarea ei printre națiunile libere, precum și stabilirea legăturii de coordonare a ei cu celelalte națiuni libere.

Organul național al națiunii române din Ungaria și Ardeal nu recunoaște îndreptățirea acestui Parlament și acestui guvern să se considere ca reprezentante ale națiunii române, ca să poată reprezenta la congresul general de pace interesele națiunii române din Ungaria și Ardeal – căci apărarea intereselor ei națiunea română o poate încredința numai unor factori designați de propria lor adunare națională.

Afară de organele delegate de adunarea națională sau alese din mijlocul său, așadar afară de Comitetul executiv al Partidului Național Român nimeni nu poate fi îndreptățit să trateze și să hotărască în treburi care se refer la situația politică a națiunii române. Toate deciziunile și acordurile care s-ar lua și s-ar face fără aprobare acestor organe, le declarăm nule și fără valoare, care nu leagă întru nimic națiunea română. Națiunea română care trăiește în monarhia austro-ungară așteaptă și cere - după multe suferințe de veacuri - afirmarea și valorizarea drepturilor ei nestrămutate și inalienabile la deplina viață națională”⁴⁴⁰.

Comitetul executiv al P.N.R. îl însărcinează pe Alexandru Vaida Voevod să prezinte această declarație în Parlamentul Ungariei. Declarația a fost prezentată la 18 octombrie 1918 și a stârnit o furtună fără precedent printre deputați. Ea constituie momentul istoric de valoare programatică și practică fundamental pentru națiunea română, pentru desăvârșirea unității sale politice⁴⁴¹. În același timp înfrângerile catastrofale de pe câmpurile de luptă au dus la prăbușirea monarhiei dualiste. În noaptea de 31 octombrie - 1 noiembrie a izbucnit revoluția care a cuprins toate provinciile monarhiei.

Revoluția a cuprins și județul Hunedoara începând cu centrul său administrativ, orașul Deva. „În primele zile ale revoluției a fost mare spaimă și se aștepta revoltarea populației și în turbarea ei nemărginită se aștepta la o vărsare de sânge”⁴⁴². Vărsarea de sânge din capitala județului Hunedoara a fost evitată deoarece „jandarmeria locală și garda civilă, dar mai cu seamă conducătorii românilor, mai cu seamă Dr. Petru Groza, cu intervenția lor înțeleaptă au potolit la timp turbarea răzvrătiților”⁴⁴³. În 31 octombrie 1918, prefectul Bela Pogany a fost

⁴³⁸ Telegraful român, an. LXVIII, nr. 53 din 21 noiembrie/4 decembrie 1920, p. 1.

⁴³⁹ Ibidem.

⁴⁴⁰ Ion Clopoțel, *Revoluția din 1918 și unirea Ardealului cu România*, Cluj, 1926, p. 37-38.

⁴⁴¹ Ștefan Pascu, *Făurirea statului național unitar român*, 1918, București, 1983, vol. II, p. 64.

⁴⁴² Ioachim Lazăr, *Participarea hunedorenilor la lupta pentru înfăptuirea României Mari*, în *Corviniana*, nr. 6/2000, p. 296-306.

⁴⁴³ Ibidem.

avizat despre constituirea cabinetului revoluționar din capitala Ungariei. Depeșa primită „a fost citită de către prefect populației orașului adunată înaintea cazinoului național maghiar”⁴⁴⁴.

S-a înființat Consiliul Național Maghiar al județului Hunedoara, al cărui președinte a fost ales deputatul Andor Barcsai, iar vicepreședinte Dr. Mihail Leitner, avocat în Deva⁴⁴⁵. În ziua de 1 noiembrie s-a adunat o mulțime de oameni înaintea primăriei. Din balconul primăriei s-a adresat mulțimii adunate avocatul Mihail Leitner, care a elogiat „meritul revoluției și a îndrumat populația la ordine și disciplină”⁴⁴⁶.

A doua zi a luat ființă Garda Civilă compusă din cetățeni ai orașului, a cărei menire a fost să dea o mână de ajutor miliției și jandarmeriei. Consiliul Național Maghiar din Deva și-a înscris în programul său „susținerea ordinii și a liniștii în județ, precum și apărarea siguranței personale și siguranța averii personale”⁴⁴⁷. Din 3 noiembrie 1918 a fost sistată vinderea „băuturilor spirtoase și de la ora 9 seara, numai cu certificat eliberat de Consiliul Național Maghiar se putea umbla pe stradă”⁴⁴⁸.

Începând din 4 noiembrie 1918 „ostașii Batalionului 5 Honvezi, care staționa la Deva, din 1 aprilie 1917, au părăsit cazarma, plecând fiecare soldat acasă”⁴⁴⁹. Soldații care au mai rămas au „înființat Consiliul Militar sub conducerea sergentului Iosif Szölösy, care apoi a silit Consiliul de ofițeri, care a luat ființă în ziua precedentă, la abzicere, ca să desființeze acest Consiliu”⁴⁵⁰.

În încercarea de a menține județul Hunedoara sub influența guvernului de la Budapesta, deputatul Andor Barcsai, aflat la Budapesta a trimis un detașament de 50 de marinari înarmați pentru a întări Garda Națională Maghiară din Deva și a contribui la păstrarea liniștii. „Aceștia în loc să fie de ajutor, fiind niște haimanale, au spart și furat, în mai multe rânduri, în orașul Deva”⁴⁵¹.

În 10 noiembrie 1918, Ministerul de Război maghiar l-a numit pe Bela Pogany în funcția de „comisar al guvernului pentru județul Hunedoara”⁴⁵². În 13 noiembrie a sosit ordinul de la Budapesta pentru demobilizarea generală a armatei maghiare, plătindu-i fiecărui soldat solda pe 10 zile și bani de alimentație⁴⁵³. În aceeași zi Consiliul Național Maghiar din Deva se declara pentru Republica statului maghiar. Declarația a fost comunicată telegrafic Consiliului Național Central din Budapesta.

Cu acest prilej, în fața primăriei din Deva a avut loc o manifestație, ținând cuvântări poporului adunat, Dr. Petru Groza, în limba română, iar în maghiară au vorbit Henric Szeles, Dr. Horvath Dezső și socialistul Ioan Gembe⁴⁵⁴. Dar evenimentele ulterioare vor decide alegerea unei alte variante pentru români, Unirea cu România. Evenimentele revoluționare de la începutul lui noiembrie vor cuprinde majoritatea localităților din județul Hunedoara.

Primul Consiliu Național din județul Hunedoara s-a înființat la Ilia, în 2 noiembrie, și era format din 13 membri⁴⁵⁵. Procesul de constituire a Consiliilor Naționale a continuat cu înființarea Consiliului Național Român din Hunedoara (5 noiembrie), Orăștie și Deva (7 noiembrie), Brad, Dobra și Petroșani (12 noiembrie). După constituirea Consiliului Național Român din Deva și celelalte orașe ale județului, elita intelectuală din Hațeg și împrejurimi trece la înființarea acestor organisme și aici. Deși înființate cu o mică întârziere față de celelalte,

⁴⁴⁴ Ibidem.

⁴⁴⁵ Ibidem.

⁴⁴⁶ Ibidem.

⁴⁴⁷ Ibidem.

⁴⁴⁸ Ibidem.

⁴⁴⁹ Ibidem.

⁴⁵⁰ Ibidem.

⁴⁵¹ Ibidem.

⁴⁵² Ibidem.

⁴⁵³ Ibidem.

⁴⁵⁴ Ibidem.

⁴⁵⁵ Ibidem.

⁴⁵⁵ Ion Clopoțel, op. cit., p. 64.

membrii aleși ai Consiliilor hațegane încep de îndată o amplă activitate pentru extinderea acestei acțiuni în cât mai multe localități ale preturilor Hațeg, Pui și Petroșani.

Revoluția cuprinde principalele orașe și comune, unde sunt înlăturate vechile autorități. În mai multe locuri evenimentele se desfășoară în mod violent ducând la devastarea și prădarea unor bunuri sau chiar la vărsare de sânge. La îndemnul soldaților întorși de pe front „țărani s-au năpustit asupra autorităților lor, organele administrative au fugit în mare parte, iar mai mulți notari cercuali au fost pedepsiți”⁴⁵⁶.

Intensitatea revoluției din județul Hunedoara explică semnalul de alarmă al autorităților, care tremurau de teama că „cercul se va strânge și deveni tot mai periculos; în acest județ nu mai exista putere publică, jandarmerie, deoarece poporul a alungat jandarmii”⁴⁵⁷. În Zarandul vecin, acțiuni identice cu rezultate asemănătoare: jandarmi, notari, primari, moșieri atacați și alungați, vagoane cu alimente devastate, armata adusă pentru pedepsirea răsculaților, uciderea și rănirea țărănilor⁴⁵⁸.

În primele zile ale lunii noiembrie în Brad revoluționarii au atacat și devastat prăvăliile lui Bercovici, Navrady și Kugel⁴⁵⁹. Garda națională maghiară de aici a cerut sprijinul Gărzii civile din Deva care s-a deplasat la Brad unde a înăbușit în sânge revoluția. Locotenentul Böhm Jenő a ordonat jandarmilor unguri să tragă în oameni, el însuși a tras, fiind omorâți 7 locuitori și mai mulți au fost răniți⁴⁶⁰.

Represiunea sângeroasă a avut loc în ziua de 4 sau 5 noiembrie întrucât evenimentul este relatat de către ziarul Aradi Közlöny, anul 33, nr. 252, Arad, 6 noiembrie 1918. La această dată încă nu se constituise Consiliul și Garda Națională Română din Zarand. În fața acestei situații grave elita intelectuală din Zarand se organizează pentru a prelua conducerea activității în aceste momente istorice.

În adunarea populară din data de 8 noiembrie din Brad se proclamă Consiliul Național al Zarandului compus din 22 de membri sub președinția protopopului Vasile Damian și urmând a se întregi cu membri din părțile Băii de Criș, Hălmagiului, Criștiorului și Băiței⁴⁶¹. În aceeași zi a fost constituită și Garda Națională Română având în frunte pe căpitanul Sabin Banciu, locotenentul Vasile Boneu, sublocotenentul A. Petruțiu și Romul Giurgiu⁴⁶².

La 16 noiembrie 1918, comanda supremă a Gărzilor Naționale Române emite următorul Ordin:

COMANDA SUPREMĂ A GĂRZILOR NAȚIONALE ROMÂNE
DIN UNGARIA ȘI TRANSILVANIA
ORDIN DE ZI NR. 2
Arad, la 16 nov. 1918

1. Denumire. Pentru com[itatul] Hunedoara cu sediul în Deva denumesc, ca comandant pe vicecol[onelul] Dumitru Florian, adjutant Virgil Albescu. Pentru cercul pretorial Baia de Criș pe căp[itanul] Dr. Nerva Oncu, cercul Brad, căp[itanul] Sabin Banciu, cercul Hațeg, căp[itanul] Montani.

2. Avis. Fiecare ofițer, care dorește să se pună în serviciul C.N.R. are să se anunțe imediat întrucât trece prin Arad la adjutantura com.sup. a gardelor N.R., iar întrucât se află vreo comună din Ardeal sau Ungaria referentului presidial sau adjutantului din centru comitatului respectiv.

3. Leafa pentru ofițerii] de garde. Toți ofițerii activi și în rezervă dispun de documente de competențe, în interesul lor, sunt provocați ca până la 25 l.c. să le prezinte, resp[ectiv] trimită

⁴⁵⁶ Ștefan Pascu, op. cit., p. 79.

⁴⁵⁷ Ibidem.

⁴⁵⁸ Ibidem.

⁴⁵⁹ Romulus Neag, Monografia municipiului Brad, 2004, p. 129.

⁴⁶⁰ Ibidem.

⁴⁶¹ Ion Clopoțel, op. cit., p. 75.

⁴⁶² Ibidem.

referentului economic a Gard[ei] Na[ționale] R[omâne] din Arad. Gardiștii, care nu dispun de documentele acestea, au să înainteze o „declarație” scrisă în limba germană sau maghiară, după cum au fost împărțiți la trupe comune sau de honvezi.

În acest act să fie indicate în detalii competențele restante, cauza pentru neprimire, casa ori lichidatura de unde a primit mai pe urmă dotațiunea, nr. poștei de câmp ori orașul. În declarațiunea aceasta pe lângă „cuvânt de onoare” e a se indica neprimirea acestor competențe. Toate acestea se referă și la subofițerii, care sunt împărțiți în clase de lefe lunare, precum și la subofițeri, care servesc stabil.

Recrutarea feciorilor de națiune străină prin of. străini. Comandanții gardelor sunt provocați să permită trecerea ofițerilor străini, întrucât posedă acte de la comandanții lor competente pentru recrutarea contingentelor tinere maghiare și germane 1896-1900. La nici un caz nu se permite însă înrolarea românilor. Aceștia și în cazul, dacă nu ar fi membri ai Gard. Naț. Rom. locale trebuie reținuți de la recrutare.

Rimbaș loc[otenent]

Vlad maior⁴⁶³

Consiliul și Garda Națională Română din Zarand au depus jurământul de credință Consiliului Național Român Central. Formula jurământului era următoarea:

„Eu jur ca întru toate voi fi cu supunere către Marele Sfat Național Român din Ungaria și Transilvania care este supremul for al națiunii române din Ungaria și Transilvania. Conștiu de datorințele ce ne impun vremurile istorice de astăzi, jur că în toate manifestările vieții mele voi fi credincios Națiunii Unitare Române și nu voi ridica mâna mea asupra fraților mei cinstiți, locuiesc pe orice fel de teritoriu.

Așa să-mi ajute Dumnezeu ! Amin !”

Adunarea cântă imnul „Pe-al nostru steag e scris Unire”. Președintele îndeamnă adunarea „ca să se rețină de la orice demonstrări ostile, să fie la înălțimea vremilor și a situației demne ce se pregătește națiunii române”⁴⁶⁴.

În data de 13/26 noiembrie 1918 are loc adunarea electorală a cercului Baia de Criș, ce se desfășoară în piața orașului Brad. Participă bărbați de încredere ai tuturor comunelor din zona Băiței, Bradului și Hălmașului. Se propune alegerea a doi bărbați de încredere și sunt aleși Ștefan Albu și Dr. Nicolae Robu.

În urma votului se aleg cu unanimitate ca delegați la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia: Dr. Nicolae Robu, medic în Baia de Criș, Petru Rișcuța, econom în Rișca, Dr. Cornel Glava, avocat din Crișcior, Adam Bolcu, econom din Brad și Petru Pârva, econom din Șăliște⁴⁶⁵.

Cei aleși au fost împuterniciți cu mandate numite credenționale pentru a lua parte cu vot decisiv în Marea Adunare Națională Română. Din partea comunelor și orașelor din cercul Baia de Criș au luat parte: Vasile Damian, președintele adunării electorale, Dr. Ioan Radu, Dr. Cornel Glava, notarul adunării, George Drăgan, Adam Petru, Nicodim Toderașu, Victor Stoicovici, Băcan Ioan, Ioan Rus, Avisalon Jule, Ioan Bodiciu, Azare Blăgăilă, Pascu Ban, Ștefan Albu, Dr. Nicolae Robu, bărbați de încredere ai adunării; Petru Benea, Lazăr Suciu, Ioan Micu, Atanasiu Branu, Nicsa Lazăr, Iulian Haida, Petru Jura, Iosif Duma, Rusan Pavel, Ștefan Glava, Stanciu Andron, J. Perșia, J. Faur, Petru Popa, Bell Alecse, Petruț Iosif, Ioan Hărăguși, Guga Petru, Guga Ioan, Avram Mateșu, Grozav Tomesc, Lazăr Golcea, Lazăr Clej, Niță Ioan, Lazăr Golcea, Ioan Popovici, Ioan Mihăilă, Niță Ioan, Niță Lazăr, Teodor Lung, Niculae Dan, Petru Popa, Nicolae Mateiu, Dr. Ioan Pop, bărbați de încredere din comunele cercului⁴⁶⁶.

⁴⁶³ Ibidem, p. 328.

⁴⁶⁴ Ibidem.

⁴⁶⁵ 1918 la români. Documentele Unirii, vol. VIII, București, 1989, p. 237-238.

⁴⁶⁶ Ibidem.

În aceeași adunare este conceput și actul de împuternicire cu următorul conținut:

CREDEȚIONAL

Subsemnații adevărim că în cercul electoral al Băii de Criș din comitatul Hunedoarei s-au ales azi ca delegați ai acestui cerc d-nii: Dr. Nicolae Robu, medic în Baia de Criș, Petru Rișcuța econom în Rișca, Dr. Cornel Glava avocat în Crișcior, Adam Bolcu econom în Brad și Petru Pârva econom în Săliște cu unanimitate.

Drept ce sus numiții delegați sunt prin aceasta autorizați a lua parte cu vot decisiv la Marea Adunare Națională Română ce se va convoca prin Consiliul Central Național Român, în numele tuturor românilor din acest cerc electoral și la alte Mari Adunări Naționale Române, cari eventual o să mai fie convocate în decursul anului acestuia ori în anul următor și a contribui cu votul lor la decidera asupra sorții viitoare a neamului românesc din Transilvania, Ungaria și Banatul Timișan⁴⁶⁷.

Dat din colegiul central al cercului electoral Baie de Criș, ținut în ziua de 13/26 noemvrie 1918.

În 16/29 noiembrie 1918 și obștea comunității Barbura se întrunește exprimându-și decizia prin următorul act:

„HOTĂRÂREA NOASTRĂ

Obștea poporului român din comuna Barbura, din îndemn propriu și fără nici o silă sau ademenire din vreo parte, dă la iveală dorința fierbinte, ce însuflețește inima fiecărui român, și declară că voința sa nestrămutată este:

Voim să fim alăturați, împreună cu teritoriile românești din Ardeal, Bănat, Ungaria și Maramurăș, la Regatul României, sub stăpânirea Majestății Sale, Regelui Ferdinand I.

În această hotărâre a noastră așternem tot ce au dorit strămoșii noștri, tot ce ne încălzește pe noi, cei de față, și tot, ce va înălța pururi pe fiii și nepoții noștri.

Așa să ne ajute Dumnezeu !”⁴⁶⁸

Barbura la 16/29 nov. 1918. (Locul și Data).

Subscrierile: Vasile Roman, Ioan Bogdan, Pavel Dumitru, Dumitru Abrudean, Muntean Avram, Iosif Mogos, Solomon Mihuț, Vicențiu Borghean, Dumitru Dregus, Petru Mateș, Andronic Jiurjiu, Petru Abrudean, Andronic Pârva, Vasile Abrudean, Aron Bogdan, Dumitru Bogdan, Aron Lehaciu, Dumitru Abrudean l Petru, Nicolae Abrudean, Petru Pâsu, Petru Mateș l Aron, Petru Bogdan, Dumitru Borghean, Rusalin Borghean, Petru Stanca, Iacob Anghel, Alixandru Gabor, Ioan Mateiu prin V. Roman, Nicolae Mateș, Nicolae Hâncilă, Emilian Lazăr, Login Poenari, Ioan Mihucz, Dumitru Mateș, Niculaie Maier prin V. Roman, Niculaie Mateș și Dumitru Maier⁴⁶⁹.

Constituirea Consiliilor Naționale județene și cercuale a fost un prilej de mare sărbătoare, de entuziasm. Chemările la aceste adunări și manifestele difuzate de ele subliniau, în unanimitatea lor, însemnătatea momentului, victoria dreptății pentru poporul român după atâtea suferințe și jertfe. Toate îndemneau însă la liniște și bună conviețuire cu minoritățile.

Asemenea adunări de constituire a Consiliilor Naționale Române și a Gărzilor Naționale Române comunale au avut loc în localitățile comunei Băița. Conform unui document inedit⁴⁷⁰, avem prilejul să facem cunoscuți președintele consiliului și comandantul gărzilor de aici:

⁴⁶⁷ Ibidem, p. 238-239.

⁴⁶⁸ Ibidem, p. 301.

⁴⁶⁹ Ibidem.

⁴⁷⁰ DJHAN, Fond prefectura județului Hunedoara, Dosar 102/1931, f. 2.

<i>Nr. crt</i>	<i>Numele comunei</i>	<i>Numele și pronumele președintelui C.N.</i>	<i>Numele comandantului Gărzii Naționale</i>	<i>Observații</i>
1	Băița	Balaș Leontin	Balaș Leontin	comerciant
2	Crăciunești	"	Butaș Gligor	
3	Ormindea	"	Galea Petru	
4	Hărțăgani	"	Botici Avram	
5	Peștera	"	Buda Dumitru	
6	Trestia	"	Toma Tovie	
7	Săliște	"	Pârva Petru	
8	Căinelul de Sus	"	Iovan Traian	
9	Barbura ⁴⁷¹	-	Pavel Dumitru	
10	Fizeș ⁴⁷²	-	-	
11	Nevoieș ⁴⁷³ (Lunca)	-	Diniș Petru	

Pe toată depresiunea Băița președinte al Consiliului Național Român a fost ales comerciantul Leontin Balaș, care după unire se va stabili la Hațeg. Gărzi Naționale Române s-au constituit în fiecare comună, având fiecare comandantul său. Referindu-se la modul în care a răspuns poporul român la chemarea conducătorilor săi, Ștefan Cicio Pop declara: „Pot spune cu mândrie că în istoria popoarelor încă nici un neam nu a dovedit maturitate atât de perfectă și iubirea de neam pe care a dovedit-o în anul 1918 neamul nostru. Numai la vestea că ne-am desfăcut pentru totdeauna de Ungaria, că popoarele lumii apreciază jertfele dureroase făcute de neamul românesc și că ne vom uni pentru totdeauna cu patria mamă s-au transformat cu toții”⁴⁷⁴.

Gărzile naționale din comunitățile din depresiunea Băiței au fost înarmate cu arme și armament din depozite, cu cel adus la întoarcerea de pe front a soldaților și cu arme luate de la gărzile maghiare și jandarmilor. Gardiștii foloseau uniforma militară de care dispuneau sau îmbrăcăminte civilă. Ca semn distinctiv purtau o panglică tricoloră la brațul stâng cu inscripția: „Garda Națională Română”⁴⁷⁵.

Gardistul simplu primea o soldă de 20 coroane, iar ofițerii de 30 coroane pe zi. Alimentarea era asigurată de comună sau sat. Garda era încartiruită în casa comunală, la alt edificiu public sau chiar în locuințe particulare. Consiliile și Gărzile Naționale Române îndeplineau toate atribuțiile politice și administrative, menținerea ordinii și liniștii. În ședința din 25 noiembrie 1918, Consiliul Național din Brad atrage atenția Sfaturilor comunale să împiedece oamenii de a mai tăia pădurile și însărcinează pe vicepreședintele Dr. Radu să pretindă înlăturarea steagului maghiar și în locul lui să arboreze steagul național român⁴⁷⁶.

Consiliile și gărzile comunale erau îndrumate să raporteze Consiliului județean din Deva despre problemele din teritoriul pe care-l administrau și controlau. Astfel în ședința din 12 decembrie 1918 a Consiliului Național Român din Deva discuta cererea primarului Popicu din Băița de a i se trimite „gardiști pentru controlarea fiertului vinarsului”⁴⁷⁷. Pentru rezolvarea cererii este desemnat D-I Albescu.

⁴⁷¹ Ibidem, f. 3.

⁴⁷² Ibidem.

⁴⁷³ Ibidem.

⁴⁷⁴ Ștefan Pascu, op. cit., p. 94-95.

⁴⁷⁵ Ibidem, p. 111.

⁴⁷⁶ Ion Clopoțel, op. cit., p. 76.

⁴⁷⁷ Aurel Decei, Procesele-verbale ale ședințelor Consiliului Național Român din Deva și alte documente privind comitatul Hunedoara în anii 1918-1919, în Sargetia, V/1968, p. 311-376.

Tot din Băița se cer telefonic trimiterea de bucate și petrolu. În ședința din 16 decembrie 1918, la propunerea lui Petru Groza „se angajează de cancelist salarizat Mihail Pop din Băița, acum locuitor în Deva”⁴⁷⁸. În ședința din 10/23 decembrie 1918 membrul consiliului D-I Ardelean anunța încasarea sumei de „56.790 coroane din comuna Nevoieș ca preț a 9.465 litre de rachiu”⁴⁷⁹. La 3 ianuarie 1919 se discută cererea căpitanului Banciu de a expedia „scoarța ... înmagazinată la Blum pentru timarii din Brad și Băița”⁴⁸⁰.

La 30 iunie 1919, președintele Dr. Ioan Dobre mulțumește membrilor pentru activitatea desfășurată, iar membrul Iustin Pop mulțumește președintelui pentru conducerea înțeleaptă, după care președintele declară activitatea Consiliului Național Român din Deva de încheiată⁴⁸¹.

⁴⁷⁸ Ibidem.

⁴⁷⁹ Ibidem.

⁴⁸⁰ Ibidem.

⁴⁸¹ Ibidem.

COMUNA BĂIȚA DE LA MAREA UNIRE DIN 1918 LA INSTAURAREA REGIMULUI COMUNIST

Perspectivile de dezvoltare generală a țării, deschise prin Unirea din 1918, au fost marcate de urmările dezastruoase ale războiului și de dificultățile intervenite în procesul de reconstrucție din primii ani postbelici. Agricultură era într-o situație extrem de critică. Stocul de cereale al țării se epuizase, astfel că nu se mai putea asigura nici sămânța pentru culturi și nici hrana pentru populație. A început refacerea efectivelor de animale care a înregistrat o scădere îngrijorătoare în cursul războiului.

La 23 iulie 1919, ziarul „Patria” publica proiectul legii de reformă agrară pentru Transilvania, care după discuții aprinse a fost adoptată de Marele Sfat la 12 august și sancționată de rege la 12 septembrie 1919.

Sunt numeroase familiile care au sărăcit în urma războiului și erau în imposibilitatea de a-și crește copiii rămași orfani. La 6 octombrie 1921, oficiul parohial din Căinelul de Sus întocmea prin parohul Ioan Ghișe și prezenta protopopiatului din Brad un „Tablou despre orfanii de război din parohia Căinelul de Sus, plasa Brad, județul Hunedoara a căror mame sărace și fără ajutoriu nu sunt în stare a-i crește”⁴⁸². Conținând date deosebit de importante despre fronturile pe care au luptat românii în cadrul primului război mondial îl prezentăm mai jos.

<i>Nr. crt.</i>	<i>Numele, conumele și data nașterii copiilor</i>	<i>Numele, conumele părinților copiilor</i>	<i>Locul sau data morții sau dispariției tatălui</i>
1	Niculae Toma, 08. 09. [1]915	Niculae Toma și mama Guga Istina	Dispărut 1917 în Tirol
2	Petru Stancu, 01. 09. [1]914	Petru Stancu și mama Tecla	Dispărut 1914 frontul din Galiția
3	Biriș Anghel, 24. 04. [1]914	Lazăr Biriș și mama Ana Circov	Dispărut fără urmă și dată
4	Gligor David, 20. 09. [1]913	Toader David și mama Ana Iovan	Mort frontul din Tirol, data nu se știe
5	Nicolae Circov, 04. 12. [1]911	Lazăr Circov, mama Floarea Adam	Mort în Galiția contra rușilor, alta nu se știe
6	Alexandru Stoia, 24. 07. [1]911	Iosif Stoia și mama Maria Guga	Dispărut în frontul din Polonia contra rușilor, data nu se știe
7	Nicolae Stoia, 13. 10. [1]913		
8	Adam Stega, 06. 08. [1]914	Niculae Stega I Simon, mama Sofia Guga	Mort în război în frontul din Polonia, 1916

În zona Băiței erau puține moșii de expropriat, ceva pădure și teren arabil în comuna Trestia. În anul 1930, Regiunea Agricolă Brad cerea întocmirea listelor de împrumut, unde conform dispozițiilor se înscriu întâi invalizii, văduvele și orfanii de război. Prin invalizi, văduve și orfani de război, preciza adresa primită, se înțeleg „invalizii care au luptat pentru întregirea neamului, iar văduve și orfani de război se consideră numai acelea persoane a căror soți sau părinți au căzut luptând pentru întregirea neamului”⁴⁸³.

⁴⁸² DJHAN, Fond Protopopiatul ortodox Brad, Dosar 3/1921, f. 74.

⁴⁸³ Ibidem, Fond Primăria comunei Băița, Dosar 2/1930, f. 1-3.

Trebuie trecuți în liste „invalidii care au luptat în armata română pe orice front, în Moldova, la Tisa sau ca voluntar”⁴⁸⁴, apoi „orfanii și văduvele de război, voluntarii și la urmă văduvele de război fără copii”⁴⁸⁵. La notariatul comunei Băița au fost trimise listele cu cei propuși pentru împroprietărire. Din localitatea Hărțăgani s-a primit un prim tabel care cuprindea următorii⁴⁸⁶:

<i>Nr. crt.</i>	<i>Numele și prenumele</i>	<i>Calitatea</i>	<i>Nr. actului ce-l posedă și denumirea</i>	<i>Nr. fraților</i>	<i>De unde provine invalid, orfan, voluntar</i>
1	Hogman Lazăr	Voluntar Siberia	Brevet și medalie, Bărbăție și credință, nr. 52.456/1931	5	Voluntar în Siberia
2	Sicoe Gerasim	Voluntar Siberia	Brevet de medalie „Ferdinand I	-	Reg. 8 Vânători. Reg. 2 Alba Iulia
3	Moga Ioan Filerul	Voluntar Vechiul Regat	Brevet de medalie Ferdinand I nr. 2.672, de mobilizare. Demobilizat în 31. 05. 1918	-	Regimentul tracțiune automobilă
4	Suciu Petru	Voluntar Rusia	Bilet de premobilizare nr. 8/28. 06.1916	-	Bat. 2 Alba Iulia, Reg. 3 infanterie
5	Moga Ion I George	Voluntar Rusia	Nu posedă	2	Reg. 4 Inf. Avram Iancu
6	Hogman Gligor	Voluntar Italia	Livret militar nr. 4405	7	Reg. 2 Cloșca în Italia
7	Petea Filimon	Voluntar Italia	Livret militar Italia nr. 3084	5	Bat. 2 Italia
8	Mihai Toader I Adam	Voluntar Franța	Actele pierdute	4	Bat. 2 în orașul Killi ?
9	Popa Ioan	Voluntar în Vechiul Regat	?	2	Reg. 4 Avram Iancu

Dintre cei propuși pentru împroprietărire Sicoe Gerasim, Moga Ioan Filerul, Suciu Petru, Hogman Gligor, Petea Filimon, Mihai Toader I Adam și Popa Ioan nu dispun de pământ⁴⁸⁷. Hogman Lazăr dispune de 1 iugăr de pământ iar Moga Ion I George de 2 iugăre⁴⁸⁸. Ceea ce este mai surprinzător e că nici părinții unora dintre ei nu au pământ sau au suprafețe foarte reduse.

Doar părinții lui Moga Ioan Filerul dispun de 2 iugăre, ai lui Hogman Gligor de 3 iugăre, iar ai lui Petea Filimon de ½ iugăr⁴⁸⁹. Un al doilea tabel a fost trimis de aceeași primărie a comunei Hărțăgani și cuprindea invalizi de război și văduve⁴⁹⁰. În acest tabel sunt cuprinși următorii locuitori din comună:

⁴⁸⁴ Ibidem.

⁴⁸⁵ Ibidem.

⁴⁸⁶ Ibidem, f. 2 v.

⁴⁸⁷ Ibidem.

⁴⁸⁸ Ibidem.

⁴⁸⁹ Ibidem.

⁴⁹⁰ Ibidem, f. 3.

<i>Nr. crt.</i>	<i>Numele și prenumele</i>	<i>Nr. actului de infirmitate</i>	<i>Proprietate personală</i>	<i>Observații</i>
1	Moga Ioan I Ioan a Bulci	-	1 ½ iugăr	Voluntar Italia
2	Văduva Popa Elisabeta	Titlu de pensie 143681	3 iugăre	Văduvă cu 2 copii
3	Nita Salomia	Titlu pensie 51.100	3 ½ iugăre	Văduvă cu 2 copii
4	Moga Ioan	n-are	2 iugăre	Voluntar Italia Batalionul 7
5	Petru Damian I Petru	Titlu pensie nr. 010336	1 ½	Invalid cu 7 copii
6	Nicula Maria	Titlu pensie, 143678	1 iugăr	Văduvă cu 1 copil
7	Rad Maria	Titlu pensie 143682	1 ½ iugăr	Văduvă cu 5 copii
8	Tripon Nicolae	-	1 ½ iugăr	Fără pensie
9	Popa Lazăr	Titlu pensie 010280	3 iugăre	Invalid cu 2 copii
10	Botici Ioan	Titlu pensie 010281	3 iugăre	Invalid cu 7 copii
11	Demian Petru I Nicolae	Titlu pensie 013670	12 iugăre	Invalid categ. a III-a
12	Bogdan Nicolae	44 bilete (cupoane)	5 iugăre	Invalid categ. a III-a

Doi dintre invalizi, Demian Petru I. Petru și Botici Ioan au o incapacitate de muncă de peste 60 %, iar Demian Petru I. Nicolae de 40 %⁴⁹¹. Cel mai grav rănit pe front a fost Bogdan Nicolae cu o incapacitate de muncă de 80 %⁴⁹².

Din comuna Trestia a fost înaintat un tabel cuprinzând 7 nume între care se găseau invalizi, văduve și orfani⁴⁹³:

<i>Nr. crt.</i>	<i>Nume și prenume</i>	<i>Pensia</i>	<i>Știe carte</i>	<i>Dacă a mai fost împrpr.</i>	<i>Averea</i>	<i>Datorii</i>
1	Petea Ioan, invalid	40	1 cls.	½ ha	1 casă, 1 iug. pământ.	13.000
2	Stanca Averchi	30	3 cls.	-	Casă, șură, 3 iug. pământ, ½ iug. păd.	18.000
3	Oprea Veronica	25	Nu știe	1 ha	Casă, ½ iug. pământ	4.000
4	Hogman Emilia	75	Nu știe	½ ha	Casă, ½ iug. pământ	2.900
5	Dubariu Elena	100	2 cls.	-	Casă, ½ iug. pământ	-
6	Dan Rusalina	75	Nu știe	-	Casă, ½ iug. pământ	2.700
7	Dan Roman, orfan	-	Nu știe	-	-	-

Ceea ce surprinde încă de la o simplă privire sunt datoriile extrem de mari față de câștigurile modeste din pensii ce variază de la 25 la 100 lei. În anii următori cea mai mare nemulțumire pe care o constată prefectura Hunedoara sau Pretura plasei Brad este cauzată de plata datoriilor care grevează familiile din localitățile comunei Băița.

⁴⁹¹ Ibidem.

⁴⁹² Ibidem.

⁴⁹³ Ibidem, Dosar 9/1931, f. 4.

Din comuna **Băița** a fost înaintat la 28 decembrie 1931 următorul tabel:

<i>Nr. crt.</i>	<i>Numele și prenumele</i>	<i>Pensia</i>	<i>Averea</i>	<i>Observații</i>
1	Lorincz Reghina	25	Fără pământ	-
2	Trif Ana	75	1 iugăr pământ	-
3	Drăgan Ludovica	100	1 casă și grădină	-
4	Păs Georgina	25	1 casă și grădină	-
5	Demian Elena	37,50	1 casă și grădină	-
6	Manea Lazăr	30	1 iug. pământ, casă, 2 vaci	Pierderea vederii la ochiul stâng
7	Crepnik Ignat	30	1 casă și prăvălie	80.000

Și primăria comunei **Săliște** înaintează, la 28 decembrie 1931, un tabel semnat de către primarul Popa Lazăr și notarul Boticiu:

<i>Nr. crt</i>	<i>Nume și prenume</i>	<i>Pensia</i>	<i>Dacă a mai fost împroprietărit</i>	<i>Averea</i>	<i>Datorii</i>
1	Mihăilă Toader	40	Nu	Casă, 10 iug. păm., 2 iug. păd., 1 vacă, 5 oi	70.000
2	Maier Ioan, Nicolae și Lucreția	100	Nu	1 casă, 2 viței, 5 iug., păm.	7.000
3	Irimie Sofia	100	½ iug.	2 iug. păm., 1 casă, grajd	3.000
4	Rad Salvina	75	Nu	Casă, șură, 4 iug.	7.000
5	Medrea Sofia	37,50	Nu	Casă, grajd, 1 ½ iugăre păm.	-
6	Păs Lucreția	37,50	½ iug.	Casă, șură, 5 iugăre păm., 2 boi	5.000
7	Mihăilă Ana	37,50	Nu	Casă, șură, 6 iug.	4.000
8	Demian Marta	75	½ iug.	Casă, grajd, 1 iug.	-
9	Brănețiu Maria	37,50	Nu	Casă, șură, 1 iug.	2.000
10	Feier Ana	75	Nu	Casă, șură, 3 iug.	2.000
11	Popa Paraschiva	25	Nu	Casă, ½ iug.	2.000
12	Safta Andronic	100	Nu	Casă, șură, 7 iug.	7.000
13	Safta Avram				
14	Duma Saveta	37,50	Nu	1 casă	-

Comuna **Crăciunești** trimite și ea tabelul cu Recensământul IOV ce cuprinde 16 nume de văduve de război și 1 invalid⁴⁹⁴:

<i>Nr. crt.</i>	<i>Numele și prenumele</i>	<i>Pensia</i>	<i>Averea</i>	<i>Datorii</i>
1	Fodor Nina	75	1 casă, 1 iug.	12.000
2	Popa Floarea	37	1 casă	Nu
3	Trufaș Victoria	100	1 casă, 1 iug.	3.000
4	Groza Ana	25	1 casă, ½ iug.	7.000
5	Borca Floare	75	1 casă, ½ iug.	Nu
6	Jula Ana	75	1 casă, 1 iugăr	Nu
6	Pintea Maria	25	Nu	Nu
7	Muntean Anica	75	1 casă, 1 iug.	3.000
8	Șerban Floarea	100	1 casă, ½ iug.	10.000
9	Muntean Ana	75	1 casă, 1 iug.	10.000
10	Chirilă Victoria	100	1 casă, 1 iug.	2.000
11	Trufaș Raveca	25	Nu	500
12	Iacob Sofia	37	1 casă, 2 iug.	Nu
13	Borca Lodovica	37,25	1 casă, 1 iug.	500
14	Groza Floarea	75	1 casă, 1 ½ iug.	Nu
15	Lupaș Marta	100	1 casă, 1 iug.	500
16	Muntean Ilie, invalid	40	1 casă	7.000

Și în comuna Crăciunești văduvele cu datorii foarte mari sunt Fodor Nina (12.000 lei), Șerban Floarea și Muntean Ana (câte 10.000 lei), Groza Ana și invalidul Muntean Ilie cu datorii de câte 7000 lei⁴⁹⁵. Același tip de tabel IOV este înaintat și de către primăria comunei **Peștera**⁴⁹⁶:

<i>Nr. crt.</i>	<i>Numele și prenumele</i>	<i>Pensie</i>	<i>Știe carte</i>	<i>Avere</i>	<i>Datorii</i>
1	Morar Ilie, invalid	40	5 clase	1 casă, ½ iug.	20.000
2	Bocănici Ana	37,50	Nu știe	-	15.000
3	Buda Floare II	37,50	Nu știe	-	20.000
4	Șerban Floare	37,50	Nu știe	-	10.000
5	Groza Maria	40	Nu știe	-	-
6	Groza Adam, orfan	75	4 clase	1 casă, 1 iug.	-
6	Buda Floare I	75	Nu știe	1 casă	2.000
7	Groza Mare	25	Nu știe	-	-

⁴⁹⁴ Ibidem, f. 6.

⁴⁹⁵ Ibidem.

⁴⁹⁶ Ibidem, f. 8.

Comuna **Ormindea** înaintează și ea tabelul cu Recensământul IOV⁴⁹⁷:

<i>Nr. crt.</i>	<i>Numele și prenumele</i>	<i>Pensia</i>	<i>Averea</i>	<i>Datorii</i>
1	Ștefan Floare	25	1 casă, 1 șură, ½ iug. grădină	-
2	Tacacs Berta	37,50	1 casă, ½ iug. pământ	2.000
3	Pusa Victoria	75	1 casă, 5 iug. pământ	-
4	Bâc Anica	25	1 casă, ½ iug. pământ	2.000
5	Adam Căta	50	1 casă, 1 șură, 1 ½ iug. 1 vacă	1.000
6	Rad Floare	25	1 casă, 2 iug. pământ	500
7	Dud Marta	75	1 casă	3.000
8	Bulz Patrafina	75	1 casă, 1 șură, 4 iug. 2 boi	2.000
9	Nicula Floarea	75	1 casă, 2 iugăre	2.000
10	Adam Marta	100	1 casă, ½ iug. pământ	5.000
11	Lazăr Floarea	100	1 casă, 1 șură, 6 iug. 2 boi	-
12	Clej Maria	75	1 casă, 2 iugăre pământ	2.000
13	Adam Elena, orfană	100	1 casă, 1 iugăr pământ	3.000
14	Oprean Visalon, orfan	40	1 casă, 3 iugăre pământ	4.000
15	Sânziana Anica	37	-	6.000
16	David Sabin, orfan	40	1 casă, 4 iug. 2 boi	5.000
17	Popa Catrina	25	-	-

Din **Trestia** este întocmit tabelul celor îndreptățiți la împrumut la 28 decembrie 1931 și cuprinde numele a 7 persoane:

<i>Nr. crt.</i>	<i>Nume și prenume</i>	<i>Pensie</i>	<i>Știe carte</i>	<i>Dacă a mai fost împrumut.</i>	<i>Averea</i>	<i>Datorii</i>
1	Petea Ioan, invalid	40	1 cls.	½ ha	1 casă, 1 iug.	13.000
2	Stanca Averchi	30	3 cls.	-	Casă, șură, 3 iug. pământ. ½ iug. păd.	18.000
3	Oprea Veroni	25	Nu	1 ha	Casă, ½ iug. pământ.	4.000
4	Hogman Emilia	75	Nu	½ ha	Casă, ½ iug. pământ.	2.900
5	Dubariu Elena	100	2 cls.	-	Casă, ½ iug. pământ.	-
6	Dan Rusalina	75	Nu	-	Casă, ½ iug. pământ.	2.700
7	Dan Roman, orf.	-	Nu	-	-	-

⁴⁹⁷ Ibidem, f. 3.

Din **Căinelul de Sus** Recensământul IOV cuprinde 10 văduve și un număr de 4 orfani:

<i>Nr. crt.</i>	<i>Numele și prenumele</i>	<i>Pensia</i>	<i>Dacă știe carte</i>	<i>Averea</i>	<i>Datorii</i>
1	Biriș Ana	50	Nu	Casă, 3 iug. pământ 2 junci, 2 oi	-
2	Ștefa Sofia	50	Nu	Casă, 3 iug. pământ 1 vacă	-
3	Circo Floarea	75	Nu	Casă, 2 iug. pământ, 1 iug. pădure, 2 vaci	5.000
4	Stanciu Tecla II	75	Nu	Casă, 3 iug. pământ, 1 iug. pădure, 1 vacă	-
5	Macra Floare	50	Da	Casă, șură, 10 iug. pământ, 3 iug. pădure	-
6	Stanciu Tecla I	50	Nu	Casă, 3 iug. pământ, 1 vacă, 3 oi	-
7	Toma Istina	37,50	Nu	Casă și grădină	-
8	David Ana	75	Nu	Casă, 3 iug. pământ, 2 junci, 1 vacă	-
9	Toma Maria	25	Nu	Nu are	-
10	Stoia Maria	75	Da	2 iugăre pământ	-
11	Stoia Pavel, orfan	75	Da	3 iugăre pământ, 1 iugăr pădure	-
12	Stoia Ana, orfană		Da		
13	Adam Valeria, orfană	75	Da	Casă, șură, 7 iug. pământ, 2 boi, 1 vacă, 10 oi	-
14	Stoia Maria, orfană		Da		

Din Hărțăgani s-a trimis următorul tabel de împroprietărire ce cuprinde atât invalizi cât și văduve:

<i>Nr. crt.</i>	<i>Numele și prenumele</i>	<i>Pensia</i>	<i>Știe carte</i>	<i>Averea</i>	<i>Datorii</i>
1	Moga Saveta	25	Da	-	2.000
2	Demian Sofia	-	Da	1 casă, ½ iug. pământ	6.000
3	Bogdan Nicolae, inv.	-	Da	1 casă, 1 șură, 4 iug. pământ, 2 boi, 1 vacă	25.000
4	Sav Iosif și Anica, părinți	25	Nu	-	-
5	Popa Lazăr, inv.	40	Nu	Casă, 1 iug. pământ, 2 viței	10.000
6	Rad Anica	100	Nu	Casă și puțin pământ	3.000

7	Sav Ana și Nicolae minor	75	Nu	-	-
8	Sav Rozalia	75	Nu	-	-
9	Hogman Nicolae, invalid	30	Da	Casă, 1 iug. pământ, Boi, vacă, 2 viței	15.000
10	Demian Petru I Petru, invalid	-	Da	Casă, 6 iug. pământ, 1 vacă	17.000
11	Nicula Maria	40	Da	-	-
12	Mateș Rozalia	75	Da	-	-
13	Moga Ana	75	Nu	1 iugăr pământ	-
14	Moga Sofia	25	Nu	1 casă, 2 iug. pământ	-
15	Nicula Maria	75	Nu	1 casă, 1 iug. pământ, 1 măgar	3.000
16	Boticiu Ion, invalid	60 %	Da	1 casă, 1 iug. pământ, 2 boi, 1 vacă	40.000
17	Rad Maria	37,50	Nu	1 casă, 1 iug. pământ	8.000
18	Niță Salomia	75	Nu	Casă, 1 iug. pământ 1 vacă	-
19	Toma Maria	37,50	Nu	-	6.000
20	Nicula Saveta	32	Nu	Casă, 1 iug. pământ	3.000
21	Popa Elisabeta	37,50	Nu	Casă, 1 iug. pământ	8.000
22	Hogman Rusalina	37,50	Nu	Casă, 2 viței, pădure, pământ	1.000
23	Olariu Sofia	37,50	Nu	-	-
24	Nicșa Ana	-	Nu	1 casă, ½ iug. pământ	3.000
25	Trif Nicolae, invalid	-	Nu	1 casă, 1 iug. pământ	1.200

Ani de zile după împrumutarea locuitorii satelor sunt nemulțumiți de volumul mare al datoriilor care le va greva ani de-a rândul nivelul de trai. Astfel în tabelul de debit pe anul agricol 1930 cu sătenii împrumutați provizoriu din comuna Trestia pe fosta moșie Francisc Zeibig sunt cuprinși 47 de proprietari și 4 instituții, Biserica ortodoxă, școala primară, lotul zootehnic și izlazul comunal⁴⁹⁸.

<i>Nr. crt.</i>	<i>Numele și prenumele</i>	<i>Teren arabil - iugăre -</i>	<i>Teren arabil - stânjini -</i>	<i>Lei</i>	<i>Obs.</i>
1	Petea Filimon	1	-	80	
2	Petea Ioan	1	-	80	
3	Dubar Petru	-	800	40	

⁴⁹⁸ Ibidem, f. 7.

4	Dem. Roman	1	-	80	
5	Stanca Toader	-	800	40	
6	Oprea George	1	-	80	
7	Jurj Ioan	-	800	40	
8	Stanca Solomon	1	-	80	
9	Stanca Petru I Ioan	-	800	40	
10	Igna Gheorghe	1	-	80	
11	Curechian Avram	1	-	80	
12	Toma Tovie	-	400	20	
13	Dan Lazăr I Petru	-	400	20	
14	Medrea Iosif	1	-	80	
15	Perian Visalon	1	-	80	
16	Simziana Gheorghe	1	-	80	
17	Dan Azarie	-	800	40	
18	Iacob Iosif	1	-	80	
19	Toma Iosif	-	800	40	
20	Butari Petru	1	-	80	
21	Mihăilă Petru I Iosif	1	-	80	
22	Văd. Chinda Gheorghe	-	800	40	
23	Mihăilă Nicolae I Adam	-	800	80	
24	Crișan Avram	1	-	80	
25	Simziana Iosif I Anghel	1	-	80	
26	Iacob Lazăr	1	-	80	
27	Petea Iosif	-	800	40	
28	Perian Ioan I Avram	1	-	80	
29	Muntean Petru	1	-	80	
30	Gabor Avram	1	-	80	
31	Barb Nicolae	1	-	80	
32	Colina Nicolae	-	800	40	
33	Stanca Ioan I Petru	-	800	40	
34	Hogman Petru	-	800	40	
35	Dura Nicolae I Ioan	1	-	80	
36	Roiu Crișan Ioan	-	800	40	
37	Perian N. I. Petru	-	800	40	
38	Perian Todosie	1	-	80	
39	Petea Petru	-	800	40	
40	Laza Solomon	-	800	40	
41	Dura David	1	-	80	
42	Laza Petru a Catrini	-	800	40	
43	Stega Pavel	-	800	40	
44	Hanciu Nicolae	-	800	40	

45	Mihăilă Toader	-	800	40	
46	Mihăilă Avram I Iosif	-	800	40	
47	Dan Avram I Petru	-	800	40	
48	Biserica ortodoxă	3	-	240	
49	Școala primară	2	-	160	
50	Lotul zootehnică	2	-	160	
51	Izlazul comunal	37	1300	950	fânaț

Dar în zonă nu este suficient pământ pentru a fi împroprietăriți toți cei îndreptățiți. Din această cauză mulți dintre locuitorii optează pentru a fi împroprietăriți în alte regiuni ale țării, cu precădere în Banat.

După 1918 viața și nivelul de trai al locuitorilor din întregul Zarand și implicit a celor din localitățile comunei Băița și-a revenit încetul cu încetul, ei putând să-și vadă în mod pașnic de mica lor gospodărie, iar acolo unde au fost moșii de expropriat sau rezerve de stat unii au fost împroprietăriți. În perioada de până la Marea Unire agriculturii, pomiculturii și creșterii vitelor nu i s-a dat nici o importanță de către statul maghiar, care a lucrat pentru descurajarea elementului românesc⁴⁹⁹. După 1918 începe activitatea autorităților românești care au „început reclădirea plasei Brad, formând un comitet de oameni care au început activitatea pe toate terenurile”⁵⁰⁰.

Autoritățile plasei Brad iau măsuri de sprijinire a țăranului pentru procurarea de unelte agricole, grâu selecționat, porumb, semințe de trifoi, ceea ce duce la o creștere a producției agricole atât din punct de vedere cantitativ cât și calitativ. Se iau măsuri pentru „curățirea pomilor, plantarea de pomi noi, procurarea animalelor de reproducție, se procură grâu, porumb, cu prețuri reduse și s-au îndemnat locuitorii să-și procure uneltele agricole necesare”⁵⁰¹. Un sprijin deosebit în dezvoltarea diverselor domenii l-a dat Societatea Mica, mai ales la ridicarea multor instituții românești, școli, biserici, case culturale, institute de credit etc.

Pentru încurajarea agriculturii și a creșterii vitelor Societatea Mica a organizat două expoziții de animale, distribuind premii importante locuitorilor care s-au dovedit buni gospodari⁵⁰². În ceea ce privește semințele de grâu, de porumb, lucernă și trifoi locuitorii și le pot procura ieftin de la Camera de Agricultură. În Brad s-a înființat o pepinieră de către Ocolul silvic de unde se procurau pomi pentru plantarea pe terenurile degradate. O pepinieră mult mai mare s-a organizat și de către Societatea Mica, de unde se puteau aproviziona angajații acestei societăți.

Ca urmare a măsurilor luate s-au plantat în perioada 1920-1938 peste 5 milioane de puiți pentru refacerea fondului forestier din zonă⁵⁰³. În plin război, Ministerul Afacerilor Interne prin Oficiul de Studii, Documentare și Statistică, elabora, la 4 februarie 1943, „Instrucțiuni pentru întocmirea planurilor de activitate al Administrațiilor Locale”⁵⁰⁴. În afara lucrărilor ce se execută cu mijloace bugetare, planul de activitate mai cuprinde și alte acțiuni ca: acțiunile morale, culturale, cu caracter social și de ocrotire, precum și lucrări tehnice realizate cu mijloace străine de buget⁵⁰⁵. Conform instrucțiunilor primăria întocmea planul său pe baza planurilor sătești; pretura pe baza planurilor comunale; prefectura pe baza planurilor de plasă.

⁴⁹⁹ Ibidem, Fond Pretura plasei Brad, Dosar 4/1938, f. 2-13.

⁵⁰⁰ Ibidem.

⁵⁰¹ Ibidem.

⁵⁰² Ibidem.

⁵⁰³ Ibidem.

⁵⁰⁴ Ibidem, Dosar 1/1943, f. 32-37.

⁵⁰⁵ Ibidem.

Planul fiecărui eșalon va cuprinde ceea ce depășește puterea de înfăptuire a eșaloanelor inferioare”⁵⁰⁶. Planul comunei trebuie să cuprindă acțiuni culturale, morale și religioase, sanitare, agricole, zootehnic-veterinare, edilitare și de economie casnică⁵⁰⁷.

Acțiunile agricole trebuiau să preocupe în primul rând administrația comunală. Primăria trebuia să depună toate străduințele pentru a determina pe săteni să se grupeze în obștii. În comunele de munte, deficitare în cereale, primăria va înființa un hambar comunal care să servească la depozitarea cerealelor ce vor fi apoi distribuite populației⁵⁰⁸.

De asemenea administrația comunală va organiza câmpuri și livezi demonstrative, pepiniere, prisăci, cuptoare pentru uscat fructe, topitorii sistematice pentru in și cânepă, grădini de zarzavat, iazuri de pește, brutării comunale și cooperative, împădurirea părților râpoase, curățirea și îngrijirea izlazurilor, precum și alte lucrări menite a îndruma viața satului pe făgașuri de progres⁵⁰⁹.

Pentru realizarea acestor obiective administrația comunală în colaborarea cu organele agricole va folosi următoarele procedee: „Vizite și demonstrații la gospodării, în livadă, pe ogor; organizarea de conferințe și cursuri cu caracter agricol; organizarea unei biblioteci agricole în cadrul bibliotecii căminului cultural, precum și a unui muzeu agricol în cadrul muzeului general al satului; expoziții agricole; vizite în grupe la ferme agricole model, școli de agricultură; acțiune permanentă pentru distrugerea buruienilor; îndrumări pentru gospodării model, intensificarea culturii plantelor industriale și a celor medicinale; stăruirea ca gospodării să-și întemeieze grădini de flori, de pomi și de zarzavat; premiera celor mai îngrijite gospodării”⁵¹⁰. Erau planuri ambițioase dar greu de realizat în condițiile apropierii frontului și apoi evenimentele politice din țară vor zădărnici complet realizarea lor.

În **Băița** existau 52 iugăre pădure composesorală și 118 iugăre a particularilor, 5 peri, 450 pruni, 5 nuci, 5 piersici, 50 meri și 10 gutui⁵¹¹. Comuna mai dispunea de 3 km drumuri județene, 2 km drumuri comunale și 2 km drumuri de hotar, 3 km rețea telefonică de stat și 1 km comunală, de 5 aparate telefonice oficiale și 3 particulare⁵¹².

Căinelul de Sus dispunea de 51 iugăre pădure comunală și 246 iugăre a particularilor⁵¹³. În ceea ce privește pomii fructiferi existau aici în anul 1948, un număr de 20 peri, 1.500 pruni, 10 nuci, 10 piersici, 55 meri și 10 gutui⁵¹⁴. Comuna dispunea de 2 km drum județean, 5 km drum comunal, 10 km drumuri de hotar⁵¹⁵. Avea de asemenea 2 km rețea telefonică de stat și 2 km rețea telefonică comunală și 1 aparat telefonic oficial⁵¹⁶.

Comuna **Crăciunești** dispunea de o suprafață de 147 iugăre de pădure aparținând particularilor⁵¹⁷. Pomicultura dispunea aici de 15 peri, 1.000 pruni, 10 nuci, 10 piersici, 50 meri și 10 gutui⁵¹⁸. Rețeaua de drumuri era alcătuită din 3 km drum județean, 2 km drum comunal și 3 km drumuri de hotar⁵¹⁹. Rețeaua telefonică număra 3 km de stat și 5 km comunală și exista un singur aparat telefonic oficial⁵²⁰.

⁵⁰⁶ Ibidem.

⁵⁰⁷ Ibidem.

⁵⁰⁸ Ibidem.

⁵⁰⁹ Ibidem.

⁵¹⁰ Ibidem.

⁵¹¹ Ibidem, Dosar 3/1948, f. 82.

⁵¹² Ibidem.

⁵¹³ Ibidem.

⁵¹⁴ Ibidem.

⁵¹⁵ Ibidem.

⁵¹⁶ Ibidem.

⁵¹⁷ Ibidem.

⁵¹⁸ Ibidem.

⁵¹⁹ Ibidem.

⁵²⁰ Ibidem.

Comuna **Hărtăgani** dispunea de 690 iugăre de pădure compososerală și 989 iugăre de pădure ce aparțineau particularilor⁵²¹. Existau aici 150 de peri, 4.600 pruni, 300 nuci, 150 piersici, 900 meri și 80 gutui⁵²². Comuna avea 29 km drumuri comunale și 40 km drumuri de hotar⁵²³. Rețeaua telefonică comunală avea o lungime de 3 km și exista un singur aparat telefonic oficial⁵²⁴.

Comuna **Ormindea** avea o suprafață de pădure de 409 iugăre ce aparțineau particularilor⁵²⁵. Fondul său pomicol se compunea din 80 peri, 3.400 pruni, 60 nuci, 40 piersici, 200 meri și 30 gutui⁵²⁶. Rețeaua de drumuri se compunea din 4 km drum județean, 17 km drum comunal și 29 km drumuri de hotar⁵²⁷. Rețeaua telefonică se întindea pe o lungime de 7 km, din care 4 km de stat și 3 km comunală și exista un singur aparat telefonic, oficial⁵²⁸.

Comuna **Peștera** avea 108 iugăre de pădure ce aparțineau particularilor⁵²⁹. Sunt aici 25 peri, 1.000 pruni, 20 nuci, 5 piersici, 50 de meri și 10 gutui⁵³⁰. Rețeaua de drumuri are o lungime totală de 24 km din care drumuri comunale 10 km și 14 km drumuri de hotar⁵³¹. Rețeaua telefonică comunală e în lungime de 1 km și 2 aparate telefonice, oficiale⁵³².

Comuna **Săliște** dispune de 750 iugăre pădure posesorală și 561 iugăre pădure ce aparține particularilor⁵³³. Comuna dispune de un fond pomicol care este compus din 71 peri, 2.000 pruni, 80 nuci, 55 piersici, 100 meri și 25 gutui⁵³⁴. Rețeaua de drumuri este în lungime totală de 60 km din care drumuri comunale 20 km și drumuri de hotar în lungime de 40 km⁵³⁵. Rețeaua telefonică are o jumătate de km și comuna dispune de un singur aparat telefonic, oficial⁵³⁶.

Comuna **Trestia** are 316 iugăre pădure comunală, 202 iugăre pădure compososerală și 194 iugăre păduri ale particularilor⁵³⁷. Fondul pomicol al comunei este alcătuit din 25 peri, 1.000 pruni, 15 nuci, 5 piersici, 50 meri și 15 gutui⁵³⁸. Lungimea liniei telefonice este de 2 km și există un singur aparat telefonic oficial⁵³⁹.

În anul 1947, comuna Băița avea 3.469 iugăre teren arabil. Pe acest teren Ocolul agricol Brad a dispus însămânțarea a 1.920 iugăre cu grâu de toamnă, 30 cu orz de toamnă și 360 iugăre cu plante vivace⁵⁴⁰. Semănăturile de primăvară constau din însămânțarea a 80 iugăre cu grâu de primăvară, 27 cu orz de primăvară, 1 cu secară de primăvară, 184 cu ovăz, 430 cu porumb, 35 cu cânepă, 5 cu lucernă, 84 cu trifoi, 50 cu borceag, 20 cu rădăcinoase, 200 cu cartofi, 2 cu fasole, 10 cu ceapă, 10 cu varză, 2 iugăre grădini zarzavat, 8 cu diferite legume. Din această suprafață arabilă mai sunt 8 iugăre negre și 2 iugăre sterpe⁵⁴¹.

⁵²¹ Ibidem.

⁵²² Ibidem.

⁵²³ Ibidem.

⁵²⁴ Ibidem.

⁵²⁵ Ibidem.

⁵²⁶ Ibidem.

⁵²⁷ Ibidem.

⁵²⁸ Ibidem.

⁵²⁹ Ibidem.

⁵³⁰ Ibidem.

⁵³¹ Ibidem.

⁵³² Ibidem.

⁵³³ Ibidem.

⁵³⁴ Ibidem.

⁵³⁵ Ibidem.

⁵³⁶ Ibidem.

⁵³⁷ Ibidem.

⁵³⁸ Ibidem.

⁵³⁹ Ibidem.

⁵⁴⁰ Ibidem, f. 40.

⁵⁴¹ Ibidem.

Dezvoltarea suprafeței agricole a comunei și obținerea unor cantități sporite de cereale a determinat construcția de noi mori pentru măcinat sau modernizarea celor existente. După 1918 s-au construit în comuna Băița încă 3 mori⁵⁴²:

Nr. crt.	Numele și prenumele proprietarului	Comuna	Anul constr.	Grâu în 24 h.	Porumb în 24 h
1	Coop. „Sprijinul Plugarilor”	Băița	1946	2.500 kg	2.500 kg
2	Demian Miron	Hărtăgani	1947	2.000 kg	2.000 kg
3	Borza Adam	Ormindea	1925	2.000 kg	2.000 kg

La 1 august 1946 efectivul de animale al comunei Băița era alcătuit din 48 cabaline din care 4 armăsari, 16 cai de peste 3 ani, 12 iepe de peste 3 ani și 16 tineret sub 3 ani; 1.405 bovine din care 5 tauri, 220 boi de peste 2 ani, 533 vaci, 647 tineret sub 2 ani; 2.066 ovine, din care 47 berbeci, 1.145 oi de prăsilă, 306 oi sterpe și 568 tineret; 424 porcine din care 5 vieri, 56 scroafe de peste 1 an, 4 porci castrați și 359 tineret⁵⁴³. Conform situației întocmite de Serviciul veterinar al Secției agricole Brad, pe anul 1949, caii crescuți sunt cai de munte de talie mică robuști și rezistenți.

Bovinele sunt din rasa Pintzgau, dar se mai cresc și cele din rasa Simenthal, mai ales în comunele din apropierea plășii Deva, printre care sunt cele din depresiunea Băița. Porcinele sunt din rasa Mangalița, Bazna, York, porcul de Strei și rasa de munte, corciți cu rasa Mangalița⁵⁴⁴. În comunele de munte predomină rasa Mangalița, în restul comunelor unde majoritatea populației este formată din muncitori mineri și funcționari, „care nu se ocupă propriu-zis cu creșterea porcului, ci numai cu îngrășarea a unui singur porc și care-l taie de Crăciun, sunt reprezentate toate rasele”⁵⁴⁵.

Ovinele sunt din rasa Țurcană, și se cresc în comunele de munte: Buceș, Blăjeni, Băița și Bucuresci, unde pământul nu se pretează pentru agricultură, fiind foarte sărac și neproductiv⁵⁴⁶. Păsările care sunt crescute în gospodăriile populației din comuna Băița sunt din rasa locală. Mult mai rar se cresc și găini din rasa Rhode-Island și Plymouth⁵⁴⁷.

Produsele animale obținute în gospodăriile populației erau desfăcute pe piața Băiței, dar și la Brad sau Deva. La Brad există piață de desfacere pentru absolut toate produsele de origine animală. Pentru aprovizionarea populației este necesară aducerea de produse de origine animală și din comunele vecine plășii Brad, căci ceea ce se produce în plasă nu e suficient⁵⁴⁸.

Pe lângă agricultură și creșterea vitelor un număr important dintre locuitorii zonei Băița se ocupau și cu mineritul, fiind angajați în cadrul Societăților din zonă sau chiar la unele firme particulare. Minerii din zona Băiței, ca de altfel din întreaga regiune a Zarandului și Munților Apuseni au o înfățișare și o structură socială diferită. Ei nu sunt muncitori de tipul celor din fabrici și uzine din orașe și marile centre industriale și miniere apusene. Munca în mină a acestor lucrători nu constituie singurul și unicul izvor de existență, chiar când contribuie cu 75 % din bugetul acestei existențe.

Alături de venitul muncii din mină ei adaugă, dacă nu venitul în bani al muncii agricole și al gospodăriei țărănești, cel puțin produsul în natură al acestei munci. Astfel acești lucrători din mină sau de la instalațiile de prelucrare sunt înainte de orice, țărani plugari, proprietari de ogor, cu adânci preocupări agricole și gospodărești și cu o viață de pură structură țărănească. Mina nu

⁵⁴² Ibidem, f. 44.

⁵⁴³ Ibidem, Dosar 6/1946, f. 6.

⁵⁴⁴ Ibidem, Dosar 6 /1949, f. 6-7.

⁵⁴⁵ Ibidem.

⁵⁴⁶ Ibidem.

⁵⁴⁷ Ibidem.

⁵⁴⁸ Ibidem.

i-a dezrădăcinat de țarină, de gospodăria agricolă și de sat. În ceea ce privește industria extractivă din zona Băiței era mult scăzută față de anii antebelici și abia după anul 1920 înregistrează o creștere lentă.

În acest context politic s-a încheiat, la Berlin, în data de 3 mai 1920, actul de vânzare-cumpărare prin care Societatea „Mica” intra în posesia drepturilor de exploatare ale firmei germane „Harkortsche Bergwerke und Chemische Fabriken zu Schweln und Harkorter A.G. in Gotha”⁵⁴⁹. Imediat după înființare Societatea „Mica” se va implica în exploatarea terenurilor aurifere din zona Băița-Crăciunești. Aici au avut loc o serie de tranzacții după primul război mondial, capitalul străin, german și austro-ungar, fiind înlăturat din întreprinderile transilvănene.

De altfel în timpul primului război mondial (1914-1918) s-a dat o grea lovitură mineritului aurifer din Transilvania. Datorită greutăților economice din timpul războiului, lipsei de materiale și de brațe de muncă, s-a căutat să se exploateze filoane bogate, fără a se mai face deschideri noi de galerii.

Activitatea minei din Băița s-a redus în preajma și în timpul primului război mondial deoarece mare parte a minerilor au fost mobilizați pe front. În această perioadă s-a lucrat la stoc, cu bătrânii și copiii, restul lucrărilor fiind abandonate⁵⁵⁰. În anul 1918 minele devin proprietatea lui Leo Gietzlinger, Ignatz Grunbaum și Osakar Schwartz⁵⁵¹. Și minele de la Căinelul de Sus, proprietatea Societății germane „Berliner Handelgesellschaft”, au fost vândute în anul 1904 lui J. F. Zeibig din Sibiu, de unde ajung, în urma tranzacției din 16 iunie 1918, în proprietatea lui Leo Gietzlinger, Ignatz Grunbaum și Osakar Schwartz⁵⁵².

Imediat după preluare, Societatea „Mica” va întreprinde acțiuni pentru restaurarea vechilor lucrări miniere, în anul 1923, începând cu instalarea la Băița, în locul unei instalații primitive, unui șteamp californian, compus din două baterii a câte 5 săgeți fiecare, cu accesoriile necesare pentru prelucrarea minereurilor din mina de aici⁵⁵³. Prin această investiție se spera că se va obține câștigarea sulfidelor, cianurarea acestora și a nămolurilor, astfel ca pierderea în aur la extragere să fie redusă la mijloc⁵⁵⁴.

Instalația va fi pusă în funcțiune în noiembrie 1924, prelucrându-se până la sfârșitul anului 999 tone de minereu⁵⁵⁵. Dacă în anul 1923 din minele de la Băița s-a obținut o cantitate de 1,9949 kg aur fin și 0,8621 kg argint fin, în anul următor datorită acestor modernizări de la Băița, s-au produs 13, 834 kg aur brut, din care 6,120 kg din stampare și 7,714 kg aur nativ⁵⁵⁶.

În continuare însă rezultatele nu vor fi încurajatoare. În anul 1925, deși cu rezerve de 30.000 tone minereu, mina de la Băița a lucrat în pierdere, motivul principal reprezentându-l faptul că aurul din minereul extras nu se amalgama și extragerea netă era de 3 gr aur/t minereu față de 6 gr/t cât ar fi fost necesar pentru ca exploatarea să fie rentabilă⁵⁵⁷. În același timp, din cauza unei defecțiuni la motor exploatarea a fost oprită cinci luni. Se aprecia de către conducerea Societății „Mica” că situația se putea îndrepta prin investiții pentru mărirea șteampurilor și completarea lor cu o instalație de cianurare, prin punerea în valoare a unor noi concesiuni ce ar mări rezerva de minereu.

Dar Societatea „Mica” și-a concentrat eforturile în zona Bradului și se considera că aceste investiții nu mai erau de actualitate în acest moment, ele urmând să capete consistență după aducerea curentului electric de la centrala electrică Gurabarza; de aceea mina funcționa cu un

⁵⁴⁹ Ludovic Bathory, Dezvoltarea industriei extractive a metalelor prețioase după unirea Transilvaniei cu România, în Anuarul Institutului de Istorie din Cluj, nr. 11/1968, p. 162.

⁵⁵⁰ Constantin Nichitean, Minele Băița-Crăciunești, Lucrare în manuscris, p. 16.

⁵⁵¹ Mircea Baron, op. cit., p. 93.

⁵⁵² Ibidem.

⁵⁵³ Ibidem.

⁵⁵⁴ Ibidem.

⁵⁵⁵ Ibidem, p. 93-94.

⁵⁵⁶ Ibidem, p. 94.

⁵⁵⁷ Ibidem.

personal redus și se prelucrau intermitent mici cantități de minereu cu care să se acopere cheltuielile⁵⁵⁸.

În privința minei de la Căinelul de Sus, Darea de Seamă a Consiliului de Administrație al Societății „Mica” pe anul 1925 aprecia că există rezerve bogate, din care au fost deschise deja 5.000 tone de minereu, cu un conținut mediu de 6 gr aur/tonă, dar continuarea în mod susținut părea o chestiune de viitor, galeriile fiind inundate. Continuarea activității se lega și de aducerea curentului electric, deocamdată făcându-se mici lucrări de deschidere a căror costuri se acopereau cu aurul liber ce se scotea în înaintare⁵⁵⁹.

În anul 1925 și în anii următori minele de la Băița ca și cele de la Căinel nu au dat rezultatele așteptate: în anul 1925, la mina Băița s-au produs 13,577 kg aur brut (8,830 kg aur din stamparea a 3.009 tone minereu și 4,747 kg aur nativ)⁵⁶⁰. În anul 1926 la cele două mine s-au produs 23,441 kg aur brut (1,747 kg aur din stamparea a 260 tone minereu și 21,694 kg aur nativ)⁵⁶¹, iar în anii 1927 și 1928 nu s-a stampat minereu, obținându-se 8,108 kg aur brut în anul 1927 și 6,943 kg aur brut, în primele cinci luni ale anului 1928, ca aur nativ⁵⁶².

Analiza situației financiare pe anul 1927 arăta că aceasta era nefavorabilă, în condițiile în care minele se confruntau cu duritatea rocii și grosimea mică a filonelor, scumpirea explozibilului, prețul scăzut al aurului, lipsa forței motrice, imposibilitatea de a aproviziona șteampurile cu minereu rentabil, pe lângă o extracție de 50 % a aurului, iar toate acestea creau convingerea că nu era profitabil să facă investiții costisitoare⁵⁶³.

În aceste condiții Societatea „Mica” a primit o propunere de cumpărare a acestor mine, acestea fiind înstrăinate începând cu luna iunie 1928⁵⁶⁴. În anul 1927, se aprobă ca Asociația minieră pe cuxe „Toplița–Măgura–Concordia”, din comuna Băița să se transforme și constituie Societatea „Toplița–Măgura–Concordia” S.A.R.M. cu condiția ca Statutele să fie modificate, capitalul social să fie stabilit la 10 milioane lei; capitalul deținut de cetățenii români în Societate trebuia să fie de cel puțin 60 % din capitalul social; 2/3 din membrii Consiliului de Administrație, ai Comitetului de Direcție și al cenzorilor trebuiau să fie cetățeni români⁵⁶⁵.

Asociația minieră „**Toplița–Măgura–Concordia**” era autorizată să aducă în noua societate averea sa în natură compusă din 128 cuxe – I –CXXVIII – și bunuri miniere: 103 concesiuni și muezine în suprafață de 478,4381 ha⁵⁶⁶. Societății „Toplița–Măgura–Concordia” îi va vinde Societatea „Mica”, printr-un contract de vânzare-cumpărare, încheiat la 2 octombrie 1928, contra sumei de șapte milioane lei, bunurile și drepturile miniere achiziționate la 12 ianuarie 1923 de la Leo Goetzlingler, Ignatz Grunbaum și Osakar Schwartz în hotarul comunelor Băița, Crăciunești, Fizești⁵⁶⁷.

Tot acum sunt vândute, contra sumei de un milion de lei, lui Ludovic Butschbach, vicepreședintele Societății „Toplița–Măgura–Concordia” bunurile și drepturile miniere achiziționate la 12 ianuarie 1923 de la Leo Goetzlingler, Ignatz Grunbaum și Osakar Schwartz în hotarul comunelor Căinelul de Sus și Hărțăgani⁵⁶⁸.

Dar după încetarea mării crize mondiale Societatea „Mica” va fi din nou interesată de exploatarea aurului din perimetrul Băiței. La 30 decembrie 1932, Societatea „Mica” va cumpăra de la Societatea „Toplița–Măgura–Concordia”, cu prețul de 5,5 milioane lei, minele de la

⁵⁵⁸ Ibidem.

⁵⁵⁹ Ibidem.

⁵⁶⁰ Ibidem.

⁵⁶¹ Ibidem.

⁵⁶² Ibidem.

⁵⁶³ Ibidem, p. 95.

⁵⁶⁴ Ibidem.

⁵⁶⁵ Ibidem.

⁵⁶⁶ Ibidem.

⁵⁶⁷ Ibidem.

⁵⁶⁸ Ibidem.

Căinelul de Sus, pe care le va exploata până la naționalizarea din 11 iunie 1948⁵⁶⁹. Sunt practic aceleași bunuri și drepturi miniere pe care Societatea „Mica” le-a cedat lui Ludovic Butschbach, la 2 octombrie 1928, care, la rândul său, le va vinde Societății „Toplița–Măgura–Concordia” printr-o înțelegere intervenită la 19 ianuarie 1929⁵⁷⁰. Pare surprinzătoare hotărârea de a lua minele de la Căinelul de Sus, întrucât un Plan de lucru pentru mina Căinel pe anii 1937-1941, scotea în evidență aceeași lipsă a perspectivei, în privința acestei exploatare.

Se menționa că în anii 1933-1936 s-au executat la Căinelul de Sus lucrări de deschidere pe orizontul galeriei principale Gheorghina și s-au redeschis și cercetat abataje vechi situate deasupra orizontului Gheorghina, cu scopul de a găsi rezerve de minereu exploatabil⁵⁷¹. Rezultatul acestor lucrări a fost negativ, în privința rezervei de minereu, și se propunea cercetarea părților din mină aflate sub nivelul galeriei Gheorghina, care erau inundate de peste 30 de ani.

Pentru a face cercetarea era necesară evacuarea apei până la 60 de m adâncime, lucru care ar fi permis cercetarea filonului Șerpoaica, filon din care în anii 1924-1928, s-au extras peste 30 kg aur nativ, ca și a altor filoane din acest perimetru. Dacă această cercetare dădea rezultate favorabile s-ar fi putut trece apoi la evacuarea apei și la deschiderea orizonturilor până la 190 m. Era greu de anticipat un nivel al producției, dar urma să se exploateze doar aur nativ, pentru că mina nu avea instalație pentru prelucrarea minereurilor obișnuite⁵⁷².

Inspectoratul Minier Abrud trimitea primăriei Băița „Planul de situație al perimetrului de exploatare acordat Societății Aurifere „Mica” pe teritoriul comunei Hărțăgani și Curechiu, pentru exploatarea aurului și argintului, prin Decretul regal 2438/1934⁵⁷³, rugând să fie afișat la vedere. Decretul stabilea o limită de 100 ha și urma a fi delimitat în teren. Durata permisului de exploatare se acorda pe trei ani de la data punerii în posesie⁵⁷⁴. Cert este că în cursul anului 1933 Societatea „Mica” obținea permise de exploatare în zonele Căinel și Hărțăgani pe o suprafață de 4.131 ha⁵⁷⁵.

Inspectoratul Minier din Abrud trimitea o publicație și primăriei din Băița prin care se menționau reînnoirea drepturilor de exploatare ale Societății „Mica” de pe teritoriul „comunelor Ruda, Brad, Țărățel, Crișcior, Șesuri, Luncoiul de Jos, Luncoiul de Sus și Ormindea și a fixat termenul pentru deplasarea și efectuarea cercetărilor la fața locului în zilele de 4-10 octombrie 1934⁵⁷⁶.

„Cercetările pe teritoriul comunei Ormindea se vor executa în ziua de 10 octombrie 1934, de la ora 9 a.m. plecând de la crucea de piatră din apropierea galeriei Ioan Nepomuc Paltin⁵⁷⁷. Aceeași înștiințare este trimisă și comunei Hărțăgani unde s-a fixat efectuarea cercetărilor la fața locului, termenul fiind în zilele 11 și 12 octombrie, la ora 9, a.m. plecarea de la Biserica ortodoxă din comuna Hărțăgani iar în 13 octombrie de la Primăria comunei Șesuri, la ora 9, a.m.⁵⁷⁸

La 27 octombrie 1934 se înaintează, de către Inspectoratul Minier Abrud, adrese către primăriile comunelor Ormindea, Căinelul de Sus, Peștera, Hărțăgani, Săliște, Trestia, Crăciunești și Băița pentru a informa „dacă sunt exploatare în carieră, izvoare minerale etc”, pe teritoriul lor⁵⁷⁹. Răspunsul notariatului Băița menționează că în comunele Băița, Ormindea,

⁵⁶⁹ Ibidem.

⁵⁷⁰ Ibidem.

⁵⁷¹ Ibidem, p. 96.

⁵⁷² Ibidem.

⁵⁷³ DJHAN, Fond Primăria comunei Băița, Dosar 3/1934, f. 1.

⁵⁷⁴ Ibidem.

⁵⁷⁵ Ioachim Lazăr, Lupta pentru drepturi social-economice și politice a minerilor de la Crișcior în perioada dintre cele două războaie mondiale, Lucrare de diplomă 1970, p. 63.

⁵⁷⁶ DJHAN, Fond Primăria comunei Băița, Dosar 3/1934, f. 1.

⁵⁷⁷ Ibidem, f. 17.

⁵⁷⁸ Ibidem, p. 19.

⁵⁷⁹ Ibidem, f. 26-33.

Căinelul de Sus, Peștera, Hărțăgani, Săliște, Trestia și Crăciunești nu există nici un fel de exploatare în carieră, izvoare minerale etc⁵⁸⁰.

La 6 ianuarie 1934, primăria comunei Băița încheia un proces verbal în contra cererii lui „Iosif Hagyo, domiciliat în Lipova și Dr. Ludovic Munteanu, domiciliat în Alba Iulia, înregistrată la Inspectoratul Minier, nr. 1957/1932, „prin care solicitau un perimetru de exploatare în hotarul comunelor Hărțăgani, Șesuri și Crișcior pentru căutarea aurului și argintului”⁵⁸¹.

La 27 decembrie 1933, primarul și notarul comunei Băița încheiau un proces verbal prin care constatau că publicațiunea Inspectoratului Minier Abrud cu nr. 2346/1933, cât și cererea lui Iosif Hagyo domiciliat în Lipova și Dr. Ludovic Munteanu domiciliat în Alba Iulia „prin care solicită acordarea unui perimetru de exploatare pentru căutarea aurului și argintului cu suprafața de 70 ha, a stat 10 zile la vedere”⁵⁸².

Împotriva acordării unui perimetru de cercetare al solicitanților Iosif Hagyo și Ludovic Munteanu a înaintat contestație Societatea Anonimă Română Minieră „Mica” din București⁵⁸³. Și totuși, în ciuda contestației Societății „Mica”, la 7 decembrie 1934 Inspectoratul Minier Abrud aducea la cunoștința locuitorilor din Hărțăgani, Șesuri și Crișcior că „prin decret regal s-a acordat d-lor Iosif Hagyo și Dr. Ludovic Muntean, domiciliați în Lipova, județul Timiș, un perimetru de exploatare de 31 ha. 7.794 m² situat în hotarul comunelor Hărțăgani, Șesuri și Crișcior”⁵⁸⁴. Totodată trimitea o copie oficială după Decretul regal și ruga primăria să fie afișate actele la vedere publică.

La 16 ianuarie 1934, Inspectoratul Minier Abrud trimitea notariatului din Băița o notă prin care cerea să se aducă la cunoștința locuitorilor că „declarațiile de impunere pentru exploatarea miniere trebuie înaintate autorităților miniere, să se anunțe și exploatarea miniere din circumscripția notarială Băița”⁵⁸⁵. Pe spatele adresei primite au semnat pentru luare la cunoștință: Societatea „Toplița–Măgura–Concordia” Băița; Crepnik Ignatie, Băița, Dr. Moldovan Cornel, Băița și Mihuț Nicolae, Băița⁵⁸⁶. Lucrul în mine se desfășura în condiții precare ceea ce ducea la dese accidente.

Un astfel de accident s-a produs la exploatarea lui Crepnik Ignatie din Băița. La 9 mai 1934, Inspectoratul Minier Abrud cerea primăriei din Băița să asculte martorii care au fost la fața locului, în 5 mai, când Popa Dumitru a căzut într-un vârtej din mina „La Cireș” reprezentată de d-l Crepnik Ignatie, domiciliat în Băița”⁵⁸⁷. Pentru a clarifica cauzele producerii accidentului șeful inspectoratului minier se adresa din nou primăriei comunei Băița cerând „trimiterea proceselor verbale cu ocazia ascultării martorilor care au fost la fața locului, în 5 mai crt. când a suferit accidentul Popa Dumitru în mina „La Cireș” din Băița”⁵⁸⁸.

În perioada interbelică au avut loc o serie de tranzacții privind vinderea sau cumpărarea de cuxe deținute de diverși particulari sau succesorii lor. La 14 decembrie 1934, Inspectoratul Minier Abrud cerea notariatului din Băița să răspundă în „cauza transcrierii cuxelor cerută de către Mihăiță Petru a Catrinei din Săliște”⁵⁸⁹. De asemenea se preciza în adresa trimisă că s-a mai cerut „dovezi asupra succesorilor legali ai decedatului Stanca Petru lui Iosif, fost locuitor în Trestia”⁵⁹⁰. În iulie 1934, primăria Băița trimitea inspectoratului declarațiile lui Crișan Cleopa și Iosif Dan, domiciliați în comuna Trestia, care confirmau că „au fost martori când s-a încheiat

⁵⁸⁰ Ibidem.

⁵⁸¹ Ibidem, f. 9.

⁵⁸² Ibidem, f. 10.

⁵⁸³ Ibidem, f. 9.

⁵⁸⁴ Ibidem, f. 12.

⁵⁸⁵ Ibidem, f. 15.

⁵⁸⁶ Ibidem.

⁵⁸⁷ Ibidem, f. 36.

⁵⁸⁸ Ibidem.

⁵⁸⁹ Ibidem, f. 7.

⁵⁹⁰ Ibidem

contractul de vânzare-cumpărare între vânzătorul Stanca Petru lui Iosif și cumpărătorii Gabor Lazăr, Popa Petru și Azarie Florea, pentru cumpărarea a 18 cuxe din mina „Ema”. Acestea au fost cumpărate în modul următor: Gabor Lazăr, 14 cuxe, Popa Petru, 2 și Azarie Florea, 2⁵⁹¹.

Au loc și alte tranzacții privind cuxele. La 12 iunie 1934, notarul comunei Băița răspundea Inspectoratului Minier Abrud, referitor la cuxele cumpărate de Gabor Lazăr din Băița, anexând și două declarații despre dreptul său de la defunctul Stanca Petru I Iosif și o declarație dată de vânzătorul Hanciu Petru I Lazăr. Amândoi recunosc că cuxele le-a cumpărat numai Gabor Lazăr și nicidecât în asociație cu Azarie Florea care astăzi este decedat⁵⁹². În declarația sa, dată în 19 mai 1934, Hanciu Lazăr I Lazăr, domiciliat în comuna Trestia, recunoaște „că a vândut lui Gabor Lazăr, locuitor în Băița, 2 cuxe, din mina „Ema” din Trestia pentru suma de 200 lei, care sumă am primit-o”⁵⁹³. La 12 iunie, Inspectoratul Minier Abrud, trimitea 3 copii de contracte înregistrate încă din anul 1923:

1. Între Stanca Petru I Iosif ca vânzător și Lazăr Gabor, Popa Petru și Azarie Florea ca cumpărători asupra a 18 cuxe din 32 înscrise la Asociația Minieră „Ema”, pe numele vânzătorului.
2. Între Hanciu Lazăr I Lazăr ca vânzător și Azarie Florea ca cumpărător pentru cele 2 cuxe ale vânzătorului de la Asociația minieră „Ema”, nr. 97 și 98.
3. Între Petru Barb I Nicolae junior ca vânzător și Lazăr Gabor și Azarie Florea ca cumpărători pentru 5 cuxe și 2, în total 7 cuxe din 32 bucăți înscrise pe numele lui Barb Petru I Nicolae senior⁵⁹⁴.

Desigur că începând din anul 1934, o parte din perimetrele miniere ale Societății „Toplița–Măgura–Concordia” au fost arendate locuitorilor din comunele zonei miniere Băița. Astfel se explică demersurile unor locuitori de a-și afirma drepturile miniere care nu au fost încă vândute societăților.

Exploatarea miniere din zonă dau multă bătaie de cap primăriilor și locuitorilor din comunele respective. În ședința din 10 noiembrie 1929, Consiliul comunei Căinelul de Sus ridică problema împietririi șoselei comunale. În discuția membrilor comitetului comunal se arată că „Societatea minieră auriferă cu ocazia transportării minereurilor obținute din mina de aur aflătoare pe teritoriul acestei comune, fiindcă căruțele și carele ce circulă pe acest drum, o sapă”⁵⁹⁵. Consiliul hotărăște ca din „cei 1700 m, jumătate să fie obligată Societatea minieră auriferă, cu sediul în această comună a îngriji de împietruirea drumului cu piatra și nisipul de lipsă”⁵⁹⁶.

În cursul anului 1930, primăria comunei Băița primește o cerere din partea Subinspectoratului Minier Abrud de a lua măsuri pentru sigilarea minelor „Sfredel” și „Sf. Ladislau”⁵⁹⁷. Consiliul comunal Băița și primarul Bulz Simion răspund: În urma deciziei 403/1930 avem onoare a vă comunica că deplasarea la fața locului la mina „Sfredel” și „Sf. Ladislau” „nu se poate îndeplini deoarece această mină cade pe teritoriul comunei Fizeș-Barbura, din plasa Șoimuș, pe când noi aparținem de plasa Brad”⁵⁹⁸.

Consiliul comunei **Săliște** stabilea în ședința din 2 iulie 1934, ca „Societatea Petroșani ce funcționează în comună, pentru exploatarea minei „**Draica**”, pentru transporturile făcute prin căraușii sau la diferite materiale necesare exploatarei” să plătească o taxă de 10.000 lei⁵⁹⁹.

⁵⁹¹ Ibidem, f. 44.

⁵⁹² Ibidem, f. 24.

⁵⁹³ Ibidem, f. 43.

⁵⁹⁴ Ibidem, f. 25.

⁵⁹⁵ Ibidem, Dosar 1/1926, f. 43.

⁵⁹⁶ Ibidem.

⁵⁹⁷ Ibidem, dosar 5/1926, f. 32-35.

⁵⁹⁸ Ibidem.

⁵⁹⁹ Ibidem, Dosar 1/1928, f. 158-159.

Din **Ormindea**, în ședința comitetului comunal, din 18 februarie 1928, primarul, Borza Iacob, informa că „drumul ce duce în partea de deal „Comoara Deluț” s-a prăbușit în dreptul minei de aur a Societății „**Mica**”⁶⁰⁰. „S-a rupt lemnăria care ținea mina, s-a rupt și pământul deasupra minei, s-a prăbușit peste drumul comunal și astfel s-a întrerupt și nu se mai poate comunica.

Totodată mai aduce consiliului spre cunoștință că nu departe de mina aceasta se mai află o gură de mină, în care mină se află săpat un vârtej de 20 m în care se poate îneca o vită sau vreun copil”⁶⁰¹. Primarul propune a se interveni ca „Societatea „**Mica**” să fie provocată de către forurile superioare pentru repararea drumului comunal și astuparea gurii de mină”⁶⁰².

În ședința din 27 septembrie 1930, consiliul comunei analizează cererea „unui grup de mineri din comuna Băița pentru construirea unor șteampuri în această comună. Consiliul comunal, având în vedere starea precară a locuitorilor din această comună, dă învoire acestui grup de mineri pentru construirea șteampurilor necesare”⁶⁰³. În ședința din 23 martie 1931 se analizează cererea Societății „Concordia” pentru ștergerea taxei de firmă de 3.000 lei pe anul 1929⁶⁰⁴.

Consiliul hotărăște că „având în vedere că toți meseriașii au fost impuși și au achitat această taxă, aduc în ștergere suma de 1.000 lei, rămânând a achita 2.000 lei”⁶⁰⁵. Câteva săptămâni mai târziu, la 9 aprilie 1931 se analiza cererea întocmită și înaintată de avocatul S. Câmpeanu din Deva, în numele Societății „Toplița–Măgura–Concordia” pentru ștergerea taxei de firmă⁶⁰⁶. Consiliul aprobă doar reducerea taxei cu 1.000 lei plățibili în 15 zile⁶⁰⁷.

Lui Muntean Traian din Băița care cerea să i se acorde autorizație pentru a instala și pune în funcție șteampuri aurifere, consiliul comunei îi răspundea, la 17 septembrie 1935, că „nu e de competența sa, ci numai pentru edificiul șteampurilor”⁶⁰⁸.

Cu ocazia controlului efectuat de către pretura Brad, la 29 martie 1935, în comuna Săliște, se menționează că „minieritul de aur este destul de dezvoltat. În comună sunt 5 zdrobitoare de piatră auriferă pe vale, care șteampuri formează proprietatea locuitorilor în Asociație. În această comună funcționează Societatea „Aurifera” a societății Petroșani, unde sunt angajați în lucru mai mulți locuitori din această comună și unde-și câștigă traiul de toate zilele”⁶⁰⁹.

În urma inspecției comunei Băița, din 29 octombrie 1936, pretorul plasei Brad menționa că „aici numărul oamenilor săraci e destul de redus și sunt parțial angajați la minele de aur a Societății „**Toplița–Măgura–Concordia**” cu salarii destul de reduse”⁶¹⁰. La inspecția din 23 octombrie 1937, pretorul înregistrează o altă situație privind starea materială a locuitorilor din Băița. „Starea materială a locuitorilor e mijlocie din cauza stagnării exploatării minelor de aur din hotarul comunei și a comunelor din jur”⁶¹¹.

Cu ocazia controlului pretorului Vasile Nistor, efectuat în comuna Hărțăgani, la 16 decembrie 1938, se menționa că „Societatea «Mica» a început lucrări mari de mină și de construcție de drumuri care să lege comuna Crișcioc de Hărțăgani, așa că populația are ocazia a se angaja la aceste lucrări”⁶¹².

⁶⁰⁰ Ibidem, Dosar 2/1928, f. 22-24.

⁶⁰¹ Ibidem.

⁶⁰² Ibidem.

⁶⁰³ Ibidem, Dosar 3/1928, f. 139-140.

⁶⁰⁴ Ibidem, f. 170-174.

⁶⁰⁵ Ibidem.

⁶⁰⁶ Ibidem, f. 175-181.

⁶⁰⁷ Ibidem.

⁶⁰⁸ Ibidem, Dosar 1/1931, f. 117-130.

⁶⁰⁹ Ibidem, Dosar 2/1931, f. 41.

⁶¹⁰ Ibidem, Dosar 8/1931, f. 73.

⁶¹¹ Ibidem, f. 79-81.

⁶¹² Ibidem, Dosar 7/1931, f. 74-77.

Cert este că o mare parte a locuitorilor comunei Băița își câștigau cele necesare traiului de zi cu zi din minieritul de aur. Conform lucrării autorilor I. Ciomac, Valer Popa-Necșa, „Munții Apuseni – Cercetări asupra stărilor economice din Munții Apuseni”, apărută la București, în anul 1936, din câteva sate ale actualei comune Băița lucrau în domeniul minieritului de aur un număr important de locuitori:

<i>Nr. crt</i>	<i>Comuna</i>	<i>Număr mineri</i>	<i>Observații</i>
1	Băița	30	
2	Cănelul de Sus	80	
3	Hărțăgani	40	
4	Ormindea	150	
5	Peștera	50	

Societatea „Toplița–Măgura–Concordia”, înființată în anul 1928, cu un capital de 10 milioane lei, deținea concesiuni în suprafață de 634 ha⁶¹³. Minele acestei întreprinderi au fost preluate de arendași (circa 250), băștinași din Băița, Crăciunești și Fizești, producând în anul 1937 o cantitate de 40 kg aur⁶¹⁴.

Concesiunea minieră Szent Ferencz și galeria auxiliară „Ema” a fost validate definitiv de Tribunalul Hunedoara în favoarea următorilor:

„Văduva lui Adriany Ioan n. Gresitsona	7/16 parte
Benedikty Coloman Gustav	5/16 parte
Hanvay Ion Eduard	2/16 parte
Kalusek Boguslav	2/16 parte ⁶¹⁵

Prin contractul încheiat la București, la 15 iunie 1934, Societatea Petroșani a cumpărat de la numiții proprietari de mai sus aceste drepturi. Actele au fost înaintate Tribunalului Hunedoara „ca dreptul de proprietate asupra concesiunii Szent Ferencz și asupra galeriei auxiliare „Ema” să se înscrie în cartea minieră specială direct pe numele și în favoarea subsemnatei cumpărătoare: „Petroșani, Societate Anonimă Română pentru exploatarea minelor de cărbuni cu sediul în București, Calea Victoriei, 119”⁶¹⁶.

Se preciza că numele patronimic al hotarului minier Szent Ferencz și galeria auxiliară Ema, conform actului de concesiune 98/I 1883, are o suprafață de 180.465.000 m² și se află situată la punctul de întâlnire a pâraielor Gropilor și Teușului⁶¹⁷. Cu data de 6 iulie 1938 pe numele Societății „Toplița–Măgura–Concordia”, reprezentată prin avocatul Simion Câmpean din Deva, erau înscrise galeriile „Erzsebet” (dealul Sfredel), „Francziska” (comuna Crăciunești), „Ema”, „Emilia”, „Tăde” (toate în Crăciunești), „Antonia”, „Gizella”, „Valeria”, „Henrik”, „Marta”, „Boiczai Rudolf” toate în Băița, dealul „Sfredel” și „Vale Mică Daniel”, situată în dealul Sfredel - Fizești⁶¹⁸.

În anul 1938, Inspectoratul Minier Abrud trimitea publicația către primăriile comunelor Trestia și Săliște prin care Societatea Petroșani cerea un perimetru de exploatarea pe teritoriul acestor comune⁶¹⁹.

⁶¹³ Nichitean Constantin, lucrarea citată, p. 19.

⁶¹⁴ Ibidem.

⁶¹⁵ DJHAN, Fond Primăria comunei Băița, Dosar 7/1931, f. 73.

⁶¹⁶ Ibidem.

⁶¹⁷ Ibidem.

⁶¹⁸ Ibidem.

⁶¹⁹ Ibidem, Dosar 5/1938, f. 1-16.

În același an Direcția regională IV minieră Zlatna trimitea primăriei Trestia cererea și planul perimetrului de exploatare solicitate de Societatea „Toplița–Măgura–Concordia” din Băița spre a „le afișa, anunța prin bătaie de dobă, actele vor sta afișate 10 zile”⁶²⁰.

Aceleași acte au fost trimise și primăriilor din Crăciunești și Săliște⁶²¹. La 6 octombrie 1938 era trimisă de Inspectoratul Minier Abrud publicația referitoare la cererea Societății „Mica” privind perimetrul solicitat pe teritoriul comunelor Curechiu și Hărțăgani⁶²². Societatea „Toplița–Măgura–Concordia” a fost încorporată societății „Concordia Petroliferă” care a funcționat până după naționalizare când a intrat în Sovrom – petrol, în luna iulie 1949⁶²³.

Cu aceeași dată, Exploatarea Băița-Crăciunești a fost repartizată în subordinea Centralei Auro-argentifere – Direcțiunea Brad, transformată mai târziu în Combinatul Brad, care ulterior prin HCM nr. 2255/23 octombrie 1952 devine Trustul Minier Brad⁶²⁴. Se inaugurează o altă etapă în mineritul din zona Băița pe care o vom prezenta în capitolul „Comuna Băița în perioada 1948-1989”.

Revenind la istoria comunelor din depresiunea Băița în perioada interbelică, trebuie să menționăm că fiecare dintre ele își avea primăria și consiliul comunal propriu. În cadrul acestor instituții ale puterii locale se dezbăteau problemele localității, se luau măsuri pentru respectarea ordinii și disciplinei, a disciplinei construcțiilor, a întreținerii drumurilor comunale și de hotar, a respectării proprietății particulare etc.

Localitatea **Băița** se detașează ca statut peste celelalte comunități din zonă. Ea avea dreptul de târg săptămânal, după care încasa o vamă prin care se sporeau veniturile bugetului, dar mai dispunea și de o însemnată pătură de mineri, comercianți și meșteșugari. Cei care doreau să se așeze în localitate trebuiau să obțină autorizația din partea primăriei și a consiliului local. În anul 1919 la Băița era primar Popică Nicolae⁶²⁵.

La 6 octombrie 1924, membrii comitetului comunei Băița sunt convocați în adunare pentru aprobarea conturilor de gestiune pe anii 1917-1923. Sunt convocați de către primarul Petru Gabor și notarul Azarie Florian, membrii comitetului: Dr. Cornel Moldovan, Lazăr Perian, George Drăgan, Nicolae Popică, Drăgan Ilarion, Maier Iosif, Trif Nicolae, Popa George, Gabor Avram I Gubriș, Bordislo Nicolae, Drăgan Petru – medic, Gabor Lazăr, Susan Petru, Muntean George, Radu Iosif, Bulz Sabin, Muntean Avram și Belea Ioan⁶²⁶.

Iată situația financiară a comunei Băița pe anul 1918:

„Sold la 31 decembrie 1918	28 k. 21 f.
De la Boiczai Tanarek penztar	500 k.
Plătit vigiliului de noapte, Lazăr Șerban	120 k.
Înmanuatorului comunal, Gabor Avram	90 k.
Gabor Avram pentru susținerea ordinii în târg	10 k.
Lui Gabor Avram ca jurat, în 1918	20 k.
Lui George Voica un drum la Brad, și o lampă de carbid la cancelarie	100 k. 20 f.
Lui Jorza pentru îngropat 2 cai și 1 câine	11 k.
Lui Dura Iosif pentru 1 car de lemne pentru soldații de la oficiul poștei	40 k. 20 f.
De la Zărăndeana – arunc intrat	500 k.
Paușal de călătorie la primar	49 k.
Plata primarului pe 4 luni	80 k.

⁶²⁰ Ibidem.

⁶²¹ Ibidem, f. 21 și 22.

⁶²² Ibidem, 23.

⁶²³ Nichitean Constantin, lucrarea citată, p. 19.

⁶²⁴ Ibidem

⁶²⁵ DJHAN, Fond Primăria comunei Băița, Dosar 3/1917-1924, f. 138.

⁶²⁶ Ibidem, f. 142.

Pentru măturatul pieții din Băița, la Jorza	10 k.
Nicula Toader ca jurat, 1918	30 k.
Din darea de acciză intrat	334 k. 11 f.
Din taxa de abator	12 k. 50 f.
Remunerație din accis, Frohnmayer și Popică	70 k.
Pentru tipărituri de asentare la Dr. Glava	20 k.
De la Muntean George arenda pentru locul „Dintre rude”	50 k.
Lui Pușa George ca haiduc	126 k.
De la Maier Iosif, arunc	9 k. 50 f.
Lui Gabor Avram și Șerban Lazăr ca vigili de noapte	48 k.
Arunc comunal intrat	478 k 81 f.
Fostului notar Ioan Olariu, călătorie	50 k.
Fostului notar, paușal de servitor	22 k. 80 f.
Fostului notar paușal de încălzire	18 k. 50 f.
Fostului notar, paușal de scriitor	374 k. 20 f.
Fostului notar, execuție după darea erarială	120 k.
Fostului notar diurne de zi pentru ajutor în cancelarie	225 k.
Lui Horvath pentru 1 cheie la masa din cancelarie	4 k.
Arunc comunal intrat	1168 k. 50 f.
Taxa de ștampilare pentru 570 coroane	5 k. 70 f.
Lui Toderășiu pentru facerea unei table la comună	13 k.
Lui Jorza pentru măturat piața	10 k.
Pentru repararea pompei de apă de la abator, lui Naisady Benedek	30k.
Lui Gabor Petru pentru 3 călătorii la Alba Iulia la asentare	300 k.
Lui Jorza pentru înmormântarea lui Stoica Lina	10 k.
Lang Ana ca moașă	50 k.
Drăgan Petru pentru curățatul pieții	54 k.
Lui Șerban Lazăr ca vigil de noapte	240 k.
De la vânzătorii de beuturi	450 k.
Lui Stanca Romul, călătorie la Alba Iulia la asentare	100 k.
Lui Gabor Avram ca gornic	40 k.
Drăgan Petru pentru regularea șanțurilor	40 k.
La fondul de leafă al secretarilor din Deva	506 k. 04 f.
Plata primarului de la 1 mai la 31 decembrie 1919	160 k.

Popica Nicolae primar⁶²⁷.

Din analiza execuției bugetare pe anul 1918 se poate observa diversitatea serviciilor pe care le plătește primăria, dar și importante surse de venituri pe care le încasează. În acest an pe teritoriul comunei Băița își desfășurau activitatea un număr mare de birturi care comercializau băuturi. Birturile din Băița⁶²⁸ sunt ale următorilor patroni:

⁶²⁷ Ibidem, f. 145-147.

⁶²⁸ Ibidem, Dosar 5/1926, f.32-35.

<i>Nr. crt.</i>	<i>Numele comerciantului</i>	<i>Localitatea</i>	<i>Taxa</i>
1	Perian Lazăr	Băița	50
2	Segesvary Istvan	"	50
3	Bălașiu Leontina	"	50
4	Maier Iosif	"	50
5	Wallentin Ludvig	"	50
6	Eisler Istvan	"	50
7	Braütigan Rudolf	"	50
8	Papp Johana	"	50
9	Fogel Jozsefne	"	50

Din taxele plătite de către cei 9 patroni de birturi intrau anual în bugetul primăriei 450 de coroane. Se caută limitarea înmulțirii exagerate a birturilor din Băița. Cererea lui Alexandru Herbai de a i se da un permis de birt se respinge⁶²⁹. Motivarea respingerii se întemeiază pe faptul că la Băița, conform legii „i se cade 2 birturi, dar având și târg de săptămână i s-ar compete 4 târguri și în prezent existau 5⁶³⁰”.

Peste câțiva ani, la 28 iulie 1929, Alexandru Herbai reînnoiește cererea. Primarul aduce ca argument faptul că Băița are 670 de suflete, la care sunt 7 cârciumi, în consecință cererea se respinge⁶³¹. În schimb se aprobă, în ședința anterioară, din 17 iunie 1929 cererea lui Marcu Gheorghe brevetul pentru vinderea de băuturi nealcoolice⁶³². I se pune condiția de a „fi închis Duminica până la ora 12” și plătiind taxa de 500 lei⁶³³. În ședința din 25 septembrie 1929 a Consiliului comunei Ormindea se aproba cererea lui Tod Petru de a deschide un debit de beuturi nealcoolice ce stă sub patronajul Societății „Temperanța” și să plătească taxa de 100 lei⁶³⁴.

Un alt venit important era realizat din vama de târg, Aici exista o dispută cu Biserica romano-catolică care o pretinde pentru ea. Cererea ei este dezbătută în ședința de consiliu comunal, din 10 aprilie 1924, în urma căreia se aprobă următoarea rezoluție: „Vama de târg s-a sistat încă din 1918 și s-au făcut taxe comunale, nefiind arunc comunal se respinge”⁶³⁵. Dar pentru a rezolva diferendul, în ședința din 25 februarie 1928, se aprobă începerea „procesului de expropriere a teritoriului de târg de vite și din piață de la Biserica romano-catolică”⁶³⁶.

În ședința extraordinară a Consiliului se dezbate problema diferendului cu Biserica romano-catolică. Se arată că deși teritoriul pe care se desfășura târgul a fost expropriat, Tribunalul Deva a anulat hotărârea judecătorei Brad și se redă Bisericii romano-catolice⁶³⁷. Mai mult, Biserica cerea și plata sumei de 1.200 lei arenda pe anii 1924-1927. Consiliul refuză, motivând că vamă nu mai există, iar la timpul său i s-a îmbiat suma însă a refuzat primirea, în consecință hotărâsc reluarea procesului cu Biserica romano-catolică⁶³⁸. Dar primăria pierde din nou procesul cu Biserica romano-catolică care cere o arendă anuală de 3000 lei, iar pentru anii trecuți câte 1000 lei⁶³⁹.

⁶²⁹ Ibidem.

⁶³⁰ Ibidem.

⁶³¹ Ibidem Dosar 3/1928, f. 75-77.

⁶³² Ibidem, f. 82-87.

⁶³³ Ibidem.

⁶³⁴ Ibidem, Dosar 2/1928, f. 39.

⁶³⁵ Ibidem, Dosar 5/1926, f. 13-14.

⁶³⁶ Ibidem, f. 19-21.

⁶³⁷ Ibidem, Dosar 3/1928, f. 44-49.

⁶³⁸ Ibidem.

⁶³⁹ Ibidem,, f. 82-87.

La 5 septembrie 1926, primarul Groza Petru a cerut „înființarea târgurilor de țară”⁶⁴⁰. Membrii consiliului „acceptă propunerea primarului de a se înființa patru târguri de țară”⁶⁴¹. În aceeași ședință arendatorul târgului, Gabor Avram cere reducerea arenzii „încât 2 zile cu ocazia alegerilor nu s-a ținut târg și nu s-a încasat vama”⁶⁴². Consiliul aprobă motivele invocate de către Gabor Avram și reduce „arenda de vamă cu 500 de lei pentru două târguri”⁶⁴³. În ședința din 28 ianuarie 1932, primarul Floria Ioan, Muntean Lazăr, delegat, Boticiu Adam, notar, stabilesc taxele vamale la târgul de săptămână din Băița⁶⁴⁴ pentru anul 1932. Aceste taxe sunt următoarele:

<i>Nr. crt.</i>	<i>Denumirea mărfurilor supuse taxei</i>	<i>Taxa vamală</i>
1	Una pereche de boi de peste 2 ani	10
2	Una vacă cu vițel	5
3	Una vacă peste 2 ani singură	4
4	Pentru una vită sub 2 ani	3
5	Pentru un vițel singur	2
6	Pentru oi, capre, porci, de fiecare	2
7	Pentru miei, iezi și porci	1
8	Pentru porci grași	3
9	Pentru 1 car cu șindrilă, scânduri, cu 1 cal	5
10	Pentru 1 car cu șindrilă, scânduri, cu 2 cai	10
11	Pentru 1 car cu varză, ceapă	10
12	Pentru 1 car cu bostani	5
13	Pentru lucru de masari, sticlărie și fierărie	5
14	Mărfuri mărunte de 1 persoană, (nuci, verdețuri, lapte)	1
15	Verdețuri cu căruța ori pe jos	5
16	Bucate de orice soi, de măsură	1
17	Autocamioane	10
18	Articole de aprovizionare, pește, brânză	5
19	Lemne de foc, de 1 car	2
20	Alți negustori cu șatră, de 1 m	5
21	Tăbăcari, păpușari, croitori locali, de șatră	5
22	Tăbăcari, păpușari, croitori străini, de 1 m	5
23	Tăbăcari, păpușari, croitori locali, de 1 m	3
24	Cojocari și pălărieri străini, de 1 m	5
25	Olari, de șatră	4
26	Plevari, fierari, de m	5
27	Ciubărari, de șatră	4
28	Comercianți de nuci, după saci și cântar	10
29	Precum și de fiecare măsură de nuci	1

⁶⁴⁰ Ibidem, Dosar 3/1928, 5-7.

⁶⁴¹ Ibidem.

⁶⁴² Ibidem.

⁶⁴³ Ibidem.

⁶⁴⁴ Ibidem, Dosar 5/1926, f. 51-60.

30	Piele de veveriță, vulpe sau jder	5
31	Alte piei mărunte	1
32	Vișlari și cârnățari	3

Se mai preciza în hotărârea Comisiei permanente că la bâlciuri taxa va fi dublă⁶⁴⁵. Arendarea dreptului de vamă din târgul Băiței aducea titularului de asemenea un venit important. Dreptul de a strânge vama se dădea în arendă pe timp de 1 an. Cu data de 1 februarie 1932 se dă în arendă vama. Licităția va avea ca preț de strigare 55.000 lei⁶⁴⁶. La licitația care a avut loc în data de 2 februarie au participat, Banca „Viitorul” care a oferit 65.650 lei și Legrand Rudolf care a ridicat oferta la 65.800 lei⁶⁴⁷.

Dar câștigătorul a fost contestat de către Henț Ioan, invalid de război, care contestă dreptul de a acorda vama lui Legrand Rudolf, pe motiv că este slujbaş la comună și cere „să i se acorde lui oferind și el 65.800 lei pe care îi depune în 48 de ore”⁶⁴⁸. Ca urmare a contestației introduse de către Henț Ioan, în ședința Consiliului din 4 februarie, se acordă vama lui Henț Ioan și Manea Lazăr⁶⁴⁹.

În ședința din 14 septembrie 1927 se iau în dezbatere mai multe probleme ale comunei: Arenda locului „Dintre Rude” prin licitație pe termen de 5 ani; mărirea taxelor la fiert rachi; procurarea unui raceriu (răcitor), a unui leiter și tolcer la cazanul de fiert țuică cu suma de 1.000 lei; ocuparea unui loc de târg și de vite⁶⁵⁰. Taxa pentru cazanul de fiert țuica era următoarea: „de un cazan, 5 lei, pe 24 ore, 100 lei și pentru cei care duc căldarea afară din comună se percepe o taxă de 200 lei pe 24 ore”⁶⁵¹. Imediat după 1918, o serie de comercianți și meșteșugari cer să se așeze cu locuința în Băița. Astfel în ședința Consiliului din 20 iulie 1926, se iau în discuție 8 cereri de stabilire în Băița⁶⁵².

Consiliul alcătuit din primarul Perian Lazăr, Moldovan Cornel, Drăgan George, Herbai Alexandru, Butaciu Adam, Munteanu Avram, Muntean George, Drăgan Petru lui Ambrozie, Bulz Sabin, Gabor Petru și Popa George aprobă așezarea în Băița, plătind o taxă, odată pentru totdeauna a următorilor⁶⁵³:

<i>Nr. crt.</i>	<i>Numele și prenumele solicitantului</i>	<i>Meseria</i>	<i>Taxa</i>	<i>Observații</i>
1	Gojan Dumitru	brutar	200	
2	Gherman Lazăr	cojocar	200	
3	Poenar Iuon	pantofar	200	
4	Marc Adam	miner	100	
5	Gherman Nicodim	pantofar	200	
6	Popa Iuon	pantofar	100	
7	Bulz Loghin	măcelar	100	
8	Lenghel Ștefan	comerciant	300	

⁶⁴⁵ Ibidem.

⁶⁴⁶ Ibidem.

⁶⁴⁷ Ibidem, f. 77.

⁶⁴⁸ Ibidem

⁶⁴⁹ Ibidem, f. 80-81.

⁶⁵⁰ Ibidem, f. 17.

⁶⁵¹ Ibidem.

⁶⁵² Ibidem, Dosar 3/1928, f. 1-7.

⁶⁵³ Ibidem.

Peste ani și alți comercianți și meseriași se vor așeza în comună care va ajunge să dispună de un număr important de astfel de profesii putând fi comparată cu mici orașe precum Bradul. În același an, 1926, s-au mai așezat în Băița, Dobra Miron, tăbăcar și Takacs Iosif, pantofar, care plătesc câte 200 de lei fiecare „ca taxă de schimbare de domiciliu”⁶⁵⁴.

În ședința din 4 iunie 1927, Consiliul aprobă cererea lui Alexandru Herbai de a-și „edifica o prăvălie, la o distanță de 15-20 m de institutul Zărăndeană”⁶⁵⁵. Lui Ioan Belea care cere un brevet de cârciumă i se răspunde să participe la licitație⁶⁵⁶. În același timp comerciantul Wallentin Robert cere de a se înscrie brevetul de cârciumă pe numele său el fiind înscris pe mama sa.

În ședința din 1 octombrie 1933 este aleasă comisia pentru arendarea cârciumilor. Comisia este alcătuită din Bulz Simion, Drăgan George, Mârșu Ioan, Gabor Ioan și Guga Avram⁶⁵⁷. În anul 1934 comuna Băița dispunea de un număr important de meseriași și comercianți cu brevet⁶⁵⁸:

<i>Nr. crt.</i>	<i>Numele și prenumele</i>	<i>Data nașterii</i>	<i>Locul nașterii</i>	<i>Profesia</i>	<i>Domiciliul</i>
1	Bulz Simion	01.01.1895	Băița	Tăbăcar	Băița
2	Bulz Sabin	16.06.1876	"	"	"
3	Butaci Adam	05.05. 1886	"	"	"
4	Josan Mihai	10.02.1883	"	"	"
5	Trif Aron	31.01.1898	"	"	"
6	Drăgan Lazăr	05.03. 1906	"	"	"
7	Bretigan Iosif	04.03. 1882	"	Pantofar	"
8	Crepnik Iosif	20.05. 1872	"	"	"
9	Raț Ioan	20.12. 1876	"	"	"
10	Turcin Mihai	25.09. 1877	"	"	"
11	Turcin Lazăr	17.05. 1906	"	"	"
12	Bodea Petru	07.05. 1903	Peștera	"	"
13	Groza Petru	06.06. 1899	Băița	"	"
14	Hornischi Francisc	07.09. 1860	"	Ciubotar	"
15	Bocănici Gheorghe	03.04. 1893	"	Croitor	"
16	Gabor Ioan	28.07. 1901	"	"	"
17	Radu Iosif	20.10. 1881	"	"	"
18	Voica George	10.04. 1894	"	"	"
19	David Ioan	29.01. 1902	"	"	"
20	German Lazăr	07.12. 1900	"	Cojocar	"
21	Lipovan Ilie	04.06. 1906	"	"	"
22	Hellberg Iosif	04.01. 1872	"	Frizer	"
23	Gabor Petru	08.12. 1874	"	Morar	"
24	Mihuț Nicolae	08.02. 1898	"	"	"

⁶⁵⁴ Ibidem, f. 18-20.

⁶⁵⁵ Ibidem, f. 35-36.

⁶⁵⁶ Ibidem, Dosar 1/1931, f. 14-19.

⁶⁵⁷ Ibidem, f. 45-46.

⁶⁵⁸ Ibidem, Dosar 2/1934, f. 28.

25	Belea Ioan	16.03. 1890	"	Brutar	"
26	Copan Dumitru	27.05. 1903	"	"	"
27	Petrinca Nicolae	04.07. 1896	"	"	"
28	Caraja George	07.03. 1898	"	Faur	"
29	Ekert Carol	17.10. 1897	"	"	"
30	Susan Lazăr	14.03. 1900	"	"	"
31	Herman Ioan	13.09. 1875	"	Tâmplar	"
32	Herman Oskar	24.09. 1903	"	"	"
33	Fabric Ferdinand	03.02. 1885	"	"	"
34	Bulz Loghin	20.07. 1898	"	Măcelar	"
35	Molnar George	04.03. 1893	"	"	"
36	Lupaș Petru	06.11. 1901	"	Orologiu	"
37	Chinder Carol	08.09. 1862	"	Rotar	"
38	Fântână Nicolae	08.05. 1889	"	Pălărier	"
39	Watz Ioan	20.07. 1897	"	Croitor	Ormindea
40	Susan George	24.03. 1900	"	Pantofar	"

Doar doi meseriași nu practicau meseria în Băița, Watz Ioan, croitor și Susan George, pantofar, care aveau domiciliul în Ormindea⁶⁵⁹. Ceilalți 38 de meseriași își practicau meseria în Băița. Lucrau aici, 6 tăbăcari, 7 pantofari, 1 ciubotar, 5 croitori, 2 cojocari, 1 frizer, 2 morari, 3 brutari, 3 fauri (fierari), 3 tâmplari, 2 măcelari, 1 orologier (ceasornicar), 1 rotar și 1 pălărier⁶⁶⁰.

La 8 decembrie 1930, meșterul tăbăcar Drăgan Lazăr adresa o cerere către primăria din Băița prin care solicita „autorizația pentru un atelier de tăbăcărie, pe terenul propriu, din lemn și acoperit cu șindrilă”⁶⁶¹. Consiliul acceptă cererea dar pune condiția respectării legilor în vigoare. Meșterul pălărier Nicolae Fântână își exprima dorința de a se așeza în Băița în anul 1931. Întrucât un alt meseriaș de asemenea profil nu se mai afla în comună, Consiliul aprobă cererea sa în ședința din 23 martie 1931⁶⁶².

Câștigul unor meșteșugari era destul de modest, din moment ce ei cer primăriei să interzică meseriașilor străini să-și vândă produsele aici. La 5 iunie 1929, măcelarii din Băița cer aprobarea Consiliului pentru mărirea prețurilor la carne. Consiliul aprobă următoarele prețuri: 1 kg carne de vită, 32 lei; 1 kg carne de vițel, 36 lei și 1 kg carne de porc, 48 lei⁶⁶³. La 25 februarie 1928, comercianții din Băița cereau excluderea comercianților străini de la târgurile săptămânale⁶⁶⁴, cerere respinsă de către Consiliul comunei Băița.

În ședința Consiliului din 1 octombrie 1932 se constituie comisia pentru arendarea cârciumilor, alcătuită din Bulz Simion, primar, Drăgan Gheorghe, preot, Mârșu Ion, învățător, Gabor Ioan și Guga Avram⁶⁶⁵. Comuna Băița este o așezare deosebit de importantă în ceea ce privește renumele târgurilor de aici. Așa se explică faptul că are posibilitatea de a deschide un târg de vite și mărfuri în comuna Blăjeni⁶⁶⁶.

⁶⁵⁹ Ibidem.

⁶⁶⁰ Ibidem.

⁶⁶¹ Ibidem, Dosar 5/1926, f. 39-40.

⁶⁶² Ibidem, , Dosar 3/1928, f. 170-174.

⁶⁶³ Ibidem, f. 66-70.

⁶⁶⁴ Ibidem, f. 44-49.

⁶⁶⁵ Ibidem, Dosar 1/1931, f. 45-46.

⁶⁶⁶ Ibidem, f. 73-74.

La ședința din 18 mai 1933 care discută această problemă iau parte: Bulz Simion, primar, Dr. Cornel Moldovan, Ioan Mârșu, Herman Ioan, Legrand Rudolf, Copan Dumitru, Butaciu Adam, membri și Adam Bolcu, secretar al Consiliului⁶⁶⁷.

În expunerea de motive, secretarul consiliului arată că „distanța prevăzută de lege este respectată și comuna prin deschiderea aceluia târg nu este într-o nimic păgubită și întrucât comunele Curechiu, Șesuri, București, și altele sunt aproape. Consiliul se învoiește să deschidă târgul la Blăjeni, marțea, iar cel de la Băița, are loc vinerea”⁶⁶⁸. În schimb cererea comunei Balșa de a înființa acolo un târg este refuzată de către consiliul comunei Băița⁶⁶⁹.

Piața Băiței era destul de mică pentru a permite, în zilele de târg, expunerea în bune condiții a tuturor mărfurilor. În ședința Consiliului, din 16 august 1930, se ia hotărârea acoperirii pârâului ce curgea prin centrul pieței pentru mărirea ei⁶⁷⁰. De asemenea se ia în discuție și procurarea unei lămpi pentru iluminarea pieței⁶⁷¹. Pentru înfrumusețare Consiliul comunal stabilea, în ședința din 9 aprilie 1931, „plantarea unor pomi în piața Băiței”⁶⁷².

Un alt venit al primăriei din Băița și celelalte localități era adus din arendarea dreptului de vânătoare. Zona Băiței fiind de deal în cea mai mare parte și acoperită de păduri care adăposteau numeroase și variate categorii de animale bune pentru vânat. Trebuie să menționăm că potrivit unei situații întocmite de către Pretura plasei Brad pentru anul 1941, în localitățile care aparțineau de notariatul Băița existau următorii posesori de arme de vânătoare⁶⁷³:

<i>Nr. crt.</i>	<i>Numele și prenumele posesorului armei</i>	<i>Profesia</i>	<i>Tipul armei</i>	<i>Domiciliul</i>
1	Mârșu C. Ioan	Învățător	Vânătoare	Băița
2	Tudora Ioan	Perceptor	"	"
3	Drăgan Cornel	Ofițer inv.	Revolver	"
4	Lazăr Romulus	Agricultor	Vânătoare	Peștera
5	Tudora Traian	"	"	"
6	Demian Aron	"	"	Săliște
7	Stanca Anghel	"	"	Trestia
8	Smeu Constantin	Învățător	"	Ormindea

Dreptul de vânătoare al comunei Băița, pentru anul 1934, era arendat lui Bulz Loghin, din aceeași localitate „cu arenda anuală de 250 lei”⁶⁷⁴. La 12 iulie 1933 și comuna Crăciunești „aprobă arendarea dreptului de vânat, pe 5 ani, prin licitație, prețul de strigare fiind de 100 lei”⁶⁷⁵. În schimb arenda de vânat al comunei Hărțăgani este de 1.500 lei⁶⁷⁶. Dreptul de vânat al comunei Săliște este propus pentru a fi scos la licitație, în ședința Consiliului din data de 10 iunie 1929, prima strigare pornind de la 500 lei⁶⁷⁷. În urma licitației dreptului de vânat, cea mai mare sumă, 1.706 lei, a fost oferită de către Ioan Martin din Băița⁶⁷⁸. Există și cazuri în care în unele sate nu se prezenta nimeni la licitația anunțată.

⁶⁶⁷ Ibidem.

⁶⁶⁸ Ibidem.

⁶⁶⁹ Ibidem, Dosarul 1/1931, f. 117-130.

⁶⁷⁰ Ibidem, Dosar 3/1928, f. 123-125.

⁶⁷¹ Ibidem.

⁶⁷² Ibidem, f. 175-181.

⁶⁷³ Ibidem, Fond Pretura plasei Brad, Dosar 2/1941, f. 2.

⁶⁷⁴ Ibidem, Fond Primăria comunei Băița, Dosar 1/1931, f. 91-95.

⁶⁷⁵ Ibidem, Dosar 6/1926, f. 126-128.

⁶⁷⁶ Ibidem, f. 29-32.

⁶⁷⁷ Ibidem, Dosar 1/1928, f. 38-44.

⁶⁷⁸ Ibidem, f. 54.

Problema principală care preocupă toate localitățile din jurul Băiței este statutul lor. Cu ocazia ședinței Consiliului comunei **Căinelul de Sus** din 1926, primarul Clej Petru arăta că această comună e săracă și declară că înființarea postului de secretar comunal, e posibilă, numai asociată cu celelalte 7 comune⁶⁷⁹. Aceeași poziție este adoptată și de către Consiliul comunei **Crăciunești**, în ședința extraordinară din decembrie 1926, care hotărăște „înființarea postului de secretar comunal asociată cu celelalte 7 comune laolaltă”⁶⁸⁰.

Și Consiliul comunei **Săliște**, în ședința din 10 decembrie 1926, adopta hotărârea de a se asocia cu celelalte 7 comune, contribuind cu o leafă de 3.000 lei⁶⁸¹. Consiliul comunei **Băița**, întrunit în ședința extraordinară din 13 decembrie 1926 aprobă „înființarea postului de secretar comunal, în asociere cu celelalte 7 comune, aparținătoare notariatului, contribuind la leafa lunară cu 3.000 lei”⁶⁸². Aceeași poziție va fi adoptată și de către Consiliile comunelor **Peștera**, **Hărțăgani**, **Trestia** și **Ormindea**.

O altă problemă importantă pentru viața comunelor intervine în anul 1929 când Consiliile trebuie să decidă dacă localitatea dorește să-și păstreze și mai departe caracterul de comună rurală ca unitate administrativă, așa cum a fost și în trecut. Rând pe rând consiliile comunale din cele 8 localități aparținând notariatului comunei Băița decid asupra statutului lor viitor.

La 8 septembrie 1929 are loc ședința extraordinară a Consiliului comunal **Crăciunești** în vederea discutării aplicării legii administrației locale⁶⁸³. Participau la ședință Butaciu Gligor, Jula Gheorghe, Iacob Lazăr I Dumitru, Nistor Ioan, Dineș Petru, Poenar Ioan, Muntean Gheorghe, Iacob Lazăr I Simion și Avisalon Boldura, secretar⁶⁸⁴. După discuții aprinse membrii consiliului hotărăsc ca localitatea Crăciunești să-și păstreze și pe mai departe caracterul de comună rurală ca unitate administrativă⁶⁸⁵. Ei justifică această hotărâre „prin situația specială în care se află satul, dispunând de mijloace îndestulătoare pentru a fi în măsură de a satisface toate trebuințele administrației comunale și deși cu un număr mai mic de locuitori este exclusă posibilitatea de a se putea asocia cu alte sate într-o comună rurală”⁶⁸⁶.

Primarul Haneș Petru comunica la 6 martie 1930 că localitatea **Căinelul de Sus** se asociază cu Băița, Săliște, Hărțăgani, Trestia, Crăciunești, Peștera și Ormindea pentru a constitui o circumscripție notarială cu sediul în Băița⁶⁸⁷.

La 5 mai 1930, Consiliul comunei **Hărțăgani** decide „asocierea cu Băița, Săliște, Trestia, Crăciunești, Peștera, Ormindea, și Căinelul de Sus formând o circumscripție notarială cu sediul în Băița”⁶⁸⁸. Și Consiliul comunei **Săliște** decidea, în data de 5 mai 1930, asocierea cu Băița, Hărțăgani, Ormindea, Crăciunești, Căinelul de Sus, Peștera și Trestia, formând o circumscripție notarială în Băița. Comuna Săliște contribuie cu 8 % din totalul cheltuielilor⁶⁸⁹.

Comisia interimară a comunei **Ormindea**, decide, în ședința din 6 mai 1930, să se asocieze cu comunele Băița, Hărțăgani, Peștera, Crăciunești, Săliște, Trestia și Căinelul de Sus, formând o circumscripție notarială cu sediul în Băița⁶⁹⁰. În fine, vine rândul și comunei **Băița**, a cărei reprezentanți decid, la 6 mai 1930, asocierea cu „Hărțăgani, Ormindea, Săliște, Peștera, Trestia, Crăciunești și Căinelul de Sus, formând o circumscripție notarială cu sediul în Băița”⁶⁹¹. Membrii Consiliului din Băița menționează însă „că nu s-a ajuns la o înțelegere cu celelalte comune”⁶⁹².

⁶⁷⁹ Ibidem, Dosar 1/1926, f. 8-9.

⁶⁸⁰ Ibidem, Dosar 4/1926, f. 7-8.

⁶⁸¹ Ibidem, Dosar 1/1928, f. 5.

⁶⁸² Ibidem, Dosar 3/1928, f. 18-20.

⁶⁸³ Ibidem, Dosar 4/1926, f. 50-52.

⁶⁸⁴ Ibidem.

⁶⁸⁵ Ibidem.

⁶⁸⁶ Ibidem.

⁶⁸⁷ Ibidem, Dosar 1/1926, f. 52-54.

⁶⁸⁸ Ibidem, Dosar 6/1926

⁶⁸⁹ Ibidem, Dosar 1/1928, f. 74-76.

⁶⁹⁰ Ibidem, Dosar 2/1928, f. 62-64.

⁶⁹¹ Ibidem, Dosar 3/1928, f. 112.

⁶⁹² Ibidem.

În același mod au hotărât și consiliile localităților **Trestia, Peștera și Crăciunești**, întrucât la analiza din 23 mai 1930, Comisia de plasă le cuprindea și pe ele în circumscripția notarială Băița⁶⁹³. Comisia de plasă, pe baza propunerilor venite de la comune, decide „asocierea comunelor formând un notariat comunal la Brad” și 6 circumscripții comunale: Valea Bradului, Luncoiul de Jos, Băița, Buceș, Blăjeni și Crișcior⁶⁹⁴. Circumscripția notarială Băița era compusă din comunele: Băița, Căinelul de Sus, Crăciunești, Hărtăgani, Ormindea, Peștera, Săliște și Trestia⁶⁹⁵.

Comunele notariatului Băița urma să suporte impozite comunale, puse după veniturile contribuabililor sau după impozitele directe ale lor pentru acoperirea deficitului ce rezultă din plusul de cheltuieli față de veniturile normale și periodice⁶⁹⁶:

<i>Nr. crt.</i>	<i>Comuna notarială</i>	<i>Impozit agricol %</i>	<i>Impozit comercial</i>	<i>Populație</i>
1	Băița	3 %	10 %	670
2	Căinelul de Sus	60 %	10 %	545
3	Crăciunești	80 %	10 %	473
4	Hărtăgani	80 %	10 %	1.568
5	Ormindea	50 %	10 %	1.231
6	Peștera	80 %	10 %	397
7	Săliște	60 %	10 %	538
8	Trestia	70 %	10 %	512

La 11 iunie 1930, Delegația Consiliului județean Hunedoara luând în dezbatere hotărârile cuprinse în procesele verbale dresate în ședințele extraordinare a consiliilor comunelor aparținătoare plășii Brad, după cum au fost propuse de Pretura plasei Brad⁶⁹⁷.

În anii următori comunele fac față tot mai greu obligațiilor financiare, unele dintre ele pierzându-și statutul de comună. Conform unui tabel întocmit la 20 iunie 1941 comunele din zonă dispuneau de următorii funcționari comunali:

<i>Nr. crt.</i>	<i>Comuna</i>	<i>Numele și prenumele</i>	<i>Funcția</i>	<i>Data numirii</i>	<i>Studii</i>	<i>Starea civilă</i>
1	Băița	Bolcu Adam	Notar	1925	Bacalaureat	Căsăt.
2	"	Adam Victor	Imp. I	1929	2 cl. Lic.	"
3	"	Munteanu Lazăr	Imp. II	1937	Abs. Șc. Agr.	"
4	"	Petru Hogman	Serv. Not.	1937	4 cl. Prim.	"
5	"	Perian Emil	Primar	1941	Licențiat	"
6	"	Czemnik Ignat	Aj. primar	"	4 cl. Prim.	"
7	Căinelul de S	Toader Guga	Primar	"	"	"
8	Crăciunești	Groza Lazăr	"	"	"	"
9	Hărtăgani	Moga Andronic	"	"	"	"
10	"	Popa Ioan	Aj. Primar	"	3 cl. Prim.	"

⁶⁹³ Ibidem, Fondul Prefectura județului Hunedoara, Dosar 21/1930, f. 43-44.

⁶⁹⁴ Ibidem.

⁶⁹⁵ Ibidem.

⁶⁹⁶ Ibidem.

⁶⁹⁷ Ibidem, f. 54.

11	Hățăgani	Hogman Nicolae	înmanuator	"	4 cl. Prim.	"
12	Ormindea	Bocanu Iosif	Primar	"	"	"
13	"	David Andron	Aj. Primar	"	2 cl. Prim.	"
14	"	Adam Moise	Înmanuator	"	4 cl. Prim.	"
15	Peșterea	Lazăr Andrei	Primar	"	"	"
16	Săliște	Șerban Petru	"	"	6 cl. Prim.	"
17	"	Brăneț Ioan	Aj. Primar	"	4 cl. Prim.	"
18	Trestia	Gabăr Ioan	Primar	"	"	"

După alegere primarul și noul consiliu ales depuneau jurământul în prezența pretorului plasei Brad. Cu ocazia depunerii jurământului de către consilierii comunei **Ormindea** are loc un incident. Consilierii Lazăr Adam, Avram Gherasim și Bocănici Nicolae refuză să depună jurământul, iar David Adam declară că nu primește mandatul de consilier⁶⁹⁸. În urma incidentului, consilierii Secărea Dumitru, Borza Romulus, David Traian, Borza Ioan I Iosif, Bocănici Iosif I Toader, Mihoc George, Borza Iacob și Adam Petru I Petru depun jurământul în prezența pretorului din Brad⁶⁹⁹.

La 15 iunie 1936, în localul primăriei din **Crăciunești**, în prezența pretorului din Brad consilierii aleși depun jurământul, care avea formula: „Eu Tudoran Viorel, Trufaș Miron, Butaci Gligor, Nistor Ioan, Muntean Gheorghe, Barna Emil, Iacob Petru coristu, Jula George I Nicolae, Muntean Lazăr I Todor, Borca Adam I Andron și Groza Lazăr I Avram, jur credință Regelui Carol II-lea, supunere constituției și legilor, jur să apăr și să sprijinesc interesele țării. Așa să-mi ajute Dumnezeu !”⁷⁰⁰ Aceeași formulă de jurământ este depusă de către toate consiliile nou alese ale comunelor.

Una dintre problemele care preocupă primăriile comunelor este starea drumurilor comunale care de multe ori devin impracticabile. Drumurile era deteriorate și de către întreprinderile din zonă care efectuau permanente transporturi de minereuri către instalațiile de prelucrare și materiale către galeriile minelor. La 25 martie 1926 se întocmește lista care cuprinde locuitorii din Băița care vor face prestație la facerea drumului comunal pe 1926. Lista cuprinde pe cei cu animale de tracțiune și pe cei care vor presta această muncă cu brațele:

Cu animale de tracțiune:

Butaci Petru	1 cal, 1 zi
Drăgan Petru	2 boi, 2 zile
Groza Ioan	2 boi, 2 zile
Adam Petru	2 boi, 2 zile
Adam Gheorghe	2 boi, 2 zile
Muntean Lazăr	2 boi, 2 zile
Muntean Gheorghe	2 boi, 2 zile
Muntean Traian	2 boi, 2 zile
Sigismund Rudolf	2 boi, 2 zile
Rad Iosif	2 boi, 2 zile
Dregan Ilarion	2 boi, 2 zile
Atym Petru	2 boi, 2 zile
Crișan Luca	2 boi, 2 zile

Cu brațele:

Bartaș Iuon	4 zile
Trif Nicolae	4 zile
Dobra Miron	4 zile
Jula Avram	4 zile
Popa Gheorghe	4 zile
Groza Toader	4 zile
Ekert Iosif	4 zile
Drăgan Loghin	4 zile
Gabor Lazăr I Avram	4 zile
Marc Adam	4 zile
Henț Gheorghe	4 zile
Popa Iuon	4 zile
Drăgan Lazăr	4 zile

⁶⁹⁸ Ibidem, Fond Primăria comunei Băița, Dosar 2/1928, f. 131-133.

⁶⁹⁹ Ibidem.

⁷⁰⁰ Ibidem, Dosar 4/1926, f. 55-57.

Moise Ion	2 boi, 2 zile	Bulz Sabin	4 zile
Resiga Ion	2 boi, 2 zile	Turciu Mihai	4 zile
Nicula Toader	2 boi, 2 zile	Bulz Loghin	4 zile
Guga Avram	2 boi, 2 zile	Herman Ioan	4 zile
Bocănici Lazăr	2 boi, 2 zile	Josan Mihai	4 zile
Branetigan Rudolf	2 boi, 2 zile	Gabor Petru I Petru	4 zile
Cu brațele:		Holik Iuon	4 zile
Herbai Alexandru	4 zile	Segesvari Ștefan	4 zile
Boticiu Lazăr	4 zile	Mihitovich Ludovic	4 zile
Navradi Benedek	4 zile	Florea Petru	4 zile
Drăgan Sofia	4 zile	Olariu Iuon	4 zile
Timișeriu Corne I	4 zile	Trif Anghel	4 zile
Herczeg Ferdinand	4 zile	Trif Nicolae I Petru	4 zile
Eisler Johan	4 zile	Susan Lazăr	4 zile
Muntean Gh. I Adam	4 zile	Danciu Veselie	4 zile
Palak Gheorghe	4 zile	Herțeg Iosif	4 zile
Eisler Eduard	4 zile	Bocănicu Iosif	4 zile
Gabor Iuon I Veselie	4 zile	Molnar Iosif	4 zile
Drecsler Laurențiu	4 zile	Raț Iuon	4 zile
Bolca Iuon	4 zile	Erfanta Benedek	4 zile
Frahner Ervin	4 zile ⁷⁰¹ .		

În ședința Consiliului comunal Hărțăgani, din 4 aprilie 1928, se decide aplanarea divergențelor privind repararea drumului cu localitatea Săliște. Primarul Moga Ioan informează consilierii că s-au întâlnit cu reprezentanții comunei Săliște și n-au ajuns la acord privind lungimea drumului cât să repare comuna Hărțăgani⁷⁰².

De asemenea atrag atenția lui Rad Andronic să țină iazul rânit și izitura a o îndrepta că face stricăciune drumului comunal⁷⁰³. Fiindcă apa distruge în mod repetat drumul, Consiliul comunei Hărțăgani face intervenție la prefectură pentru a scoate drumul de pe apa comunei Hărțăgani și Săliște⁷⁰⁴. La 15 iunie 1929, consiliul discută reclamația trimisă preturii din Brad de către Moga Ioan a Filărului privind schimbarea drumului și a cursului apei pe valea numită Racăș⁷⁰⁵. Consilierii acceptă lucrarea propusă de către primar de schimbare a traseului drumului comunal. În aceeași ședință se ia decizia susținerii drumului vicinal Băița – Trestia – Săliște – Hărțăgani - Șesuri⁷⁰⁶.

Primarul Moga Ioan a Filărului intră în conflict cu consilierii comunei Hărțăgani. La 17 ianuarie 1929 are loc o ședință extraordinară, în care se discută ordinul Oficiului pretorial din Brad prin care se cere „îndepărtarea primarului Moga Ioan a Filărului”⁷⁰⁷. Notarul supune la vot cererea Oficiului pretorial din Brad. Pentru îndepărtarea primarului votează: Moga Anghel a Pucului, Haneș Nicolae Berchi, Popa Aron a Părăstii, Gherman Nicolae, Rad Petru I Candin, Nița Solomon, Popa Ioan și Macra Cornel⁷⁰⁸.

⁷⁰¹ Ibidem, Dosar 5/1926, f. 10-13.

⁷⁰² Ibidem, Dosar 6/1926, f. 27-28.

⁷⁰³ Ibidem.

⁷⁰⁴ Ibidem, f. 41-43.

⁷⁰⁵ Ibidem, f. 52-57.

⁷⁰⁶ Ibidem.

⁷⁰⁷ Ibidem, f. 38.

⁷⁰⁸ Ibidem.

În consecință Consiliul hotărăște îndepărtarea lui „pentru a se restabili pacea și ordinea”⁷⁰⁹. Prin decizia prefectului nr. 2646/1929 se aprobă îndepărtarea din funcție a primarului Moga Ioan a Filărului și este ales primar Gherman Ioan care obține 5 voturi ale consilierilor⁷¹⁰. Dar în ședința din 27 mai 1929 se discută apelul lui Moga Ioan a Filărului.

Președinte al ședinței este ales consilierul Suciuz Lazăr cel mai în etate⁷¹¹. Moga Ioan a Filărului a contestat legalitatea alegerii lui Gherman, motivând că acesta „e președinte și al foștilor urbariali și casier la Banca „Plugariul”. Consiliul consideră că nu este caz de incompatibilitate și rămâne Gherman Nicolae⁷¹².

Primăria și Consiliul comunei Băița decid în ședința din 25 mai 1934 să repare „Drumul de la Luncă” care este impracticabil. Se aprobă repararea lui cu un transport de 215 m³ piatră mare, în preț de 65 lei și 15 m³ de piatră mărunță spartă, a 20 lei⁷¹³. În ședința din 8 august se mai aprobă și repararea drumurilor „La Măgură”, „La Bolovan”, „La Hălăstău” și la „Târgul de vite”⁷¹⁴. Una din cauzele deteriorării drumului comunal din Băița este scurgerea apei, în timpul ploios, de la mina Rudolf. Se decide de către consiliu săparea unui șanț de scurgere către părau⁷¹⁵.

În ședința din 30 ianuarie 1936, aprobă înaintarea unei cereri de clasare ca drum județean a drumului comunal Băița-Hărțăgani-Porcurea⁷¹⁶. Se aprobă având în vedere „importanța economică a acestui drum care face legătura Băiței cu Zlatna și Abrud, centre miniere, prin transporturi de minereuri, procurarea de materiale explozibile, precum și rezolvarea diferitelor chestiuni miniere, iar transporturile se fac pe la Brad sau peste Șoimuș-Uroi-Geoagiu⁷¹⁷. Pretorul plasei Brad constata cu prilejul controlului efectuat la Ormindea, în data de 9 octombrie 1933, că starea drumurilor este lamentabilă, datorită ștergerii muncii publice⁷¹⁸.

În 1929, Pretura plasei Brad cere a se preciza de către comune lista cu drumurile de hotar neclasate. Comuna **Crăciunești** avea următoarele drumuri de hotar:

- Drumul spre Peștera, 1 km lungime, 3 m lățime
- Drumul Calea Sarului, 2 km lungime, 3 m lățime
- Drumul de la Zăpozy la Fizești, 1 km lungime, 3 m lățime.
- Calea Lată din Zăpozi la valea Peșterii, 1 km lungime, 3m lățime⁷¹⁹.

Mult mai multe drumuri de hotar neclasate avea comuna **Hărțăgani**. În ședința consiliului acestei comune este aprobată lista acestor drumuri ce se va înainta preturii din Brad. Iată drumurile cuprinse în listă: „Drumul vicinal de la Rad Andronic până în hotarul Șesurile”, „Drumul Valea Dubii”, „Drumul Bârlii”, „Drumul de la Hiha”, „Drumul pe Mlăci”, „Drumul Mumuerului”, „Drumul Părăuțelor”, „Drumul pe valea Chișorilor”, „Drumul Corduși”, „Drumul Cicerii”, „Drumul valea Văratecului”, „Drumul către Căinel”, „Drumul Fântânelor” și „Drumul către Runc”⁷²⁰.

În comuna **Săliște** sunt înregistrate 19 drumuri neclasate: „Drumul pe sub Măgura”, „Drumul peste Peștera la vârful Măgurii”, „Drumul de la Lazuri până în Fizești”, „Drumul peste Măgulicea până în hotarul Voia”, „Drumul La Dosu”, „Drumul de la Dumaci”, „Drumul lui Nita Todică”, „Drumul la Truțu lui Neș”, „Drumul lui Chinda Petru”, „Drumul de la Țigani”,

⁷⁰⁹ Ibidem.

⁷¹⁰ Ibidem, f. 46-47.

⁷¹¹ Ibidem, f. 48.

⁷¹² Ibidem.

⁷¹³ Ibidem, Dosar 1/1931, p. 91-95.

⁷¹⁴ Ibidem, p. 96-97.

⁷¹⁵ Ibidem, p. 117-130.

⁷¹⁶ Ibidem, f. 138-139.

⁷¹⁷ Ibidem.

⁷¹⁸ Ibidem, p. 37-40.

⁷¹⁹ Ibidem, Dosar 6/1926, f. 57-59.

⁷²⁰ Ibidem, Dosar 6/1926, f. 68-73.

„Drumul de la Țigani la Hulfus”, „Drumul de la Izitura Deleștilor”, „Drumul pe la Culaie din Vale”, „Drumul lui Gherman”, „Drumul din Valea Mani”, „Drumul la Lazul Ancioi”, „Drumul de la Coaste”, „Drumul peste Ghețar” și „Drumul la Mihăloaie”⁷²¹.

În ședința din 24 noiembrie 1929, primarul Adam Lazăr din Ormindea, prezintă lista drumurilor care va fi înaintată Preturii din Brad: „Drumul Striei”, Drumul Bearcurilor”, „Drumul Luncii”, „Drumul din valea Bearcuri”, „Drumul Haranei”, Drumul Câmpul Peșterii”, „Drumul lui Popa Petru”, „Drumul Copăcelului”, „Drumul Roți”, „Drumul Ciomagului”, „Drumul Dealu Popi”, „Brumul Măgulici”, „Drumul pe Vale”, „Drumul după deal”, „Drumul Hererului”, „Drumul Paltinului”, „Drumul Boici”, „Drumul Șipotelor”, „Drumul spre Dumbrăvița”, „Drumul Dumbrăviți”, „Drumul piciorului” și „Drumul după unghiuri”⁷²².

Drumurile neclasate ale comunei **Băița** sunt puține. Aici datorită exploatărilor miniere cele mai multe dintre ele au fost aduse la stadiu de drum comunal. Totuși sunt și aici 3 drumuri de acest fel:

1. Drumul la moară, începe de la drumul Băița-Hărțăgani, străbate proprietatea comunei și sfârșește la moară, lungime de 400 m și lat de 4 m.
2. Drumul la Măgură, începe din piața comunei, străbate proprietatea comunei și sfârșește în hotarul Fizești, lungimea 2 km, lat de 4 m.
3. Drumul la Călimănești, începe din drumul județean Bejan –Vălișoara, în direcția apus-nord se sfârșește la Luca Nicolae⁷²³.

În anul 1938 s-a cerut notariatelor din pretura Plasei Brad să întocmească scurte monografii în care să prezinte cele mai importante date despre localitatea respectivă. Pentru autenticitatea lor le prezentăm în continuare în ordinea alfabetică.

MONOGRAFIA COMUNEI BĂIȚA 1918 - 1938⁷²⁴

Comuna Băița, comună de munte, situată la porțile Zarandului, vechi centru minier și comercial, locuită de români și germani maghiarizați. Locuitorii și azi, ca și în trecut se ocupă cu mineritul în cont propriu și ca angajați la diferite societăți, cu agricultura și creșterea vitelor. Locuitorii sunt săraci, având proprietăți mici, cei mai mulți având numai casa și grădina. Băița este o comună cu drept de târg, unde au cădere circa 20 comune din jur. Dreptul de târg până la preluarea imperiului a fost al bisericii romano-catolice din localitate și numai după aceea a trecut în favorul comunei politice.

Instituții publice: „Biserica ortodoxă română”, „Biserica romano-catolică”, „Oficiul P.T.T”, „Școala primară de stat”, „Medic de circumscripție”, „Post de Jandarmi”, „Notariat”, „Protopopiat” și „Percepția de Agenție”.

Până în anul 1935 a funcționat în comună și o școală primară minoritară, cu limba de propunere maghiară, când din lipsă de elevi s-a sîstat.

În anul 1927 s-a înființat Protopopiatul Băița pentru comunele din jur. În anul 1928 s-a înființat și Banca Populară „Viitorul Băiței”. În anii 1935-1936 s-a edificat localul Școlii primare de stat cu patru săli de învățămînt. Alte evenimente mai importante în decursul acestor două decenii nu au abvenit.

Băița la 10 decembrie 1938

Notar
ss indescifrabil

⁷²¹ Ibidem, Dosar 1/1928, f. 58-65.

⁷²² Ibidem, Dosar 2/1928, f 47.

⁷²³ Ibidem, Dosar 3/1928, f. 95-97.

⁷²⁴ Ibidem, Fond Pretura plasei Brad, Dosar 4/1938, f. 19.

MONOGRAFIA COMUNEI CĂINELUL DE SUS

1919 - 1938⁷²⁵

Comuna Căinelul de Sus, comună de munte, lângă Băița, vechi centru minier, locuită numai de români.

Locuitorii sunt săraci, având proprietăți mici, se ocupă cu mineritul, angajați la diferite societăți, cu agricultura și creșterea vitelor.

Instituții publice: Biserica ortodoxă română, edificiu vechi de lemn, Școala primară de stat cu local propriu edificat în anul 1928 cu două săli de învățământ.

În anul 1934 s-u redeschis minele de aur ale Societății „Mica”.

Alte evenimente mai importante nu au obvenit.

Băița la 10 decembrie 1938

Notar,
ss indescifrabil

MONOGRAFIA COMUNEI CRĂCIUNEȘTI

1919 - 1938⁷²⁶

Comuna Crăciunești, comună de munte, la porțile Zarandului, situată pe șoseaua județeană Vălișoara – Bejan, locuită de români și câțiva minoritari, funcționari la minele de aur.

Locuitorii sunt săraci, având proprietăți mici, se ocupă cu mineritul, în cont propriu și ca angajați la diferite societăți, cu agricultura și creșterea vitelor.

Instituții publice: Biserica ortodoxă română, edificiul vechi de lemn, Școala primară de stat, care funcționează în localul fostei școli ortodoxe române.

În anul 1925, statul, pentru prevenirea eroziunilor, a construit din beton armat un complex de baraje care și astăzi sunt în bună stare și fără care nu s-ar fi putut susține în stare de circulație șoseaua județeană Vălișoara – Bejan.

Băița la 10 decembrie 1938

Notar,
ss indescifrabil

MONOGRAFIA COMUNEI HĂRȚĂGANI

1919-1938⁷²⁷

Comuna Hărțăgani, comună de munte, locuită numai de români. Locuitorii sunt săraci, având proprietăți mici, se ocupă cu mineritul, angajați la diferite societăți, cu agricultura și creșterea vitelor.

Instituții publice: Biserica ortodoxă română, edificiu vechi de lemn, Școala primară de stat, care funcționează în localul fostei școli confesionale române. În anul 1935 s-a edificat în cătunul Grelești un nou local de școală, cu o sală de învățământ și locuință. În anul 1929 s-a înființat Banca populară „Plugarul”, iar în anul 1937 o Cooperativă de Consum „Șprijinul Țăranului”.

Băița la 10 decembrie 1938

Notar,
ss indescifrabil

⁷²⁵ Ibidem, f. 20.

⁷²⁶ Ibidem, f. 21.

⁷²⁷ Ibidem, f. 14.

MONOGRAFIA COMUNEI ORMINDEA

1919-1938⁷²⁸

Comuna Ormindea, comună de munte, situată pe șoseaua județeană Vălișoara – Bejan, locuită numai de români.

Locuitorii sunt săraci, având proprietăți mici, se ocupă cu mineritul, angajați la diferite societăți, cu agricultura și creșterea vitelor.

Instituții publice: Biserica ortodoxă română, cel mai frumos edificiu din jurul Băiței, Școala primară de stat, care funcționează în localul vechii școli confesionale ortodoxe române cu trei săli de învățământ, din care una s-a edificat în anul 1935.

În anul 1938, s-a înființat Căminul cultural „Avram Iancu” și o Cooperativă de consum „Sprijinul Minerilor”.

Băița la 10 decembrie 1938

Notar,
ss indescifrabil

MONOGRAFIA COMUNEI PEȘTEREA

1919-1938⁷²⁹

Comuna Peșterea, comună de munte, locuită numai de români. Locuitorii sunt săraci, având proprietăți mici, se ocupă cu mineritul, angajați la diferite societăți, cu agricultura și creșterea vitelor.

Instituții publice: Biserica ortodoxă română, edificiu vechi de lemn, Școala primară de stat fără local propriu.

În decursul acestor două decenii nu a intervenit nici un alt eveniment mai important.

Băița la 10 decembrie 1938

Notar,
ss indescifrabil

MONOGRAFIA COMUNEI SĂLIȘTE

1919-1938⁷³⁰

Comuna Săliște, comună de munte, locuită numai de români. Locuitorii sunt săraci, având proprietăți mici, se ocupă cu agricultura.

Instituții publice: Biserica ortodoxă română, edificiu vechi de lemn, în stare bună, Școala primară de stat, care funcționează în localul fostei școli confesionale române. În anul 1935 s-a construit în comună o șosea comunală în lungime de circa 1 km în valoare de 500.000 lei. În decursul acestor două decenii nu a intervenit în comună nici un alt eveniment mai important.

Băița la 10 decembrie 1938

Notar,
ss indescifrabil

⁷²⁸ Ibidem, f. 15.

⁷²⁹ Ibidem, f. 16.

⁷³⁰ Ibidem, f. 17.

MONOGRAFIA COMUNEI TRESTIA

1919-1938⁷³¹

Comuna Trestia, comună de munte, locuită numai de români. Locuitorii sunt săraci, având proprietăți mici, se ocupă cu mineritul în cont propriu și ca angajați la diferite societăți, cu agricultura și creșterea vitelor.

Instituții publice: Biserica ortodoxă română, edificiu vechi corespunzător, Școala primară de stat, edificată în anul 1935.

În decursul acestor două decenii nu a intervenit în comună nici un eveniment mai important.

Băița la 10 decembrie 1938

Notar,

ss indescifrabil

Instaurarea dictaturii regale în februarie 1938 aduce noi modificări pe scena politică românească. Partidele politice sunt desființate și se crează Frontul Renașterii Naționale.

Raportul pretorului din Brad către prefectul județului Hunedoara menționa că la plebiscitul din 24 februarie 1938, din cei 8.435 votanți, 8.426 au spus Da și numai 27 au votat cu Nu⁷³². Împotriva Constituției au votat 5 locuitori din Hărțăgani, aceștia făcând parte din Frontul Plugarilor, și unul din comuna Căinelul de Sus⁷³³. Cei 5 locuitori din Hărțăgani care au spus nu în plebiscitul din 24 februarie 1938 au fost: Moga Ioan Fileru, Nicula Ioan a Truchi, Sârbu Avram I. Nicolae, Bogdan Adam și Moga Aurel a Giurchii⁷³⁴.

Doi alegători, unul din Buceș și altul din Căinelul de Sus au votat împotriva pentru că nu s-a pus primar pe gustul lor⁷³⁵. Alegătorul din Căinelul de Sus era Guga Emilian⁷³⁶. O serie de membri ai Frontului Renașterii Naționale din satele comunei Băița sunt invitați a lua parte la adunarea de la Timișoara din 14 ianuarie 1939⁷³⁷. Notariatul comunei Băița întocmea tabloul cu cei ce vor participa la conferință care cuprindea următorii membri:

<i>Nr. crt.</i>	<i>Numele și prenumele</i>	<i>Comuna</i>	<i>Observații</i>
1	Dr. Cornel Moldovan	Băița	
2	Perian Emil	"	
3	Bulz Simion	"	
4	Lazăr Andrei	"	
5	Gabăr Ioan	"	
6	Faur Sebastian	"	
7	Butaciu Adam	"	
8	Adam Anghel	Ormindea	
8	Bocănici Anghel	"	
9	Oprean Ioan	"	
10	Matieș Iosif	Hărțăgani	
11	Circo Cornel	"	

⁷³¹ Ibidem, f. 18.

⁷³² Ibidem, Fond Pretura plasei Brad, Dosar 2/1938, f. 64-65.

⁷³³ Ibidem.

⁷³⁴ Ibidem, f. 1.

⁷³⁵ Ibidem.

⁷³⁶ Ibidem.

⁷³⁷ Ibidem, Fond Primăria comunei Băița, Dosar 3/1939, f. 19.

12	Circo Andronic	"	
13	Popovici Aron	"	
14	Rad Avram I Avram	"	
15	Popa Petru I Nicolae	"	
16	Hogman Petru	"	
17	Pop Cornel	"	
18	Pârva Petru	Săliște	
19	Jula Petru	"	
20	Tudora Ioan	Băița	

În 1939 toate primăriile primesc ordin de la notariatul din Băița „de a-și confecționa uniforma albastră a F.R.N.”⁷³⁸. Pentru îndeplinirea acestui ordin primăriile trebuiau să raporteze la pretura Brad până la data de 23 iunie.

Un alt ordin al preturii, primit pe cale ierarhică, cerea să se ia măsuri pentru înscrierea de membri în Garda Națională a Frontului Renașterii Naționale⁷³⁹. Se preciza că scopul găzii naționale este acela de a face „propagandă națională pe toate terenurile, urmărind ridicarea stării materiale și morale, în special a populației de la sate”⁷⁴⁰.

Ordinul Prefecturii județului Hunedoara îi cerea pretorului din Brad, la 9 iunie 1939, să propună „care din locuitorii comunelor din plasa sa ar merita să fie numiți comandanți de comună ai Gărzii Frontului Renașterii Naționale”⁷⁴¹. La 25 iulie 1939, primarul din Băița primea o adresă din partea Comandantului Gărzilor Naționale a F. R. N. a județului Hunedoara în care se preciza:

„Garda Națională nu este o formațiune militară ci o grupare de cetățeni conștienți și cu dragoste de țară și urmărește ridicarea și luminarea satelor noastre, pregătirea generațiilor de cetățeni tari în credința drepturilor și destinelor românești, colaborând cu Straja Țării, Serviciul social și toate institutele culturale, care au în programul lor trezirea conștiinței și demnității naționale și ridicarea culturală și economică a maselor românești”⁷⁴².

În același timp evenimentele internaționale obligă guvernul României să ia măsuri pentru apărarea țării în fața tendințelor de revanșă ale vecinilor săi, în frunte cu Uniunea Sovietică. În septembrie 1939, populația comunei Băița este zguduită de trista veste a asasinării primului ministru Armand Călinescu. La sediul primăriilor este arborat drapelul țării îndoliat, iar în ziua de 24 septembrie 1939, în toate bisericile s-a oficiat un serviciu religios de înmormântare a defunctului fost prim ministru Armand Călinescu.

În cursul anului 1939, sute de locuitori din satele comunei sunt concentrați și se fac o serie de rechiziții de la populație, în special cai și căruțe. Conform unui tabel întocmit de către notariatul comunei Băița⁷⁴³ un număr de 26 locuitori au predat cai drept rechiziție pentru armată:

<i>Nr. crt</i>	<i>Numele și prenumele</i>	<i>Domiciliul</i>	<i>Felul rechiziției - cai</i>
1	Butaciu Roman	Băița	1
2	Resiga Ioan	"	1

⁷³⁸ Ibidem.

⁷³⁹ Ibidem

⁷⁴⁰ Ibidem.

⁷⁴¹ Ibidem.

⁷⁴² Ibidem.

⁷⁴³ Ibidem. Dosar 6/1940, f. 339.

3	Guga Avram	"	1
4	Bulz Loghin	"	1
5	Moise Ioan	"	1
6	Faur Sebastian	Căinelul de Sus	1
7	Haneș Lazăr	"	1
8	Iovan Alexa	"	1
9	Barna Emil	Crăciunești	1
10	Bogdan ?	Hărțăgani	1
11	Demian Ioan	"	1
12	Demian Ioan	"	1
13	Borza Iacob	Ormindea	1
14	Ștefan Ioan	"	1
15	Borza Loghin	"	1
16	Adam Iosif	"	1
17	Lazăr Romulus	Peștera	2
18	Groza Avram	"	1
19	Jula Petru	Săliște	1
20	Pavel Ilie	"	1
21	Rad Nicolae	"	1
22	Stanca Tudosie	"	1
23	Dan Andron	Trestia	1
24	Crișan Cleopa	"	1
25	Bedea Nicolae	Săliște	1
26	Chinda Moise	Trestia	2

Conform acestui tabel s-au rechiziționat 28 de cai de la 26 de locuitori din localitățile Băița, Căinelul de Sus, Crăciunești, Hărțăgani, Ormindea, Peștera, Săliște și Trestia⁷⁴⁴. În plus s-a mai rechiziționat din notariatul Băița, 1 cal de la Societatea „Mica”, în valoare de 12.000 lei, de la Petraș Nicolae din Băița, 1 iapă în valoare de 5.000 lei, de la Roman Vasile din Băița, 1 cal în valoare de 5.000 lei, de la Guga Teodor din Băița, 1 iapă cu valoarea de 7.500 lei⁷⁴⁵. De la Butaciu Roman din Băița s-a mai rechiziționat și o căruță cu valoarea de 9.000 lei⁷⁴⁶.

Pentru sprijinirea familiilor celor concentrați s-a constituit un comitet de ajutorare al cărui președinte a fost ales protopopul Dumitru Secărea. Comitetul a lansat un apel pentru ajutorarea familiilor celor concentrați din comuna Băița. Au contribuit cu bani o serie de locuitori printre care amintim pe protopopul Dumitru Secărea (100 lei), Dr. Cornel Moldovan (200 lei), comerciantul Wallentin (200 lei), Careja Gheorghe (100 lei)⁷⁴⁷. De la petrecerea organizată în 11 noiembrie 1939 au rămas 300 de lei iar muncitorii mineri de la Societatea „Toplița–Măgura–Concordia” au strâns 500 de lei⁷⁴⁸. Din banii strânși au fost ajutate familiile următorilor concentrați:

⁷⁴⁴ Ibidem.

⁷⁴⁵ Ibidem, f. 340

⁷⁴⁶ Ibidem.

⁷⁴⁷ Ibidem, Dosar 6/1939, f. 2.

⁷⁴⁸ Ibidem, f. 2 și 7.

<i>Nr. crt.</i>	<i>Numele și prenumele</i>	<i>Suma primită</i>	<i>Semnătura</i>
1	Ursa Petru	200	Ursa Rozalia
2	Jula Lazăr	300	Jula Tecla
3	Jula Avram	300	Jula Elena
4	Drăgan Lazăr	300	Drăgan Eugenia
5	Balazs Ioan	300	Balazs Emilia
6	Herman Ioan	150	Herman Elisabeta
7	Munteanu Petru I Petru	200	Munteanu Elena
8	Drăgan Ludovica	100	-
9	Brătima Ileana	50	-
10	Pe lista preturii s-au dat	100	

În același timp s-au luat o serie de măsuri pentru ajutorarea familiilor celor concentrați cu grâu „cumpărat de comisiunea județeană din subvenția ținutului Timiș de 300.000 lei. Din acest fond au primit grâu familii ale concentraților din comunele Peștera, Săliște, Trestia și Ormindea. Din localitatea **Peștera**⁷⁴⁹ au primit grâu următorii:

<i>Nr. crt.</i>	<i>Numele și prenumele</i>	<i>Numărul membrilor</i>	<i>Grâu kg</i>	<i>Semnătura</i>
1	Iepure Traian	1	30	Epure Sofia
2	Groza Lazăr	3	46	Groza Lazăr
3	Buda Todor	1	30	Buda Marie
4	Stoica Nistor	2	38	Stoica Nistor
5	Lazăr Iosif	4	50	Lazăr Iosif
6	Buda Ion I Dumitru	5	60	Buda Ion
7	Pavel Ioan	1	31	Pavel Ioan

Din comuna **Săliște**⁷⁵⁰ s-a acordat ajutoare în grâu concentraților celor mai săraci:

<i>Nr. crt.</i>	<i>Numele și prenumele</i>	<i>Numărul membrilor</i>	<i>Grâu kg</i>	<i>Semnătura</i>
1	Gherman Pavel	3	46	Gherman Sana
2	Bogdan Nicolae	3	46	Bogdan Nicolae
3	Rad Avram	3	46	Rad Avram
4	Mihăilă Andrei	1	30	Mihăilă Andrei
5	Gherman Ioan	1	30	Gherman Ioan
6	Bedeia Loghin	4	55	Bedeia Loghin
7	Pârva Lazăr	4	55	Pârva Lazăr
8	Demian Alexe	3	46	Demian Alexa

⁷⁴⁹ Ibidem, f. 8 și 16.

⁷⁵⁰ Ibidem f. 9, 14 și 15.

9	Mihăilă Traian	2	40	Mihăilă Traian
10	Rad Lazăr I Andron	3	46	Rad Lazăr
11	Safta Amos	3	46	Safta Amos
12	Moise Ioachim	2	40	Moise Ioachim
13	Mihăilă Dumitru I P.	3	45	Mihăilă Dum.
14	Brătima Petru	4	55	Brătima Petru
15	Nicula Aron	2	40	Nicula Aron
16	Rad Petru I Andron	2	40	Rad Petru

Sub tabelul întocmit este scris: Subsemnatul comitet local de ajutorarea familiilor concentrațiilor și a celor săraci din comuna Săliște dovedim că am distribuit grâu cumpărat de comisiunea județeană din subvenția ținutului de 300.000 lei. Săliște 24 decembrie 1939. Preot, Nicolae Perian, învățător, Ioan Mihăilă⁷⁵¹.

Tabloul celor concentrați și săraci din comuna **Trestia**⁷⁵² cuprinde:

<i>Nr. crt.</i>	<i>Numele și prenumele</i>	<i>Numărul membrilor</i>	<i>Grâu kg</i>	<i>Semnătura</i>
1	Rusu Ioan	1	26	Rusu Florica
2	Stanca Dumitru	3	42	Stanca Dumitru
3	Jurj Iosif	2	34	Jurj Iosif
4	Mihăilă Petru I Adam	1	26	Mihăilă Petru
5	Raț Nicolae	4	50	Raț Nicolae
6	Stanca Ioan a Chidvei	3	42	Stanca Ioan
7	Irimie Petru	3	42	Irimie Petru
8	Simziana Lazăr	3	42	Simziana Lazăr
9	Dubariu Ion I Petru	6	66	Dubariu Ioan
10	Hogman Ioan	2	34	Hogman Ioan
11	Stanca Amos	4	50	Stanca Amos
12	Petca George	3	42	Petca George
13	Simziana Avram	1	26	Simziana Aron
14	Simziana Sabin	3	42	Simziana Sabin
15	Toma Ioan I Lazăr	1	26	Toma Ioan
16	Duma Andrei	3	42	Duma Andrei
17	Dan George I Nicolae	2	34	Dan George
18	Stanci Avram I Petru	2	34	Stanci Avram
19	Albescu Nicolae	3	42	Albescu Nicolae
20	Dan Roman	2	34	Dan Roman
21	Dura Nicolae I David	4	50	Dura Nicolae
22	Safta Lazăr	1	26	Safta Lazăr
23	Simziana Amos	3	42	Simziana Amos

⁷⁵¹ Ibidem.

⁷⁵² Ibidem, f. 10 și 11.

24	Simziana George	3	42	Simziana George
25	Simziana Petru	4	50	Simziana Petru
26	Perian Avram	4	50	Perian Avram
27	Jurca George	3	42	Jurca George
28	Mihăilă Cornel	2	34	Mihăilă Cornel
29	Duma Lazăr	1	26	Duma Lazăr
30	Mihăilă Petru I Roman	4	50	Mihăilă Petru
31	Dan Lazăr I Roman	1	27	Dan Lazăr
32	Moise Roman	4	50	Moise Roman
33	Albescu George	3	42	Albescu George
34	Toma Aron I Ioan	1	26	Toma Aron
35	Hanci Nicolae I Lazăr	1	27	Hanci Nicolae

Un ultim tablou descoperit de către noi este cel al concentrațiilor săraci care sunt ajutați din comuna **Crăciunești**⁷⁵³ și cuprinde:

<i>Nr. crt.</i>	<i>Numele și prenumele</i>	<i>Numărul membrilor</i>	<i>Grâu kg</i>	<i>Semnătura</i>
1	Jula George I Petru	3	41	Jula George
2	Lupaș Petru I Petru	2	34	Lupaș Petru
3	Iacob Nicolae I Nicolae	3	41	Iacob Nicolae
4	Iacob Romul	3	41	Iacob Romul
5	Igna Petru I Petru	2	34	Igna Petru
6	Iacob George I Lazăr	3	41	Iacob George
7	Barna Nicolae I Avram	3	41	Barna Nicolae
8	Jurj Petru	1	25	Jurj Petru
9	Lazăr Petru cocoroada	1	25	Lazăr Petru
10	Adam Ioan	2	34	Adam Ioan
11	Șerban Petru I Petru	4	49	Șerban Petru
12	Trufaș Ioan a Victoriei	5	57	Trufaș Ioan
13	Borca George	6	65	Borca George
14	Morar Ștefan	3	41	Morar Ștefan
15	Iacob Ioan I Petru	1	26	Iacob Ioan
16	Jula Victor	2	34	Jula Peru

Pentru a ne da seama asupra sărăciei unor locuitori să urmărim cele constatate de către pretorul din Brad care a vizitat, la 4 iulie 1941, casa văduvei Tecla Stanci I Petru din Căinelul de Sus care mai avea un membru de familie, consemnând următoarele: „Casă din 2 încăperi, acoperită cu paie. Mai au 20 kg făină de grâu și mălai. Se hrănesc cu laptele produs de vaca proprie, iar mâncarea e pregătită cu untura primită lunar de la Societatea „Mica”, 1 kg lunar. Are grajd și șură, lângă grajd e gunoiul. Are două iugăre pământ arabil, 1 vacă, 1 junică și 1 scroafă

⁷⁵³ Ibidem, f. 12, 13 și 18.

de a fãta”⁷⁵⁴. Și familia inspectată de cãtre pretor nu era dintre cele mai sãrace din Cãinelul de Sus.

Cu ocazia alegerilor din 1939 alegãtorii din comuna Bãița era împãrțiți în 3 categorii: agriculturã și muncã, comerț și industrie și intelectuali. În lista întocmitã la 20 septembrie 1939 de cãtre notariatul Bãița sunt înscrise urmãtoarele categorii de alegãtori⁷⁵⁵:

<i>Nr. crt.</i>	<i>Comuna</i>	<i>Cat. I</i>	<i>Cat. a II-a</i>	<i>Cat. a III-a</i>	<i>Total alegãtori</i>
1	Bãița	591	9	19	619
2	Hãrțãgani	291	1	3	296
3	Ormindea	233	2	2	237
4	Sãliște	125	2	2	129

În cadrul comunei Bãița sunt cuprinse și localitãțile Peștera, Cãinelul de Sus, Crãciunești și Trestia. Pe liste au fost trecute doar 2 femei, 1 femeie la categoria a III-a la Cãinelul de Sus și alta, tot la categoria a III-a, în Hãrțãgani⁷⁵⁶. Din totalul de 1.326 alegãtori, 1.277 sunt români, 1 maghiar și 48 germani⁷⁵⁷. Din Hãrțãgani, condamnații pentru furt, Haneș Lazãr, Radu Luca și Bogdan Aron, sunt șterși din listele electorale ale comunei Hãrțãgani⁷⁵⁸.

De asemenea din listele comunei Bãița este șters Gabor Petru care a fost condamnat pentru calomnie⁷⁵⁹. La 19 martie 1940, prin jurnalul Consiliului de Miniștri, s-a interzis „sub orice formã consumul cãrnii de bovine, ovine și porc în zilele de miercuri și vineri a sãptãmãinii, atãt în localurile publice de consumație cãt și în gospodãriile particulare. În aceste zile este interzisã vânzarea acestor cãrnuri, fie proaspete, fie conservate sau preparate. Tãierea este opritã în zilele de marți și joi ale sãptãmãinii. Consumul de carne de pasãre și pește este liber. Contravenienții vor fi pedepsiți cu închiderea localului”⁷⁶⁰. Hotãrãrea guvernului este comunicatã notariatului Bãița la 21 martie 1940.

Au semnat de luare la cunoștinã: Bulz Loghin, Drechsler Ștefan, Wallentin Robert, Radu Iosif, Licher Ștefan, Brautigan Bernat, Papp Ioana, Herbai Alexandru și Czepnik Ignatie din Bãița, Tod Petru din Ormindea, Nita Petru din Hãrțãgani, Costea Eugen din Crãciunești, Cooperativa „Sprijinul țãranului” Hãrțãgani și „Sprijinul minerului” din Ormindea⁷⁶¹.

Încã din februarie 1940 a fost stabilit un ciclu de conferințe și pentru plasa Brad. Conferința începea dupã intonarea imnului regal. În notariatul Bãița au fost programate urmãtoarele conferințe:

- Bãița, 18 februarie 1940, pretorul Ștefan Popa despre „Dinastia romãnã”.
- Bãița, 17 martie 1940, Dr. Cornel Moldovan despre „Statul național”.
- Bãița, 25 martie 1940, D-1 Cuza, seful regiunii agricole, despre „Muncile Agricole”.
- Hãrțãgani, 16 iunie 1940, protopopol Dumitru Secãrea despre „Credința în Dumnezeu”.
- Sãliște, 16 iunie 1940, notarul Bolcu Adam despre „Statul național romãn”.
- Ormindea, 29 iunie 1940, Cornel Moldovan despre „Pãrghiile principale ale statului”.

⁷⁵⁴ Ibidem, Dosar 5/1931, f. 88-94.

⁷⁵⁵ Ibidem, Dosar 5/1940, f. 9.

⁷⁵⁶ Ibidem.

⁷⁵⁷ Ibidem.

⁷⁵⁸ Ibidem, f. 29.

⁷⁵⁹ Ibidem, f. 31.

⁷⁶⁰ Ibidem, Dosar 6/1940, 88.

⁷⁶¹ Ibidem.

- Hărțăgani, 28 iulie 1940, Cornel Moldovan despre „Factorii de care depinde sănătatea populației”.
- Ormindea, 4 august 1940, protopopul Dumitru Secărea despre „Ce înseamnă familia”.
- Trestia, 11 august 1940, notarul Adam Bolcu despre „Păstrarea ordinii în stat”.
- Băița, 25 august 1940, Guja Trofin, șeful regiunii agricole, despre „Muncile agricole”.
- Săliște, 8 septembrie 1940, protopopul Dumitru Secărea despre „Păstrarea ordinii în stat”.
- Crăciunești, 29 septembrie 1940, Dr. Cornel Moldovan despre „Forța de care depindea sănătatea poporului”⁷⁶².

Prin decizia prefectului județului Hunedoara, din 4 octombrie 1940, sunt numiți primari în comunele: Băița (Florea Mihai), Hărțăgani (Gherman Nicolae), Ormindea (Bulz Iosif), Săliște (Șerban Lazăr)⁷⁶³. Primarii înlocuiți prin acest ordin al prefectului erau: Emil Perian (Băița), Medrea Roman (Săliște), Circo Cornel (Hărțăgani) și Bocănici Anghel (Ormindea)⁷⁶⁴.

După cedările teritoriale din anul 1940, pentru primăria comunei Băița intervine și problema primirii de refugiați din aceste teritorii. Frunză Dionisie, preot paroh în Berhomet pe Prut, Bucovina de Nord, a sosit în Băița și a fost așezat preot în satul Crăciunești⁷⁶⁵. Din Medvegu Mare, județul Hotin, a sosit Coltiuc Nadejda, elevă de liceu, care s-a stabilit la unchiul său Ion Cojocar, învățător în Hărțăgani⁷⁶⁶.

După venirea la putere a guvernului condus de Ion Antonescu se iau o serie de măsuri pentru stabilirea ordinii în țară. Prin hotărârea Consiliului de Miniștri, din noiembrie 1940 au fost stabilite sărbătorile religioase și naționale. La 19 noiembrie 1940 este primită la notariatul Băița circulara preturii Brad care informa despre conținutul acestei hotărâri guvernamentale care stabilea:

- Sărbători religioase: 1 ianuarie (Anul nou), 6 ianuarie (Boboteaza), 25 martie (Buna Vestire), 5 zile de Sf. Paști, 23 aprilie (Sf. Gheorghe), Rusaliile (2 zile), 29 iunie (Sf. Petru și Pavel), 6 august (Schimbarea la față), 15 august (Sf. Maria Mare), 8 septembrie (Nașterea Maicii Domnului), 14 septembrie (Înălțarea Sf. Cruci), 26 octombrie (Sf. Dumitru), 6 decembrie (Sf. Nicolae), 25 decembrie (Nașterea Domnului Isus Hristos, 4 zile).
- Comemorări naționale: 24 ianuarie (Ziua Unirii), 10 mai (Proclamarea independenței și a Regatului), mai (Înălțarea Domnului și Ziua eroilor), 1 Mai (Sărbătoarea muncii), 6 septembrie (Ziua libertății).
- Aniversări ale familiei regale: 21 mai (Sf. împărați Constantin și Elena, onomastica M. Sale Elena), 8 noiembrie (Sf. Mihail și Gavril, onomastica M.S. Regelui Mihai I, și ziua de naștere)⁷⁶⁷.

În data de 23 august 1940, Victor Șuiaga, președintele Partidului Națiunii, trimitea o notă prin care îl înștiința pe președintele secției acestui partid din plasa Brad că prin decretul promulgat de regele Carol al II-lea, Frontul Renașterii Naționale a fost transformat în partid unic și totalitar sub denumirea de „partidul Națiunii”⁷⁶⁸. În primăvara anului 1940, în perioada 20-30 mai, în notariatul Băița a început o campanie de curățenie pentru a schimba fața satelor. O comisie a notariatului din care făcea parte notarul și medicul Cornel Moldovan a inspectat toate

⁷⁶² Ibidem, f. 159 și 184.

⁷⁶³ Ibidem, Fond Pretura plasei Brad, Dosar 1/1940, f. 27-32.

⁷⁶⁴ Ibidem, f. 21.

⁷⁶⁵ Ibidem, Fond Primăria comunei Băița, Dosar 5/1940, f. 8.

⁷⁶⁶ Ibidem.

⁷⁶⁷ Ibidem, f. 83.

⁷⁶⁸ Ibidem, f. 221.

localitățile îndrumând cetățenii să acționeze pentru realizarea acestor lucrări. În urma campaniei s-au realizat următoarele lucrări⁷⁶⁹:

	Hărțăgani	Ormindea	Săliște	Trestia	Cămel	Crăciunești	Peștera	Băița
Case curățate	300	210	108	70	130	80	60	212
Anexe curățate	80	30	40	20	30	30	20	50
Curți asanate	60	40	80	10	90	20	20	190
Latrine vizitate	100	80	40	20	40	50	40	150
Latrine asanate	40	20	10	15	20	10	20	40
Latrine construite	60	30	15	8	16	8	6	20
Fântâni vizitate	210	150	60	30	50	40	30	100
Fântâni asanate	40	20	20	10	20	10	10	-
Șanțuri săpate	1.000 m	500 m	400 m	400 m	300 m	300 m	200 m	400 m
Șanțuri curățate	1.500 m	800 m	800 m	600 m	600 m	600 m	400 m	800 m
Gunoaie mutate	260	206	90	60	100	70	50	80
Var folosit	1.500 kg	1.200 kg	600 kg	350 kg	600 kg.	400 kg	300 kg	1300 kg

În 28 ianuarie 1941, prefectul județului Hunedoara numește noi primari și ajutori de primari pentru comunele Băița, Hărțăgani, Ormindea și Săliște⁷⁷⁰, după cum urmează:

<i>Nr. crt.</i>	<i>Comuna</i>	<i>Primar</i>	<i>Ajutor primar</i>
1	Băița	Perian Emil	Fetnic Ignatie
2	Hărțăgani	Circo Cornel	Popa Ioan I Iosif
3	Ormindea	Bocan Iosif	David Andron
4	Săliște	Șerban Petru	Brăneț Ioan

⁷⁶⁹ Ibidem, f. 250.

⁷⁷⁰ Ibidem, Fond Pretura Plasei Brad, Dosar 1/1941, f. 32.

După intrarea României în război alături de Germania sosesc în țară primele loturi de prizonieri ruși. În satul Crăciunești a fost organizat un lagăr de prizonieri condus de colonelul N. Stavrescu.

Reforma agrară din anul 1945 nu avea cum să se realizeze complet la nivelul comunei Băița, unde doar 3,66 % dintre proprietari dispuneau de ceva teren care era insuficient pentru realizarea reformei. La 10 iunie 1946 pretorul din Brad înainta prefectului județului Hunedoara un raport în care preciza că „în cuprinsul acestei plăși nu avem nici un caz de expropriere sau împrumietărire individuală”⁷⁷¹. El mai preciza că în cuprinsul plasei circa 1.300 de locuitori sunt îndreptățiți la împrumietărire, iar un număr de 320 locuitori au și fost colonizați în Banat⁷⁷². În ce privește „întocmirea definitivă a listelor celor îndreptățiți la împrumietărire, sunt în curs de executarea, neputând fi încă terminate din cauza timpului scurt de la primirea ordinilor în acest scop precum și faptul că obștea satelor nu poate fi adunată decât Duminica sau sărbători, restul zilelor fiind ocupați cu muncile agricole”⁷⁷³.

În această situație și din comuna Băița un număr de 71 de familii optează pentru a fi colonizați în județul Arad sau Timiș Torontal, pentru a fi împrumietăriți din rezervele statului⁷⁷⁴:

Nr. crt.	Numele și prenumele	Comuna	Vârsta	Căsătorit	Nr. copii	Avere	Vite
1	Dumitru Nicolae	Crăciunești	26	da	3	-	-
2	Muntean Gh. I. Lazăr	"	24	-	-	-	-
3	Muntean Andronic	"	36	-	-	1 iug.	-
4	Barna Andrei	"	42	da	5	-	-
5	Barna Solomon	"	32	-	-	-	-
6	Micitovici Nicolae	"	43	da	4	1 iug.	-
7	Moga Ion I Lazăr	"	43	-	-	1 iug.	-
8	Crișan Petru	Peștera	24	nu	-	¾ iug.	-
9	Stoica Nistor	"	42	da	3	-	-
10	Groza Ilie	"	53	da	4	½ iug.	-
11	Petca Gheorghe	Trestia	34	da	6	1 iug.	-
12	Hanciu Ioan I Lazăr	"	32	da	2	½ iug.	-
13	Hanciu Nic. I Iosif	"	41	da	5	-	-
14	Borza Ioan	"	47	da	7	-	-
15	Stanca Ioan a Chidvi	"	33	da	3	1 ½	-
16	Jurca Nicolae	"	34	da	4	1 iug.	-
17	Igna Ioan	"	43	da	5	-	2 vaci
18	Păs Aron	"	37	da	4	1 ½	-
19	Demian Lazăr Macavei	Hărțăgani	42	da	9	2 iug.	3 oi
20	Suciu Adam	"	46	da	4	1 iug.	-
21	Moga Ioan I Ioan	"	22	nu	-	-	-
22	Moise Ioan I Lazăr	"	27	da	1	-	-

⁷⁷¹ Ibidem, Dosar 1/1946, f. 59-62.

⁷⁷² Ibidem.

⁷⁷³ Ibidem.

⁷⁷⁴ Ibidem, Dosar 6/1947, f. 13-20.

23	Niță Cornel a Culi	"	26	da	1	-	-
24	Dărăbanț Avram I Ion	"	42	da	4	-	-
25	Haneș Avram I Ion	"	37	da	1	-	-
26	Moga Iosif a Vădanei	"	29	da	1	-	-
27	Hogman Petru I Iosif	"	47	da	2	-	-
28	Haneș Petru I Ionuț	"	25	da	1	-	-
29	Popa Adan I Nicolae	"	40	da	1	-	-
30	Rus Petru I Avram	"	35	da	1	-	-
31	Stanciu Tovi	"	35	da	2	-	-
32	Boticiu Petru	"	47	da	2	¾ iug.	-
33	Demian Gh. a Lini	"	21	nu	-	-	-
34	Sav Paramon	"	42	da	5	½ iug.	-
35	Botici Victor	"	24	da	-	-	-
36	Curechean A. I Ion	"	21	nu	-	½ iug.	-
37	Niță Nic. a Salomieii	"	33	da	2	-	-
38	Niță Ion a Salomieii	"	26	da	2	-	-
39	Becea Anghel	"	28	da	2	-	-
40	Bogdan Saveta	"	30	da	1	-	-
41	Faur Nicolae	"	26	da	1	-	-
42	Moga Nic. I Simion	"	34	da	1	-	-
43	Nieșan Nic. I Nicu	"	26	da	1	-	-
44	Trif Petru I Andron	"	46	da	5	¾ iug.	-
45	Moga Nic. I Avram	"	27	da	-	½ iug.	4 oi
46	Bogdan Oct. a Urzicii	"	25	da	-	½ iug.	2 oi
47	Bogdan Ion a Nuțului	"	36	da	5	½ iug.	3 oi
48	Moga Nicolae Ticului	"	42	da	5	-	-
49	Sav Ion I Avram	"	40	da	5	1 iug.	-
50	Demian Nicolae	"	29	nu	-	¾ iug.	-
51	Demian Adam Macovei	"	37	da	2	-	-
52	Demian Nic. a Pucului	"	24	nu	-	-	-
53	Moga Lazăr I Avram	"	37	da	5	½ iug.	-
54	Suciu Adrian I Petru	"	25	da	3	1 iug.	-
55	Moga Nic. I Anghel	"	25	da	1	-	-
56	Popa Ioan I Avram	"	29	da	2	1 iug.	-
57	Bogdan Lazăr I Lazăr	"	45	da	9	1 iug.	-
58	Popa Aron Moțu	"	38	da	4	-	-
59	Popa Ioan a Parastii	"	35	da	2	-	-
60	Demian Gheorghe	"	21	da	-	¾ iug.	-
61	Moga Miron I Petru	"	39	da	5	-	-
62	Nieșa Andrei I Avram	"	31	da	1	½ iug.	-

63	Sav Andron I Petru	"	29	da	1	-	-
64	Mațeș Nic. I Aron	"	27	nu	-	1 iug.	-
65	Sav Aron I Ion	"	28	nu	-	1 iug.	-
66	Prus Ioan Ioachei	"	30	da	2	1 iug.	-
67	Mihăilă Petru I Aron	Săliște	35	da	3	¾ iug.	-
68	Duma Viorel I Aron	"	25	da	-	½ iug.	-
69	Mihăilă Nic. I Toader	"	24	da	1	½ iug.	-
70	Popa Ioan I Petru	"	45	da	3	-	-
71	Mihăilă Traian	"	38	da	2	-	-

Conform unei situații a gospodăriilor din plasa Brad, în comuna Băița existau 680 gospodării din categoria 0-2 ha, 690 categoria 1-3 ha, 49 categoria 3-5 ha și 3 categoria 5-10 ha⁷⁷⁵. După cum se poate observa majoritatea covârșitoare a gospodăriilor sunt mici reprezentând un procent de circa 96,34 %, iar cele mijlocii și mari doar 3, 66 %. Este și motivul pentru care aici va fi ușor de realizat procesul de colectivizare a agriculturii din localitățile comunei Băița.

După instaurarea guvernului Petru Groza cu sprijinul sovieticilor alte necazuri se vor abate asupra satelor românești. Mașina de propagandă comunistă, teroarea instaurată de noile autorități, au creat o situație tensionată care era amplificată și de urmările războiului: Pe frontul de est și de vest un număr important de fii ai satelor comunei Băița au căzut eroic.

Din satul **Trestia** în cel de-al doilea război mondial au căzut pe fronturile de est, contra Uniunii Sovietice și vest, contra Germaniei și Ungariei, un număr de 19 eroi: Simziana Anghel, Vesa Aron, Barba Alexandru, Hanci Petru, Hogman Ioan, Toma Andrei, Duma Nicolae, Bedea Petru, Barb Ilie, Barb Traian, Trif Ioan, Crișan Nicolae, Stanciu Avram, Drăguș Sabin, Igna Lazăr, Dan Roman, Crișan Roman, Simziana Nicolae și Șandru Nicolae⁷⁷⁶.

În cel de-al doilea război mondial satul Crăciunești și-a dat tributul său de sânge prin următorii eroi: Butaciu Silvestru, Topor Traian, Butaciu Aurel, Borca Gheorghe, Lupaș Petru ș.a.⁷⁷⁷

Și satul **Lunca** și-a dat tributul de sânge în cel de-al doilea război mondial. De aici și-au pierdit viața Anghel Aurel, Anghel Miron, diniș Nicolae, Dumitru Nicolae, Dumitru Amos, Henț Aurel, Hența Nicolae, Henț Sabin, Malea Nicolae, Olar Avram, Popa Miron, Roșu Petru, Sav Avram, Sav Nicolae și Știolna Alexandru⁷⁷⁸.

Din **Căinelul de Sus** au căzut pe fronturile din cel de-al doilea război mondial: Clej Ioan, David Gligor, Dobra Pavel, Dobra Victor, Haneș Nicolae, Magda Nicolae, Marcu Todor, Marcu Petru, Moga Andronic, Moga Ioan, Moga Petru, Resiga Nicolae, Secui Aurel, Stanciu Nicolae, Stanciu Petru, Stega Toader și Stoia Gheorghe⁷⁷⁹.

Din localitatea **Ormindea** au căzut pe fronturile din cel de-al doilea război mondial Lazăr Ilie, Ștefan Traian, Adam Sabin, Bulz Nistor, Popa Andron, Toma Iosif, Bulz Nicolae, Pușa Anghel, Adam Nicolae, Dud Ioan, Bâc Andron, Borza Gheorghe, Clej Iacob, Lazăr Ioan, Ștefan Traian, Bulz Andron, Almășan Crăciun, David Sabin, Toma Gheorghe, David Ilie, Pușa Petru, Takacs Albert și Becsa Lazăr⁷⁸⁰.

⁷⁷⁵ Ibidem, Dosar 3/1948, f. 3

⁷⁷⁶ Documentar întocmit de Gabor Petru din Trestia.

⁷⁷⁷ Informație Petru Iacob

⁷⁷⁸ Documentar întocmit de către C. Popa din satul Lunca.

⁷⁷⁹ Documentar întocmit de către preotul Stoia Nicolae.

⁷⁸⁰ Ibidem.

Din satul Hărtăgani au căzut în cel de-al doilea război mondial următorii eroi: Miron Hogman, Iosif Moga, Nicolae Trifu, Aron Moga, Nicolae Moga, Gheorghe Demian, Adam Haneș, Aron Moga, Ioan Bogdan, Nicolae Curetean, Gheorghe Nicula, Petru Oprea, Rad Nicula, Solomon Mihăilă, Ioan Moga, Aurel Moga, Petru Nița.⁷⁸¹

Imediat după încheierea armistițiului cu Uniunea Sovietică a început jaful populației satelor și orașelor. Pe lângă obligațiile aprovizionării armatei sovietice sunt numeroase cazurile ridicării de animale, fân precum și alte utilaje și obiecte din gospodăriile oamenilor fără nici o formă legală.

Raportul din 10 iunie 1946 a pretorului din Brad către prefectul comunist al județului Hunedoara oferă date privind starea de spirit a populației din Pretura plasei Brad, pe care o prezintă ca fiind satisfăcătoare: „Cum subsemnatul sunt mai mult pe teren, cu care ocazie am vizitat nenumărate locuințe atât a celor înstăriți cât și a celor lipsiți pentru a vedea condițiile de trai ale lor am constatat cu bucurie că încă n.am aflat pe nimeni atât de sărac ca să nu aibă ce mânca”⁷⁸².

Totuși situația populației este agravată în anul 1946 de seceta care lovește o serie de regiuni ale țării, de lipsa unor bunuri de larg consum la care se adaugă colectările forțate și contribuțiile pentru armata sovietică, conform convenției de armistițiu. În repetate rânduri se răspunde preturii Brad despre imposibilitatea colectării unor produse. „În comuna Băița nu se poate colecta nici o cantitate de secară, porumb, ovăz, orz, orzoaică și mazăre, aceste cereale sunt lipsite în această comună”⁷⁸³. „Din cauza secetei, recolta de fasole este compromisă, nu se poate colecta nimic”⁷⁸⁴, îi raporta primarul Alexandru Herbai pretorului din Brad.

Subcentrul de exploatare Brad trimite pe sergentul major Roșca Gheorghe cu trei însoțitori pentru colectarea următoarelor cote: fân, 1.000 kg de la Săliște, 1.000 kg din Hărtăgani și se vor mai colecta 4.000 kg în afară. Cartofi 2.500 kg pe notariat plus cei blocați, fasole, 300 kg pe notariat⁷⁸⁵. La 22 octombrie 1945, notarul comunei Băița cerea primarilor să dea concursul „caporalului Pleșa Gherasim, delegatul centrului de colectare Hunedoara din subcentrul Brad, pentru a ridica uiumul și pentru luarea în primire a cartofilor pentru acel sat”⁷⁸⁶.

În contul comisiei de armistițiu notariatul Băița trebuie să achite cantitatea de 800 kg de legume (varză, morcovi, pătrunjel, ceapă). „Luați măsuri de colectarea lor și predarea în 10 zile”⁷⁸⁷. Până la 1 noiembrie 1945 au fost predate 3 bovine pentru armata sovietică⁷⁸⁸. Același notariat din Băița primește o nouă cerere din partea Preturii plasei Brad pentru predarea de noi animale.

„Luați măsuri ca pe 8 noiembrie 1945, joi la ora 9, să duceți la comisiunea de armistițiu Brad, cota de vite: Băița 2 vite reproducție, Hărtăgani 1 vită de tăiere și 1 reproducție, Ormindea, 2 vite tăiere, Crăciunești și Peștera, 1 vită tăiere, Căinelul de Sus, Săliște și Trestia, fiecare câte o vită de tăiere și toate trei satele încă o vită de tăiere”⁷⁸⁹.

La 3 mai 1946, Băița și satele aparținătoare au predat 22 vite și 6 porci, cumpărate de satul respectiv⁷⁹⁰. Prefectul Augustin Almășan transmitea pretorului plasei Brad să predea cantitatea de 600 kg unt țărănesc sau 300 kg unt presat⁷⁹¹. La 22 octombrie 1946, primăria comunei Băița

⁷⁸¹ Eroii sunt înscriși pe monumentul din centrul satului Hărtăgani.

⁷⁸² DJHAN, Fond Pretura plasei Brad, Dosar 1/1946, f. 59-62.

⁷⁸³ Ibidem, f. 27.

⁷⁸⁴ Ibidem, f. 11.

⁷⁸⁵ Ibidem, Dosar 7/1946, f. 18.

⁷⁸⁶ Ibidem, Dosar 1/1946, f. 68.

⁷⁸⁷ Ibidem, Dosar 7/1946, f. 7.

⁷⁸⁸ Ibidem, f. 6.

⁷⁸⁹ Ibidem, f. 9.

⁷⁹⁰ Ibidem, f. 13.

⁷⁹¹ Ibidem, f. 20.

raporta preturii din Brad că s-au încasat 81.430 lei și a cheltuit aceeași sumă, iar cele 8,5 kg unt au fost colectate în mod gratuit⁷⁹²

Numai din pretura Brad, reclama pretorul Radu Victor, la 21 martie 1946 ridicarea de către armata sovietică, în perioada 23 august 1944 - 11 septembrie 1945 următoarele materiale și bunuri: 7 camioane auto, 65 căruțe diferite, 75 roți de car și căruțe, 75 articole de îmbrăcăminte, 4 ceasornice, 50 bucăți rufărie de pat, 55 perechi încălțăminte, 1 șa, 3 hamuri, 14 bucăți lenjerie diferită, 20 bucăți accesorii de bucătărie, 12 unelte de fierărie, 3 osii de căruță, 25 bucăți marfă de prăvălie, 89 bucăți diverse, 1.098 litri de benzină, 2 biciclete, 9 m³ materiale, 1 mașină de cusut, 28 m³ lemne de foc și altele⁷⁹³.

Starea de spirit a populației era foarte revoltătoare fiindcă suferea din cauza foametei, raporta primăria din Băița în aprilie 1947. Ne amenință „că vor duce forțat pe domnul primar de către cei ce suferă de foame la locuitorii care momentan mai posedă ceva cereale pentru a le ridica căci nu mai pot trăi fără cereale, menționând că nu se ocupă nimeni de ei, nimeni ca să le aducă porumb sau alte cereale”⁷⁹⁴. Lipsesc o serie de produse între care populația reclamă lipsa chibriturilor, petrolului, opincilor, bumbacului și diferitelor pânzeturi⁷⁹⁵.

În lumea satului românesc au loc transformări profunde. Conducătorii tradiționali ai satului, preotul și învățătorul pierd tot mai mult teren în fața activistului de partid și a milițianului. În această situație era destul de ușor, după timorarea populației, pentru organele raionale și comunale să influențeze, în primul rând pe cei mai săraci, despre avantajele colectivizării agriculturii. După naționalizarea din anul 1948, agricultura nu putea rămâne în afara controlului statului.

Conform politicii Partidului Muncitoresc Român procesul colectivizării urma să se desfășoare după modelul sovietic. În concepția acestui sistem proprietatea particulară trebuia să dispară. În acest mod se poate explica lipsa de scrupule și menajamente de care organele de partid și de stat au dat dovadă în acțiunea de îngrijire și apoi lichidare a proprietății particulare.

Procesul colectivizării a debutat oficial odată cu Plenara C.C. al P.M.R. din 3-5 martie 1949, dar primele semne ale acestui proces s-au manifestat încă de la sfârșitul anului 1948 și începutul anului 1949. Caracteristic modului de acțiune este actul emis de către Primăria comunei Băița⁷⁹⁶, la 1 februarie 1949, care privește controlul agriculturii:

„Primăria comunei Băița

Județul Hunedoara

Nr. 135/1949

DECIZIUNE NR. 4/1949

Noi, Nicolae Zolotoiu, primarul comunei Băița, județul Hunedoara. Având în vedere faptul că pentru executarea planului de cultură pe anul 1949/50, din această comună, este necesar a angaja un număr de șefi de tarlale pe sate, care să supravegheze mersul însămânțărilor de primăvară și toamnă, să identifice tot terenul arabil al agricultorilor, pentru a nu scăpa nici un agricultor cu terenul de cultură neidentificat.

Având în vedere ordinul nr. 379/1949 al Comisiei de Însămânțări județene, având în vedere avizul favorabil al comisiei interimare dat în ședința din 3 februarie 1949, cu privire la angajare numărului necesar de șefi de tarlale în comună și în sate, în baza dispozițiilor art. 194 din L[egea] Administrativă,

⁷⁹² Ibidem, f. 24

⁷⁹³ Ibidem, Dosar 12 /1946, f. 26.

⁷⁹⁴ Ibidem, Dosar 5 /1947, f. 8.

⁷⁹⁵ Ibidem.

⁷⁹⁶ Ibidem, Dosar 5/1949, f. 3-5.

Decidem:

Art.1. Se angajează pe intervalul de timp de la 1 ianuarie 1949 la 31 decembrie 1949, următorii șefi de tarlale, pe sectoare, după cum se arată mai jos:

BĂIȚA

1. Resiga Ioan	Sectorul Oașul Călmănești
2. Groza Ioan	Sectorul Măgura
3. Susanu Gheorghe	Sectorul Lunca
4. Manea Gheorghe	Sectorul spre Săliște
5. Haneș Nicolae	Fără precizarea sectorului

CĂINELUL DE SUS

1. Abrudeanu Ioan	Sectorul La Poduri
2. Valea Toma	Sectorul La Poduri
3. Dobra Roman	Sectorul Mesteceni
4. Iovan Solomon	Sectorul Mesteceni
5. Stega Petru I Toader	Sectorul Slatina
6. Stega Viron	Sectorul Slatina
7. Lazăr Augustin	Sectorul Lunca
8. Guga Adam I Lazăr	Sectorul Lunca
9. Abrudean Lazăr	Sectorul Lunca
10. Guga Toader	Sectorul Lunca
11. Cleju Adam	Sectorul Lunca
12. Stoaia Alexandru	Sectorul Lunca

CRĂCIUNEȘTI

1. Barna Emil	Sectorul Lunca
2. Barna Avram	Sectorul Deal
3. Iacob Gheorghe	Sectorul Lunca
4. Iacob Petru	Sectorul Deal
5. Barna Andrei	Sectorul Deal
6. Trufaș Miron	Sectorul Deal

HĂRȚĂGANI

1. Bogdan Adam	Sector Carpeni
2. Hanea Rom	Sector Carpeni
3. Duca Andronic	Sector Carpeni
4. Toma Ioan	Sector Carpeni
5. Gherman Cornel	Sector Carpeni
6. Moga Andronic	Sector Carpeni
7. Nițsa Iosif	Sector Grelești
8. Hogman Petru	Sector Grelești
9. Rusu Ioan	Sector Grelești
10. Nițsa Nicolae	Sector Grelești
11. Nițsa Lazăr	Sector Grelești
12. Hogman Lazăr	Sector Grelești
13. Popa Ioan I Nicolae	Sector Racăș

14. Popa Nicolae I Nicolae	Sector Racăș
15. Suciu Solomon	Sector Racăș
16. Suciu Adrian	Sector Racăș
17. Suciu Iosif	Sector Racăș
18. Gherman Adam	Sector Racăș
19. Popa Ioan I Iosif	Sector Racăș
20. Neagu Nicolae	Sector Racăș
21. Nita Cornel	Sector Racăș
22. Mateșiu Iosif	Sector Racăș
23. Boticiu Petru	Sector Racăș
24. Nita Solomon	Sector Racăș
25. Nișă Nicolae	Sector Racăș
26. Moga Nicolae	Sector Racăș
27. Nișă Avram	Sector Racăș

ORMINDEA

1. Iuga Ioan	Sectorul Lunca
2. Buda Petru	Sectorul Lunca
3. Perian Laurențiu	Sectorul V. Bobii
4. Avram Nicolae I Mihaiu	Sectorul V. Bobii
5. Bulz Ioan I Toader	Sectorul V. Bobii
6. David Loghin I Fil.	Sectorul V. Bobii
7. Bulz Ioan I Nistor	Sectorul D. Peșterii
8. David Traian	Sectorul D. Peșterii
9. Ștefan Toader	Sectorul D. Peșterii
10. Adam Ilie	Sectorul Bearcuri
11. Borza Ion I Ion	Sectorul Bearcuri
12. Bocănici Anghel	Sectorul Bearcuri

PEȘTEREA

1. Badea Adam	Sectorul Lunca
2. Buda Lazăr	Sectorul Lunca
3. Groza Ilie	Sectorul Lunca
4. Buda Ion I Adam	Sectorul D. Vălișorii
5. Magda Lazăr	Sectorul D. Vălișorii
6. Buda Ioan I Petru	Sectorul D. Vălișorii
7. Magda Ion I Iosif	Sectorul D. Vălișorii

SĂLIȘTE

1. Pârva Ioan	Sectorul Lunca
2. Radu Ioan Griva	Sectorul Lunca
3. Radu Ioan Vodu	Sectorul Lunca
4. Medrea Traian	Sectorul Preluică
5. Safta Ion I Ion	Sectorul Preluică
6. Bedea Lazăr	Sectorul Preluică
7. Tripon Ioan	Sectorul Coastă

8. Mihăilă Lazăr	Sectorul Coastă
9. Topor Aron	Sectorul Coastă
10. Feier Avram	Sectorul Coastă
11. Mihăilă Dionisie	Sectorul Coastă
12. Mihăilă Aron	Sectorul Coastă

TRESTIA

1. Perian Romulus	Sectorul Lunca
2. Chinda Roman	Sectorul Dealul Bisericii
3. Câmpean Ioan	Sectorul Fața Runcului
4. Igna Nicolae	Sectorul D. Gunoiului
5. Hanci Ion I Lazăr	Sectorul Ocolul Ghemurele
6. Stanca Dumitru I Iosif	Sectorul Fața Măgurele
7. Crișan Tovie	Sectorul V. Stogu
8. Câmpean Remus	Sectorul După Stogu
9. Dan Gheorghe I Nicolae	Sectorul Prislov Sasu
10. Stanca Nicolae	Sectorul Tâlhariu

Salariu ce se fixează este de lei 200 lunar pentru fiecare șef de tarla și se va achita de la articolul fondului de pază-cheltuieli, unde s-a prevăzut suma de lei 132.000.

Art. 2. Prezenta deciziune se va înainta autorității tutelare pentru control și aprobare.

Art. 3. Cu executarea prezentei deciziuni se încredințează Primăria comunei Băița.

Băița 1 februarie 1949

Primar
Indescifrabil

Notar,
Indescifrabil”.

Decizia primarului din Băița ne arată clar politica dusă de guvernul Groza și Partidul Muncitoresc Român pentru controlul agriculturii care a debutat imediat după abdicarea Regelui Mihai I și proclamarea Republicii Populare Române. La 27 decembrie 1949, Comitetul Provizoriu al județului Hunedoara transmitea un ordin confidențial Comitetului provizoriu al plasei Brad prin care se cerea aplicarea normelor trasate de Partid și Guvern. Potrivit ordinului, comitetele de plasă, orașe și comunale au sarcina de a da concursul organelor fiscale pentru încasarea taxelor și a amenzilor.

„Urmărirea se va face de sus în jos, începând cu chiaburii, apoi salariații statului, preoți, învățători, medici, funcționari fiscali, membri Comitetului provizoriu, apoi țăranii mijlocași și pe urmă țăranii săraci”⁷⁹⁷. „Față de chiaburi – preciza documentul – urmărirea va fi cât mai severă și la acei ce opun rezistență și de fapt cu posibilități de plată, se vor dresa acte de dare în judecată, iar în caz că este pericol de a sustrage și face să dispară obiecte de valoare se va aplica sechestru cu ridicata”⁷⁹⁸. În sate s-a răspândit tot mai mult vestea despre concentrarea bunurilor populației, folosirea lor în comun și servirea mesei la cazan.

Raportul confidențial al Preturii Brad către prefect menționa că Plenara a avut ecou favorabil în rândul țăranimii sărace care este „convinsă că a fost și că mai este încă exploatăată de chiaburime și este hotărâtă să termine cu această exploatare, ducând lupta contra chiaburilor”⁷⁹⁹.

⁷⁹⁷ Ibidem, Dosar 2/1949, f. 198.

⁷⁹⁸ Ibidem.

⁷⁹⁹ Ibidem, Dosar 1/1949, f. 42-44.

Dar în ceea ce privește colectivizarea, adică „unirea țăranimii sărace și mijlocașe, pentru cultivarea pământului în comun, aceasta a produs oarecare îngrijorare în rândul mijlocașilor”⁸⁰⁰.

Se raportează că li s-a explicat că „înființarea gospodăriilor colective nu se va face acum ci în viitor, după ce țăranii săraci și mijlocași vor fi convingși de superioritatea și randamentul cultivării în comun, cu mijloace științifice, când vor fi convingși de necesitatea constituirii de mari gospodării agricole, de a dobândi o bună stare materială și de a scăpa de exploatarea chiaburului”⁸⁰¹.

În același timp se mai raporta că organizațiile de plasă al PMR ajută efectiv la ducerea la îndeplinire a tuturor măsurilor de ordin economic și de interes obștesc, prin conferințe și prin îndrumătorii ce se trimit în comunele și satele din plasă în fiecare sârbătoare și Duminică”⁸⁰².

În îndeplinirea obiectivelor autoritățile județene și locale se folosesc și de foștii prizonieri români reveniți în țară din lagărele din Uniunea Sovietică. La 16 martie 1950, Comitetul provizoriu al comunei Băița întocmea un Tabel despre foștii prizonieri în U.R.S.S, natura locului de munca ca prizonier și atitudinea sa față de regim⁸⁰³:

<i>Nr. crt.</i>	<i>Numele și prenumele</i>	<i>Satul</i>	<i>La ce a fost folosit</i>	<i>Dacă e atașat regimului</i>	<i>Cu ce se ocupă</i>
1	Dura Anghel	Trestia	Colhoz și fabrici	Da	Agricultură
2	Jurca Petru	"	"	Da	"
3	Hanciu Avram	"	"	Da	"
4	Stanca Nicolae	"	"	Da	"
5	Barna Avram	Crăciunești	construcții	Da	"
6	Muntean Iosif	"	"	Da	"
7	Lupaș Gheorghe	"	"	Da	"
8	Buda Ioan	Peștera	Fabrică și colhoz	Da	"
9	Magda Ioan	"	Colhoz	Da	"
10	David Pompiliu	Ormindea	Mină carb.	Da	"
11	Borza Aurel	"	"	Da	"
12	Avram Anghel I A.	"	"	Da	"
13	Moga Costică	Hărtăgani	Fabrică	Da	"
14	Vlad Andronic	"	Colhoz	Da	"
15	Demian Cornel	"	"	Da	"
16	Căldăraș Mihaiu	"	Fabrică	Da	"
17	Popovici Avram	"	"	Da	"
18	Nita Ioan	"	Colhoz	Da	"
19	Botici Gheorghe	"	"	Da	"
20	Biriș Blăguț	Cănel	La pădure	Da	"

⁸⁰⁰ Ibidem.

⁸⁰¹ Ibidem.

⁸⁰² Ibidem.

⁸⁰³ Ibidem, Pretura plasei Brad, Dosar 2/1950, f. 193 și 184-185.

Examinând tabelul prizonierilor observăm că 10 foști prizonieri au lucrat în colhoz, 3 în fabrici, 3 în construcții, 3 în mine de cărbuni și 1 la pădure. În ceea ce privește atitudinea manifestată de regim se notează cu toți sunt atașați regimului⁸⁰⁴.

Desigur că cel puțin unele din declarațiile foșilor prizonieri au fost făcute din teama și ca urmare a regimului de prizonierat. De asemenea Comitetul provizoriu al comunei Băița întocmea la 15 martie 1950 și un Tabel despre tinerii din anii 1946-1947 membrii P.M.R.:

<i>Nr. crt.</i>	<i>Numele și prenumele</i>	<i>Etatea</i>	<i>Dacă e ridicat în aparatul de stat</i>	<i>Dacă e în armată</i>
1	Iovan Nicolae	26	nu	nu
2	Gurgiu Nicolae	26	nu	nu
3	Circu Ioan	26	nu	nu
4	Sânziana Aron	26	nu	nu
5	Dan Cornel	27	Este instructor P.M.R. județean	nu

În comună exista un puternic grup care putea constitui o forță de șoc pentru victoria noului regim comunist. Sunt loviți în primul rând gospodarii de frunte ai satelor trecuți în categoria chiaburilor și impuși la cote grele față de stat. Încet dar sigur munca din agricultură este părăsită de către forța de muncă bărbătească, care se angajează tot mai mult în cadrul întreprinderilor din județ și în primul rând la minele de aur din zonă.

În sânul populației mocnea o nemulțumire pe care și-o reprimă cu greu din cauza fricii de represiune din partea noilor autorități instalate după 6 martie 1945. Aplicarea reformei agrare a fost însoțită de o propagandă asiduă din partea noilor autorități. Locuitorii satelor sunt amenințați cu contravenții și sancțiuni, conform prevederilor Legii de mobilizare agricolă și a sabotajului economic și sunt timorați și nu-și manifestă deschis nemulțumirile.

La 7 iulie 1945, prefectul Augustin Almășan emitea ordonanța nr. 5 prin care atrăgea atenția producătorilor agricoli că cei ce nu respectă dispozițiile date privind treieratul și achitarea obligațiilor către stat vor fi sancționați conform „prevederilor Legii de mobilizare agricole și a sabotajului economic”⁸⁰⁵.

Chiar și unii membri ai Frontului Plugarilor, cum e cazul lui Ioan Moga Fileru din Hărtăgani reclamă Ministerului Agriculturii și Domeniilor, la 9 iulie 1945, că la „Societatea de vânătoare din Brad” toți membrii sunt „foști legionari și care își înscriu pe zi ce trece noi membri, tot din foști legionari de prin comunele vecine, ceea ce înseamnă că în scurt timp ei se vor înarma sub masca că sunt vânători și vor avea o bandă de legionari înarmată”⁸⁰⁶.

În finalul reclamației sale, Ioan Moga Fileru cerea ministrului „desființarea acelei societăți de vânătoare și confiscarea armelor spre o mai bună siguranță a viitorului”⁸⁰⁷. Ancheta deschisă a dovedit faptul că reclamația lui Ioan Moga Fileru era neîntemeiată și bazată pe zvonuri.

Era o reclamație care are la bază lupta pentru putere din interiorul organizației „Frontul Plugarilor”, președintele societății, avocatul Traian Ivan din Brad, fiind în același timp și membru marcant al „organizației politice Frontul Plugarilor”⁸⁰⁸.

⁸⁰⁴ Ibidem.

⁸⁰⁵ Ibidem, Dosar 3/1945, f. 87.

⁸⁰⁶ Ibidem, f. 97.

⁸⁰⁷ Ibidem.

⁸⁰⁸ Ibidem, f. 91 și 92.

Ordinele prefectului comunist Augustin Almăsan curg neîncetat către pretură și primării. La 19 aprilie 1945, printr-un astfel de ordin se interzice fabricarea de „brânză telemea din laptele de vacă între 30 aprilie-1 noiembrie 1945”⁸⁰⁹.

Un alt ordin, din 19 iunie 1945, interzicea morarilor să macine făină albă, iar împotriva celor găsiți vinovați „aplicându-se pedepse severe infractorilor”⁸¹⁰. Dacă până în anul 1946 singurul tablou care era prezent în instituțiile statului era cel al regelui Mihai, iată că prefectura județului Hunedoara ordona pretorilor și primarilor, la 14 iunie 1946, să ia măsuri pentru achiziționarea contra sumei de 5.000 lei a tabloului primului ministru Dr. Petru Groza și „să fie afișat în birou la locul cuvenit”⁸¹¹. Imediat după instaurarea guvernului Petru Groza începe ofensiva forțelor de stânga pentru preluare integrală a puterii politice. În anul 1945, în mod abuziv au fost luați din gospodăriile lor un număr de 22 locuitori nemți, bărbați și femei, din Băița și au fost deportați în U.R.S.S și puși să lucreze în minele de cărbuni din ținutul Dombas. Au fost deportați: Frohmaier Ernest, Czeler Iosif, Czeler Dezideriu, Licker Ștefan, Licker Zita, Herman Ianica, Herman Oscar, Breitigan Laurențiu, Breitigan Bernadt, Breitigan Francisc, Eisler Iosif, Eisler Ela, Molnar Vilma, Buhman Cazimir, Buhman Ștefan, Heutsch Bela, Szegesvari Francisc (decedat în U.R.S.S.), Martin Eduard, Walentin Gerda. Watz Terezia, Herteg Irma și Navradi Elza⁸¹².

În organizația de partid Băița au intrat, în anul 1945, un număr de 15 membri, mineri, pensionari, femei casnice și 1 muncitor calificat – lăcătuș⁸¹³. Organizația de partid Băița făcea parte din Regionala Valea Jiului. Botici Petru, pensionar și Molnar Iosif cismar au fost dublu înregistrați. Botici Petru la pozițiile 3 și 10, iar Molnar Iosif la pozițiile 7 și 12, ceea ce însemna că ei aveau munci de răspundere și în comitetul local, dar îndeplineau și funcția de secretari politici la comunele Hărtăgani și respectiv Băița⁸¹⁴:

<i>Nr. crt.</i>	<i>Numele și prenumele</i>	<i>Profesia</i>	<i>Nr. copii</i>	<i>Data intrării</i>	<i>Funcția</i>	<i>Caracterizări</i>
1	Mihăilă Gh.	Miner	1	17.02.945	Secr. pol.	-
2	Dan Cornel	Electr.	-	21.05.945	Cadre	-
3	Botici Petru	Pens.	4	27.04.945	Secr. Agit.	Bun, cam slab politic
4	Adam Ionel	Miner	3	18.05.945	Sindicate	Foarte bun activist
5	Brania Ioan	Plugar	6	25.03.945	Munca cu țărani	Puțin activează, vorbește mult
6	Botici Ana	Casnică	4	11.06.945	Munca cu femeile	Inactiv
7	Molnar Iosif	Cismar	-	29.07.945	CAP și cooperatie	Inactiv
8	Popa Ioan	Miner	3	31.03.945	Primării și comit. com	Bun membru de partid în toate
9	Adam Ioan	Miner	2	18.05.945	Secret. pol. Ormindea	Idem
10	Botici Petru	Pens.	4	27.04.945	Secret. Pol. Hărtăgani	Idem

⁸⁰⁹ Ibidem, Dosar 1/1945, f. 21.

⁸¹⁰ Ibidem, f. 23.

⁸¹¹ Ibidem, Dosar 1/1946, f. 53

⁸¹² Documentar întocmit de către Eisler Alfred, fost primar între anii 1991-1992.

⁸¹³ Ibidem, Primăria comunei Băița, Dosar 1/1945, f. 5.

⁸¹⁴ Ibidem, f. 10.

11	Sânziana Nic.	Miner	3	10.06.945	Secret Pol. Trestia	Slab, dar promite
12	Molnar Iosif	Cismar	-	29.07.945	Secret pol. Băița	Inactiv
13	Guga Emilian	Miner	5	16.04.945	Secret. Pol. Căinel	Aproape bun
14	Savu Alexa	Miner	1	08.06.945	Secret pl Săliște	Inactiv
15	Groza Cornel	Lăcătuș	-	11.03.945	Tineretul progresist	Rău de tot

Membrii comitetului local duc o muncă susținută pentru atragerea muncitorilor de la societățile din zonă cât și pe țărani cei mai săraci. Conform unei situații întocmite la 1 ianuarie 1945, de către Dan Cornel, responsabilul cu politica de cadre, se înaintează regionalei din Valea Jiului⁸¹⁵ următoarele date:

<i>Nr. crt.</i>	<i>Localitatea</i>	<i>Muncit.</i>	<i>Țărani</i>	<i>Intelect.</i>	<i>Funcț.</i>	<i>Bărbați</i>	<i>Total</i>
1	Băița	15	-	2	-	17	17
2	Hărțăgani	40	15	-	1	55	55
3	Ormindea	40	6	-	-	46	46
4	Căinel	26	-	-	-	26	26
5	Crăciunești	9	-	-	-	9	9
6	Săliște	-	5	-	1	5	5
7	Trestia	35	6	-	1	42	42

La o privire atentă se observă lipsa din tabel a satului Peștera, precum și numărul mare de muncitori care au simpatizat cu noile formațiuni politice. O slabă reprezentare o au și intelectualii, doar 2 din Băița figurând în statistica întocmită de către secretarul Cornel Dan. Foarte greu se lăsau lămuriți și țărani, din localitățile Băița, Căinelul de Sus și Crăciunești nefiind înregistrați vreunul. Faptul se explică prin apartenența celor care și-au îndreptat atenția spre politică, organizației „Frontul Plugarilor”. Însă comuniștii erau departe de a domina prin număr organizațiile comunale. Conform unui tabel privind organizațiile de masă, pe luna ianuarie 1946 situația se prezintă astfel⁸¹⁶:

<i>Nr. crt.</i>	<i>Comuna</i>	<i>Numărul locuitori</i>	<i>Membri partid</i>	<i>Sindicat</i>	<i>Frontul Plugarilor</i>	<i>Cooperative</i>
1	Băița	723	17	196	30	1/17
2	Hărțăgani	1.696	55	-	80	1/55
3	Ormindea	1.189	46	-	62	1/62
4	Căinelul de Sus	367	26	-	53	-
5	Crăciunești	520	8	-	136	-
6	Peștera	367	-	-	56	-
7	Săliște	567	5	-	72	-
8	Trestia	588	41	-	95	-

⁸¹⁵ Ibidem, f. 9.

⁸¹⁶ Ibidem, f. 1.

Dintre cei 8 primari, 6 aparțin „Frontului Plugarilor” și doar 2, cei din Căinelul de Sus și Săliște aparțin partidului comunist⁸¹⁷. Ofensiva comuniștilor devine tot mai insistentă aplicând o politică tot mai dură față de autoritățile statului. Cu prilejul aniversării zilei eroilor din 30 mai 1946, Secția de organizare și instructaj a Regionalei Valea Jiului, transmitea organizației de partid Băița următoarele instrucțiuni:

„În ziua de 30 mai 1946 se comemorează eroii căzuți pentru independența României și pentru libertatea poporului român. În trecut această zi era exploatăată de reacțiunea română, care fabricând o adevărată semnificație îi imprimau un caracter șovin, imperialist. Sarcina partidului este ca împreună cu celelalte forțe democratice din țară să redăm zilei eroilor adevăratul caracter, acela de comemorare a eroilor și morților poporului român.

Ceremonia va fi organizată de oficialități, de armată, după oficierea Te-deumului și oficialități vor merge la cimitir. Delegații de muncitori și cetățeni din cartier vor asista la aceste parastase și vor depune coroane de flori pe mormintele eroilor. În cuvântul reprezentanților organizațiilor democratice, vor sublinia:

Jertfele aduse de fii țării în lupta cotropitorilor nemți în războiul din 1916-1918.

Martirii și eroii poporului român căzuți în lupta contra dictaturii antonesciene, contra războiului antisovietic: Ilie Pintilie, membru P.C.R., mort sub dărâmurile Doftanei în noaptea de 19 noiembrie 1940; Andrei Prot, inginer constructor la I.A.R., mort la Doftana, Ioan Herbac din Marghita, membru al C.C. al P.C.R., mort la Doftana, Constantin David, ceferist de la Grivița, ucis de legionari, Sârbu Filimon, muncitor la Hunedoara, arestat la Constanța, executat de călăul Antonescu la 12 decembrie 1941, Elena Pavel, asasinată 1942, Pompiliu Ștefan, Nicolae Călinescu, uciși în 1942, Iustin Georgescu, asasinat de călăul, Antonescu în 1943, Bernath Andrei, Lazăr Grunberg, asasinați la Reșița în 1944, Ștefan Plavăț, șeful grupului de partizani „Mărășești” din munții Caraș, mort în 1944. În ziua de 30 mai, probabil reacțiunea manisto-brătienistă vor încerca să producă provocări și agitații. Organizațiile noastre de partid vor trebui să fie vigilente și vor lua toate măsurile pentru a stăpâni situația⁸¹⁸.

Modul acesta de acțiune ne explică clar metodele și mijloacele folosite în cadrul marșului triumfal al comuniștilor. Alegerile din noiembrie 1946 a constituit o luptă dură între electoratul partidelor istorice și forțele de stânga comuniste în ascensiune. Încă din vară pretorul plasei Brad sugera prefectului ce măsuri ar trebui luate pentru victoria Blocului Partidelor Democratice. În acest scop în plasa „Brad s-au format mai multe echipe, așa zise de lămurirea poporului, care echipe cutreieră fiecare sat, în fiecare Duminică și sârbătoare, din membrii Blocului Democrat și reprezentanții autorităților, care în numele Guvernului lămuresc populația”⁸¹⁹.

În concluzie, raportează pretorul „Populația așteaptă cu nerăbdare alegerile generale, care alegeri ar fi bine să se facă nu numai pe comune ci și pe sindicate pentru a nu se pierde zile întregi cu deplasările votanților la depărtări prin acest sistem cred că s-ar contribui și mai mult la reușita Blocului Democrat în alegeri”⁸²⁰.

Conform raportului confidențial al pretorului Plasei Brad către prefectul județului Hunedoara transpare voalat modul în care a fost obținută victoria categorică în alegerile din ziua de 19 noiembrie 1946. Secția de votare 74 Băița, prezidată de d-l judecător Tănase „a învins cu un procent de 89 %”⁸²¹.

Pentru victorie „nu s-a preocupat nici timp, nici interese personale, cu un cuvânt absolut nimic, ci au luptat zi de zi pentru binele poporului”⁸²². „Totuși s-au mai găsit întâmplător unii cetățeni și chiar preoți și învățători care, deși plătiți de actualul guvern și lăsați în perfectă libertate, putându-și de a-și face și aranja diferite afaceri personale, nestingheriți de nimeni, au

⁸¹⁷ Ibidem.

⁸¹⁸ Ibidem, Dosar 1/1946, f. 6.

⁸¹⁹ Ibidem, Fond Pretura plasei Brad, Dosar 1/1946, f. 59-62

⁸²⁰ Ibidem.

⁸²¹ Ibidem, f. 29-31.

⁸²² Ibidem.

manifestat și chiar mai manifestă și răspândesc în șoaptă curente antiguvernamentale, reacționare, după cum urmează:

În satul Hărtăgani de către preotul **Tripon Nicolae** și înv. **Nițu Nicolae**.

În satul Căinelul de Sus de către înv. **Macra Vasile**, care în urma declarației d-lui notar al comunei Băița a fost acela care a îndemnat copii de școală ca să rupă afișele și să distrugă lozincile guvernului.

În satul Ormindea de către prof. **David Ioan** – manist.

De asemenea în satele Săliște și Trestia curente ostile guvernului au încercat a se alimenta din partea unui grup de muncitori titeliști precum și în Crișcior de către chiar candidații acestui partid însă fără prea mare însemnătate⁸²³.

Victoria în alegerile din 1946 avea să intensifice acțiunile împotriva celor care se opuneau într-un fel sau altul instaurării regimului comunist. Au fost elaborate noi legi pentru aplicarea politicii partidului și statului. În raportul informativ al pretorului din Brad către prefectul județului Hunedoara, din 27 ianuarie 1949, referindu-se la un ordin al prefectului din 1948 se precizează următoarele: „În cursul lunii ianuarie 1949, oamenii muncii din întreaga plasă, cu ocazia mitingurilor ținute și-au exprimat entuziasmul și mulțumirea pentru legile inițiate de Partidul Muncitoresc Român, care au fost votate recent de Marea Adunare Națională.

Totodată și-au exprimat hotărârea de a-și întări vigilența față de dușmanii clasei muncitoare și ai poporului muncitor, de a munci cu râvnă pentru a îndeplini și depăși Planul Economic pe 1949⁸²⁴. Introducerea pedepsei cu moartea – raportează pretorul – este comentată cu oarecare nedumerire, susținându-se că de ce în U.R.S.S. nu există această măsură și de ce ar fi necesară în țara noastră. „S-au luat măsuri ca prin munca de la om la om și prin îndrumători, rostul legii de pedepsire cu moartea a celor care săvârșesc acte dușmănoase față de patria noastră Republica Populară Română⁸²⁵. „Personalul aparatului de stat execută toate dispozițiile date pe linia politică trasată de regim” și „colaborează în strânsă legătură cu organele politice și cu organizațiile de masă⁸²⁶.

Tot mai des și primarul cere Postului de jandarmi din Băița să forțeze cetățenii să execute prestația în muncă sau alte dispoziții. La 25 septembrie 1948 se cere trimiterea unui jandarm care să fie la dispoziția „comitetului de construcție al școlii din satul Peștera până la data de 20 octombrie⁸²⁷, când lucrarea trebuie să fie gata, conform dispoziției date de prefectura județului.

O nouă cerere a primarului N. Zolotoi către Postul de jandarmi din Băița: „Am primit ordin telefonic ca toți servitorii cu stăpâniilor lor din satul Ormindea să fie aduși cu forța, azi 1 decembrie, la orele 19 când vine un delegat al Confederației Generale a Muncii pentru a pune la cale organizarea servitorilor⁸²⁸. La 5 aprilie 1948, primarul Zolotoi⁸²⁹ se plânge din nou jandarmeriei împotriva unor locuitori recalcitranți din Băița.

„Am început munca voluntară la fântâna de lângă poșta unde întâmpinăm opunerii și batjocură din partea locuitorului **Nicoară Ioan** care refuză să lucreze și ne insultă că el nu lucrează pentru comună că nu i s-a dat pânză de către primărie⁸³⁰. „La fel și soția locuitorului **Mihăilă Cornel** care ne insultă că pretindem muncă de la ei, deși la fântâna care se repară are numai el acces cu cele 4 vite ale sale și 13 oi ce le are. Pentru că azi muncim Mihăilă Cornel a plecat de acasă cu oile la păscut numai să nu fie la munca⁸³¹.

⁸²³ Ibidem.

⁸²⁴ Ibidem, Dosar 1/1949, f. 1.

⁸²⁵ Ibidem.

⁸²⁶ Ibidem.

⁸²⁷ Ibidem, Primăria comunei Băița, Dosar 11/1948, f. 1.

⁸²⁸ Ibidem, f. 2.

⁸²⁹ Ibidem, dosar 8/1951, f. 1. Nicolae Zolotoi a fost plutonier de jandarmi la Timișoara.

⁸³⁰ Ibidem, Dosar 11/1948, f. 4.

⁸³¹ Ibidem.

Primăria din Băița înainta Postului de jandarmi declarația lui **Stoia Alexandru** din Căinelul de Sus care reclama că **Stoia Gligor** și **Clej Lazăr** proprietari de batoză nu vor să-i treiere spunând că nu sunt puși pe tabelul de treier. „Când am fost la locuitorul Clej Lazăr pentru a-i da instrucțiuni, am fost insultați de soția acestuia, care spunea că la averea ei nu poruncește nimeni”⁸³².

La 25 aprilie 1950, șeful postului de miliție Băița era avertizat de către comandantul Circumscripției de Miliție Brad să cerceteze un alt caz deoarece suntem „informați că numitul **Stoica Gligor** din Căinelul de Sus a însământat 50 kg secară pe care a pus-o sub brazdă și nu a răsărit. Acesta are batoză, cazan de fiert țuică, fiind un om înstărit”⁸³³. La 22 mai 1950, șeful postului de miliție Băița informa Comitetul provizoriu al comunei Băița despre nota primită de la Brad⁸³⁴.

Imediat după Plenara C.C. al P.M.R. din 3-5 martie 1949, împotriva locuitorilor mai înstăriți începe o adevărată prigoană. Cazul lui Stoica Gligor din Căinelul de Sus este concludent, care „fiind un om înstărit nici secara nu i-a răsărit”. Împotriva celor recalcitranți se aplică în mod brutal legea, sau mai exact spus, arbitrarul legii.

Se elaborează planuri de însământări iar locuitorii sunt obligați să semene cerealele ce li se dictează. Pentru toamna lui 1949 comunei Băița i se trasează sarcina de a însământa următoarele suprafețe cu cereale de toamnă⁸³⁵:

<i>Nr. crt.</i>	<i>Localitatea</i>	<i>Prevăzut</i>	<i>Realizat</i>
1	Băița	58,80 ha	58,80 ha
2	Căinelul de Sus	108,51 ha	99,26 ha
3	Crăciunești	67,70 ha	47,15 ha
4	Hărțăgani	300,60 ha	278,50 ha
5	Ormindea	158,15 ha	164,30 ha
6	Trestia	122,40 ha	108,20 ha
7	Săliște	74,64 ha	63,22 ha
8	Peștera	61,00 ha	50,05 ha

Cu excepția satului Ormindea și a Băiței toate celelalte localități n-au îndeplinit planul de însământări de toamnă trasat. Încă se mai puteau raporta nerealizări. După strângerea recoltei urmau colectările și predarea cotelor. La 22 octombrie 1949 se transmiteau comunei Băița cantitățile de cartofi ce urmau a fi predate de către locuitorii din sate⁸³⁶:

<i>Nr. crt.</i>	<i>Localitatea</i>	<i>Selecționați</i>	<i>Industriali</i>	<i>Total</i>
1	Băița	422	-	422
2	Căinelul de Sus	-	850	850
3	Crăciunești	1156	-	1156
4	Hărțăgani	2000	1000	3000
5	Ormindea	2000	557	2557
6	Peștera	1289	-	1289

⁸³² Ibidem, f. 6.

⁸³³ Ibidem, f. 12.

⁸³⁴ Ibidem.

⁸³⁵ Ibidem, Dosar 12/1949.

⁸³⁶ Ibidem, f. 41.

7	Săliște	-	1300	1300
8	Trestia	320	1000	1320
Total		7187	4707	11.894

Pentru îndeplinirea sarcinilor trasate de partid membrii Comitetului Provizoriu al comunei Băița îmbinau munca politică de la om la om cu amenințările și închisoarea. La 23 februarie 1948, Nicolae Zolotoiu, președintele Comitetului Provizoriu înainta preturii din Brad procesul verbal despre „constituirea comitetului sătesc „Prietenii Scânteii” din comuna Băița, pentru a fi înaintat prefecturii județului⁸³⁷.

Pentru a-și atinge mai ușor obiectivele vechile cercuri ale Astei au fost înlocuite cu „Căminele culturale”. La 12 decembrie 1948, din partea Școlii primare Băița, angajații primăriei erau rugați să participe, la adunarea generală de constituire a Căminului cultural în comuna Băița, la care participă un delegat de la centru⁸³⁸. Invitația era semnată de către directorul școlii, primarul comunei, notarul și secretarul P.M.R.

La sfârșitul anului 1948 existau în localitățile din zona Băiței următoarele instituții de educare, lichidarea analfabetismului și educarea patriotică a cetățenilor:

Nr. crt.	Comuna	Populația	Școli primare	Școli de analfabeți	Grădinițe	Asociații culturale
1	Băița	633	1	1	1	Asociația „Prietenii Scânteii”
2	Căinel	703	1	1	-	-
3	Crăciunești	469	1	1	-	-
4	Hărțăgani	1.704	2	2	-	Căminul cultural
5	Ormindea	1.176	1	1	-	Căminul cultural „Avram Iancu”.
6	Peștera	336	-	-	-	-
7	Săliște	570	1	1	-	-
8	Trestia	570	1	1	-	-

Și cu toată munca de lămurire mulți locuitori ai comunei refuză să se supună noilor reguli și legi. În data de 13 iulie 1948, Pretura plasei Brad trimitea primăriilor o corespondență în care le atenționa: „Deoarece până în prezent s-au constatat în rândurile populației, pe tema cartelizării lemnului o serie de nemulțumiri, rugăm a lua toate măsurile și contact cu organele politice, ca populația să fie lămurită asupra acestei probleme spre a nu fi exploatată tâlhărește, așa cum au făcut-o istoricii”⁸³⁹. Desigur că este vorba despre partidele istorice și nu despre istorici.

La 17 iulie 1950, președintele Comitetului Provizoriu cerea postului de miliție din Băița „a cerceta cazul cu **Circo Amos**, din comuna Căinelul de Sus, care a dus recolta acasă și a depozitat-o în șură, deși era programat la arie”⁸⁴⁰. Susnumitul la Comitetul Provizoriu al comunei Băița a spus că nu-i poruncește nimeni la grâu, întrucât plătește impozit și așa mai departe. Pentru că susnumitul se consideră sabotor și care a dat curaj de nesupunere la legi și altor persoane îi veți dresa acte de dare în judecată imediat”⁸⁴¹.

⁸³⁷ Ibidem, Dosar 12/1948, f. 70.

⁸³⁸ Ibidem, f. 53.

⁸³⁹ Ibidem, f. 85.

⁸⁴⁰ Ibidem, Dosar 12/1949, f. 19.

⁸⁴¹ Ibidem.

Dar la 10 august 1950, președintele revine asupra denunțului său cerând „a anula dosarul de dare în judecată pe Circo Amos din satul Căinelul de Sus pentru că s-a aprobat să se facă treieratul în satele de deal și pe gospodăriile individuale”⁸⁴². Președintele Comitetului Provizoriu este necruțător cu locuitorii care nu se supun deciziilor comitetului. La 21 iulie el cerea a se întocmi „acte de dare în judecată la tov. **Gherman Ioan** din satul Hărțăgani care este proprietar de batoză și care la data când a fost fixată ziua să fie în stare de funcționare, nu a fost gata”⁸⁴³.

Comitetul Provizoriu al comunei Băița a întocmit un plan de reparații al batozelor din comună pentru a fi în stare de funcționare la începutul campaniei de treierat. La 15 mai 1950, o comisie de la Brad s-a deplasat în comună la fiecare batoză pentru a constata starea în care se află. La 5 iunie Comitetul de plasă a trimis din nou comisia în comuna Băița și nu a găsit nici o batoză în stare de funcționare, stabilind un nou termen pe 25 iunie⁸⁴⁴. Comisia de plasă a venit dar nici de astă dată batozele nu erau gata. S-au întocmit acte de dare în judecată la:

Gherman Ioan din satul Hărțăgani.

Gherman Cornel din satul Hărțăgani.

Kinder Ana din satul Ormindea

Clej Pavel din Căinelul de Sus. Și iată – se lamenta secretarul Comitetului – am ajuns ca aceste batoze să nu fie gata de funcționare. Acum a venit timpul să ducem batozele la arie, ca la data fixată, treierășul să poată începe. „Cu toată străduința Comitetului Provizoriu al comunei Băița nu am reușit a duce batozele la arie la ziua fixată. Nici ajutoarele din colectivele noastre nu au înțeles a-și face datoria. De exemplu delegatul din satul Hărțăgani, care din lipsă de vigilență nu a putut să reușească, în cursul zilei de 9 iulie să scoată batoza la aria fixată de Comitetul Provizoriu al Comunei Băița.

David Gheorghe din satul Ormindea, timp de peste trei luni a făcut scandal între vecinii săi producând pagube în terenuri agricole. Plus, a venit la Comitetul Provizoriu al comunei Băița pentru a cere un act fals pentru a putea să ia o proprietate de teren de la o femeie săracă, care este mama unui dispărut, care încă nu s-a întors acasă de aproape 10 ani”⁸⁴⁵. Un alt recalcitrant demascat de către secretarul Comitetului provizoriu este „**Demian Gheorghe** din Hărțăgani care a venit la Comitet, a ridicat vocea și a protestat împotriva Sfatului Popular, că el așa a auzit de la instructorul de plasă P.M.R., Dandoș, că Comitetul Provizoriu al comunei este obligat a face contestație la cei nemulțumiți. Susnumitul a vorbit cu asemenea cuvinte răstite și cu atâta repeziciune, încât poporul care se afla în local a adus acuze acestui om”⁸⁴⁶.

„Cu asemenea elemente – concluziona secretarul raportul său – care pun piedici la construirea socialismului va trebui să-i așezăm în rândul unde ar merita să fie. Noi va trebui să luptăm cu mai mare vigilență contra acestora să nu ne mai referim numai la cei trei chiaburi pe care-i avem în comuna Băița, pentru că aceștia lucrează prin alte persoane, cum bunăoară sunt cele două menționate, care produc nemulțumire între mase ca aceștia să protesteze contra Guvernului și conducătorilor din lumea întregă. Noi vom fi aceia care apără interesele clasei muncitoare și vom construi socialismul de mâine”⁸⁴⁷.

Cu toate măsurile coercitive folosite de către Președintele Comitetului Provizoriu al comunei Băița, autortățile județene sunt nemulțumite de anumite aspecte ale activității. La 10 ianuarie 1950, Comitetul Provizoriu al județului Hunedoara pune direct întrebarea Comitetului Provizoriu al plășii Brad: „Pentru care motive grajdul comunal din Băița a fost terminat numai 75%, atunci când zidăria și acoperișul au fost terminate din vreme ?”⁸⁴⁸.

⁸⁴² Ibidem, f. 18.

⁸⁴³ Ibidem, f. 21.

⁸⁴⁴ Ibidem, f. 24-25.

⁸⁴⁵ Ibidem, f. 24-25.

⁸⁴⁶ Ibidem.

⁸⁴⁷ Ibidem.

⁸⁴⁸ Ibidem, Pretura Plasei Brad, Dosar 2/1950, f. 208-209.

Și cu toată activitatea depusă, Comitetul Provizoriu al Comunei Băița este socotit de către organele județene printre cele mai puțin dinamice. În aceleași indicații trasate de către Comitetul Provizoriu al județului Hunedoara, Comitetului Provizoriu al Plasei Brad, se cere ca „privitor la activitatea Comitetelor Provizorii din comunele Țărățel, București și Băița, până ce vor putea fi găsite elemente mai dinamice, căutați să le ajutați în muncă prin trimiterea echipelor de instructaj, cât mai multe zile în aceste comune”⁸⁴⁹.

Tot mai des echipe de control și îndrumare de la nivelul Comitetului de plasă sunt prezente în localitățile comunei Băița. Asupra locuitorilor apasă din ce în ce mai greu povara măsurilor luate, în primul rând cea a colectărilor forțate, a predării cotelor către stat etc. În primul rând se iau măsuri pentru ca treieratul să decurgă sub supravegherea delegaților stabiliți de Comitetul Provizoriu al comunei Băița⁸⁵⁰:

<i>Nr. crt.</i>	<i>Numele batozarului</i>	<i>Numele delegatului</i>	<i>Satul unde a funcționat</i>	<i>Data începerii</i>	<i>Data terminării</i>
1	Gherman Ioan	Botici Petru	Hărțăgani	18.08.1949	22.10.1949
2	Gherman Cornel	Radu Ioan	"	"	10.10.1949
3	Șerban Petru	Bocănici Olivia	Săliște	"	05.10.1949
4	Anghel Andrei	Dușa Miron	Trestia	"	16.10.1949
5	Duma Ioan	Dan Gheorghe	"	"	05.10.1949
6	Lazăr Romulus	Bodea Adam	Peștera	22.08.1949	27.10.1949
7	Ekert Cornel	Navradi Ludovic	Băița	13.08.1949	03.10.1949
8	Borza Gheorghe	Toma Ionel	Ormindea	20.08.1949	02.10.1949
9	Clej Gheorghe	Bocănici Ionel	"	"	10.10.1949
10	Adam Anghel	Bexa Ioan	"	"	02.10.1949
11	Clej Pavel	Popa Aurel	Căinel de S.	"	10.10.1949
12	Stoia Lazăr	Ciama Mircea	"	"	06.10.1949
13	Groza Loghin	Poienar Gheorghe	Crăciunești	29.08.1949	10.10.1949
14	Trușaș Miron	Barna Andronic	"	25.08.1949	27.10.1949

Cuvintele „vigilență”, „sabotor”, „dușman de clasă”, „chiabur” vor fi tot mai des folosite în vocabularul autorităților comunale. Nu puțini vor fi aceia care vor plăti cu închisoarea și cu amenzi uriașe încercarea lor de a-și apăra proprietatea și a se opune abuzurilor autorităților comuniste.

Prin sentința Tribunalului militar Sibiu, din 13 iunie 1950, inginerul **Groza Ioan**, miner, de 21 de ani din comuna Băița, pentru delictul de „rebeliune contra funcțiunii publice” a fost condamnat la 2 luni închisoare corecțională și 3.000 lei cheltuieli de judecată. Condamnatul era născut la 4 februarie 1929 în satul Peștera fiind fiul lui Lazăr și Ana⁸⁵¹.

Un alt caz este cel al lui **Gruțiță Ioan** din satul Peștera. Pe „acest dușman al poporului” Tribunalul militar Sibiu l-a condamnat la 1 an închisoare corecțională, 3 ani interdicție corecțională și 1.000 lei cheltuieli de judecată⁸⁵². Gruțiță Ioan era plugar, în vârstă de 28 de ani fiind condamnat pentru delictul de „uneltire contra ordinii sociale”⁸⁵³. Deși fusese arestat încă

⁸⁴⁹ Ibidem.

⁸⁵⁰ Ibidem, f. 14.

⁸⁵¹ Ibidem, f. 27-28.

⁸⁵² Ibidem, f. 44.

⁸⁵³ Ibidem.

din data de 6 iulie 1949, a fost condamnat abia la 30 martie 1950, timp de 9 luni de zile fiind târât prin anchete, bătăi și injurii⁸⁵⁴.

Amenințările curg una după alta, alți și alți locuitori ai comunei fiind amenințați cu trimiterea în judecată, iar unii dintre ei fiind chiar condamnați. Comitetul Provizoriu al comunei Băița, cerea șefului postului de miliție din comună, la 25 iulie 1950, să întocmească „acte de dare în judecată la locuitorul **Nita Nicolae Nitescu**, din satul Hărțăgani, care a cosit suprafața de lucernă, care era bună de produs semințe, susnumitul știa că nu are voie să cosească această suprafață, dar totuși a călcat legea dând curaj și altor persoane să se manifeste în felul următor”⁸⁵⁵.

„Susnumitul – continua președintele Comitetului Provizoriu denunțul – este și chiabur și de nenumărate ori a făcut călcări ale legii. A încercat a-și împărți averea cu fiul său care locuia tot cu el într-o casă. Întrucât este o persoană dubioasă vă rugăm a-i dresa acte de dare în judecată, imediat”⁸⁵⁶.

La 5 august 1950, președintele Comitetului Provizoriu cere postului de miliție din Băița să dea concursul delegatului satului din Căinel „pentru a putea ca să-l trimită pe locuitorul **Faur Sebastian** cu căruța la Brad pentru a transporta un motor cu explozie care se găsește depozitat în curtea Cooperativei „Sprijinul plugar” din Băița”⁸⁵⁷.

În 12 august, același președinte se adresa postului de miliție pentru a aduce „pe tovarășul **Iacob Petru** din satul Crăciunești, precum și pe Medrea Valeria din acest sat, care deși s-a trasat sarcina de dezmiriștit, nu s-au conformat. La fel, din satul Căinelul de Sus, **Valea Toma, Stoia Lazăr I Adam și Stoia Gligor**, care la fel nu au dezmiriștit. Veți chema persoanele de mai sus pentru audiere și pentru semnarea declarației care se va lua și pe urmă vor fi dați în judecată”⁸⁵⁸.

La 21 august 1950, Comitetul Provizoriu înainta Postului de miliție din Băița „3 procese verbale date pentru locuitorii din Căinelul de Sus, care se încadrează în Decretul 183 și 143 pentru nepredarea cotelor de cereale care se cuvin statului din recolta anului 1950. Vă rugăm a proceda de urgență la darea lor în legea sabotajului pentru motivul că refuză categoric a-și preda cotele la stat. Acești locuitori sunt; **Stega Ionuț I Simion, Guga Nicolae I Lazăr și Dobra Avram I Nicolae** din Căinelul de Sus”⁸⁵⁹.

„Veți merge și în satul Peștera unde veți da concurs delegatului sătesc pentru a transporta cota la centrul de predare. Și aici sunt persoane care nu se conformează dispozițiilor date de noi, deci și la aceștia se vor face acte”⁸⁶⁰. Un alt locuitor din satul Peștera dă bătaie de cap membrilor Comitetului Provizoriu al comunei Băița. Drept urmare se cere Postului de miliție, la 13 noiembrie 1950, să „se deplaseze de urgență în satul Peștera și a-l forța pe locuitorul **Buda Ioan I Dumitru**, care a refuzat de a da o vacă pentru a face un transport de porumb la Mintia. La fel s-a văzut rea voință la acest locuitor la predarea cartofilor. Întrucât acesta este un element care împiedică bunul mers al colectărilor, se încadrează în decretul 143 și se va da în judecată pentru sabotaj”⁸⁶¹.

În toamna anului 1950 se pregăteau cu mare fast alegerile de la 3 decembrie, pentru sfaturile comunale, raionale și județene. Au fost întocmite listele de candidați cuprinzând cetățeni angajați politic, cei mai mulți fiind membri P.M.R., la care se mai adăugau cei din U.T.M., Frontul Plugarilor sau U.F.D.R. Dar iată lista de candidați pentru alegerile din 3 decembrie 1950, întocmită la 15 noiembrie 1950⁸⁶²:

⁸⁵⁴ Ibidem.

⁸⁵⁵ Ibidem, f. 16.

⁸⁵⁶ Ibidem.

⁸⁵⁷ Ibidem, f. 42.

⁸⁵⁸ Ibidem, f. 41.

⁸⁵⁹ Ibidem, f. 33.

⁸⁶⁰ Ibidem, f. 34.

⁸⁶¹ Ibidem, f. 39.

⁸⁶² Ibidem, Dosar 9/1950, f. 148.

<i>Nr. crt.</i>	<i>Numele candidatului</i>	<i>Domiciliul</i>	<i>Apartenența politică</i>	<i>Profesia</i>
1	David Nicodim	Băița	P. M. R.	Secretar
2	Doboiu Gheorghe	"	"	Om serviciu
3	Avram Nicolae	Căinel	"	Mîner
4	Guga Emilian	"	"	Agent agricol
5	Polac Iolanda	Băița	U. F. D. R.	Casieră
6	Haneș Nicolae	"	F. P.	Pantofar
7	Abrudean Nicolae	Căinel	P. M. R.	Mîner
8	Iovan Ilie	"	U. T. M.	Agricultor
9	Borza Amos	Ormindea	P. M. R.	Mîner
10	Diaconescu Emanoil	"	F. P.	Învățător
11	Bocănici Romulus	"	F. P.	Mîner
12	Bocănici Florica	"	U. F. D. R.	Casnică
13	Adam Ilie	"	F. P.	Croitor
14	Barna Aron	Crăciunești	P. M. R.	Preș. Com. Prov.
15	Barna Nicolae	"	"	Mîner
16	Iacob Petru	"	"	Agricultor
17	Muntean Floarea	"	U. F. D. R.	Casnică
18	Badea Adam	Peștera	F. P.	Agricultor
19	Nicula Aron	Săliște	"	"
20	Nicula Petru	"	P. M. R.	Mîner
21	Ignă Nicolae	Trestia	"	Colector
22	Tebieș Ioan	"	"	Învățător
23	Bedeș Lazăr	Săliște	F. P.	Agricultor
24	Botici Ioan	Hărțăgani	P. M. R.	"
25	Botici Ana	"	"	"
26	Hogman Petru	"	"	Agent agricol
27	Suciu Adrian	"	F. P.	agricultor

Candidatul „**Groza Ioan**, domiciliat în Crăciunești declar că primesc să fiu candidat pentru Circumscripția electorală, nr. 16 la alegerile de deputați în Sfaturile populare ale raionului 115 Deva, care vor avea loc în 3 decembrie 1950⁸⁶³. Pentru a fi siguri de votul cetățenilor toate elementele „nesigure sau dușmănoase” au fost scoase de pe listele electorale. Iată „Tabelul despre locuitorii care nu au drept de vot⁸⁶⁴”:

⁸⁶³ Ibidem, f. 150.

⁸⁶⁴ Ibidem, f. 148.

<i>Nr. crt.</i>	<i>Numele și prenumele</i>	<i>Localitatea</i>	<i>Motivul</i>
1	Tod Petru	Ormindea	Exploataator
2	Tod Ana	"	Soție
3	Nita Nicolae Nătescu	Hărțăgani	Exploataator
4	Nita Maria	"	Soție
5	David sabin	Ormindea	Condamnat politic
6	Mihăilă Amos	Săliște	Deținut politic
7	Marcu Gheorghe	Băița	Deținător de cârciumă
8	Marcu Vilma	"	Soție
9	Mihoc Nicolae	Ormindea	Exploataator, deținător de cârciumă
10	Mihoc Rozalia	"	Soție
11	Costea Eugen	Crăciunești	Exploataator, deținător de cârciumă
12	Costea Laura	"	Soție
13	Iacob Petru	"	Exploataator, deținător de cârciumă
14	Iacob Victoria	"	Soție
15	Lengyel Ștefan	Băița	Exploataator și închis în prezent
16	Nita Petru	Hărțăgani	Condamnat pentru sabotaj
17	Nita Raveca	"	Soție
18	Lazăr Petru	Peștera	Condamnat pentru contrabandă
19	Borza Adam	Ormindea	Exploataator, deținător de cârciumă
20	Borza Maria	"	Soție
21	Borza Viorica	"	Fiiică
22	Pap Johana	Băița	A fost exploatoare
23	Dubariu Ioan	Trestia	Condamnat la închisoare
24	Stanca Anghel	"	Condamnat la închisoare

Lista celor fără drept de vot a fost completată cu o alta care cuprindea pe cei cu defecțiuni psihice⁸⁶⁵:

<i>Nr. crt.</i>	<i>Numele și prenumele</i>	<i>Motivul</i>
1	Damian Avram	Debilitate mintală
2	Mateș ?	"
3	Bogdan Veta	"
4	Nicșa Anica	"
5	Dărăbanț Ana	"
6	Demian Lazăr	"
7	Popa Ioan	"
8	Medrea Marta	"

⁸⁶⁵ Ibidem, f. 148.

9	Damian Anica	"
10	Lazăr Petru	"
11	Magda Ana	"
12	Lupaș Ionuț	Surdo-mut

În acest cadru „democratic” s-au desfășurat alegerile pentru Sfaturile populare în localitățile comunei Băița. Comitetul Provizoriu al comunei Băița primește sarcina să se îngrijească de curățenie, pavoazare cu drapel și lozinci mobilizatoare. De asemenea este interzisă vânzarea băuturilor în perioada 2-4 decembrie 1950⁸⁶⁶.

Pentru cazul de forță majoră urmau să se constituie grupuri de 20 cetățeni „buni membri de partid și organizațiilor de masă care nu sunt încă introduși în alte munci pentru a putea conta pe ei în caz de nevoie”⁸⁶⁷. S-au constituit 5 circumscripții electorale, după gruparea următoare⁸⁶⁸:

<i>Nr. crt.</i>	<i>Localitatea</i>	<i>Nr. votanți</i>	<i>Comună</i>	<i>Raion</i>	<i>Regiune</i>	<i>Observații</i>
1	Băița, Căinelul de Sus	905	905	905	-	Kladni Lidia
2	Ormindea	763	763	763	-	Buciuman Constantin
3	Săliște, Trestia	738	738	-	-	
4	Crăciunești Peștera	586	586	586	-	Groza Gheorghe
5	Hărțăgani	1.063	1.063	-	1063	Radu Iustina

Victoria candidaților propuși de către Comitetul Provizoriu al comunei Băița a fost zdrobitoare. Candidații de pe locurile doi și trei au fost trecuți pe buletinele de vot doar pentru a păstra aparența democratică a alegerilor.

Întrunit în sesiune Sfatul Popular al comunei Băița adoptă Hotărârea nr. 6 prin care se stabilesc comisiile permanente și componența lor. Sunt constituite următoarele comisii⁸⁶⁹:

1. Comisia permanentă pentru buget-finanțe: Tebieș Ioan, Polac Iolanda
2. Comisia permanentă pentru industrie locală: Avram Nicolae, Bedea Lazăr
3. Comisia permanentă pentru colectări: Bocănici Florica, Adam Gheorghe
4. Comisia pentru sănătate publică: Abrudean Nicolae, Bogdan Adam
5. Comisia permanentă pentru învățământ: Diaconescu Emanuil, Haneș Nicolae
6. Comisia permanentă pentru artă și cultură: Iovan Ilie, Muntean Florica
7. Comisia permanentă pentru aprovizionare și comerț: Borza Amos, Iacob Petru
8. Comisia permanentă pentru prevederi sociale: Nicula Petru, Barna Nicolae
9. Comisia permanentă pentru agricultură: Bodea Adam, Botici Ioan
10. La cooperatie: Botici Ana și Adam Ilie.

Se consolida și aici, ca de altfel în întreaga țară, pentru aproape o jumătate de secol regimul comunist.

⁸⁶⁶ Ibidem, Fond Pretura plasei Brad, Dosar 1/1950, f. 53.

⁸⁶⁷ Ibidem.

⁸⁶⁸ Ibidem, f. 132.

⁸⁶⁹ Ibidem, f. 134.

COMUNA BĂIȚA ÎN PERIOADA 1950-1989

După victoria în alegerile din 3 decembrie 1950 se trece și la o altă organizare administrativă a județului Hunedoara, care se înscrie în organizarea țării. În anii 1950-1951 comuna Băița a făcut parte din raionul Deva, pentru ca în anii următori să aparțină de raionul Iliu. Se rupea astfel o legătură firească pe care localitățile acestei comune o avuseseră secole de-a rândul cu Țara Zarandului. În perioada cât a aparținut de raionul Deva, presiunea autorităților comuniste de la nivelul raionului a fost foarte puternică pentru punerea în practică a politicii partidului și statului.

Noile structuri comuniste, cu obiective extrem de clare vor acționa pentru îndeplinirea programului partidului, cu ajutorul componentelor politice și administrative. Abuzurile comise de către autoritățile locale vor fi recunoscute oficial în august 1953, la Plenara C.C. al P.M.R.: „Măsurile provocatoare față de unele gospodării chiaburești prin impuneri exagerate și ilegale în domeniul impozitelor, cotele de colectare și a altor obligații care au dus la scăderea producției acestor gospodării, la lăsarea lor în paragină și chiar la părăsirea lor de către proprietari, ceea ce a dăunat economiei naționale”⁸⁷⁰.

Probabil din cauza abuzurilor grave săvârșite de către fostul plutonier de jandarmi ajuns președinte al Comitetului Provizoriu al comunei Băița, Nicolae Zolotoi, a fost obligat să plece la Timișoara, să se angajeze la Uniunea Centrală a Cooperăției de consum. Pentru a fi angajat la Fabrica Vitamin Timișoara din cadrul Uniunii se cer de la P.M.R. Băița 4 referințe⁸⁷¹. În referințele trimise, la 7 februarie 1951, se precizează că soția sa „se numește Zolotoi Sofia și nu Iuliana, are 0,98 ha teren în comună, casă nu mai are pentru că a u vândut-o când au plecat”⁸⁷².

La 13 august 1950, Comitetul Provizoriu al comunei Băița trimitea Comitetului Provizoriu al raionului Deva situația privind chiaburii: În adresa înaintată, surprinzător sunt înscrise numele a doar doi chiaburi:

Nita Nicolae a Munului, din Hărțăgani, având o familie de 8 persoane, dispune de 2 case, 2 șuri, 2 boi, 2 vaci, cazan de țuică și 21 ha teren, ce are o atitudine dușmănoasă din toate punctele de vedere, liberal⁸⁷³.

Cel de-al doilea chiabur înscris este **Tod Petru** din Ormindea. Are o familie compusă din 4 persoane, 1 casă, șură și grajd, 1 moară de 16 HP, 2,30 ha teren, 17 ha pădure, $\frac{1}{2}$ cazan țuică, manifestațiuni indiferente dar cam dușmănoase, P.N.Ț.⁸⁷⁴

Dar la 21 aprilie 1951 se întocmește un tabel cu locuitorii care mai au mijloace de exploatare în comuna Băița și satele aparținătoare:

<i>Numele și prenumele</i>	<i>Comuna</i>	<i>Teren total ha</i>	<i>Arabil, ha</i>	<i>Mijloc de exploatare</i>	<i>Ce a avut în trecut</i>
Tod Petru	Ormindea	3,26	2,30	Moară	Moară și cârciumă
David Ioan	Băița	0,20	-	Moară	Moară
Borza Ioan	Ormindea	1,50	0,50	Moară	Moară și cârciumă
Șerban Petru	Săliște	3,35	2,25	Batoză	Batoză

⁸⁷⁰ Octavian Roske, Colectivizarea agriculturii în România, 1949-1962, în Arhivele totalitarismului, an. 1, nr. 1/1993, p. 161.

⁸⁷¹ DJHAN, Fond Primăria comunei Băița, Dosar 8/1951, f. 1.

⁸⁷² Ibidem, f. 2.

⁸⁷³ Ibidem, f. 80.

⁸⁷⁴ Ibidem.

Gherman Cornel	Hărțăgani	4,31	1,70	Batoză	Batoză
Duma Ioan	Trestia	7,40	2,00	Batoză	Batoză
Lazăr Roman	Peștera	4,89	3,16	Cazan	Cazan de țuică
Stoia Gligor	Căinel	3,08	2,58	Batoză	Batoză
Clej Pavel	Căinel	3,30	0,73	Batoză	Batoză
Clej Gheorghe	Ormindea	3,00	1,00	Batoză	Batoză
Nita Nicolae	Hărțăgani	13,08	4,65	Cazan țuică	Cazan țuică
Guga Toader	Băița	4,50	2,00	Cazan, batoză	Cazan și batoză
Costea Eugen	Crăciunești	-	-	cârciumă	Cârciumă
Marcu Gheorghe	Băița	-	-	Cârciumă	Cârciumă, fabrică de sifon
Belea Ioan	Băița	-	-	Prăvălie	Prăvălie tot timpul
Frochmaier Ernest	Băița	-	-	Farmacie	Farmacie tot timpul
Moldovan Cornel	Băița	4,60	4,60	Mașină	A avut mine
Cepnik Ignatie	Băița	2,70	2,70	Mașină	A avut mine

În anul 1952 numărul chiaburilor crește în mod îngrijorător. Sunt cuprinși în categoria chiaburilor, în mod arbitrar, o serie de țărani care în mod normal făceau parte din categoria mijlocașilor. La 30 iulie 1952 sunt finalizate listele chiaburilor din satele comunei Băița. Prezentăm aceste liste începând cu centrul de comună Băița:

Tablou nominal cu chiaburii din satul Băița

Bolcu Adam	Tepnic Ignats
Susan Lazăr	Lengyel Ștefan (Deva)
Perian Emil (București)	Groza Petru
Bogdan Vilmoș	Breitigan Bernat
Trifu Aron	Demian Aron
Ekker Carol	Breitigan Iosif
Copan Dumitru	Radu Liviu
Herman Alexandru	Moldovan Cornel
Anghel Andrei	David Ioan
Drăgan Gheorghe	Moise Avram
Drăgan Anica	Guga Toader
Butaciu Adam	Drăgan Nicolae
Marcu Elena	Gabor Ioan
Herman Oscar	Robert Valentin
Frohnmaier Ernest	Pop Johana
Cioară Ioan	Eisler Alexandru ⁸⁷⁵ .

Lista chiaburilor din Băița cuprinde 32 de persoane. Sunt înscrși în listă comercianți, meseriași, farmaciști, medici etc.

⁸⁷⁵ Ibidem, Dosar 4/1952, f. 65.

Tablou nominal cu chiaburii din satul Căinelul de Sus

Marcu Aurel	Iovan Roman
Dobra Medriu	Clej Pavel
Gherman Nicolae	Popa Pavel
Popa Adam	Stanciu Nicolae
Clej Lazăr I Petru	Stoia Gligor I A.
Faur Sevastian	Stoia Lazăr
Guga Teodor	Neag Sevastian ⁸⁷⁶ .

Tablou nominal cu chiaburii din satul Crăciunești

Iacob Petru I Petru	Medrea Valeria
Groza Loghin	Iacob Petru Coristu
Trufaș Miron	Munteanu Petru I Zaharie
Butaciu Roman	Costea Eugen ⁸⁷⁷ .

Tablou nominal cu chiaburii din satul Hărțăgani

Rad Andronic Criva	Nita Amos
Nita Ioan I Avram	Nita Nicolae Bogatu
Nicșa Solomon	Cibean Ana
Moga Nicolae Luț	Nita Nicolae N.
Nita Solomon	Hogman Lazăr Lupu
Moga Nicolae Fileru	Nicșa Ioan
Hogman Gheorghe	Hogman Nicolae I Loghin
Toma Petru a Duchi	Haneș Romulus
Toma Avram	Nicula Sabin
Sav Roman	Moga Avram Fileru
Moga Ioan Fileru	Gherman Cornel
Nita Petru a Măriuții	Popa Avram Nețiu
Demian Ana	Tripon Toader I Nicolae
Demian Petru	Demian Lazăr I Toader
Tripon Toader	Popa Ioan Hodnaghi
Gherman Nicolae	Gherman Ioan I Nicolae
Demian Petru	Moga Rozalia ⁸⁷⁸ .

Tablou nominal cu chiaburii din satul Ormindea

Toma Petru I Petru	Borza Ioan I Ioan
Borza Loghin Preotu	Borza Maria I Petru
David Traian	Chinder Bela
Adam Anghel I Gheorghe	Mihoc Gheorghe
David Cornel	Adam Ilie
Bulz Dumitru	David Gheorghe
David Ioan I Filimon	Tudora Andron
Avram Ilie	Bulz Ioan I T.

⁸⁷⁶ Ibidem.

⁸⁷⁷ Ibidem, f. 66.

⁸⁷⁸ Ibidem.

Borza Adam	Avram Ioan I Iosif
Borza Maria I Luț	Nuțiu Sevastian
Oprean Iosif	Borza Iacob
Bodea Augustin	Clej Gheorghe
Avram Anghel	Borza Maria I Loghin
Borza Ana	Perian Laurențiu
Tod Petru	David Sevastian
Bulz Nicolae I T.	David Loghin I Solomon ⁸⁷⁹ .

Tabloul nominal cu chiaburii din satul Peștera

Bocănici Lazăr	Tudoran Traian
Roșu Petru	Tudoran Miron
Bocan Anghel	Lazăr Romulus
Groza Miron ⁸⁸⁰ .	

Tabloul nominal cu chiaburii din satul Săliște

Brăneț Ioan I Ioan	Topor Avram
Mihăilă Nicolae	Perian Nicolae
Medrea Nicodim	Șerban Petru
Jula Petru	Bedeaz Lazăr
Bedeaz Loghin	Rad Andronic ⁸⁸¹ .

Tabloul nominal cu chiaburii din satul Trestia

Bogdan Vichente	Duca Anghel
Duma Nicolae	Duma Nicolae
Duma Ioan	Stanca Anghel
Toma Tovie	Crișan Cleopa
Dan Andron	Chinda Moise ⁸⁸² .

Îndată se declanșează avalanșa cererilor de scoatere din categoria chiaburilor și se înaintează contestații care pun sub semnul întrebării hotărârile Sfatului Popular al comunei Băița. Chiar înainte de a fi anunțați oficial, din om în om se transmit știrile despre cetățeni ai satului trecuți în rândul chiaburilor. Atunci când li se cer carnetele de cote de carne pentru a li se dubla cantitățile, nu mai încapă nici un dubiu asupra situației lor. În situația dată oamenii recurg la o serie de argumente pentru a cere anularea hotărârii personalului Sfatului Popular de a-i considera chiaburi.

La 29 iulie 1952, **Damian Petru** din Hărțăgani miner pensionar înaintează o cerere către Sfatul Popular al raionului Ilia, în care explică situația sa materială. „În anul 1944-1946 am cumpărat ¼ dintr-un cazan de fiert țuică cu capacitatea de 80 l, pe care nu l-am putut folosi decât 2 ani fiindcă era vechi. Scoaterea sa din funcțiune a fost hotărâtă de organele fiscului care au interzis folosirea cazanului”⁸⁸³. Și acum „am fost trecut pe tabloul chiaburilor pentru motivul că am fost părtaș la un cazan de fiert țuică”⁸⁸⁴. În urma analizei cererii sale la nivelul Sfatului

⁸⁷⁹ Ibidem, f. 67.

⁸⁸⁰ Ibidem.

⁸⁸¹ Ibidem, f. 74.

⁸⁸² Ibidem, f. 75.

⁸⁸³ Ibidem, Dosar 4/1952, f. 1

⁸⁸⁴ Ibidem.

Popular Ilia este anulată decizia primăriei din Băița, pe cererea s-a păstrată în arhiva primăriei fiind notat cu creion roșu mențiunea „șters”⁸⁸⁵.

Medicul **Corneliu Moldovan** invoca în cererea sa de stergere din categoria chiaburilor argumente care demonstrează falsitatea deciziei primăriei Băița. „Am fost trecut pe tabelul de chiaburi în mod nejust, deoarece motivele nu corespund realității. Se arată că sunt proprietar a 14 ha teren, ori eu posed 1 ha care este inclus în gospodăria mamei mele Valeria Moldovan care are în total 3,700 ha. Nu am fost proprietar de mine ci conducător administrativ la o mică Asociație. Posed o casă în care locuiesc, o mașină de teren folosită în interesul serviciului 80 %”⁸⁸⁶.

Borza Mariți I Petru din Ormindea cere să fie trecută pe lista mijlocașilor. Petiționara spune că are 2,50 ha teren arabil pe care-l muncește fără să exploateze. Soțul ei a avut un cazan de țuică, pe care nu l-a folosit niciodată, fiind vechi și uzat și pe care l-a predat Administrației Financiare Deva⁸⁸⁷.

Perian Laurențiu, agent fiscal, domiciliat în Ormindea, cu serviciul la Secția financiară a Sfatului Popular Băița, cere a se verifica situația sa „că am văzut că în tabelele percepției figurez ca chiabur”⁸⁸⁸. Pe marginea cererii un funcționar de la primărie, poate chiar primarul, notează: pe timp cât a fost soția bolnavă a ținut servitoare”⁸⁸⁹.

Clej Lazăr I Petru din Căinelul de Sus, un miner pensionar, în vârstă de 64 de ani contestă și el trecerea sa pe lista chiaburilor. Recunoaște că a avut o mașină de la socrul său, căreia în anul 1948, i-a vândut motorul mașina fiind distrusă complet⁸⁹⁰. Impresionantă rațiunea sa pe care merită să o reproducem: „Sunt om sărac cu o suprafață de 1,43 ha pământ productiv și acesta de clasa V de fertilitate și pentru această avere acum sunt trecut chiabur, eu spun chiabur să rămân numai dacă într-adevăr sunt chiabur și dacă nu atunci cer forurilor în drept de a constata dacă într-adevăr cele spuse de mine sunt adevărate sau nu, ca după aceste contestații sunt sigur că o să cad din *rangul* de chiabur”⁸⁹¹.

Și acum una dintre cele mai surprinzătoare cereri, care demonstrează arbitrarul, denunțul unor adversari ai celui implicat, sau chiar incapacitatea comisiei care lucrează la întocmirea listelor. Redăm în continuare această contestație:

CONTESTAȚIE

Subsemnatul **Popa Adam**, membru de partid din anul 1945, provenit din P.C.R., născut la 1 mai 1893, în comuna Căinelul de Sus, raion Deva, regiunea Hunedoara, pensionat din anul 1950, în urma muncii în subteran (mină) timp de 45 de ani, am lucrat consecutiv, căsătorit cu 3 copii.

Dragi tovarăși, am o suprafață de teren de 1,40 ha, pământ din care 0,83 ha teren arabil, iar restul de 0,60 ha este pășunat și fânaț. Cu această suprafață de teren am fost trecut în rândul chiaburilor cu data de 15 VIII 1952, pe motiv că am și un cazan de țuică, ori dragi tovarăși eu nu posed acest mijloc de exploatare, drept dovadă s-ar putea vedea la Secția Financiară a raionului unde cred că un asemenea lucru trebuie să fie înregistrat pe proprietar, după care se plătea un impozit.

Eu tot impozitul pe care l-am plătit după această suprafață de teren și veniturile anuale au fost de 190 lei până la data de 15 VIII când a fost dublat.

Dragi tovarăși rog a se vedea și clarifica situația mea deoarece eu cred că a fost numai o ură personală prin care cineva a căutat să-și bată joc de mine, acum la etatea de 59 de ani punându-mă ca chiabur, cu toate că eu în tot timpul am fost exploatat de patronii la care am lucrat timp de 45 de ani, mai mult în 1939 am fost și arestat de jandarmii din Băița pentru acest regim.

⁸⁸⁵ Ibidem.

⁸⁸⁶ Ibidem, f. 2.

⁸⁸⁷ Ibidem, f. 3.

⁸⁸⁸ Ibidem, f. 4.

⁸⁸⁹ Ibidem.

⁸⁹⁰ Ibidem, f. 5.

⁸⁹¹ Ibidem.

În speranța că cererea mea va fi luată în considerare și rezolvată favorabil, ștergându-mă din rândul chiaburilor, rămân în rândul celor ce luptă pentru pace.

Căinel la 20 august 1952

Trăiască Partidul Muncitoresc Român !

Trăiască Republica Populară Română !⁸⁹²

La 22 august 1952 și **Bedea Loghin** din Săliște, fost ortac la o batoză cu Bedea Lazăr și Radu Andronic a Sofi, în perioada 1938 până în 1948 când s-a distrus de tot, cere să fie șters din rândul chiaburilor⁸⁹³.

Iovan Romulus din Căinelul de Sus trecut pe lista chiaburilor spune că „de la 23 august am fost printre primii care m-am înscris în P.C.R. ducând lupta mai departe cu toate elementele reacționare, ce se împotriveau întotdeauna pentru ca în luna iulie să primesc „Diploma de chiabur”⁸⁹⁴. „Oare – se întreba Iovan Romulus – nu este o rușine, nu pentru mine dar pentru cei ce m-au înscris pe acest tabel”⁸⁹⁵.

Mihăilă Nicolae lui Lazăr din Săliște, este clasat chiabur. În cererea sa, din 10 august 1952, adresată Sfatului Popular al comunei Băița spune că n-a avut „nicio când nici un mijloc de exploatare, nu am avut batoză, cazan de fiert rachieu sau moară”⁸⁹⁶.

În cererea sa adresată Sfatului Popular din Băița, **Mihoc Nicolae** din Ormindea spune: „Am fost trimis pe front și fiind rănit am devenit invalid de război, clasat cu 40 %. Pe baza invalidității mele, ca sprijin material și ca să-mi salvez existența Partidul mi-a acordat drept de cârciumă. Ca activitate politică m-am înscris al 3-lea la înființarea organizației Frontul Plugarilor. Desfășor și azi activitate în această organizație, duc muncă de lămurire în toate ramurile, despre care fapt vă puteți convinge la organizația de bază din sat”⁸⁹⁷. În finalul cererii de ștergere din rândul chiaburilor, pentru a impresiona autoitățile locale, scrie următoarele: „Nu-mi pot închipui să mă despart de tovarășii cu care am colaborat și să trec în tabăra dușmanilor clasei muncitoare”⁸⁹⁸. Fraza de încheiere a influențat lucrătorii Sfatului Popular, în frunte cu președintele, care au dispus scoaterea sa din rândul chiaburilor.

Minerul **Kinder Bela** a fost trecut pe lista chiaburilor pentru că avea în curte o batoză donată cumnatului său de către Borza Gheorghe I Visalon din Crăciunești. Mihoc Cornel a lucrat cu batoza din anul 1947 până în 1951 când a fost încorporat. În vara lui 1951 menționează Kinder Bela „autoritățile mi-au trasat sarcina să o pun în funcțiune, lucru pe care eu l-am executat în mod conștincios ca să ajut și eu la construirea socialismului în Republica Populară Română”⁸⁹⁹.

Bedea Nicolae I Avram din Săliște explică că a fost considerat chiabur deși nici cazan, moară, prăvălie, cârciumă sau servitori n-a avut. „Și nici 30 de muncitori salariați la muncă anual n-am avut în gospodăria mea pentru că nu am atâta pământ”⁹⁰⁰.

Hogman Nicolae I Loghin aflat la școala de partid din Petroșani menționează că „din informații și pe bază că mi s-au ridicat carnetele de predarea cotelor și au fost majorate, am căzut surprins cu gândul fiind chiar acum la Petroșeni la școala de P.M.R. pe 3 luni, acolo am auzit că eu sunt numit chiabur”⁹⁰¹. Drept urmare el a fost dat afară din școală până la clarificarea situației. El explică că tatăl său care a decedat în anul 1938 a avut o moară împreună cu un frate

⁸⁹² Ibidem, f. 6 și 19.

⁸⁹³ Ibidem, f. 78. Pe cerere este notat „Șters”.

⁸⁹⁴ Ibidem, f. 10.

⁸⁹⁵ Ibidem. Pe cerere este scris cu creion roșu „Șters”.

⁸⁹⁶ Ibidem. Mențiunea de pe cerere „Șters”.

⁸⁹⁷ Ibidem, f. 12.

⁸⁹⁸ Ibidem.

⁸⁹⁹ Ibidem, f. 13-14.

⁹⁰⁰ Ibidem, f. 15. A fost șters din rândul chiaburilor

⁹⁰¹ Ibidem, f. 16.

mai mare, așezată la Grelești, pe pârâul Duba, care numai cu o baltă (hălăstău) când se aduna apa când ploua și în căzutul zăpezii funcționa”⁹⁰². Și el este șters din rândul chiaburilor.

La 14 august 1952, **Roșu Petru** din Peștera se adresa direct Sfatului Popular al raionului Ilia pentru a cere ștergerea sa din lista de chiaburi. După ce a lucrat în minele din Lupeni și-a cumpărat o moară sau cum o numește el o râșniță întrebuițată numai pentru familia sa atunci când ploua mult, întrucât prin sat nu curge vreun pârâu⁹⁰³. Și el este șters din listă.

Au mai înaintat cereri de scoatere din categoria chiaburilor sau contestații locuitorii: Avram Ioan din Ormindea, Hogman Gheorghe din Hărtăgani, Bedea Augustin din Ormindea, Bogdan Vilmoș din Băița, Breițigan Iuliana din Băița, Nicula Ioan I Ioan din Hărtăgani, Rad Andronic din Săliște, Damian Lazăr I Toader din Băița, Nicolae Perian din Săliște, Demian Andronic din Hărtăgani, Drăgan Nicolae I Loghin din Ormindea, Ernest Frohnmayer din Băița, Damian Petru I Ion Porcureanu, Nița Ioan I Iosif și Popa Avram I Iosif, toți din Hărtăgani, Clej Pavel din Căinelul de Sus, Muțiu Sevastian din Ormindea, Bulz Ioan I Todor din Ormindea, Moga Gheorghe I Moga Avram din Ormindea, Tripon Nicolae I Toader din Hărtăgani, Gherman Cornel din Hărtăgani, Dușa Anghel I Ioan din Trestia, Bolcu Adam din Băița, Nita Nicolae Nătescu din Hărtăgani, Moga Nicolae Luț din Hărtăgani, Stanci Nicolae din Căinelul de Sus, Medrea Valeria din Crăciunești, Borza Maria I Șuțu din Ormindea, Adam Ilie din Ormindea, Hogman Lazăr a Lupului, Lazăr Borza din Ormindea, David Gheorghe din Ormindea, Echert Carol din Băița, Rad Andronic Crina din Hărtăgani, Nița Solomon din Hărtăgani, Nita Nicolae I Ioan din Hărtăgani, Guga Toader din Băița, Clej Gheorghe din Ormindea și Duma Nicolae din Trestia⁹⁰⁴.

Mai prezentăm câteva argumente ale petiționarilor care cer scoaterea din rândul chiaburilor. „După cum am văzut și am citit în broșuri și ziare, tov. Gheorghe Gheorghiu Dej spune că vor fi trecuți de la caz la caz acei ce au exploatat, eu cer forurilor în drept de a-mi cerceta cauza și convingându-se sunt sigur că mă vor trece de la categoria de chiaburi, acolo unde este locul meu⁹⁰⁵”, scria **Nița Ioan** a lui Iosif din Hărtăgani. La rândul său **Gherman Cornel** din Hărtăgani, miner își încheie cererea sa cu fraza următoare: „Iar eu cred că nu ar fi cazul să fie eu declarat chiabur, deoarece eu n-am exploatat nimic în viața mea decât cărbune și piatră din mină”⁹⁰⁶.

Nita Nicolae Nătescu din Hărtăgani menționează în cererea sa că „Sunt însărcinat cu un Plan de cultură de muncă din ură personală de către tov. Guga Emilian de la Sfatul Popular Băița. Averele ce o am nu a fost câștigată prin exploatare ci este o avere rămasă de la străbuni”⁹⁰⁷. Pe cererea sa președintele sfatului notează cu creionul roșu: „Tov. Sbucă va comunica cele legale”⁹⁰⁸.

Duma Nicolae din Trestia rămâne și el surprins de trecerea lui pe lista chiaburilor. „Politic am fost în ilegalitate cu Frontul Plugarilor, am luat parte la toate manifestațiile, la Deva, Brad, Tebea, Băița, După Piatră, Hondol și Vețel, am dus lupte cu toate autoritățile, cu jandarmii și poliția, am fost lovit în Brad și strigat că sunt comunist”⁹⁰⁹.

Dintre toți preoții din comună doar **Lazăr Borza** din Ormindea este făcut chiabur. „Subsemnatul preot Lazăr Borza, preot ort. rom. în Parohia Ormindea, din motive pe care nu le cunosc am fost trecut în zilele acestea pe lista chiaburilor și în consecință somat de autoritățile locale să prezint Sfatului Popular Băița carnetul cu cota de carne spre majorare”⁹¹⁰.

⁹⁰² Ibidem.

⁹⁰³ Ibidem, f. 17.

⁹⁰⁴ Ibidem, p. 20-81.

⁹⁰⁵ Ibidem, f. 42.

⁹⁰⁶ Ibidem, f. 50.

⁹⁰⁷ Ibidem, f. 53.

⁹⁰⁸ Ibidem.

⁹⁰⁹ Ibidem, f. 81.

⁹¹⁰ Ibidem, f. 68.

Împotriva locuitorilor declarați chiaburi se dezlănțuie un șir de abuzuri fără precedent. Buda Ioan lui Dumitru din satul Peștera este forțat să dea o vacă pentru un transport de porumb până la Mintia⁹¹¹. Menționăm că asemenea obligații le aveau doar țăranii iobași din evul mediu. Din partea Sfatului Popular al comunei Băița se trimit o serie de citații unor persoane declarate chiaburi. Reproducem două dintre ele pentru tonul ultimativ:

„Către cheaburul Ioan Belea

Vă punem în vedere ca în termen de la orele 4 – 7 să vă prezentați la Sfatul Popular cu următoarele lucruri: una masă, două scaune și un spălător fără lighean, o sobă. Aceste lucruri să nu fie de bătaie de joc. De neprezentare se vor lua măsuri. Băița, 23 septembrie 1952”⁹¹².

Cea de a două somație are următorul conținut:

„Către Cheaburul Trif Aron

Vă punem în vedere ca de la orele 4-7 să vă prezentați la Sfatul Popular Băița cu un cearșaf și o pătură, o ceașcă, un ștergar. De neprezentare se vor lua măsuri”⁹¹³.

Credem că cele două somații sunt deosebit de relevante nemaivând nevoie de nici un comentariu.

Nu scapă de mâna lungă a noilor autorități nici femeile sau tinerii studenți. La 29 martie 1951, Sfatul Popular al comunei Băița trimitea Institutului Politehnic din București o caracterizare despre familia studentului Borza Ionel din Ormindea în care scrie următoarele: „Mama studentului Borza Ionel, satul Ormindea este clasată ca mijlocașă, având 7 ha teren din care 1,85 arabil”⁹¹⁴.

„Studentul – continuă referințele – în timpul vacanței a avut o manifestație dușmănoasă față de președintele raionului Brad ceea ce denotă că nu este un element atașat și pe care se poate conta. În tot timpul atât fiul, cât și mama au fost elemente ce au avut manifestațiuni dușmănoase față de conducere”⁹¹⁵.

Din anul 1951 comuna Băița va face parte din raionul Ilia. O mare atenție este acordată muncii culturale. Căminele culturale sunt denumite după numele unor personalități: Căminul cultural „I. C. Frimu” din Săliște, „Gheorghe Apostol” din Căinelul de Sus, „Vasile Roaită” Crăciunești⁹¹⁶.

În anul 1955 s-a făcut „reconstituirea căminului cultural din Săliște. Au fost propuși pe lângă Miron Vasile, învățător, ca director, Topor Aron I Petru, Brăneț Ioan I Teodor, Mihăilă Roman I Nicolae, Nicula Florica I Petru, Nicula Aron și Mihăilă Roman”⁹¹⁷.

Căminul cultural Vasile Roaită din Crăciunești „primește autorizație de a ține petrecere în 6 iunie 1955, de la orele 16-24. Înainte se va ține o conferință și un program artistic”⁹¹⁸.

Căminul cultural din Băița întocmește un Program de măsuri pentru sărbătorirea a 85 de ani de la nașterea lui Lenin și a zilei de 1 Mai. Programul prevede: articole la gazetele de perete despre viața și activitatea lui Lenin; recenzii ale lucrărilor lui Lenin; echipe de curățenie pentru văruitul și curățitul pomilor; amenajarea unui parc pe haldina din Băița⁹¹⁹. Tot cu această ocazie organizația de partid și sindicat de la Întreprinderile miniere Barbura și Crăciunești vor face schimburi de onoare și câte o gazetă festivă de 1 Mai⁹²⁰. Unul dintre cele mai grave

⁹¹¹ Ibidem, Dosar 11/1948, f. 39.

⁹¹² Ibidem, Dosar 4/1952, f. 63.

⁹¹³ Ibidem, f. 64.

⁹¹⁴ Ibidem, Dosar 8/1951, f. 17.

⁹¹⁵ Ibidem.

⁹¹⁶ Ibidem, Dosar 12 /1955, f. 26 și 58.

⁹¹⁷ Ibidem, f. 58.

⁹¹⁸ Ibidem, f. 26.

⁹¹⁹ Ibidem, f. 27-29.

⁹²⁰ Ibidem.

evenimente față de care i-au atitudine, condamându-l, îl reprezintă atacul asupra legației R.P.R. din Berna⁹²¹.

La Ormindea este condamnat „atacul banditesc asupra Legației R.P.R. din Berna, când a fost ucis mișelește tov. Aurel Șețu în noaptea de 14-15 februarie 1955”⁹²². În finalul acțiunii se adoptă următoarea:

„MOTIUNE”

Muncitorii mineri, țărani muncitori și intelectualii progresiști din satul Ormindea,, comuna Băița, județul Hunedoara, profund indignați de atacul banditesc provocat de rămășițele legionare asupra Legației R.P.R. din Berna, din Elveția, a cărui victimă a căzut unul dintre cei mai devotați fii ai clasei muncitoare din țara noastră, tov. Aurel Șețu, care în urma rănilor primite și-a pierdut viața, cer cu toată insistența Guvernului R.P.R. de a face demersurile necesare pe lângă guvernul elvețian care să procedeze imediat la extrădarea bandiților care au comis acest act mișeleșc prin care au căutat astfel să lovească în interesele scumpei noastre patrii și a regimului nostru de democrație populară.

Totodată cer pedepsirea acestor criminali.

Ormindea la 6 martie 1955”⁹²³.

Acest act a fost condamnat și la Trestia și Hărtăgani, unde directorul Ioan Mițariu dă citire tezei cu privire la atac⁹²⁴.

Dar populația revine la treburile cotidiene, pentru a se îngriji de cele necesare traiului de zi cu zi. Cultivă suprafețele agricole stabilite de către organele raionale și crește strictul necesar de animale. Încep să dispară de prin gospodăriile locuitorilor în primul rînd boii de tracțiune. C.A.P.-urile sau întovărășirile agricole reducând posibilitatea de a mai strînge furajele necesare pentru hrana lor.

La Săliște s-a înființat o întovărășire agricolă „Sălișteana” în mod forțat, dar nu a durat decât un an. În anul 1960 s-a înființat G.A.C. S-au luat pământurile de la țărani, vitele de tracțiune, atelajele, totul s-a făcut forțat, sub amenințări⁹²⁵. Oamenii au muncit ca robii, foarte mulți au fost amendați pentru nimic. Câțiva ca să bage frică în toți locuitorii au fost duși la pușcărie⁹²⁶. În satul Săliște – ne relatează învățătorul Gheorghe Duma – au fost câțiva legionari, dar aceia cînd a venit comunismul au trecut și au îmbrățișat șteagul comunist, punându-l chiar la capătul holdei, unde arau și semănau, exemplul lui Șerban Lazăr⁹²⁷.

În anul 1957 s-a înființat Întovărășirea pentru creșterea oilor din Ormindea⁹²⁸.

Tot mai mulți bărbați iau drumul orașelor sau se angajează în întreprinderile miniere din zonă. În ceea ce privește întreprinderile miniere din zona Băiței situația lor era destul de precară. În anul 1948, din 4.874 t minereu extras au rezultat 16 kg. aur și 7 kg argint, iar în anul 1949 din 1.622 t minereu s-a obținut 7,6 kg aur și 3 kg argint⁹²⁹. La sfârșitul anului 1950 extracția de minereu s-a sistat. În anii 1951-1953 s-au intensificat lucrările de cercetare geologică, în special în zona filoanelor Vâna Mare și Ghergheleu.

În anul 1951 s-au realizat 250 m galerii, 80 m suitori și 65 m redeschideri, iar în anul 1952, 300 m galerii și 120 m suitori⁹³⁰. La 1 iulie 1952, mina dispunea de numai 5.220 t de minereu, rezervă vizibilă, pe filoanele 3 Rudolf și Vâna Mare. Exploatarea Băița-Crăciunești până în anul

⁹²¹ Ibidem, f. 31.

⁹²² Ibidem.

⁹²³ Ibidem, f. 32.

⁹²⁴ Ibidem.

⁹²⁵ Documentar întocmit de către înv. Duma Gheorghe și pus la dispoziția noastră.

⁹²⁶ Ibidem.

⁹²⁷ Ibidem.

⁹²⁸ DJHAN, Fond Primăria comunei Băița, Dosar 1/1957.

⁹²⁹ Constantin Nichitean, Lucrare în manuscris, p. 20.

⁹³⁰ Ibidem.

1951 era deservită de o instalație de preparare mecanică prin ștampare, constând dintr-o instalație cu 10 săgeți, care prelucra minereu amalgamabil.

Minereul adus cu vagonetele de la mină, se răsturna cu ajutorul unui culbutor deasupra unui grătar fix. Refuzul grătarului era trecut la un concasor cu fălci, minereul zdrobit cădea în silozul șteampurilor. După zdrobire cu ajutorul săgeților, minereul sub formă de turbureală trecea pe 2 mese fixe de amalgamare pe care aurul nativ era prins cu ajutorul mercurului. Sterilul rămas după amalgamare sub formă de șlam era condus într-un bazin de decantare situat în fața instalației vechi de prelucrare. Materialul a fost valorificat în anii 1990-1991⁹³¹. În semestrul I 1953 în mina Crăciunești lucrau 15 muncitori, 12 la lucrări de bază, iar 3 la lucrări auxiliare. La suprafață, pentru deservirea minei erau 7 muncitori⁹³². La 8 iulie 1953, pentru sectorul Crăciunești aparținând de I.M. Barza, se finalizează un proiect care prevedea lucrări în valoare de circa 27 milioane lei.

Erau prevăzute lucrări miniere de cercetare geologică în subteran la mina Băița-Crăciunești și preponderent la mina Troița o flotație pentru minereu complex cu instalațiile aferente, construcții industriale și sociale, racord electric și un funicular de 2,7 km, Troița-Crăciunești.

Noua uzină de preparare, amplasată pe locul vechilor șteampuri de la gura galeriei Crăciunești a fost terminată și pusă în funcțiune în trimestrul IV 1953. Începând din anul 1954, lucrările din mina Crăciunești s-au oprit iar extracția de minereu a continuat numai la mina Troița. În anul 1959, mina Crăciunești a fost deschisă din nou, urmărindu-se valorificarea minereului aurifer din filoanele Ghergheleu, Vâna Mare și Rudolf⁹³³.

În anul 1959 s-au extras 3.583 tone rezerve geologice, respectiv 6.810 t minereu industrial obținându-se 11,243 kg aur și 43,327 kg argint iar în amalgam 6,97 kg aur și 2,64 kg argint⁹³⁴. Dar la 20 mai 1960 întreaga activitate auriferă s-a oprit. De la această dată, de când s-a oprit activitatea de exploatare la zăcământul Băița-Crăciunești, au dispărut posibilitățile de a mai practica mineritul aurifer pe teritoriul comunei Băița. Lucrările de cercetare geologică din zona Daniel-Ursoiu au evidențiat 134.838 t minereu, rezervă-geologică cu un conținut de 3,38 g/t aur și 32,14 g/t argint⁹³⁵.

În perioada 1950-1989 localitățile beneficiază de o serie de investiții prin care se pun în funcțiune școli, cămine culturale etc. În primul rând se trece la electrificarea localităților. În anul 1960 se electrifică satul Săliște iar în anul 1963 satul Trestia. În anul 1956 și 1957 se ridică căminele culturale din Hărțăgani, Băița și Căinelul de Sus⁹³⁶. Încă din anul 1952 s-a ridicat clădirea nouă a școlii din Săliște⁹³⁷. Și alte dotări constând din școli, dispensare, cămine culturale etc s-au ridicat în această perioadă ce dau un aspect civilizată localităților.

⁹³¹ Ibidem, p. 22.

⁹³² Ibidem.

⁹³³ Ibidem, f. 24.

⁹³⁴ Ibidem.

⁹³⁵ Ibidem, p. 28.

⁹³⁶ DJHAN, Fond Primăria comunei Băița, Dosar 1956-1957.

⁹³⁷ Documentar de învățătorul Gheorghe Duma.

COMUNA BĂIȚA ÎN PERIOADA 1990-2007

Actul revoluționar din decembrie 1989 a deschis o nouă eră politică și economică pentru România, în care s-a înscris și comuna Băița.

Frontul Salvării Naționale, constituit la nivel național în timpul revoluției și-a asumat răspunderea politică și administrativă în întreaga țară, dizolvând toate structurile politice și administrativ-teritoriale din perioada comunismului, înlocuindu-le cu noi structuri cu caracter democratic, care au preluat conducerea ca organe provizorii recunoscute cu drept de dispoziție în unitățile administrativ-teritoriale respective (județ, municipiu, oraș, comună).

În aceste condiții în comuna Băița a fost numit ca primar la începutul anului 1990 domnul Radu Leontin, care nu s-a dovedit a fi persoana cea mai potrivită pentru această funcție fiind înlocuit după scurt timp cu dl. Eisler Alfred, care a deținut această funcție până la organizarea alegerilor locale din anul 1992, în baza Constituției României adoptată la 21.11.1991 și a Legii electorale nr. 70/1991.

În timpul mandatului de primar al d-lui Eisler Alfred a început și punerea în aplicare a Legii fondului funciar nr. 18/1991 privind C.A.P.-ul din satul Săliște, singurul sat colectivizat din comună, și asupra terenurilor cu vegetație forestieră ca urmare a trecerii pădurilor proprietate privată a persoanelor fizice și juridice în proprietatea statului.

Constituția României din anul 1991 și Legea administrației publice locale, nr.69/1991 au instituționalizat autoritățile administrației publice locale în comune și orașe – consiliile locale și primării care să fie alese în mod democratic prin vot universal, egal, direct, secret și liber exprimat (art. 59 alin.2 din Constituția României).

Astfel la 9 februarie 1992 s-au organizat alegeri pentru Consiliile locale și județene pentru primari și președinții Consiliilor județene, ale sectoarelor și municipiului București.

La alegerile din 9 februarie 1992 comunei Băița conform Legii administrației publice locale, nr. 69/1991 și a legii electorale nr. 70/1991 i-a revenit dreptul de a avea un consiliu local format din 13 mandate de consilieri, un primar și un viceprimar, pentru care s-au depus liste electorale de candidați din partea partidelor politice existente în comună.

În funcția de primar al comunei Băița, la aceste alegeri a fost ales și validat prin sentința civilă nr. 962/1992 dl. Bulz Claudiu ca independent.

În consiliul local al comunei Băița întrunind numărul legal de voturi au fost aleși și validați în ședința din 28.02.1992, următorii :

<i>Nr. crt.</i>	<i>Numele și prenumele</i>	<i>Localitatea</i>	<i>Partidul politic</i>	<i>Obs.</i>
1	Moga Anghel-Dumitru	Hărțăgani	F.S.N.	
2	Rad Nicolae	Hărțăgani	F.S.N.	
3	Popovici Nicolae	Săliste	F.S.N.	
4	Popa Nicolae	Barbura	F.S.N.	
5	Nita Cornel	Căinelul de Sus	F.S.N.	
6	Popa Romulus	Trestia	F.S.N.	
7	Bulz Mioara	Ormindea	P.D.A.R.	Invalidată
8	Guga Emil	Băița	P.D.A.R.	
9	Duma Aurel	Săliste	P.D.A.R.	
10	Iuga Smos	Fizeș	C.D.	

11	Hogman Aurel	Hărtăgani	C.D.	
12	Barna Petru	Băița	C.D.	
13	Hanes Ioan	Căinelul de Sus	P.U.N.R.	

Cele treisprezece mandate de consilieri au fost validate de Consiliul local în ședința de constituire din 20.03.1992, cu excepția mandatului lui Bulz Mioara care a fost invalidată pe motiv de incompatibilitate fiind funcționar public. În locul acesteia a fost validat mandatul de consilier a d-lui Drăgus Nicolae de pe lista de supleanți ai P.D.A.R.

De asemenea a fost invalidată candidatura d-lui Popovici Nicolae propus de F.S.N. din satul Săliște prin sentința civilă nr. 48/1992 a Judecătoriei Deva pentru faptul că a încălcat art. 4 alin.(2) din Legea electorală nr. 70/1991 (nu avea domiciliul în comuna Băița). În locul lui s-a validat în ședința din 12.11.1992 mandatul de consilier a d-lui Pîs Petru de pe lista de supleanți al F.S.N. a satului Fizeș.

Ca viceprimar Consiliul local a ales din rândul consilierilor săi pe dl. Popa Nicolae din satul Barbura din partea F.S.N., care și-a menținut și calitatea de consilier.

În luna iunie 1996 au avut loc alegeri pentru ce-a de-a doua legislatură, de după revoluția din decembrie 1989, componenta Consiliului local ca număr de consilieri rămânând aceiași ca și în prima legislatură.

La aceste alegeri a fost ales în funcția de primar dl. Stoia Ionel-Remus din partea P.N.L. validat prin sentința civilă nr. 679/25.06.1996 a Judecătoriei Brad.

În ședința de constituire a Consiliului local al comunei Băița din 27.06.1996 în consiliul local au fost aleși și validați următorii consilieri :

<i>Nr. crt.</i>	<i>Numele și prenumele</i>	<i>Localitatea</i>	<i>Partidul politic</i>	<i>Obs.</i>
1	Bulz Claudiu-Marcel	Băița	U.S.D.	
2	Gheban Constantin	Băița	U.S.D.	
3	Bratu Gheorghe	Băița	U.S.D.	
4	Gherman Ioachim	Hărtăgani	U.S.D.	
5	Sav Cornel	Lunca	P.D.S.R.	
6	Popa Nicolae	Barbura	P.D.S.R.	
7	Moga Anghel-Dumitru	Hărtăgani	P.D.S.R.	
8	Dobra Teodor	Căinelul de Sus	P.U.N.R.	
9	Iuga Amos	Fizeș	P.U.N.R.	
10	Borza Vasile	Ormindea	P.U.N.R.	
11	Adam Doina	Ormindea	P.S.M.	
12	Clej Ionel	Ormindea	P.S.M.	
13	Sav Aurel	Hărtăgani	P.L. 93	

Tot în ședința de constituire a Consiliului local al comunei Băița din 27.06.1996 a fost ales ca viceprimar d-l. Sav Cornel din satul Lunca propus de P.D.S.R., a cărui mandat a încetat prin deces în locul lui fiind ales în ședința din 28.02.2000 ca viceprimar d-l consilier Borza Vasile propus de P.U.N.R. Deasemenea a încetat mandatul de consilier prin deces al d-lui consilier Moga Anghel-Dumitru în locul lui fiind validat în ședința din 28.02.2000 mandatul de consilier a d-lui Iacob Petru de pe lista de supleanți ai P.D.S.R. din satul Crăciunești.

Au urmat apoi alegerile la termen din 4 iunie 2000. Pentru comuna Băița păstrându-se același număr de consilieri.

În funcția de primar al comunei Băița a fost ales în al doilea tur de scrutin din data de 18.06.2000 dl. Diniș Damian din partea F.E.R. validat prin Sentința civilă 2403/21.06.200 a Judecătoria Deva. În consiliul local au fost aleși și validați în ședința de constituire din 22 iunie 2000 următorii consilieri :

<i>Nr. crt.</i>	<i>Numele și prenumele</i>	<i>Localitatea</i>	<i>Partidul politic</i>	<i>Obs.</i>
1	Iovan Ioan	Băița	F.E.R.	
2	Clej Gheorghe-Mirel	Băița	F.E.R.	
3	Stahie Petru	Fizeș	F.E.R.	
4	Iuga Cornel	Fizeș	P.D.S.R.	
5	Popa Nicolae	Barbura	P.D.S.R.	
6	Stoia Ionel-Remus	Căinelul de Sus	P.U.N.R.	
7	Borza Vasile	Ormindea	P.U.N.R.	
8	Dobra Sorin-Ioan	Căinelul de Sus	A.P.R.	
9	Moğa Cornel	Hărțăgani	A.P.R.	
10	Alexandru Cornel	Băița	P.N.L.	
11	Nița Cornel-Nicolae	Baita	P.D.	
12	Nita Cornel	Căinelul de Sus	P.N.R.	
13	Circo Mircea-Constantin	Hărțăgani	P.D.S.R.	

Ca viceprimar a fost ales din rândul consilierilor dl. Alexandru Cornel propus de P.N.L. fără a-și păstra și funcția de consilier conform modificărilor aduse legii administrației publice locale. În locul său a fost validat mandatul de consilier al d-lui Din Marian de pe lista de supleanți a P.N.L. Băița.

Viceprimarul Alexandru Cornel a fost schimbat din funcție în ședința din 28.09.2001 pentru că nu a adus la îndeplinire unele sarcini încredințate în mod direct prin dispoziția primarului nr. 44/2001.

În locul său a fost ales ca viceprimar în ședința din 31.10.2001 dl. consilier Iovan Ioan propus de F.E.R., iar în locul acestuia s-a validat în ședința din 30.11.2001 mandatul de consilier a d-lui Demian Gheorghe de pe lista de supleanți a P.S.D. satul Hărțăgani.

Următoarea legislatură pentru organele administrației publice locale a avut loc la data de 6 iunie 2004 la care componenta Consiliului local a rămas tot cu 13 mandate de consilieri, un primar și un viceprimar.

În funcția de primar al comunei Băița la alegerile din 6 iunie 2004 a fost reales primar cu o majoritate covârșitoare de voturi dl. Diniș Damian, care a fost validat prin Sentința civilă nr. 1682/2004 a Judecătoria Deva, de astă dată candidat din partea P.S.D.

În consiliul local au fost aleși și validați în ședința din 17.06.2004 următorii consilieri :

<i>Nr. crt.</i>	<i>Numele și prenumele</i>	<i>Localitatea</i>	<i>Partidul politic</i>	<i>Obs.</i>
1	Iovan Ioan	Băița	P.S.D.	
2	Iuga Cornel	Fizeș	P.S.D.	

3	Stahie Petru	Fizeș	P.S.D.	
4	Clej Gheorghe-Mirel	Ormindea	P.S.D.	
5	Moga Cornel	Hărțăgani	P.S.D.	
6	Dobra Sorin-Ioan	Căinelul de Sus	P.S.D.	
7	Rad Aurel	Hărțăgani	P.S.D.	
8	Nita Cornel	Căinelul de Sus	P.S.D.	
9	Borza Vasile	Ormindea	P.S.D.	
10	David Constantin-Dragomir	Căinelul de Sus	P.S.D.	
11	Nicșa Cornel-Nicolae	Băița	P.D.	
12	Circo Constantin-Mircea	Hărțăgani	P.R.M.	
13	Stoia Ionel-Remus	Căinelul de Sus	P.N.L.	

Ca viceprimar din rândul consilierilor a fost ales dl. consilier Iovan Ioan propus de P.S.D., iar în locul său s-a validat în ședința extraordinară din 24.06.2004 mandatul de consilier a d-lui Nonu-Nicolae Vancu din partea P.S.D. din satul Crăciunești.

În legislatura 2004-2008 până în anul 2007 s-au mai produs două schimbări de consilieri astfel, în locul d-lui consilier Circo Constantin-Mircea demisionat din motive de incompatibilitate, survenită pe parcurs (funcionar public), s-a validat în ședința din 30.06.2005 mandatul d-lui Popa Marius-Nicolae de pe lista de supleanți ai P.R.M. din satul Hărțăgani, iar în locul d-lui consilier Nita Cornel – decedat într-un accident, s-a validat în ședința din 23.09.2005 mandatul de consilier al d-nei. Crenguța Avram de pe lista de supleanți ai P.S.D. din satul Băița.

Din analiza nominală și a apartenenței politice rezultă ca la alegerile din 2004 au fost realeși 9 consilieri care au deținut această funcție și în legislatura 2000-2004, iar 10 consilieri aparțin formațiunii politice P.S.D., ca urmare a înscrierii ulterioare după anul 2000 în acest partid, inclusiv a primarului și viceprimarului.

Prin componența sa din anul 2004 Consiliul local al comunei Băița asigură majoritatea necesară pentru a putea adopta sau a respinge hotărârile inițiate de primar, consilieri sau din inițiativa cetățenilor conform legii, în interesul comunității și ai cetățenilor comunei.

De reținut că începând cu legislatura din 2004 și până în prezent pentru satele care nu au obținut mandate de consilieri acestea au fost reprezentate în consiliul local de câte un delegat sătesc ales în adunările cetățenești ale satului, aceștia fiind invitați la ședințele consiliului local cu vot consultativ, când pe ordinea de zi a ședinței au fost înscrise probleme ce vizau satul respectiv.

Primăria comunei Băița a avut în perioada 2000-2007 un aparat tehnic de specialitate al consiliului local compus din următorii : Mariana Blasko - secretar, Eugenia Udrea -contabil, Petru Iacob - consilier juridic, Daniel-Petru Pîs - șef serviciu gospodărie comunală, Gheorghe Jurjiu - inspector U.A.T. (demisionat în anul 2006), Mioara Bulz - agent agricol, Liliana Colisar - referent asistenta social, Cornelia Ungur - referent financiar, Maria Iacob - referent, Cornel Iuga - referent U.A.T. din anul 2007, Gheorghe Nicșa - casier, Elena-Violeta Bodrean - guard, Ionel Iovan-șofer și Cosmin-Nicolae Jurca - mecanic centrala termică⁹³⁸.

În P.U.G-ul comunei Băița este prevăzută construcția câtorva obiective „care-și vor dovedi din plin utilitatea, venind cu multiple avantaje în sprijinul comunității locale”⁹³⁹. În centrul comunei, Băița este prevăzută a se construi o policlinică cu staționar, vechiul dispensar fiind necorespunzător pentru cerințele actuale ale populației⁹⁴⁰. De asemenea se proiectează

⁹³⁸ Capitolul „Comuna Băița în perioada 1990-2007” a fost întocmit de d-nul consilier juridic Petru Iacob.

⁹³⁹ Ibidem.

⁹⁴⁰ Ibidem.

amenajarea unui teren de sport și pentru spectacole în aer liber, ce se va amenaja pe o veche haldă de steril, estompând imaginea aceluși loc și, totodată stabilizând și reabilitând terenul din zona respectivă.

Alte obiective prevăzute: extinderi de centrale telefonice, stații de epurare (Băița, Barbura, Lunca și Ormindea), rezervoare de apă potabilă (Barbura, Căinelul de Sus, Crăciunești, Hărțăgani, Ormindea, Peștera, Săliște și Trestia), platforme pentru depozitarea gunoiului și puțuri seci (Barbura, Căinelul de Sus, Fizeș, Hărțăgani, Lunca, Peștera, Săliște, Trestia), modernizări și lărgiri de drumuri în toate localitățile comunei, îndiguiri și regularizări de râuri la Crăciunești, Hărțăgani și Lunca⁹⁴¹.

Populația comunei se ridică, conform evidențelor primăriei, la 4.218 locuitori, dintre care 2.024 bărbați și 2.194 femei⁹⁴². Din punct de vedere religios populația comunei Băița prezintă următoarea structură:

Ortodocși	4.118 persoane
Romano-catolici	39 persoane
Greco-catolici	3 persoane
Reformați	6 persoane
Unitarieni	2 persoane
Bapțiști	5 persoane
Penticostali	2 persoane
Advențiști de ziua a șaptea	2 persoane
Creștini după Evanghelie	4 persoane
Altă religie	7 persoane
Fără religie	1 persoană
Nedeclarați	4 persoane
<i>Total</i>	<i>4.218 persoane</i> ⁹⁴³

Din populația comunei circa 3.000 de persoane trăiesc din cultivarea pământului și din creșterea animalelor. Se cultivă grâu, orz, ovăz, porumb, cartofi, legume de câmp și plante de nutreț. Conform datelor statistice întocmite la nivelul comunei Băița pe anul 2006 s-au cultivat suprafețele din tabelul următor:⁹⁴⁴

<i>Nr. crt.</i>	<i>Cereale și plante cultivate</i>	<i>Suprafețe cultivate</i>	<i>Producția medie la ha/kg</i>	<i>Obs.</i>
1	Grâu	311	3.967	
2	Orz	38	3.421	
3	Ovăz	50	2.480	
4	Porumb	650	2.420	
5	Cartofi	110	15.654	
6	Legume de câmp	110	12.822	
7	Plante de nutreț	654	12.238	

Efectivele de animale constau din 2.034 capete bovine, 3.115 ovine, 315 caprine, 1.950 capete porcine, 85 cabaline, 700 iepuri de casă, 27.678 păsări și 400 familii de albine⁹⁴⁵.

⁹⁴¹ Ibidem.

⁹⁴² Ibidem, p. 7.

⁹⁴³ Ibidem, p. 11.

⁹⁴⁴ Ibidem p. 7.

⁹⁴⁵ Ibidem.

Comuna Băița dispune de o rețea importantă de învățământ constând din 6 grădinițe, cu program normal, 8 școli primare și 2 școli generale. La nivelul întregii comune, în anul școlar 2005-2006 erau 104 preșcolari, 231 elevi, din care 131 în clasele I-IV și 100 elevi în clasele V-VIII⁹⁴⁶.

Și în domeniul cultural s-au remarcat câteva formații din comună dintre care cea mai cunoscută este „Cununa grâului” din satul Hărțăgani, care a câștigat numeroase premii. Rețeaua căminelor culturale se ridică la 11, existând câte un cămin cultural în fiecare localitate componentă a comunei, totalizând 2.510 locuri⁹⁴⁷.

Localitățile comunei Băița oferă perspective și oportunități pentru dezvoltarea viitoare. Cei care doresc să investească în localitățile comunei dispun de o serie de facilități între care amintim: acces auto în toate localitățile; existența unei bune rețele de drumuri modernizate; prețurile mai mici ale terenurilor și locuințelor; impozite mai mici, zona beneficiind de Legea Moșilor.

Zonele cele mai favorabile pentru amenajările turistice sunt la Crăciunești, Săliște și Trestia. O valoare turistică deosebită o prezintă și zonele din preajma vârfurilor Stogu, Setraș și Bulzului de la Hărțăgani.

⁹⁴⁶ Ibidem, p. 8.

⁹⁴⁷ Ibidem, p. 9.

BISERICA ȘI VIAȚA SPIRITUALĂ A LOCUTORILOR COMUNEI BĂIȚA

Religia creștină a fost introdusă în Dacia încă înainte de cucerirea ei de către împăratul Traian. Scriitorul latin Tertulian consemna că în cei dintâi ani ai veacului al III-lea numele lui Hristos și credința în el a ajuns la toate neamurile între care înșira pe britani, sciți, sarmați, daci⁹⁴⁸. În secolul al VI-lea daco-romanii erau cu toții creștini consolidându-se viața creștină tot mai mult în secolul următor, când se poate vorbi și de o oarecare organizare bisericească.

Dovada vechimii creștinismului la români ne-o atestă și numeroșii termeni bisericești de origine latină: Dumnezeu, cruce, creștin, lege, biserică, preot, Sfânta Scriptură, crez, botez, cuminecătură, altar, tâmplă, rugăciune, închinăciune, înger etc⁹⁴⁹. De asemenea strămoșii noștri aveau biserici în care creștinii se rugau lui Dumnezeu. Religia cea nouă pentru ei era lege. Țineau sărbătorile: Duminica, Crăciunul, Floriile, Rusaliile și cunoșteau cultul sfinților creștini, Ioan, Nicolae, Dimitrie, Petru, Gheorghe etc⁹⁵⁰.

În urma invaziei slavo-bulgarilor contactul între populațiile de același neam au fost întrerupte. În urma stabilirii slavilor în Dacia Aureliană, românii din sudul Dunării au fost încetul cu încetul slavizați. Contactul creștinilor români de la nordul Dunării cu lumea latină s-a întrerupt. Chiar Bizanțul a devenit imperiu de limba greacă, pe la 606 limba latină fiind înlocuită cu cea greacă chiar și în armată și justiție. După creștinarea ungarilor, aceștia veneau cu spada și crucea pe meleagurile românești cu misiunea de catolicizare a ereticilor, a păgânilor. În această calitate ei au cucerit, în etape succesive, Transilvania, amenințând însăși libertatea religioasă a românilor.

După creștinarea bulgarilor, în anul 864, limba slavonă a devenit și limba bisericii, cu îngăduința papei care a autorizat pe Ciril și Metodie, creștinătorii slavilor din Moravia și Bohemia. Prin filiera bulgară limba slavonă pătrunde și în biserica românească. În secolele VIII-X credința creștină însoțea pe români pretutindeni. Ea îl îndemna la fapte bune creștinești, îi mângâia în nenorocirile zilnice și le dădea speranța zilei de mâine, când Dumnezeu va risipi nenorocirile și norul greu de barbari căzut asupra capetelor lor. Semnul crucii se făcea, iar cuvintele „Doamne ajută” se ziceau tot mai des. Rugăciunile „Tatăl nostru, „Credeul”, „Împărate ceresc” și altele, învățate încă din perioada romană și în care nu se află nici un cuvânt slav, ci numai latinești, se rosteau zilnic de mai multe ori, când românul se așeza sau ridica de la masă, când se culca sau trezea din somn, când pleca la lucru sau război, datorită de bun creștin nu și-a uitat-o, înălțând câte o rugăciune pioasă către tatăl ceresc⁹⁵¹.

Sărbătorile și posturile le țineau cu sfințenie, o mulțime de sărbători, posturi, credințe și obiceiuri păgâne se strecoară pe nesimțite în legea creștină, pe care o primiseră și românii și le păstrează și astăzi, între care amintim obiceiurile păgâne păstrate la Crăciun, colinda la Sf. Vasile (Anul nou), punerea de bani pe cosciugul morților, sunt uzanțe păgâne care dovedesc vechimea creștinismului românesc, primit în epoca daco-romană⁹⁵².

La începutul mileniului II, au loc evenimente care vor influența și viața religioasă a românilor. În anul 1018 statul bulgar era desființat, în urma unui groaznic măcel săvârșit de către armatele împăratului Vasile al II-lea supranumit Bulgaroctonul. În urma înfrângerii pe tot lungul Dunării s-a întins iarăși împărăția bizantină, de limbă greacă și în același timp rivala

⁹⁴⁸ Ștefan Meteș, *Istoria Bisericii și a vieții religioase a românilor din Ardeal și Ungaria până la 1700*, vol. I, Arad, 1918, p. 3.

⁹⁴⁹ Henric Stahl, *op. cit.*, p. 15.

⁹⁵⁰ Ștefan Meteș, *op. cit.*, p. 15.

⁹⁵¹ *Ibidem*, p. 21-22.

⁹⁵² *Ibidem*, p. 22.

Ungariei catolicizante⁹⁵³. După înfrângerile suferite de bulgari în fața oștilor conduse de împăratul bizantin, Vasile al II-lea, o bună parte a populației se refugiază la nordul Dunării. Între acești refugiați au fost și foarte mulți clerici, care au întărit la noi biserica în ritul slavon din provinciile românești de la nordul Dunării.

Românii din Transilvania se bucurau de aceleași drepturi, ca și noii veniți, până către mijlocul secolului al XIV-lea. Dar presiunea bisericii catolice asupra românilor și a instituțiilor lor religioase se accentuează după ce cuceritorii maghiari își revin din șocul mării invazii tătare din anul 1241. Religia ortodoxă a românilor era o piedică puternică în realizarea planurilor papale de extindere a catolicismului spre est.

La 14 noiembrie 1234, papa Grigore al IX-lea adresa o scrisoare regelui Ungariei, Bela al IV-lea, în care se spune: „Am înțeles că în episcopatul cumanilor, se află niște popoare care se numesc români și cu toate că se socotesc a fi creștini, totuși au diferite rituri și datini, ce sunt contrare cu numele de creștin. Disprețuiesc biserica romană, nu primesc tainele de la episcopul cumanilor din acea dieceză ci de la niște pseudo-episcopi de ritul grecilor și mulți unguri, teutoni (sași) și alții trec la dânsii, făcându-se un popor cu românii și primind prescriesele taine de la ei”⁹⁵⁴. La sinodul episcopilor unguri ținut la Buda, în anul 1279, se cerea să se „interzică ortodocșilor construirea de biserici și de a lua parte la slujbă”⁹⁵⁵. Ortodocșii din Transilvania, considerați „schismatici”, au fost persecutați atât de către puterea de stat cât și de biserica catolică. Ludovic de Anjou ordona dregătorilor din comitate să prindă pe preoții ortodocși, împreună cu familiile lor și să-i scoată din țară⁹⁵⁶.

În anul 1366, același rege a pus criteriul confesional la baza politicii sale de transformare a românilor transilvăneni în populație tolerată, fără drepturi politice. El condiționează dreptul de a poseda pământ al cnezilor și nobililor români de îmbrățișarea catolicismului. În a doua jumătate a secolului al XIV-lea și prima jumătate a secolului al XV-lea, o atenție deosebită pentru problemele bisericești ale românilor din Transilvania este manifestată de către mitropolitul Țării Românești, având și însărcinarea specială a Patriarhiei din Constantinopol.

În locul preoților ortodocși izgoniți sau exterminați își fac apariția călugării franciscani care construiesc convente catolice la Orșova, Hațeg, Cuvin Sebeș, Ineu și în alte localități din Banat și Transilvania.

Politica prozelită continuă cu o intensitate sporită și fără întrerupere folosind toate modalitățile, de la propagarea catolicismului de către călugări și preoți, la construirea de biserici și înzestrarea acestora, mergând până la scutirea de dijme a celor convertiți la catolicism. Se folosesc din ce în ce mai des măsuri de constrângere, între care interzicerea bisericilor schismatice (ortodoxe) și a slujbei religioase ortodoxe, prinderea preoților, a copiilor, soțiilor preoților și confiscarea bunurilor acestora.

În anul 1428, Sigismund de Luxemburg adăuga noi dispoziții care prevedeau „că nobililor și cnejilor români li se interzice să posede moșii, de a întreține preoți de altă religie decât catolică, preoții care încercau să-i atragă pe catolici la biserica ortodoxă erau arestați și bunurile lor confiscate. Copiii nobililor și ai cnejilor nu puteau fi botezați decât de preoți catolici, cei ce se converteau la religia ortodoxă își pierdeau bunurile etc.

Românii din Transilvania și Ungaria au avut, până în veacul al XV-lea, o organizare bisericească în frunte cu episcopi, protopopi, preoți. După întemeierea Mitropoliilor Țării Românești și Moldovei influența lor asupra fraților de același sânge și credință din Transilvania crește, biserica de aici ajungând dependentă de ele, dependentă care s-a păstrat, cu mici întreruperi până la 1700⁹⁵⁷. Menționarea unor preoți români, chiar dacă sunt mai rar întâlniți în documentele oficiale, presupune existența de protopopiate în întreaga Transilvanie, din Hațeg

⁹⁵³ Ibidem, p. 19.

⁹⁵⁴ Ibidem, p. 36.

⁹⁵⁵ N. Dobrescu, *Istoria bisericii române*, București, 1926, p. 14.

⁹⁵⁶ Ibidem.

⁹⁵⁷ Ștefan Meteș, op. cit., p. 38.

până în Bihor, din Banat în Maramureș. O serie de cnezi români ridică biserici din piatră, între care îi amintim pe Bâlea din Crișcior, jupanii Vladislav și Miclăuș din Ribîța.

Între bisericile ridicate în Zarand amintim pe cele de la Crișcior, Ribîța și Hălmagiu care a slujit nevoilor spirituale ale creștinilor ortodocși din satele apropiate. Primele piedici în folosirea bisericii de către credincioșii ortodocși, apar după mijlocul secolului al XVI-lea, odată cu răspândirea Reformei. Nici nu scăpase bine de prigoana catolicismului și Biserica română ortodoxă va fi pândită de aceleași intenții prozelite, de astă dată din partea bisericilor reformate, luterană și calvină.

Lipsa de susținere de care s-a izbit hotărârea Conciliului florentin în întreaga lume ortodoxă, în special după căderea Constantinopolului, a creat drum liber Reformei. Puterea absolută a catolicismului în Transilvania a fost înlăturată pe la mijlocul secolului al XVI-lea. Dieta Transilvaniei, desfășurată la Cluj, în anul 1556, desființa Episcopia catolică de Alba Iulia și secularizează averile bisericii catolice⁹⁵⁸. În același timp confesiunea ortodoxă era considerată idolatră și trebuie să se stârpească din țară⁹⁵⁹.

Deci noul val de prozelitism calvin din secolul al XVI-lea a pus la grea încercare rezistența elementului românesc. Mai ales principii calvini ai Transilvaniei pun mult zel pentru câștigarea românilor pentru calvinism, spre a lărgi baza puterii centrale și a ușura lupta în exterior. În acest scop ei au căutat să dea bisericii românești din Transilvania o ierarhie proprie ruptă de cea a țărilor române, Muntenia și Moldova, să supună aparatul bisericesc românesc episcopilor calvini, să câștige prin avantaje și promisiuni preoțimea, și apoi prin ea, poporul. Reacția preoților români este, în oarecare măsură, favorabilă acestui nou curent religios.

La 1526, castelanul cetății Hunedoara, Georg Scholcz, adept al înnoirilor religioase, mergând la casa unui preot român, deși era vreme de post a mâncat carne împreună cu românii⁹⁶⁰. Pasul decisiv către Reformă a orașului Oradea s-a făcut în anul 1557, când cea mai mare parte a locuitorilor au renunțat la catolicism⁹⁶¹. Apoi după trecerea la calvinism a comunei Voivodeni (Bihor) propaganda calvină se îndreaptă pe Crișul Alb în sus, străbătând munții locuiți de români, ajungând până la Vârfuri și în satele din jur.

Reforma religioasă în Transilvania s-a propagat cu repeziciune. Invocarea repunerii creștinătății pe făgașul creștinismului primar a fost și în Transilvania, ca și în restul Europei, un deziderat frumos dar imposibil de realizat. Ea venea în contradicție cu pretențiile nobilimii de a-și însuși averile Bisericii catolice, probând prin acest gest însăși apartenența sa la Reformă. Din anul 1560, maghiarii erau de orientare calvină, câștigându-l de partea lor și pe principele Transilvaniei, Ioan Sigismund Zapolya⁹⁶².

În secolul al XVII-lea absolutismul princiar calvin a condus la construirea unui absolutism episcopal calvin, caracterizat de multe ori, prin conservatorism, dar și prin reacții de anihilare a altor confesiuni. În scopul organizării administrative a vieții bisericești s-au constituit episcopatele, senioratele - protopopiatele și parohiile.

Un astfel de seniorat a fost constituit și în Zarand de către principele Transilvaniei, Gheorghe Rakoczy I. Era un seniorat calvinesc de rit grecesc, purtând numele de protopopiatul Crișului, cum este amintit în Diploma de numire a episcopului Simion Ștefan din 10 octombrie 1643⁹⁶³. Protopopul numit al acestui protopopiat român-calvin a fost instituit pe lângă anumite condiții și era supus superintendentului calvin.

Principele s-a înșelat privind persoana numită deoarece la 15 decembrie 1648, încunoștințează comitatul Zarandului, că a întărit pe Petru din Ciuci (Vârfuri) în protopopiatul

⁹⁵⁸ George Popoviciu, Uniunea românilor din Transilvania cu Biserica romano-catolică sub împăratul Leopold I, Lugoj, 1901, p. 13.

⁹⁵⁹ Ibidem.

⁹⁶⁰ Relații interconfesionale româno-maghiare în Transilvania, Alba Iulia, 2000, p. 15.

⁹⁶¹ Ibidem, p. 25.

⁹⁶² Ibidem, p. 29.

⁹⁶³ Ștefan Meteș, Istoria bisericii..., p. 195.

românesc al Zarandului, pe care înaintașul său nu l-a condus cu vrednicie⁹⁶⁴. Condițiile numirii sale a fost predicarea „cuvântului lui Dumnezeu românește și tot așa să facă preoții supuși lui, cuvântul lui Dumnezeu, să răspândească Catehismul calvin și să părăsească boscoanele de la botez și cununii”⁹⁶⁵.

„Întru toate să asculte de episcopul ungar calvin și să i se supună. Deoarece răutatea a început să se răspândească pretutindeni, îi îngăduie să cerceteze bisericile care îi sunt supuse și vizitațiunile acestea să le facă după obiceiul vechi recunoscut”⁹⁶⁶. Pentru a-și întări autoritatea, principele poruncește tuturor preoților din numitul protopopiat să-l recunoască și să asculte de protopopul Petru, căci la din contră își pierd slujba⁹⁶⁷. Dar principii Transilvaniei nu numeau numai preoți și protopopi calvini ci și episcopi de același rit. La 30 septembrie 1641, Gheorghe Rakoczy I numește pe Avram Burdanfalvi în funcția de episcop în Bihor, cerându-i „să predice ca și preoții săi, în limba poporului ca astfel și bietii valahi să-și poată câștiga zilnic hrana sufletească, atât în religia cât și în știința mântuitoare și din zi în zi, scoțându-se din întunericul rătăcitor, să fie conduși spre lumină”⁹⁶⁸. Pentru convertirea cât mai grabnică a românilor sunt tălmăcite cărțile calvine în românește.

În anul 1648 se tipărește Catehismul calvinesc în românește cu litere latine și ortografie ungurească. Principele Gheorghe Rakoczy al II-lea îi cere lui Petru Ciuci să primească și să impună și altora Catehismul calvinesc. I se mai cerea să „nu despartă pe cei căsătoriți fără știrea episcopului calvin maghiar”. El trebuia să se țină de instrucțiunile date de principele Transilvaniei înainte cu 5 ani.

Impactul calvinismului asupra românilor ortodocși poate fi ilustrat prin prevederile decretului din 1662 prin care românii din Deva sunt oprîți a mai pune cruci la morminte, de a mai da pomeni după morți, de a folosi ceremonii la slujbele bisericești, lucruri care se împotrivesc cuvântului dumnezeiesc și obiceiurilor creștine⁹⁶⁹.

Românii au constituit adevărata provocare pentru misionarii calvini. În 1566, Dieta Transilvaniei îi conferea lui Gheorghe de Sângeorz titlul de episcop reformat, permițându-i să acționeze pretutindeni între români pentru care i se dădea voie să organizeze dispute publice cu oricine se împotriva, fie vlădică, fie preot, fie călugăr⁹⁷⁰.

Cu toate eforturile, dar mai ales presiunile dietei, principelui și clerului superior calvin, Reforma a prins rădăcini, aproape exclusiv în mediul nobiliar. După ani de trudă, episcopul Gheorghe de Sângeorz concluziona că „lucrul de căpetenie”, de care a reușit să-i convingă pe preoții români era, să facă în Sfânta Biserică toată slujba în limba română ca obștea să înțeleagă⁹⁷¹.

Momentul Mihai Viteazul a însemnat un reviriment pentru ortodocșii Transilvaniei. În tratatul încheiat cu Sigismund Bathory, la 20 mai 1595, se prevedea că „toate bisericile românești care sunt în ținuturile Craiului vor fi sub jurisdicția și dispusul Arhiepiscopiei din Târgoviște, potrivit cu dreptul bisericesc și rânduielile acelei țări muntene, și-și vor avea veniturile obișnuite”⁹⁷². În condițiile unor noi presiuni făcute de către principele Mihail Apafi I (1679-1688), care a impus preoțimii române ortodoxe contribuții grele, situația credincioșilor ortodocși se deteriorează și mai mult. Chiar o serie de familii nobiliare române sunt decăzute din statutul lor, diplomele nobilitare fiind anulate. Dar cea mai gravă încălcare a drepturilor naturale ale românilor a constat din osândirea capului bisericii lor, mitropolitul Sava Brancovici.

⁹⁶⁴ Ibidem.

⁹⁶⁵ Ibidem.

⁹⁶⁶ Ibidem.

⁹⁶⁷ Ibidem.

⁹⁶⁸ Ibidem, p. 196.

⁹⁶⁹ Ibidem, p. 347.

⁹⁷⁰ Relații interconfesionale...p. 43.

⁹⁷¹ Ibidem, p. 46.

⁹⁷² Ibidem, p. 49.

Sinodul desfășurat la 2 iulie 1680, îl declara pe mitropolit criminal, urmând a fi înțemnițat și osândit la pierderea întregii sale averi⁹⁷³. De altfel însăși starea Bisericii ortodoxe era cumplită. Autonomia sa era o iluzie, mitropolitul și sinodul erau despuiți de drepturile lor fiind supuși superintendentului calvin, care purta și titlul de episcop român⁹⁷⁴. Nici situația clerului ortodox nu era mai bună. Cu un cuvânt românii aflați sub o cruntă exploatare socială, erau persecutați și din punct de vedere al vieții moral-religioase.

Clerul ortodox a fost împins până la treapta cea mai de jos a culturii. Educația preoților cuprindea simple noțiuni de scris-citit, iar de o cultură teologico-științifică nici nu putea fi vorba. În întreaga Transilvanie nu exista un singur institut de educație pentru preoții ortodocși, sumara lor instrucțiune o primeau pe la mănăstiri, înainte de hirotonire⁹⁷⁵.

În mentalitatea religioasă a românilor, pe lângă ținerea postului, un sens similar îl avea venerarea icoanelor și troițelor ridicate la răspântii de drumuri. Cu toată presiunea exercitată de principiul calvin o serie de comunități au rămas la credința strămoșească, cum este și cazul localităților componente ale comunei Băița. Cu o nobilime aproape inexistentă religia calvină a fost departe de a se impune. Se mai adaugă la aceasta și depărtarea de centrele calvine din Zarand sau din Hațeg și Orăștie.

La sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea asupra românilor din Transilvania s-a abătut o nouă furtună, trecerea la Unirea cu Biserica Romei. După anexarea provinciei, Curtea din Viena și Papalitatea tind să-și subordoneze comunitățile de rit bizantin. Prin atragerea elementului românesc la catolicism se intenționa întărirea partidei catolice care în timpul principilor calvini, aproape dispăruse cu totul. Chiar în perioada instaurării stăpânirii habsburgice asupra Transilvaniei, generalul Rabutin primise instrucțiuni de la monarh „ca să poarte de grijă, ca românii să nu se unească cu o altă confesiune, decât numai cu cea catolică”⁹⁷⁶.

Odată cu trecerea acestei provincii românești sub stăpânirea habsburgică se ridică noi probleme în fața națiunii române și a bisericii sale. Curtea din Viena considera că o stăpânire de durată asupra Transilvaniei se putea baza pe întărirea catolicismului. Pentru a-și atinge acest scop era necesară atragerea elementului românesc la catolicism. Calea cea mai rapidă în realizarea acestui scop consta în crearea unor avantaje materiale pentru clerul ortodox, prin care apoi s-ar atrage și credincioșii.

În același timp propaganda catolică încerca să demonstreze că diferența între biserica catolică și cea ortodoxă ar fi neînsemnată, mărgininu-se numai la „primat”. Celelalte, între care adaosul de „filioque”, azima și purgatoriu ar fi numai niște lucruri secundare⁹⁷⁷. Avantajele materiale promise clerului ortodox cât și slaba sa cultură, au facilitat calea spre unirea cu biserica catolică.

La sinodul din 7 octombrie 1698, de la Alba Iulia, care dezbătea Unirea cu Biserica Romei, participă și protopopul Ilie de la Criș⁹⁷⁸. După moartea mitropolitului Teofil, este convocat un nou sinod, de către mitropolitul Atanasie, care se desfășoară, în zilele de 4-5 septembrie 1700, tot la Alba Iulia. De această dată participă protopopul Teodor din Criș împreună cu 20 de preoți⁹⁷⁹.

Nicolae Densușianu, fiul preotului greco-catolic Vizantie Pop din Densuș, scria că „românii din Transilvania, după lungi și grele suferințe dorind, în fine să scape de mizeriile unei servituți

⁹⁷³ George Popoviciu, op. cit., p. 19.

⁹⁷⁴ Ibidem.

⁹⁷⁵ Ibidem.

⁹⁷⁶ George Popoviciu, op. cit., p. 31.

⁹⁷⁷ Ibidem, p. 23.

⁹⁷⁸ Ibidem, p. 87.

⁹⁷⁹ Ibidem, p. 127.

insuportabile, ca și de persecuțiile religioase, se hotărâra să-și schimbe religionea și în modul acesta să ajungă la o stare politică mai fericită”⁹⁸⁰.

Prin actul Unirii, din 5 septembrie 1700, erau înscrise 54 nume de protopopi, iar alături de numele fiecăruia, numărul preoților eparhiei lor, socotiți aderenți, în total 1563⁹⁸¹. Împotriva unirii românilor s-au ridicat chiar Stările privilegiate ale Transilvaniei care au înaintat un protest spunând: „Să dea Dumnezeu ca această națiune barbară și prolifică să nu se încumete la timpul său la răsturnarea celorlalte națiuni”⁹⁸².

Dar reacția cea mai puternică împotriva unirii venea din Țara Românească, din partea domnitorului Constantin Brâncoveanu, a Cantacuzinilor, a sfetnicilor lui și a înaltului cler. Unirea era nesigură chiar în Transilvania. În rândul țărănimii române stăruia o adevărată confuzie. Cât timp nu li se schimba ritul ei nu fac o deosebire clară între unit și neunit. O statistică a clerului românesc din anul 1716 înregistra 2.260 preoți uniți și 456 neuniți⁹⁸³. Conscriptia episcopului Inochentie Micu, din anul 1733, înregistrează și localitățile comunei Băița printre parohiile trecute la Unirea cu Biserica Romei. Satele Hărțăgani, Săliște, Trestia, Crăciunești, Căinelul de Sus, Ormindea și Peștera făceau parte din Archidiaconatul Bradului. Satul **Hărțăgani** apare înscris cu 80 de familii unite, **Săliște** cu 34, **Trestia** cu 40, **Crăciunești** cu 20, **Căinel** cu 80, **Ormindea** cu 60 și **Peștera** cu 16⁹⁸⁴. Fiecare dintre cele șapte comunități avea înscrisă în dreptul ei și existența a câte unei biserici.

În comunitatea Hărțăgani își executau misiunea religioasă preoții **Ignat** și **Todor**, primul fiind căsătorit a doua oară, iar cel de-al doilea era neunit⁹⁸⁵. La Săliște serveau preoții **Szipul** și **Ianeș**, primul unit iar cel de-al doilea neunit, deci păstrându-și religia strămoșească⁹⁸⁶. În satul Trestia era preotul **Gyurca** (Jurca) care este unit⁹⁸⁷.

La Crăciunești servea preotul **Dănilă** de religie neunită adică ortodoxă⁹⁸⁸. În parohia Căinelul de Sus conscripția îl înscrie pe preotul **Abraham** (Avram) de asemenea neunit⁹⁸⁹. Tot un preot neunit, cu același nume **Abraham** păstora credincioșii din parohia Ormindea⁹⁹⁰.

În satul Peștera conscripția nu menționează existența vreunui preot, cele 16 familii de aici apelând la serviciile unui preot din satul cel mai apropiat, care slujea de obicei în parohia de care aparținea filia aceasta. Parohia **Fizeș** aparținea Arhidiaconatului Dobra fiind consemnată cu 42 de familii, având o biserică dar fără preot⁹⁹¹. Aceluiași arhidiaconat îi aparținea și parohia **Nevoies**, unde preotul unit, **Petru**, păstora 54 de familii⁹⁹².

În această stare de confuzie încep revoltele și nemulțumirile românilor. În anul 1720 s-au răsculat românii din comitatul Hunedoarei, luând cu asalt cetatea Deva. O altă răscoală s-a declanșat, în anul 1727, în ținutul Abrudului⁹⁹³. Ambele răscoale au fost înăbușite după lupte sângeroase.

Înlăturarea episcopului Inochentie Micu a declanșat noi mișcări în părțile Dobrei, Devei, Orăștiei, Sebeșului, Miercurei, Săliștei și Sibiului. „Rechizitele, odăjdiile, cărțile și alte lucruri bisericesti au fost lăpădate afară din bisericile greco-catolice de poporul înfuriat și chiar pământul a fost săpat de un cot și aruncat afară și adus altul în loc. Au spălat icoanele din biserici. Toate acestea le-au făcut fiindcă țineau că atât locurile cât și vasele au fost pângărite și

⁹⁸⁰ Ibidem, p. 197.

⁹⁸¹ David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, p. 144.

⁹⁸² Ibidem, p. 146.

⁹⁸³ Ibidem, p. 150.

⁹⁸⁴ Augustin Bunea, *Episcopul Ioan Inochentie Klein (1723-1751)*, Blaj, 1900, p. 359-361.

⁹⁸⁵ Ibidem.

⁹⁸⁶ Ibidem

⁹⁸⁷ Ibidem.

⁹⁸⁸ Ibidem.

⁹⁸⁹ Ibidem.

⁹⁹⁰ Ibidem.

⁹⁹¹ Ibidem, p. 384.

⁹⁹² Ibidem.

⁹⁹³ George Popoviciu, op. cit., p. 185.

spurcate de preoții greco-catolici. Chiar și unele persoane înmormântate cu preoți uniți au fost dezgropate și îngropate cu preoți ortodocși⁹⁹⁴.

Conscripția întreprinsă din ordinul lui Petru Pavel Aron, în anul 1750, înregistrează pentru **Nevoieș (Lunca)** un număr de 90 suflete, **Fizeș** cu 60 suflete, ambele parohii aparținând arhidiaconatului Dobra, amândouă fără preot⁹⁹⁵. **Peștera, Ormindea, Săliște, Băița, Hărțăgani, Trestia și Crăciunești** aparțineau Arhidiaconatului Ilia⁹⁹⁶. Acum parohia **Peștera** apare înscrisă cu 15 credincioși, **Ormindea** cu 220, **Săliște** cu 88, **Băița** cu 20, **Hărțăgani** cu 400, **Trestia** cu 200 și **Crăciunești** cu 160⁹⁹⁷.

În ceea ce privește numărul preoților care slujeau în aceste parohii situația este următoarea: Peștera (fără preot), Ormindea (3 preoți), Săliște (2 preoți), Băița (fără preot), Hărțăgani (2 preoți), Trestia (2 preoți) și Crăciunești (2 preoți)⁹⁹⁸.

Toate aceste succese ale catolicismului vor fi nimicite în urmă revoltei stârnite de către călugărul Sofronie din Cioara. În anul 1759, călugărul ortodox Sofronie din Cioara a început să agite împotriva unirii pe credincioșii din comitatul Hunedoarei. La 12 noiembrie 1759, guvernul trimitea comitatului copia unei proclamații pe care Sofronie a adresat-o către orașenii din Brad, cerând să cerceteze dacă mai asemenea tulburători să-i prindă și să înștiințeze guvernul.

În proclamația lansată, care purta data de 6 octombrie 1759, Sofronie aducea la cunoștința locuitorilor din Brad faptul că regina s-a îndurat „prea grațios a lăsa în voia liberă a oricui, de-a îmbrățișa sau nu unirea, de-a se declara unit sau neunit”⁹⁹⁹.

Dacă vor să rămână în legea și ritul grecesc „să adune toți locuitorii orașelului Brad și publicând aceasta să se întrebe unii pe alții și să stabilească în scris într-o listă, cine ce fel de lege vrea să urmeze. Cu scrisoarea de la oraș și cu banii pentru vlădica, să-l caute pe Sofronie în săptămâna următoare la Deva, unde, dacă vor mai avea și alte treburi, le va îngriji și pe acelea. În urmă îi îndeamnă să ia cheile bisericilor de la preoții uniți, pe care să-i socotească de acum ca pe alți oameni simpli”¹⁰⁰⁰. Prins de către autorități Sofronie este închis în temnița castelului din Bobâlna. La aflarea veștii o mulțime de români înarmați fiecare cu măciucă, năvăliră în curtea comitelui Ladislau Balog din Geoagiul de Jos, cerând eliberarea călugărului. Intenția guvernului de a-l transfera pe Sofronie la temnița din Alba Iulia a fost zădărnicită de mulțimea de români. În ziua de 13 februarie 1760, vreo 5-600 de țărani din părțile Abrudului, din Zarand, din comitatul Hunedoarei și cei mai mulți din jurul Geoagiului îl eliberară pe Sofronie.

Apoi au intrat în Rapolt, unde a doua zi dimineața intrând în biserică au dat mulțămită lui Dumnezeu că au izbutit să scape pe călugărul lor¹⁰⁰¹. Apoi Sofronie trece munții și se adăpostește în Zarand. Comitele suprem al comitatului Zarand, raportând guvernului spunea că Sofronie „amăgește poporul, dar nimeni nu se poate apropia de el, fiindcă românii îl apără în tot chipul”¹⁰⁰².

Țăranii adresau Congregației de primăvară a comitatului Hunedoara un memoriu în care afirmă drepturile omenești călcate în picioare spunând: „Cinstiți prin Dumnezeu aleși și de înaltul Guvern crăiesc așezați domni ai măritului comitat al Hunedoarei, mărite comite și jude suprem ai nobililor și către voi ceilalți. Iată noi țărani din principat facem de știre Măriilor Voastre, anume din acest județ al Hunedoarei, al Albei, al Zarandului, împreună cu scaunele cele mai îndepărtate, despre acest lucru, că noi așa poftim de la cel mai mare până la cel mai mic.

⁹⁹⁴ Ibidem, p. 188-189.

⁹⁹⁵ Statistica românilor din Transilvania în anul 1750, an. XXX, nr. 9/1901, 277-279.

⁹⁹⁶ Ibidem, p. 280-281.

⁹⁹⁷ Ibidem.

⁹⁹⁸ Ibidem, p. 281.

⁹⁹⁹ Silviu Dragomir, Istoria dezrobirii religioase a românilor din Ardeal în secolul XVIII, Vol. II, Sibiu, 1930, p. 154.

¹⁰⁰⁰ Ibidem.

¹⁰⁰¹ Ibidem, p. 156.

¹⁰⁰² Ibidem.

Dacă vreți să scoateți de la noi ceva, sub cuvânt de contribuire ori altă trebuință a principatului, noi suntem gata la toate, dar religia nu ne-o părăsim, până când trăim. Toate neamurile își au legea lor și au pace în legea lor. Și prorocul Moise a dat lege jidanilor și ei o țin în pace, iar noi suntem prigonți neîncetat pentru legea noastră. De ce nu ne dați pace, ca să ne odihnim?

De ce să dăm uniților bisericile, pe care bieții de noi le-am zidit, cu cheltuiala și cu mâinile noastre ? Nu, niciodată până ce suntem vii ! Dar să fim scurți, cinstiți domni: când va sosi episcopul și stăpânul legii noastre și va face judecată și asupra bisericilor, care să se dea uniților, le vom da, până atunci însă nu. Că e păcat mare să rămână bisericile închise în acest post. Nu-i cu cuviință, nici Dumnezeu nu vrea și nici românii n-o îngăduie.

Căci prea îndeajuns ne-am rugat cu toată cuviința și n-am primit nici un răspuns, ca și când niciodată nu ne-am rugat. Nici noi nu suntem vite, cum cred Măriile Voastre, ci avem biserica noastră. Iar bisericile nu de aceea sunt clădite, ca să rămână goale și nici noi nu ne vom mai închina în grajduri, ci ne vom duce la biserică, ca să ne rugăm acolo și ca să nu rămână goale. Căci postul fără rugăciune e lucru mort. Până atunci protestăm înaintea Măriilor Voastre, oprindu-vă de a ne mai tulbura, până ce nu va veni vlădica. Vom face atunci, cum ne va porunci el, căci e stăpânul legii noastre. Iar noi rămânem în veci prea supuse slugi ale înaltei împărății¹⁰⁰³.

În curând pilda din Zarand s-a întins și în alte părți. Poporul a început să-și facă singur dreptate, ocupând bisericile pe care le-a cerut mai înainte. Comisarii guvernamentali trimiși pentru a publica „patenta” reginei, au fost nevoiți a se întoarce, fără de nici o ispravă și a raporta, că în cele mai multe sate românești n-au găsit uniți, decât pe popi¹⁰⁰⁴. Timp de două luni a stat călugărul Sofronie în ținutul Zarandului, unde a izbutit să întoarcă pe toți românii la biserica strămoșească¹⁰⁰⁵.

Evenimentele revoluționare s-au resimțit și în localitățile comunei Băița. Conform conscripției efectuate, în anul 1760-1762, din ordinul generalului Buccow, aproape în totalitate, familiile au revenit la ortodoxie. Astfel, pentru **Fizeș** sunt înregistrate 41 familii, la **Nevoieș**, 80, **Crăciunești**, 42, **Ormindea**, 140, **Căinelul de Sus**, 34, **Săliște**, 29, **Trestia**, 79, **Hărțăgani**, 178, **Peștera**, 40, **Băița**, 25, toate neunite¹⁰⁰⁶. În ceea ce privește preoții, conscripția înregistrează doar la **Căinelul de Sus** (1 preot neunit) și **Săliște** (1 preot unit) în timp ce parohiile **Crăciunești**, **Ormindea**, **Trestia** și **Hărțăgani** nu au preoți¹⁰⁰⁷.

Conform „Statisticii românilor ortodocși din Transilvania”, realizată în anul 1766, de către Biserica Ortodoxă transilvană, se înregistrau pentru satul **Fizeș** un număr de 333 credincioși, la **Nevoieș**, 302 credincioși, **Trestia** 291, **Crăciunești** 177, **Ormindea**, 432, **Căinelul de Sus**, 160, **Săliște** 160, **Hărțăgani** 517, **Băița**, 59¹⁰⁰⁸.

Din punct de vedere al autorității bisericești, parohiile ortodoxe **Fizeș** și **Nevoieș** aparțineau protopopiatului Cibului, din comitatul Hunedoarei¹⁰⁰⁹. Parohiile **Trestia**, **Crăciunești**, **Ormindea**, **Săliște**, **Căinelul de Sus**, **Săliște**, **Hărțăgani** și **Băița** aparțin protopopiatului Trestia¹⁰¹⁰. Protopopii care au rezidat la Trestia, amintim pe Iosif Perian (1749-1785), Iosif Sânziana (1785-1800), Iosif Mariș (1801), Ioan Mariș (1801-1809) și Tonie Perian (1809-

¹⁰⁰³ Ibidem, p. 157-158.

¹⁰⁰⁴ Ibidem, p. 158-159.

¹⁰⁰⁵ Ibidem, p. 159.

¹⁰⁰⁶ Virgil Ciobanu, Statistica românilor ardeleni din anii 1760-1762, în Anuarul Institutului de Istorie Națională, III, 1924-1925, Cluj, 1926, estras, p. 36-56.

¹⁰⁰⁷ Ibidem.

¹⁰⁰⁸ Statistica românilor ortodocși din Transilvania din anul 1766, în Mitropolia Ardealului, nr. 7-9, an. XXII, iulie-septembrie, p. 531-532.

¹⁰⁰⁹ Ibidem.

¹⁰¹⁰ Ibidem.

1839)¹⁰¹¹. Cu excepția unor încercări de prozelitism înregistrate la mijlocul secolului al XIX-lea, viața credincioșilor ortodocși și-a continuat cursul fără alte evenimente deosebite.

Sinodul convocat de Sofronie reprezintă triumful desăvârșit al ortodoxiei, care a reușit să scuture lanțurile robiei după șase decenii de suferințe grele și lupte necurmate¹⁰¹². Întinderea mișcării în toată Transilvania obligă Curtea din Viena să ia măsuri energice pentru a pune stavilă mișcării românești. Baronul Kemeny, guvernatorul Transilvaniei, raporta Cancelariei aulice, în primăvara anului 1761, următoarele: „Înnoirile și excesele lui Sofronie cresc zilnic și reclamă din zi în zi atenție tot mai mare.

Ni-e rușine că un asemenea om rău stăpânește guvernul și toată țara și că lui singur i se îngăduie orice, fără să fie pedepsit, spre marea piedică a serviciului crăiesc și spre stricăciunea patriei. Deoarece însă Excelentia Voastră și Curtea Majestății Sale se va informa în mod special despre aceste, nu vă rețin mai pe larg cu ele. De altminteri toți credem ca sigur că această scânteie ce a izbucnit sub pretextul religiei, se va preface în foc mare”¹⁰¹³.

În situația creată, în funcția de comandant al forțelor militare austriece din Transilvania a fost numit Adolf, baron de Buccow, căruia i se încredințează misiunea de pacificare a țării. La 30 martie 1761, generalul Buccow trece frontiera în Transilvania și la 5 aprilie își face intrarea în Sibiu. La 7 aprilie se prezintă în fața sa o delegație de 40 români, condusă de protopopul Ioan din Săliște, Irimie Stoica din comitatul Alba de Jos, Opre Mosan și Miclăuș Popa din scaunul Săliștei, care spuneau că reprezintă pe toți românii din Ardeal¹⁰¹⁴.

După ce îi urează bun venit, în numele a tuturor românilor din „Ardeal de legea grecească, neuniți”, îl roagă cu lacrimi să le fie milostiv și să le asculte plângerile și necazurile, ce le pătinesc de 17 ani, pentru credința lor¹⁰¹⁵. Ei îi spun că „noi nu disprețuim sfânta unire, nici nu o surpăm, ci numai nu voim să o ținem, căci nu o înțelegem. Preoții uniți să o țină în numele Domnului, dar noi niciodată nu am știut că suntem uniți”¹⁰¹⁶.

De asemenea ei cer să li se lase bisericile, locurile și pământurile bisericesti „căci cu multă sudoare am zidit bisericile, iar locurile și pământurile cu banii noștri le-am cumpărat. Până și bisericile nu de mult zidite, nu le-au făcut popii cei uniți cu banii lor, ci noi le-am ridicat cu multă sărăcie. Bisericele mai vechi au fost clădite de strămoșii noștri, de fiii și nepoții lor, când nu se știa încă nimic în Transilvania despre unire”¹⁰¹⁷.

În finalul memoriului lor îl roagă pe general să le stea în ajutor să obțină un episcop neunit, de legea grecească. Candidații la preoție n-au unde să se hirotonească, deoarece domnii nu le dau pașapoarte să treacă în alte țări, iar dacă trec munții, sunt prinși și prigoniți. Cer pașapoarte pentru a căuta să se hirotonească în alte țări, până ce regina se va îndura să le trimită, episcop neunit, de legea grecească.

După primele investigații generalul Buccow înainta împărătesei un raport nefavorabil. Aceasta îi răspunde, la 4 iunie 1761, că deoarece constată cu durere că în cele mai multe comune nu rămân decât vreo câțiva puțini uniți, va trebui cu atât mai vârtos să fie cu grijă.

Pacificarea românilor ortodocși se desfășura astfel în deplin acord cu instrucțiunile ce s-au dat de la Viena. La început generalul manifestase oarecare blândețe, dar cu cât trecea timpul necesar consolidării unirii, devenea tot mai dur. Pentru pacificarea Munților Apuseni generalul trimite numeroase trupe. În fața noii situații, moții au acceptat condițiile impuse de către Buccow, întărindu-le cu jurământul juzilor și al juraților.

În Zarand au fost anchetate 91 de comune și nu s-a aflat nici un suflet care să îmbrățișeze unirea. Între comunele curat ortodoxe amintim: Hărtăgani, Bucuresci, Ormindea, Valea

¹⁰¹¹ Cronica protopopilor din tractul Zarandului – Documentar aparținând primăriei din Băița

¹⁰¹² Silviu Dragomir, op. cit., p. 197.

¹⁰¹³ Ibidem, p. 220.

¹⁰¹⁴ Ibidem, p. 222.

¹⁰¹⁵ Ibidem, p. 223.

¹⁰¹⁶ Ibidem, p. 223-224.

¹⁰¹⁷ Ibidem, p. 224.

Bradului, Buceș, Brad, Mesteacăn, Vaca, Juncul, Dupăpiatră, Blăjeni, Bulzești, Țebea și Risculița¹⁰¹⁸.

Cu toate măsurile luate au continuat legăturile cu Muntenia și Moldova. O serie de preoți au fost sfințiți aici. În anul 1759 au fost sfințiți Mihai Popovici din Mănerău și Simion din Teliuc. În 1760 Avram Stănculeț din Sulighete, Dumitru Crișan din Fornădie, Solomon Popovici din Banpotoc, Simion Popovici din Strei-Săcel, Mihai și David Popovici din Cinciș¹⁰¹⁹.

Împăratul Iosif al II-lea (1780-1790) a voit să pună capăt tulburărilor religioase și a emis Edictul de toleranță, iar în 1783 îl denuște pe Nichitici episcop al ortodocșilor, și din 1786 se stabilește o dare pentru fiecare familie constând din 1-2 ferdele de cucuruz pentru a asigura existența preoților¹⁰²⁰. Conform conscripției din anul 1784-1787 în parohia **Hărțăgani** la 1.013 credincioși existau 3 preoți, **Căinelul de Sus** era fără preot, iar parohia **Crăciunești** avea un preot la cei 261 credincioși¹⁰²¹. La **Săliște** funcționau 2 preoți la 254 credincioși, iar la **Trestia** tot 2 preoți care păstoreau însă 618 credincioși¹⁰²². Comunitatea Fizeș, deși număra 292 credincioși era fără preot, în vreme ce la Nevoieș, cu 508 credincioși, exista un preot¹⁰²³.

În anul 1805 se iau noi măsuri pentru organizarea parohiilor. Astfel Guvernul cere Consistoriului ortodox să cheme pe toți protopopii la Sibiu pentru a face o dare de seamă despre bisericile și preoții de sub supravegherea lor. Acum apare pentru prima dată menționată și parohia **Barbura** care făcea parte din protopopiatul Geoagiului și număra 51 de familii, dar fără biserică¹⁰²⁴. Preot în parohia Barbura era Ștefan Mariș, hirotonit la Arad în anul 1801¹⁰²⁵. Din același protopopiat al Geoagiului făcea parte și filia **Fizeș**, care număra 56 de familii, care nu dispuneau de preot¹⁰²⁶. Parohia **Nevoieș** număra 115 familii, păstorite de preotul Alexan Sin hirotonit în Transilvania la 1800¹⁰²⁷.

Parohiile **Băița**, **Hărțăgani**, **Căinel**, **Crăciunești**, **Ormindea**, **Peștera**, **Săliște** și **Trestia** aparțineau protopopiatului Zarand administrat de protopopul Ioan Mariș¹⁰²⁸. Parohia **Băița** număra 53 familii, care aveau o biserică dar fără preot¹⁰²⁹. Parohia **Hărțăgani** este una dintre cele mai mari numărând 225 familii¹⁰³⁰. Parohia dispune de o biserică unde servesc trei preoți: Dănilă Popovici, hirotonit la Buda în 1779, Iosif Mateiaș și Iosif Popoviciu hirotoniți la Arad în anul 1802 și respectiv 1804¹⁰³¹.

Căinelul de Sus avea statutul de filie și număra 56 de familii care aveau o biserică și erau păstorite de preotul din matre¹⁰³². Filia Călimănești situată în apropiere de Băița, număra 44 familii de credincioși ortodocși, păstoriți de preotul Ioan Drăgan, hirotonit în Transilvania în anul 1789¹⁰³³. Parohia **Crăciunești** număra 54 de familii, dispunea de o biserică în care slujea preotul Ambrosie Munteanu, hirotonit în Transilvania în anul 1792¹⁰³⁴. **Ormindea** număra familii de credincioși, avea o biserică în care slujea preotul Ioanes Popoviciu, hirotonit în Transilvania la anul 1795¹⁰³⁵.

¹⁰¹⁸ Ibidem, p. 277.

¹⁰¹⁹ Ibidem, p. 292.

¹⁰²⁰ Ibidem.

¹⁰²¹ Az első magyarországi népszámlálás /1784-1787), Budapest, 1960, p. 313-321.

¹⁰²² Ibidem.

¹⁰²³ Ibidem.

¹⁰²⁴ Matei Voileanu, Contribuțiune la istoria bisericească din Ardeal, Sibiu, 1928, p. 70-75.

¹⁰²⁵ Ibidem.

¹⁰²⁶ Ibidem.

¹⁰²⁷ Ibidem.

¹⁰²⁸ Ibidem.

¹⁰²⁹ Ibidem.

¹⁰³⁰ Ibidem, p. 76-77.

¹⁰³¹ Ibidem.

¹⁰³² Ibidem.

¹⁰³³ Ibidem.

¹⁰³⁴ Ibidem.

¹⁰³⁵ Ibidem.

Filia **Peștera** număra 59 familii, având o biserică dar fără preot în comunitate¹⁰³⁶. **Săliște** avea statutul de matre număra 70 de familii, păstorite de preoții Nicolae Popoviciu și Avram Popoviciu, hirotoniți la Arad și respectiv Transilvania, în anii 1803 și 1791¹⁰³⁷. **Trestia** avea statutul de eclesie și număra 109 familii, dispunând de o biserică și păstoriți de către preotul Tovie Părăianu, hirotonit la Arad în anul 1801¹⁰³⁸.

În anul 1810, după o vacanță de 13 ani, Biserica ortodoxă își primește conducătorul său, fiind numit episcop Vasile Moga. Viața comunităților ortodoxe din Transilvania intră pe un făgaș normal. La 1848, cei doi conducători ai bisericilor românești din Transilvania, Andrei Șaguna și Ioan Lemeni ies la braț din catedrala Blajului demonstrând națiunii române, și nu numai, că interesele naționale sunt aceleași de apărut. Biserica greco-catolică din Transilvania este ridicată la rangul de Mitropolie în anul 1853, iar după 11 ani, la 1864, și Biserica ortodoxă, recunoscându-se de către Curtea din Viena rolul pe care l-au jucat românii în timpul revoluției din 1848-1849.

La 23 martie 1850, episcopul Andrei Șaguna trimitea o circulară către protopopi, preoții și credincioșii ortodocși din eparhie, în care stabilea câteva măsuri privind săvârșirea slujbei în biserică. Referindu-se la catehizație, episcopul Șaguna cere ca ea să se „facă după prânz, la două ceasuri și un ceas să se ție, apoi să se săvârșească, după tipic, rugăciunea de seară”. În catehizație să se propună: „Învățătura creștinească după catehismul cel de la Sibiu și Brașov tipărit; Tâlcurile celor zece porunci ale lui Dumnezeu; Tâlcuirea celor nouă porunci bisericești; Șapte taine; Învățăturile mele arhieriești”.

Circulara episcopului Andrei Șaguna mai cerea ca la Sfânta Liturghie în loc de Priceasnă „să se citească prin dascălul sau prin cantorul, cu glas înalt și curat și spre auzul și înțelegerea tuturor aceste rugăciuni, adică: „Sfinte Dumnezeule”, „Mărire Tatălui”, „Prea Sfântă Treime”, „Doamne miluiește-ne” (de 3 ori) „Mărire tatălui”, „Tatăl nostru”. „Mărturisirea credinței”, „Crez întru unul Dumnezeu”, „Cuvine-se cu adevărat”, „Mărire ție celui ce ne-ai arătat nouă lumina”, „Cel ce în toată vremea și în tot ceasul”, „Zece porunci ale lui Dumnezeu”, „Nouă porunci bisericești”.

Această rânduală - preciza circulara episcopului Andrei Șaguna - se va ține de la Duminica Sf. Toma până în ziua Sfintei Cruci. O altă circulară a episcopului Andrei Șaguna, din 27 februarie 1850, cerea protopopilor și clerului ortodox să învețe poporul credincios să participe copii la altoirea de bubat și să sprijine pe doctori cu datele altoirii din anul trecut.

La 10 noiembrie 1918, Miron Criștea și Ioan I. Papp, episcopii ortodocși de la Caransebeș și Arad trimiteau o circulară clerului Mitropoliei Ortodoxe din Ungaria și Transilvania în care comunică unele hotărâri ale sinodului, între care amintim: „Pomenirea persoanei domnitorului se omite din rugăciunile, cântările și cetirile bisericești; La ectenia mare: Cu pace Domnului să ne rugăm”, adăugăm „Pentru înalta noastră stăpânire națională și pentru Marele Sfat al Națiunii Române, Domnului să ne rugăm”¹⁰³⁹.

După Marea Unire de la 1 Decembrie 1918 și în viața bisericilor din România se înregistrează o serie de modificări. În zilele de 19-21 martie 1919 are loc la Sibiu, primul Congres al preoțimii din Mitropolia românilor ortodocși din Ardeal, Banat, Crișana și Maramureș, la care participă numeroși preoți. Cu acest prilej s-a exprimat convingerea întregului cler care declara prin reprezentanții săi că „noi nu vrem o biserică numai a preoților, ci vrem o biserică a poporului, făcută vie prin apostolatul slujitorilor ei”¹⁰⁴⁰.

¹⁰³⁶ Ibidem.

¹⁰³⁷ Ibidem, p. 78-79.

¹⁰³⁸ Ibidem.

¹⁰³⁹ Ibidem, Dosar 1/1918, f. 5-6.

¹⁰⁴⁰ Actele primului Congres al preoțimii din Mitropolia Românilor ortodocși din Ardeal, Banat, Crișana și Maramureș, Sibiu, 1919, p. 17.

DIN ACTIVITATEA PAROHILOR COMUNEI BĂIȚA

Parohia ortodoxă Hărtăgani a fost și continuă să fie și în prezent, una dintre cele mai importante din protopopiatul Brad. În conscripția Klein, din anul 1733, Parohia Hărtăgani apare consemnată cu o biserică în care slujeau preoții Ignat, unit și căsătorit a doua oară, și Todor, neunit care păstorea un număr de 80 de familii, ceea ce ar însemna circa 400 locuitori¹⁰⁴¹.

În parohie este consemnată existența unei biserici, care a fost demolată și în locul ei s-a ridicat în anul 1793 una dintre cele mai frumoase biserici de lemn din Transilvania. În anul 1750 existau în parohia Hărtăgani 400 de credincioși, 1 biserică, 2 preoți care funcționau aici, 1 cantor și o casă parohială¹⁰⁴². La 1760-1762 parohia Hărtăgani aparținea protopopiatului Zarand fiind menționată cu 178 de locuitori, 1 biserică și 1 casă parohială¹⁰⁴³.

În anul 1766, parohia Hărtăgani este încadrată protopopiatului Trestia avea 517 credincioși ortodocși, din care 271 bărbați și 246 femei¹⁰⁴⁴. Conform recensământului efectuat în timpul împăratului Iosif al II-lea satul Hărtăgani avea o populație de 1.013 persoane care erau păstoriți de 4 preoți¹⁰⁴⁵. În timpul păstoririi lui Dănilă Popoviciu a fost ridicată, în anul 1793, biserica care a slujit necesităților spirituale ale credincioșilor din parohie până în anul 2005, când s-a sfințit actuala biserică.

Biserica ctitorită în anul 1793 s-a ridicat pe locul celei din secolul XVII, preluând modelul înaintașei, în ceea ce privește forma de plan: dreptunghiulară, cu absida răsăriteană decroșată, rectangulară¹⁰⁴⁶. Spre sfârșitul secolului al XIX-lea lăcașul a fost amplificat spre vest cu 3,65 m, nava originală măsurând 12,67 m lungime și 7,45 m lățime¹⁰⁴⁷. Spațiul obținut prin modificare s-a acoperit cu un tavan drept. Deasupra naosului se menține bolta semicilindrică, retrasă de la linia pereților, prin intermediul unei bârne, iar în altar, bolta, de aceeași formă, este intersectată spre est, printr-un timpan ușor depărtat de perețele respectiv¹⁰⁴⁸.

Îmbinările bânelor, forma și decorul ce însoțea cadrul golurilor, se ascund sub tencuiala pereților, pe fața interioară ea suprapunându-se peste pictura murală¹⁰⁴⁹. Din ancadramentul intrării, aflate pe perețele original de vest, se observă de sub tencuială un chenar sculptat, pe motivul frânghiei și un altul pe al frunzei cu trei lobi, ce amintește ușa de la biserica din Rovina¹⁰⁵⁰.

Pentru completarea decorului sculptat, istoricul de artă Ioana Cristache Panait menționează suita de creștături, în unghi drept de la console, căpriori și fundătura streșinii. Data săvârșirii bisericii, cu întreaga podoabă, anul 1793, a fost transmisă prin mijlocirea tâmplei, o remarcabilă operă de sculptură barocă ce cuprinde și ușile împărătești. „Pictura acestei piese, ca și a registrului împărătesc, a fost supusă intervenției zugravului de la Nicula, Dionisie Iuga, în 1892, dată pe care o corelăm cu momentul lucrărilor de renovare a bisericii”¹⁰⁵¹. Patru icoane împărătești, cu un bogat decor floral, în stuc, după modelul împământenit în Transilvania încă din epoca lui Matei Basarab, sunt atribuite zugravului rășinărean Gheorghe fiul lui Iacov, ce va fi executat în acea vreme și pictura murală. Icoana de hram „Buna Vestire” apreciază Ioana

¹⁰⁴¹ Augustin Bunea, Episcopul Ioan Inocențiu Klein, ... p. 386.

¹⁰⁴² Idem, Statistica românilor din Transilvania în anul 1750, ...p. 281.

¹⁰⁴³ Virgil Ciobanu, op. cit., p. 54.

¹⁰⁴⁴ Statistica românilor ortodocși din Transilvania...p. 535.

¹⁰⁴⁵ Az első Magyarországi népszámlálás (1784-1787, Budapest, 1960, p. 316.

¹⁰⁴⁶ Ioana Cristache Panait, Arhitectura de lemn din județul Hunedoara, Editura ARC, București, 2000, p. 41.

¹⁰⁴⁷ Ibidem.

¹⁰⁴⁸ Ibidem.

¹⁰⁴⁹ Ibidem.

¹⁰⁵⁰ Ibidem.

¹⁰⁵¹ Ibidem, p. 42.

Cristache Panait ar fi executată de Constantin zugravul¹⁰⁵². Pictura „Bunei Vestiri” și „Apostolii Petru și Pavel” aparțin zugravului care a realizat, în 1823, icoana „Arhanghelilor Mihail și Gavril”, tot lui atribuindu-se și icoana de hram, „Buna Vestire”¹⁰⁵³.

La 24 martie 1909, protopopul Zarandului, Vasile Damian, anunță preotul din Hărțăgani despre înaintarea unui recurs contra alegerii de membru la sinodul protopresbiteral din cercul Hărțăgani¹⁰⁵⁴. Pentru cercetarea reclamației protopopul Vasile Damian îl anunță că va ieși la fața locului, miercuri 1 aprilie. Pentru aceea „ești poftit a te afla în localul școlii împreună cu învățătorul Gavril Mateș, notariu, și Nicolae Sârb, Ioan Damian, bărbați de încredere și parohienii Ioan Moga, Ioan Circo și Petru Radu cărora li se trimite citație pe care ești poftit a li-o înmâna. Totodată vei chema pe cantor și crâșnicul care vor fi fost de față până la sfârșitul alegerii”¹⁰⁵⁵.

La 2 martie 1915, protopopul Vasile Damian cere preotului din Hărțăgani ca în termen de 3 zile să achite „prețul restant al protocolului sinodului cu 15,29 coroane, plus 3 coroane prețul Planului de învățământ”¹⁰⁵⁶. Conform unei adrese a Consistoriului din Sibiu, protopopul Vasile Damian îi cere preotului din Hărțăgani să-l silească pe învățător să trimită raportul „despre serbarea păsărilor și pomilor în anul 1915 inspectorului regesc”¹⁰⁵⁷.

Prefectul județului Hunedoara convoacă adunarea generală a comitetelor școlare în vederea constituirii Comitetului Școlar județean. În acest scop, președintele comitetului școlar din Hărțăgani este rugat să desemneze un membru pentru a lua parte la adunarea generală ce se va ține în localul Prefecturii, în ziua de 5 octombrie [1926], ora 12¹⁰⁵⁸.

La 26 ianuarie 1926, preotul din Băița, George Bogdan, îi scria preotului din Hărțăgani următoarea scrisoare: „Deoarece cercul religios a preoțimii noastre din ținutul acesta a stagnat și deoarece învățătorii își țin cercurile lor, mă simt îndemnat a vă convoca în 31 ianuar a.c. în parohia Crăciunești, pe 9 ore, a.m. unde pe acea zi se va aduna și învățătorimea. Scopul întrunirii noastre de astă dată va fi organizarea cercului prin alegerea unui președinte și notar. D-Ta ești rugat a celebra și predica”¹⁰⁵⁹.

La 8 aprilie 1929 se adresa pentru prima dată Oficiului parohial din Hărțăgani protopopul Băiței, Dumitru Secărea. El transmitea apelul Comitetului de organizare a serbărilor unirii cu ocazia împlinirii a 10 ani „de la Unirea tuturor românilor” care strângea fondurile necesare ridicării unui monument lui Simion Bărnuțiu la Iași și lui Nicolae Bălcescu la Alba Iulia”¹⁰⁶⁰. Pe spatele adresei preotul din Hărțăgani notează „trimis 50 de lei în 16 IV 1929”¹⁰⁶¹.

În anul 1930 în zona Băiței era foarte frecventă tuberculoza, probabil și din cauza muncii în subteran pe care o prestau cei mai mulți dintre locuitori, profesia de miner fiind una dintre căile de câștig pentru întreținerea familiei. Protopopiatul începe o campanie de conferințe pentru a sfătui oamenii asupra cauzelor bolii și a modului de prevenire a ei. În această acțiune protopopul Dumitru Secărea îi cerea preotului din Hărțăgani să vorbească „poporului în ziua primă de Rusalii despre nemiloasa boală lătită în popor – tuberculoza și despre combaterea ei”¹⁰⁶².

În anul 1933 în întreg Zarandul încep intense pregătiri pentru aniversarea în anul viitor a 150 de ani de la Răscoala țăranilor români de sub conducerea lui Horea Cloșca și Crișan. La Brad se constituie un Comitet pentru comemorarea acestui mare eveniment din istoria poporului român. Sunt expediate comunelor și parohiilor adrese pentru a contribui cu fonduri la susținerea acțiunilor preconizate. Și la parohia Hărțăgani este primită o astfel de cerere:

¹⁰⁵² Ibidem.

¹⁰⁵³ Ibidem.

¹⁰⁵⁴ DJHAN, Fond Parohia ortodoxă Hărțăgani, Dosar 1/1909, f. 3.

¹⁰⁵⁵ Ibidem.

¹⁰⁵⁶ Ibidem, Dosar 1/1915, f. 6.

¹⁰⁵⁷ Ibidem, f. 22.

¹⁰⁵⁸ Ibidem, Dosar 1/1926, f. 1.

¹⁰⁵⁹ Ibidem, Dosar 1/1926, f.2.

¹⁰⁶⁰ Ibidem, Dosar 1/1929, f. 1.

¹⁰⁶¹ Ibidem.

¹⁰⁶² Ibidem, Dosar 1/1930, f. 2

Comitetul executiv pentru comemorarea Revoluțiunii lui Horea.

Nr. 44/1933

Stimate Domnule

Pentru a putea comemora după cuviință anul al 150-lea de când strămoșii noștri, sub conducerea căpitanului Crișan, au scuturat jugul iobăgiei, apelăm cu toată căldura la simțul de jertfă dovedit în atâtea momente mari al fraților zărândeni.

Amăsurat hotărârei comitetului nostru cu onoare vă rugăm Stimate Domnule să binevoiți a contribui și Dv. cu cât vă ajută D-zeu, la spesele cu ridicarea celor 10 monumente cari vor eterniza revoluția Zarandului de la 1784.

Brad 5 decembrie 1933.

Președinte

Dr. I Radu

Secretar

C. Ciocan¹⁰⁶³.

La 22 decembrie 1933, Comitetul pentru aniversarea Răscoalei conduse de Horea Cloșca și Crișan se adresa direct preotului, Ioan Popa, din Hărțăgani cu următoarea scrisoare:

Comitetul Executiv pentru comemorarea Revoluțiunii lui Horea.

Nr. 44/1933

Cucernice părinte

În octombrie 1934 se împlinesc 150 ani de când sub conducerea căpitanilor Horea, Cloșca și Crișan, țărani români din ținutul Zarandului și Abrudului ne mai putând suporta împilările la care erau supuși ridică armele pentru a-și face singuri dreptate, Jertfa lor a pregătit terenul pentru alte răscoale, care în cele din urmă au dus la libertatea noastră națională.

Un grup de intelectuali din Zarand a luat inițiativa comemorării acelor memorabile momente, prin ridicarea a 10 troițe la locurile care vorbesc mai mult de vitejia străbunilor noștri. Alăturat vă trimitem un apel cu rugămintea să îndemnați credincioșii Dv. să contribuie fiecare după puterile lui pentru suportarea cheltuielilor reclamate de aceste serbări. Lista și banii încasați.

Vă rugăm să binevoiți a-i trimite On. Oficiu protopopesesc din Băița până cel mai târziu la 1.V. 1934.

Brad la 22 XII 1933

Președinte

Dr. I. Radu

Secretar

C. Ciocan¹⁰⁶⁴.

Părintele Ioan Popa din Hărțăgani și Comitetul parohial au hotărât ridicarea unui monument pentru eroii din această comună. În această acțiune au obținut dreptul de a întreprinde o colectă în țară. Acestui apel au răspuns mai multe comunități și instituții printre care și Școala primară de stat din Acmariu, județul Alba. La 31 mai 1935 din partea conducerii acestei școli este expedită preotului din Hărțăgani următoare scrisoare:

„Cucernice părinte,

Vă expediem un număr de 4 liste de colecte pentru ridicarea monumentului eroilor din comuna Hărțăgani. Aceste liste sunt copiate după originale care se află la subsemnatul. Tot odată vi se trimite și lista cu totalul încasărilor, la care ați luat parte și Dv.

Vă rugăm, ca din fondul monumentului să faceți un tabel mare, în care să treceți numele donatorilor și suma. Rugăm confirmați primirea listelor.

Școala primară de stat Acmariu¹⁰⁶⁵.

¹⁰⁶³ Ibidem, Dosar 1/1933, f. 1.

¹⁰⁶⁴ Ibidem, f. 6.

¹⁰⁶⁵ Ibidem, Dosar 1/1934, f. 1.

La 2 ianuarie 1934, notariatul din Băița expediază Oficiului parohial din Hărțăgani o notă prin care îi comunica că „defunctului prim ministru I. G. Duca hotărându-i-se a i se face funeralii naționale, veți binevoi a face astăzi, 2 ianuarie 1934, la ora 14, un serviciu religios pentru odihna sufletului, iar clopotele se vor trage după serviciu timp de 1 oră”¹⁰⁶⁶.

Protopopul Dumitru Secărea îi cerea preotului Ioan Popa, la 25 aprilie 1934, să precizeze „dacă pământul în mărime de 1.050 stânjini pătrați destinat ca grădină pentru școala confesională ortodoxă română se folosește și azi de școală, respectiv de învățător”¹⁰⁶⁷. La 12 martie 1936, Șeful Ocolului de la Baia de Criș cere preotului Ioan Popa să ia legătura cu învățătorul și primarul „pentru serbarea sădirii arborilor și îngrădirea cimitirului cu gard viu”¹⁰⁶⁸.

Notariatul Băița îl înștiințează pe preotul Ioan Popa că „în 17 martie 1937, ora 8,00 se ține în comuna Hărțăgani, în localul școlii primare o conferință administrativă la care va participa și d-l prefect al județului”¹⁰⁶⁹. Preotul Ioan Popa n-a ținut serviciul divin în ziua de 10 mai 1937, neglijență care a ajuns până la Consiliul Arhiepiscopesc din Sibiu.

Protopopul Dumitru Secărea îi pune în vedere, la 26 iulie 1937, „ca în viitor la toate sărbătorile naționale să facă serviciu religios, căci în caz contrar va fi aspru pedepsit”¹⁰⁷⁰. Pe adresă preotul scrie o notă: „Preot care avea idei socialiste și era contra regilor, un singur rege îl cunosc după Dr. Petru Groza, Decebal regele dacilor”¹⁰⁷¹.

În ședința extraordinară a Consiliului și Epitropiei biserici din Hărțăgani se ia următoarea hotărâre:

„Proces verbal,
din 5 decembrie 1937.

Ședința extraordinară a Consiliului și Epitropiei, în localul Sf. Biserici cererea Comitetului școlar de a ceda grădina școlară comunei politice pentru edificarea unui edificiu de școală. Consiliul parohial hotărăște ca acest teren să treacă pe seama școlii. Ioan Popa, președintele Consiliului parohial, Avram Hanăș, Tovie Radu, Demian Ioan,

Popa Aron, Hogman Petru, Radu Petru, Popa Nicolae, Tripon Toader, Petru Nita, Nicșa Lazăr, Moga Nicolae, Bogdan Nicolae, Moga Gherasim, Nița Nicolae, epitrop.

Hărțăgani, 7 decembrie 1937”¹⁰⁷².

După revenirea protopopului Dumitru Secărea de la Sibiu, unde a depus jurământul pe constituție se adresa la 13 martie 1938, preotului Ioan Popa din Hărțăgani înștiințându-l despre dorința mitropolitului Nicolae de a „avea un album al bisericilor noastre, care au înscris pagini atât de glorie cât și de mucenicie în trecutul neamului nostru păstrându-și etnicul și uniformitatea limbii”¹⁰⁷³.

În acest scop îi cere să trimită protopopiatului pentru a fi expediate la Sibiu următoarele: Sfânta biserică cu un mic istoric; interiorul bisericii; 1 vedere sau 2-3 vederi generale ale parohiei; 1 fotografie cu credincioșii, în mijloc cu preotul lor¹⁰⁷⁴.

La 19 iulie 1938, notariatul Băița transmite anunțul Preturii din Brad privind încetarea din viață a Reginei Maria. „Începând cu ziua de 20 iulie se vor trage clopotele în fiecare zi, timp de 1 oră de la 17-18. Se va arbora drapelul negru, iar cei care nu posedă, pot arbora drapelul

¹⁰⁶⁶ Ibidem, f. 3.

¹⁰⁶⁷ Ibidem, f. 5.

¹⁰⁶⁸ Ibidem, Dosar 1/1936, f. 1.

¹⁰⁶⁹ Ibidem, Dosar 1/1937, f. 3.

¹⁰⁷⁰ Ibidem, f. 4.

¹⁰⁷¹ Ibidem.

¹⁰⁷² Ibidem, f. 7.

¹⁰⁷³ Ibidem, Dosar 1/1938, f. 2.

¹⁰⁷⁴ Ibidem.

național îmbrăcat în culoare neagră, clopotele vor fi trase în fiecare zi, până în 23 iulie inclusiv”¹⁰⁷⁵.

În 23 iulie 1938 se deplasează la Hărțăgani, Trofin Guia, șeful circumscripției agricole Brad „pentru a prelua de la biserica greco-ortodoxă terenul ce i s-a expropriat prin hotărârea 13 din 22 mai 1931 a Tribunalului Hunedoara și a-l preda în folosința Școlii primare”¹⁰⁷⁶. Se preia de la biserică 600 m p., număr topo 2.533 și 2.534, partea situată dinspre pârau pentru „a servi ca teren în vederea construcției de școală”¹⁰⁷⁷. La acțiunea de predare-preluare au asistat semnând procesul verbal încheiat, Diaconescu Emanoil, învățător director, Ioan Popa, preot, Circo Cornel, primar și Necș Ioan, epitrop¹⁰⁷⁸.

În schimb preotul Ioan Popa cere, la 14 noiembrie 1938, „un teren în comuna Trestia”¹⁰⁷⁹. Consistoriul din Sibiu comunica protopopiatului din Băița că nu aprobă hotărârea corporațiilor bisericești din Hărțăgani privind cedarea „proprietății parohiale în scopul zidirii pe ea a școlii primare de stat”¹⁰⁸⁰. Protopopul Dumitru Secărea transmite parohiei Hărțăgani condițiile puse de Arhiepiscopia din Sibiu: Dacă parohia are casă parohială și casă culturală s-ar putea admite construcția cu următoarele condiții:

- Clădirea va fi proprietatea parohiei.
- Din 5 în 5 ani se încheie între parohie și comună contractul pentru chirie¹⁰⁸¹.

La 9 februarie 1939, preotul Ioan Popa este convocat la o ședință la pretura din Brad unde un inspector va ține o conferință „în legătură cu formarea Căminurilor Culturale în toate comunele din țară”¹⁰⁸². În urma încetării din viață a lui Miron Cristea, patriarhului României și Președintele Consiliului de Miniștri se iau măsuri pentru zilele de doliu. Notariatul Băița comunica, la 7 martie 1939, parohiei Hărțăgani ordinul privind „arborarea drapelului îndoliat, se suspendă toate spectacolele din 7 martie până în ziua înmormântării”¹⁰⁸³.

În anul 1939 sosesc noi solicitări pentru sprijinirea unor acțiuni în parohia Hărțăgani. La 29 iulie 1939, protopopul Dumitru Secărea cerea strângerea „de fonduri pentru ridicarea unui monument pe Câmpia Libertății din Blaj”¹⁰⁸⁴. Apoi Societatea orbilor din România solicita ajutorul pentru a construi pe terenul cumpărat locuințe și ateliere pentru „cei nevăzători și totodată a stârpi cerșetoria și urâtul spectacol de pe străzile capitalei și orașelor din provincie”¹⁰⁸⁵. Pe spatele adresei preotul Ioan Popa notează: „Am trimis, în 29 decembrie la Societatea Sprijinul orbilor din România, suma de 200 lei”¹⁰⁸⁶.

Izbucnirea celui de-al doilea război mondial determină guvernării României să ia măsuri pentru păstrarea liniștii și ordinii în țară. La 1 aprilie 1940, protopopul Băiței trimitea un act confidențial către preotul Ioan Popa din Hărțăgani în care îi cerea următoarele: „Autoritățile statului au organizat un birou statistic de informațiuni în Cluj. Scopul este de a aduna toate informațiunile asupra nemulțumirilor din sânul populației, starea de spirit, în ce raport trăiesc românii cu minoritarii, unde sunt curente distructive, comunism, socialism, iredentism, secte legionariste.

Să se aducă la cunoștința acestui serviciu orice porniri contra instituțiilor statului, chiar și de către persoane particulare”¹⁰⁸⁷. Tot mai des protopopul este convocat la ședințe la pretura Brad

¹⁰⁷⁵ Ibidem, f. 4.

¹⁰⁷⁶ Ibidem, f. 6.

¹⁰⁷⁷ Ibidem.

¹⁰⁷⁸ Ibidem.

¹⁰⁷⁹ Ibidem, f. 9.

¹⁰⁸⁰ Ibidem, Dosar 1/1939, f. 1.

¹⁰⁸¹ Ibidem.

¹⁰⁸² Ibidem, f. 11.

¹⁰⁸³ Ibidem, f. 2.

¹⁰⁸⁴ Ibidem, f. 5.

¹⁰⁸⁵ Ibidem, f. 6.

¹⁰⁸⁶ Ibidem.

¹⁰⁸⁷ Ibidem, Dosar 1/1940, f. 2.

sau la prefectura județului Hunedoara pentru transmitere de ordine și dispoziții ce trebuie luate la nivelul comunelor și a parohiilor din teritoriu.

La 14 februarie 1941, protopopul Dumitru Secărea îl invită pe Ioan Popa la o Consfătuire ce va avea loc a doua zi, ca urmare a Conferinței de la prefectură din 13 februarie¹⁰⁸⁸. În 23 februarie 1941, pretorul din Brad, Gheorghe Pop convoacă preoți, notari, învățători, primari, ajutoari de primari și delegați la „Casina civilo-militară din Brad la consfătuirea prezidată de d-l prefect, colonel Dumitrescu”¹⁰⁸⁹.

Consistoriul din Sibiu cere să se înainteze numele preoților din protopopiat ce activează în organizația pregătirii militare. La 2 septembrie 1942, protopopul Dumitru Secărea se adresa preotului Ioan Popa din Hărțăgani cerând să înainteze până la 15 septembrie, câte ședințe a ținut în 1942, cum s-a făcut instruirea, în grup sau individual, remunerația și dacă a fost controlat în timpul activității¹⁰⁹⁰.

Intrarea României în război împotriva Uniunii Sovietice provoacă dese apeluri ale instituțiilor statului pentru ajutorarea celor plecați pe front. O asemenea circulară trimisă de către Arhiepiscopia Sibiului găsește ecou în rândul credincioșilor din Hărțăgani. Preotul Ioan Popa trimitea tabloul donatorilor la Consistoriu, la 10 septembrie 1942, din care reieșea că au donat 134 de locuitori: mănuși, 11, ciorapi, 14, mânecute, 4, șaluri, 2, ștergere 92, căciuli 15, cojoace, 5, blănuri, 3, pânză, 18, pătură, 1, cearcaefuri, 6 și lână, 7,430 kg¹⁰⁹¹.

În anul 1943 continuă strângerea de ajutoare. La 9 aprilie 1943, Nicolae Nița I Iuon și Nicșa Avram, strângeau din parohia Hărțăgani suma de 1.035 lei pentru „răniți, orfani, refugiați și năpăstuiți”¹⁰⁹². Au contribuit la strângerea acestui fond un număr de 19 locuitori cu sume cuprinse între 10 și 200 lei, după cum se poate observa din tabelul de mai jos:

<i>Nr. crt.</i>	<i>Numele și prenumele donatorului</i>	<i>Suma donată</i>
1	Pr. Ioan Popa, paroh	200
2	Nița Nicolae I Iuon	50
3	Tripon Toader I Avram	100
4	Gherman Nicolae	50
5	Rad Ioan I Lazăr	20
6	Hogman Lazăr Suciu	50
7	Tripon Toader I Nicolae	100
8	Gherman Iuon I Nicolae	100
9	Nița Cornel I Petru	20
10	Circo Andronic	20
11	Damian Iuon a ?	30
12	Radu Iuon I Aron	50
13	Radu Iuon Buclea	20
14	Nicșa Nicolae I Iuon	30
15	Toma Avram	20
16	Moga Nicolae Fileru	40
17	Văduva Hanaș Anica	100

¹⁰⁸⁸ Ibidem, Doasr 1/1941, f. 1.

¹⁰⁸⁹ Ibidem, f. 4.

¹⁰⁹⁰ Ibidem Dosar 1/1942, f. 6.

¹⁰⁹¹ Ibidem, f. 5.

¹⁰⁹² Ibidem, Dosar 1/1943, f. 1.

18	Nicula Aron I Ivon	25
19	Popa Lazăr	10

La 1 septembrie 1943, preotului Ioan Popa din Hărțăgani i se cere, conform ordinului prefecturii 17800/1943 să „viziteze expoziția din Deva”¹⁰⁹³. Dr. Eugen Hossu Longin apelează, la 10 octombrie 1943, la părintele Ioan Popa din Hărțăgani pentru a distribui niște apeluri unor luptători din gărzile naționale ardelenne 1918-1919¹⁰⁹⁴. Intelectualul devean își motivează apelul său la preot din „lipsa de fonduri pentru poștă” și-l roagă a le „înmâna aceste apeluri camarazilor noștri menționați”¹⁰⁹⁵.

O activitate intensă a desfășurat în această perioadă Despărțământul Brad al Astei, căutând să impulsioneze cercurile culturale Astra ce activau în fiecare comună de pe raza sa de activitate. La 19 februarie 1944, el lansa un chestionar, primit și în parohia Hărțăgani care suna în felul următor:

„Onor[at] Oficiul Parohial Hărțăgani

Avem onoare a vă ruga să binevoiți a ne răspunde cât mai urgent posibil la următoarele întrebări:

1. Dacă cercul cultural „Astra” înființat în acea comună a dezvoltat sau nu vreo activitate până în prezent și care este situația sa actuală. Se va arăta dacă nu este cerc cultural.
2. Din cine se compune comitetul cercului cultural.
3. Ce bibliotecă se află în comună și cine a înființat-o.
4. Ce societăți culturale activează în acea comună.
5. Ce posibilități de activitate culturală oferă comuna.
6. Dacă s-ar afla tineri între 18 și 35 de ani, dornici a urma cursurile unei școli țărănești „Astra” cu o durată de 4 săptămâni (în luna martie a.c.) în Brad în mod gratuit. Tinerii vor aduce rufăria de corp, de pat și saltea și ceva alimente brute a căror preparare se va face la școală. Vor primi cunoștințe de agricultură, creșterea vitelor, apicultură, pomicultură, igienă, instrucție civilă, cooperatie țărănească, răspândirea culturii la sate, scris-citit, istoria românească, educație fizică și muzică.

Vă rugăm, din nou, să binevoiți a da toată atențiunea apelului nostru și a ne răspunde cât mai urgent posibil.

Vă salutăm cu toată stima !

Președinte

Pr. Virgil Perian

Secretar

Prof. Nestor Lupei”¹⁰⁹⁶.

Comuna Hărțăgani este una dintre multele localități din Zarand care a beneficiat de sprijin material și financiar din partea Societății „Mica” Brad. Societatea Mica se adresa Oficiului parohial Hărțăgani comunicând următoarele: „Având în vedere că vechea clădire a școlii primare și terenul pe care aceasta se află în Hărțăgani a fost proprietatea bisericii ortodoxe române, cu onoare confirmăm că actuala nouă clădire a școlii primare din Hărțăgani este și rămâne tot proprietatea bisericii ortodoxe române din Hărțăgani”¹⁰⁹⁷. Adresa este semnată de către directorul societății Ullmann, care precizează: „A servi ca local de școală primară cu limba de predare românească”¹⁰⁹⁸.

¹⁰⁹³ Ibidem, f. 5.

¹⁰⁹⁴ Ibidem, f. 7.

¹⁰⁹⁵ Ibidem.

¹⁰⁹⁶ Ibidem, Dosar 1/1944, f. 1.

¹⁰⁹⁷ Ibidem, f. 5.

¹⁰⁹⁸ Ibidem.

Protopopul Dumitru Secărea a informat Prea Veneratul Consiliu Arhiepiscopesc din Sibiu care transmite prin protopopiat următoarele. „Oficiul nostru parohial din Hărțăgani va mulțumi într-o adresă oficială Direcțiunii Societății Mica pentru prețioasa donațiune făcută parohiei noastre Hărțăgani.

Totodată va cere Societății Mica să autorizeze parohia ca ea să întreprindă pașii necesari pentru transcrierea dreptului de proprietate asupra terenului și a edificiului școlar în favorul parohiei”¹⁰⁹⁹. Protopopul Secărea precizează că „adresa de mulțumire se va trimite prin protopopiat”¹¹⁰⁰. Preotul Ioan Popa concepe și expediază pentru a fi înaintată Direcțiunii Mica următoarea scrisoare de mulțumire:

Onorată direcțiune,

Subscrisul paroh luând la cunoștință adresa Onoratei Direcțiuni sub nr. 5527/1944, prin care ați binevoit a confirma ca noua clădire a școlii primare construită de Onor[rata] Soc[ietate] Mica din Hărțăgani, în numele credincioșilor noștri cu profundă recunoștință ținem să mulțumim pentru nobilul gest, acceptăm și prețioasa donațiune făcută parohiei noastre Hărțăgani. Totodată cerem Onor[ratei] Direcțiuni să binevoiască autorizațiunea ca parohia noastră să facă pașii necesari pentru transcrierea dreptului de proprietate asupra terenului și a edificiului pe numele parohiei Hărțăgani.

Pe lângă care am rămas al Onor[ratei] Direcțiuni cu profundă recunoștință și mulțumire.

Hărțăgani în 24 iulie 1944.

Pr. Ioan Popa, paroh”¹¹⁰¹.

La 30 octombrie 1944, protopopul Dumitru Secărea trimitea Oficiului parohial o adresă care poartă stilul noului regim ce se va instaura. „Luând sfârșit regimul dictatorial la 23 august 1944, libertatea de cugetare și de simțire a intrat în toate drepturile sale. Ca semn al acestei libertăți considerăm apariția unui mare număr de ziare și publicații periodice în capitală precum și în orașele din provincie.

Biserica noastră care n-a stat niciodată la o parte de frământările vieții obștești a înțeles să țină pas cu vremea și a transformat „Telegraful român” în organ zilnic de orientare în mijlocul curentelor de azi”¹¹⁰². Protopopul cere parohiilor să contribuie cu suma de 12.000 lei cât costă un număr de ziar. În 22 aprilie 1945, la inițiativa Apărării Patriotice, transmisă prin Ministerul Cultelor, în biserica din Hărțăgani are loc cheta „pentru ajutorarea ostașilor pe front, a văduvelor și orfanilor de război a celor căzuți în luptă, ca și a soldaților din spatele frontului”¹¹⁰³.

La sfârșitul acțiunii, preotul Ioan Popa constata că s-a „colectat suma de 4.700 lei, care sumă s-a și trimis pe lângă proces verbal la sediul Apărării Patriotice din Deva”¹¹⁰⁴. Acțiunea de colectare pentru orfelinatul din Sibiu nemulțumește pe mitropolitul Nicolae. „Suma de 20.000 colectată în acea parohie pentru orfelinatul episcopesc este mult prea mică”¹¹⁰⁵. Începutul anului 1946 debutează în istoria parohiei Hărțăgani prin numirea unui nou preot, Teodor Tripon.

La 10 februarie 1946 el aduce în discuția membrilor Consiliului parohial principalele probleme care frământă comunitatea. El lansează membrilor, la 2 februarie 1946, chemarea pentru a discuta aceste probleme și a lua, în finalul discuțiilor, hotărâri care să îndreptățească trecerea la rezolvarea lor. Pentru aceasta anunță: Convocarea Onoraților membri ai Consiliului Parohial sunt convocați în ședință, pe 10 februarie 1946 cu următoarea ordine de zi:

1. Aprobarea listei generale a membrilor din Adunarea parohială.
2. Aprobarea contului de gestiune.
3. Bugetul pe 1946.

¹⁰⁹⁹ Ibidem, f. 6.

¹¹⁰⁰ Ibidem.

¹¹⁰¹ Ibidem, f. 7.

¹¹⁰² Ibidem, f. 8.

¹¹⁰³ Ibidem, Dosar 1/1945, f. 2.

¹¹⁰⁴ Ibidem.

¹¹⁰⁵ Ibidem, Dosar 1/1946, f. 1.

4. Școala confesională.

Convocatorul este semnat de următorii membri: Demian Lazăr I Nicolae, Demian Petru I Ion, Tripon Toader I Nicolae, Gherman Nicolae, Demian Petru Secăreanu, Popa Avram a Părăstii, Haneș Romulus, Bogdan Nicolae Crețu, Popovici Aron, Bogdan Adam I Petru, Nița Amos, Nița Petru a Măriuții, Suci Nicolae I Vasile, Moise Nicolae Lugojan, Nița Nicolae Ionuț, Nița Lazăr I Petru, Nița Nicolae I Petru, Nița Ion I Iosif, Toma Petru și Nița Nicolae I Ion. Epitropi: Nița Aron, Toma Avram și Moga Andronic¹¹⁰⁶.

Preotul Teodor Tripon înaintează extrasele din procesul verbal către Arhiepiscopia din Sibiu aprobarea demolării „edificiului vechii școli confesionale”¹¹⁰⁷. De asemenea cere aprobarea ca „materialul ce s-ar găsi, țigla, lațurile și scândurile să fie depozitate la unul din membri consiliului parohial”¹¹⁰⁸. Se mai precizează în finalul scrisorii adresate Arhiepiscopiei că „Biserica din comuna Hărțăgani este construită la anul 1793, din lemn și este acoperită cu șindrilă. Astăzi pe lângă că este veche, este cu totul neîncăpătoare, este foarte slabă și acoperișul lasă mult de dorit, așa că aproape plouă în ea. Mai întâi biserica și apoi casa culturală”¹¹⁰⁹. Biserica monument istoric din Hărțăgani este în mare pericol.

Preotul Teodor Tripon trimite la București următoarea scrisoare:

Prea cucernice părinte ministru

București

Subsemnatul Pr. Teodor Tripon din parohia Hărțăgani aduc la cunoștință P. C. următoarele: „Parohia Hărțăgani, așezată la 30 km depărtare de Deva, pe colinele Munților Metalici, este formată în totalitatea ei din buni credincioși care cu toată asprimea vremurilor ce au trecut peste ei și-au păstrat credința moștenită de la strămoșii lor, curată și nestrămutată. Strămoșii lor din dragoste față de Dumnezeu, pe la anul 1793 și-au durat o bisericuță de lemn în care și-au potolit dorul sufletelor lor în rugăciuni către Părintele ceresc pe care l-am avut ca singur reazim și ajutor în timpul iobăgiei lor.

Urmașii lor, credincioșii de astăzi, dornici de luminarea sufletului și a minții și-au construit din truda mâinilor lor – în timpul anilor de război – o frumoasă școală primară cu 4 sale de învățământ, lauda satului și cu care s-ar putea mândri orice comună de pe malul drept al Mureșului.

Astăzi sufletele lor s-au aprins de dorul sfânt de a-și zidi o sfântă biserică în care să se poată închina lui D-zeu pentru că cea veche este foarte slabă și cu totul neîncăpătoare. Dar pentru a ajunge la împlinirea dorinței sufletului lor parohienii din Hărțăgani sunt prea săraci, majoritatea câștigându-și traiul vieții muncind în minele Societății Mica.

De aceea vă roagă toți pe Prea Cucernicia Voastră Părinte Ministru să binevoiți a-i ajuta în ajungerea scopului sfânt. De aceea cu supunere și respect Vă rog foarte mult P. C. P. Ministru să binevoiți a ne acorda un ajutor spre a putea începe lucrarea sfântă.

Având toată nădejdea că rugămintea credincioșilor din parohia Hărțăgani va fi ascultată, luată în considerare și ajutată. Vă rog P.C.P Ministru să primiți mulțumirile cele mai bune atât din partea credincioșilor cât și din partea mea personal.

Hărțăgani la 7 martie 1946.

Cu supunere și respect

Pr. Teodor Tripon, paroh”¹¹¹⁰.

La 9 aprilie 1946, protopopul Dumitru Secărea comunica oficiului parohial Hărțăgani aprobarea Consistoriului de a demola vechiul edificiu al școlii. „Materialele de construcție din demolare nu se vor întrebuița la ridicarea casei culturale ci la repararea bisericii”¹¹¹¹. În aceeași

¹¹⁰⁶ Ibidem, f. 3.

¹¹⁰⁷ Ibidem f. 4.

¹¹⁰⁸ Ibidem.

¹¹⁰⁹ Ibidem, f. 4.

¹¹¹⁰ Ibidem, f. 5.

¹¹¹¹ Ibidem, f. 6.

adresă se atrage atenția că „biserica este monument istoric, planul și devizul vor fi aprobate de Consiliul Arhiepiscopesc și înaintat la Comisia Monumentelor din București spre aprobare”¹¹¹².

În 19 aprilie 1946, protopopul cere ca „grădina din jurul fostei școli confesionale să fie folosită de către preot. Consiliul să-și respecte o hotărâre luată și să scoată de sub licitație această grădină”¹¹¹³. Deși nu au primit un sprijin financiar din partea Ministrului Cultelor, preotul Teodor Trifon încep pregătirile pentru producerea materialelor necesare ridicării unei noi biserici. Cu prilejul ședinței din 16 iunie 1946 se încheie următorul act:

Proces verbal din 16 iunie 1946

D-l Gherman Nicolae aduce la cunoștința comitetului de construcție că D-l Moga Ion Fileru roagă ca aceeași membri a fi și în comitetul de construcție al Casei culturale. Membrii acceptă, dar cer să se dea tot sprijinul moral și material ca să se poată termina cărămida bisericii. Apoi pe același loc să se facă cărămidă și pentru casa culturală. Comitetul de construcție și Comitetul bisericesc vor da tot sprijinul iar după terminarea casei culturale, venitele să treacă în favorul bisericii până la terminarea ei”¹¹¹⁴. Comitetul bisericesc este din nou convocat în 23 iunie 1946, în locuința preotului, pentru a discuta: procurarea nisipului necesar la facerea cărămidii, procurarea lemnului, demolarea școlii și licitarea ușilor, ferestrelor și coarnelor”¹¹¹⁵.

În viața bisericii începe din acest an să se simtă tot mai mult amestecul regimului nou instaurat în România. Prefectul comunist al județului Hunedoara, Augustin Almășan, reclama mitropolitului Sibiului faptul că unii preoți fac propagandă împotriva noului regim. La 6 august 1946, Consiliul Arhiepiscopesc atrăgea atenția că „în conformitate cu hotărârea Consiliului Politic Județean, adusă în ședința din 1 iunie 1946, unii preoți și azi sub masca diferitelor cercuri culturale sau alte ocazii fac propagandă contra actualei ordini democratice aducând injurii guvernului de largă concentrare democratică”¹¹¹⁶.

Se cere protopopului Dumitru Secărea „a da dispoziții preoților ca față de situația excepțională în care ne aflăm ca să se ferească a face propagandă și politică, rezumându-se numai la activitatea pe teren spiritual și cultural în raza lor de acțiune”¹¹¹⁷. Procedând în acest mod preoții vor fi „feriți de orice neajunsuri și situații delicate în care ar fi puși unii preoți cu diferite cercetări și eventuale dețineri la postul de jandarmi, fapte pe care dorim să le evităm”¹¹¹⁸.

La 26 septembrie, protopopul Băitei îl invita pe Teodor Tripon să participe la Călan „la o conferință preotească sub președinția I. P. S. Mitropolitul Nicolae, în prezența domnului prim-ministru Dr. Petru Groza. La 9 noiembrie 1946, Constantin Vrânceanu din Ocna Mureșului trimite pe adresa Comitetului Căminului cultural din Hărțăgani suma de 4.000.000 lei”¹¹¹⁹. Cu onoare vă facem cunoscut că v-am expedit azi, 9 noiembrie 1946, suma de 4 milioane lei subscripție „la opera pe care o patronează d-l Ion Moga Fileru, fost alături de Dr. Petru Groza la înființarea Frontului Plugarilor, iar în luptele pentru unirea tuturor românilor a părăsit Transilvania și a luptat în armata română”¹¹²⁰.

În anul 1947, credincioșii din parohia Hărțăgani fac noi donații în bani pentru orfelinatul Din Sibiu. La 10 ianuarie un număr de 128 de locuitori au donat diverse sume de bani. Preotul Teodor Tripon (350.000), Nicșa Nicolae a Cului (100.000) iar din purtarea discului cu ocazia

¹¹¹² Ibidem.

¹¹¹³ Ibidem, f. 7.

¹¹¹⁴ Ibidem, f. 9.

¹¹¹⁵ Ibidem, f. 10.

¹¹¹⁶ Ibidem, f. 13.

¹¹¹⁷ Ibidem

¹¹¹⁸ Ibidem.

¹¹¹⁹ Ibidem, f. 15.

¹¹²⁰ Ibidem.

Crăciunului s-au strâns 171.000 lei¹¹²¹. La 20 ianuarie Arhiepiscopia din Sibiu confirma primirea din parohia Hărțăgani a sumei de 1.763.000 lei¹¹²².

Protopopul Dumitru Secărea, conform ordinului primit cere preotului din Hărțăgani „scoaterea din circulație a publicațiilor cu caracter fascist și antisovietic”¹¹²³. Preotul Teodor Tripon notează pe spatele adresei: „Controlând biblioteca parohială n-am găsit nici o publicație cu caracter fascist și antisovietic care să fi fost epurată prin Monitoarele oficiale”¹¹²⁴. Preotul Teodor Tripon reia problema obținerii unui teren în locul celui expropriat din moșia bisericii în favoarea scolii primare în suprafață de 600 mp.

El se adresează Direcțiunii Camerei Agricole Deva arătând că împotriva acestei hotărâri s-a făcut apel la Tribunalul Hunedoara. Acesta prin sentința civilă nr. 61/1939 admite în parte apelul făcut de Serviciul agricol județean și dispune a se împrăști Biserica din Hărțăgani „din pământul expropriat din comuna Trestia de la Francisc Zeibing, cu un iugăr și 200 stj.p. la un punct cât mai aproape de comuna Hărțăgani”¹¹²⁵.

În 25 ianuarie 1948 se cere preoților să efectueze recensământul populației. Preotul Teodor Trifon nota: „Am primit să fiu în comisia de recensământ, fiind chiar recenzorul unui sector din satul Hărțăgani”¹¹²⁶. Nota telefonică primită de preotul din Hărțăgani prin care se anunța că ziua de 9 mai este decretată „Ziua independenței statului și poporului român, ziua de 9 mai este de 2 ori istorică”¹¹²⁷.

Ultima circulară trimisă de către protopopul Dumitru Secărea, prin care îndrumă preoții să se aboneze la Îndrumătorul cultural. Preoții sunt rugați „a da toată atențiunea și a pune toată seriozitatea în ce privește activitatea subsecției Dv. În cadrul politic local, nici o scăpare de afirmare pe teren politic local, nici o scăpare de afirmare, pe teren politico-social al membrilor Dv. în deplin acord cu organele poliției locale”¹¹²⁸.

La 29 iulie protopopul T. Chifa trimite o circulară către oficiile parohiale cerând participarea preoșimii „la campania de control organizat al culturilor de cartofi pentru descoperirea și stârpirea focarelor de gândaci Colorado, care constituie un mare pericol de distrugere în masă a culturilor de cartofi”¹¹²⁹. Pe verso, preotul Teodor Tripon notează „deoarece primăria n-a întreprins nici o campanie pentru stârpirea gândacului de Colorado, am sfătuit oamenii ca fiecare să-și cerceteze culturile de cartofi și de vor constata existența aceluși dușman să mă anunțe ca apoi eu să comunic organelor superioare”¹¹³⁰.

Primăria Băița cere preoților, la 10 martie 1949, să anunțe în biserică în 15 martie ca „fiecare om care are pomi fructiferi să-i curețe de uscături, de mușchi, să-i sape la rădăcină și să-i văruie cu lapte de var cât mai slab”¹¹³¹. Să-și procure „semințe de legume și să semene cât mai multe legume în straturile grădinii. Să-și repare uneltele agricole, să aibă sămânța necesară cât mai curată, grâul de primăvară care seamănă să fie tratat cu praf cereșean de la Cooperativa din Băița”¹¹³².

Imixtiunea organismelor administrative și politice în problemele bisericii devine tot mai incisivă. La 8 aprilie 1950 Comitetul provizoriu al comunei Băița comunică nota telefonică a Comitetului provizoriu al plasei Brad ca la prima slujbă religioasă, în biserică să se țină

¹¹²¹ Ibidem, Dosar 1/1947, f. 2-3.

¹¹²² Ibidem, f. 1.

¹¹²³ Ibidem, f. 4.

¹¹²⁴ Ibidem.

¹¹²⁵ Ibidem, f. 6.

¹¹²⁶ Ibidem, Dosar 1/1948, f. 2.

¹¹²⁷ Ibidem, f. 14.

¹¹²⁸ Ibidem, f. 15.

¹¹²⁹ Ibidem, f. 16.

¹¹³⁰ Ibidem.

¹¹³¹ Ibidem Dosar 1/1949, f. 1.

¹¹³² Ibidem.

conferința „Comitetele de luptă pentru Pace”¹¹³³. Părintele Tripon notează: „S-a ținut Conferința pentru pace în prima zi de Paști”¹¹³⁴.

La 6 iulie 1950, potrivit Ministerului Afacerilor Interne, Comitetul Provizoriu al comunei Băița a delegat pe Hogman Petru și Sânziana Armie pentru a prelua de la biserică Registrele pentru botezați, căsătoriți și morți pentru perioada 1870-1895¹¹³⁵. Conducerea căminului cultural din Hărțăgani cere bisericii a se „împrumuta cărămida necesară pentru construirea unei camere pentru motorul aparatului de cinematograf”¹¹³⁶.

Analizând cererea Consiliul parohial răspunde că a împrumutat căminul cultural cu 30 bucăți de scânduri de 4 ani și nici astăzi nu le-a dat înapoi. Acum trei ani a mai fost împrumutat și cu 600 bucăți de cărămidă și n-a dat-o nimeni înapoi. Având în vedere că biserica e săracă și are lipsă de bani și nu dispune de mijloacele bănești ale căminului cultural, a hotărât să dea cărămida necesară la prețul de 4 lei bucata¹¹³⁷.

Sfatul popular al comunei Băița intervine la preotul Teodor Tripon cerându-i să convoace „Consiliul parohial pentru a ne da sub formă de împrumut 12.000 bucăți de cărămidă, care dacă vreți vi se va plăti cu 4 lei bucata. Cărămida va fi necesară pentru stația de transformare pentru electrificarea Băiței”¹¹³⁸.

Pentru a determina un vot pozitiv în favoarea solicitării Sfatului popular este anunțată participarea la ședință a „tov. Secretar al organizației de bază și delegatul satului”¹¹³⁹. Se cere pe un ton ultimativ ca „mâine dimineață la 8 veți raporta de hotărârea luată de D[umneavoa]stră”¹¹⁴⁰. Dar părintele și comitetul parohial încă nu erau obișnuiți cu noile metode de lucru a regimului comunist, așa că întârzie cu răspunsul.

Sfatul popular al comunei revine cu o nouă cerere, la 11 noiembrie 1951, cerând convocarea „de urgență a Adunării generale parohiale, în mod extraordinară, dacă veți crede că e cazul și veți căuta să convingeți membrii de necesitatea de a ne da cantitatea de 6.000 bucăți cărămidă de cuptor pentru casa transformatorului”¹¹⁴¹. De această dată nici un cuvânt despre felul tranzacției. „Această problemă o veți rezolva în cel mai scurt timp posibil pentru a nu stânjeni lucrările de electrificare”¹¹⁴². Cu o tenacitate demnă de o cauză mai bună, organele de stat și de partid deturneză preoții de la misiunea lor spirituală, încercând să-i angajeze în tot felul de activități obștești. Protopopul T. Chifa al Deveii, cerea în primăvara anului 1952 „implicarea preoțimii în campania agricolă, prin anunțuri în Sf. biserică, convorbiri particulare și orice alte mijloace pastorale și chiar prin exemplul personal”¹¹⁴³.

La 13 iulie 1953, același protopop trimitea preoțimii o circulară pentru „sprijinirea campaniei agricole, pentru predarea cotelor de cereale către stat ca o datorie sfântă pentru orice cetățean”¹¹⁴⁴. În prezent în fruntea acestei parohii se află preotul Petru Popa, fiu al satului, care a reușit să-i unească pe credincioși pentru a construi o nouă biserică, visul mai multor preoți care au păstorit în Hărțăgani înaintea sa. La ridicarea noului edificiu și-au adus contribuția cu bani, muncă și mâncare pentru constructori toți credincioșii. Preotul Petru Popa conduce cele trei comitete:

¹¹³³ Ibidem, Dosar 1/1950, f. 1.

¹¹³⁴ Ibidem.

¹¹³⁵ Ibidem, f. 2.

¹¹³⁶ Ibidem, f. 3.

¹¹³⁷ Ibidem, f. 4.

¹¹³⁸ Ibidem, Dosar 1/1951, f. 1.

¹¹³⁹ Ibidem.

¹¹⁴⁰ Ibidem.

¹¹⁴¹ Ibidem, f. 2.

¹¹⁴² Ibidem.

¹¹⁴³ Ibidem, Dosar 1/1952, f. 1.

¹¹⁴⁴ Ibidem, f. 2.

Comitetul parohial¹¹⁴⁵

Cibian Popa – epitrop

Popa Ioan – crâsnic (†)

Popa Nicolae – cantor

Curetean Gheorghe

Moga Gheorghe

Moga Ioan

Nicșa Avram

Comitetul parohial¹¹⁴⁶:

Bedeia Traian – diriginte șantier	Moga Avram (†)
Lupșe Vasile – casier	Moga Cornel
Demian Viorel	Nicșa Ioan
Faur Avram	Nicula Ioan
Faur Ioan	Nita Solomon
Hogman Nicolae	Popa Nicolae (†)
Lup Florin	Rad Niculiță
Sârb Gheorghe	Tripon Gheorghe
Tripon Petru.	

Comitetul de construcție¹¹⁴⁷

Circo Ioan	Nicșa Ioan	Circo Lazăr
Nicșa Nicolae	Dărăbanț Ioan	Nicula Gheorghe
Demian Aurel	Popa Aurel	Demian Constantin
Popa Ioan	Demian Ioan	Popa Ioan
Demian Lazăr	Popa Mircea	Faur Ionel
Popescu Ioan	Gherman Ioachim (†)	Rad Aurel
Lup Ioan (†)	Rad Gheorghe	Marina Ionel
Rad Ioan	Marina Nicolae	Roff Dorin ¹¹⁴⁸ .

Trebuie menționat gestul familiei Nicula Nicolae cu soția Valeria și fiul Nicolae, care a donat terenul pe care se construiește noua biserică. Parohia Hărțăgani are una dintre cele mai noi și frumoase biserici din protopopiatul Bradului, datorită eforturilor credincioșilor acestei comunități și a preotului paroh Petru Popa.

Parohia Ortodoxă Ormindea, cu filia Căinelul de Sus.

Preotul Simion Băcilă expedia, la 7 iulie 1907, Protopopiatului din Brad suma de 10 fl. colectați cu discul în biserică, în 21 iunie 1907, pentru fondul de pensiuine¹¹⁴⁹. Protopopul Bradului cere, la 11 iulie 1907, ca suma de 70 coroane pe care comuna o debitează la Fondul protopresbiterial să fie achitată în termen de 30 de zile¹¹⁵⁰.

La 25 noiembrie 1907, protopopul Bradului, Vasile Damian îi scria preotului din Ormindea următoarele: Veneratul Consistoriu cu ordinul din 20 noiembrie a.c. că „reposarea parohului

¹¹⁴⁵ Maria Toma-Damșa, Florica Zaharia, op. cit. p. 53.

¹¹⁴⁶ Ibidem.

¹¹⁴⁷ Ibidem.

¹¹⁴⁸ Ibidem.

¹¹⁴⁹ Ibidem, Parohia ortodoxă Ormindea, Dosar 1/1907-1950, f. 222.

¹¹⁵⁰ Ibidem, f. 219.

Simion Băcilă din Ormindea ce ai adus la cunoștința Consistoriului prin raportul P. O, Tale din 10 noiembrie, s-a luat spre știre, având preoteasa, având preoteasa văduvă a se bucura de beneficiul în § 12 din regulamentul pentru parohi.

Iar parohul Nicolae Pop instituit în sensul normelor în vigoare din regulamentul provocat urmează de paroh și se îndatorează ca în termen de 15 zile să-și procure investitura arhierescă fără de care nu poate fi introdus în postul de paroh”¹¹⁵¹.

Parohia Ormindea și filia Căinelul de Sus răspunde unei circulare a Mitropoliei Sibiului privind strângerea de ajutoare de iarnă pentru ostașii români de pe front. S-au strâns 18 kg lână, 4 perechi ciorapi, 2 perechi mănuși, 5 perechi mânecute, 2 bucăți căciuli, 2 bucăți fulare, 4 ștergare și 4 bucăți piei de miel¹¹⁵².

În anul 1924 preoții din protopopiatul Băița, între care și cei din Ormindea și Căinelul de Sus, erau solicitați să participe la serbările naționale de la Tebea, dedicate centenarului nașterii lui Avram Iancu. Între monumentele de pe teritoriul protopopiatului Băița, protopopul Dumitru Secărea menționa și „Monumentul eroilor din Ormindea”¹¹⁵³, ridicat în anul 1924 în amintirea celor 33 de eroi căzuți în luptele din primul război mondial. La 20 aprilie 1928 la Căinelul de Sus exista o bibliotecă cu 55 de volume iar la Ormindea biblioteca cuprindea un număr de 228 cărți¹¹⁵⁴. Pentru Monumentele lui Simion Bărnăuțiu și Nicolae Bălcescu parohia Ormindea contribuie cu 50 lei¹¹⁵⁵.

La 8 aprilie 1930, preotul Iacob Ghișa înainta protopopului Dumitru Secărea materialul propus pentru studiul religiei de către elevii de la școala primară din Căinelul de Sus¹¹⁵⁶. „Studiul religiei – preciza preotul Iacob Ghișa – s-a propus prin învățătorul Cornel Macra și învățătoarea Florica Drăgan, în 2 ore pe săptămână”¹¹⁵⁷.

Același preot Iacob Ghișa comunica protopopului Dumitru Secărea, la 4 iulie 1936, că „în parohia ort. rom. Căinelul de Sus nu sunt preoți care au fost mobilizați în timpul războiului pentru întregirea neamului, campaniile din 1877-1878, 1913 și 1916-1919”¹¹⁵⁸.

Parohia ortodoxă Fizeș cu filia Barbura. Încă la 8 iunie 1869 ia măsuri pentru constituirea unui fond pentru edificarea unei școli¹¹⁵⁹. Basiliu Pipoș protopopul Geoagiului I, confirma, la 24 mai 1875, primirea a 66 cruceri de la Biserica din Fizeș pentru „manualul măsurilor metrice și conspectul școlar pe anul 1875”¹¹⁶⁰.

Pentru a evita scoaterea din învățământ a dascălilor necunosători ai limbii maghiare, Basiliu Pipoș a trimis Parohiei Fizeș o circulară pentru a trimite învățătorul la cursurile suplimentare ce se vor desfășura la Deva în cursul lunii august 1875¹¹⁶¹. La 12 martie 1876, protopopul Pipoș cere preotului din Fizeș să răspundă până la 18 aprilie, dacă școala are grădina școlară și este folosită cum cer instrucțiunile¹¹⁶².

La 7 martie 1913, protopopul Devei, Ioan Dobre îi cere preotului din Fizeș să facă un raport despre cursurile de analfabeți¹¹⁶³. În anul 1936, credincioșii din Parohia Fizeș răspund apelurilor autorităților române civile și bisericești de a veni în sprijinul fraților din Basarabia, loviți de urmările unei teribile secete. Parohiile Nevoieș și Vălișoara din protopopiatul Băița sunt cele care au contribuit cu sume mai mari de 1.000 lei, Parohia Nevoieș (Lunca) cu 1.075 lei și

¹¹⁵¹ Ibidem, f. 209.

¹¹⁵² Ibidem, f. 31.

¹¹⁵³ Ibidem, , Protopopiatul ortodox Băița, Dosar 2/1928, f. 1.

¹¹⁵⁴ Ibidem, f. 2.

¹¹⁵⁵ Ibidem, Dosar 1/1929, f. 4.

¹¹⁵⁶ Ibidem, Dosar 2/1930, f. 2.

¹¹⁵⁷ Ibidem.

¹¹⁵⁸ Ibidem, Dosar 1/1936, f. 9.

¹¹⁵⁹ Ibidem, Fond Parohia ortodoxă Fizeș, Dosar 1/1869, f. 4.

¹¹⁶⁰ Ibidem, Dosar 1/1875, f. 1.

¹¹⁶¹ Ibidem, f. 5.

¹¹⁶² Ibidem.

¹¹⁶³ Ibidem, Dosar 1/1913, f. 6.

Vălișoara cu 1.207 lei¹¹⁶⁴. Notariatul cercului Buruiene cerea preotului din Fizeș să se constituie o comisie pentru recensământul locuințelor în care vor putea fi încartiruiți copii în cazul evacuării lor din județele limitrofe¹¹⁶⁵.

La 30 octombrie 1944, Consistoriul din Sibiu trimite o circulară comunicată tuturor parohiilor ortodoxe prin care le cere să contribuie la susținerea prin abonamente a ziarului Telegraful român apărut de vreo trei săptămâni¹¹⁶⁶. În zilele de 17-18 octombrie 1945 se desfășura la București Congresul preoților democrați și a tuturor cultelor din țară. Protopopul Dumitru Secărea trimite o circulară preoților din protopopiatul Băița, deci și parohului din Fizeș¹¹⁶⁷, invitându-i să participe la eveniment. Se precizează că pentru participanții la Congres atât călătoria cât și întreținerea la București, sunt gratuite¹¹⁶⁸.

Instaurarea regimului comunist însemna tot mai dese intervenții ale autorităților în problemele bisericii. La 5 mai 1949, Comitetul provizoriu al comunei Nevoieș se adresa preoților din Nevoieș și Fizeș cerându-le să pună în vedere „tuturor preoților din toate bisericile ca Duminică, 6 noiembrie 1949, după slujba Sfintei Liturghii să vorbească poporului despre prietenia româno-sovietică și însemnătatea zilei de 7 noiembrie”¹¹⁶⁹.

În februarie 1950, la sediul comunei Nevoieș se primește o notă telefonică ca „sâmbătă 18 februarie 1950, toți preoții din raza comunei Nevoieș se vor prezenta la Comitetul Provizoriu al plasei Deva pentru o conferință”¹¹⁷⁰.

Parohia ortodoxă română Săliște. Activitatea acestei parohii se înscrie, începând din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, cu prioritate pentru promovarea școlii românești confesionale. De la încheierea contractului cu Tovie Perian, cleric absolut din 20 decembrie 1864¹¹⁷¹ și până la 1918, an de an au fost căutate soluții pentru ca activitatea școlară să se desfășoare permanent. După o perioadă în care a funcționat ca învățător în școala comună Săliște, Căinelul de Sus, Hărtăgani și apoi la Școala confesională din Băița, absolventul teologiei din Sibiu ocupă postul de preot paroh în comunitatea Săliște.

În această calitate el scria Oficiului protopopesic din Brad la 29 martie 1909 că în privința colecției ordonate „pentru monumentul Arhiepiscopului și Mitropolitului Șaguna nu s-a încasat nimic, dar din casa sfintei biserici facem donațiune 3 fr. v. a”¹¹⁷². La 27 septembrie 1900, protopopul Vasile Damian anunța preoții și comitetele parohiale ale comunelor Săliște și Trestia că Veneratul Consistoriu din Sibiu nu acceptă separarea școlilor, întrucât nici una dintre comunități „nu e în stare a acoperi singură salariul minimal prevăzut de lege”¹¹⁷³. La 4 februarie 1903, protopopul Vasile Damian îi cere preotului din Săliște, Tovie Perian, să procure portretul Marelui Andrei și a urmașilor săi¹¹⁷⁴. În același an comuna bisericască Săliște era somată să achite restanța taxei sidoxiale de 102 cor. 90 fileri¹¹⁷⁵. Pe spatele adresei preotul Tovie Perian nota: „în 28 decembrie 1903 s-au trimis 51 cor. 45 fileri, jumătate din restanța de 102 cor. 90 fileri”¹¹⁷⁶. Semnează Tovie Perian, paroh, Pârva Petru, notar bisericesc și Mihăilă Lazăr.

O altă notă preciza că la 2 martie 1904 „s-a trimis și cealaltă jumătate de 51 cor. și 45 fileri”¹¹⁷⁷. Preotul Tovie Perian trece prin mari încercări sufletești. Din „cauza multor lipse familiare eu subscrisul paroh n-am putut solvi abonarea Telegrafului român și pe anul 1902, dar

¹¹⁶⁴ Ibidem, Dosar 1/1936, f. 1-2.

¹¹⁶⁵ Ibidem, Dosar 1/1939, f. 1.

¹¹⁶⁶ Ibidem, Dosar 1/1944, f.8.

¹¹⁶⁷ Ibidem, Dosar 1/1945-1947, f. 7.

¹¹⁶⁸ Ibidem.

¹¹⁶⁹ Ibidem, Dosar 1/1949, f. 1.

¹¹⁷⁰ Ibidem, f. 2.

¹¹⁷¹ Ibidem Parohia ortodoxă română Săliște, Dosar 1/1864, f. 1-2.

¹¹⁷² Ibidem, Dosar 1/1899, f. 3.v.

¹¹⁷³ Ibidem, Dosar 1/1900, f. 1.

¹¹⁷⁴ Ibidem, Dosar 1/1903, f. 1.

¹¹⁷⁵ Ibidem, f. 2.

¹¹⁷⁶ Ibidem.

¹¹⁷⁷ Ibidem, f. 3.

dacă voi vinde din fânul, otava ce am. Am doi fii la gimnaziu, fiica mea Ana bolnavă și apoi cu îngroparea”¹¹⁷⁸, și dacă nu pot achita să mi se „rețină din congrua mea pe anul 1904”¹¹⁷⁹. La 25 februarie 1930, preotul Nicolae Perian, comunica protopopiatului din Băița că „catehizația anului 1929 în parohiile Săliște și Peștera s-a înfăptuit prin învățători, dar din când în când, când au permis împrejurările am luat parte”¹¹⁸⁰.

Parohia ortodoxă Trestia. Parohia ortodoxă din Trestia a fost una dintre cele mai importante în secolul al XVIII-lea și până la începutul secolului al XIX-lea, aici fiind sediul protopopiatului ortodox al Trestiei. Comunitățile ortodoxe din comitatul Hunedoarei și Zarandului sunt cuprinse în protopopiatele Devei, Dobrei, Chitidului, Cibului și Trestiei¹¹⁸¹. La 1766, protopopiatul Trestia număra 38 de parohii cu un număr de 12.493 credincioși ortodocși dintre care 6.356 bărbați și 6.137 femei¹¹⁸². Biserica din Trestia a fost ridicată în anul 1674.

După înfrângerea răscoalei din 1784, protopopul Trestiei și mai mulți locuitori din această comunitate au participat la prinderea unor răsculați, ce se ascundeau din fața trupelor imperiale. Protopopul Iosif Sânziana și credincioșii Adam Sânzian și Anghel Părean au participat la prinderea lui Ilie Fărțală din Hondol, faptă pentru care au fost premiați cu sume de bani¹¹⁸³.

În anul 1805, protopopiatul Trestiei era desființat, comunitatea făcând parte din tractul Zarand al cărui protopop era Ioan Mariș¹¹⁸⁴. Din acest protopopiat al Zarandului (sau Bradului) parohia Trestia a făcut parte până la înființarea protopopiatului Băița. Preotul de aici a renovat o „Evanghelie de mâinile subscrisului, la anul 1896, Petru Perian, paroh gr. or.”¹¹⁸⁵.

În perioada interbelică parohia Trestia împreună cu Săliște, Ormindea, și Hărăgani alcătuiau grupul religios cu centrul la Căinelul de Sus. În cadrul grupului religios se săvârșesc servicii religioase în sobor, predici ocazionale, mărturisiri și conferințe publice¹¹⁸⁶. În biblioteca parohiei Trestia se afla, la 20 aprilie 1928, un număr de 28 cărți¹¹⁸⁷. Pentru monumentele lui Simion Bărnuțiu și Nicolae Bălcescu, în cadrul colectei lansate de către Mitropolia Ardealului, parohia din Trestia trimitea, la 26 aprilie 1929, suma de 60 lei¹¹⁸⁸. În anul 1939 revizorul școlar al județului Hunedoara cerea protopopului Dumitru Secărea să dea dispoziție ca preoții din comunele Trestia, Crăciunești, Săliștioara și Dealul Mare să înlocuiască la clasă învățătorii concentrați¹¹⁸⁹. Până în anul 1920 preot în satul Trestia a fost Petru Perian, urmând Roman Vasile până în 1962. Din 1962 au mai funcționat aici preoții Moga Aurel, Giurgiu Constantin și Radu Viorel, preotul actual¹¹⁹⁰.

Parohia ortodoxă Nevoieș (Lunca). Această parohie la 1733 aparținea Arhidiaconatului Dobra și purta numele maghiarizat de Nyavalyás unde preotul Petru păstora un număr de 54 familii unite¹¹⁹¹. În anul 1733, Ștefu Gherasim din Nevoieș cumpăra un Chiriadromion cu suma de 7 florini de la Popa Dumitru din Crăciunelu de Sus¹¹⁹². Pe această carte apărută la București, în anul 1732, episcopul Ioan Inochentie Micu scria următoarele: Această Păucenie citind-o și socotindu-o am în tot chipul pe unde au fost câte ceva greșit și zmintit și o am îndreptat, pentru aceea ca să o poată vinde cui va pute[a] și să o [cumpere] cine va vrea[d] dăm

¹¹⁷⁸ Ibidem, f. 4.

¹¹⁷⁹ Ibidem.

¹¹⁸⁰ Ibidem, Protopopiatul ortodox Băița, Dosar 2/1930, f. 7.

¹¹⁸¹ Statistica românilor ortodocși din Transilvania din anul 1766, p. 530-536.

¹¹⁸² Ibidem.

¹¹⁸³ David Prodan, Răscoala lui Horea, II, p. 556-559.

¹¹⁸⁴ Matei Voileanu, op. cit., p. 74-79.

¹¹⁸⁵ Maria Basarab, Cuvinte mărturisitoare, Însemnări de pe cărți românești vechi din județul Hunedoara, Deva, 2001, p. 124.

¹¹⁸⁶ DJHAN, Fond Protopopiatul ortodox Băița, Dosar 2/1928, f. 1.

¹¹⁸⁷ Ibidem, f. 2.

¹¹⁸⁸ Ibidem, Dosar 1/1929, f. 4.

¹¹⁸⁹ Ibidem, Dosar 2/1938, f. 25.

¹¹⁹⁰ Documentar întocmit de Gabor Petru din Trestia.

¹¹⁹¹ Augustin Bunea, Episcopul Ioan Inocențiu Klein.

¹¹⁹² Maria Basarab, op. cit., p. 41.

slobozenie și pentru mai mare dreptate mi-am pus și iscălitura și pecetea noastră, scris în Sibiu, Vlădica Inochentie”¹¹⁹³.

La 1750, parohia Nevoieș (azi Lunca) făcea parte din același protopopiat al Dobrei și este consemnată cu 90 suflete care aveau o biserică dar fără preot¹¹⁹⁴. În anul 1760-1762 conscripția Bucov consemna la Nevoieș 1 preot unit, fără nici un credincios și 1 preot neunit care păstora 80 familii. Biserica era a ortodocșilor și dispunea de teren arabil în suprafață de 14 cubuli¹¹⁹⁵. La 1766 parohia Nevoieș făcea parte din protopopiatul Cibului iar la 1805 din protopopiatul Geoagiului.

După înființarea protopopiatului Băița parohia Nevoieș (Lunca) aparține acestui protopopiat până la desființarea sa în anul 1948. În anul 1928, parohia Nevoieș făcea parte din grupul religios Băița împreună cu comunele Crăciunești, Peștera, Fizeș și Măgura-Toplița¹¹⁹⁶. În biblioteca parohie se afla un număr de 20 cărți¹¹⁹⁷. La 25 martie 1930, preotul Pavel Diniș raporta protopopului Dumitru Secărea că la Școala primară catehizația „o fac eu întrucât funcționez și ca învățător”¹¹⁹⁸. În adunarea parohială, din 14 august 1930, în înțelegere cu Consiliul parohial și Comitetul școlar, a decis renovarea școlii¹¹⁹⁹. Protopopul Dumitru Secărea solicita concluziile Adunării parohiale din Nevoieș prin care s-a decis repararea școlii confesionale, pentru a fi trimis la Sibiu¹²⁰⁰. Preotul Pavel Diniș înainta, la 20 septembrie 1930, „procesul verbal a adunării parohiale prin care s-a hotărât renovarea școlii confesionale”¹²⁰¹. Actele adunării parohiale din Nevoieș au fost expediate la Sibiu în 22 septembrie 1930¹²⁰². În anul 1943 în luna octombrie, „pe șantierul construcției de cale ferată a venit prima locomotivă pe pământul comunei Nevoieș”¹²⁰³, se nota pe un Minei, păstrat în biserica din satul Lunca.

¹¹⁹³ Ibidem, p. 160-161.

¹¹⁹⁴ Augustin Bunea, Statistica românilor din Transilvania...p. 278.

¹¹⁹⁵ Virgil Ciobanu, op. cit., p. 43.

¹¹⁹⁶ DJHAN, Fond Protopopiatul ortodox Băița, Dosar 2/1928, f. 1.

¹¹⁹⁷ Ibidem, f. 2.

¹¹⁹⁸ Ibidem, Dosar 2/1930, f. 1.

¹¹⁹⁹ Ibidem, f. 20.

¹²⁰⁰ Ibidem, f. 21.

¹²⁰¹ Ibidem, f. 22.

¹²⁰² Ibidem, f. 21.

¹²⁰³ Maria Basarab, op. cit., p. 153.

PROTOPOPIATUL ORTODOX BĂIȚA

În anul 1925 este adoptată o lege, publicată în Monitorul Oficial din 6 mai 1925, prin care Biserica Ortodoxă română, care este biserică dominantă în stat, primește o nouă organizare canonică și administrativă. Conform acestei legi Biserica Ortodoxă Română cuprindea 5 mitropolii („Ungro-Vlahiei”, „Moldovei și Sucevei”, „Ardealului, Banatului, Crișanei și Maramureșului”, „Bucovinei” și „Basarabiei”), 5 arhiepiscopii („Bucureștilor”, „Iașilor”, „Albei Iulii și Sibiului”, „Cernăuților” și „Chișinăului”) și 12 episcopii (Râmnicului - Noul Severin”, „Buzăului”, „Argeșului”, „Constanței”, „Romanului”, „Hușilor”, „Dunării de Jos”, „Aradului, Ienopolei și Hălmagiului”, „Caransebeșului”, „Oradiei”, „Vadului, Feleacului și Clujului”, „Hotinului” și „Cetății Albe - Ismail”).

Comunitățile protopopiatului Zarand aparțin de episcopia Aradului, Ienopolei și Hălmagiului. Dar și protopopiatul suferă o reorganizare. El este împărțit în două: protopopiatul Bradului și al Băiței. Comunitățile ortodoxe ale comunei Băița vor face parte din Protopopiatul cu același nume, organizare care va dura până în anul 1948.

Protopopiatul Băița cuprindea parohiile Băița, București, Căinelul de Sus, Crăciunești, Curechiu, Dealul Mare, Gruelaci, Fizeș, Filia Barbura, Hărtăgani, Măgura, Filia Toplița, Nevoieș (azi Lunca), Ormindea, Peștera, Podele, Rovina, Săliște, Săliștioara, Filia Stoieneasa, Șesuri, Scroafa, Trestia, Vălișoara¹²⁰⁴. Primul protopop al Băiței va fi Dumitru Secărea. În data de 9/22 august 1924 pe adresa Protopopiatului din Băița sosește următoarea convocare din partea mitropolitului Nicolae:

„On. Oficiu protopopesc Băița

„Cu ocazia serbărilor naționale în memoria eroului național Avram Iancu vom face în ziua de 31 august Sfânta Liturghie în biserica din Țebea urmată de parastas la mormânt. Aceste slujbe religioase doresc a le face înconjurat de 36 preoți, câți au slujit la înmormântarea lui Avram Iancu în anul 1872. Spre acest scop Vă poftim a vă prezenta cu preoții din tract la biserica din Țebea, în ziua de 31 august, la ora 7 dimineața, aducând ornatele necesare.

Aceste ornate vor fi de culoare deschisă pentru serbare de bucurie, prin urmare nu vor fi nici negre, nici roșii. Așteptăm ca pe ora fixată toți să fie prezenți la biserică.

Sibiu, la 9/22 august 1924.

Nicolae,

Arhiepiscop și mitropolit¹²⁰⁵.

În aprilie 1927 la sediul protopopiatului din Băița se primea motiunea Societății clerului român „Ajutorul” din București, care condamna încheierea Concordatului cu Roma pentru că „în momentul acesta când noi toți trebuie să muncim și să jertfim pentru realizarea unificării noastre sufletești, Concordatul rupând oficial din neamul nostru români uniți va provoca o tulburare periculoasă¹²⁰⁶. „Suntem contra Concordatului pentru că prin el Papa urmărește catolicizarea noastră prin școlile pe care le va înființa și prin prozelitism confesional¹²⁰⁷”.

La 2 aprilie 1928, Arhiepiscopia Sibiului transmitea protopopiatului Băița ordinul Ministerului Cultelor despre serbarea zilei Aviației în data de 8 aprilie. Cu aceasta ocazie se va face „pomenirea eroilor morți ai aviației române. În acest scop se trimit 18 exemplare tablouri cu eroii morți ai aviației române având a le distribui parohiilor din Protopopiat¹²⁰⁸”. Dar tablourile ajung târziu la sediul protopopiatului.

¹²⁰⁴ DJHAN, Fond Protopopiatul ortodox Băița, Dosar 2/1928, f. 2

¹²⁰⁵ Ibidem, Dosar 1/1924, f. 1.

¹²⁰⁶ Ibidem, Dosar 1/1927, f. 2.

¹²⁰⁷ Ibidem.

¹²⁰⁸ Ibidem, Dosar 1/1928, f. 2.

Pe spatele documentului se notează: „În 9 aprilie, protopopul D. Secărea le înainta parohiilor”¹²⁰⁹. Se recomanda ca în această zi să se țină „parastase în pomenirea acestor eroi. Tablourile cu numele aviatorilor se vor păstra în arhiva parohială pentru a servi și în alți ani”¹²¹⁰. Pe spatele documentului se nota: „În 9 aprilie, protopopul D. Secărea le înainta parohiilor”¹²¹¹. Forul din Sibiu răspundea, la 7 martie, unui raport al protopopiatului Băița trimis la 20 februarie prin care sesiza înlocuirea ortodocșilor cu greco-catolici. Mitropolia din Sibiu arăta că o intervenție „din partea noastră pentru înlocuirea cu ortodocși a mai multor greco-catolici e anevoioasă în prezent.

Cunoaștem însă că D-l prefect e cu toată înțelegerea și cu toată bunăvoința pentru cauzele noastre și e mai consult ca On. D-ta să iei contactul cu Domnia Sa de câte ori se ivește necesitate”¹²¹². La 17 martie 1928, Arhiepiscopia Sibiului cerea protopopiatului Băița date privind monumentele istorice, cercuri culturale, reuniuni etc¹²¹³. La 26 aprilie 1928 protopopul Dumitru Secărea înainta către forul conducător din Sibiu un raport care reflectă situația protopopiatului Băița:

Prea Venerat Consiliu Arhiepiscopesc !

Provocându-mă la adresa nr. 43/928 a Prea Veneratului Consiliu Arhiepiscopesc privitor la monumentele istorice, cu respect promovez diferitele tablouri, pe lângă următorul raport:

- **Monumente istorice.** În protopopiat avem 3 și anume:
 - a. Biserica din Curechiu în care s-a decretat mișcarea de dezrobire a poporului român la anul 1784 sub conducerea lui Horea.
 - b. Monumentul eroilor din Ormindea ridicat la 1924. Ridicat în amintirea celor 33 eroi căzuți în lupte.
 - c. Crucea-rugă din Vălișoara ridicată tot în amintirea eroilor din Vălișoara căzuți în războiul dezrobirii noastre naționale din 1914-1919.
- **Cercuri culturale** (grupuri religioase). Comunele aparținătoare protopopiatului sunt împărțite în 4 grupuri religioase:
 - a. Băița cu comunele Crăciunești, Peștera, Fizeș, Nevoieș și Măgura Toplița.
 - b. Căinel cu Hărțăgani, Ormindea, Săliște și Trestia.
 - c. Curechiu cu București, Rovina și Șesuri.
 - d. Vălișoara cu Podele, Dealul Mare, Scroafa, Săliștioara și Stoieneasa.

Activitatea lor: Servicii religioase în sobor, predici ocazionale, mărturisiri, conferințe publice.

- **Bibliotecile parohiale.** Tabloul se alătură.
- **Societatea Sf. Gheorghe.** Un început de organizare a tinerimii în București cu 18 membri și în Șesuri cu 25 membri. Membri se instruiesc în școală sub conducerea preoților și unde învață cântări bisericești și li se face citire din diferite cărți.
- **Reuniuni de femei.** Avem o singură reuniune de femei: „Reuniunea femeilor ortodoxe rom. din Băița și jur”, cu 35 membre. Capital 19.500 lei. Ține câte 2 adunări la an, cu conferințe publice. Aranjează producțiuni teatrale, concerte și se grijește de curățenia bisericii și școalei din Băița, distribuie cărți și îmbrăcăminte copiilor săraci, aranjează pom de Crăciun.

¹²⁰⁹ Ibidem, f. 2

¹²¹⁰ Ibidem.

¹²¹¹ Ibidem.

¹²¹² Ibidem, f. 4.

¹²¹³ Ibidem, f. 3.

- **Case culturale.** Una singură în Curechiu cu 29 de membri. Din lipsă de local corespunzător și mijloace materiale, rezultate mai eficace nu se pot arăta.

Băița la 26 IV 1928.

D. Secărea, protopop¹²¹⁴.

Referitor la bibliotecile parohiale aflate în parohiile, protopopul Dumitru Secărea întocmea o situație privind numărul de cărți¹²¹⁵:

Băița	50	Ormindea	228
București	40	Peștera	2
Căinelul de Sus	55	Podele	78
Crăciunești	-	Rovina	26
Curechiu	112	Săliște	105
Dealul Mare	58	Săliștioara	-
Gruelaci	-	Filia Stoieneasa	-
Fizeș	19	Șesuri	63
Filia Barbură	-	Scroafa	16
Hărțăgani	15	Trestia	28
Măgura	10	Vălișoara	16
Filia Toplița	-	Nevoieș	20

Dotarea cu cărți a bibliotecilor parohiale este destul de modestă, ridicându-se abia la 941 de exemplare. Doar bibliotecile din Ormindea cu 228 și Curechiu cu 112 sunt mai bine date din acest punct de vedere. Una dintre cele mai acute probleme care se ridică în parohiile ortodoxe era îngrijirea mormintelor de eroi. În acest scop s-a constituit Societatea Mormintele Eroilor. În raportul acestei societăți pe anul 1927 s-a făcut constatarea că în județul Hunedoara stagnează „acțiunea pentru îngrijirea monumentelor eroilor noștri”¹²¹⁶.

Conștientă de scăderile existente, Arhiepiscopia Sibiului cere protopopului D. Secărea ca „biserica, organele ei și credincioșii noștri sunt chemați în locul întâi să se îngrijească de acele morminte”¹²¹⁷. „De aceea On. Oficiu protopopesc va prezenta apropiatelor sinoade protopopești propuneri concrete, relative la îngrijirea monumentelor eroilor din protopopiat chiar independent de acțiunea Societății Mormintele Eroilor”¹²¹⁸. În adunarea protopopească din 8 martie și la conferința preoțească din 3-4 aprilie 1928 se cere consiliilor parohiale a se „îngriji de îngrădirea lor și de păstrarea mormintelor, curățenie și ordine, interzicându-se pășunatul cu vitele în cimitire”¹²¹⁹.

La 23 decembrie 1929, Arhiepiscopia din Sibiu comunica protopopiatului Băița conținutul conferinței profesorului Silviu Dragomir care condamna politica agresivă a uniților, plasarea lor în funcții etc. Se cer relații despre „funcționari de stat ortodocși înlocuiți cu greco-catolici, în școală, administrație, judecătore, poliție, siguranță, percepție”¹²²⁰. Predarea religiei în școlile din protopopiat constituie o sarcină prioritară. Pentru a afla modul cum se face educația religioasă a elevilor se cer informări de la preoții din parohii.

La 25 februarie 1930, preotul Nicolae Perian informa protopopiatul că acțiunea de catehizație în „parohiile Săliște și Peștera s-a înfăptuit prin învățători, dar din când în când am participat și eu, când au permis împrejurările”¹²²¹. La școlile din Podele și Scroafa educația o

¹²¹⁴ Ibidem, Dosar 2/1928, f. 1.

¹²¹⁵ Ibidem, f. 2.

¹²¹⁶ Ibidem, f. 4.

¹²¹⁷ Ibidem.

¹²¹⁸ Ibidem.

¹²¹⁹ Ibidem.

¹²²⁰ Ibidem, Dosar 1/1930, f. 5.

¹²²¹ Ibidem, Dosar 2/1930, f. 5.

face preotul Ioachim Ivan¹²²². Din Nevoieș, preotul Pavel Diniș răspunde la 25 martie 1930, că educația religioasă „la școala primară de stat din această comună o fac eu întrucât funcționez și ca învățător”¹²²³.

La Fizeș, comunica preotul Alexandru Stoica, la 26 martie 1930, studiul religiei se propune „3 ore pe săptămână de către subsemnatul”¹²²⁴. Din Hărțăgani, preotul Ioan Popa îl informa pe Dumitru Secărea că în această parohie „catehizația s-a făcut, pe lângă învățător și din partea parohului, 1 oră pe săptămână”¹²²⁵. De la Curechiu, preotul Petru Tudoran raporta că „propunerea și catehizarea cu băieții o face învățătorul Ioan Fodor cu rezultat deplin mulțumitor”¹²²⁶.

La 28 martie 1930 raporta despre situația din parohia București și preotul Ioan Demian. „Subsemnatul am onoare a raporta Prea Onoratului Oficiu că în parohia noastră București catehizația o face d-l învățător Azarie Circo. Făcând la școală mai multe vizite d-lui învățător cu scopul de a mă informa despre sporul făcut din studiul religiei, m-am convins că d-l învățător își dă silința ca copiii să câștige cât mai multe cunoștințe din religie și sporul e mulțumitor”¹²²⁷.

Întrucât se ridicau probleme cu școala din Șesuri, Arhiepiscopia din Sibiu aproba, la 18 ianuarie 1930, „până la altă dispoziție casa parohială din Șesuri să se folosească pentru școală”¹²²⁸. La 8 februarie 1930, protopopul Dumitru Secărea scria oficiului parohial din Șesuri următoarele: „Conducătorii bisericii noastre privesc școala ca o fiică nedespărțită de maica sa, care a fost și este și azi Sf. biserică. Casa parohială cumpărată pe banii bisericii nu putea primi deocamdată altă menire decât a ajuta școala ca biserica în scopul său: de a cultiva și prin cultură a ridica neamul nostru. Așa a purces și bine a făcut consiliul parohial din Șesuri”¹²²⁹.

La 5 iulie 1932, avocatul de vean Petru Groza se raliază reclamației Asociațiunii de institute financiare „Solidaritatea” și cere Arhiepiscopiei din Sibiu pedepsirea exemplară a protopopului Băiței, Dumitru Secărea. În scrisoarea trimisă Arhiepiscopiei el cere deschiderea unei anchete „întrucât acest protopop își continuă activitatea provocând și în săptămâna trecută un enorm scandal pe străzile Bradului în tovărășia aceluiași individ Mihuț din Băița, scandal care a degenerat în bătaie, din care protopopul s-a smuls numai cu fuga plină de spectacole coborând adânc demnitatea reverenții”¹²³⁰.

Peste numai o săptămână, Consiliul Arhiepiscopiei din Sibiu trimitea copia adresei „Solidarității” cu ordinul de a răspunde „la acuzația ridicată de d-l Petru Groza contra pretinsului scandal provocat de P. C. Ta pe străzile Bradului”¹²³¹. La 22 iulie 1932, protopopul Băiței trimitea o scrisoare acuzatoare la adresa lui Petru Groza arătând că acuzațiile acestuia sunt numai minciuni și probând aceasta cu o serie de martori. Dar iată conținutul scrisorii protopopului Dumitru Secărea:

Înalt Prea Sfinte Părinte !

Prea Venerat Consiliu Arhiepiscopesc !

Confirmând primirea adresei nr. 5786/932 Ep. și a scrisorii copie – cu fiască supunere răspund cele ce urmează:

Este o infamie și o invenție scârboasă aserțiunea că eu aș fi provocat scandal în Brad, că aș fi scăpat cu fuga etc. Aceste născociri neghioabe încap numai în capete bolnave, în care nu încap de altă parte morala, adevărul, dreptatea.

¹²²² Ibidem, f. 8-9.

¹²²³ Ibidem, f. 6.

¹²²⁴ Ibidem, f. 4.

¹²²⁵ Ibidem, f. 5.

¹²²⁶ Ibidem, f. 3.

¹²²⁷ Ibidem, f. 1.

¹²²⁸ Ibidem, f. 11.

¹²²⁹ Ibidem.

¹²³⁰ Ibidem, Dosar 1/1932, f. 2.

¹²³¹ Ibidem, f. 1.

Înalt Prea Sfințite ! Am raportat sub nr. 145/932 cum că joi, 30 iunie a.c. am fost în Brad. Preoții Iosif Tisu – Țebea, Iosif Comșa – Ribița, Alexandru Fugătă – Vaca, Ioachim Ivan – Podele, precum și individul Mihuțiu cum îi place omului certat cu morala – Groza a-l numi – apoi epitropul Traian David din Ormindea, cântărețul Ioachim Benea – Stejărel, cu cari am convenit în acea zi – pot da relații precise, asupra ținutei mele din acea zi. În timp ce eu stăteam în societatea numiților preoți, epitropul meu Traian David a intrat la librăria Roth pentru a procura niște cambii, copii pentru conversiune.

Procurându-le eu am plecat la mașină, care staționa în fața restaurantului „Coroana”, departe de piață. Între timp a sosit și d-l Mihuțiu, fost deputat, spunându-mi să plecăm că cei de la Banca „Crișana” au trimis niște indivizi să provoace scandal. Am plecat fără nici un incident la Țebea. Pe drum mi-a povestit d-l Mihuțiu că în timp ce venea singur prin piață a fost apostrofat de 3 indivizi care păreau a fi, unul, din Podele și 2 din Curechiu, ieșiți din curtea băncii „Crișana” cu intenția vădită de a provoca scandal.

Oameni cunoscuți de-ai d-lui Mihuțiu au intervenit batjocorind pe cei 3 provocatori. D-l Mihuțiu a plecat lăsându-i pe oameni în discuție. Nu s-a întâmplat afară de un mic schimb de cuvinte nici un fel de lovire, bătaie și fugă. Nici nu mai știu dacă merită să mai rog a mă autoriza să dau în judecată pe acest ne-domn Groza care a mai pus la cale anul trecut pe un tânăr fără răspundere să mă terfelească în ziarul său și care tânăr dat în judecată și constatându-se total neadevărate afirmațiile sale despre mine în articolul încriminat i-au fost dictate de acest domn Groza. Cauza se află în curgere la Curtea de apel în Cluj și după terminare o să trimit o copie după procesul verbal ca să se poată face o iconă reală despre acest domn.

Adevărul este: nu am fost de față la nici un incident, doar că am fost în Brad, nu am provocat pe nimeni și nici incidente, scandale, nu m-a bătut nimeni, nici pe mine, nici pe d-l Mihuțiu – cum insinuă un nerușinat și mincinos și nu am făcut nici revereanda de rușine, cum susține imoralul Groza. Până am stat de vorbă cu preoții sus numiți, în timp ce epitropul procurase cambiile copii, am văzut la o distanță oarecare pe D-l Mihuțiu stând de vorbă cu învățătorul Azarie Circo din București și încă câțiva oameni. Ulterior unul dintre provocatori, anume Ghilean Ioan I Ioan din Curechiu a declarat în fața preotului Viorel Tudoran din Crăciunești (originar și el din Curechiu) care mi-a comunicat că ei au fost chemați la banca „Crișana” de către Alexandru Draia, fost casier la acea bancă, pe lângă promisiunea unei remunerații.

Adică ei provoacă și pun la cale scandalul și tot ei insinuă punând în spatele meu pentru a produce vâlvă mai mare. Dar spre norocul meu eu n-am fost de față ci numai în localitate. Eu am prezentat Înalt Prea Sfințite, nume, am făcut istoricul întregului incident pentru a se putea lămuri cât mai bine chestiunea. Stau cu fața senină înaintea lui Dumnezeu și al oamenilor, că am spus adevărul.

Având aceste elemente și eventual și altele, rog să deschideți anchetă pentru stabilirea adevărului. Dar rog să mi se dea și mie posibilitatea de a-mi recupera onoarea terfelită de niște imorali, urgisiți de toată lumea.

Băița la 22 iulie 1932.

Cel mai supus, Dumitru Secărea m. p.

Protopop¹²³².

Încă de pe acum au loc o serie de neînțelegeri între protopopul Dumitru Secărea și membri ai Frontului Plugarilor din Hărtăgani. Conflictul dintre protopopul Dumitru Secărea și membri ai Frontului Plugarilor din zona Băița, sprijiniți de către Petru Groza vor lua amploare în anii viitori. Acțiunile frontiştilor din satul Hărtăgani sunt raportate de către protopop Arhiepiscopiei din Sibiu, la 25 februarie 1936¹²³³. La 8 mai 1936, Arhiepiscopia Sibiului cere să se precizeze dacă „agitațiile în Hărtăgani din partea aderenților Frontului Plugarilor s-au calmat. Ești poftit a

¹²³² Ibidem, f. 3.

¹²³³ Ibidem, Dosar 1/1936, f. 1.

arăta urgent dacă răzvrătirea semnalată atunci s-a stins complet, ori se continuă și în ce formă”¹²³⁴.

Protopopul Dumitru Secărea răspunde, la 15 mai, scriind următoarele: „Agitațiile frontului în parohia Hărțăgani pe lângă toate eforturile ce au fost depuse pentru ca să se generalizeze în tot protopopiatul, grație intervenției și mișcării ce am pornit de aici, punând în gardă pe toți preoții și oamenii serioși ai parohiilor pentru paralizarea și localizarea lor, se pare că a încetat”¹²³⁵. Și totuși reflectă protopopul în încheierea raportului său, în general în unele se mai simte „cursul anarhic îndreptat contra bisericii”¹²³⁶. Mai mult la 30 iunie protopopul expediază preotului din Hărțăgani o scrisoare confidențială în care scrie următoarele:

On[orat] Oficiu Parohial !

De un timp încoace se resimte un curent ostil atât față de biserică cât și față de slujitorii ei în cele mai multe parohii. Acest curent provocat de așa numitul Front al Plugarilor, fie de alți dușmani ai bisericii, dacă nu va fi stăvilit la timp poate produce dureroase decepțiuni. Pentru a cunoaște proporțiile și natura tulburărilor On. Oficii Parohiale sunt invitate a ne arăta situația din fiecare parohie, și anume: Cine sunt propovăduitorii acestor curente ostile ? Aparțin vreunui partid politic ? Care este substratul agitației ? Care este urzitorul acestor agitațiuni ?

On. Oficii sunt rugate a da date precise nu fictive, indicând numele persoanelor și natura agitațiunilor pentru a putea preîntâmpina orice mișcare și a o paraliza. Termen de raport 10 zile”. Din păcate nu cunoaștem conținutul măcar a unuia dintre rapoartele prezentate de parohii.

La 20 decembrie 1932, Arhiepiscopia din Sibiu îl înștiințează pe protopopul Dumitru Secărea despre proiectul înființării „Uniunii românilor ortodocși” și-i cere să cheme „pe cei mai reprezentativi intelectuali mireni și buni credincioși ai Sfintei noastre biserici din localitate la o consfătuire pentru a le cere adeviziunea fraților de la Cluj”¹²³⁷. Trebuie să menționăm că în Comitetul de inițiativă de la Cluj se aflau mari personalități ale culturii noastre printre care amintim pe Sextil Pușcariu, Gh. Bogdan Duică, Ioan Lupaș, Silviu Dragomir, Zaharia Bârsan și Sebastian Bornemisa¹²³⁸.

Protopopul convoacă adunarea pe data de 9 ianuarie 1933, care se desfășoară în localul școlii primare din Băița. Participanții la adunare au hotărât: „aprobăm în întregime apelul lansat și aderăm în unanimitate la mișcarea pornită în interesul bisericii ortodoxe române”¹²³⁹.

Anul 1934 este socotit de către zărândeni anul aniversărilor. La inițiativa Comitetului pentru Comemorarea Revoluțiunii lui Horea, protopopul Dumitru Secărea mai adaugă și ridicarea unui monument la Băița în memoria locuitorilor uciși de unguri în anul 1848-1849. În realizarea acestei acțiuni cucernicul protopop apelează la parohiile din subordinea sa. O astfel de scrisoare a fost trimisă și în parohia Hărțăgani care sună în felul următor:

„Onor[tului] Oficiu Parohial

Urgia vremii, cu noianul de umiliri și îngenunchieri de tot felul a înaintașilor noștri, culminând cu măcelul din 1848, au lăsat urme adânci în conștiința neamului românesc ce nu se vor șterge nicicând.

În Băița au fost împușcați iar unii spânzurați de o salcă 7 din înaintașii noștri. Recunoștința cu care trebuie să înconjurăm sufletul acestor mucenici ai acestui ținut ne îndeamnă la eternizarea jertfei lor prin ridicarea unui monument pe care-l vom înălța falnic în ziua de 10 mai, a.c. înlocuind troița de lemn, care stă ca o mărturie vie și luminarea a tăriei lor sufletești, pe locul unde se află salcea de care au fost spânzurați.

¹²³⁴ Ibidem.

¹²³⁵ Ibidem.

¹²³⁶ Ibidem.

¹²³⁷ Ibidem, Dosar 1/1932, f. 5.

¹²³⁸ Ibidem, f. 5.

¹²³⁹ Ibidem, f. 5 verso.

Facem un apel călduros la toți aceia care simt că e o datorie elementară și de recunoștință a ne închina în fața memoriei lor, ajutându-ne la realizarea scopului ce urmărim.

Recomandăm On[oratu]i Oficiu Par[ohial] să poarte un disc în Sf[ânta] Biserică, fie Duminică în 22 IV, fie în 29 IV, iar suma realizată să o administreze acestui Oficiu protopopesesc imediat.

Băița la 21 aprilie 1934

Prot[opop] Dumitru Secărea

Președintele Comitetului de inițiativă și construcție¹²⁴⁰.

Arhiepiscopia Sibiului cere protopopului să solicite atât preoții cât și parohiile din subordine să se înscrie la împrumutul de stat. Circulara trimisă, la 20 noiembrie 1934 cerea preoților să semneze o declarație în scris prin care „se învoiește să subscrie salariul pe o lună”¹²⁴¹. Rând pe rând preoții din parohii răspund acestei solicitări. La 24 noiembrie 1934, Dumitru Secărea informa Prea veneratul Consiliu Arhiepiscopal din Sibiu că referitor la circulara prin care se cere să cedăm salariul pe o lună „am răspuns că se învoiesc să ni se rețină suma convenită pentru 2 declarații, acum declară că nu se învoiesc”¹²⁴². Protopopul încearcă să-i scuze scriind că „Cei ce cunosc situația preoților din Munții Apuseni, care aproape n-au ce mânca, ne vor dispensa de justificări”¹²⁴³. La 30 iulie 1935, Arhiepiscopia din Sibiu trimite protopopiatului Băița un exemplar din „pomelnicul eroilor marinari care și-au jertfit viața în războiul pentru întregirea neamului, spre a fi pomeniți în ziua Sf, Marii, ziua Marinei noastre”¹²⁴⁴.

Arhiepiscopia din Sibiu trimite o nouă circulară, la 30 iunie 1936, prin care să se înainteze numele, fotografiile sau obiecte ale preoților care s-au remarcat în războiul pentru întregirea neamului¹²⁴⁵. La 2 iulie 1936, preotul Ezichil Enescu raporta din Peștera că în „parohie n-au existat preoți care să fi fost mobilizați. În consecință nu se găsesc nici un fel de relicve în această direcțiune”¹²⁴⁶.

Peste două zile trimite răspunsul și preotul Iacob Ghișa din Căinelul de Sus scriind: „În parohia ortodoxă română din Căinelul de Sus nu sunt preoți care au fost mobilizați în timpul războiului pentru întregirea neamului, campaniile 1877-1878, 1913, 1916-1919”¹²⁴⁷. Preotul Todoran din Crăciunești răspunde, la 14 iulie 1936, că „din parohie nu au fost preoți mobilizați în timpul războiului”¹²⁴⁸.

Cel mai important răspuns vine din partea preotului Ioachim Ivan din Podele: Privitor la preoții noștri care au fost mobilizați în timpul războiului nu am nimic de a raporta în special cu parohia Podele, iar între preoții din tractul Băița au fost mobilizați, fostul paroh din Hărțăgani, Avram Botici și parohul Alexandru Stoica din Fizești”¹²⁴⁹.

Pretura din Brad trimite Oficiului protopopesesc Băița copia ordinului Ministerului de Interne prin care se atrage atenția că articolul 349 din codul penal Regele Carol al II-lea prevede: „Orice preot, călugăr sau predicator al unui cult care în adunările credincioșilor sau cu ocazia slujbei sale religioase rostește o cuvântare prin care amenință pe credincioși cu pedepse spirituale, promite beneficii spirituale dacă se vor supune autorităților sau legilor, ori le acordă sau promite beneficii spirituale, dacă nu se vor supune sau care leagă prin jurământ, luat individual sau colectiv pe enoriași să urmeze anume credință politică, comite delictul de abuz de putere

¹²⁴⁰ Ibidem, Parohia ortodoxă Hărțăgani, Dosar 1/1934, f. 4.

¹²⁴¹ Ibidem, Protopopiatul Ortodox Băița, Dosar 1/1932, f. 5.

¹²⁴² Ibidem, f. 9.

¹²⁴³ Ibidem.

¹²⁴⁴ Ibidem, Dosar 1/1935, f. 1.

¹²⁴⁵ Ibidem, Dosar 1/1936, f. 3.

¹²⁴⁶ Ibidem, f. 10.

¹²⁴⁷ Ibidem, f. 9.

¹²⁴⁸ Ibidem, f. 7.

¹²⁴⁹ Ibidem, f. 11.

spirituală și se pedepsește cu închisoare corecțională de la 6 luni la 2 ani”¹²⁵⁰. În 7 martie 1938, protopopul Dumitru Secărea se deplasează la Sibiu fiind convocat la Conferința protopopilor, care s-a ținut cu ocazia depunerii jurământului¹²⁵¹. După revenirea de la Sibiu protopopul se adresează parohilor convocându-i la sediul protopopiatului pentru depunerea jurământului și transmiterea unor proiecte ale Arhiepiscopiei.

Potrivit Decretului 1048/1938 toți preoții și funcționarii bisericești vor avea să depună în decurs de 7 zile jurământul pe noua Constituție¹²⁵². Protopopul Dumitru Secărea nota pe spatele ordinului următoarele: „Marți 8 au prestat jurământul în fața subsemnatului cu toată solemnitatea cuvenită momentului, 17 preoți tractuali. Parohul Pavel Diniș din Nevoieș care e în același timp și învățător, fiind dus la cursul cu străjerii de la Breaza, n-a depus jurământul”¹²⁵³.

În 14 iulie 1938, notariatul Băița anunță oficiul parohial Băița despre încetarea din viață a Reginei Maria a României¹²⁵⁴. Printr-o telegramă primită din partea Arhiepiscopiei Sibiului se stabilea pentru ziua de 27 august, ora 12, când „se va oficia în toate bisericile parastasul de 40 de zile pentru odihna sufletului M. S. Regina Maria”¹²⁵⁵.

La 17 septembrie, Arhiepiscopia Sibiului îi cere acțiunile întreprinse de preoțimea din protopopiat „cercuri pastorale și conferințe preoțești în legătură cu strejăria spre a le totaliza și așterne Congresului Național Bisericesc și Străjii Țării”¹²⁵⁶.

Răspunsul protopopului Dumitru Secărea este prompt și destul de critic. „Străjeria în acest colțișor de țară e abia la începuturile ei și a activat numai în 3 parohii: Băița, Hărțăgani și Nevoieș. Deși am catehizat la școala din Băița, nu am fost chemat decât la sărbători naționale și la ridicarea pavilionului. Textul biblic înscris în programul străjeriei nici nu a fost rostit, deci nici explicat. Și e de dorit ca preoții și întreg corpul didactic la ridicarea pavilionului și el preotul să talmăcească textul biblic”¹²⁵⁷.

În anul 1939 o serie de preoți din parohiile protopopiatului sunt concentrați. În această situație pentru ca învățământul să nu stagneze Revizorul școlar al județului Hunedoara îi transmite protopopului Dumitru Secărea un ordin al Ministerului Educației și Cultelor prin care s-a dispus ca preoții să înlocuiască la clasă pe învățătorii concentrați¹²⁵⁸.

„Rugăm – cere revizorul din Deva – a dispune ca d-nii preoți din comunele Trestia, Crăciunești, Săliștioara, Dealu Mare, unde învățătorii au plecat ulterior să înceapă imediat și regulat învățământul cu elevii școlii”. Izbucnirea celui de-al doilea război mondial determină guvernul să ia măsuri împotriva oricăror mișcări de nemulțumire din țară. Arhiepiscopia din Sibiu trimite o circulară prin care solicită protopopiatelor să raporteze „eventualele incidente săvârșite de comuniști sau sectari”¹²⁵⁹.

Protopopul Dumitru Secărea răspunde, la 1 august 1940, că „până la această dată nu mi s-a comunicat nici un incident săvârșit de comuniști sau sectari din parohiile din acest protopopiat”¹²⁶⁰. O altă cerință a guvernului este cultivarea tuturor suprafețelor de teren arabil pentru economia țării. Protopopul a vorbit credincioșilor la biserica din Băița pentru „a lămuri credincioșii ca tot ce este pământ cultivabil să-l lucreze”¹²⁶¹.

O altă problemă ce se ridică după răpirea Ardealului de Nord este plecarea unor minoritari în teritoriul cedat Ungariei. Protopopul raportează Arhiepiscopiei, la 30 septembrie 1940,

¹²⁵⁰ Ibidem, Dosar 1/1937, f. 1.

¹²⁵¹ Ibidem, Dosar 1/1938, f. 2.

¹²⁵² Ibidem f. 1.

¹²⁵³ Ibidem, f. 1 verso.

¹²⁵⁴ Ibidem, f. 2.

¹²⁵⁵ Ibidem, f. 4.

¹²⁵⁶ Ibidem, f. 5.

¹²⁵⁷ Ibidem, f. 5 verso.

¹²⁵⁸ Ibidem, Dosar 2/1938, f. 25.

¹²⁵⁹ Ibidem, Dosar 1/1940, f. 3.

¹²⁶⁰ Ibidem, f. 2.

¹²⁶¹ Ibidem, f. 1.

următoarele: „Minoritarii existenți, cei mai mulți în Băița, nu dispun de imobile sau moșii. Deocamdată nu pleacă nici unul. Dacă pleacă vreunul voi face imediat pașii necesari pentru acvirarea imobilelor ce ar vinde.

Minoritarii de aici dispun mai mult de drepturi asupra terenurilor aurifere. Cei care ar vinde aceste drepturi le vând Societății Mica sau Concordia. Pentru parohii aceste drepturi n-au nici o valoare. În celelalte parohii nu sunt minoritari. Minoritarii de altfel declară că ei aici s-au născut și se simt foarte bine în România, nu cred nici ei că în Ungaria le-ar merge mai bine”¹²⁶².

La 5 noiembrie 1940, Arhiepiscopia Sibiului transmitea ordinul Ministerului Educației Naționale privind abdicarea regelui Carol al II-lea, cerându-se ca „din toate bisericile să se șteargă chipul și numele ex-regelui Carol al II-lea”¹²⁶³. Abia la 20 noiembrie 1940 protopopul Dumitru Secărea trimite către parohii următoarea circulară:

Onorat Oficiu Parohial

Conform ordinului On. Guvern cu nr. 52.206/940 comunicat de Prea Veneratul Consiliu Arh[iepiscopesc] cu ord. Nr.12.205/940 sunt invitate toate oficiile parohiale ca să șteargă din toate bisericile, mănăstirile și localurile aparținătoare în vreun fel bisericii chipul și numele ex-regelui Carol al II-lea”¹²⁶⁴. De asemenea Arhiepiscopia Sibiului cere, la 18 februarie 1941, protopopiatului ca în termen de 15 zile să comunice „dacă în timpul guvernării legionare și la inițiative legionare a fost dizolvat vreun Consiliu parohial din parohiile protopopiatului”¹²⁶⁵. Dumitru Secărea răspunde la 12 martie precizând că „în acest protopopiat nu au fost astfel de cazuri sau cereri. N-a fost nici un caz de înlocuire din considerații politice a vreunui cântăreț, crâsnic sau epitrop. Subsemnatul nu a-și fi putut admite astfel de lucruri, cum nu am admis nici sub alte regimuri politice astfel de cereri”¹²⁶⁶. Arhiepiscopia mai cere protopopului ca în ziua de 18 mai „la sfârșitul Sf. Liturgii să se officieze în toate bisericile parastas pentru odihna sufletului profesorului Nicolae Iorga”¹²⁶⁷, asasinat de către legionari.

O misiune creștinească în plus pentru protopopul Dumitru Secărea este legată de existența lagărului de prizonieri ruși de la Crăciunești. Comandantul lagărului locotenent colonelul Nicolae Stavrescu i se adresează în câteva rânduri pentru a participa personal sau a delega un preot pentru înmormântarea prizonierilor decedați aici. Unei asemenea solicitări protopopul îi răspunde următoarele:

„Domnule colonel,

Luând act de conținutul adresei d-voastră cu nr. 402, binevoiiți a cunoaște cum că la data fixată, azi 6 octombrie, ora 1 p.m. aceasta întrucât adresa D-voastră a sosit numai la ora 11,45 mă voi prezenta subsemnatul pentru a face ceremonia înmormântării celor doi decedați.

Băița la 6 octombrie 1941.

Protopop”¹²⁶⁸.

Arhiepiscopia Sibiului solicita câte o scurtă descriere și câte 4 fotografii a bisericilor din protopopiatul Băița aflate în construcție. La această solicitare răspund afirmativ doar preoții din Șesuri și București. La 23 ianuarie 1941, preotul Nicolae Tebieș înainta cele 4 fotografii ale „bisericii nouă din Șesuri care este în construcție, terminată în roșu. Biserica lucrată până la starea în care se află azi costă 620.653 lei”¹²⁶⁹.

Preotul Ioan Damian trimitea protopopiatului Băița cele 4 fotografii, la 31 ianuarie 1941, în care era imaginea „bisericii noastre din București întregită în dos”¹²⁷⁰. După primirea materialelor solicitate protopopul Dumitru Secărea le expediază la Sibiu cu mențiunea expresă

¹²⁶² Ibidem, f. 4.

¹²⁶³ Ibidem, f. 6.

¹²⁶⁴ Ibidem, f. 7.

¹²⁶⁵ Ibidem, Dosar 1/1941, f. 1.

¹²⁶⁶ Ibidem, f. 2.

¹²⁶⁷ Ibidem, f. 5.

¹²⁶⁸ Ibidem, f. 8.

¹²⁶⁹ Ibidem, f. 29.

¹²⁷⁰ Ibidem, f. 30.

în adresă că „alte biserici nu s-au construit după 1919”¹²⁷¹. Preoții din parohii sunt rugați să colecteze ajutoare pentru răniții români de pe front. Din parohia București, preotul Ioan Damian informa protopopiatul Băița despre colectarea sumei „de 1.375 lei pentru ajutorarea răniților”¹²⁷². După înlăturarea de la putere a regelui Mihai I, protopopul Dumitru Secărea transmitea parohiilor următoarea circulară:

„Onorat Oficiu Parohial,

Potrivit ordinului telegrafic nr. 4/1948 a Prea Veneratului Consiliu Arhiepiscopesc se dispun următoarele:

În urma abdicării regelui Mihai I și până la alte dispoziții toate formele de pomenire a capului statului, în rugăciuni și ectenii se vor întrebuița cuvintele: Înaltului Prezidiu al Republicii Populare Române iar la troparul Mântuiește Doamne poporul tău,... în loc de cuvintele: Biruința regelui nostru se va întrebuița: biruința bine credincioșilor creștini. Toți preoții vor depune jurământul de credință Republicii Populare Române, în fața protopopului respectiv, eventual în fața celui mai apropiat protopop, în cazul acesta din urmă preotul respectiv care n-a depus jurământul în fața protopopului lui ci în fața altuia, va raporta protopopului său că a depus jurământul în fața cutărui protopop în data de.....

Cântăreții bisericii, fie bugetari, fie nebugetari ca și crâsnicii vor depune jurământul în fața preotului lor. Câte 3 foi de jurământ semnate de respectivii cântăreți și crâsnici având contrasemnătura preotului care a luat jurământul și sigiliul parohiei vor fi trimise acestui oficiu în cel mai scurt timp posibil, maximum 3 zile de la primirea acestui ordin.

Băița la 3 ianuarie 1948

Dumitru Secărea, protopop”¹²⁷³.

¹²⁷¹ Ibidem, f. 31.

¹²⁷² Ibidem, f. 33

¹²⁷³ Ibidem, Fond Parohia ortodoxă Hărțăgani, Dosar 1/1948, f. 1.

ÎNVĂȚĂMÂNT ȘI ȘCOALĂ ÎN COMUNA BĂIȚA

Despre un învățământ organizat în localitățile comunei Băița nu se poate vorbi până la începutul secolului al XIX-lea. Până atunci doar fiii de preoți, cantori sau ai locuitorilor frunțași ai satelor frecventau cele câteva școli care funcționau în orașele din apropiere între care amintim școlile din Brad, Deva, Orăștie și Hunedoara¹²⁷⁴.

Inițiativele ridicării prin cultură a românilor începând din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea s-a înscris în cadrul politicii școlare oficiale inspirate din concepția reformismului terezian și iosefin. Învățământul românesc cunoaște o etapă de dezvoltare, favorizată și de acțiunile pentru emancipare socială și națională. Curtea din Viena urmărea să transforme școala într-un instrument de consolidarea regimului. În anul 1780 erau amintite ca existând în comitatul Hunedoara un număr de 27 de școli greco-catolice.

Frământările religioase de la mijlocul secolului al XVIII-lea au determinat înființarea de școli și pentru ortodocși a căror misiune era de a combate noua confesiune greco-catolică și de a pregăti elemente pentru apărarea ortodoxiei. Insistențele lui Ioan Molnar-Piuariu pentru înființarea de școli pentru ortodocși reușesc să depășească obstacolele puse în calea realizării lor de către Guberniu și Camera Aulică abia în urma puternicei impresii produse de evenimentele marii răscoale din 1784.

În anul 1786 renumitul dascăl Dimitrie Eustatievici este numit „director al școlilor neunite naționalicești”¹²⁷⁵. În anul 1786, când a fost numit director al școlilor ortodoxe, existau în comitatul Hunedoara mai multe școli printre care amintim pe cele de la Brad, Certej, Săcărâmb, Deva, Hondol și Hunedoara. Curtea din Viena acorda cea mai mare grijă învățământului catolic de stat, acesta fiind constituit și folosit ca un mijloc de germanizare a românilor. În comitatul Hunedoara existau câteva școli germane la Hunedoara, Dobra, Băița, Certej, Hațeg și Săcărâmb¹²⁷⁶. Școala germană din Băița era frecventată în cea mai mare parte de copiii minerilor nemți din orașel, dar și de către unii copii ai minerilor români, întrucât mineritul avea nevoie de o serie de cunoștințe tehnice care nu se puteau acumula fără o anumită pregătire școlară. În anul școlar 1782-1783 școala germană din Băița era frecventată de 30 elevi din care 19 băieți și 11 fete:

<i>Localitatea</i>	<i>Clasa I</i>	<i>Clasa a II-a</i>	<i>Semestrul de vară</i>	<i>Semestrul de iarnă</i>
Băița	2 B F	17 B 11 F	30	30

Pe lângă școala cu limba de predare germană de la Băița frecventată mai mult de către copiii minerilor germani și românii aparținând celor două confesiuni pun bazele unei școli aici. Astfel, în anul 1834, la Băița, „ortodocșii și uniții susțin împreună aceeași școală”¹²⁷⁷. Școala din Băița funcționează până la revoluția din 1848, când ea își încetează existența.

Revoluția din 1848 deschide noi perspective și pentru învățământul românesc. Cu prilejul Adunării de la Blaj, din 3/15 mai, se adoptă o rezoluție privind revendicările națiunii române. Conform articolului 13 al rezoluției națiunea română cere: „înființarea de școli române în toate satele și orașele, gimnaziile, institutele tehnice și seminariile, precum și o universitate dotată din casa

¹²⁷⁴ Eugen Gluck, O filă din trecutul învățământului din județul Hunedoara, Revista de Pedagogie, nr. 10, 1986, p. 64.

¹²⁷⁵ Istoria învățământului în România, vol. I, București, 1983, p. 281.

¹²⁷⁶ Lucia Protopopescu, Contribuții la istoria învățământului din Transilvania, 1774-1805, București, 1966, p. 63.

¹²⁷⁷ Nicolae Albu, Istoria școlilor românești din Transilvania între 1800-1867, București, 1971, p. 133.

statului în proporțiunea poporului contribuient, cu dreptul deplin de a-și alege directorii și profesorii și de a sistematiza învățăturile după un plan școlastic și cu libertatea de a învăța”¹²⁷⁸.

Îndată după revoluție Curtea din Viena trece la pregătirea și adoptarea unor reforme în domeniul învățământului pentru a-i servi interesele în politica sa școlară. Astfel, la 19 aprilie 1850 sunt publicate de către guvernatorul Wohlgemuth dispozițiile „În privința principiilor pentru organizarea învățământului în Transilvania”¹²⁷⁹. Învățământul era privit ca o chestiune comună a statului și a bisericii, aflându-se sub conducerea bisericilor celor două confesiuni. La 12 martie 1850, Andrei Șaguna convoacă sinodul bisericii ortodoxe la Sibiu, la care participă 24 clerici și 12 mireni¹²⁸⁰. La Sinod este prezent și protopopul Zarandului Iosif Bașa sub jurisdicția căruia se aflau comunitățile ortodoxe din zona Băiței. Sinodul constata că deși comunitățile ortodoxe au fost într-o stare materială foarte rea, multe dintre ele au reușit să ridice școli pentru copii săi, în care învață cetirea, scrierea, învățătura creștinească și datoriile supușilor către împăratul¹²⁸¹. Sinodul mai lua la cunoștință că în multe sate „lipsesc învățătorii bine pregătiți, cărțile școlare bine întocmite, case de școală, precum și cuvenita înzestrare a învățătorilor și a școlilor și așezarea inspectorilor școlari”¹²⁸².

Sinodul mai stabilea că până la altă rânduială „tot insul dintre protopopi să fie inspectorul școalelor din districtul său și din timp în timp să raporteze Preasfinției Sale, iar Preasfinția Sa Înalțului Ministeriu de Cult”¹²⁸³. Sinodul înlătura și dreptul de inspecție pe care o avea episcopul catolic de Alba Iulia asupra învățământului românesc de până la 1850.

La 24 aprilie 1852, episcopul Andrei Șaguna emite o circulară către toate protopopiatele din arhidieceză cerându-le ca „în acele parohii care n-ar fi în măsură să-și ridice școală proprie, să-i ceară sfatul, dar să nu se întovărășească cu vreo obște de altă religie”, iar „dascălii să fie de religia noastră”¹²⁸⁴.

În circulara din 8 aprilie 1853, Andrei Șaguna lauda zelul unor protopopi și preoți vrednici care au înduplecat „comunitățile la ridicarea, dotarea și susținerea de școli, înzestrară pe acestea cu învățători harnici, vizitară școlile, lămuriră pe creștini să-și dea copii la școală, însuflețiră pe creștini ca să fie cu râvnă întru purtarea datoriei lor sfinte”¹²⁸⁵. În același timp protopopii care au rămas în urmă cu rezolvarea problemelor școlare stabilite prin sinodul din 1850 și circularele ulterioare sunt solicitați să dea explicații. În anul 1855, protopopul Iosif Bașa îi scria episcopului Șaguna raportându-i despre cauza înapoierii învățământului din protopopiatul Zarandului.

Cauza principală consta din distrugerile provocate de către expedițiile de represalii ale armatelor maghiare, când nu „numai școlile ci și alte sălașe s-au sfărâmat, dar și de toate bunurile mișcătoare și nemișcătoare se despuiră”¹²⁸⁶, comunitățile românești. Se invocă de către protopopul Bașa, în primul rând, dificultatea procurării lemnului de construcție care sunt cu „3-4 prețuri mai scumpe ca până la revoluțiune”¹²⁸⁷.

Ne aflăm în perioada când încă nu dispăruseră cu totul relațiile feudale, în urma patentelor imperiale din anii 1853-1854, când încă țăranii mai erau obligați la „porție grea și altele mai multe aruncuri care întrec peste porție cu suma, cu un cuvânt sunt ajunși la țărmurile peririi, ba în privința înaintării școalelor mai cu seamă în câteva comunități”¹²⁸⁸. În orașelul Băița, cu satele lui învecinate, unde distrugerile n-au fost la fel de mari ca în valea Crișului Alb, precum în

¹²⁷⁸ Vasile Netea, *Lupta românilor pentru libertate națională (1848-1881)*, p. 109.

¹²⁷⁹ Teodor Pavel, *Date privind legislația școlară din anii absolutismului în Transilvania (1849-1860)*, *Lucrări științifice, Seria B, Oradea, 1970*, p. 238.

¹²⁸⁰ *Actele soboarelor bisericii greco-răsăritene din Ardeal din anii 1850 și 1860, Sibiu, f.a., p. 5-6.*

¹²⁸¹ *Ibidem.*

¹²⁸² *Ibidem.*

¹²⁸³ *Ibidem.*

¹²⁸⁴ Vasile Netea, *op. cit.*, p. 139.

¹²⁸⁵ *Ibidem.*

¹²⁸⁶ DJHAN, *Fond Protopopiatul ortodox Brad, Dosar 1/1855, f. 70-71.*

¹²⁸⁷ *Ibidem.*

¹²⁸⁸ *Ibidem.*

„Trestia, Hărtăgani, Săliște, Căinel, Ormindea, Peștera și Crăciunești, mai de mulți ani cugetăm cum am putea mijloci înființarea unei școli”¹²⁸⁹.

Înființarea unei școli la Băița era justificată prin așezarea acestei localități în mijlocul celorlalte comunități care gravitau spre aceasta. Pentru realizarea acestei școli protopopul Iosif Bașa se deplasează la Băița unde ia legătura cu un sprijinitor consecvent al unor astfel de inițiative, cu negustorul George Bardoși.

Împreună hotărăsc să convoace reprezentanții celor 8 comunități, constând din „preotul satului, judele și încă alți doi înainte-stătători”¹²⁹⁰, care să ia parte la o consfătuire convocată pentru data de 4/16 aprilie 1855. Pentru a beneficia și de sprijinul autorităților este invitat și comisarul subcercual al Bradului.

Reprezentanții comunităților din ținutul Băiței au ajuns la un punct de vedere comun și au hotărât că pentru a se da plata la doi învățători, din fiecare acele comunități, fiecare număr să dea pe lună 3 creițari, m. c. din care sumă ar rezulta o plată anuală, la doi învățători, de 600 Rfl¹²⁹¹. Pentru a se trece neîntârziat înfăptuirea proiectului, încă din ziua Învierii Domnului nostru Isus Hristos, adică 30 martie/11 aprilie, pe fiecare lună „acei bani să iasă pentru a se pune în lucrare ridicarea școlilor, a se putea cumpăra materialele”¹²⁹².

Până la strângerea sumei, prin donația celor mai înstăriți locuitori, s-au strâns 78 fl., încredințându-se curatorul școlilor, George Bardoși, și apoi a se aduna milă și de la acei „bene factori”, s-au rânduit adunătorii, în persoana preotului din Săliște, Nicolae Păcurariu¹²⁹³. Protopopul Iosif Bașa era convins că în scurt timp școala se va ridica și cerea episcopului Șaguna „pe aceia doi învățători, potrivit acei plăți, a ne rândui”¹²⁹⁴. Dar înființarea singurei școli din zonă, la Băița, nu rezolva problema instruirii copiilor din celelalte comunități, unele fiind situate la distanțe mari și constituind o piedică serioasă pentru frecventarea cursurilor școlii. În anul 1856, protopopiatul Zarandului este inspectat de către directorul de școli Pavel Vasici. La 9 februarie 1856, episcopul Andrei Șaguna făcea cunoscut clerului său ortodox, ordinul Locotenenței Transilvane prin care se aproba instituirea a patru inspectori pentru Ardeal, pentru școlile ortodoxe fiind numit Dr. Pavel Vasici¹²⁹⁵.

El avea dreptul să inspecteze școlile confesionale de toate gradele, să controleze manualele școlare întrebuițate și să țină conferințe cu profesorii, în care să-și exprime părerile și observațiile asupra celor văzute și constatate în școli. Andrei Șaguna cere protopopilor să asiste pe consilierul Vasici cu toată cuviința, să-i vină în ajutor la inspecția școlilor populare, iar învățătorii să se îngrijească să fie deplină ordine și disciplină în școală și să refereze domnului consilier „despre toate lipsele și piedicile care înapoiază propășirea și sporiul învățaturii”¹²⁹⁶.

Dacă Pavel Vasici se arată nemulțumit de starea învățământului de pe valea Crișului Alb, situația pe care o află în zona Băiței îl deziluzionează total. Aici era o singură școală, la Băița, pe care, din cauza depărtării foarte puțini copii din satele Trestia, Ormindea, Săliște, Peștera și Hărtăgani, o frecventează.

Conform raportului inspectorului Pavel Vasici se preciza că e „mai bine a ridica școale bine dotate, deși în număr mai mic, decât multe cu venituri neajunse”, iar comunitățile să facă „proiecte pentru ridicarea și dotarea corespunzătoare a școlilor comune sau centrale în locuri mai mari și potrivite, cu puteri unite” și aceste proiecte să le înainteze „preturilor care apoi în

¹²⁸⁹ Ibidem.

¹²⁹⁰ Ibidem.

¹²⁹¹ Ibidem.

¹²⁹² Ibidem.

¹²⁹³ Ibidem.

¹²⁹⁴ Ibidem.

¹²⁹⁵ Ioachim Lazăr, *Învățământul românesc din sud-vestul Transilvaniei (1848-1883)*, Cluj-Napoca, 2002, p. 75-76.

¹²⁹⁶ Ibidem, p. 76.

înțelegere cu respectivele organe de școală bisericești vor mijloci izvoarele din care vor avea să curgă trebuințioaselor dotațiuni”¹²⁹⁷.

La 13 mai 1857, Guvernul Transilvaniei publica o Ordonanță cuprinzând dispoziții despre obligația de a cerceta școlile populare și despre împiedecarea și pedepsirea neglijenței în privința aceasta. Conform Ordonanței „fiecare obște bisericească are să îngrijească pentru învățătura tinerimei sale bărbătești și femeiești, de cunoștințele ce se țin de cultura generală, sub conlucrarea forurilor menite spre aceasta, prin înființarea și păstrarea școlilor populare...și a celor de repetiție sau de propășire mai departe prin cultură, ce au a se împreuna cu acelea”¹²⁹⁸. Conform Ordonanței toți copiii sunt obligați a cerceta școala, care se începe pentru băieți și fete „cu al șaselea an al vieții împlinit și încetează cu al 12-lea încheiat”¹²⁹⁹. Liberalizarea vieții publice din Transilvania după anul 1860 și schimbarea regimului politic coincide cu proclamarea de către adunarea comitatului Zarand a limbii române ca limbă oficială. În cadrul adunării de constituire, din 28 martie 1861, comitele suprem Ioan Pipoș anunța că limba română a fost declarată limba oficială a comitatului, pe baza votului majorității comitetului comitatens, dar în discuții va fi respectată și limba maghiară¹³⁰⁰.

La 29 decembrie 1860, episcopul Andrei Șaguna adresa clerului ortodox o circulară în care „ordona preoțimii și inspectorilor școlari mireni ca să privegheze asupra școalei și asupra obiectelor ce se predau întrânsa și să raporteze observațiile ce le-au făcut la cercetarea școlii, mai cu seamă despre tratarea obiectelor și despre cărțile ce citire”¹³⁰¹. După restaurarea comitatului Zarand, autoritățile române, în înțelegere cu protopopii și inspectorii școlari mireni au început să ia măsuri mai energice „pentru repararea și susținerea școlilor satești, îmbunătățirea salariilor învățătorilor și găsirea celor mai destoinici dascăli pentru școlile lipsite de personal didactic”¹³⁰².

La rândul lor locuitorii satelor erau îndrumați să-și trimită copiii la școală, iar părinții care nu respectă acest îndemn să „fie constrânși moralmente la aceasta, ba uneori și prin pedepse modeste în bani”¹³⁰³. Față de existența a 2 școli în Băița și Ormindea, la 1861, în anul 1872 sunt consemnate în cercul de pretură al Băiței 14 școli, la Băița, Căinel, Crăciunești, Hărățani, Ormindea, Peștera, Săliște, Trestia, Luncoiul de Jos cu Scroafa, Luncoiul de Sus cu Podele, Ruda, Bucuresci cu Rovina, Șesuri și Curechi¹³⁰⁴. Judele Iordan Domokos atenționa din Deva la 19 decembrie 1861, comuna Vălișoara că trebuie să se despartă de la școala din Ormindea, care s-a anexat la comitatul Zarandului¹³⁰⁵. Din această cauză comuna Vălișoara „se va înșcola la alta sub al nostru oficiu stățătoare”¹³⁰⁶. Un incident are loc în comunitatea Ormindea în anul 1861. Învățătorul Ioan Anghel era și crâșmar în comuna Vălișoara ceea ce a iritat profund comunitatea, părinții copiilor condamnând această ocupație a învățătorului. În numele comunității Peter Stoica, inspector școlar și judele locului se adresează protopopului din Brad reclamând că:

- „Noi suntem lipsiți de învățător, nu după a nost cumpăt singuratic, ci după mulțumirea fostului învățător Ioan Anghel, care în sfânta noastră biserică, dinaintea adunatului popor își dete dimisiunea.
- Noi nu lucrăm după aceea ca să-l lipsim de la noi ca învățător, ci lucrăm după voia poporului”¹³⁰⁷.

¹²⁹⁷ Amicul școalei, II, nr. 4 din 28 ianuarie 1861, p. 30.

¹²⁹⁸ Amicul școalei, 1865, p. 91-103.

¹²⁹⁹ Ibidem.

¹³⁰⁰ Vasile Ionaș, Administrația românească a comitatului Zarand între anii 1861-1876 (I), Sargetia, XX, 1986-1987, p. 329.

¹³⁰¹ DJHAN, Fond Protopopiatul ortodox Brad, Dosar 2/1861, f. 9.

¹³⁰² Vasile Ionaș, op. cit., p. 333.

¹³⁰³ Ibidem.

¹³⁰⁴ DJHAN, Fond Comitatul Zarand, Dosar 59/1872, f. 15-20.

¹³⁰⁵ Ibidem, Fond Protopopiatul ortodox Brad, Dosar 2/1861, f. 15.

¹³⁰⁶ Ibidem.

¹³⁰⁷ Ibidem, f. 17.

Pentru stingerea conflictului judele cere, în numele locuitorilor din Ormindea, ca protopopul să dea „slobozenie în scris precum că poate fi și crâșmari și dascăl. Apoi noi nu de acum l-am silit că nu ne place a fi și crâșmari și dascăl, ci de acum anul”¹³⁰⁸. Și preotul Anghel Crișan din Ormindea îi scria protopopului la 15 noiembrie 1861 în problema lui Ioan Anghel, fostul învățător din Brad, care a primit și postul de crâșmărit în Vălișoara și „ori să se lase de învățătură, ori de crâșmărit”¹³⁰⁹. „Și dacă dânsul voiește a mai fi învățător la școala noastră - continua preotul Anghel Crișan – să se lase de crâșmărit și să se mute cu locuința în Ormindea, în locul de școală, unde noi suntem gata a orându-i cartel pentru dânsul. La care lucru fiind provocat în biserica noastră întră 5 nov. a. c. înaintea poporului își dete dimisiunea ca să ne îngrijim de alt învățător, expunând că mai bucuros se lasă de școală noastră decât de crâșmărit”¹³¹⁰.

În data de 20 decembrie 1864 se încheie un contract între comunitățile Săliște, Căinelul de Sus și Hărtăgani și învățătorul Tovie Perian cu următorul conținut:

„CONTRACT

Încheiat între Eforia școlară a comunității bisericești ortodoxe răsăritene din comunele Săliște, Căinelul de Sus și Hărtăgani și între învățătorul Tovie Perian sub următoarele condiții:

1. Învățătorul **Tovie Perian** va avea a învăța pruncii și pruncele potrivit Ordinațiunii episcopesci din 10 august 1854.
2. Fiindcă frica lui Dumnezeu și faptele cele bune creștinești sunt fundamentul creșterii cei bune și a culturii cei adevărate pentru popor, deci numitul învățător se îndatorează a fi pildă vie în frica lui Dumnezeu și în purtări bune și a stării ca pruncii și pruncele să învețe și să înțeleagă învățătura creștinească cât se poate de bine, căci altminterlea purtându-se se va lipsi de dregătorie.
3. Învățătorul numit să se silească din toate puterile a ținea școala sa în cea mai bună rânduială, în toată privința ferindu-se acea râvnă oarbă și tiranie la înfruntarea sau pedepsirea pruncilor și a pruncelor, la asemenea întâmplări va fi dator a înștiința despre purtarea cea lenoasă sau scandaloasă a vreunui copil sau a vreunei copile pe directorul de școală și pe Eforia școlară și a cere de la dânsii îndreptare, dacă învățătorul nu va păzi *porunca* aceasta, atunci se face vinovat de pierderea chemării învățătoresți.
4. Tot același învățător va fi strâns dator ca să păzească cu cea mai mare acuratețe și scumpătate ceasurile prescrise pentru ținerea școalei și totdeauna să fie cu câteva minute mai înainte de timpul prelegerii în școală.
5. Eforia școlară așteaptă de la sus numitul învățător că el își va pune toată silința și râvna întru împlinirea datoriilor chemării sale, aducând doritul spor după planul învățături ce s-a prescris prin Ordinațiunile episcopesci și din cărțile tipografiei noastre diecesane.
6. Învățătorul va fi dator a cere voie pentru ținerea examenelor semestriale de la directorul local și apoi pe ziua hotărâtă va pofti la examen pe preoțime, pe Eforia școlară, pe Domnii Amploiați împărătești, pe părinții pruncilor și pruncelor, precum și pe ceilalți mădulari din comunitate.
7. Învățătorului nu-i este iertat a lipsi de la prelegeri, nici a merge la alte orașe sau sate fără de știrea și îngăduiala directorului local, care i va da voie la aceasta numai la întâmplări mai însemnate pe 24 ceasuri.
8. Duminica și în zi de sărbători va fi dator a aduna pe copii și prunce în școală și punându-i în rând, a-i duce la biserică și a priveghia ca tinerimea să petreacă vremea slujbei dumnezeiești în evlavie, cu cântări sau cu cetire din cartea de

¹³⁰⁸ Ibidem.

¹³⁰⁹ Ibidem, f. 35.

¹³¹⁰ Ibidem.

rugăciune și cu deosebire a aștepta ca învățătorul se va strădui a învăța pe copii și copile cântările bisericești și ca în biserică totdeauna să fie cântarea cu o potrivire frumoasă și pătrunzătoare de inimă și minte.

9. Eforia școlară se îndatorează a hotărî leafă pe un an școlar: 1. în bani gata – 200 fr. v. a. pe an. 2. În grâu – 3. În cucuruz – 4. În lemne – 4 stânjini, 5. În sare – care leafă i se va da lui totdeauna înainte de începutul fiecărei luni.
10. Oricare dintre ambele părți contravente nu va mai voi a încheia contractul și pe alt timp viitor laolaltă să o facă aceasta cunoscută părții atârătoare și Directorului local iar acesta Directorului districtual cu trei luni înainte.
11. Acest contract s-a întocmit în două exemplare și s-a scris și s-a întărit cu pecelnicile oficioase.

În Săliște la ziua 20-lea a lunii decembrie 1864

Nicolae Păcurariu	Rusu Lazăr, jude comunal
Parohul Săliștei și Căinelul, paroh	Moga Petruz – jurat
și directorul local	Toma Anghel jurat
Nicolae Mateașiu	toți din Hărțăgani
Preot și catehet local	Eforii școlari
Nicolae Popovits	Peană Petruz – jude comunal
Paroh Hărțăgani	Mihăilă Anghel – jurat
	Medrea Lazăr – jurat
	Toți din Seliște
	Dobra Angel – jude comunal
	Guga Dănilă kitoru
	din Căinel prin N. Păcurariu.

Învățător, Tovie Perian, cleric absolut.

Nr. 241/1864, Contractul acesta s-a văzut și s-a aprobat în dregătorie în Sălisce în ziua de 20, a lunii decembrie 1864.

Prin inspectorul școlar districtual, Ios. Bassa, prot[opop]

Vidi și se aprobă George Moldovan, jude cercual¹³¹¹.

În aceleași condiții se încheia contractul dintre același învățător Tovie Perian și comunitatea Băița la 2 decembrie st. v. 1873¹³¹². Contractul este semnat de către Iovu Lazăr, Dănilă Muntean, Avram Groza, paroh și directorul [ocului] George Moldovan, comitetul parohial, Tovie Perian, învățător¹³¹³. Contractul este aprobat de către Inspectorul școlar George Bardoși și protopopul N. I. Mihălțianu¹³¹⁴.

În 25 martie 1867 s-a dat din lada bisericii din Fizeș suma de 10 florini pentru „un loc de vatră școlii lui Iuga Lazăr și i-a primit epitropul Popa Ilie”¹³¹⁵.

La 14 octombrie 1868 este încheiat un contract între Eforia școlară a comunelor ortodoxe răsăritene din **Fizeș-Barbura** și între învățătorul Serafim Olariu sub următoarele condițiuni:

- „Învățătorul Serafim Olariu va avea a învăța pruncii și pruncele potrivit Ordinațiunii episcopoești din 10 august 1854.
- A fi pildă vie în frica lui Dumnezeu și cu purtări bune, Eforia se îndatorează a hotărî leafă pe un an școlar, în bani gata 80 fr. v.a”¹³¹⁶.

¹³¹¹ Ibidem, Parohia ortodoxă română Săliște, Dosar 1/1864, f. 1-2.

¹³¹² Ibidem, Dosar1/1873, f. 1.

¹³¹³ Ibidem.

¹³¹⁴ Ibidem.

¹³¹⁵ Ibidem, Parohia ortodoxă Fizeș, Dosar 1/1876, f. 3.

Din partea comunităților Fizeș și Barbura semnează contractul Pavel Ionuț, jude comunal, Ioan Mateșiu, Aron Jurca, Aron Bogdan, Aron Mateșiu, Iosif Patu, Dumitru Pavel, Ion Zurca, Ioan Popoviciu, paroh și director școlar și învățătorul Serafim Olariu¹³¹⁷. Contractul este întărit la 16 octombrie 1869 de către inspectorul școlar districtual B. Pipoș după ce a fost văzut și de către Barcsay Bela¹³¹⁸.

La 3 mai 1869, Basiliu Pipoș îi scria din Hondol părintelui Ioan Popoviciu următoarea scrisoare:

„Onorate părinte,

Cu sporul arătat în examenul cu pruncii sunt îndestulit. Fiindcă după relatarea Cinstii Tale prin asentarea învățătorului nostru ați rămas fără școală și învățător. Ți se dă acea îndreptare că dacă școala de peste an nu se poate ținea apoi să îndemni poporul ca barem la începutul anului școlar să-și capete alt învățător și fără școală nici într-un fel de tip să nu se lase, căci dacă suntem de națiunile domnitoare apăsați în privința politică, cel puțin să nu ne părăsim noi de învățătură, care ne este singura mântuință.

Ar fi foarte consult dacă poporul s-ar îngriji încă în vara asta pentru edificarea unei școli ca să fie pe toamnă gata. Te înțelege în privința asta cu comuna parohială și de va cere lipsă ține și un sinod parohial ca să se îndemne poporul la zidirea unei școli, cu atât mai mult fiindcă neavând a plăti învățătorul pe semestrul de vară ar avea ușurare spre acest scop cu leafa învățătorului¹³¹⁹.

Îndemnul protopopului Basiliu Pipoș a găsit înțelegere în rândul credincioșilor din cele două comunități și la 8 iunie 1869 aprobă un document de valoare deosebită pentru viitorul școlii de aici:

DONAȚIUNE,

Noi locuitorii comunei Fizeș-Barbura, după una cugetare serioasă asupra cauzei învățământului, aflându-ne fără școală și copleșiți de alte dări am cugetat la aceea ca, cum și pe ce cale ne-am putea forma un capital de bani din carele să ne putem edifica una școală în care să ne luminăm și învățăm pruncii noștri. Neaflând însă altă cale pe care să putem ajunge la scopul acesta salutar, să ne putem aduna bani pentru edificarea unei școli în urma sfatului părintelui nostru ne-am determinat a dona spre scopul acesta santu toate veniturile noastre comunale care sunt:

- Venitul pentru pășunea hotarului de vite străine ce se bagă în hotar în tot anul;
- Taxa ce o plătesc băieții care nu au pământuri pentru pășunea de pe hotar, adică 40 (patruzeci) cruceri valută austriacă de la fiecare casă pe an;
- Taxa pentru lazurile (Defrișări n.n.) ce sunt făcute în pădurile comunale, care lazuri sunt date pe taxă, parte la locuitorii de aici, parte din Băița și în fine;
- Capitalul împrumutului de stat din anul 1854 de la ambe comunele, adică de la Fizeșiu... fr. v.a. și de la Barbura fr... v.a. dimpreună cu cele 5 % după interesul ce vine după acest capital în tot anul.

Toate aceste venituri, fiindcă noi cu toții adunați astăzi în sfânta Biserică ne declarăm solemn a le da pentru totdeauna de fond școlar sub următoarele condițiuni:

1. Să se facă una casă separată pentru școală în care să se păstreze venitul acesta și să se manipuleze prin membrii și epitropii parohiali.
2. Membri și epitropii parohiali sunt îndatorați a purta un protocol despre încasarea acestui venit.

¹³¹⁶ Ibidem, Dosar1/1868, f. 1.

¹³¹⁷ Ibidem.

¹³¹⁸ Ibidem.

¹³¹⁹ Ibidem.

3. Din venitul acesta să se poarte spesele procesuale în procesul ce-l poartă foștii iobagi cu foștii posesori dominali înainte de anul 848 în satul nostru pentru pădurea comunală până când acest proces se va câștiga definitiv sau pentru una sau pentru alta parte.
4. Banii ce vor prisosi de la spesele procesului în punctul mai sus atins să se aloc pe interes prin membrii și epitropii parohiali la indivizi onești și cu avere care să fie în stare a răspunde la timpul său, interesul și capitalul luat pe interes.
5. Membrii și epitropii parohiali ca manipulanți ai acestui venit sunt îndatorați a duce în cea mai bună ordine protocolul despre încasarea venitului acestuia, despre spesele făcute în procesul sus atins, despre alocarea banilor pe interese, despre primirea intereselor și a capitalului dat pe interese și despre toate acestea va da socoteală în tot anul înaintea comunității întregi și înaintea inspectorului districtual școlar, iar spesele făcute în procesul atins, în punctul III a le legitima cu chitanță de la avocat.
6. Afară de spesele amintite în procesul sus atins, alte spese să nu se facă sub nici un fel de pretext și spre alt scop decât numai și numai spre scopul școlar, adică pentru edificarea școlii și dotarea învățământului.

Am făcut această dăruire cu voința liberă, nesiliți de nimeni, fără numai din îndemnul nostru propriu și din bunăvoința și dragostea ce avem către înaintarea cauzei învățământului și ca să fie de probă și document îl aprobăm și subscriem actul acesta cu obicinuita subscriere și rugăm pe Onorata Stăpânire Bisericească și Mirenească să-l sprijine și susține.

Fizeșiu în 8 iunie [1]869

Aron Bogdan, Solomon Trifu (tăiat), Petru Bogdan, Nicolae Grosu, Petru Iuga, Adam Bogdan, Albu Dumitru, Aron Mateș, Petru Bogdan, Solomon Mateș, Nicolae Patu, Dumitru Enescu, Loghin Anghel. Ne învoim înaintea poporului a subscrie acest act, am rămas într-atâta¹³²⁰.

La 19 iulie 1872, protopopul Basiliu Pipoș trimitea o Circulară către preoții din subordinea sa în care atrăgea atenția asupra necesității susținerii de către fiecare comunitate a unei școli confesionale. „Vin mai departe a aduce la cunoștința Cinstiilor Voastre – scria Basiliu Pipoș – că sinodul nostru protopopesc de ast timp ținut în 13 faur a.c. pe baza Înaltului Cerculariu consistorial din 16 iulie 1871, rânduieste punerea în aplicarea provizorie a sus citatei legi școlare, având în vedere împrejurările locale și starea cea slabă materială a poporului nostru din acest tract, după care nici o comună de sine singură nu e în stare a corespunde §§-filor sus citați din menționata lege școlară¹³²¹. În consecință sinodul protopopesc a hotărât înființarea a „15 școli inferioare confesionale afiliate și anumit în modul următor¹³²²”:

1.	Dealul Mare și Gruelaci	cu școala	în Gruelaci.
2.	Săliștioara și Vălișoara	"	în Vălișoara.
3.	Fornădia și Sulighete	"	în Sulighete.
4.	Căinel și Buruiene	"	în Căinel.
5.	Chișcădaga și Nevoieș	"	în Nevoieș.
6.	Fizeș, Barbură și Stoeneasa	"	în Fizeș
7.	Șoimuș și Boholt	"	în Boholt.
8.	Măgura și Toplița	"	în Măgura.
9.	Hondol și Certej	"	în Hondol.
10.	Bîrsău și Hărău	"	în Hărău.
11.	Chimindia, Bampotoc, Uroi și Cărpeniș	"	în Banpotoc.
12.	Rapoltu Mare și Mic	"	în Rapoltu Mare

¹³²⁰ Ibidem, f. 5.

¹³²¹ Ibidem, Dosar 1/1872, f. 1-2.

¹³²² Ibidem.

13.	Bobâlna, Folt, Boiu și Cigmău	"	în Bobâlna.
14.	Voia și Porcurea	"	în Voia,
15.	Valea Iepi, Poiana și Techereu	"	în Poiana ¹³²³ .

În consecință se cere a se aduna fără amânare „comitetele parohiale să le vestiți această împărțire și acolo unde comitetele vor fi conțeles să-și aleagă din sânul lor un comitet școlar și epitropia școlară, cum prevede Statutul organic în § 28 și aceste comitete școlare în frunte cu preoții respectivi să procure material pentru edificiile școlare ca acelea să se poată ridica în primăvara viitoare negreșit după planul ministerial ce din partea scaunului protopopesc s-a împărțit la timpul său acestor comitete școlare; despre rezultatul dispozițiilor făcând în acest obiect aștept raport de la fiește carele până la sfârșitul lunii lui septembrie a.c.¹³²⁴ „Acolo unde comitetele parohiale nu sunt învoite cu împărțirea proiectată mai sus de sinodul p[rotopo]pesc iar de altă parte comunele bisericești de sine singure nu vor fi în stare a-și înființa și susține de sine singure una școală după cum aceasta o pretinde susmenționata lege școlară; asemenea aștept relațiune de la preoții respectivi”¹³²⁵.

De cele mai multe ori învățătorii rămâneau cel mai des numai un an școlar în aceeași comunitate. Contractele erau încheiate pe un an de zile, dar din cauza neachitării la timp a salariului, a lipsei lemnelor de foc, sunt dese cazurile când învățătorii abandonează școala. În anul 1873, Școala poporală din Băița era frecventată de 30 de elevi, dintre care 18 băieți și 12 fete¹³²⁶. În același an școlar, din motive neprecizate, la Căinelul de Sus nu se ține școală¹³²⁷.

La 15 februarie 1874 are loc conferința învățătorilor din protopopiatul Zarandului la care participă 30 de învățători. Între cei prezenți se numără Simion Băcilă din Ormindea, preotul Tovie Perian din Băița, Gherasim Mateșiu din Hărțăgani, Georgie Ignaton din Crăciunești, și Avram Groza din Peștera¹³²⁸. În cadrul conferinței învățătorul Tovie Perian prezintă „modul purcederii sale la tratarea abecedarului în mod intuitiv”¹³²⁹.

Învățătorul Simion Băcilă propune ca protocolul să se copieze „din partea fiecăruia învățător pentru stricta urmare și studiere a acelor ce cuprinde”¹³³⁰. Același Simion Băcilă mai face propunerea constituirii unei comisii formate din „3 membri care să facă programa conferințelor viitoare, cari apoi, de timpuriu să fie împărțită la toți învățătorii ca la conferința ce se va ținea, pregătindu-se să poată lua fie carele parte activă”¹³³¹.

Învățătorul Tovie Perian din Băița, scria la 14 martie 1874 că în 17/29 martie are examen cu pruncii. „Nu ni s-au înmulțit numărul pruncilor la școală, tot numai acei 18 copii și 14 fete, care sunt împrocolați vin la școala din comuna Băița, deși afară de aceștia ar mai fi încă 42 prunci de școală”¹³³². „Și cum or veni, când nici o silă nu se face asupra părinților renitenți, nu s-a făcut în adevăr încă până acum nimic din partea domnului jude comunal Iosef Fogel de aici, fiindcă e și neamț și apoi puțin îi pasă de-ai noștri, umble copii la școală, nu umble și pociu eu tot face la liste”¹³³³. Judele se scuză – scrie preotul – că „oamenii sunt săraci de tot și n-are ce trage de la ei”¹³³⁴.

La 12 martie 1876, protopopul din Hondol, Basiliu Pipoș, cerea preotului din Fizeș să-l informeze despre grădina școlară, despre modul cum se folosește de către elevii îndrumați de

¹³²³ Ibidem.

¹³²⁴ Ibidem.

¹³²⁵ Ibidem.

¹³²⁶ Ibidem, Fond Protopopiatul ortodox Brad, Dosar 1/1873, f. 1-12.

¹³²⁷ Ibidem.

¹³²⁸ Ibidem, Dosar 2/1874, f. 6-11.

¹³²⁹ Ibidem.

¹³³⁰ Ibidem.

¹³³¹ Ibidem.

¹³³² Ibidem, f. 14.

¹³³³ Ibidem.

¹³³⁴ Ibidem.

învățător¹³³⁵. La 17 noiembrie 1876, protopopul trimitea circulara cuprinzând „Programa de învățământ pentru școlile confesionale”¹³³⁶. Ea cuprindea următoarele obiecte de învățământ: „Doctrina Religiei și a moralului; Cetirea și scrierea; Calcularea din cap și cu cifre și cunoașterea măsurilor din patrie; Gramatica; Fizica și istoria naturală cu privire la modul de viață și la ținutul de care se ține partea cea mai mare a părinților copiilor; Geografia și istoria patriei; Exerciții practice în economia rurală și mai ales în grădinarit; Scurtă cunoașterea drepturilor și datorințelor civile; Cântul și Exerciții corporali cu privire la exercițiul militar”¹³³⁷.

La 1 iunie 1877, protopopul Basiliu Pipoș semna o chitanță, de 2 florini, 50 cruceri, prin care confirma că a primit ca „spese comisionali în obiectul înființării unei școale românești confesionale în comuna Fizeșiu”¹³³⁸.

La 30 mai 1879, protopopul Nicolae Mihălțianu este înștiințat de către Arhiepiscopia din Sibiu că inspectorul regesc de școală din comitatul Hunedoara a sesizat faptul că „sunt multe comune bisericesti greco-orientale care n-au școală și iar multe de acelea în care în câte un an se ține școală și în alt an nu se ține deloc școală”¹³³⁹. Se cere protopopului să întocmească un conspect „despre toate comunele noastre bisericesti unde se află școală populară organizată după prescrișul statutului organic și legea școlară, înscriind în rubrici separat numele învățătorului și calificațiunea lui, între altele de este cleric absolut sau pedagog, căci clericii absoluți... sunt scutiți de solvirea taxei la fondul regnicolar de pensiune”¹³⁴⁰. La 17 august 1879, protopopul Nicolae Mihălțianu întocmea „Conspectul școlilor din tractul protopopesic gr. or. al Zarandului, ce cuprindea și localitățile din zona Băiței”¹³⁴¹:

<i>Nr. crt.</i>	<i>Localitatea</i>	<i>Învățătorul</i>	<i>Calificarea</i>	<i>Este preot</i>	<i>Observații</i>
1	Băița	Avram Mihuțiu	1 cls. gimn.	nu	în Băița de 3 ani
2	Căinel	Bexa Nicolae	-	nu	4 ani ca învățător
3	Crăciunești	Lazăr	2 cls. gimn.	nu	-
4	Hărțăgani	David Beraru	4 cls. gimn.	nu	de 1 an
5	Ormindea	George Ignat	Șc. normală	nu	de 10 ani
6	Peștera	Avram Groza	3 cls. gimn.	nu	de 9 ani
7	Săliște	Tovie Perian	3 cls. gimn.	da	de 13 ani
8	Trestia	Ioan Perian	4 cls. clericale	da	de 8 ani învățător

Protopopul Nicolae Mihălțianu mai face câteva observații în continuarea tabelului din care se desprinde situația învățământului din protopopiatul Zarandului:

„Domnii pretori se mulțumesc cu rapoartele făcute de antistii, nu face nimic întru trimiterea pruncilor la școală; comune fără învățător nu există în acest tract; împreunate la o școală comună sunt Tebea, Rișca și Căraci, Bucuresci și Rovina, Prihodiște și Tătărăști; în 8 comune nu sunt edificii școlare, Blăjeni, După Piatră, Luncoiul de Sus, Podele, Mihăileni, Peștera, Potingani și Prihodiște; nu este nici o comună în care nu s-ar fi ținut școală peste iarnă și peste vară”¹³⁴².

¹³³⁵ Ibidem, Fond Parohia ortodoxă Fizeș, Dosar 1/1876, f. 4.

¹³³⁶ Ibidem, f. 7.

¹³³⁷ Ibidem.

¹³³⁸ Ibidem, f. 2.

¹³³⁹ Ibidem, Fond, Protopopiatul ortodox Brad, Dosar 2/1879, f. 10.

¹³⁴⁰ Ibidem.

¹³⁴¹ Ibidem, f. 9.

¹³⁴² Ibidem.

La 17 septembrie 1879, protopopul Nicolae Mihălțian îi scrie preotului din Hărțăgani, Nicolae Matieșu, ca să „arate dacă d-l Berariu și-au dat dimisiunea ori ba”¹³⁴³. Învățătorul Avram Miheuțiu raportează protopopului că „nu i se dau cheile de la școala din Căinel. Eu împlinesc cererea poporului din Băița fiindcă nu primesc nici cheile școlii de la nime, dacă mi să concedie din partea onorabilului domn protopop, fiindcă eu sunt denumit de învățător în comuna bisericească Căinel”¹³⁴⁴.

În vara anului 1883 are loc concursul pentru ocuparea postului de învățător la Școala din Hărțăgani. Dintre cei trei candidați este preferat tânărul de 30 de ani, Alexandru Jovan junior din Hondol¹³⁴⁵. Era un învățător cu o bogată experiență, funcționând până atunci la școlile confesionale ortodoxe din Hondol, și Boholt. Începându-și misiunea la Școala din Hărțăgani, consemna Alexandru Jovan în „Monografia” scrisă despre activitatea sa pedagogică, am „aflat o datină rea la cercetarea școlii a băieților cu părinți mai avuți”¹³⁴⁶.

„Părinții mai bogați veneau la mine și cu vorba lor obișnuită își ziceau: Fii bun domnule învățător rade-mi, ca să nu vină la școală, că numai pe acela îl am și n-aș vrea să-l necăjesc cu școala”¹³⁴⁷. Eu le ziceam: „Dorința aceasta a D-voastră nu o pot plini nicidecum, căci prin aceasta a-și face o fărădelege, a-și face un păcat. Căci prin fapta aceasta v-ar rămâne copiii neînvățați și împrștiți, fără cunoștințe fundamentale de religie și morală”¹³⁴⁸. Dar părinții îmi reflectau mândrosi la sfatul meu și îmi ziceau: „da nu ne voiești binele, voiești să fim globiți de notarășul, căci alți dascăli care au mai fost aici nu ne-au globit niciodată, că doară nu-i să ne facem copii și fetele popi și preotese”¹³⁴⁹.

„Eu iară le-am zis: Acei învățători care pentru plocoane v-au scuzat copiii de la școală, poate au fost niște lacomi, asta eu nu o fac. Darurile cele mai frumoase ce-mi puteți face mie sunt ca să vă trimiteți copiii la școală regulat și să le cumpărați ce le trebuie în școală și cu asta am sfârșit. Așa apoi și-au trimis copiii la școală, dar de frică ca să nu-i bat, totuși îmi trimiteau și cinste”¹³⁵⁰.

„Le-am spus iar: eu nu am venit ca învățător să vă bat copiii, ci ca să-i învăț lucruri bune și folositoare în viața lor și a societății omenești”¹³⁵¹. În acest mod se desfășura școala, în unele comunități, la sfârșitul secolului al XIX-lea. Învățătorul Alexandru Jovan junior a funcționat la Școala din Hărțăgani un singur an, întrucât la insistența locuitorilor din Hondol a trecut la școala de aici unde mai funcționase cu cele mai bune rezultate.

Presiunile tot mai insistente ale autorităților asupra școlilor confesionale, dese atenționări din partea inspectorilor școlari regești, determină protopopiatul Brad să încerce asocierea a două trei-comune pentru a face față cheltuielilor cu salariul învățătorilor și întreținerea edificiului școlar. Dar nici acest proces nu era ușor de realizat. La 9 Octombrie 1893 preotul Petru Perian și membri comitetului parohial din Trestia adresau celor din Săliște următoarea scrisoare:

Onorate Domnule Director Școlar local și Președinte
al Comitetului Parohial gr. or. din Săliște

Neglijându-se din partea ambelor comitete parohiale din aceste comune, cele ce s-au decis în conclusele comitetului fost ținute în prezența onoratului protopresbiter tractual Vasile Damian

An de an se simte lipsa unor învățători, chiar și în comune mari cum este cazul Băiței, fiind nevoie să se încadreze învățători provizorii cum e cazul în anul 1894:

¹³⁴³ Dosar2/1874, f. 37.

¹³⁴⁴ Ibidem, Dosar 2/1878, f. 1.

¹³⁴⁵ Ioachim Lazăr, Învățământul confesional ortodox din satul Hărțăgani (1861-1924), Corviniana, VIII, 2004, p. 236.

¹³⁴⁶ Ibidem.

¹³⁴⁷ Ibidem.

¹³⁴⁸ Ibidem, p. 237.

¹³⁴⁹ Ibidem.

¹³⁵⁰ Ibidem.

¹³⁵¹ Ibidem.

D[omniei] Sale Domnului Sebastian Stanca, teolog abs[olut]
în Băița

Prin acesta ești instituit pe lângă rezerva aprobării din partea Venerab[ilului] Consistoriu, în mod provizoriu de învățător la Școala noastră populară din Băița, pe lângă folosirea emolumentelor împreunate cu acest post, având a te prezenta fără amânare la direcțiunea școlară pentru a fi introdus în școală și a începe învățământul în 1 octombrie.

Brad la 29 IX 1894

Oficiul protopresbiteral gr[eco] or[todox] al tractului Zarand
V. Damian, p[roto]presbiter¹³⁵².

Legile școlare a lui Albert Apponyi aveau menirea să dea lovitura de grație învățământului confesional românesc din Transilvania. Apponyi a prezentat în parlament, la 12 februarie 1907, primul proiect, cel care viza școlile elementare de stat, urmat la 4 martie de legea privind școlile elementare care nu erau de stat, adică cele confesionale sau întreținute de societăți, fundații etc.

În motivarea legii se declara fățiș că „fiecare școală și fiecare învățător fără considerare la caracterul școlii și la împrejurarea că beneficia de ajutor de stat sau nu, se îndatorează a dezvolta și întări în sufletul elevilor spiritul de alipire către patria maghiară și conștiința apartinerii la națiunea maghiară. Punctul acesta de vedere trebuie să predominie în întreaga instrucțiune”¹³⁵³.

Învățătorii erau declarați funcționari de stat și în consecință supuși măsurilor disciplinare care se puteau aplica de către organele de justiție și nu de cele bisericești. Dacă 20 % dintre elevii înscriși erau maghiari, automat limba de predare devenea limba maghiară. Ajutorul de stat se acorda numai după îndeplinirea următoarelor prevederi:

„Dacă în respectiva școală limba română, aritmetica, geografia și istoria patriei se predau după planul Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice și erau folosite manualele aprobate de minister.

Dacă se întrebuntau cărți și manuale cu conținut patriotic”¹³⁵⁴.

Legea mai prevedea și delictele disciplinare ale învățătorilor și anume:

„Dacă se neglija predarea limbii maghiare.

Dacă în școală folosește manuale și recuzite de învățământ oprite de guvern sau neaprobate de minister.

Dacă urmărește tendințe contrare statului. Ca tendință contra statului se consideră cu deosebire orice faptă care se îndreaptă în contra constituției statului, a caracterului național, a unității și independenței, a integrității teritoriale.

Dacă agită contra confesiunilor sau în contra unei clase sociale”¹³⁵⁵.

Legile școlare ale lui Apponyi au avut și un caracter discriminatoriu. Cele două biserici românești puteau primi subvenții condiționate, în timp ce celelalte confesiuni, catolică, calvină, mozaică, dispuneau liber de ajutorul statului, deoarece erau considerate de guvern „patriotice”.

La intrarea în vigoare a legii în protopopiatul Zarandului funcționau 35 de școli confesionale, încadrate cu 35 de învățători. Din mijloace proprii se susțineau doar școlile din Blăjeni, Brad, Bulzeștii de Jos, Tebea și Ormindea¹³⁵⁶.

Școlile confesionale dispuneau de 35 de edificii, dar legea din 1907 considera doar 22 ca fiind corespunzătoare, celelalte 13 fiind exceptate de către organele administrative¹³⁵⁷. Dintre

¹³⁵² Ibidem, Protopopiatul ortodox Brad, Dosar 2/1894.

¹³⁵³ Liviu Maior, Politica școlară a guvernelor maghiare față de români (1900-1914), AIIC, XXX, 1990-1991, p. 129.

¹³⁵⁴ Ibidem, p. 129-130.

¹³⁵⁵ Ibidem, p. 130.

¹³⁵⁶ DJHAN, Fond Protopopiatul ortodox Brad, Dosar 1/1912.

cei 35 de învățători confesionali care funcționau în anul 1907, 3 au fost pensionați ca urmarea necunoașterii limbii maghiare, 1 a părăsit școala de bună voie, alții au trecut la școli comunale, cu limba de predare maghiară, astfel că la sfârșitul anului școlar 1911/1912 funcționau doar 24 învățători confesionali¹³⁵⁸. Învățători confesionali mai funcționau la Băița, Căinel, Crăciunești și Hărtăgani. Rând pe rând protopopiatul Brad primește avertismente privind închiderea unor școli confesionale și înființarea în locul lor a școlilor de stat sau comunale cu limba de predare maghiară. La 28 iulie 1909, protopopul se deplasează la Căinelul de Sus pentru a constata starea în care se află sala de clasă cât și procesul de instruire declarate necorespunzătoare de către inspectorul școlar regesc și pentru care „ministrul aplică întâiul grad de admonițiune”¹³⁵⁹.

Prin rezoluția Consistoriului din 14 iunie 1909 se anulează decizia comitetului școlar din 22 februarie prin care „renunță la susținerea școlii confesionale, mai departe pentru aducerea sălii de învățământ în stare neexcepționabilă, li se pune în vedere acestei comune bisericești un ajutor de la centru în sumă de 500-800 coroane”¹³⁶⁰.

În data de 20 decembrie 1911 are loc în localul Școlii din Căinelul de Sus ședința Comitetului parohial la care participă și protopopul Bradului, Vasile Damian. Ca punct la ordinea de zi se înscrie dezbateră ordinului consistorial referitor „la aplicarea față de școală a admoniției a 3-a”¹³⁶¹.

Sunt prezenți: protopopul Vasile Damian, preotul Avram Boticiu și membrii Guga Nicolae I Dănilă, Stega Aron, Petru Iovan I Alexe, Lazăr Circo I Nicolae, Ioan Avram, ordinari și supleanți Adam Neag, Stoia Lazăr, precum și epitropii Nicolae Iovan și Adam Dobra¹³⁶². Protopopul dă citire ordinului consistorial și concluzia acestuia din care reiese că sala de învățământ ca și aranjamentul, mobilier, recuzită sunt necorespunzătoare¹³⁶³. Se decid următoarele:

„Este deci lipsă neamănată ca să se ridice o nouă sală de învățământ.

Să se renoveze eșitoarea (ușa n.n).

Să se mai procure bănci cel puțin 4.

Să se procure recuzitele care lipsesc”¹³⁶⁴.

Ridicarea noii săli de va începe „numai după ce D.-l ministru de culte va pune în vedere încuviințarea întregirii de la stat a salariului învățătoresc”¹³⁶⁵. „Altcum în starea mizeră în care se află această comună nu se poate ca să se riște investirea unei sume așa de însemnate”¹³⁶⁶. În aceeași problemă a școlii din Căinelul de Sus este convocat sinodul care se desfășoară în 16 ianuarie 1912. Preotul Avram Boticiu încearcă să-i determine pe credincioși să contribuie la susținerea școlii confesionale printr-o scurtă cuvântare în care arată însemnătatea școlii.

„Am încercat a-i lămuri și a-i îndupleca ca să făgăduiască ca fiecare după puteri a lucra și ajuta pentru a ridica o nouă sală de învățământ corespunzătoare legii”¹³⁶⁷. Când am voit să le citesc Protocolul comitetului de la 20 decembrie „au început să zbiere și urla ca niște fiare sălbatice ieșind cu toții din sf. biserică, strigau: Facă-ne statul școala, noi suntem săraci, nu putem”¹³⁶⁸.

¹³⁵⁷ Ibidem.

¹³⁵⁸ Ibidem.

¹³⁵⁹ Ibidem, Dosar 1/1912, f. 59-60.

¹³⁶⁰ Ibidem.

¹³⁶¹ Ibidem, f. 58.

¹³⁶² Ibidem.

¹³⁶³ Ibidem.

¹³⁶⁴ Ibidem.

¹³⁶⁵ Ibidem.

¹³⁶⁶ Ibidem.

¹³⁶⁷ Ibidem.

¹³⁶⁸ Ibidem.

La 18 decembrie 1911 are loc ședința Sinodului parohial al comunei Ormindea pentru alegerea învățătorului. După săvârșirea Sfintei Liturghii împreună cu slujba chemării Duhului Sfânt, protopopul Vasile Damian după ce constată că sinodul a fost convocat cu 8 zile mai înainte, declară ședința deschisă.

Sinodul se constituie astfel: „Președinte, Vasile Damian, p[roto]presbiter, vicepreședinte, parohul loc[ului], Nicolau Pop, ca bărbați de încredere sinodul alege pe Ioan Borza și Petru Galea, iar de notar Ioan Stoica¹³⁶⁹. Se dă citire actelor de la dosarul concurentului. Din acestea și îndeosebi din protocolul ședinței comitetului se vede că a concurat numai un singur individ, Azarie Circo, care are calificațiunea pretinsă de lege și pe care comitetul l-a candidat¹³⁷⁰. În această situație la concurs s-a prezentat un singur concurent, Azarie Circo din București¹³⁷¹.

Președintele pune la rând alegerea și invită membrii să-și dea votul în rândul după cum vor fi chemați din listă¹³⁷². Toți cei 34 de membri ai sinodului îl votează pe Azarie Circo. Apoi actele sunt înaintate Consistoriului din Sibiu. În urma ședinței Consistoriului Arhidiecezan din 12/25 ianuarie 1912 aprobă hotărârea sinodului parohial din Ormindea.

În aceeași dată era expediată pe adresa protopopului Vasile Damian următorul document:

„Prea Onorate D-le Protopresbiter!

Pe baza actului electoral săvârșit la 18 decembrie 1911 în sinodul parohial din Ormindea, candidatul Azarie Circo din București, se întărește învățător definitiv la școala noastră din comuna Ormindea, provăzându-se cu decret în această calitate¹³⁷³. Decretul denumire, împreună cu documentele candidatului și cu protocolul de alegere este trimis protopopului Zarandului Vasile Damian pentru a fi înapoiate titularului.

În anul 1912, comisarul consistorial Vasile Gian vizitează mai multe școli din protopopiatul Bradului printre care și pe cea din Ormindea. În urma vizitei întocmește un raport negativ în care scrie următoarele lipsuri: „prevederea școlii cu ferești duble, completarea mobilierului, mutarea ușii de la sala de învățământ, procurarea recuizitelor¹³⁷⁴.

Dar cea mai mare lipsă era postul celui de-al doilea post de învățător având în vedere numărul mare al copiilor de vârstă școlară. Răspunzând protopopiatului ce măsuri s-au luat pentru îndepărtarea acestor lipsuri, preotul din Ormindea, Nicolau Pop, raportează următoarele:

„Neînființându-se al doilea post vom pierde școala confesională, fiind înființată, în mod volnic și școală comunală. Comitetul deși vede primejduită școala confesională nu este în stare a-l înființa fiind poporul foarte sărac și jertfind foarte mult cu edificarea bisericii și susținerea unui post de învățător numai din mijloacele sale proprii. Tot ceea ce poporul ar mai putea presta și pentru postul al doilea ar fi prevederea școlii cu o a doua sală de învățământ. O mai mare jertfă de la popor deocamdată nici nu se poate aștepta¹³⁷⁵.

La 10 iunie 1912, administratorul parohial din Cănel, Avram Boticiu cerea Oficiului protopopesc din Brad să intervină la Consistoriul Arhiepiscopesc pentru a onora cele 200 de coroane, ca ajutor la școala noastră confesională¹³⁷⁶.

Consistoriul Arhiepiscopesc din Sibiu ia în dezbatere raportul protopopului din Brad, din 9 august 1912, privind îndreptarea lipsurilor de la școala din Crăciunești și atrage atenția ca în viitor „școala să se țină în ordine și învățământul să fie provăzut după dispozițiile legilor și ordinului nostru nr. 8921/1912”¹³⁷⁷.

¹³⁶⁹ Ibidem, f. 78

¹³⁷⁰ Ibidem.

¹³⁷¹ Ibidem, f. 70.

¹³⁷² Ibidem.

¹³⁷³ Ibidem.

¹³⁷⁴ Ibidem, f. 216.

¹³⁷⁵ Ibidem.

¹³⁷⁶ Ibidem, f. 218.

¹³⁷⁷ Ibidem, f. 157.

Școala confesională din Peștera s-a desființat. La 27 august 1912, consistoriul din Sibiu îi transmite protopopului Vasile Damian ordinul potrivit căruia „edificiul școlii noastre din Peștera... nu se poate da în chirie pentru școala comunală, ci el are să fie folosit, sau pentru locuință de paroh sau pentru trebuințele bisericesti-culturale ale credincioșilor noștri”¹³⁷⁸. Pentru anul școlar 1912 școala din Băița a primit din partea Consistoriului un ajutor de 200 de coroane¹³⁷⁹.

La 30 august 1912, Consistoriul din Sibiu aprobă demisia învățătorului din postul „ocupat la școala din Hărțăgani”¹³⁸⁰. Consistoriul îi comunica protopopului Vasile Damian că se încredințează cu predarea instrucțiunii „Simion Stănuleț din Ilimbav, tractul Agnitei, care în decembrie își completează diploma prin emendarea calculului din un obiect”¹³⁸¹.

Un singur an a funcționat Simion Stănuleț la Mihăileni, deoarece la 4 aprilie 1913, Consistoriul Arhidieceșan aprobă strămutarea sa la Școala din Mihăileni. Prin adresa nr. 4178, Consistoriul din Sibiu îl înștiințează pe protopopul Vasile Damian despre această decizie scriindu-i următoarele: „Prea onorate D-le Protopresbiter ! Pe baza actului electoral, săvârșit la 24 martie, a.c. în sinodul parohial din Mihăileni, candidatul Simion Stănuleț din Hărțăgani se întărește învățător definitiv la școala noastră din comuna bisericească Mihăileni, provăzându-se cu decret în această calitate”¹³⁸². La 16 mai 1914, Consistoriul din Sibiu acorda comunei Săliște, pentru scopuri școlare, un ajutor de 600 coroane din partea lui Vasile Stroiescu¹³⁸³.

Eforturile depuse de către Biserica românească ortodoxă s-au concretizat în creșterea numărului știutorilor de carte din localitățile comunei. Astfel în anul 1917 situația știutorilor de carte din câteva localități ale comunei era următoarea:

<i>Nr. crt.</i>	<i>Localitatea</i>	<i>Nr. familii</i>	<i>Populație</i>	<i>Știutori de carte</i>	<i>Situația față de anul 1915</i>
1	Băița	120	689	485	+ 10
2	Căinelul de Sus	127	642	62	- 11
3	Crăciunești	140	632	82	-
4	Hărțăgani	414	1.968	319	-
5	Ormindea	286	1.427	380	-
6	Peștera	105	539	255	+ 7

Cel mai bine din punct de vedere al știutorilor de carte din rândul populației române se prezenta Băița cu un procent de 70,39%, urmată de Peștera cu 47,30% și Ormindea cu 26,69%. Foarte slab se prezentau comunele Hărțăgani (16,20%), Crăciunești (12,97%) și Căinel (9,65%).

În timpul primului război mondial școlile erau obligate să presteze cu elevii diverse munci, pentru sprijinirea economiei statului dualist. La 31 august 1915 este emisă Circulara Consistoriului din Sibiu către protopopii, preoții și învățătorii din Transilvania, prin care li se cerea „strângerea de gogoși prin elevii școlilor noastre”¹³⁸⁴. Gogoșile, explica circulara se produceau în urma înțepăturilor viespile pe frunzele de stejar și taninul ce-l conțineau, servea, în industrie, ca bun material de argăseală¹³⁸⁵.

¹³⁷⁸ Ibidem, f. 124.

¹³⁷⁹ Ibidem, f. 247.

¹³⁸⁰ Ibidem, f. 153.

¹³⁸¹ Ibidem.

¹³⁸² Ibidem, f. 46.

¹³⁸³ Ibidem, Parohia comunei Săliște, Dosar1/1914, f. 1.

¹³⁸⁴ Ibidem, Protopopiatul ortodox Brad, Dosar 2/1915, f. 315.

¹³⁸⁵ Ibidem.

La 19 decembrie 1915 se cerea învățătorilor și preoților, în calitatea lor de directori școlari, „strângerea frunzelor de mur, pe seama armatei, prin școli”. Frunzele trebuia a fi împachetate și expediate Ministerului de Honvezi din Budapesta¹³⁸⁶. La 30 decembrie 1915 era transmis Ordinul Ministerului de Culte și Instrucțiune Publică maghiar, prin care se cerea strângerea de urzici de către elevi¹³⁸⁷. „Să stăruim să se adune cât mai multe urzici destinate să fie întrebuințate pentru fabricarea bumbacului /?/, atât de necesar pentru armata noastră”¹³⁸⁸.

Pierderea războiului de către Puterile Centrale determină pe ministrul maghiar Lovaszy Márton să anuleze unele prevederi ale legii privind obligativitatea învățării limbii maghiare. La 25 octombrie 1918, Consistoriul din Sibiu comunica protopopiatelor din sub ordinea sa că „în clasele I și II ale școlilor elementare cu limba de propunere nemaghiară, instrucția din limba maghiară, de la primirea acestui esmis, nu este obligatorie și astfel să se sisteze imediat”¹³⁸⁹.

După Marea Unire din 1918 și în domeniul școlar din Transilvania au loc o serie de transformări importante. În anul 1919, între 24-26 februarie, are loc la Sibiu, Congresul învățătorilor români din Transilvania, Banat și Părțile ungurene. Obiectivul Congresului era de a ridica școala românească la un nivel superior școlilor străine, hotărând ca toate școlile primare, până cel mai târziu cu începerea anului școlar 1919/1920, să fie statificate¹³⁹⁰. Un alt obiectiv al Congresului era lichidarea analfabetismului care era dominant, mai ales în lumea satelor. La 20 ianuarie 1921 învățătorii din plasa Brad, împreună cu cei din plasa Baia de Criș țineau o conferință adoptând un memoriu pe care-l vor înainta Consistoriului din Sibiu. În memoriu învățătorii români din cele două plase aduceau la cunoștința Consistoriului cauzele care au ținut în loc învățământul românesc din perioada dualistă și propuneau soluții pentru viitor.

Printre problemele ridicate se înscriu următoarele:

- Pe când în Apusul luminat se aduce din partea statelor cea mai mare jertfă pentru cultura poporului și în special pentru cultura învățătorimii, deschizându-li-se larg porțile universităților, li se pun la îndemână biblioteci, diferite ajutoare în scopul de a întreprinde excursiuni științifice însușindu-și vaste cunoștințe teoretice și practice pe care la întoarcere le utilizează în folosul patriei și neamului. Cât despre retribuțiile învățătorului nu mai încapă nici o îndoială, fiind cei mai bine retribuiți din partea statului¹³⁹¹.
- La noi prea puțină jertfă se aduce pentru cultura corpului învățătoresc. Dacă învățătorimii nu i-a succes să-și ridice neamul său la o treaptă culturală mai înaltă ori barem egală cu a popoarelor conlocuitoare, nu este vina lui ci păcatul este tocmai a factorilor competenți care numai în foarte rari cazuri i-au dat sprijinul necesar și de starea lui materială puțină se îngrijeau. Astfel acești mucenici ai neamului nici când n-au fost retribuiți conform muncii prestate de ei. Așa în trecutul de tristă memorie, așa în prezentul plin de glorie și bucurie în România Mare tot învățătorimii confesionale române îi revine munca cea mai încordată și cel mai slab retribuit între toți funcționarii statului¹³⁹².
- Învățătorii confesionali adunați la Brad cereau Veneratului Consistor să intervină la forurile statului deoarece și „de data aceasta cu unificarea salariilor învățăorești s-a făcut deosebire între învățătorii de stat și între cei confesionali, fiind aceștia aduși în impasul de-a servi școala și poporul român numai pe lângă jumătate din retribuțiunea ce o are un învățător de stat conform unificării salariilor”¹³⁹³. „Învățătorimea română confesională din cauza deosebirii ce s-a făcut între ea și învățătorii de stat, este foarte

¹³⁸⁶ Ibidem, f. 327.

¹³⁸⁷ Ibidem, f. 345.

¹³⁸⁸ Ibidem.

¹³⁸⁹ Ibidem, Dosar 1/1918, f. 189.

¹³⁹⁰ Analele Asociațiunii învățătorilor români din Ardeal, Banat și Părțile ungurene, p. 9.

¹³⁹¹ DJHAN, Fond Protopopiatul ortodox Brad, Dosar 1/1921, f. 19-20.

¹³⁹² Ibidem.

¹³⁹³ Ibidem.

mâhnită și în sânul ei s-a produs o amărăciune în cel mai mare grad văzând că prin noua normă de salarizare este eludată”¹³⁹⁴. În finalul memoriului întocmit de către învățătorii confesionali se cere a se „interveni cu toată autoritatea pentru a fi unificați și retribuiți în conformitate cu învățătorii de stat în timpul cel mai scurt, în caz contrar nemaiputând face față mizeriei în care înotăm suntem siliți a ne părăsi posturile, prin ce am face cel mai rău serviciu școlii confesionale, care în trecutul de tristă memorie a făcut toate eforturile pentru susținerea sa”¹³⁹⁵. Memoriul este semnat de învățătorii: Pavel Lazăr, președinte, Azarie Circo, Aron Indrei, Petru Matieș și Nicodim Toderășiu.

Dar cele mai multe școli confesionale vor fi transformate în școli de stat, cu trecerea învățătorilor confesionali la aceste școli și rezolvându-se în acest fel doleanțele exprimate de învățătorii din plasele Brad și Baia de Criș la 20 ianuarie 1921. Situația întocmită pentru anul 1923 prezintă următoarea situație a școlilor din localitățile comunei Băița¹³⁹⁶:

<i>Nr. crt.</i>	<i>Localitatea</i>	<i>Felul școlii</i>	<i>Nr. posturi</i>	<i>Proprietarul edificiului</i>	<i>Numărul băieților</i>
1	Băița	De stat	2	Confes. Ort.	65
2	Căinelul de Sus	"	1	"	40
3	Crăciunești	"	1	"	60
4	Hărțăgani	"	3	"	390
5	Ormindea	"	2	"	200
6	Peștera	"	1	"	60
7	Săliște	"	1	"	60
8	Trestia	"	1	"	60

Statul român este nevoit să investească fonduri importante pentru reabilitarea unor clădiri școlare care erau vechi și nu mai corespundeau procesului de învățământ. În primul rând ia în chirie clădirile ce aparțineau Bisericilor, pentru care în câteva cazuri chiar plătesc chirie. Conform unei situații întocmite de către protopopul Dumitru Secărea în anul 1930¹³⁹⁷, situația edificiilor școlare confesionale se prezenta în felul următor:

<i>Nr. crt.</i>	<i>Comuna</i>	<i>Anul constr.</i>	<i>Starea</i>	<i>Material</i>	<i>Câte săli</i>	<i>Anul luării de către stat</i>	<i>Valoare</i>
1	Băița	1894	bună	lemn	una	1920	400.000
2	Căinelul de Sus	-	-	-	-	-	-
3	Crăciunești	1904	bună	lemn	una	1920	300.000
4	Fizeș-Barbura	-	-	-	-	-	-
5	Hărțăgani	1866	bunișoară	lemn	două	3.oct.1921	400.000
6	Lunca	1865	slabă	lemn	una	1910	170.000
7	Ormindea	1898	bună	piatră	două	1924	600.000
8	Peștera	1894	bună	piatră	una	1.XI.1921	400.000

¹³⁹⁴ Ibidem.

¹³⁹⁵ Ibidem.

¹³⁹⁶ Ibidem, Dosar 2/1923, f. 49.

¹³⁹⁷ Ibidem, Protopopiatul ortodox Băița, Dosar 2/1930, f. 14.

9	Săliște	1912	bună	lemn	una	1.XI.1921	900.000
10	Trestia	-	-	-	-	-	-

Anexe pe lângă școli au doar unele dintre școli. Școala din Băița avea 2 camere, bucătărie și cămară pentru locuința învățătorului¹³⁹⁸. La Crăciunești învățătorul dispunea de 1 cameră, bucătărie și pivniță¹³⁹⁹. În cadrul edificiului școlii din Peștera era și o cameră pentru învățător¹⁴⁰⁰.

În Săliște învățătorul dispunea de 2 camere, bucătărie, cămară și pivniță¹⁴⁰¹. Pentru nici una dintre școli luate de stat nu s-a plătit chirie. Acum forurile parohiale din comune cer următoarele chirii: Băița (8.000 lei), Crăciunești (6.000 lei), Hărțăgani (4.000 lei), Nevoieș (10.000 lei), Ormindea (6.000 lei), Peștera (4.000 lei) și Săliște (4.000 lei)¹⁴⁰².

La 4 octombrie 1930, Consistoriul din Sibiu aproba devizul privind renovarea edificiului școlii din Nevoieș (Lunca)¹⁴⁰³. La 12 ianuarie 1931, protopopul Dumitru Secărea raporta Consistoriului că „Duminică 30 noiembrie 1930 am recepționat și dat destinației sale acest edificiu școlar. Vechiul edificiu din lemn, fundamentul din piatră a fost complet dărâmat. Edificiul de azi este nou, temelia din piatră, corpul edificiului din lemn, tencuit cu var, acoperit cu țiglă. Edificiul are o sală spațioasă (9 m x 6,80 m) de învățământ, una cameră pentru locuință și anticameră. Edificiul este corespunzător pentru școală și se poate reface, la nevoie, și în casă parohială”¹⁴⁰⁴.

Cu toate insistențele Comitetelor parohiale pentru plata chiriei pentru localurile de școală folosite de stat, plățile se amână sau se anulează în urma unor înțelegeri la nivelul comunei. La 18 ianuarie 1937, protopopul Dumitru Secărea informa Consistoriul din Sibiu că are în protopopiat „5 parohii în care comuna politică sau comitetul școlar nu plătește chirie pentru folosirea edificiilor fostelor școli confesionale”¹⁴⁰⁵. În comuna Ormindea, comitetul școlar nu plătește chirie, însă se îngrijește de buna stare a edificiului școlar. Același caz este la Nevoieș. În parohiile Hărțăgani și Săliște nu se plătește de asemenea chirie¹⁴⁰⁶. „Parohia Hărțăgani nu primește nici o chirie de la comuna politică și nici de la comitetul școlar pentru folosirea școlii confesionale folosită pentru învățământul primar”¹⁴⁰⁷. Edificiul școlii confesionale și grădina școlară sunt întabulate în cartea funduară pe numele parohiei, respectiv a Bisericii din parohia Hărțăgani”¹⁴⁰⁸, raporta protopopiatului din Băița preotul Ioan Popa la 10 decembrie 1936.

„Pentru folosința școlii confesionale folosită ca școală primară de stat, nici statul, nici primăria cu comitetul școlar nu plătește și nu a plătit nicicând chirie. Notez că din unele ajutoare bănești prestate de județ și din material lemnos, s-a făcut împrejmuirea grădinii școlare, trepte și mici adaptări”¹⁴⁰⁹, raporta preotul Nicolae Perian la 10 decembrie 1936.

La Peștera – comunica preotul Enescu Zichil – „fosta școală confesională de prezent servește drept locuință parohului, deci este transformată în casă parohială”¹⁴¹⁰

În schimb la Crăciunești „comitetul școlar plătește pentru chiria școlii suma de 200 lei anual”¹⁴¹¹.

¹³⁹⁸ Ibidem.

¹³⁹⁹ Ibidem.

¹⁴⁰⁰ Ibidem.

¹⁴⁰¹ Ibidem.

¹⁴⁰² Ibidem.

¹⁴⁰³ Ibidem, f. 30.

¹⁴⁰⁴ Ibidem.

¹⁴⁰⁵ Ibidem, Dosar2/1936, f. 4.

¹⁴⁰⁶ Ibidem.

¹⁴⁰⁷ Ibidem, f. 9.

¹⁴⁰⁸ Ibidem.

¹⁴⁰⁹ Ibidem, f. 13.

¹⁴¹⁰ Ibidem, f. 10.

¹⁴¹¹ Ibidem, f. 5.

După 1924 se iau o serie de măsuri pentru reducerea numărului analfabeților din comună. Din totalul de 1826 de locuitori cât număra populația satului Hărțăgani, în anul 1925, doar 520 știau scrie și citi, dintre care 350 bărbați și 170 femei. Pentru reducerea numărului neștiutorilor de carte din rândul adulților, chiar în anul 1924, în parohia Hărțăgani s-a înființat un curs de analfabeți, ce sa-ținut în „Duminicile din Paresimi și care a fost cercetate de 30 de adulți cu rezultat mulțumitor”¹⁴¹².

Aceste acțiuni au continuat și după instaurarea regimului comunist. Astfel, la 17 noiembrie 1955, în satul Săliște s-au luat măsuri pentru alfabetizarea neștiutorilor de carte. Acțiunea s-a desfășurat în patru centre: La școala elementară, la Safta Nicolae, acasă, la Medrea Lazăr lui Ianăș, acasă și la Radu Avram, acasă¹⁴¹³. Se raporta că în urma acestei acțiuni au mai rămas de alfabetizat în această comună un număr de 16 persoane de până la 55 de ani¹⁴¹⁴. La 13 octombrie 1955, învățătorul Tebieș Ioan de la școala din Trestia a fost cooptat „în colectivul de metodiști ai Secției de învățământ raionale Ilia”¹⁴¹⁵.

¹⁴¹² Ioachim Lazăr, *Învățămintul confesional ortodox din satul Hărțăgani...* p. 241.

¹⁴¹³ DJHAN, Fond Primăria comunei Băița, Dosar 12/1955, f. 2.

¹⁴¹⁴ Ibidem.

¹⁴¹⁵ Ibidem.

OAMENI DE SEAMĂ AI COMUNEI BĂIȚA

PETCO LAZĂR¹⁴¹⁶ (1835-1895) - avocat. S-a născut în anul 1835, în comuna Băița, într-o veche familie de mineri. A urmat Liceul Latin, apoi Academia de Drept din Sibiu. După terminarea studiilor, a fost protonotar al Comitatului Zarand, la Baia de Criș. Se stabilește la Deva, în jurul anului 1880. Își începe cariera de avocat, activând pe tărâm politic, economic și cultural. A fost deputat în Dieta de la Cluj (1865), în Dieta de la Pesta (1865-1868), director al despărțământului „Astra” din Deva (1876-1880) și jurist al „Societății de Istorie și Arheologie” al Comitatului Hunedoara.

În anul 1880 este semnatarul unui memoriu prin care se revendica înființarea unei secții române la Liceul real din Deva. Organizează, împreună cu Ioan Papiu și Alexiu Olariu, Conferința românilor din Deva, din 1883, pentru a protesta împotriva legii referitoare la introducerea limbii maghiare în școlile românești. În 1881 ține un discurs în fața arhiducelui austriac Rudolf, arătând că românii sunt majoritari și cei mai vechi locuitori ai acestui comitat. În anul 1887 se stabilește la Arad, unde a și decedat în anul 1895.

STOICA ION¹⁴¹⁷ (1861-1921) - constructor de aeromodele, pictor, fotograf. S-a născut în anul 1861 în satul Ormindea, comuna Băița. Absolvent al Gimnaziului din Brad (1878). După terminarea claselor gimnaziale, a intrat ucenic într-un atelier fotografic la Sibiu. Călătorește apoi prin România, Austro-Ungaria și Germania, timp de câțiva ani, câștigându-și existența din pictură. A realizat în creion negru patru tablouri: Iosif Bașa, Ioan Pipoș, Dr. Iosif Hodoș, Amos Frâncu, deosebit de reușite.

A pictat fresca bisericii din Ormindea. După multe căutări și cercetări, în 1884, a realizat modelul unui aparat de zbor ce imita forma și zborul păsărilor. În urma unor noi cercetări, în anul 1901, construiește modelul unui nou aparat de zbor, care printr-un resort ce pune în mișcare cele două elice, dispuse una în față, iar cealaltă în spatele aparatului care a zburat efectiv în fața sătenilor din Ormindea.

Aparatul a fost expus la „Astra” Sibiu, apoi la Viena. El a fost și un vestit fotograf, astrolog și muzician. S-a stins din viață la Ormindea, în anul 1921.

MOLDOVAN SILVIU¹⁴¹⁸ (1862-1943) - avocat, publicist, doctor în drept, ministru s-a născut la 17 (30) septembrie 1862, în comuna Băița. Fiu al preotului Gheorghe Moldovan și al Anastasiei Petco. A urmat școala primară în comuna natală, apoi liceul la Sibiu, terminând primul din promoția sa (1880). Și-a continuat studiile la Universitatea din Budapesta, unde și-a luat doctoratul în Drept, la 1 septembrie 1884, cu teza „Statutul juridic al proprietăților funciare în Comitatele Zarand și Hunedoara, după revoluția de la 1848-1849”.

După terminarea studiilor universitare s-a stabilit la Arad, efectuând practică avocățească. La 2 ianuarie 1886, a fost admis în Baroul Arad, devenind în curând unul dintre cei mai cunoscuți avocați. A desfășurat o bogată activitate culturală.

A fost redactor responsabil al „Revistei Orăștiei”, membru al „Societății de lectură” din Orăștie, al „Reuniunii Române de Economie”. Până la 1 decembrie 1918, a fost un membru marcant al conducerii Despărțământului Arad al Astei, de a căror probleme juridice s-a ocupat permanent. A fost membru al Partidului Național Român.

A făcut parte din delegația care a dus Memorandumul la Viena, reprezentând, împreună cu Teodor Pop, alegătorii din Țara Zarandului, și unul din avocații apărării în procesul intentat

¹⁴¹⁶ Maria Razba, Personalități hunedorene (sec. XV-XX), Dicționar, Editura Emia, Ediția a II-a, Deva, 2004, p. 419-420; Victor I. Șuiaga, Albumul „Astra” din Deva, 1873-1948, Deva, 1980.

¹⁴¹⁷ Maria Razba, op. cit., p. 533.

¹⁴¹⁸ Maria Razba, op. cit., p. 347-348; Ioachim Lazăr, Inculpați și apărători hunedoreni în procesul Memorandumului, Ziridava, XVIII, 1993, p. 189-194.

memorandiștilor. La 1 Decembrie 1918 s-a aflat între delegații care au hotărât Unirea Transilvaniei cu România. Între 1919-1924 a fost prim-președinte al Tribunalului Arad, funcție pe care a deținut-o până s-a pensionat.

După pensionare, s-a reîntors în barou, fiind ales decanul acestuia o lungă perioadă de timp, până la sfârșitul anului 1941. În același timp, a fost președinte al Camerei de Comerț și Industrie a Județului Arad, având o activitate laborioasă în rezolvarea tuturor litigiilor.

Pe plan politic, a fost ales de două ori senator de Arad, membru în guvernul Averescu (1926-1927) din partea Partidului Poporului, președinte al Partidului Național Agrar din Arad (1934). În anul 1942, se retrage definitiv din viața publică, stabilindu-se în comuna Băița. Aici a fost sărbătorit la împlinirea vârstei de 80 de ani. A încetat din viață în anul 1943.

RADU IOAN¹⁴¹⁹ (1866-1936) - profesor, doctor în științe matematice. S-a născut în anul 1866, în satul Hărtăgani, comuna Băița. Rămas orfan de tată, la 12 ani, este crescut de bunicul său, Anghel Radu, fost lăncier în oastea lui Avram Iancu. Urmează gimnaziul la Brad, apoi pentru rezultatele deosebite la învățătură, i s-a acordat o bursă din partea Astei, pentru a urma liceul la Blaj.

Pentru aceleași merite deosebite, obține o bursă din partea Fundației „Gojdu”, pentru a frecventa cursurile Facultății de Matematică și Fizică a Universității din Cluj, unde mai târziu, va deveni doctor în științe matematice. Este primul român cu doctoratul obținut la Universitatea Maghiară din Cluj. După terminarea studiilor, în anul 1892, este profesor, apoi timp de 13 ani (1920-1932), director al gimnaziului din Brad, deși i se oferise Catedra de Fizică la Universitatea din Cluj.

Prin căsătoria sa cu Iolanda Robotin, din satul Poiana (Orăștie) își întemeiază o gospodărie model, iar casa lui devine locul de întâlnire al elitei intelectuale brădene. În cei 42 de ani de profesorat, se afirmă ca un pedagog talentat și înzestrat cu metode moderne de predare.

În perioada în care a fost director la Liceul „Avram Iancu” din Brad, cunoaște cele mai mari împliniri: inaugurarea noului local și completarea gimnaziului de la 4 la 8 clase, susținerea primului examen de bacalaureat, înființarea internatului, construirea și dotarea sălii de gimnastică, electrificarea clădirii liceului, dezvoltarea laboratoarelor și cabinetelor de specialitate.

Cu prilejul jubileului de 50 de ani de la înființarea liceului, scrie și publică monografia Liceului „Avram Iancu”. Participă activ la viața social-politică și culturală a Zarandului și a întregii Transilvanii. Este ales delegat din partea Zarandului, la Marea Adunarea Națională de la Alba-Iulia, de la 1 Decembrie 1918.

Este președinte al Despărțământului Brad al Astei, și membru în Consiliul Științific al acesteia. Colaborează la cele mai importante reviste și ziare din Transilvania, publică lucrări de matematică și fizică. Face parte din cei 172 de autori ai „Enciclopediei române”, a lui C. Diaconovici, editată de „Astra”. A decedat în anul 1936, la Brad, unde este și înmormântat.

DEMIAN IOAN¹⁴²⁰ (1878-1952) - avocat, doctor în științe juridice. S-a născut la 6 ianuarie 1878, în satul Hărtăgani. Urmează școala primară din satul natal după care se înscrie la Gimnaziul din Brad. Apoi urmează cursurile Liceului românesc din Brașov, absolvindu-l printre cei mai buni elevi. Ioan Demian urmează Facultatea de Drept a Universității din Cluj, devenind în anul 1906 doctor în științe juridice. După încheierea primului război mondial, în care activase ca ofițer în armata austriacă luptând pe frontul din Italia se stabilește în Banat, la Sânicolaul Mare.

¹⁴¹⁹ Maria Razba, op. cit., p. 464-465; Neag Romulus, Personalități brădene în lumina istoriei, Brad, 1995, p. 110-114; Olimpia Palamariu, Contribuția profesorului Ioan Radu la răspândirea cunoștințelor științifice în lumea satului, în Sargetia, 26/2, 1995-1996, p. 437-441.

¹⁴²⁰ Maria Razba, op. cit., p. 148-149; Maria Toma-Damșa, Florica Zaharia, Hărtăgani monografie, Editura Emia, Deva, 2001, p. 75-76.

S-a căsătorit în anul 1911 cu Ileana Zomborean, căsătorie din care au rezultat patru copii: Dorina, căsătorită Ciobanu, al cărei fiu este scriitorul Radu Ciobanu. Apoi fiii, Viorel, inginer în Cluj, Mircea, medic în Vatra Dornei și Ileana, stabilită la Timișoara. Ioan Damian ocupă în anul 1930 notar public la Biled și apoi în comuna Periam.

În toamna anului 1918 contribuie la organizarea Gărzii Naționale Române din Sânicolaul Mare și la instaurarea administrației românești. A participat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918, ca delegat al cercului electoral Sânicolaul Mare și este ales membru în Marele Sfat Național Român. Participă la alegerile parlamentare pe lista Partidului Național Român fiind ales deputat în Parlamentul României Mari.

După al doilea război mondial, amenințat cu deportarea în Bărăgan, s-a retras la Hărțăgani, la sora sa Aneta Popovici, unde a și decedat la 30 ianuarie 1952, unde a și fost înmormântat.

IGNATON ION¹⁴²¹ (1888-1973) - preot, profesor, dirijor, culegător de folclor. Născut la 1 septembrie 1888, în satul Ormindea, comuna Băița, a urmat studiile primare și gimnaziale la Brad. Urmează apoi cursurile Liceului „Andrei Șaguna” din Brașov, ca bursier al Fondului „Avram Iancu” al Astrei, unde are ca profesor pe celebrul Gheorghe Dima. Ca elev, a făcut parte din corul bisericii „Sf. Nicolae” din Cluj, precum și din corul „Reuniunii de muzică”, care a concertat la Ateneul Român din București (1906).

În anul 1909 a înființat un cor bărbătesc, în satul natal Ormindea. Absolvent al Institutului de Teologie din Sibiu (1912), având ca profesori pe D. Cunțan și Timotei Popovici. Între 1911 – 1913, a fost dirijorul corului mixt al Reuniunii Meseriașilor din Sibiu. După terminarea studiilor a fost numit preot în satul Crăciunești, județul Hunedoara. La scurt timp după începerea primului război mondial, a fost mobilizat ca preot militar, cu grad de căpitan, la Spitalul Militar din Bistrița, apoi a fost trimis în Polonia, Rusia și Italia. După război, se întoarce la Crăciunești unde este ales președinte al Consiliului Național Român, în care conduce delegația de săteni la Marea Adunare Națională de la Alba-Iulia.

În 1919 organizează, în orașul Brad, un cor mixt cu care i-a întâmpinat pe regina Maria și regele Ferdinand, cu prilejul vizitei acestora în capitala Zarandului. Urmează cursurile Universității din Cluj, obținând la examenul terminal nota 10. Este numit profesor de muzică la Liceul de Băieți din Deva. A luat parte la concursurile „Tinerimea Română” din București, cu corurile Liceului de Băieți și al Liceului de Fete al Școlii Normale din Deva (1921), cor care s-a situat printre cele mai bune formații participante.

Împreună cu alți intelectuali din municipiul Deva, înființează în anul 1929 „Societatea de Cântări”, cu cor și orchestră, care susține o suită de concerte în diferite localități ale județului. Un mare succes l-a reprezentat spectacolul cu opereta „La șezătoare” de Tiberiu Brediceanu. În 1921 a înființat corul mixt al funcționarilor și meseriașilor din Deva, al cărui președinte a fost ales în anul 1924. S-a preocupat de culegerea și răspândirea cunoștințelor despre cântecul popular.

Introduce în repertoriu cântece pe care le-a cules și prelucrat singur („Doina lui Lucaciu”, „Prinse-i patru boi la car”, „Doina”(pe versurile lui M. Eminescu), „Doru mândrii”). Între 1937 – 1941 a publicat cântece prelucrate de el în revista „Știu” a elevilor de la Liceul „Decebal” Deva.

O bună parte din repertoriul solistului de muzică populară Alexandru Grozuță este alcătuit din cântece culese de Ignaton. Pentru activitatea desfășurată în domeniul muzicii a fost răsplătit cu medalia „Meritul Comercial și Industrial” cl. a II-a (1937) și Medalia „Centenarul regelui Carol I” (1940). A funcționat ca profesor la Liceul „Decebal”, până în anul 1953, apoi la Liceul Pedagogic, până în 1960. S-a stins din viață în anul 1973, fiind înmormântat în cimitirul ortodox din Deva.

¹⁴²¹ Maria Razba, op. cit., p. 263-264; Oprișu Valeria, Ion Ignaton, promotor al vieții muzicale hunedorene, în Sargetia, vol. 26/2, 1995-1996, p. 475-506.

SÂNTIMBREANU MIRCEA¹⁴²² (1926-1999) - scriitor, editor. S-a născut la 7 ianuarie 1926 în comuna Băița. Urmează cursurile Liceului Ortodox-Român „Avram Iancu” din Brad, școală de puternică tradiție națională (absolvită în 1943). Absolvent al Facultății de Științe Juridice (1947) și al Facultății de Filozofie (1951) din București. Asistent universitar la Catedra de Drept Penal a Universității București (1948-1951). A funcționat ca profesor de istorie la diverse școli din București.

Contactul cu elevii a fost șansa care l-a apropiat de literatura pentru copii. Debut editorial, cu volumul în proză „Cu și fără ghiozdan”, la Editura Tineretului (1956). A lucrat la Consiliul Național al Pionierilor (1966). Director la Editura Albatros (1969-1970; 1973-1984) până în 22 decembrie 1984, când, printr-un abuz, a fost îndepărtat de la conducerea editurii, deși era unul dintre cei mai apreciați editori de carte din țară. Director al Centrului Național al Cinematografiei (1970-1972), director al Editurilor în Consiliul Culturii (1972-1974).

Este pensionat de la Editura Albatros (1984). După 1990, participă la organizarea unor saloane de carte la nivel național. A fost președinte de onoare al Târgului de carte „Gaudeamus”. A fost membru în conducerea Uniunii Scriitorilor din România. A mai scris teatru de păpuși, scenarii și scenete radiofonice, a tradus din limba italiană, cine-jurnale etc. În 1996, la împlinirea vârstei de 70 de ani, este aniversat la Brad, în cadrul „Zilelor scriitorilor zărândeni” și i se acordă titlul de „Cetățean de Onoare al municipiului Brad”.

Cu acest prilej, are loc prima ediție a concursului de creație literară „Mircea Sântimbreanu”- proză scurtă, ajuns în anul 2000, la cea de-a III-a ediție. S-a dedicat în exclusivitate literaturii pentru copii, folosind umorul nativ în scopuri educative. A decedat în luna august 1999, ultima sa dorință fiind aceea de a se întoarce în pământul drag al Zarandului, unde a fost înmormântat.

FLOREA VALER (n. 1920) - este fiul unui notar din Băița. Este fiul lui Azarie Florea și al Lucreției dar rămâne orfan de la vârsta de 9 ani. Este absolvent al Liceului „Avram Iancu” din Brad, iar în anul 1946 al Universității din Iași, obținând diploma de inginer chimist cu mențiunea „Magna cum laude”. Inginerul Valer Florea a desfășurat o intensă activitate de cercetare științifică fiind numit părintele emailului românesc. El a contribuit la organizarea în țară a unui centru de cercetări ce cuprinde 12 laboratoare; organizarea a trei stații pilot pentru cercetare fundamentală și aplicative în domeniile frite și emailuri, pigmenți pentru emailuri și decoruri.

A întocmit și publicat 43 de lucrări în diferite reviste din țară și străinătate. Inginerul Valer Florea este coautor la 19 certificate și brevete de inventator.

MÂRȘU I. OVIDIU¹⁴²³ (n.1928) - profesor universitar, doctor inginer. Născut în comuna Băița, județul Hunedoara, la 23 martie 1928. Urmează cursurile Liceului „Decebal” din Deva. Absolvent al Institutului Politehnic Timișoara, Facultatea de Construcții (1952). Doctor inginer cu teza „Betoane ușoare, simple și armate” (1957). Activitate didactică universitară, începând din 1953, în cadrul institutului Politehnic Timișoara, parcurgând toate treptele didactice, până la cel de profesor universitar (1969-1994). Din 1994 este profesor consultant. În paralel, a desfășurat activitate de cercetare științifică, fiind cercetător științific principal I, în cadrul INCERC, filiala Timișoara (1956-1959).

A deținut funcțiile de prodecan al Facultății de Construcții Timișoara (1959-1961), șef secție, Baza Academiei RSR (1968). Autor și coautor al unor publicații de specialitate și a numeroase articole apărute în reviste din țară și străinătate. A fost distins cu Premiul „Traian Vuia” al Academiei Române (1976).

TRUFAȘ MIRON VALER¹⁴²⁴ (1931-1997) - profesor universitar, hidrolog, geograf. S-a născut la 10 noiembrie 1931, în comuna Băița. Urmează cursurile Liceului „Decebal” din Deva. Absolvent al Facultății de Geografie a Universității București. După terminarea studiilor

¹⁴²² Maria Razba, op. cit., p.493-495.

¹⁴²³ Ibidem, p. 342.

¹⁴²⁴ Ibidem, p. 568-569.

universitare, în 1954, a fost numit preparator la facultatea de Geologie - Geografie a Universității din București.

A ținut cursuri de limnologie, oceanografie, meteorologie, climatologie, hidrologie, hidrometrie, hidrochimie, cercetarea și protecția mediului. A publicat mai multe manuale universitare, dintre care, cel de „Hidrochimie” (1975) a reprezentat o premieră absolută în țara noastră. La începutul anilor '70, în calitate de îndrumător al unui club studentesc de speologie, a sprijinit elaborarea unor lucrări de licență de către studenții de la facultățile de Chimie și Medicină.

A înființat și coordonat Centrul de cercetare al Mediului și Efectuare a Studiilor de Impact, în cadrul Universității din București. A elaborat 14 cursuri, predate la Facultatea de Geografie a Universității din București, între 1963-1997, cele mai multe pe problematică de hidrologie, hidrogeologie și mediu. A elaborat 12 lucrări publicate în volum, în calitate de autor unic sau coautor.

A realizat 124 articole și studii științifice publicate în reviste de specialitate din țară și străinătate. A participat la 22 de conferințe, 3 congrese de geografie, 31 simpozioane de geografie, hidrologie, ecologie, mediu ambiant. A fost coordonator sau coautor la 32 de teme de cercetare științifică contractuală. Membru de onoare a cinci asociații profesionale: Societatea de Geografie din România (1954), Asociația Hidrogeologilor din România (1990), Comitetul Național Român pentru programul Hidrologic Internațional (1992). A fost mentor pentru 43 de generații de studenți, din rândul cărora s-au desprins profesioniști vestiți, mândri astăzi că l-au avut profesor.

S-a stins din viață în anul 1997.

TOMA-DAMȘA MARIA¹⁴²⁵ (n. 1936) - profesor, publicist. S-a născut la 4 februarie 1936, în satul Hărțăgani, comuna Băița. Studiile primare le-a urmat în comuna natală (1943-1950). Urmează apoi Școala Normală din Deva (1950-1955), după care se înscrie la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj, Facultatea de Limba și literatura Română, promoția 1965. Profesor gradul I (1970).

După terminarea Școlii Normale a lucrat ca profesor suplinitor de limba și literatura română la Școala generală din Hărțăgani (1955-1968). Din anul 1965, este profesor titular, apoi inspector de specialitate la Inspectoratul școlar al județului Hunedoara (1968-1969), profesor titular la Liceul pedagogic Deva (1970-1996). În perioada când a lucrat la Inspectoratul Școlar, a participat la cursurile de perfecționare la ICCPD București și e efectuat inspecții de specialitate.

Ca profesor, a pregătit generații de elevi, iar în calitate de șefă de catedră, de limba și literatura română, a ținut lecții deschise, a susținut referate de specialitate. Între 1970-1985, a fost metodistă la Inspectoratul Școlar, efectuând inspecții de definitivat și pentru obținerea gradelor II și I. Între 1985-1997, a condus aproximativ 80 de lucrări pentru obținerea gradului I, la specialitățile învățători și educatoare.

A ținut, timp de 26 de ani, cursurile de perfecționare la literatura pentru copii și metodică, pentru învățătorii și educatoarele din județul Hunedoara. A fost membră în Comisia Națională de Limba și Literatura Română (1993-1997), a elaborat programe de metodică pentru educatoare, programe de literatură pentru copii și programe de literatură universală. Membră în comisiile de învățământ, la examenele de definitivat din Deva, Arad și Timișoara.

A contribuit la elaborarea unor metodici și manuale școlare: „Metodica dezvoltării vorbirii în grădinița de copii și clasele I-II”; „Literatura pentru copii”, manual pentru clasa a XII-a, în colaborare cu lector Lidia Țugulan; „Manualul pentru literatură pentru copii” clasa a XII-a, licee pedagogice (1994). A condus Cenaclul Literar „Lucian Blaga” al Liceului Pedagogic.

A participat cu comunicări la simpozioane și sesiuni științifice, a publicat articole, studii, recenzii și cronici literare în ziarle locale, reviste literare și de specialitate. I s-a acordat

¹⁴²⁵ Ibidem, p. 563-564.

„Trofeul Micului Cititor” al Bibliotecii Județene „Ovid Densusianu” Hunedoara -Deva pentru lucrarea „Antologia literaturii pentru copii” (2000).

ZAHARIA FLORICA¹⁴²⁶ (n. 1954) - artist plastic, conservator în textile, creator în tapiserie. S-a născut la 2 iulie 1954, în satul Hărțăgani, comuna Băița, județul Hunedoara. A urmat școala primară la Hărțăgani, apoi Liceul Pedagogic din Deva (1969-1974). Își continuă studiile la Școala de Artă Populară București și la Institutul de Arte Plastice „Nicolae Grigorescu” București, Secția Tapiserie- Contextură, clasa profesorului Emilia Niculescu Petrovici (1977-1981).

Membră a U.A.P. din România (din 1984). Între 1974-1976, este educatoare la grădinița de copii din satul Trestia, comuna Băița, Între 1982-1984, este asistent creație costume la Centrul Cinematografic Buftea; creator contextură la Fabrica de Textile Balotești (1981-1982). Din 1981, lucrează creații de tapiserie și pictură.

Din anul 1988, este angajată la The Metropolitan Museum of Art din New York, departamentul Conservare-Textile. Din 1997, este coordonator pentru colecția de textile europene. Din anul 1989, până în prezent, desfășoară o activitate de conservare, prezentare și instalare de expoziții în colecții particulare, instituții și numeroase muzee din SUA și Europa (Brooklyn Museum New York; Stedelijk Museum Amsterdam etc.).

În anul 1990, a urmat un curs de conservare a textilelor la Institut of Fine Arts, New York University, profesor Nabuko Kajitani. Profesor la „Campbell Center for Historic Preservation Studies Mount Carroll”, Illinois, USA, la Cursul de Conservare a Textilelor, nivel postgraduat (1992). Din 1997, este doctorand în estetica artei la The metropolitan Museum of Arts New York pregătind lucrarea „Materiale textile tradiționale și procesul lor tehnologic în Transilvania”.

¹⁴²⁶ Ibidem, p. 599-600.

ASPECTE DEMOGRAFICE DIN SATELE COMUNEI BĂIȚA

Aspectele demografice ale unei comunități reprezintă una din problemele importante ale istoriei acesteia. De numărul populației a depins puterea sa economică, dinamismul și vitalitatea, realizările ei economice, sociale și culturale. Reconstituirea tabloului demografic al comunităților componente ale comunei Băița încercăm să-l refacem pe baza recensămintelor și conscripțiilor realizate începând cu anul 1525 și până la ultimul recensământ, cel din anul 2002.

Satele comunei Băița au avut, în decursul istoriei lor îndelungate, o evoluție interesantă din punct de vedere demografic. Conform studiilor de specialitate, satele din Transilvania ajung abia în secolul al XVI-lea la o medie de 50 gospodării, iar membrii unei gospodării sporesc la 4¹⁴²⁷. La 1525 localitatea Băița și alte câteva sate aparținătoare acestei comune aparțineau marelui domeniu al cetății Șiria¹⁴²⁸. În cadrul domeniului cetății Șiria, Băița făcea parte din voievodatul lui Ștefan Moga, alături de satele Hărțăgani, Trestia, Crăciunești, Peștera, Căinel, Călimănești și Ormindea¹⁴²⁹.

Conform urbariului publicat de către David Prodan, în anul 1525, Băița număra 14 capi de familie, ceea ce însemna circa 56 de locuitori¹⁴³⁰. Dar să urmărim situația demografică a celor 7 localități ale comunei la 1525¹⁴³¹:

<i>Nr. crt.</i>	<i>Localitatea</i>	<i>Număr capi de familie</i>	<i>Populație aproximativă</i>	<i>Obs.</i>
1	Băița	14	56	
2	Hărțăgani	25	100	
3	Trestia	14	56	
4	Crăciunești	8	32	
5	Peștera	1	4	
6	Căinel	13	52	
7	Ormindea	17	68	
8	Călimănești	11	44	

Trebuie să menționăm că în această perioadă, pentru iobagi, se folosea în mod curent doar numele de botez al persoanei, la care se mai adăuga, din când în când, și ocupația sa. Până în secolul al XVIII-lea documentele cunoscute nu mai menționează, în mod special, date despre locuitorii comunităților aparținând comunei Băița.

În Transilvania, în secolul al XVIII-lea, se înregistrează o schimbare importantă în evoluția populației. Acest secol mult mai liniștit în comparație cu cel precedent, în ceea ce privește luptele interne feudale, expedițiile de paradă și chiar războaiele, epidemiile sunt mai rare și mai puțin bănuitoare, la care se adaugă un nivel de viață și o îngrijire sanitară mai bună, factori care au dus la o creștere semnificativă a populației. Populația, în ansamblul ei, poate fi urmărită în

¹⁴²⁷ Ștefan Pascu, *Populație și societate*, vol. I. Cluj, 1972, p. 45.

¹⁴²⁸ David Prodan, *Domeniul cetății Șiria la 1525*, p. 60 ; *Idem*, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea*, vol. II, p. 67-84.

¹⁴²⁹ *Ibidem*.

¹⁴³⁰ *Ibidem*, p. 60-61.

¹⁴³¹ *Ibidem*, p. 60-68.

evoluția sa, prin numeroasele conscripții fiscale, urbarii, recensăminte generale demografice, catagrafii, registre parohiale etc.¹⁴³²

Prima conscripție efectuată pentru Principatul Transilvaniei are loc în anii 1713-1714. Ea conține o serie de date contradictorii, având în vedere evenimentele din anii 1704-1711, legate de răscola lui Francisc Rakoczy al II-lea. Următoarele cinci conscripții (1733, 1750, 1760-62, 1766 și 1805) au avut un caracter strict confesional. Cele cinci conscripții înregistrează pentru comuna Băița următoarele date demografice:

<i>Localitatea</i>	<i>1733</i>	<i>1750</i>	<i>1760-1762</i>	<i>1766</i>	<i>1805</i>
Băița	-	20	25	59	53
Barbura	-	-	-	-	51
Căinelul de Sus ¹⁴³³	80	36	34	160	55
Crăciunești	20	160	42	986	20
Fizeș	42	60	41	333	56
Hărțăgani	80	400	178	517	225
Lunca	?	90	80	302	115
Ormindea	60	220	140	432	142
Peștera	16	15	40	147	59
Săliște	34	88	29	147	70
Trestia	40	200	79	291	109
Total	372	1.289	688	3.374	955

Primele două conscripții au fost efectuate din ordinul episcopilor de la Blaj, Ioan Inochentie Micu (1733) și a vicarului general episcopesc, Petru Pavel Aron. Ele au înregistrat în primul rând credincioșii greco-catolici din episcopia Blajului. În anul 1750 s-au înregistrat numărul persoanelor și nu cel al familiilor, spre deosebire de anul 1733.

Problema diferendului confesional, nerezolvată prin măsurile luate în urma conscripției din anul 1733, a necesitat realizarea a noi conscripții, unele ordonate de Guvern, altele de către autoritățile ecleziastice. Continuarea disputelor confesionale, amplificate de către mișcarea lui Sofronie din Cioara, a determinat Curtea din Viena să instituie o comisie pentru cercetarea disputei religioase a românilor.

Conscripția Buccow, din 1760-62, înregistra o scădere considerabilă a numărului credincioșilor din toate parohiile cu excepția parohiei Peștera unde se înregistrează o creștere de la 15 la 40. În parohiile celelalte scăderea numărului de credincioși în 1760-1762 față de 1750 este diferită. Parohia Căinel înregistrează cea mai mică scădere de la 36 la 34. În celelalte situația se prezintă astfel: Fizeș - de la 60 la 41, Crăciunești - de la 160 la 42, Hărțăgani - de la 400 la 178, Lunca - de la 90 la 80, Ormindea - de la 220 la 140, Săliște - de la 88 la 29 și Trestia - de la 200 la 79. Explicația o găsim în evenimentele legate de mișcarea condusă de călugărul Sofronie din anii 1759-1761, o mare parte a populației românești revenind la ortodoxie.

Conscripția Eparhiei Legii Grecești Neunite din Ardeal, din anul 1766, înregistrează acest fenomen, populația comunităților revenind în totalitate la religia strămoșească.

Conscripțiile confesionale se apropie de situația demografică reală, iar prin semnificațiile și implicațiile religioase, naționale și politice, au reprezentat dovezi și argumente în sprijinul justiției cererilor politico-naționale ale românilor din Transilvania.

¹⁴³² Ștefan Pascu, op. cit., p. 66.

¹⁴³³ Căinelul de Sus apare înregistrat împreună cu cel de Jos.

Dar izvorul de cea mai mare însemnătate pentru cunoașterea situației demografice din Transilvania, la sfârșitul secolului al XVIII-lea și în urma Răscoalei lui Horea, îl constituie înregistrarea populației din anii 1784-1787, care întrunește, pentru prima oară în practica vremii, unele elemente caracteristice recensămintelor moderne¹⁴³⁴. Conform conscripției se înregistrează pentru localitățile comunei Băița¹⁴³⁵ următoarele date:

<i>Nr. crt</i>	<i>Localitatea</i>	<i>Nr. case</i>	<i>Familii</i>	<i>Populație</i>	<i>Bărbați</i>	<i>Femei</i>
1	Băița	185	226	859	460	399
2	Barbura	94	79	308	157	154
3	Căinelul de Sus	39	43	217	117	100
4	Crăciunești	59	52	262	126	136
5	Fizeș	53	50	289	142	147
6	Hărțăgani	227	225	1.015	527	488
7	Lunca	99	109	510	253	257
8	Ormindea	131	128	650	335	315
9	Peștera	47	52	264	89	75
10	Săliște	80	74	361	195	166
11	Trestia	119	131	617	321	296

Din analiza recensământului se poate observa foarte ușor stabilitatea din punct de vedere demografic al localităților.

Conscripțiile din 1766 și 1805 sunt realizate de către conducătorii Bisericii ortodoxe și datele publicate dovedesc triumful ortodoxiei în aceste comunități. Dar datele acestor conscripții conțin și multe erori. Altfel este greu de explicat cum populația unei localități înregistrează creșteri semnificative într-un interval de câțiva ani, iar într-o altă localitate, vecină, scăderi la fel de spectaculoase.

„La adăpostul munților – scria David Prodan - greu de controlat, departe de ochii stăpânului, în acest loc închis fizic, dar deschis larg variațiilor vieții, căderii sau ridicării, mizeriei sau câștigului subit, în acest arbitrar al sarcinilor, abuzul, fraudă, vegetează luxuriant. Pe toată scara aparatului, de sus până jos, funcționari mineri, domeniali sau comitatensi, schimbători de aur, perceptori, șpani, juzi, gornici, comit cele mai revoltătoare abuzuri.

Repartizează sarcinile publice arbitrar, sustrag pe cei care le plătesc lor, încarcă pe cei săraci, încasează samavolnic, peste prevederile legale, așa ca să le ajungă și pentru ei și pentru superiorii lor. Se acopăr unii pe alții, nu dau satelor socoteală de încasările lor cu anii, amendează, bat, înșeală, întreținând mereu spiritul de revoltă”¹⁴³⁶. Acesta este tabloul real al situației sociale din Munții Apuseni și din Zarand în perioada premergătoare răscoalei din 1784.

„Obștea satului – scria Tóth Zoltán – reprezenta destul de fidel forma limitată de autonomie care permitea sătenilor să repartizeze între ei, în mod mai mult sau mai puțin satisfăcător, totalul taxei domeniiale despre care nu se poate spune că ar fi fost prea ridicată. Solidaritatea țărănească a permis folosirea armei tănuirii și față de organele comitatului, care efectuau recensămintele fiscale”¹⁴³⁷. Munții Apuseni au fost, potrivit aprecierii istoricului Constantin C. Giurescu „cei mai populați dintre munții noștri”¹⁴³⁸. „Populația de aici s-a caracterizat de-a lungul timpului

¹⁴³⁴ Costin Feneșan, Izvoare de demografie istorică, vol. I, București, 1986, p. 393.

¹⁴³⁵ Cu excepția localității Vălișoara.

¹⁴³⁶ David Prodan, Răscoala lui Horea, vol. I, București, 1984, p. 121.

¹⁴³⁷ Tóth Zoltán, Mișcările țărănești din Munții Apuseni până la 1848, București, 1955, p. 106.

¹⁴³⁸ Constantin C. Giurescu, Transilvania în istoria poporului român, București, 1967, p. 11.

printr-o natalitate mult mai ridicată decât în alte zone ale țării, printr-un profund atașament față de familie, prin practicarea tipului de familie extinsă¹⁴³⁹.

Conscripțiile și recensămintele austriece mai continuă cu alte două, cele din 1850 și 1857. Recensămintele din 1850 și 1857 înregistrează pentru localitățile comunei Băița următoarea situație demografică:

<i>Nr. crt.</i>	<i>Localitatea</i>	<i>Anul recens.</i>	<i>Nr. case</i>	<i>Nr. locuințe</i>	<i>Populație</i>
1	Băița	1850	256	267	1.083
		1857	292	300	1.141
2	Barbura	1850	167	174	674
		1857	156	162	653
3	Căinelul de Sus	1850	81	84	331
		1857	88	88	345
4	Crăciunești	1850	100	105	405
		1857	98	106	435
5	Fizeș	1850	35	40	169
		1857	37	39	180
6	Hărțăgani	1850	255	275	1.138
		1857	264	294	1.222
7	Lunca	1850	130	140	586
		1857	134	148	610
8	Ormindea	1850	180	185	755
		1857	186	198	802
9	Peștera	1850	92	93	402
		1857	94	104	456
10	Săliște	1850	86	84	333
		1857	91	100	381
11	Trestia	1850	105	127	450
		1857	99	106	397

Populația localităților comunei a crescut cu excepția satelor Barbura (-21) și Trestia (-53). În celelalte localități creșterile înregistrate sunt următoarele: Băița (+58), Căinelul de Sus (+14), Crăciunești (+20), Fizeș (+11), Hărțăgani (+84), Lunca (+24), Ormindea (+47), Peștera (+54) și Săliște (+48).

În urma încheierii actului dualist din anul 1867 va începe o nouă perioadă în istoria recensămintelor din Transilvania. În această perioadă s-au efectuat recensămintele din anii 1880, 1900 și 1910. În ciuda unor ajustări masive, în ciuda scopurilor politico-naționale pe care le-au urmărit, autoritățile statului maghiar n-au putut schimba o realitate de necontestat, Transilvania țară românească. Iată datele înscrise pentru localitățile comunei Băița:

¹⁴³⁹ Valentin Trebici, Ion Ghinoiu, Demografie și etnografie, București, 1986, p. 180.

Recensămintele din perioada dualismului austro-ungar

<i>Localitatea</i>	<i>Anul</i>	<i>Nr. case</i>	<i>Populație</i>	<i>Bărbați</i>	<i>Femei</i>
Băița	1880	280	1.186	-	-
	1900	387	1.760	905	855
	1910	362	1.220	593	627
Barbura	1880	156	653	-	-
	1900	111	414	216	198
Barbura	1910	116	411	197	214
Căinelul de Sus	1880	88	345	-	-
	1900	145	459	301	268
	1910	142	597	316	281
Crăciunești	1880	98	435	-	-
	1900	161	681	360	321
	1910	157	591	311	280
Fizeș	1880	37	180	-	-
	1900	114	499	241	258
	1910	119	458	206	252
Hărtăgani	1880	264	1.222	-	-
	1900	410	1.797	902	895
	1910	445	1.764	903	861
Lunca	1880	134	611	-	-
	1900	172	754	369	385
	1910	187	759	360	399
Ormindea	1880	186	802	-	-
	1900	287	1.231	602	629
	1910	305	1.342	676	666
Peștera	1880	94	456	-	-
	1900	127	531	256	275
	1910	128	585	208	305
Săliște	1880	91	383	-	-
	1900	143	645	329	316
	1910	165	647	343	304
Trestia	1880	99	400	-	-
	1900	128	551	258	293
	1910	142	589	285	304

Comparând datele înregistrate în anul 1900 față de cele din 1880 se constată o creștere spectaculoasă a populației din localitățile comunei, cu excepția satului Barbura unde numărul locuitorilor scade cu 239. În celelalte localități se înregistrează următoarele creșteri: Băița (+574), Căinelul de Sus (+224), Crăciunești (+246), Fizeș (+319), Hărtăgani (+575), Lunca (+143), Ormindea (+429), Peștera (+75), Săliște (+262) și Trestia (+151). În schimb o situație diametral opusă se observă prin compararea cifrelor din 1910 față de 1900.

Prin compararea datelor recensămintelor din 1900 și 1910 se poate observa că populația din localitățile Băița (-540), Crăciunești (-90), Fizeș (-41) și Hărtăgani (-33) a scăzut considerabil. O scădere nesemnificativă se înregistrează în localitatea Barbura (-3). Chiar și creșterile din celelalte localități înregistrează un spor de populație destul de mic, având în vedere rata natalității de la sfârșitul secolului al XIX-lea: Ormindea (+111), Peștera (+54), Trestia (+38), Căinelul de Sus (+28), Lunca (+5) și Săliște (+2).

Fenomenul scăderii populației din Băița, Crăciunești, Fizeș și Hărtăgani trebuie legat de faptul că după anul 1900 un număr important de români din Transilvania au emigrat spre România, dar mai ales spre America. Au plecat în primul rând locuitorii din satele mai sărace situate în zonă de deal și munte. Surprinde în mod deosebit scăderea extraordinară a populației din Băița, având în vedere faptul că o mare parte se ocupau cu mineritul de aur sau poate tocmai acest fapt să-i fi determinat să plece spre America. În schimb din Ormindea, Peștera, Trestia, Căinelul de Sus, Lunca și Săliște numărul celor plecați a fost mic, aici realizându-se un spor de populație.

După Marea Unire din 1918 se înregistrează o nouă etapă în modul de organizare a recensămintelor populației. Deși rata natalității se menține ridicată în toată perioada interbelică unele dintre localitățile comunei nu reușesc, nici după 20 de ani, să ajungă la nivelul înregistrat în anul 1910.

Situația demografică din comuna Băița se poate observa cu claritate din compararea recensămintelor efectuate în anii 1910, 1930 și 1941.

<i>Nr. crt</i>	<i>Localitatea</i>	<i>Anii recens.</i>	<i>Populație înregistrată</i>	<i>Dinamica</i>
1	Băița	1910	1.220	-
		1930	769	- 451
		1941	713	- 56
2	Barbura	1910	411	-
		1930	332	- 79
		1941	357	+ 25
3	Căinelul de Sus	1910	597	-
		1930	644	+ 57
		1941	688	+ 44
4	Crăciunești	1910	591	-
		1930	440	- 151
		1941	520	+ 80
5	Fizeș	1910	458	-
		1930	432	- 26
	Fizeș	1941	431	- 1
6	Hărtăgani	1910	1.764	-
		1930	1.623	- 141
		1941	1.699	+ 76

7	Lunca	1910	759	-
		1930	660	- 99
		1941	699	+ 39
8	Ormindea	1910	1.342	-
		1930	1.196	- 146
		1941	1.191	- 5
9	Peștera	1910	585	-
		1930	375	- 210
		1941	368	-7
10	Săliște	1910	647	-
		1930	557	- 90
		1941	565	+ 8
11	Trestia	1910	589	-
		1930	516	- 73
		1941	591	+ 75

Toate localitățile comunei înregistrează scăderi drastice ale populației în 1930 în comparație cu 1910 cu excepția satului Căinelul de Sus unde e o creștere de 57 de persoane. La această scădere demografică au concurat mai mulți factori, printre care amintim: pierderile de vieți omenești din primul război mondial, plecarea unui mare număr de locuitori, cei mai săraci, și colonizarea lor în diverse regiuni ale țării, atragerea forței de muncă calificate către orașele din apropiere.

Datele înregistrate în anul 1941 oglindesc unele schimbări minore în harta demografică a comunei, în comparație cu anul 1930.

Populația continuă să scadă în localitățile Băița (-56), Fizeș (-1) și Ormindea (-5). În schimb în celelalte localități ale comunei înregistrează creșteri: Barbura (+25), Căinelul de Sus (+4), Crăciunești (+80), Hărtăgani (+76), Lunca (+39), Săliște (+8) și Trestia (+5).

După al doilea război mondial situația demografică a comunei înregistrează următoarele date, conform recensămintelor din 1966, 1992 și 2002:

<i>Nr. crt.</i>	<i>Localitatea</i>	<i>Anii</i>	<i>Români</i>	<i>Maghiari</i>	<i>Germani</i>	<i>Alte naționalități</i>
1	Băița	1966	604	-	-	-
		1992	444	15	18	-
		2002	443	10	8	5
2	Barbura	1966	261	-	-	-
		1992	197	3	-	-
		2002	179	4	-	-
3	Căinelul se Sus	1966	661	-	-	-
		1992	542	-	-	-
		2002	470	-	-	-

4	Crăciunești	1966	511	-	-	-
		1992	304	-	5	-
		2002	208	-	4	-
5	Fizeș	1966	314	-	-	-
		1992	211	-	1	-
		2002	207	2	-	-
6	Hărțăgani	1966	1.566	-	-	-
		1992	1.073	1	-	27
		2002	945	1	-	-
7	Lunca	1966	550	-	-	-
		1992	364	2	3	-
		2002	305	3	2	-
8	Ormindea	1966	1.006	-	-	-
		1992	691	-	-	-
		2002	577	-	-	-
9	Peștera	1966	235	-	-	-
		1992	104	-	-	-
		2002	108	2	-	-
10	Săliște	1966	502	-	-	-
		1992	337	-	1	-
		2002	305	-	1	1
11	Trestia	1966	503	-	-	-
		1992	377	-	-	-
		2002	356	-	-	-

Cauzele sunt multiple, la cele înșirate pentru perioada interbelică, adăugându-se pierderile din cel de-al doilea război mondial, industrializarea forțată, colectivizarea. Dar cel mai important factor este scăderea dramatică a ratei natalității care va continua și în viitor. Prognozele privind descreșterea populației României prevăd până în anul 2030 o reducere de 17%¹⁴⁴⁰. De un asemenea fenomen nu vor fi ocolite, în viitor, nici localitățile comunei Băița, chiar dacă vor fi unele diferențe de la o comunitate la alta.

¹⁴⁴⁰ Cornelia Mureșan, *Evoluția demografică a României. Tendințe vechi, schimbări recente, perspective (1870-2030)*, Cluj 1999, p. 211.

ELEMENTE DE ETNOGRAFIE SI FOLCLOR DIN SATELE COMUNEI

Satele comunei Băița sunt împărțite în două grupe aparținând unor zone etnografice, oarecum distincte: zona Zarandului (Băița, Căinelul de Sus, Crăciunești, Hărțăgani, Ormindea, Peștera, Săliște și Trestia) și Văii Mureșului (Barbura, Fizeș și Lunca-Nevoieș).

Gospodăria era alcătuită din casa propriu-zisă la care se mai adăugau anexele gospodărești. Astfel la 19 iulie 1935, Moga Salomia, măritată Radu Ioan din Ormindea vindea toată averea alcătuită din „casa de lemn cu 1 cameră, acoperită cu paie, 1 cuptor și 1 grajd de lemn acoperit cu paie”¹⁴⁴¹. O imagine și mai clară asupra aspectului unei gospodării ne-o oferă „lăsământul”, din 1 iunie 1935, văduvei Mateș Sofia căsătorită Moga din Hărțăgani, al cărei soț a decedat în urmă cu 8 ani și după care se deschide succesiunea de către cei doi copii ai săi.

Inventarul tuturor bunurilor mobile și imobile este alcătuit din: 1 casă, 1 șură, mobilă în casă (1 masă, 1 laviță, 1 cuier de perete, 2 icoane, 7 tindeie de culme, 6 tindeie de cuie, 1 pat, 2 perini, 1 cergă, 6 lipideie albe, 2 fețe de masă, 1 de arnici și 1 de bumbac, 1 ladă pentru ținut hainele)¹⁴⁴². Inventarul averii mai cuprindea o jumătate de car, 1 butoi de 100 l, 1 butoi pentru ținut prune, un hambar pentru ținut grâu de 20 măsurii, 3 troace de frământat pâine, 1 ladă de 2 măsurii, 1 căldare de 10 l, 1 lanț de legat carul¹⁴⁴³.

Portul locuitorilor din zona Băiței a fost influențat de apropierea centrelor miniere sau urbane. La sfârșitul secolului al XIX-lea bărbații din zonele muntoase ale Zarandului purtau părul în plete, pe cap purtau pălării cu boruri late, răsfrânte în sus. Purtau cămăși din pânză de casă sau de bumbac, cu guler lat, cusut cu arnici în felurite culori la cei mai tineri. Cămășile bătrânilor erau cusute cu ață neagră sau albă¹⁴⁴⁴. Cămașa se purta încinsă în cioareci. La brâu purtau un șerpar, iar pe spate purtau o ținură de lână. Iarna pe sub ținură purtau cojoace înfundate și desfăcute la piept, cusute cu negru. Cioarecii erau făcuți din pânură albă iar în picioare purtau opinci cu gurgui lung, încovoiat¹⁴⁴⁵.

„Femeile purtau cămăși din pânză de casă sau din bumbac, cu guler lat, cusut cu arnici în felurite culori. Mânecele cămășilor erau largi, încrețite cu fodori lați cusuți cu flori pe margini. Mânecele mai sunt cusute cu flori peste umeri până la fodori și peste coate. Poalele sunt de pânză de casă sau din giulgiu cusute pe din jos în ochiuri. În partea din spate poartă opreg învâstrat în roșu, galben, albastru negru și alte culori. Opregul pentru femeile în vârstă este negru. Pe partea din față poartă șurțe din material de prăvălie, iar femeile bătrâne de lână neagră. Mai poartă sumane scurte de lână albă și pe sub ele poartă iarna cojoace sau pieptare. În picioare poartă călțuni albi de lână și opinci cu gurguiul lung și încovoiat¹⁴⁴⁶. Astăzi acel port a dispărut aproape cu totul, mai păstrându-se piese dispartate prin vreo ladă de haine a vreunei gospodării din satele mai izolate.

Foarte valoroasă este creația folclorică culeasă cu diverse ocazii. Cele mai valoroase creații au fost culese din localitățile comunei Băița pe la începutul secolului al XX-lea. Încă din anul 1915 tânărul culegător de folclor, Cornel Tiberiu Crăciun Rusu, născut în data de 25 decembrie

¹⁴⁴¹ DJHAN, Fond Primăria comunei Băița, Dosar 1/1886, f. 12.

¹⁴⁴² Ibidem, Dosar 1/1935.

¹⁴⁴³ Ibidem.

¹⁴⁴⁴ Silvestru Moldovan, Zarandul și Munții Apuseni ai Transilvaniei, Sibiu, 1898, p. 49-50.

¹⁴⁴⁵ Ibidem.

¹⁴⁴⁶ Ibidem.

1896, culegea o serie de „strigături și uituri” de la frumoasele jocuri populare din ținutul Zarandului¹⁴⁴⁷.

Ele au fost publicate la Brașov prin editura Librăriei Ioan I Ciurcu. Cornel Tiberiu Rusu a cules din zona Băiței strigături din Hărțăgani, Crăciunești, Băița, Căinel, Ormindea, Săliște, Trestia și Peștera pe care le redăm în continuare:

DE LA NEDEIA
DIN HĂRȚĂGANI

Măi Toadere de colea
Vină până încocea,
Că-ți dă mândra gurița.
Nevăstuță cu bărbat,
Aruncă sămânță-n gard,
Să crească frunză cât gardu,
Să mi te vadă bărbatu,
Când te vei iubi cu altu,
Să crească foi de trifoi
Să ne iubim amândoi.
Vai ce vremi ajuns-am Doamne !
Toate fetele sunt Doamne,
Cu laibere de barșoane
Și cu șurțuri de cartoane,
Frați, părinți le mor de foame.
Frunză verde foaie lată,
Dragu-mi fata săracă,
Că cu mâna ei să-mbracă
Dar fata bogatului
Dă-o 'n mâna dracului,
Pe cămăși și pe spătate,
Dă slănină și bucate.

DE LA NEDEIA
DIN CRĂCIUNEȘTI

Frunză verde de alun
Dorul mândri-mi este-n sân
S-a băgat, s-a legănat
Și în gânduri m-a legat.
Frunză verde trei bujori
Auziți voi măi feciori,
Când o fi să vă-nsurați
De bogat să nu luați.
Sărută-mă badiu meu,
Batăr nu-s de felul tău,
Nu te uita că-s micuță,
Că la mulți am fost drăguță.
Eu pe mulți am desculțat
Și pe mulți am încălțat.
De-ar trece primăvara,
Să culegem cânepa,
S-o ducem la topitoare
Să facem la mândra poale
Și rochiță frumoșea,
Să se cunune cu ea.
Rochia-i unsă de unsoare,
Mândra-i negruță de soare.

* * *

DIN BĂIȚA

Păcurar la oi am fost,
Și fete nu mă cunosc,
Dar la vară de-oi trăi,
Toate fetele m-or ști.
Cucuruz de pe deluț
Semănat de Toderuț,
Toderuț e dus cătană
Cucuruzu-i pus pomană.
Măi bădiță, măi viteaz
Fă-mi fântână la pirlaz
Și strigă seara pe lună,
Hai mândră la apă [bună]

DIN CĂINEL

Jucați fete și uiți,
Până sunteți la părinți,
Că dacă veți mărita
De bărbat nu-ți cuteza.
Ia vătraru din cenușă,
Mătura de după ușă
Și-ți dă dă mereu pe piele
Ce șă-i faci ? Doar ești muiere.
Tot mă-ntreabă cineva,
Cum mai trăiesc cu mândra ?
Vrea să-i spuie inima,
Taci inimă-n sân la mine

¹⁴⁴⁷ Cornel Tiberiu Rusu, Strigături și uituri culese de la frumoasele jocuri populare din Ținutul Zarandului, Brassó – Brașov, 1915. Cornel Rusu era fiul preotului Ioan Rusu, din satul Vaca (azi Crișan). Mama sa provenea din Băița și în timpul petrecerii vacanțelor pe la bunicii săi din Băița a cules aceste strigături.

Apă bună de gustat
Și gură de sărutat
Și mai fă un scăunuț,
Ca să șed cu-al meu drăguț
Și să faci șezutu bine
Ca să șed seara cu tine.
Uiu-iu pe dealu gol,
Că sar mândrile-n ocol,
Fără pinuț de fecior,
Lasă sară să plesnească
Și de dor să se topească.

Nu mă spune cătră nime.
Frunză verde lemn crepat,
Badea rău s-a supărat.
Busuioc cu mociolie
Nu-mi pasă de-a lui mânîe.
M-oi găti neică frumos,
Și-oi pleca în sus și-n jos
Să-mi capăt altu frumos,
Mai frumos și mai subțire
Tocmai cu îmi place mie.

* * *

DIN ORMINDEA

Mamă, până fusei fată,
Fusei floarea florilor,
Drăguța feciorilor
Și umblai din mână-n mână
Ca cârligu la fântână,
Iar dacă mă maritai
Zile grele-mi căpătai.
Bată-te mândruță bată,
Patruzeci de zile odată,
Trei stele de lângă lună
Și gurița mea cea bună.
Strigă Ion din Dealu Bobii,
Că e drag de fata popii,
Eu de fată cum și cum,
După măsă capu-mi pun,
Fata popi-i blestemată,
Și urâtă și buzată,
La sărutat 'și are rost,
Când sărută face pleosc.
Dară mândra preoteasă
Drăgostoasă și frumoasă,
Buze roșii, subțirele,
Tot să te săruți cu ele.

DIN SĂLIȘTE

Mânce-te mândră urgia,
Cum mi-ai mâncat omenia,
Că de când te-am sărutat,
M-ai făcut de răs la sat.
Ține-o Doamne și-o ia drace,
N-o iubesc și nu mi-o place,
Că multă rușine-mi face,
Că se duce la vecine
Și se laudă cu mine,
Fie de răs și rușine,
Dară eu m-oi mânîa,
Mi-oi închide cărarea
Și nu m-oi duce la ea,
Că mă urăște lumea.
Ia spune și scoate afară,
Că v-am sărutat aseară,
Fie de răs și ocară.
Mulți îmi strigă mie-n sat,
C-o să fiu talpă la iad,
Dar de ce Doamne să fiu,
Că n-am omorât de viu,
Am iubit ce mi-a plăcut,
Alte rele n-am făcut.

* * *

DIN TRESTIA

Popa zice că nu fură,
Că mănă sfânta prescură
Și l-am prins în loc la noi.
Culegând la păpusoi.
Măi bădiță fala ta
Numai cisma și pipa
Da mândria fetelor
Bolta rumenelelor

DIN PEȘTERA

Măi ortace,
Ia dă-mi pace,
Nu mi te tot lăuda,
Că-i mai mândră mândra ta,
Că eu de m-oi mânîa
Voi lua pe seama mea.
Ândra mea cu ochii bori
Omorât-a opt feciori,

Curge, curge Murășu,
Vine badea cu doru
Și curge prin flori de tei,
Vine mândra din Cermei
Dragă-n ea și-n ochii ei.
Frunza verde-n baltă zace
Fă-mă doamne ce mii face,
Fă-mă doamne-o fluierită
Să mă ia badea.n guriță
Când de jele va cânta,
Dușmanii vor lăcrima,
Când de joc va chinui,
Toți dușmanii vor sări.

După mine cât a tras,
Tot Ion văd c-am rămas.
Mândruță cu negre plete
Dă-mi să beau, că zău mi sete,
Lasă găleata 'n colea,
Că găleata 'i gura ta,
Și mi-oi putea stâmpăra.
Frunză verde foi de mac
M-am gândit să fiu jurat
Peste fetele din sat,
Fetele-or ținea cu mine,
Dintre oameni nu vrea nime.

În deceniul șapte al secolului trecut s-a efectuat o serie de cercetări folclorice și prin unele sate ale comunei Băița. Între culegătorii din localitățile comunei Băița amintim pe Ion Ignaton, Petru Ardeu și Marin Stan¹⁴⁴⁸.

CINE-A ZIS DORULUI, DOR¹⁴⁴⁹

Cine-a zis dorului, dor
Pare c-a fost ghicitor.
Și de lume ne-nțeles,
Ce rămâne pe ogor
Nestrâns de secerător,
Bate, vântule, cât poți
Dorul din lume să-l scoți.
Bate, vântule, mereu,
Și scoate și dorul meu.

DUSU-S-A MÂNDRA LA OI¹⁴⁵⁰

Dusu-s-a mândra la oi
Și-a lăsat dorul la noi.
Du-ți bade doru cu tine
Nu ți-l bizui pe mine,
C-amu-i vremea lucrului,
N-oi fi doica dorului,
C-al tău dor îi cam domnos,
Nu vrea să doarmă pe jos
Și-al tău dor îi învățat
Tot pe pernă culcat.

* * *

MUREȘ, MUREȘ, MUREȘEL¹⁴⁵¹

Mureș, Mureș, Mureșel
Nu-nvolba, nu tulbura,
Că-i mândră pe matca ta.
Decât mândra să se-nece,
Mai bine Mureșu sece.
Apă-n el mai vine-odată
Dară mândra niciodată.

VINĂ, BADE, DE-I VENI¹⁴⁵²

Vină, bade, de-i veni
Nu mă tot încelui,
Cu gura și cu ochii.
Vină, bade, câte odată,
Nu lăsa calea uitată
Și pe mine supărată.
Bade, n-ai putea muri,
Că mă-nvățași a iubi,
Și mă lăsași a dori,
M-ai învățat sărutată
Și-apoi m-ai lăsat uitată.

* * *

¹⁴⁴⁸ Petru Ardeu, Cântecelul noastre – folclor poetic hunedorean, Deva, 1969.

¹⁴⁴⁹ Culegător: Ignaton Ioan. Informator: Ignaton Gheorghe, Ormindea.

¹⁴⁵⁰ Ibidem.

¹⁴⁵¹ Culegător: Ignaton Ioan. Informator, Bulz Ioan, Ormindea.

¹⁴⁵² Culegător: Ignaton Ioan. Informator Iacob Nicolae, Crăciunești.

LA FÂNTÂNIȚA
DIN LOTRU¹⁴⁵³

La fântânița din Lotru
Se ceartă cucu cu corbu
Care să rămână-n codru.
Intră-n codru dar se vede,
Cucu are pene verzi,
Intră-n codru, nu-l mai vezi.

ALĂTUREA
CU DRUMU¹⁴⁵⁴

Alături cu drumu,
Ară badea cu plugu,
Dinspe deal de după coastă,
Vine mândra cea frumoasă:
Noroc bun, bade, la plug
Meargă-ți bine boii-n jug.
Fire-ai mândră, sănătoasă,
Cum dai vorba de frumoasă,
Trăiască și maică-ta,
Că te-o știut învăța,
Să știi da bună ziua.
Rămâi bade, sănătos,
Să-ți crească grâul frumos.

* * *

DRAGOSTILE-S
ALE LUMII¹⁴⁵⁵

Dragostile-s ale lumii
Dar le-au parte numai unii
Care-s frumoși ca păunii
Și roșii ca trandafirii.
Decât urât și hulit
Mai bine-n negru pământ.

MORȚII TĂI
DE OM URÂT¹⁴⁵⁶

Morții tăi de om urât,
Să mânc ci tini dintr-un blid,
De-ar fi blidul de pământ,
Să se spargă mai curând,
Dar blidu-i de cositor,
Nu se sparge până mor.

* * *

TOATĂ LUMEA
ZICE-AȘA¹⁴⁵⁷

Toată lumea zice-așa,
Că nu-i bună dragostea,
Nu-i de lipsă ca s-o spună,
Că și eu văd că nu-i bună.
De-ar fi bună dragostea,
Nime n-ar zăcea de ea,
Când la inimă se pune,
Te arde ca și-un cărbune.
Și n-o poți stinge ușor.
Nici cu apă de izvor,
Nici cu apă din fântână,
De-ai turna o săptămână,
De-ai turna fără încetare,

CE ȚI-I ȚIE,
MURGUL MEU¹⁴⁵⁸

Ce ți-i ție, murgul meu,
De mă duci așa mereu,
Ori ți-e greu trupșorul meu ?
Nu mi-i greu trupșorul tău,
Da mi-i greu năravul tău,
Pe la câte crâșme treci,
Pe la toate te oprești.
Și tot bei la beutură
Și eu rod la frâu în gură,
Și-mi dai fân, nuiielele,
Și grăunțe, stelele,
Tu petreci cu mândrie
Și eu rod nuiielele.

¹⁴⁵³ Ibidem.

¹⁴⁵⁴ Ibidem.

¹⁴⁵⁵ Culegător Ignaton Ioan. Informator Bulz Aron – Băița.

¹⁴⁵⁶ Culegător, Ardeu Petru. Informator Groza Petru, Băița.

¹⁴⁵⁷ Ibidem.

¹⁴⁵⁸ Ibidem.

Ea te arde tot mai tare,
S-o stinge și ea odată,
De sapă și de lopată.

* * *

PLÂNGE INIMUȚA-N
MINE¹⁴⁵⁹

Plânge inimuța-n mine,
Ca-ntr-un copil de trei zile.
Copilul plânge și tace,
Inima mea n-are pace.
Copilul plânge și-nceată,
Inima mea niciodată.
Plânge, inimă, și taci,
Tu ai făcut, tu să tragi.

MĂ DUSEI
LA SEGHEȚIN¹⁴⁶⁰

Mă dusei la Seghedin
Cu căruța după vin,
Vinu-i buruiană rea,
M-am jurat că nu l-oi bea.
M-am jurat că n-oi bea vin,
Dacă nu-i ciubăru plin.
M-am jurat că nu beau bere,
Dacă nu-s șapte ciubere.

* * *

NU TE DUCE
PRIN PĂDURE¹⁴⁶¹

Nu te duce prin pădure
După fragi și după mure,
Vin la mine că ți-oi da,
Fragi și mure cât îi vrea
Nu trebuie să te-apelei
Dacă vrei să le culegi.
Fragă dulce-i gura ta,
Când o pui pe lângă a mea,
Mură neagră-s ochii tăi
Când îi pui pe lângă-ai mei.

BĂDIȚĂ, BATĂ-TE
BATĂ¹⁴⁶²

Bădiță, bată-te, bată,
Numai cât gândesc odată,
Nu te bată alte rele,
Numai gândurile mele,
Să te bată vântuțu,
Ca pe mine gânduțu,
Să te bată vânt de vară,
Ca pe mine gându-asară,
Să te bată pân-la moarte,
Ca pe mine gându-azi noapte.

* * *

FRUNZĂ VERDE, DE TRIFOI

Frunză verde, de trifoi
Vino, bade, pe la noi
Într-o zi de două ori.
Iar de ți-o fi că-i prea mult
Eu ți-oi spune mai pe scurt,
Vino num-odată-n zi,
Când soarele-o răsări,
Și te du când o sfinți.

MUTĂ-ȚI BADE, CĂRAREA

Mută-ți bade, cărarea
De pe la fereastra mea,
Sau ți-o mută, sau ți-o strică,
Că nu-ți sunt ibovnică,
Că-s nevastă cu bărbat,
Nu-s, bade, cum m-ai lăsat
Și-s nevastă cu copii,
Nu-s mai, bade, cum mă știi.

* * *

¹⁴⁵⁹ Ibidem.

¹⁴⁶⁰ Ibidem.

¹⁴⁶¹ Ibidem.

¹⁴⁶² Ibidem.

VRERE-AR MÂNDRELE
SĂ MOR¹⁴⁶³

Vrere-ar mândrele să mor,
Să le las pe badea lor,
Să mor azi și să mor mâine,
Badea lor nu le rămâne,
Că-l duc în groapă cu mine.
Și-i fac copârșeu de nuc,
Și cu mine tot îl duc,
Și-i fac copârșeu de fag,
Și cu mine-n groapă-l bag.
Tare-aș vrea să mor deseară,
La trei zile să-nviu iar,
Să văd lumea cum trăiește,
Pe badea cine iubește.

* * *

PĂRINTE, SFINȚIA TA¹⁴⁶⁵

Părinte, Sfinția Ta,
Mi-i bolnavă nevasta,
Hai, cu cartea susuoară,
Fă slujbă, că vrea să moară.
Mă omule nu fi prost,
C-asă ră la crâșm-o fost
Cu litruța susuoară,
Își ținea drăguțu-n poală.

* * *

STRUGUREL, BĂTUT
DE PIATRĂ¹⁴⁶⁷

Strugurel, bătut de piatră,
Rău-i, doamne, fără tată,
Strugurel, bătut de brumă,
Rău-i, doamne, fără mumă,
De-ai cădea din piatră-n piatră,
Din strein nu-i face tată,
De-ai cădea din urmă-n urmă,
Din străin nu-i face mumă.

* * *

IEȘI, MĂRIE,
DE-MI DĂ GURĂ¹⁴⁶⁴

Ieși, Mărie, de-mi dă gură.
Că de nu-ți dau foc la șură,
Și la șură, și la casă,
De mine nu scapi nearsă.
Să fiu câne de-l de latră,
De-i scăpa de mine, fată,
Să fiu câne-n patru brânci,
De nu te-oi face să plângi.

CÂNTECUL MOȚULUI¹⁴⁶⁶

Eu mă duc satu rămâne
Plâng copiii după mine.
C-așa-i veacul moțului,
Tot naintea murgului,
Pe inima drumului,
N-are casă, n-are masă,
Inima-i friptă și arsă,
După cei rămași acasă.

MĂI, PUIUȚ
DE MIERLĂ NEAGRĂ¹⁴⁶⁸

Măi, puiuț de mierlă neagră,
Spune-i cucului să tacă,
Să nu cânte sus pe creangă,
C-acum nu mi-i lumea dragă.
Să cânte de pe-o răchită,
C-acum mi-i lumea urâtă.

¹⁴⁶³ Culegător, Ardeu Petru. Informator, Nicșa Ana, Hărțăgani.

¹⁴⁶⁴ Culegător, Ardeu Petru. Informator, Popa Aron, Hărțăgani.

¹⁴⁶⁵ Culegător, Ardeu Petru. Informator, Laza Ilie, Băița.

¹⁴⁶⁶ Culegător, Ignaton Ioan. Informator, Groza Ioan, Băița.

¹⁴⁶⁷ Culegător, Ignaton Ioan. Informator, Iacob Petru, Crăciunești.

¹⁴⁶⁸ Ibidem.

DORU-MI-I, DORU
MĂ-NTREABĂ¹⁴⁶⁹

Dor-mi-i, doru mă-ntreabă
De ce port cămașă neagră,
Neagră mi-i mai potrivită,
Că mi-i inima cernită.

DE-AR FI LUMEA
DE HÂRTIE¹⁴⁷⁰

De-ar fi lumea de hârtie,
I-aș da foc într-o mânie,
Dar lumea e ca de peatră
Și nu arde niciodată.

* * *

NOROCU-I PASĂRE
RARĂ¹⁴⁷¹

Norocu-i pasăre rară,
Num-odată-n cale-ți zboară,
Dacă-l prinzi atunci când vine,
Ai noroc și-ți merge bine.

NU MĂ DA
MAICĂ DEPARTE¹⁴⁷²

Nu mă da maică, departe
Să vin cu desaga-n spate,
Cu desagi-mbăierați,
Și cu ochii-nlăcrimați.
Dă-mă mamă prin vecini,
Să te văd seara cum cini,
Dimineața cum prânzești,
Peste zi cum mai trăiești.

* * *

CUCULE,
VOINICULE¹⁴⁷³

Cucule, voinicule,
Vara-mi vii, vara te duci,
Mă mir iarna ce foc mânzi.
De-aș mânca iarna pământ,
Vara tot vin să vă cânt,
Să vă treacă de urât,
De-aș mânca mugur de fag,
Vara vin să cânt cu drag.

CODRU
IARNA-MBĂTRÂNEȘTE¹⁴⁷⁴

Codru iarna-mbătrânește,
Primăvara-ntinerește,
Dar eu dacă-mbătrânesc,
Eu nu mai întineresc.
Trece-o zi și-or trece două,
Și m-oi topi ca și-o rouă,
Ca și roua din senin,
Car-vine vara pe fân.

* * *

DE-AȘ AVEA ARIPI
UȘOARE¹⁴⁷⁶

De-aș avea aripi ușoare
Cum am gânduri zburătoare,
Aș zbura mereu, mereu,
Să-mi gălesc norocul meu,

LA-NSURAT, LA MĂRITAT¹⁴⁷⁵

La-nsurat, la măritat,
Nu trăbă omu-nvâțat,
Lasă omu-n voia lui,
Că acesta nu-i târg de boi,

¹⁴⁶⁹ Ibidem

¹⁴⁷⁰ Ibidem.

¹⁴⁷¹ Culegător, Ignaton Ioan. Informator, Groza Aron, Băița.

¹⁴⁷² Ibidem.

¹⁴⁷³ Culegător Ardeu Petru. Informator, Laza Ilie, Băița.

¹⁴⁷⁴ Ibidem.

¹⁴⁷⁵ Culegător, Stn Marin. Informator, Adam Ștefan, Ormindea.

¹⁴⁷⁶ Ibidem.

Să-l întreb dacă-mu va spune,
Fi-voi fericit în lume,
Să-l întreb de soarta mea,
De ursita ce-oi avea.
Duce-m-aș să fiu tot dus,
Duce-m-aș din loc în loc,
Ca un om fără noroc
Duce-m-aș în loc pustiu,
Unde dușmanii nu știu,
Mai trăiesc cât mai sunt viu.

* * *

FOAIE VERDE
DE SUSAI¹⁴⁷⁷

Foaie verde de susai,
Tânăra mă măritai,
Rea soacră îmi căpătai,
Nimeri-i din lac în tău,
Rea soacră și bărbat rău.
Când dă-n câine,
Dă și-n mine,
În câine dă numai-o dată,
Pe mine rupe-o lopată.

* * *

COLO-N DEAL
PĂDUREA-I DEASĂ¹⁴⁷⁸

Colo-n deal, pădurea-i deasă
O, doamne, ce ploaie varsă.
Asta nu-i ploaie curată,
Sunt lacrimi de la o fată,
De părinți cu sila dată.

STRIGĂTURI

FĂ-ȚI, BADE,
PATU-N PĂDURE¹⁴⁷⁹

Fă-ți, bade, patu-n pădure,
Să-ți miroase-a fragi și mure,
Fă-ți mândro, patu-afară
Să te bată vânt de vară.

IEȘI AFARĂ,
MĂI MARI¹⁴⁸⁰

Ieși afară, măi Mari,
Să-ți văd gura și ochii.
Ieși afară, tu Ilea,
Să-ți văd ochii și gura
Că nimic nu ți-oi fa,
Numai că te-oi săruta,
Seara când vine ciurda.

* * *

¹⁴⁷⁷ Ibidem.

¹⁴⁷⁸ Ibidem.

¹⁴⁷⁹ Culegător. Ignaton Ioan. Informator, Groza Aurel, Băița.

¹⁴⁸⁰ Ibidem.

N-AM CĂCIULĂ NICI CUREA¹⁴⁸¹

N-am căciulă, nici curea,
Le-am băut cu mândra mea,
Le-am băut că mi-a plăcut,
C-am fost tânăr și bolund.

* * *

Se mai păstrează obiceiurile de Crăciun și Anul nou cele din Hărțăgani fiind descrise pe larg de către Maria Toma-Damșa și Florica Zaharia în monografia publicată în anul 2001¹⁴⁸². Între cele mai cunoscute sărbători populare de peste an amintim:

- Anul Nou (1 ianuarie),
- Boboteaza (6 Ianuarie),
- Stretenia (2 februarie),
- Sântoaderul (14 februarie),
- Bunavestire sau Blagoveștenia (25 martie),
- Floriile,
- Paștile,
- Ispasul,
- Rusaliile,
- Sânzienile (24 iunie),
- Sfântul Ilie (20 iulie),
- Sântămăria Mare (15 august),
- Sântămăria Mică (8 septembrie),
- Sânedru (26 octombrie),
- Sfinții Mihail și Gavril (8 noiembrie),
- Sfântul Nicolae (6 decembrie),
- Crăciunul (25 decembrie).

Semnificația acestor sărbători pentru români a fost reliefată cu prisosință de către cele două autoare ale monografiei satului Hărțăgani, motiv pentru care nu ne mai referim la ele.

Colinde. Satul Lunca

În orașul Viflaim

În orașul Viflaim	Și smirna folositoare
Veniți toți ca să-l vedem	Feciorița îi vom cânta
Care astăzi s-a născut	Că la născut Maria
Domnul cel fără 'nceput	În sălaj dobitocesc
Oamenilor prorociți	Culcate crăi îngeresc
Ca acei proroci vestiți	Culcate pe fân uscat
Că se va naște Mesia	În scutece 'nfășurat

¹⁴⁸¹ Ibidem.

¹⁴⁸² Maria Toma-Damșa, Florica Zaharia, Hărțăgani – monografie, Editura Emia, 2001.

Precum spune prorocia
Din sămânța lui Iosif
Și din roada lui Avram
Mântuirea lui Adam
Sus pe scaun David crai
S-au suit din vița lui
Trei crai de-ai pământului
Toți vin la 'nchinarea lui
Aducându-i lui daruri
Aur, smirnă și tămânie
De pomenirea să-i fie
Tămâia-i mirositoare

De-ți pofti și cântători
Vor veni acești păstori
Mai cu frumoase glasuri
Îngerii vor și cânta
Slavă domnului vor da
Slavă sus lui Dumnezeu
C-a trimis pe fiul său
Pe fiul său
Pe pământ pace să fie
Și între oameni bucurie
Amir ! Doamne, slavă ție !
De-ți pofti și cântători

* * *

Bună draga, dimineața

Bună draga dimineața
Bună draga dimineața
Când se naște acest domn bun
Prin păruș făclii dădea
Scutecel de bumbăcel
Neaua ninge, de mi-l duce
Domnul dacă mare o crește
Craii cerul și pământul
Și pământul în două zile
Cum încinsă mi-l cuprinsă
Mâna stângă o scutura
Trei la cer ce ridicară
Tot pocnind și fulgerând
Cum încinsă mi-l cuprinsă
Că cerul-l împodobeă
Și cu luna printre ele
Soarele cu rază lină
Bună draga dimineața

Domnul-ai, doamne !
Dimineața de crăciun (bis)
În iesle de boi nășteă
Prin nuele flori creștea
Ploicica, ploua de mi-l scâldea
Vânt tragă-nă, de-l leagă-nă
Lucru mândru ce-l croiește
Craii cerul în nouă zile
Încinsă ceriul peste pământ
Domnului rău îi părea
Trei inele-n jos picară
Trei sfinți cu trei biciurile
Încinsă cerul a doua zare
Domnului bine-i părea
Tot cu stele mărunțele
Lucea luna cu lumină
Soarele cu rază lină

*Colinde culese de înv. Duma Gheorghe,
sat Săliște, comuna Băița*

* * *

Colinda nevestei

Țărmuraș de mare	De vâslați, vâslați
Ioi domnului doamne	Seama de-o luați
Sus la drumul mare	Stropii să nu-i sară
Născut-o crescut-o	Voinic să nu-l ude
Verde-un versior	Că de-l veți udare
Galben păltior	Tălpii s-o sculare
Sus frunza-i mărunță	Pe toți v-o tăiare
Jos dumbra-i rotundă	Numai de oi lăsare
Sub umbra lui	Corăbii să-l treacă
Șede mi-s mai șede	Colo-n ceea parte
Cine mi ședre	Și te-nveselește
Ce-s dalba-i nevestă	Ce-s dalba-i nevestă
În poală cine doarme	De ți s-or strânge o Petre
Voinic tinerelul	Toate sufletele o Petre
Greu-i de-a dormitu	Suflete drepte o Petre
Foarte de-ostenitu	Dă-le de-a dreapta o Petre
Că el și-a slujitu	Iar cele greșite o Petre
De la mari la mari	Nu le da pierdute o Petre
La domni de cei mari	Până la județ o Petre
Nevăstan-du-i tare	Ce le-om judeca o Petre
Și iar legrăiare	Care ce-or făcut o Petre
Și iar le-și vedere	De la nașterea sale o Petre
Dalbi-s carmănuși	Pân la moartea sale o Petre.
Nouă văslatori	

* * *

Junelul

Ce stai junel nu te-nsori	Până-n fata cea mai mică
Junelu-i bunu	Cea mai mică-i mai harnică
Ori de-acasă nu te lasă	Care-o rope iarba creață
Ba de-acasă căci mă lasă	Aceea-i fata mai măreață
Mai aștept un puțintel	Care-o rope busuioc
Până-n dalba-i primăveră	Aceea-i fata cu noroc
Ca să-mi fac o grădioară	Care-o rope rozmicel
Grădioara flori vânațe	Aceea-i fata mai de-a mele
Flori vânațe mohorâte	Și de mână voi luare
Și la flori fete-or venire	Și cu ea m-oi cununare

Și-or alege și-or culege
Și eu încă mi-oi d-alege

Bate junel portofelul
Că ți-am colindat junelul.

* * *

Sus roșiu de răsărit

Sus roșiu de răsărit
Scrisu-i mare lucru-i tare
Dar de mare în nouă altare
Slujba sfântă cine-o cântă
Cânt-o nouă popi bătrâni
Cu vreo nouă diecei
Grăi popa cel mai mare
Către cel diac mai mic
Ieși matale până afară
Vezi ziuța nu se face
Nici cocoșii n-or cântat
Și din toacă de trei ori
De trei ori în trei chipuri
Și clădește un haromic

Haronmicu-i destulit
Grăi cel diac mai mic
Către popa mai mare
Da ziuța nu se face
Nici cocoșii n-or cântat
Ci coboară un domn din cer
Domn din cer la ruga noastră
Să ne-asculte slujba noastră
De cu seară-n vecernie
Miez de noapte-n vangalie
Zori de ziuă-n liturghie
Tot umblăm și colindăm
La preotul de-onchinăm.

* * *

Bună draga dimineață

Bună draga dimineața
Dimineața de Crăciun
Mult se plimba ce-s domn
bun
Plimba-n sus și plimba-n jos
Plimba-n sus spre răsărit
Toarce-n jos spre săvârșit
Domni din cer c-au și sosit
Intr-a casă după masă
Șezi doamne de te odihnește
Odihnește și prânzește

Mulțumescu-ți prânzului
Și mă-nchin odihnelor
N-am venit ca să-ți
prânzesc
Nici aici să-ți odihnesc
C-am venit c-am d-auzit
Că aveți vig de dosenic
Stă pe culme necroit
Necroit nesăbăit
Dăni-l nouă să-l croim

Să-l croim să-l săbăim
Să-l facem hosminte sfinte
Să le poarte ce-s domn
bun
Cu lumini și cu prescuri
Cu mai multe-nchinăciuni
Pe la sfinte dumunici
Pe la dalbe biserici
Pe la negre întunerici
Și-o închinăm cu sănătate
Dimineața de Crăciun.

* * *

La masa galbenă

La masa galbenă o doamne
Galbenă de ceară o doamne
De șezut mai șed o doamne
Doi domni de cei mari o doamne
Șed și se pildesc o doamne
Și se sfătuiesc o doamne
Unul cu daltu-l o doamne
Care ești mai mare o doamne

Sunt Petru grăia le- o doamne
Ești tu mai mare o doamne
Și dacă-i așa le-o Petre
I-o ție ți-oi da le- o Petre
Tulnic de aur o Petre
De vei tulnica-le- o Petre
Sus la rusalim o Petre.

* * *

Scoală-mi-te ce-s domn bun

Scoală-mi-te ce-s domn bun
Florile dalbe
Și scoală și fii de-ai să-i
Fii de-ai să-i și fii de-ai sale
Fii porți să ne descuie
Curți dalbe să ne mântuie
Că ne vin colindătorii
Și-așa vinu de frumos
De-a frumos de-a cuvios
Că-i drag domnu cu dâșii
Vine domnu-npodobit
Cu hosmânt până-n pământ
Când din sus și când din jos
Când din fața domnului
Trase raza soarelui
Când din dosul domnului

Scrise raza soarelui
Mai în jos spre mănicele
Scrise stele mărunțele
Și di trâmbiți Dunării
Saltă doi luceferii
Mâna stângă-i crucea
sfântă
Cea dreaptă și-o găleată
Și-n găleată-i măr roșiu
Și-un stâlpsor de busuioc
Și unul detrandafir
Busuiocul fetelor
Găleata a pruncilor
Măr roșiu a junelor
Crucea-i a bătrânilor
Cine cruce-și face, face
Să aibă noroc de pace

Și fi vesel ces domn bun
Florile-s dalbe
Pe paile grâului
Pe florile fânului
Maica sfântă-i dălduia
Firați voi boi dălduiți
De mine de fiul meu
Mai tare de Dumnezeu
Firați voi boi odihniți
Pân la plug ce veți ieși
Până plugul o brazda
Bou-n brazdă o rumega
Plugul merge fluierând
Bou merge rumegând
Și-o închinăm cu sănătate
Pe la gazde pe la toate.

* * *

Sculați boieri mari

Sculați boieri nu dormiți
Că nici noi că nu dormim
De-aseară de-alaltăseară
Din seara de-ajunului
Spre ziua Crăciunului
Tot umblăm și colindăm

Nu știu calu-i de-i de flori
Spuma-i dalbă de-a sudori
Calu-a merge tot jucându
Domnu merge ferecându
Ferice doamne de elu
Că-n ce zi bună a născuțÎn sara d-ajunului

Pe cel domn bun de-l cotăm
L-am cotate și l-am daflat
Luntru-n curtea lui Crăciun
Pe-un cal mic dălbă de flori

Spre ziua Crăciunului
Tot umblăm și colindăm
La cest domn bun de-o închinăm.

* * *

Ce seară de astă seară

Ce seară de astă seară
Că-i seara de seară mare
Că-i seara ajunului
Spre ziua Crăciunului
Plimba-mi-se ce se plimba
Plimba-mi-se Maica sfântă
Când în sus și când din jos
Când era deci nimerea
La grăjduțul cailor
Și din grai așa grăia
Stați voi cai de-a rompăni
Până-oi naște un fiuț sfânt
Fiul sfânt pe-acest pământ
Caii seama nu-și dădeau
Și mai tare rompăneau
Maica sfântă-i blestema
Firați voi cai blestemați
De mine de fiul meu

Mai tare de Dumnezeu
Și voi sat să nu aveți
Până-n ziua de Ispas
Și atunci numai un ceas
Plimba-mi-se ce se plimba
Plimba-mi-se Maica sfântă
Când în sus și când în jos
Când era de nimerea
La grăjduțul boilor
Și din grai așa grăia
Stați voi boi de-a roadele
Până-oi naște un fiuț sfânt
Fiul sfânt pe-acest pământ
Boii seama că-și dădeau
Și-napoi că se făceau
Abur mândru slobozeau
Și în coarne trocoteau
Maica sfântă atunci năștea
În ieslița boilor

Care ție-ți mai doriți
De ți-ar părea dor că-i mare
Ți-ai muta pasul înainte
La culmița cu hosmântu
Și pe noi ne-ai dăruire
Cu acel hosmânt mohorât
Care ție mai dori
De ți-ar părea dor că-i mare
Ți-ai muta pasul înainte
La lădița cu cheița
Și lădița-i descuiare
Și pe noi ne-ai dăruire
C-un foring sau doi de arginți
Care ție-ți mai dorit
Că și noi te-om dăruire
C-un mirel c-am tinere
Și fii veselă fecioară
Feciorița m-i dotesită.

* * *

Feciorița mică

Nu mi-s pare rău
Dalbă-i feciorița
Că la tine-ți vinu
Juni colindători
Dalbi-s pețitori
Și ție-ți aducu
Cununa vânăță
Vânăță-nvâstrată

Cine ți-a făcut-o
Noi șezând la oi
Pe vârf munților
Oile-nfrângându
Mieii sabaindo
Și ți v-am adus-o
Lungul drumului

Coama murgului
Și ți v-am adus-o
În stinde și-am pus-o.
Roua n-o lovească
Să se veștejească
Și te-nveselește
Ce-ți dalbă fecioară
Dalba-i sănătate.

* * *

Sus dălbuț de răsărit

Sus dălbuț de răsărit	Dacă-i bun hai să-l jucăm	La marginea Dunării
Florile dalbe	De fete și de neveste	Și acolo te-om adăpare
Este-un măr mându-nflorit	Și de junei făloșei	Cu vin roșu strecurat
Mai la vârful mărlui	Numai unu nu-i cu ei	Cu țipău de grâu curat
Sunt vreo două floricele	Se băgară și-l jucară	Apă rece din Dunăre
Da cele nu-s floricele	Murgu-ți dădea rântezare	Iarbă verde din țărzure
Ci-s vreo două jocurele	Voinic din grai grăiare	Mai pe sus cu firu-i tras
June pe de-alandu-i tare	Rabdă murguleț dragă	Și fii vesel junelaș.
Jocu bunu ce-s dădare	Până tu-ii călătorire	

* * *

Feciorița m-i dotesită

Noi în veste ți-am venit	Cu acel hosmânt mohorât
Feciorița m-i dotesită	Care ți mai dorit
Am venit c-am d-auzit	De ți-ar părea dor că-i mare
Că de-i fi tu fata bună	Ți-ai muta pasul înainte
Fata bună și cuminte	La lădița cu cheița
Ț-ai muta pasul înainte	Și lădița-i descuiare
La grăjduțul cu boiții	Și pe noi ne-ai dăruire
Și pe noi ne dăruie	C-un foring sau doi de arginți
Cu acești boi mohărâți	Care ție-ți mai dorit
Care ție mai dori	Că și noi te-om dăruire
De ți-ar părea dor că-i mare	C-un mirel c-am tinerel
Ți-ai muta pasul înainte	Și fii veselă fecioară
La culmița cu hosmantu	Feciorița m-i dotesită
Și pe noi ne-ai dăruire	

* * *

Colindul birăului

Birăule domnu-ți bun	Mână sluga mijlocie	Și dai bani pe colindat
Grăi doamna birăiță	Birău nu vrea să știe	Saltă-n sus și slată-n jos
Că birău nu-i acasă	Mână sluga cea mai mică	Salta-s strunga oilor
Că-i în codru de-a vânare	Birău sama că-și băgare	Ia vreo doi trei mielușei
După el cine-o mânare	Și acasă că veneare	Și te du la târg cu ei
Mână sluga cea mai mare	C-or venit colindătorii	Și îi da precum îi poți
Birău sama nu-și băgare	Or venit c-or d-auzit	Și ne fă banii noști toți
Și acasă nu-și venire	Că ești birău de demult	Biraule domnuț bun.
	Și ești foarte încoronat	

Colindul ciobanului

Colo sus mai sus	Ca să-mi aud câinii
Colo sus mai sus	Și la cap să-mi puneți
Leru-i Doamne, ler juține gazdă	Fluieraș de fag, mult zice cu drag
Sunt trei vulturi suri	Fluieraș de os, că-mi zice duios
Dar nu-s vulturi suri	Fluieraș de soc, că-mi zice cu foc
Că-s trei ciobănei	Vântul când va bate
Unu-i mai micuț	Fluierile or zice
Și-l cheamă Pătruț	Oile s-or strânge
El are oi multe	Pe mormânt or plânge
Mândre și cornute.	Din gură vor zice
Cei doi mai mari	Scoală tu Pătruț
Ei se sfătuiră	Hai pe munte în sus
Pe el să-l omoare.	Pe unde ne-ai dus
Voi de mă-omorâți	Prin păduri umbroase
Voi să mă îngropați	Prin ierburi mănoase
Acolo-n dosul stâni	Leru-i Doamne, ler juține gazdă.

* * *

Pleacă Pătru cu raiul

Pleacă Petru cu raiul	Fă-mi și mie loc în rai.	Pe setoși i-ai însetat.
Gana Galileii	Tu frate loc în rai n-ai	Pleacă Petru cu raiul
Dar pe Petru cine-l strigă	Cât ai fost tu pe pământ	Dar pe Petru cine-l strigă
Strigă dulce taică-l său	Ca crâșmar tu fost-ai	Strigă dulce mama sa
-Petre, Petre fiul meu	Pe sătui i-ai săturat	Petru, Petru fiul meu
Fă-mi și mie loc în rai	Pe setoși i-ai însetat.	Fă-mi și mie loc în rai.
-Tu tată loc în rai n-ai	Pleacă Petru cu raiul	Tu mamă loc în rai ai
Cât ai fost tu pe pământ	Dar pe Petru cine-l strigă	Cât ai fost tu pe pământ
Ca birău tu fostu-ai	Strigă dulce sora sa	Pe cei goi i-ai îmbrăcat
Pe bogați i-ai sprijinit	Petru, Petru frate-meu	Pe bolnavi i-ai vindecat
Pe săraci i-ai obidit.	Fă-mi și mie loc în rai.	Pe flămânzi i-ai săturat
Pleacă Petru cu raiul	Tu soră loc în rai n-ai	Pe cei slabi i-ai învățat
Dar pe Petru cine-l strigă	Cât ai fost tu pe pământ	Pe cei răi i-ai îmbunat.
Strigă dule frate-său	Crâșmăriță fost-ai	Pleacă Petru cu raiul
Petre, Petre frate-meu	Pe flămânzi i-ai flămânzit	Gana Galileii.

* * *

Cununa miresei

Din patru colțuri de masă	Scrisă-i spicul grâului	De la feciorii din joc
Hei n-am și de-i n-ancunună	Al patru-lea colț de masă	Și ți-l pune la mijloc
Să cântăm cântări frumoase	Scrisă-i pana mirelui.	Că cu el te-ai cununat
La mire și la mireasă	Ia-ți mireasă ziua bună	Ia-ți mireasă ziua bună
Întâi-lea colț de masă	De la tată de la mamă	Noi mireasa o vom lua
Scrisă-i raza soarelui	De la frați de la surori	Și-o vom trece peste munți
Al doilea colț de masă	De la grădina cu flori	La părinți necunoscuți.
Scrisă-i luna și lumina	De la fetele din sat	Ia-ți mireasă ziua bună
Al treilea colț de masă	De la fir de busuioc	

* * *

Chiuituri din satul Săliște, com. Băița

Cătu-i pe Căian în sus,
Fete ca-n Băița nu-s,
Înalte și sprâncenate
Și spre dragoste plecate.
Ochii negri ca neghina
Gura dulce ca smochina
Când apuci a săruta
Ca de vin roși toamna,
Și de soare primăvara.

* * *

Dă-mă mamă, dă-mă bună
După acela cu burdună
Când mie îmi va fi foame
El o zice, eu voi juca
Hei ce faină-i viața.

* * *

Nu te supăra mireasă
Că te ducem la loc șes,
Und' se face grâul des
De-i mânca pită pe-ales.

* * *

Ferice de socru mare,
Și fecior și noră are
Vai săraca soacra mică,
Cum rămase cu nimică.

* * *

Cheț mătă din cornul mesii
Nu mânca gura miresii
Las-o mânca mirele,
Că-i dulce ca strugurii.

* * *

Dragu-mii cu cine joc
Că miroase a busuioc
Dragu-mii cu cine sar
Că miroase a cânăpar.

* * *

Mult îmi spune vecina
Că nu-s harnică ca ea
Dar nu vezi orbirea-i bine
Că-s mai harnică ca tine ?
Și de furcă,
Și de luncă,
Și de boi
Și de război
Și de tri, patru juncuți
Și de cinci, șase drăguți.

* * *

Bade cu cureaua nouă
Nu ține calea la două
Și ține numai la una
La care să-i pui cununa.

* * *

U, iu, iu bunu-i puu
Da-i mai bună găina
Că-i friptă de vecina.

* * *

Dragu-mii bădița băl
Cu puțină apă-l spăl
Dar bădița cel urât
Trebuie tot săpunit
Dar și-atunci îi urât.
Strigă-ți fata din grădină
Și dă-i cusătura-n mână
Că cu flori ce le-o plivi
Pe mine nu m-o-ngrădi
Să plivească cât mai multe
Tot n-o fi fată de frunte
De frumoas-ar fi frumoasă
Dacă ai învața-o-a coase
De frumoasa-ar fi ce-ar fi
Minte i-ar mai trebui.

* * *

Asta-i mândra mândrelor
Țesătoarea pânzelor
Țese-un cot
Și fuge-n pod
Țese-o natră
Rupe-o spata.

Cucule secați-ar limba
Nu cânta să moară mândra
Decât să moară mândruța
Mai bine ardă-mi căsuța
Că căsuța îmi mai fac
Dar mândruță n-am pe plac.

* * *

Drăguțu care-i drăguț
Vine seara și desculț
Dar drăguțu care-i câine
Tot se-ncață și nu vine.

* * *

De m-aș putea ridica
Sus în cer cu negura
Tot aș ninge și-aș ploua
Și-aș bate vânturi grele,
Asupra mândrelor mele.
Hai mândră la cununie
Până-i frunza verde-n vie
Dacă frunza s-a usca
Popa nu ne-o cununa.

* * *

IRODUL

- cules de Florea Ion în 1930 -

Personaje:

Irod - împăratul (guvernatorul Iudeii)
Gașpar, Valtezar și Melchior - cei trei crai de la răsărit
Soldatul
Îngerul
Ozia - preotul
Corindon și Acteon - păstori

Soldatul: (intră în casă și se adresează gazdei)

Pentru aceea am îndrăznit
Și cu craii am venit
Să știu de la Dumneavoastră

Dacă primiți ceata noastră
Ca să facem pomenire
Despre a lui Hristos venire.

(După răspunsul gazdei se adresează lui Irod)

O ! Iroade îndrăznește
Și înăuntru pofteste.

(Irod intră, craii rămân afară și bat la ușă.)

Irod:

Mergi grabnică slugă
Vezi cine mă strigă
Așa bărbătește
Ușa mi-o lovește.

Soldatul : (deschide ușa puțin și întreabă),

Cine ești, de unde ești,
De ușa așa mi-o lovești ?

Melchior (de afară):

Noi craii cere-m iertare
C-avem o cerere mare.

Soldatul:

Să aibi puținel răgaz
Să fac lui Irod de știre
Să nu am vreun necaz
Cu a ta grăbire

(se întoarce către Irod):

Din Nazaret un drumar
Mi se pare a fi Cezarii
Cer audiență
Naltă slobozenie.

Irod:

Oh, vino bun frate
Puțin de! ncălzește
Pune jos din spate
Și de odihnește.

(craii intră)

Fiilor de unde veniți ?
Și unde călătoriți ?
Pe cine voi căutați ?
Și de cine întrebați ?

Valtezar:

Noi împărate am venit
Tocmai de la răsărit
Am venit să căutăm
Și bine să cercetăm

De tânărul împărat
Unde-i ? să ne închinăm
Frumoase daruri să-i dăm.

Irod:

Miru-mă ce-ai cuvântat
Și despre ce împărat ?
Ce împărat poate să fie ?
Să ia a mea împărăție ?
Ceea ce nu poate să fie
Fără numai viclenie
Că eu sânt împărat tare
Pe cât cuprins lumea are.

Melchior:

A cesarului poruncă
Ne sili la cale lungă
Din Nazaret am venit
Până aici am venit
Aici văd că-i o mulțime
Oamenii, mai toți din lume
Au cuprins casele toate
Chiar și șuri, grajduri, poiete
Așa sânt de oameni pline
Că nu mai încape nimeni
Noi craii, dar, te rugăm
Umiliți și ne plecăm
Să ne dai astăzi sălaș
Că nu aflăm în oraș.

Irod (tulburat):

Ce ? Eu să vă dau sălaș
Să înghețați aici în oraș
Eu știu că nu vă umbresc
Tocmai petrii de plesnesc
De frig, sau acum periți
Dinaintea mea fugiți

(craii se dau înapoi)

Hm ! Ce' ndrăznire orbească
Mă mir cum pot să-ndrăznească
Tocmai la al meu palat
Să ceară străin pat
Ah ! piară, mie nu-mi pasă

(către soldați):

Spune-le! de aici să iasă !

Soldatul:

Voi crailor fugiți
Di'naintea lui Irod periți.

Îngerul:

Eu sânt îngerul lui Dumnezeu
Ascultați ce vă spun eu
Eu sânt îngerul lui Serafim
Trimis din Viflaim
Să vă spun, să nu întoarceți prin cetate
Săntoarceți prin altă parte
Că Irod are gând rău
Să-l taie pe Isus, fiul lui Dumnezeu.

Valtezar:

Sculați frați, nu mai dormiți
Ci de grabă să porniți
La orașul jidovesc
Ce Viflaim îl numesc
Că acolo s-au născut
Cel așteptat de demult
Și semnul acesta este
Aflave-ți un prunc în iesle
Iată s-a născut Mesia
Precum spune prorocia
Și șade pe fân uscat
În scutece înfășat.

Coridon (somnoros):

Nu știu ce poate să fie
Un glas se auzi mie
Auzii acum prin somn
Zău ! pare că nu-i de om
Mă mai culc puțin să dorm

(mai stă puțin și apoi zice):

Măi somnoros Acteon
Ia trezește-te din somn
Auzi versuri minunate
Și vezi făclii luminate.

Acteon (somnoros):

Dă-mi tu mie bună pace
Ca să dorm precum îmi place
Că și tu dormeai în tigneală
Când eram cu ora' nporneală.

Coridon:

Scoală ! Scoală ! Nu dormi

Că nu-i vreme de dormit
Ci e de călătorit
Uite-te spre răsărit
Și vezi cerul flăcărit !

Acteon:

Ia nu-mi face atâta spaimă
Că mă scol și-ți dau o palmă
Că-ți umblă gura fără treabă
Ca pupezii ciocul prin iarbă.

Coridon:

De-ai fi tu mai cuvios
N-ai fi așa somnoros
Ia uite-te și-te-ncrede
Că cerul deschis se vede
Îngerii din cer coboară
Și spre un grajd, în jos zboară!

Acteon (se scoală):

Acum văd cu adevărat
Că s-a născut tânăr împărat
Auzit-am dintr-un proroc bătrân
Că se va naște Mesia într-o iesle cu fân
Iată s-a adevărit !
Cuvântul cel prorocit !

Colinda:

Haideți frați să cântăm
Prin cetate să umblăm
Că'n zadar să nu ne fie
A noastră călătorie
Că eu ceva'm auzit
Când de acasă am pornit
Că'ntr-o peșteră de jos
S-a născut Isus Hristos.

Gaspar (către Melchior):

Ce să facem crai, prea'nalte ?
Că nu știm în care parte
Când în oraș am ajuns
Steaua noastră s-a ascuns
Care urma pe Hristos
Spre Ierusalim în jos.

Melchior:

O ! frate nu te'ntrista
Că iar se va arăta
Sau așa de nu va fi

Almintelea vom gândi
Vom întreba pe norod
Sau pe împăratul Irod.

Valtezar:

O, frate ! rău tu gândești
Ca pe el să-l ispitești
Au nu știi tu că vrea rău
Acela lui Dumnezeu ?

Melchior:

Ce cuvinte tu îmi spui,
Ce vorbești tu, aceea nu-i

Valtezar:

Și zău frate, nu mă crezi
Hai cu mine, dar, să vezi.

Melchior:

Merge voi de-a fi acasă
Că de el nimic nu-mi pasă
Să mergem, să intrăm
Pe Irod să-l întrebăm.

Valtezar:

Dar tu intră înainte
Și întreabă'nalt părinte
Unde, în acest oraș
A aflat Isus Sălaș ?

Gaspar:

Ba eu altminteri gândesc
Mai bine să nimeresc.

Melchior:

Nu te tot gândi așa
Vin-o numai și-om intra.

(craii intră la Irod, Melchior păși'nainte)

Împărate, prea'nalte
Vin la a tale palate
Și la a ta împărăție
Pentru o mare bucurie.

Irod (serios):

Ce bucurie ai tu așa mare
De-ți faci la mine'ntrebare
Spune numai după olaltă
N-aștepta vorbă rugată.

Melchior:

Azi noapte, un vis minunat
Pe noi ne-au încredințat

Că un fiu din cer dorit
Aici s-a sălășluit.

Irod (mânios):

Ce vorbești, oară ești beat,
Așa către un împărat
Ce față Dumnezeiască
Poate aicea să se nască ?

Melchior:

Mă rog, să am puțin har
Că te mâinii în zadar
C'aici, în acest ținut
Domnul ceresc s-a născut.

Irod (înfuriat, cu asprime):

O crai, fără de minte
Du-te acum dinainte-mi
Că de iau sabia'n mână
Deloc te fac praf și țărână.

Valtezar:

Vezi omule, nu ți-am spus
Ce vom avea pentru Isus
Cu acest împărat viclean
Lui Hristos mare dușman.

Gaspar:

O ! Dar tu te amăgești
De așa prostește vorbești
Au doară te temi de el
De-un om slab și un mișel
Ia samă eu să-i vorbesc
Eu să-i spun să-i povestesc
Că tu ai inima slabă
Ești fricos ca și o babă
Dar eu pentru un crai ceresc
Și viața mi-o jertfesc.

Gaspar (pășește un pas în fața lui Irod):

O Iroade luminat
Te cinstesc ca pe-un împărat
Dar și tu cinste să-mi dai
Tocmai ca și unui crai
Și ce întreb de la tine
Să-mi spui răspicat și bine.

Irod (necăjit):

Tu, cu acest cuvânt grăit
Tare pe mine m-ai rănit

Tu ce vrei îmi spune iute
Și din' naintea mea du-te
Spune , ce tu vrei să ceri
Și din'naintea mea, pieri !

Gaspar (blând):

Despre Isus cel prea mare
Facem la tine'ntrebare
Ca să ne faci cunoscut
Unde Isus s-a născut ?

Irod (întunecat):

Ce, tu de Isus vorbești
Ce mie te lingușești
Ce domn mare ar îndrăzni
Aici la mine a veni ?
Să-mi spună că s-a născut
Isus în acest ținut (se gândește puțin)
Nu știu, nu s-a auzit
N-a fost, nu s-a pomenit
Ca aicea să se nască
Vreun crai de viță cerească.

Gaspar:

De n-a fost, acum este
Îți vestim această veste

Irod (către Ozia):

Ozia ! Știi tu undeva să scrie
Despre această prorocie ?

Ozia (gândindu-se puțin):

Ba-mi pare că-mi vin aminte
Niște procești cuvinte (întoarce foile unei cărți)
Da, eu știu foaia și știu locul
Că zicea Varlam prorocul
Că o stea așa vestită
De el este prorocită.

Irod (trânțește cartea și zice crailor):

Nu mă atâta necăjiți
Ci pe la mine veniți
Pe Isus, Sfinția sa
Ca'naintea lui să viu
Și eu Lui să mă închin.

Colinda:

Că s-au născut domnul nostru,
Domnul nostru, Mesia
Tremură Irodia

Tremură și pieptul negru
Pieptul negru, pieptul alb.

Gaspar:

O ! Iroade, viclean tare
Zici că-i vei da închinare
Dar dacă așa voiești
De ce te nesocotești
De ce te arăți mânios
Când întrebăm de Hristos.

Irod (măreț):

M'arăt, ca șa se cuvine
Celui ce armata ține
Ține și o cârmuiește
Aspru a vorbi silește
Că are cine să știe
Că sânt crai cu'mpărăție.

(Gaspar se retrage)

Valtezar:

Auzi numai cum vorbești
Acum ne viclenești
Mergi vorbește-i cu asprime
Vitejește cu iuțime
Dar pentru ce îndrăznește
De ni se fățarnicește.

Melchior (pășește înaintea lui Irod):

O ! Iroade ce gândești
Spre cele Dumnezeiești ?
Te știm noi destul de bine
Că tu ești la mațe câne !

Irod (înfuriat):

Vai ! Lună, stele și Soare
Fiți-mi mie ajutătoare
Uite-te Soare și vezi
Până capul îl retez (pune mâna pe sabie)
Te rog sabie oleacă
Să ieși puținel din teacă !
Ca pentru această price
Să tai acestui cerbice (vrea să-l lovească pe Melchior)
Fierul acesta ascuțit
Îți va da ție sfârșit
Cu vorba cea blestemată
Urât mie aruncată,
Hai puțin mai lângă mine

Să-ți arăt eu cine-i cine.

Valtezar :

Ce-a zis, mă ? Dacă i-ai spus

Lui Irod, despre Isus

Melchior:

O ! frate, eu am lemnit

Ce tiranul a grăit

Era gata să mă taie

Cât pi aci capul să-mi taie.

Valtezar :

Hai să mergem la cea fiară

Cu mai mare îndrăzneală (pășește înainte)

Dar ce-ți e ție împărate

De te lauzi că ne-i bate ?

Irod:

Să te ferească Dumnezeu

Să nu iau sabia, eu

Zău sângele îndată îți vărs

De ce cu ceilalți n-ai mers

De ce nu te-ai dus din lume

Să nu-ți mai aud de nume.

Valtezar:

Atâta tu să mai fii

Pe pământ să te mai ții

Atât tu să mai trăiești

Iroade, viclean ce ești

Că acum nu-mi e frică

Deși am o armă mică

Cu care eu și acești doi (arătându-i pe crai)

Sântem gata de război

Numai ceva de vei face

Aceea ce nu ne place

Acum, acum cu-n cuvânt

Te ștergem de pe pământ.

Irod :

Da'n cine te sprijinești

Crai amărât ce tu-mi ești

Sabia din teacă, oi scoate (scoate sabia)

Și deloc ți-oi plăti toate

Ți-oi cionta eu al tău grai

Amărâtule ! Oh ! Vai !

Că slugile nu-mi mai vin

Să-mi stâmpere al meu chin.

Valtezar :

Hei ! Că-n mână ne-ai venit
Te-om juca cum n-ai gândit
Ce, tu pe Isus hulești?
Ce, tu pe el clevețești
Să Știi tu aceasta bine
Că el e domn peste tine !

Irod (înfuriat):

Ho ! Ho ! Bine știu eu ce-oi lucra
Și norii vor lăcrima
Poruncivo-i la ostași
Spre moarte să facă pași
Vino, vino, oaste tare
Să-ți dau o poruncă mare.
Deodată mare grămadă
De săbii la mine adă
Ca să fac o vitejie
Să tai pruncii peste o mie
Ca și Isus să se taie
Întru acea rea bătaie (taie cu sabia prin aer)
Tăiere, tăiere, groaznică tăiere.

Ozia:

Cred c'o fi părere
Nu va fi tăiere.

Colinda:

O ! ce nebunie și ce tiranie
O! Irod viclean
Craiul cel tiran
Oastea și-o trimite
Pruncii de-i ucide
De doi ani în jos
Crezând că-i Hristos
Mamelor nu plângeți
Pieptul nu vi-l frângeți
Pruncii n-au murit
Și s-au prea mărit
Și-alor suflete
S'or preface'n stele
Luminând frumos
Calea lui Hristos.

Melchior (trage sabia):

Ho !Ho! Că merge așa
După socoteala ta

Ce vrei tu tirane, câine
Calicule, vai de tine
Pre Isus vrei să-l omori
Mai bine acum tu să mori
(Înfige sabia în aer)

Soldatul către Melchior:

Pas pe loc
Că te fac fără noroc

Valtezar:

Vai mie ce ai grăit
Iroade, tiran cumplit !
Tu câine și tu om rău
Dușmanul lui Dumnezeu
Din ceruri piatră pucioasă
Cu foc peste a tale oasă
Cerul să te prăpădească
Îndată să te trăznească
Fulger din cer să pogoare
Pe tine să te omoare
Vânturile să te'apuce
Prin văzduh să te usuce
Acum tu să pleznești
Să nu te mai pomenești
Că tu om și tiran rău
Vrei să-l tai pe Dumnezeu.

Irod (însălmântat):

Veniți tare, foarte,
Oameni ori din care parte
Și pe aști trei apucați
Și în lanțuri îi băgați
Scoateți-i de aici afară
Bătându-i cu mare ocară
Dar dacă sunteți crai vestiți
Pe nume cum vă numiți

Valtezar:

De vrei Iroade să știi
Noi suntem craii cei trei
Eu astronom Valtezar
Melchior și cu Gaspar
Și ducem lui Hristos dar
Aur, smirnă și tămâie
De pomenire să-i fie.

Iar se colindă:

Eu Melchior mă numesc
Cu aur îl dăruiesc
Eu mă numesc Valtezar
Tămâie îi aduc în dar
Numele meu e Gaspar
Smirnă îi aduc lui dar.

Irod (gazdei):

Această zi preasfințită
Și sărbătoare mărită
Noi poftim ca să vă fie
La mulți ani cu bucurie
Să aveți zile senine
Și să petreceți cu bine
Trăind într-o norocire
Și'n deplșină fericire
La mulți ani ! S-aveți folos
De nașterea lui Hristos.

POSTFAȚĂ

Această primă încercare de a se scrie și a se edita o Monografie a comunei Băița reprezintă o inițiativă și o acțiune curajoasă din partea primarului comunei dl. Damian Diniș și mai ales a realizatorului, care și-a asumat această răspundere, cercetătorul științific gr. I, Dr. Ioachim Lazăr de la Muzeul Civilizației Dacice și Romane Deva și directoarei editurii EMIA d-na Paulina Popa.

Localizarea și rolul acestei comune, cu satele aparținătoare, într-un cadru arheologic, natural, istoric și social cu existența milenară neîntreruptă, impune o derulare în timp și în spațiu de o anvergură care nu poate încapa în paginile unei simple monografii, ea presupunând necesitatea unor tratate și studii bazate pe cercetări scrise și nescrise, pe trăirea și memoria timpului, de-a lungul evoluției sale, ceea ce s-a și realizat în parte, în mod dispart, de către mai mulți cercetători fără însă a o putea individualiza și localiza distinct și separat, raportată numai la spațiul său geografic, istoric și social în evoluție.

Meritul acestei monografii constă totuși în faptul că deși nu are o prezentare scolastică, evolutivă continuă, în timp și spațiu, cu multiplele modificări structurale de conjunctură și cuprinderea tuturor aspectelor legate de condiția umană a locuitorilor satelor care au compus în timp această comună, pe toate planurile vieții lor, ea reușind să prezinte cititorului cele mai importante momente, evenimente și date, unele de o finețe și o precizie subtilă.

Prin planul și conceptul de redactare și sistematizare, prin redarea conținutului numărului mare de documente arhivistice și scrieri în timp, despre comuna Băița și satele ei, monografia reușește să redea principalele etape și evenimente ale devenirii sale. De menționat că autorul a rezumat redarea acestora așa cum ele rezultă din documentele citate și redade fără a le interpreta și adăuga opinii și păreri personale.

Prin aceasta autorul lasă la îndemâna cititorului să o facă și să le aprecieze în contextul perioadei în care acestea au apărut și a modului de gândire și acțiune conjuncturală a celor care le-au emis la timpul respectiv.

Și dacă lucrarea nu prezintă o cursivitate anume, a tuturor aspectelor tratate, cum poate s-ar dori, ea lasă totuși ideea și posibilitatea continuării și completării ei cu date și aspecte care ar lipsi sau au fost omise din motive de limitare impuse sau dorite.

Considerăm totuși că acest început al editării monografiei comunei Băița incluzând toate satele componente la această dată, este și o provocare pentru cei care au posibilitatea și pasiunea de a o completa, și de ce nu, chiar ideea de a realiza astfel de monografii separat pentru fiecare sat component în parte, cu un volum de date îmbogățit, ceea ce au și reușit deja autoarele Maria Toma Damșa și Florica Zaharia prin editarea monografiei satului Hărtăgani.

Dealtfel viața politică actuală în accepțiune europeană în care s-a integrat și România, deși are o tentă de globalizare, acest lucru nu se poate face prin ștergerea și anihilarea particularităților fiecărui stat în parte. Aceasta pentru că frumusețea, a însăși fiecărui stat, a fiecărei așezări omenești, constă în multitudinea particularităților sale zonale așa cum și o Europă Unită va avea farmecul ei atunci când în timp mentalitatea celor care o compun recunosc, acceptă, își însușesc și savurează multitudinea varietăților specifice fiecăruia.

Tocmai de aceea în perioada aceasta a devenit o preocupare la ordinea zilei de realizare a unor monografii, ale unor localități și ale unor trăiri umane, asupra trecutului, prezentului și a perspectivei viitorului, ceea ce s-a făcut și prin această lucrare având ca mesaj și îndemn pentru toți cei care pot și au asemenea preocupări de a realiza asemenea lucrări.

Le dorim succes!

Consilier juridic, PETRU IACOB

BIBLIOGRAFIE

ARHIVE ȘI BIBLIOTECI

Direcția Județeană Hunedoara a Arhivelor Naționale:

Fond Comitatul Zarand.

Fond Prefectura județului Hunedoara.

Fond Pretura Plasei Brad.

Fond Primăria comunei Băița.

Fond Protopopiatul ortodox Brad.

Fond Protopopiatul ortodox Băița.

Fond Parohia ortodoxă Hărtăgani.

Fond Parohia ortodoxă Ormindea cu filia Căinelul de Sus.

Fond Parohia ortodoxă Fizeș.

Fond Parohia ortodoxă Săliște.

Biblioteca „Astra” Sibiu

PRESA

Amicul Școalei, 1861.

Revista Orăștiei, 1895-1898.

Transilvania, 1870-1913.

Documentariști: Duma Gheorghe din Săliște, Popa Petru din Hărtăgani, Florea Ion din Lunca, Petru Iacob din Crăciunești, Nicolae Stoia, Popa Aron, Groza Roman, Petru Gabor și Eisler Alfred din Băița.

BIBLIOGRAFIE GENERALĂ ȘI SPECIALĂ

ABRUDAN, PAUL, Solidaritatea hunedorenilor cu România în războiul pentru cucerirea independenței, Sargetia, XIII, 1977.

ALBU, NICOLAE, Istoria învățământului românesc din Transilvania până la 1800, București, 1944.

ALBU, NICOLAE, Istoria școlilor din Transilvania între 1800-1867, București, 1971.

ANDRIȚOIU, IOAN, Contribuții la repertoriul arheologic al județului Hunedoara, Sargetia, XIV, 1979, p. 20.

ANDRIȚOIU, IOAN, Descoperiri din epoca metalelor în zona Săcărâmb (jud. Hunedoara), Manuscris în curs de publicare.

ANDRUȘ, RODICA, Din activitatea bibliotecilor înființate de Astra în județul Hunedoara, Sargetia, XX, 1986-1987.

BARIȚIU, GEORGE, Părți alese din istoria Transilvaniei pe 200 de ani în urmă, vol. II, ediția a II-a, Brașov, 1994.

BALAZS, MARCELA, La caractérisation de la flore des Gorges calcarifères des Monts Métallifères. Des aspects phytocoenologiques, în Sargetia, Ser. Sci. Nat. XVII, Deva, 1997.

BALAZS, MARCELA, Les Associations Saxicoles des Gorges Calcareuses des Monts Métallifères, Sargetia, Ser. Sci. Nat. XVIII, Deva, 1999.

BARON, MIRCEA, Societatea Mica, 1920-1948, Petroșani, 2006.

BASARAB, MARIA, Cuvinte mărturisitoare. Însemnări de pe cărți românești vechi din județul Hunedoara, Deva, 2002.

BATHORY, LUDOVIC, Dezvoltarea industriei extractive a metalelor prețioase după Unirea Transilvaniei cu România, în AIIC, 11/1968.

- BRAHARU, D., Chestiunea română în Italia în timpul Memorandumului, Sibiu, 1942.
- BUNEA, AUGUSTIN, Episcopul Ioan Inochentie Klein (1728-1751), Transilvania, nr. 9-10, 1898.
- BUNEA, AUGUSTIN, Episcopii Petru Pavel Aron și Dionisie Novacovici sau istoria românilor Transilvăneni de la 1751 la 1764, Blaj, 1902.
- BUNEA, AUGUSTIN, Statistica românilor din Transilvania în anul 1750, Transilvania, anul XXX, nr. 9, 1901.
- CIOBANU, VIRGIL, Statistica românilor ardeleni din anii 1760-1762, în AIN, III, 1924-1925, Cluj, 1926.
- CLOPOȚEL, ION, Revoluția din 1918 și Unirea Ardealului cu România, Cluj, 1926.
- CRISTACHE-PANAIT, IOANA, Arhitectura de lemn din județul Hunedoara, București, 2000.
- DECEI, AUREL, Procesele verbale ale ședințelor Consiliului Național Român și alte documente privind comitatul Hunedoara, în anul 1918-1919, Sargetia, V, 1968.
- DENSUȘIANU, NICOLAE, Revoluțiunea lui Horia în Transilvania și Ungaria, 1784-1785, București, 1884.
- DOBRESCU, N., Istoria Bisericii Române, București, 1926.
- DRAGOMIR, SILVIU, Ioan Buteanu, prefectul Zarandului în anii 1848, București, 1928.
- DRAGOMIR, SILVIU, Vechi biserici din Zarand și ctitorii lor în sec. XIV-XV, în ACMI, Secția pentru Transilvania pe 1929, Cluj, 1930.
- DRAGOMIR, SILVIU, Istoria dezrobirii religioase a românilor din Ardeal în secolul XVIII, vol. I-II, Sibiu, 1930.
- DRAGOMIR, SILVIU, Studii privind istoria revoluției române de la 1848, Cluj-Napoca, 1989.
- DUDAȘ, FLORIAN, Repertoriul arheologic al Țării Zarandului în lumina ultimilor descoperiri, în Revista Muzeelor, VII, nr. 5, 1970.
- DUDAȘ, FLORIAN, Zarandul, chipuri și fapte din trecut, București, 1981.
- DUDAȘ, FLORIAN, Memoria vechilor cărți românești, Oradea, 1990.
- DUMITRAN, ANA, Aspecte ale politicii confesionale a principatului calvin față de români. Confirmările în funcțiile ecleziastice și programul de reformare al Bisericii Ortodoxe din Transilvania, în Mediaevalia Transilvanica, Tom. V-VI, 2001-2002, nr. 1-2, p. 113-181.
- EDROIU, NICOLAE, Lupta de la Brad (28 noiembrie 1784) dintre țărănimea răsculată și trupele de represiune, în Sargetia, XIII, 1977, p. 335-339.
- EDROIU, NICOLAE, Răscoala lui Horea, 1784-1785, București, 1978.
- EDROIU, NICOLAE, Pe urmele lui Horea, București, 1988.
- FLOCA, OCT., ȘUIAGA, V., Ghidul județului Hunedoara, Deva, 1936.
- FRUMA, IOAN, Horia, procesul și martiriul, Sibiu, 1947.
- GLODARIU, IOAN, Relații comerciale ale Daciei cu lumea elenistică și romană, Cluj-Napoca, 1974,
- GLUCK, EUGEN, O filă din trecutul învățământului din județul Hunedoara, în RP, nr. 10, 1986, p. 63-64.
- H Aiduc, ILIE, Industria aurului în România, București, 1940.
- IONAȘ, VASILE, Administrația românească a comitatului Zarand între anii 1861-1876 (I), Sargetia, XX, 1986-1987.
- IONAȘ, VASILE, Conscriptiile urbariale ale satelor Ormindea, Meria și Lunca Cerni din anul 1820, Sargetia, X, 1972.
- IRIMESCU-ANDRUȘ, RODICA, Lista târgurilor din Transilvania, Banat și România (1852-1918, Sargetia, XVI-XVII, 1982-1983.
- KOVACS, IOSIF, Agitații țărănești în Munții Apuseni după răscoala lui Horea, în Stat, societate, națiune. Interpretări istorice, Cluj-Napoca, 1982.
- LUPAȘ, IOAN, Răscoala țărănească din Transilvania, Cluj, 1934.
- LUPEI, NESTOR, NEAG, ROMULUS, CIRCO, STELIAN, Monografia Liceului „Avram Iancu” din Brad, 1994.

- LAZĂR, IOACHIM, Contribuții la istoria învățământului elementar din județul Hunedoara (1780-1848), în *Sargetia*, XXI-XXIV, 1988-1991, p. 207-232.
- LAZĂR, IOACHIM, Aspecte privind eforturile zărăndenilor pentru înființarea unui gimnaziu național, în *Restituiri*, I, Deva, 1993, p. 58-69.
- LAZĂR, IOACHIM, Tragedia din Zarand din toamna anului 1848. Bătălia de la Târnava (județul Hunedoara) din 8 noiembrie 1848, în *Restituiri*, V, Deva, 1997.
- LAZĂR, IOACHIM, Participarea hunedorenilor la lupta pentru înfăptuirea României Mari, *Corviniana*, 6, 2000.
- LAZĂR, IOACHIM, Tragedia clerului și distrugerile suferite de bisericile românești în timpul revoluției din Transilvania de la 1848-1849, în *Sargetia*, XXXII, 2004.
- LAZĂR, IOACHIM, Învățământul românesc din sud-vestul Transilvaniei (1848-1883), Cluj-Napoca, 2002.
- LAZĂR, IOACHIM, Învățământul confesional ortodox din satul Hărțăgani (1861-1924), în *Corviniana*, VIII, 2004.
- LĂZĂRESCU, I., BRANA, V., *Aurul și argintul*, București, 1972.
- LUPAȘCU, Gh., PARICHI, M., FLOREA, N., *Știința și ecologia solului*, Iași, 1998.
- MAGHIAR, NICOLAE, OLTEANU, ȘTEFAN, *Din istoria mineritului în România*, București, 1970.
- MAIOR, LIVIU, Politica școlară a guvernelor maghiare față de români (1900-1914), în *AIC*, XXX, 1990-1991, p. 123-138.
- MAIOR, LIVIU, 1848-1849. Români și unguri, București, 1998.
- METEȘ, ȘTEFAN, Istoria bisericii și a vieții religioase a românilor din Ardeal și Ungaria până la 1700, vol. I, Arad, 1918.
- METEȘ, ȘTEFAN, Mănăstirile românești din Transilvania și Ungaria, Sibiu, 1936.
- METEȘ, ȘTEFAN, Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII-XIX, București, 1977.
- MEDELEȚ, Fl. În legătură cu marea spirală dacică aflată la Muzeul Național din Belgrad, *Analele Banatului*, 3, 1994.
- MUȘAT, MIRCEA, ARDELEANU, ION, *România după Marea Unire*, vol. II, Partea I, 1918-1933, București, 1986.
- NEAG, ROMULUS, *Monografia municipiului Brad*, Deva, 2004.
- NEAMȚU, ALEXANDRU, Frământări în rândurile minerilor din Transilvania la începutul secolului XIX. Greva minerilor de la Băița, din anul 1804, *Studii și cercetări de istorie*, An. VIII, nr. 1-4, 1957.
- NEAMȚU, GELU, *Revoluția românilor din Transilvania, 1848-1849*, Cluj-Napoca, 1996.
- NETEA, VASILE, *Lupta românilor pentru libertate națională (1848-1881)*, București, 1974.
- NICHITEAN, CONSTANTIN, *Minele Băița-Crăciunești*, *Repere de istorie*, manuscris.
- NICOLAESCU-PLOPȘOR, C. S., *Cercetări asupra paleoliticului superior*, în *Materiale*, III, 1997.
- PASCU, ȘTEFAN, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, Cluj, 1968.
- PASCU, ȘTEFAN, *Făurirea statului național unitar român*, 1918, vol. I, București, 1983.
- PASCU, ȘTEFAN, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. I, Cluj, 1972.
- PASCU, ȘTEFAN, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. II, Cluj-Napoca, 1979.
- PASCU, ȘTEFAN, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. III, Cluj-Napoca, 1986.
- PAVEL, TEODOR, *Date privind legislația școlară din anii absolutismului în Transilvania (1849-1860)*, *Lucrări științifice Oradea, Seria B*, Oradea, 1970.
- PĂCURARIU, MIRCEA, *Istoria Mănăstirii Prislop*, Arad, 1986.
- PĂCURARIU, MIRCEA, *Revoluția românească din Transilvania și Banat în anii 1848-1849. Contribuția bisericii*, Sibiu, 1995.
- POP, I., HODIȘAN, I., *Studii floristice și de vegetație la cheile Crăciunești*, *Studia Univ. Babeș-Bolyai, Ser. Biologia*, fasc. I, Cluj, 1964.
- POPA, RADU, *La începuturile evului mediu românesc. Țara Hațegului*, București, 1988.

- POPOVICIU, GEORGE, Uniunea românilor din Transilvania cu Biserica Romano-Catolică sub împăratul Leopold I, Lugoj, 1901.
- PRODAN, DAVID, Domeniul cetății Șiria la 1525, în AIIC, III, 1960.
- PRODAN, DAVID, Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea, Vol. II, București, 1964
- PRODAN, DAVID, Problema iobăgiei în Transilvania, 1700-1848, București, 1981.
- PRODAN, DAVID, Urbaniul domeniului Deveii la 1673, Sargetia, XV, 1981.
- PRODAN, DAVID, Răscoala lui Horea, vol. I-II, București, 1984.
- PRODAN, DAVID, Supplex Libellus Valachorum, București, 1984.
- PROTOPODESCU, LUCIA, Contribuția la istoria învățământului din Transilvania, 1774-1805, București, 1966.
- PROTOPODESCU, LUCIA, Iobăgia în Transilvania în secolul al XVII-lea, vol. I, București, 1986.
- PUȘCARIU, IOAN, Comentarii la Preaînalta patentă din 21 iunie 1854 pentru Ardeal, vol. I, Sibiu, 1857.
- RADU, DEMETRIU, Diecesa Lugoșului, Șematism istoric, Lugoj, 1903.
- RADU, IOAN, Monografia gimnaziului gr. or. din Brad, Orăștie, 1919.
- RAZBA, MARIA, Personalități hunedorene (sec. XV-XX), Dicționar, Deva, 2004.
- RETEGAN, SIMION, Date statistice din arhiva Guberniului Transilvaniei privitoare la comitatul Hunedoara în anii guvernării liberale, Sargetia, XIII, 1977.
- RIȘCUȚA, NICOLAE CĂTĂLIN, Monografia arheologică a depresiei Brad, Alba Iulia, 1996. (Lucrare de diplomă).
- RIȘCUȚA, NICOLAE CĂTĂLIN, Materiale arheologice aparținând bronzului timpuriu în colecția Muzeului din Deva, Sargetia, XXVII/1, 1997-1998.
- RIȘCUȚA, CĂTĂLIN, MITAR, CRISTINA, CODREA, IONUȚ, BURNAZ, SILVIA, BALAZS, MARCELA, Evaluarea impactului asupra activității de exploatare a calcarului din cariera Măgura Fereedului, asupra siturilor arheologice din arealul protejat al cheilor Crăciunești și zonele limitrofe, Studiu aflat în arhiva Muzeului C.D.R. Deva.
- ROSKA, MARTON, Cercetări preistorice în Ardeal, în ACMIT, 1926-1928, Cluj, 1929.
- ROSKA, MARTON, Paleoliticul județului Hunedoara, în Publicațiile Muzeului județului Hunedoara, 1, 23, 1924.
- ROSKE, OCTAVIAN, Colectivizarea agriculturii în România, 1949-1962, în Arhivele totalitarismului, an. I, nr. 1/1993.
- ROSKE, OCTAVIAN, Colectivizarea agriculturii. Represiunea totală, 1957-1962, în Arhivele totalitarismului, an. III, nr. 1/1995.
- RUSU, ADRIAN ANDREI, SABĂU, NICOLAE, BURNICHIOIU, ILEANA, LEB, IOAN VASILE, MAKÓ LUPESCU, MARIA, Dicționarul mănăstirilor din Transilvania, Cluj-Napoca, 2000.
- RUSU, CORNEL TIBERIU, Strigături și uituri de la frumoasele jocuri populare din Ținutul Zarandului, Brasso – Brașov, 1915; Idem, Ediția a II-a, Brașov, 1921.
- RUSU, CORNEL TIBERIU, La Alba Iulia. În amintirea a 10 ani de la Unire, Cluj, 1929.
- RUSU, M., Considerații asupra metalurgiei aurului în Transilvania în Bronz D și Hallstatt A, ACTA M.N., 9, 1972
- SUCIU, CORIOLAN, Dicționarul istoric al localităților din Transilvania, Vol. I-II, București, 1966.
- STAHL, HENRIC, Țările românești până în preajma timpurilor moderne, București, 1922.
- TOMA-DAMȘA, MARIA, ZAHARIA, FLORICA, Hărțăgani monografie, Deva, 2001.
- Tradiție și modernitate în societatea transilvăneană, 1850-1918, Cluj-Napoca, 2003.
- TRUFAȘ, VALER, Depresiunea Băița – Observațiuni geo-morfologice preliminare, în Analele Universității „C. I. Parhon” București, Seria St. naturii, nr. 17/1958.
- TUDORAN PETRU, Țara Zarandului, Studiu geologic, București, 1983.
- TULBURE, GHEORGHE, Școala sătească din Ardeal în epoca lui Șaguna, Cluj, 1937.
- VÂNĂTORU, VIOREL, VÂNĂTORU, ELENUȚA MĂRIOARA, Un document privind revoluția de la 1848-1849, în Sargetia, XXI-XXIV, 1988-1991, p. 241-252.

VÂNĂTORU, VIOREL, VÂNĂTORU, ELENUȚA MĂRIOARA, Un document privind victimele căzute în subcercul Hălmagiu (comitatul Zarand) în timpul revoluției de la 1848/1849, în Sargetia, XXV, 1992-1994, p. 513-528.

VOILEANU, MATEI, Contribuțiuni la istoria bisericească din Ardeal, Sibiu, 1928.

VALEA, MIRCEA, HOMORODEAN, MIRCEA, NISTOR, ANGHEL, Toponimie hunedoreană, II, în Sargetia, XXV, 1992-1994.

VALEA, MIRCEA, AMGHEL, NISTOR, RUDEANU, MIHAIL N., Toponimie hunedoreană, De la daci la Români, Deva, 2002.

WOLLMANN, V. Mineritul metalifer, extragerea sării și carierele de piatră în Dacia romană, Cluj-Napoca, 1996.

***, 1918 la Români. Documentele Unirii. Vol. VIII, București, 1989.

***, Actele primului congres al preoșimii din Mitropolia Românilor ortodocși din Ardeal, Banat, Crișana și Maramureș, Sibiu, 1919.

***, Actele soboarelor Bisericii greco-răsăritene din Ardeal din anii 1850 și 1860, Sibiu, f. a.

***, Analele Asociațiunii învățătorilor români din Ardeal, Banat și Părțile Ungurene, Sibiu, 1919.

***, Az első magyarországi népstámlálás (1784-1787), Budapest, 1960.

***, Colecțiunea legilor din 1868, Buda, 1868.

***, Din trecutul de luptă al țărânimii hunedorene, Deva, 1967.

***, Din luptele noastre naționale. Alegerea protopopului Vasile Damian de deputat dietal la Baia de Criș, în 26 și 27 ianuarie 1905, 1905.

***, Istoria învățământului în România,, vol. I. București, 1983.

***, Istoria românilor, vol. VII, tom. II, București, 2003.

***, Istoria românilor, vol. VIII, tom. I, București, 2003.

***, Izvoarele răscoalei lui Horea, Seria B, Izvoare narative, vol. II, 1786-1860, București, 1984.

***, Izvoarele răscoalei lui Horea, Seria B, Izvoare narative, vol. III, Presa, Broșuri, 1784-1785, București, 1984.

***, Memorialistica revoluției de la 1848 în Transilvania, Cluj-Napoca, 1988.

***, Pentru libertate și unitate națională. Documente hunedorene, 1848-1920, București, 1989.

***, Procese politice antiromânești care au zguduit lumea în toamna anului 1848, București, 1995.

***, Recensământul din 1850, Cluj, 1996.

***, Recensământul din 1857, Cluj-Napoca, 1997.

***, Recensământul din 1880, Cluj, 1997.

***, Recensământul din 1900, Cluj, 1999.

***, Recensământul din 1910, Cluj, 1999.

***, Relații interconfesionale româno-maghiare în Transilvania, Alba Iulia, 2000.

***, Statistica românilor ortodocși din Transilvania din anul 1766, Mitropolia Ardealului, nr. /-9, an. XXII.

***, Studii și documente privitoare la revoluția română din Transilvania în anii 1848-1849, vol. II, Sibiu, 1944.

***, Trepte din mineritul zărândeian, Deva, 1979.

CUPRINS

Cuvânt înainte	5
În loc de prefață	7
Aspecte fizico-geografice ale comunei Băița	9
De la începuturile civilizației omenești la primele atestări documentare ale localităților comunei Băița	20
De la prima atestare documentară a localităților comunei Băița la Răscoala lui Horea, Cloșca și Crișan	25
Istoria comunei Băița de la momentul Răscoalei conduse de Horia, Cloșca și Crișan la Revoluția Română din 1848	34
Greva minerilor din Băița din aprilie 1804	51
De la Revoluția Română din 1848-1849 la Marea Unire din 1918	59
Comuna Băița de la Marea Unire din 1918 la instaurarea regimului comunist	91
Comuna Băița în perioada 1950-1989	169
Comuna Băița în perioada 1990-2007	181
Biserica și viața spirituală a locuitorilor comunei Băița	188
Din activitatea parohiilor comunei Băița	201
Protopopiatul ortodox Băița	221
Învățământ și școală în comuna Băița	232
Oameni de seamă ai comunei Băița	254
Aspecte demografice din satele comunei Băița	261
Elemente de etnografie și folclor din satele comunei	270
Postfață	303
Bibliografie	305

Consiliul Local al Comunei Băița - 2007

Avram Crenguța
Profesor

David Constantin
Administrator firmă

Popa Marius
Administrator firmă

Borza Vasile
Maistru minier

Dobra Sorin
Inginer

Nișea Cornel Nicolae
Inginer

Stoia Ionel
Inginer

Clej Gheorghe
Inspector silvic

Vancu Nicolae
Medic

Moga Cornel

Stahie Petru
Silvicultor

Iuga Cornel
Subinginer

Rad Aurel
Tehnician agronom

Damian Diniș
Primarul Comunei Băița

Ioan Iovan
Vicerimarul Comunei Băița

Mioara Bulz
Ref. Comp. Agricol

Jacob Petru
Consultant Juridic

Eugenia Udrea
Insp. Comp. Buget

Gheorghe Nicșa
Casier Comp. Buget

Mariana Blasko
Secretar Primăria Băița

Andrei-Nicolae Popa
Comp. Asistență Socială

Maria Iacob
Referent

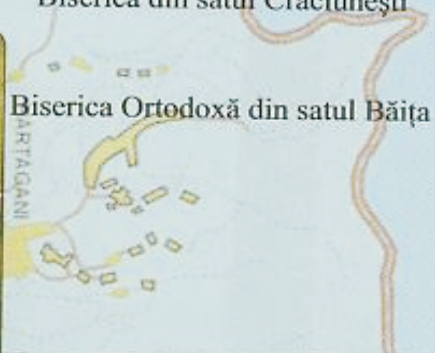
Petru Piș
Referent Cultură

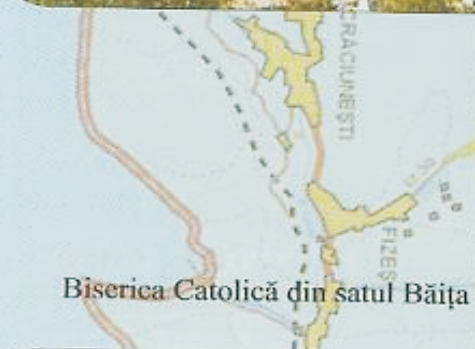
Biserica din satul Peștera

Biserica din satul Crăciunești

Biserica Ortodoxă din satul Băița

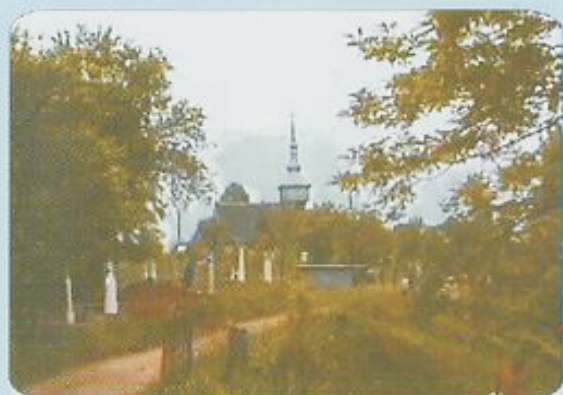
Biserica Catolică din satul Băița

Biserica din satul Săliște

Biserica din satul Fizeș

Biserica veche din satul Hărtăgani

Biserica nouă din satul Hărtăgani

Troița din
satul Ormindea

Troița din
satul Lunca

Troița din
centrul Băiței

Biserica din satul Barbura

Mănăstirea "Acoperământul Maicii Domnului"
din Băița

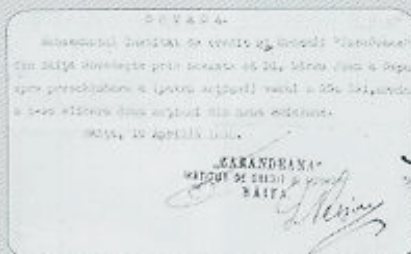
Biserica din satul Trestia

Biserica din satul Cănelu de Sus

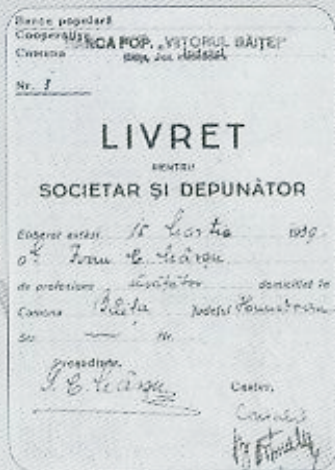
Banca Populară
"Viitorul Băitei"

Dovadă eliberare acțiuni la
Banca Zărândeana din
Băița 1938

Ștampile Banca Populară
"Viitorul Băitei"

Livret de depunător la
Banca "Viitorul Băitei"

Mitropolitul Nicolae
în centrul comunei Băița

Coloana spre monumentul eroilor
din Băița în frunte cu
Protopopul Secărea (1941)

Coroană cu flori pentru monumentul eroilor din Băița (1941)

Adunare la monumentul eroilor din Băița

Monumentul eroilor de la 1848 din Băița (1934)

Monumentul eroilor din Ormindea

Monumentul de pe Valea Orminzii (1946)

La monumentul de pe valea Orminzii

Sfințirea monumentului eroilor de pe valea Orminzii (1946)

Cioplitorii monumentului din Valea Orminzii (29.06.1946)

Gura de mină Crăciunești
în sărbătoare

Gura de mină Crăciunești

Locomotivă de mină
Crăciunești (1910)

Gură de mină
Crăciunești (1902)

Conducerea minei
Băița Crăciunești

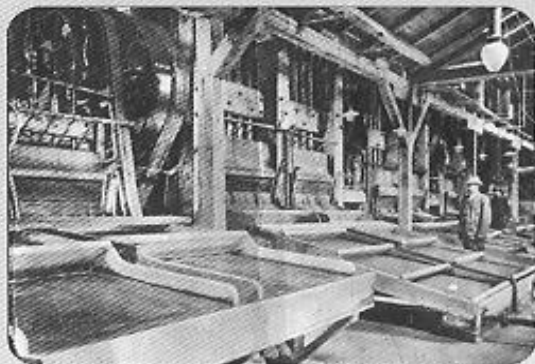
Funicularul între mină și
uzina de preparare Crăciunești

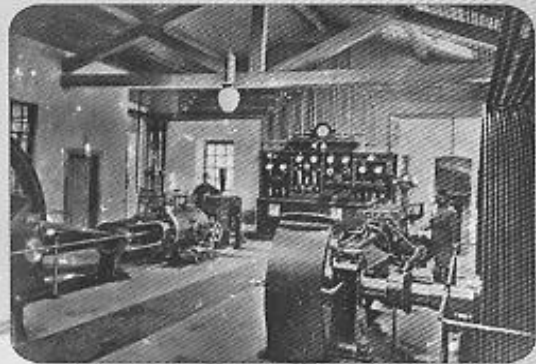
Curtea interioară a
uzinei de preparare Crăciunești

Interiorul uzinei de preparare
Crăciunești

Uzina de preparare Crăciunești
- mesele de amalgamare

Uzina electrică a minei Crăciunești

Uzina de preparare Crăciunești

Mineri la gura de mină Băița

Sigiliu de la mina lui
Eisler Istvan

Conducerea minei Băița

Sigiliu de mină

Gură de mină

Gura de mină Troița

Grup de mineri

Siloz piatră concasată din
cariera Măgura Feredeului

Căutători de aur

Conducători de mine

Diracțiunea Fizeș

Mecanici minieri

*Printr-o subscripție a cărei necesitate se simțeau depinde de câștig
dintr-un câștig bun - și se înalte depozite pentru susținerea lucrărilor
de explorare, cercetare, cercetare și a personalității și a
bunelor lucruri și lucruri și se simțeau că în 1901
sunt în condițiile de explorare și cercetare. Pentru aceasta
se înalte de susținere și de lucruri și de lucruri.*

*De ce se înalte în susținere și de lucruri și de lucruri
cu lucruri.*

1901

Donația minerilor
pentru biserica din Băița

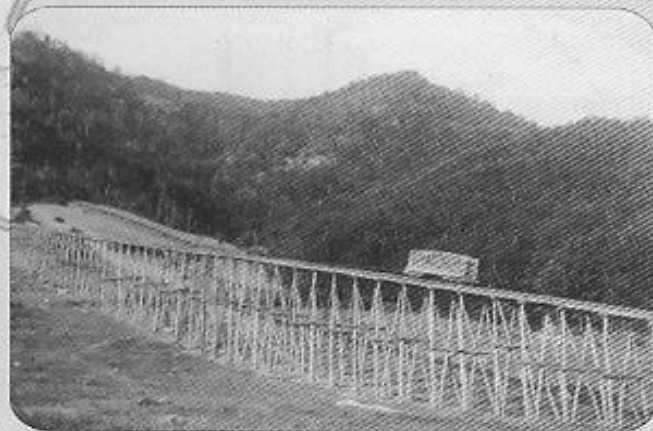
Petrecere 1890
cu direcțiunea
Fizeș

Proprietar de mină (Moldovan)

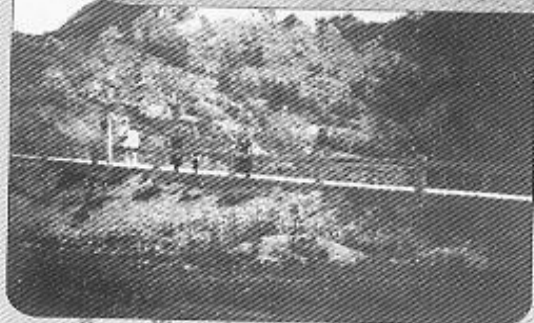
Titlu de cuxă

Transport de lemne de mină

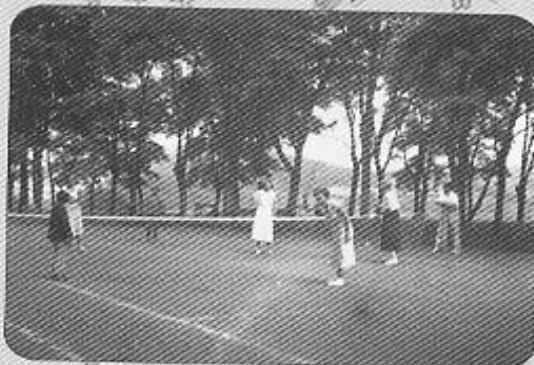
Adunare festivă
în centrul Băitei

Drumul vechi "Între pietri"
Băița Crăciunești

Vedere valea Orminzii
din "Între pietri"

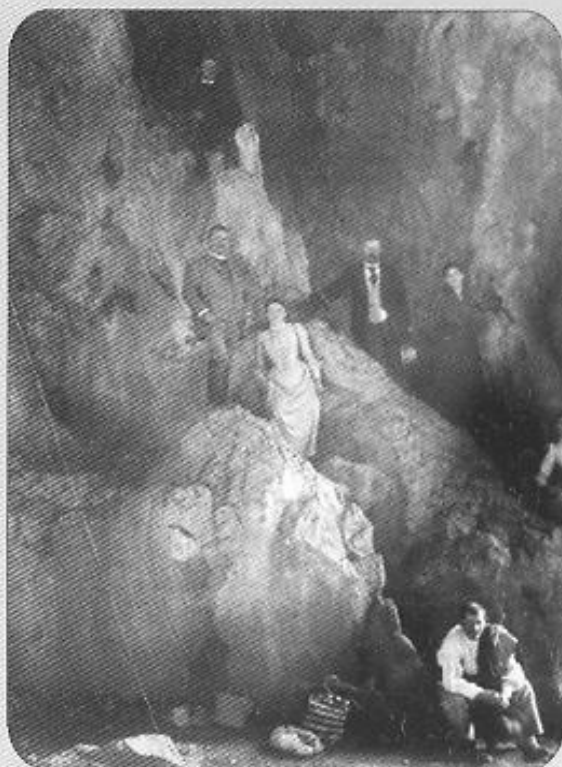
La tenis pe Haldină

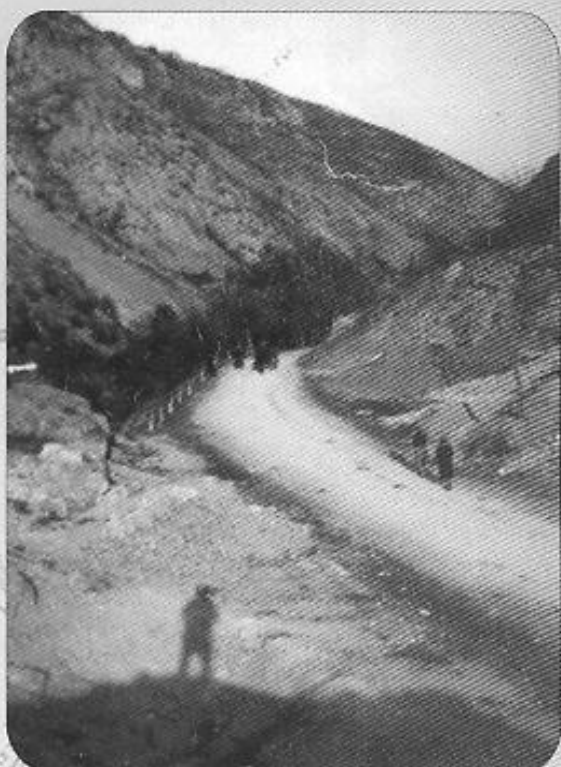
Birtul din Băița

Petrecere
pe Haldina din Băița

Drumete la peștera "Șura Mare"
din Măgura Băița

Drumul vechi "Între pietri"
Băița Crăciunești

Drumete în împrejurimile Băiței

Călare prin cheile Zarandului

La baie

La nedeie

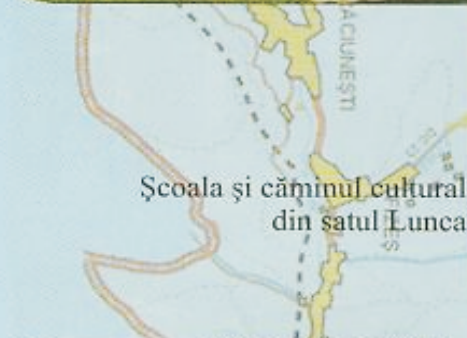
Căminul cultural din satul Hărțăgani

Școala din satul Hărțăgani

Școala primară
din satul Băita

Școala și căminul cultural
din satul Lunca

Căminul cultural din Ormindea

Școala primară din satul Ormindea

575 DE ANI
DE LA PRIMA ATESTARE DOCUMENTARĂ
A COMUNEI BĂIȚA

Ridicarea drapelului

Placa comemorativă

Adunare festivă

Defilarea armatei prin centrul Băiței

Petrecerea de pe Haldina Băița

Nicolae Furdui Iancu

Vedere Băița

Vedere Peștera

Vedere Trestia

Vedere Hărțăgani

Vedere Lunca

Vedere Ormindea

Vedere Căinelul de Sus

Vedere Crăciunești

Vedere Fizeș

Gospodărie veche din Băița

Primăria comunei Băița

Blocul din centrul Băiței

Monumentul eroilor
din Băița

Monumentul eroilor
din Fizeș

Monumentul eroilor
din Lunca

Monumentul eroilor
din Ormindea

Arhitectură veche

Casă veche dinsatul Săliște

La câmp pe lunca Săliștei

Lunca Săliștei (1935)

Copii în curtea școlii Băița

Clasă de elevi la Băița (1941)

Clasa învățătorului I.C. Mârșu (1924-1925)

Coloană de elevi în drum spre monumentul I.C. Mârșu

Școala primară Băița 1941

Gospodărie țărănească

Casă țărănească

Casă din Băița

Vedere spre centrul Băiței

Moara lui Moldovan (1880)

Port popular Crăciunești

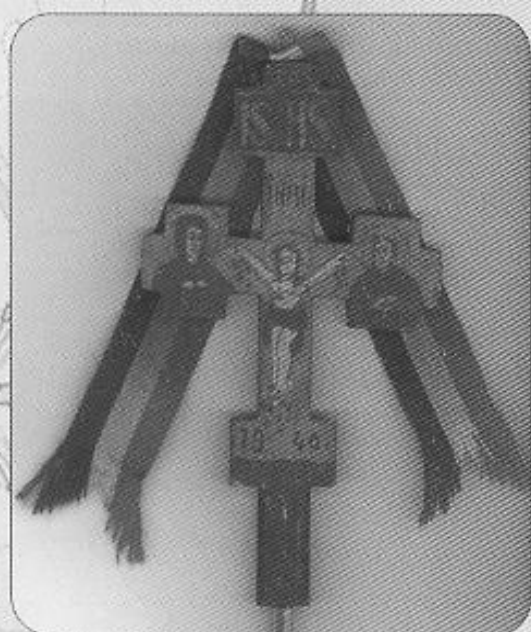
Casă pietari

Casă de miner din Băița

Țindeu din casa lui Bogdan Petru
din Hărțăgani

Cruce din casa lui Bogdan Petru
din Hărțăgani

Galeria principală de la mina Crăciunești

Regele Mihai
la Băița

Dr. Petru Groza la
familia Moldovan din Băița

La betoanele
de la Crăciunești

Vedere Băița
de pe dealul Măgulicea

Vedere Băița
de la Colțisor Măgura Băiței
(1938)

CARTE DE MEMBRU

1887030

*Pucion Guga Nicolae P. Udor
din comuna Băița sat Cănel
Jud. Hunedoara este membru al
Frontului Plugarilor nr. 151450
Președintele, Dumitru...
F. Udor*

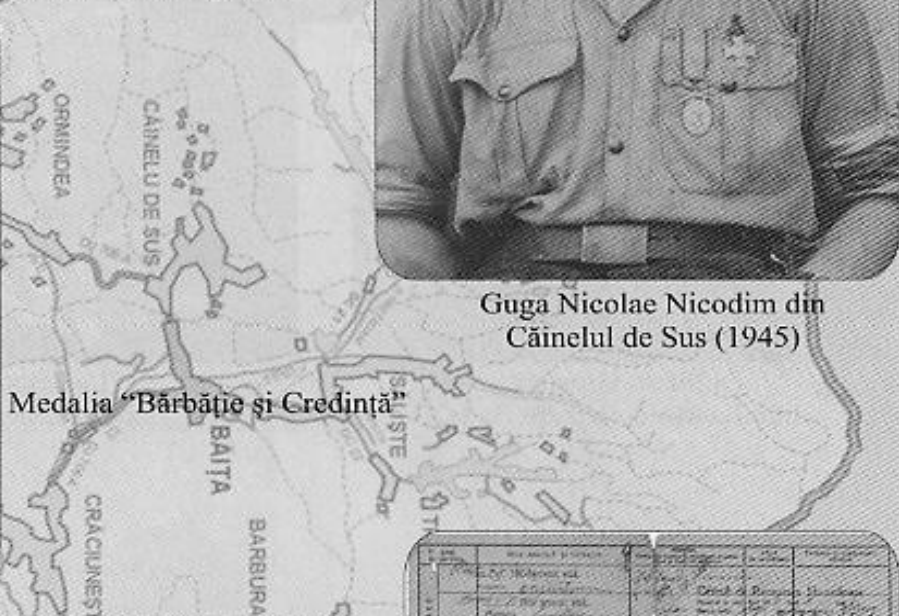
Carnet de membru al Frontului Plugarilor

Guga Nicolae Nicodim din
Cănelul de Sus (1945)

Medalia "Bărbăție și Credință"

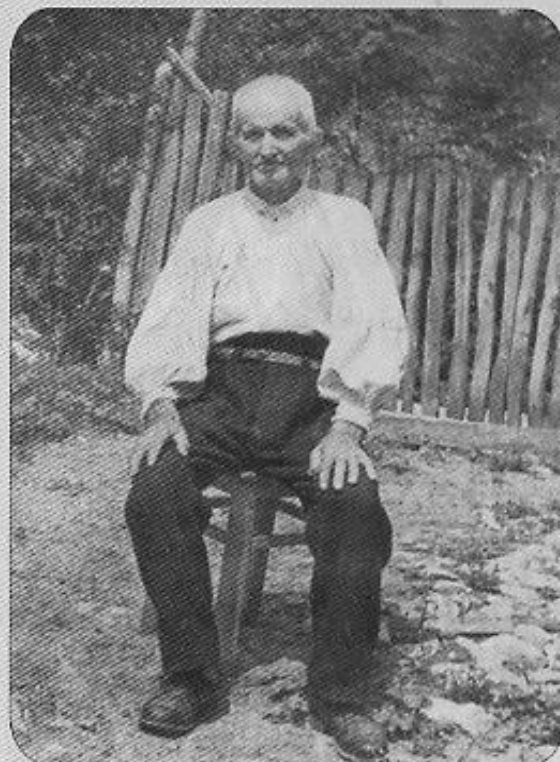
1	1000 Bani de la Stăin Lăun	ca 20.000 lei	20.000 lei
2	1000 Bani de la Dns. Albuș	ca 20.000 lei	20.000 lei
3	1000 Bani de la Dns. Lăun	ca 20.000 lei	20.000 lei
4	1000 Bani de la Dns. Lăun	ca 20.000 lei	20.000 lei
5	1000 Bani de la Dns. Lăun	ca 20.000 lei	20.000 lei
6	1000 Bani de la Dns. Lăun	ca 20.000 lei	20.000 lei
7	1000 Bani de la Dns. Lăun	ca 20.000 lei	20.000 lei
8	1000 Bani de la Dns. Lăun	ca 20.000 lei	20.000 lei
9	1000 Bani de la Dns. Lăun	ca 20.000 lei	20.000 lei
10	1000 Bani de la Dns. Lăun	ca 20.000 lei	20.000 lei
11	1000 Bani de la Dns. Lăun	ca 20.000 lei	20.000 lei
12	1000 Bani de la Dns. Lăun	ca 20.000 lei	20.000 lei
13	1000 Bani de la Dns. Lăun	ca 20.000 lei	20.000 lei
14	1000 Bani de la Dns. Lăun	ca 20.000 lei	20.000 lei
15	1000 Bani de la Dns. Lăun	ca 20.000 lei	20.000 lei

Cănel 26-11-45
Guga Nicolae

Listă ajutoare (1945)

Număr	Nume	Adresă	Observații
1	Guga Nicolae	Cănelul de Sus	
2	Guga Nicolae	Cănelul de Sus	
3	Guga Nicolae	Cănelul de Sus	
4	Guga Nicolae	Cănelul de Sus	
5	Guga Nicolae	Cănelul de Sus	
6	Guga Nicolae	Cănelul de Sus	
7	Guga Nicolae	Cănelul de Sus	
8	Guga Nicolae	Cănelul de Sus	
9	Guga Nicolae	Cănelul de Sus	
10	Guga Nicolae	Cănelul de Sus	
11	Guga Nicolae	Cănelul de Sus	
12	Guga Nicolae	Cănelul de Sus	
13	Guga Nicolae	Cănelul de Sus	
14	Guga Nicolae	Cănelul de Sus	
15	Guga Nicolae	Cănelul de Sus	

Livret militar (1923)

Iacob Lazăr
tăran din satul Crăciunești care
a fost prizonier la ruși în primul
război mondial,
decedat la 91 de ani

Jurământul gardei naționale române:

Noi jurăm sărbătorește înaintea lui Dumnezeu eselui Atotputernic, că vom fi credincioși comitetului național român, respective adunării generale a poporului român, că vom asculta de cuvântul militar român, din Alba-Iulia și de superiorii impuși nouă de acest cuvânt, căi vom onora și apăra, că vom împlini în ori și care, serviciu, ordinele și comanda lor, vom susține ordinea internă și siguranța publică în ori care direcție, ne vom purta totdeauna așa cum să cade se se poate un soldat român în vremele de azi, vom păzi averea privată și siguranța personală a cetățenilor, fără deosebire de neam și lege cu toate mijloacele ce ni se vor pune la dispoziție.

Așa se ne ajute Dumnezeu! Amin!

Jurământul Gărzii Naționale de la 1 decembrie 1918

Streag tricolor purtat la
1 decembrie 1918

ARMATA I-a
Comandantul.

Ordin de zi Nr. 2

din 23 Septembrie 1944.

Ostași ai Armatei I-a!

Vă aj pătri pământ străbun și Românii și Oștenii și aj izbăvi și sălășii încredința pe care depunem de îndemna și Românilor voși o' așteptăm spre înina Transilvaniei noastre!

După ce dezmănt prin luptă pe Germanii cari ocupau multe puncte însemnate din Transilvania, v'aj izbăvi apoi timp de aproape o jumătate de zile pe granița de Vest și în Munții Apuseni, în cele mai grele condiții, atât cu oștile germane cât și cu cele germane, care au apărut pe Ungari, astăzi ca și în 1916, ca și în 1848, ca și în toate lungile zile de asuprit a Românilor din Transilvania.

Voi aj fiți pești usci înainte mai mult decât pești, sprijiniți de multe tancuri, de avioane și de tot felul de arme grele germane; voi, de multe ori v'aj izbăvi fără teamă asuprit, fără speranță de izbăvire și înaintea chiar lui Dumnezeu.

În Munții Apuseni batalioanele de Moși au deschis din nou curtea vîștiei strămoșilor lor.

După cum izbăviri lui Avram Iancu au apărut ca curtea și reporiți dreptății Neamului Românesc asupra pământului strămoșesc, tot așa acum, batalioanele 5 V. M. și Batalionul 22 V. M. au deschis curțile înaintea curții strămoșilor în zilele noastre, exact pe aceleași locuri pe care în 1848 Papa Gheorghe a răsturnat în Dacia o oștie maghiară, iar Moșii cu toate că au rămas în înfruntarea Scurcii și înaintea armatei unui general ungur.

În apărarea Ardealului, dar mai ales în luptă, Școala de Subșefii Regimentului, prin vîștie pe care a luptat, a dovedit din nou că este de scump izbăvire armelor noastre, pământului românesc.

Artilleria noastră, deși redată inutilizabilă, ca și-a demerita nici în aceste zile și în cea răsturnată în războiele de pînă acum.

Unitățile Corpului 1 Armată, în deplină încredințare mijloace aviației noastre, cu bombardarea și mișcările tactice și înaintea care izbăviri să se realizeze cu toate mijloacele noastre și în-așa țară noastră.

Școlile de Ofițeri și de Subșefii de toate armele, vîștie de mare, instruire, grăbită, călătorii, străluciri și izbăviri, în Munții Apuseni, pe Cîmpul Negru și Cîmpul Alb, pe Valea Mareșului și în Timișoara, în Munții Buzăului și pe Valea Dârului, voi aj izbăviri prin luptă noastră prin-așa peștii strămoșilor Transilvaniei străbune în 1940.

Prin vîștie și drogărea noastră de țară, voi cu toți aj opte izbăviri noastre și aj asuprit Ardealului astăzi înaintea inimii strămoșilor.

Vă aduc aminte înaintea, de-a generalul pînă la soldat, mulțumimile noastre pentru contribuția și jertfa noastră pentru izbăviri de pînă acum.

Prima parte a misiunii noastre — care a fost și cea mai grea, fiindcă era fost asuprit — au în izbăviri victorie și înaintea strămoșilor pentru pînă în izbăviri spre izbăviri înaintea strămoșilor noștri.

Încercarea pe care depunem de îndemna și Românilor voși o' așteptăm spre înina Transilvaniei noastre!

După ce dezmănt prin luptă pe Germanii cari ocupau multe puncte însemnate din Transilvania, v'aj izbăvi apoi timp de aproape o jumătate de zile pe granița de Vest și în Munții Apuseni, în cele mai grele condiții, atât cu oștile germane cât și cu cele germane, care au apărut pe Ungari, astăzi ca și în 1916, ca și în 1848, ca și în toate lungile zile de asuprit a Românilor din Transilvania.

Voi aj fiți pești usci înainte mai mult decât pești, sprijiniți de multe tancuri, de avioane și de tot felul de arme grele germane; voi, de multe ori v'aj izbăvi fără teamă asuprit, fără speranță de izbăvire și înaintea chiar lui Dumnezeu.

În Munții Apuseni batalioanele de Moși au deschis din nou curtea vîștiei strămoșilor lor.

După cum izbăviri lui Avram Iancu au apărut ca curtea și reporiți dreptății Neamului Românesc asupra pământului strămoșesc, tot așa acum, batalioanele 5 V. M. și Batalionul 22 V. M. au deschis curțile înaintea curții strămoșilor în zilele noastre, exact pe aceleași locuri pe care în 1848 Papa Gheorghe a răsturnat în Dacia o oștie maghiară, iar Moșii cu toate că au rămas în înfruntarea Scurcii și înaintea armatei unui general ungur.

În apărarea Ardealului, dar mai ales în luptă, Școala de Subșefii Regimentului, prin vîștie pe care a luptat, a dovedit din nou că este de scump izbăvire armelor noastre, pământului românesc.

Artilleria noastră, deși redată inutilizabilă, ca și-a demerita nici în aceste zile și în cea răsturnată în războiele de pînă acum.

Unitățile Corpului 1 Armată, în deplină încredințare mijloace aviației noastre, cu bombardarea și mișcările tactice și înaintea care izbăviri să se realizeze cu toate mijloacele noastre și în-așa țară noastră.

Școlile de Ofițeri și de Subșefii de toate armele, vîștie de mare, instruire, grăbită, călătorii, străluciri și izbăviri, în Munții Apuseni, pe Cîmpul Negru și Cîmpul Alb, pe Valea Mareșului și în Timișoara, în Munții Buzăului și pe Valea Dârului, voi aj izbăviri prin luptă noastră prin-așa peștii strămoșilor Transilvaniei străbune în 1940.

Prin vîștie și drogărea noastră de țară, voi cu toți aj opte izbăviri noastre și aj asuprit Ardealului astăzi înaintea inimii strămoșilor.

Vă aduc aminte înaintea, de-a generalul pînă la soldat, mulțumimile noastre pentru contribuția și jertfa noastră pentru izbăviri de pînă acum.

Prima parte a misiunii noastre — care a fost și cea mai grea, fiindcă era fost asuprit — au în izbăviri victorie și înaintea strămoșilor pentru pînă în izbăviri spre izbăviri înaintea strămoșilor noștri.

De aci încolo, palmele noastre ajăviri în-așa peștii strămoșilor noștri și aj asuprit ca și în izbăviri victorie și înaintea strămoșilor noștri, pentru pînă în izbăviri pentru a izbăviri înaintea strămoșilor noștri și aj asuprit ca și în izbăviri victorie și înaintea strămoșilor noștri, pentru pînă în izbăviri pentru a izbăviri înaintea strămoșilor noștri.

Vă aduc aminte înaintea necesității credinței în vîștie noastră, și de-a în izbăviri victorie și înaintea strămoșilor noștri.

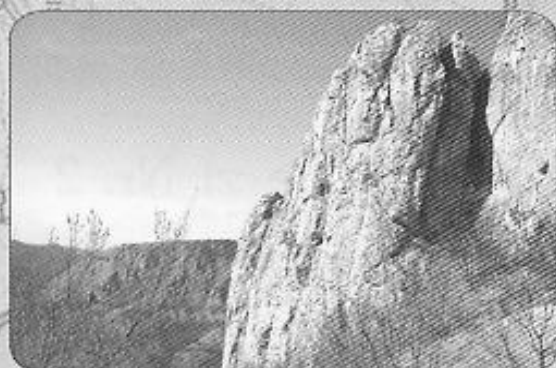
Comandantul Armatei I-a
Generul de Corp de Armată

NIC. MACICI

Dat în P. C. al Armatei, la 23 Septembrie 1944

Ordin de zi Nr. 2 al Armatei din 23 septembrie 1944

Imagini din rezervația naturală

Obiceiuri de Crăciun - Irodul

Obiecte artizanale

*Formația cultural-artistică
"Cununa Grâului"
din Hărțăgani*

Erster Siebenbürger Goldbergbau Boicza (Rudolf) Füzesd-Tresztia.

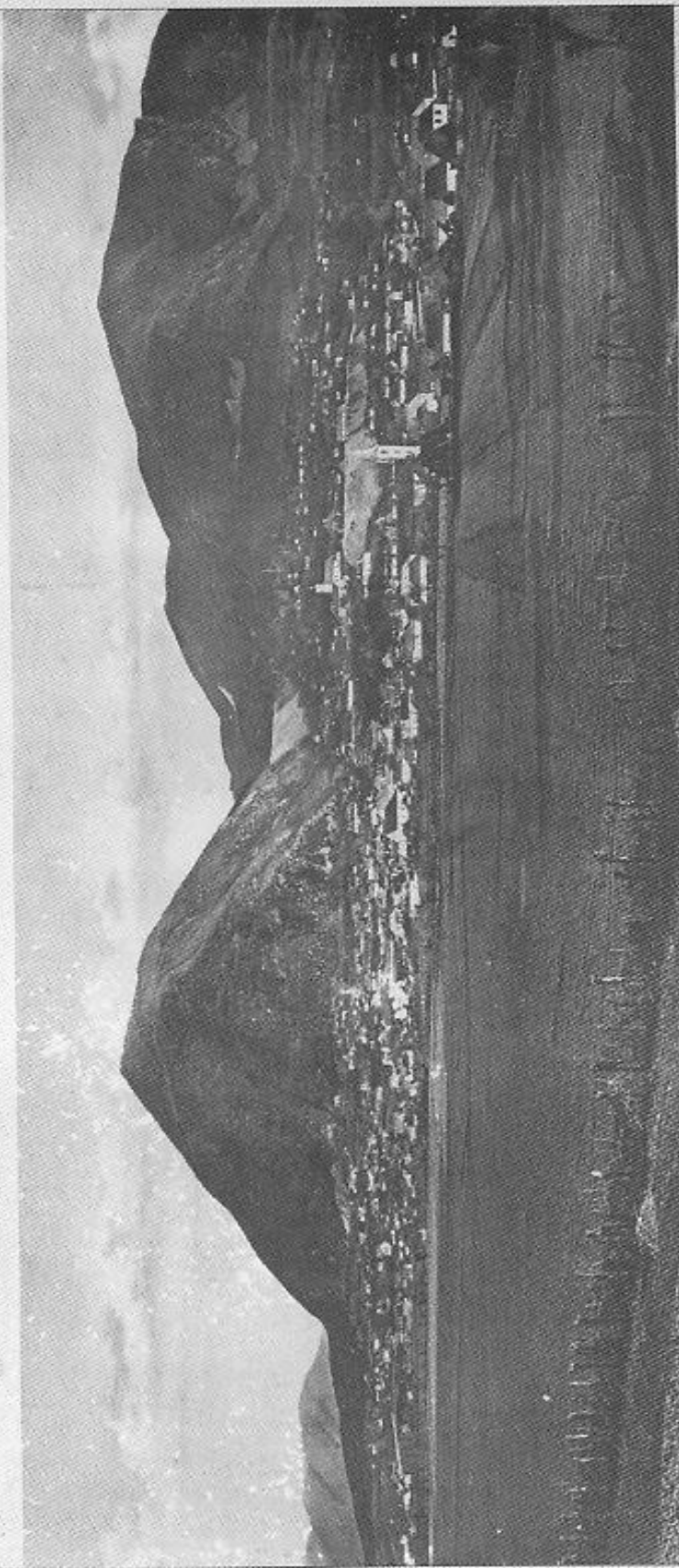

Utközök von J. D. Erdélyi, 184. P. von D. Erdélyi, Erdélyi.

Pochwerk in Krecsuresd.

Crăciunești

Erster Siebenbürger Goldbergbau Boicza (Rudolf) Füzes-Treszlia.

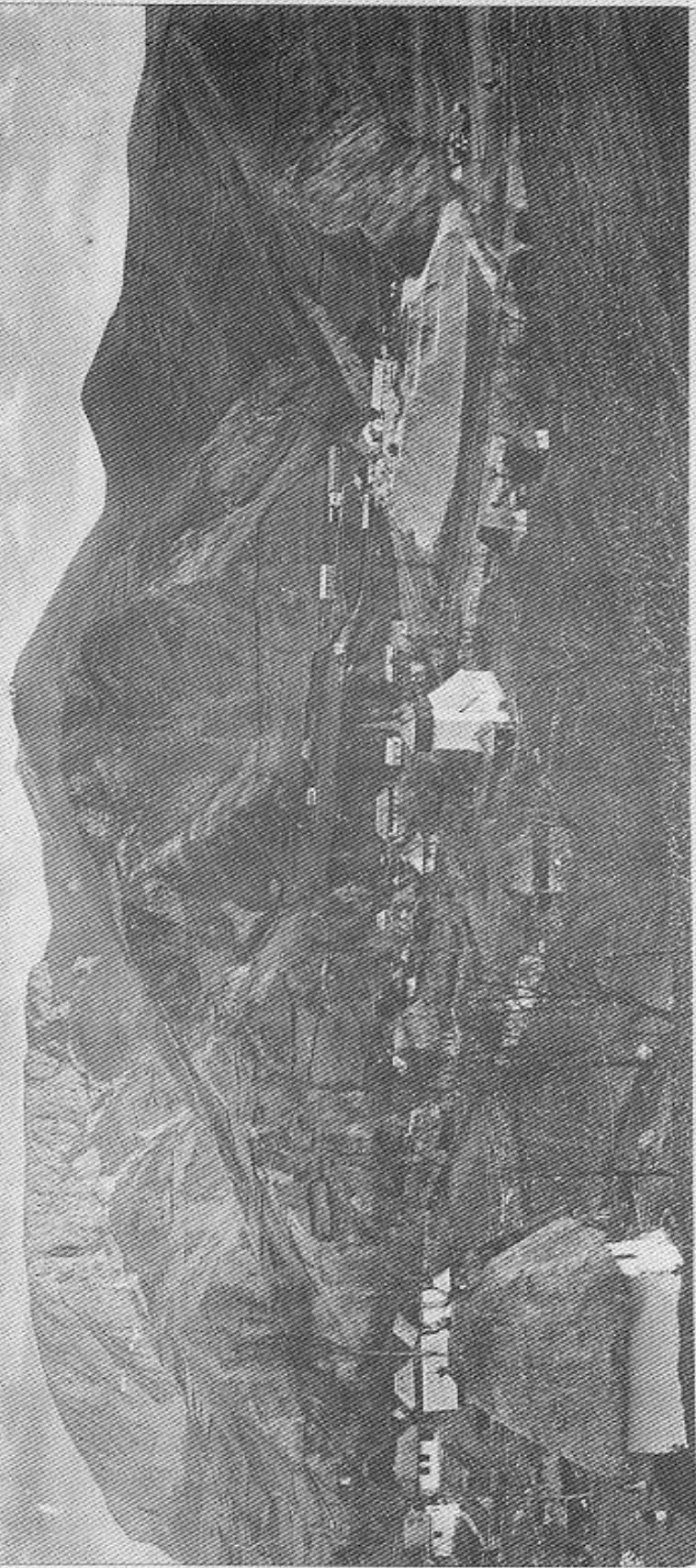

Lehrdruck von Jos. Jansch, 1861, Post-Direkt., Hermannstadt.

H.-Boicza -- Beamten- und Arbeiter-Kolonie -- Josefi-Stollen.

Băița

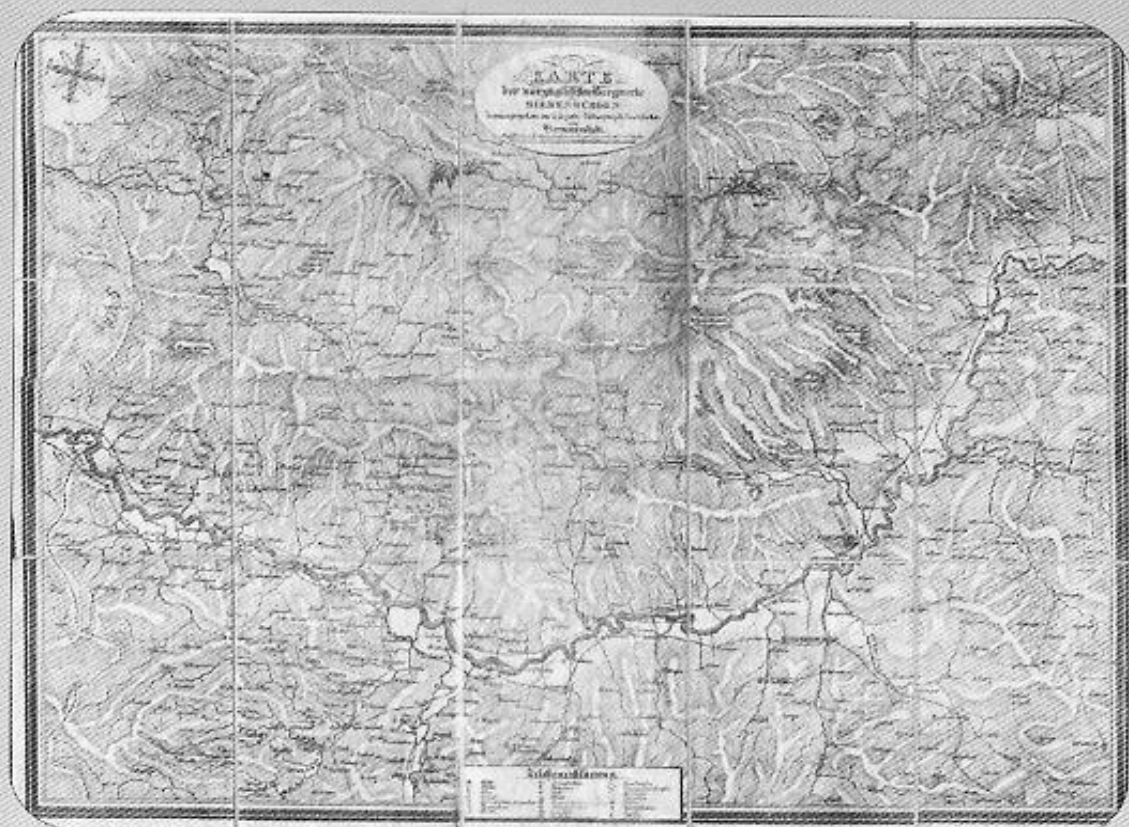
Erster Siebenbürger Goldbergbau Boicza (Rudolfi) Füzesd-Tresztia.

Lebtezeit von J. B. D. 1840. (A. B. D. 1840. B. D. 1840.)

Kreuzsund — Erbstein — Arbeiterkolonie.

Báija

Harta munților Apuseni (1842)

Harta Comitatului Zarand (1876)

File din Cartea de Onoare

Inscrisoare

Te mint cu înfaptuirea din localitatea pe care în mai multe rânduri am vizitat-o fiind și capul al primăriei, scaterie că n-ai pe labura bisericească la capetele întocmii, cele spirituale fiind stimulentele, ardeți, virtuți manifestate și vrednicii cetățeni și totuși te credincioși și fidele. A lăsa conlucrarea alături cu parohul din răsărit a primăriei, conștientizat între altele prin substanțiale și reprezentative donații sau moșteniri din autoritatea locală și episcopială, conștient acordat mai înjudecării apăsătoare născută de la Băița, Bisericești, ca și dintr-unul din brazi în fața cu P.C. Timotei sau forța, ca și așezându-se de la Băița, susținând parohia Hărbulec - Dumbrăveș, al căruia și totuși a fost posibilă o realizare după așteptări, încurajare pentru cei angajați în înfrumusețarea localității lor și mândrie pentru comunității locale. Trănuirea și înălțarea edificiilor cu stăruință religioasă și luarea de hotărâri pentru mai bună gestionarea disponibilității pentru tot ceea ce se desfășoară în țară, conform tradiției românești și creștinești, spre furtună, propășire și unitate. Vă rog să lăsați în judecarea cartii de onoare spre înălțarea și înălțarea.

+ Timotei Galbrai
+ Hărbuleș

Prea Sfinția Sa Timotei
Episcopul Aradului și Hunedoarei

Pentru furtună și
comuna Băița, impusele omul
deosebit.
Mantuirea și unitatea,
multitudine și publicitate deosebit!

Șeful
Furdul Iancu

29 iunie 2002

Băița

Nicolae Furdul Iancu

S-A DESCHIS ACEASTĂ CARTE DE ONOARE ÎN DATA DE 29 Iunie 2002 CU OCAZIILE ANIVERSĂRII A 575 DE ANI DE LA PRIMA ATESTARE DOCUMENTARĂ A COM. BĂIȚA (1427-2002) CARE SA RĂMÂNĂ MARTURIE PESTE TIMP CU IMPRESIILE, GÂNDURILE ȘI APROPIERILE DE BINE ALE CELOR CE VOR POZIȘI ÎN ACEASTĂ COMUNITATE DIMPLODI SA LE EXPUNE ÎN SEMN DE PREȚUIRE ȘI ADMIRAȚIE PENTRU TRECUTUL ȘI VIITORUL EI.

PRIMAR
DAMIAN DINIȘ

Primarul comunei Băița
Damian Diniș

La aniversarea a 575 de ani de la prima atestare documentară a comunei Băița, mi-a făcut o deosebită plăcere să fiu alături de locuitorii săi și să trăiesc, împreună cu ei, emoțiile prețioase de acest eveniment.

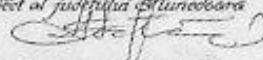
Am descoperit aici, pe aceste străzi vechi îndelunguri transilvane, o zonă care a gloriei și a respectat momente de glorie, dar și de glăsurilor dramatism.

Am întâlnit oameni deosebiți care nu și-au uitat înălțării, cu faptele lor de glorie și care, în semn de respect au reușit să păstreze intacte tradițiile obiceiurile și memoria celor care s-au jertfit pentru ca acum să putem trăi într-o țară liberă.

După cele văzute pe aceste minunate meleaguri, sunt sigur că această comunitate va avea parte de un viitor demn, în care înălțările și istoria să fie trecute prin filtrul înțelepciunii și a dreptei judecări.

Dr. Ing. Aurelian Serafinceanu
Prefect al județului Hunedoara

29.06.2002

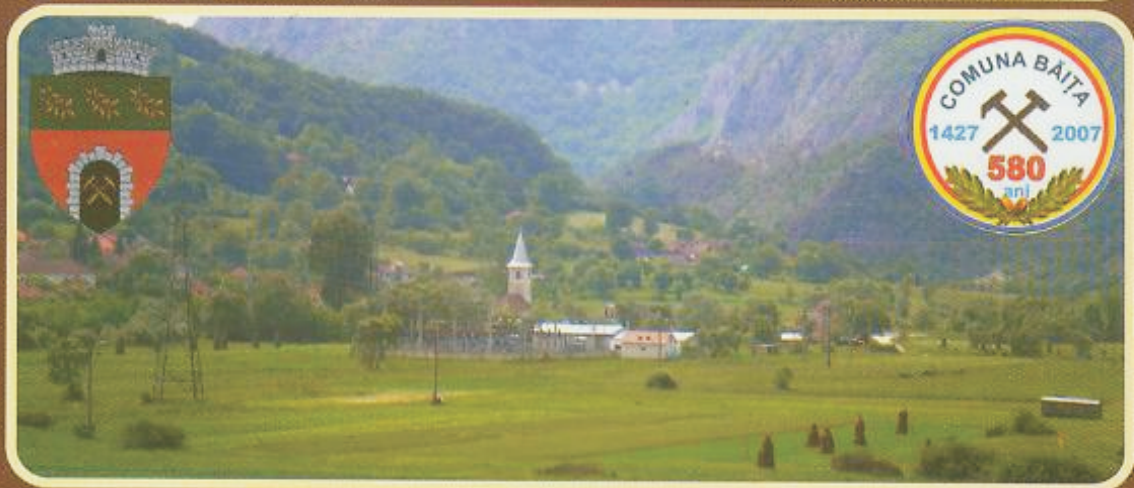
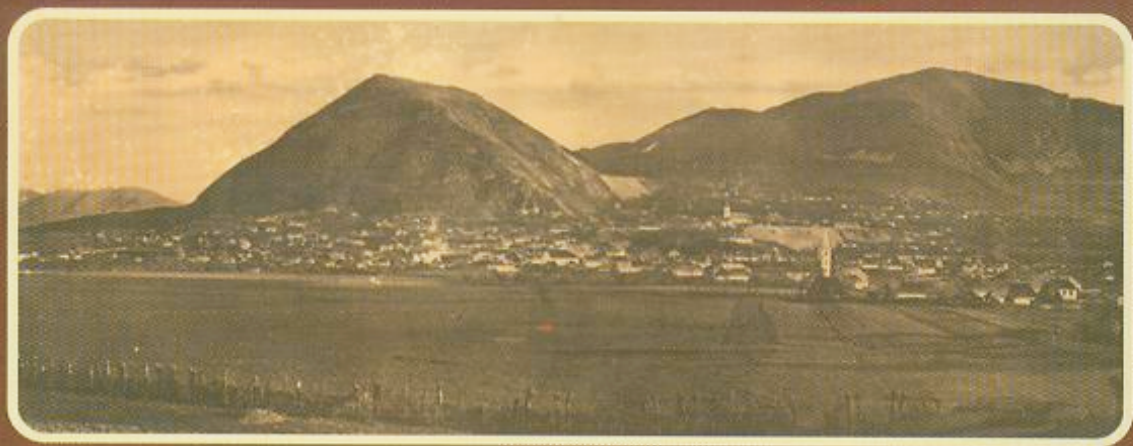

Dr. Ing. Aurelian Serafinceanu
Prefectul județului Hunedoara

"Dar atunci când oamenii natului se aduna și în sălătară și stăruință pe meleagurile lor, dar atunci puteau spune că există tradiție.
Pentru toți locuitorii com. Băița, cele mișcări furtune gânduri cu toată înălțarea,

Mariana Anghel

Mariana Anghel

CIVILIZATII

ISBN 978-973-753-050-9

